

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AVRUPA KOLEKTİF BELLEĞİNDE TÜRK İMGESİ VE
MEDYA METİNLERİNDEKİ TEMSİLİ: ALMANYA VE
AVUSTURYA ÖRNEĞİ (2015-2019)**

Nur Efşan NORŞENLİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sibel Serpil AYDOS

DOKTORA TEZİ

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

GAZETECİLİK BİLİM DALI

TEMMUZ 2024

**AVRUPA KOLEKTİF BELLEĞİNDE TÜRK İMGESİ VE MEDYA
METİNLERİNDEKİ TEMSİLİ: ALMANYA VE AVUSTURYA
ÖRNEĞİ (2015-2019)**

Nur Efsan NORŞENLİ

**DOKTORA TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Nur Efşan NORŞENLİ

11.07.2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Programı Doktora öğrencisi tarafından hazırlanan Avrupa Kolektif Belleğinde Türk İmgesi ve Medya Metinlerindeki Temsili: Almanya ve Avusturya Örneği (2015-2019) Başlıklı tez çalışması 11/07/ 2024 tarih ve 14.00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile DOKTORA TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan Prof. Dr. Tefvik ERDEM Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Danışman Prof. Dr.Sibel Serpil AYDOS Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye Prof. Dr. Halise KARAASLAN ŞANLI Ankara Üniversitesi	☒	☐
Üye Prof. Dr. Zeliha İNCİ KARABACAK TOBB Üniversitesi	☒	☐
Üye Doç. Dr. Bahar Kayıhan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐

Avrupa Kolektif Belleğinde Türk İmgesi ve Medya Metinlerindeki Temsili: Almanya ve
Avusturya Örneği (2015-2019)
(Doktora Tezi)

Nur Efşan NORŞENLİ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2024

ÖZET

Türkler ve Avrupa toplumları arasındaki ilişki çok yönlü ve uzun bir geçmişe sahiptir. Türklerin Asya steplerinde başlayan ve Avrupa içlerine kadar uzanan hareket alanında tarihin bir çok döneminde Avrupa toplumları ile siyasi, askerî, ticari ve kültürel olmak üzere ilişkiler geliştirmişlerdir. Türklerin özellikle Avrupa'ya yönelik seferleri, ilişkilerin daha çok tehdit algısını destekleyecek şekilde kurulmasına yol açmıştır. Yenilmez Türk imgesinin egemen olduğu dönemde Türk tehdidinin yarattığı ortam Türklerle ilgili sözlü, yazılı ve görsel geniş bir literatürün oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bu literatür Avrupa kolektif belleğinde etkisi günümüze kadar ulaşan Türk imgesinin köklenmesine yol açmıştır. Türk'ün Avrupa için yakın bir tehdit unsuru olmasının ortadan kalkmasıyla birlikte Türk imgesi de dönemin oryantalist imgeleriyle şekillenmiştir. Türkiye Avrupa ülkeleri ve Avrupa Birliği ile ilişkilerinde Türk imgeleri hâlâ mevcudiyetini korumakta, bu imgeler güncellenmekte ve Türk'e bakışı biçimlendirebilmektedir. Geçmişin imgeleri modern zamanların kitle iletişim araçları ile ekonomik, siyasi ya da sosyal konjonktüre göre karşılıklı olarak yeniden üretilmekte, söylemde yerini almakta ve ilişkileri şekillendirebilmektedir. Avrupa kolektif belleğindeki Türk'e dair imgelerin haber metinleri üzerinden bir incelenmesini hedefleyen tez çalışması ile Avrupa toplumlarının bugünün Türk'üne bakışını ya da görme biçiminin gösterilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada Avrupa kolektif belleğini temsilen geçmişte Türk tehdidini yakinen hisseden Avusturya ve Almanya'da yayımlanan merkez sağ ve merkez soldan seçilen gazetelerin amaçlı örneklem dahilinde belirlenen Türklerle ilgili haber metinleri ve köşe yazıları, Teun Van Dijk'ın Eleştirel Söylem Analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma kapsamında 2015-2019 yılları arasında yayımlanan 20 haber metni ve 20 köşe yazısı incelenmiştir. Bu kapsamda örneklem dâhilinde incelenen Almanya ve Avusturya gazetelerinde, Türklerle ilgili çıkan haber metinlerinde daha çok olumsuz anlamı üretecek imgelerin kullanıldığı, etiketleyici ve genelleştirici kelimelerin başlığa çıkarıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada; farklı ideolojik görüşlere sahip olan gazetelerin Türkleri konu edinen haber metinlerinde aynı yaklaşımı sergiledikleri, tarihi kalıp yargılar ve imgeler aracılığıyla Türk tehdidi ve Türk korkusunu hatırlattıkları, "kalıtsal düşman Türklerin" tarihsel rollerinin imgesel olarak devam ettirildiği tespit edilmiştir. Seçilmiş travmalardan ve zaferlerden de bu imgelerin hatırlatılmasında yararlanıldığı böylece ulusal kimliğin "biz"inin inşasında "öteki"nin tarihsel rolünün devam ettirildiği anlaşılmıştır.

Bilim Kodu : 116501
Anahtar Kelimeler : Kolektif Bellek, Bellek, Türk İmgesi
Sayfa Adedi : 575
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sibel Serpil AYDOS

Turkish Image in European Collective Memory and Its Representation in Media Texts: The
Case of Germany and Austria (2015-2019)
(Ph. D. Thesis)

Nur Efşan NORŞENLİ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

July 2024

ABSTRACT

The relationship between Turks and European societies is multifaceted and has a long history. Starting in the steppes of Asia and extending to the interior of Europe, Turks have developed political, military, commercial and cultural relations with European societies in many periods of history. The Turks' expeditions, especially to Europe, led to the establishment of relations in a way to support the perception of threat. In the period when the image of the invincible Turk was dominant, the environment created by the Turkish threat led to the creation of a vast oral, written and visual literature on the Turks. This literature led to the rooting of the image of the Turk in the European collective memory, the impact of which continues to this day. With the disappearance of the Turkish as an imminent threat to Europe, the image of the Turk was shaped by the orientalist images of the period. In Turkey's relations with European countries and the European Union, images of Turks still exist, these images are updated and can shape the view of Turks. The images of the past are mutually reproduced by the mass media of modern times according to the economic, political or social conjuncture, taking their place in the discourse and shaping relations. This thesis, which aims to analyze the images of the Turk in the European collective memory through news texts, aims to show the way European societies view or see today's Turk. In the study, the news texts and columns about Turks, which were selected from a purposive sample of center-right and center-left newspapers published in Austria and Germany, representing the collective memory of Europe, were analyzed using Teun Van Dijk's Critical Discourse Analysis method. Within the scope of the research, 20 news articles and 20 columns which are published between 2015 and 2019 were analyzed. In this context, it was concluded that the German and Austrian newspapers, which were examined within the sample, mostly used images that would produce negative meanings in the news texts about Turks, and that labeling and generalizing words were used in the headlines. In the study, it was determined that newspapers with different ideological views exhibited the same approach in their news texts on Turks, reminded the Turkish threat and fear of Turks through historical stereotypes and images, and imaginatively continued the historical roles of "hereditary enemy Turks". Selected traumas and victories were also utilized to remind these images, thus perpetuating the historical role of the other in the construction of the "us" of national identity.

Science Code : 116501
Key Words : Colective Memory, Memory, The Image of The Turk
Page Number : 575
Supervisor : Prof. Dr. Sibel Serpil AYDOS

TEŞEKKÜR

Akademik yolculuk en başta sabır ve irade ile zorluklar karşısında pes etmeden ilerlemeyi öngören bir süreç. Bu sebeple öncelikli teşekkürüm kendime. İtalya Borges Galerisinde gördüğüm bir resimle başlayan sorgulamalarımın peşinden gidip uykumdan, hafta sonlarımdan, yıllık izinlerimden, sosyal hayatımdan ve çoğu kez sevdiklerime ayıracağım vakitten vazgeçip, tasavvurumdaki tezi gerçekleştirmenin heyecanı ile kendime kattığım her bir değer için kendime teşekkür ediyorum. Bu tez, öğrenme tutkumun bir sonucu.

Bu çalışmanın oluşum sürecinde bana inanan, bilgi ve tecrübesiyle yön veren, emeklerini esirgemeyen ve beni yüreklendiren tez danışmanım Prof. Dr. Sibel Serpil Aydos'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme süreçlerinde eleştirileri ve önerileriyle çalışmaya destek veren Prof. Dr. Tefik Erdem'e ve Prof. Dr. Halise Karaaslan Şanlı'ya çok teşekkür ederim.

Bu zorlu süreçte bilgisi, tecrübesi ve bitmeyen bilim aşkıyla bana ilham veren Dr. Dursun Ayan'a teşekkürlerimi sunarım. Ulaşamadığım pek çok eski tarihli kaynağa onun eşsiz kütüphanesi vesilesi ile erişebildim.

Tezin yapılandırmasında ve redaktesinde tüm iş yoğunluğuna rağmen benden emeğini, zamanını ve bilgisini esirgemeyen çok kıymetli arkadaşım Abdulkadir Abduşoğlu'na hassaten teşekkür ederim. Tezin şekil itibarıyla düzenlemesinde desteğini benden esirgemeyen değerli arkadaşım Mehmet Akif Arslan'a, teknik işlerimde ve kaynak ihtiyacında ne zaman talep etsem her zaman yüce gönüllülükle yardımcı olan arkadaşım Fatih Ensari'ye teşekkür ederim.

Doktora ders döneminde tanıdığım can arkadaşım Emine Ceng'e, yoldaşlığı ve rehberliği için teşekkür ederim. Kendimi sende duymak ve yalnız olmadığımı hissettirmen eşsizdi.

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde her türlü bürokratik iş ve işlemimde nezaketi ile yardımını esirgemeyen Görkem Yanık'a çok teşekkür ederim.

Bu yolculukta sabırla çalışmamı bitirmemi bekleyen kızım Selin ve oğlum Selim'e destekleri için teşekkür ediyorum. Ve süreçte bana koşulsuz destek olan, zorlandığım yerlerde sözleri ve yanımda oluşu ile beni cesaretlendiren sevgili eşim Faruk Norşenli'ye en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
RESİMLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KOLEKTİF BELLEK KAVRAMI VE KAVRAMIN TARİHİ GELİŞİMİ.....	11
2.1. Bellek Kavramı ve Kavramın Gelişimi	11
2.1.1. Bellek Kavramına Etimolojik Giriş	11
2.1.2. Sokrates'ten Freud'a Belleğin Düşünce Serüveni	12
2.1.2.1. Sokrates'in bellek anlayışı	12
2.1.2.2. Platon'un bellek anlayışı	15
2.1.2.3. Aristoteles'in bellek anlayışı.....	18
2.1.2.4. Augustinius'un bellek anlayışı	21
2.1.2.5. Bergson'un bellek anlayışı.....	24
2.1.2.6. Freud'un bellek anlayışı	27
2.2. Kolektif Bellek Kavramı ve Kolektif Bellekle İlişkili Bellek Türleri	30
2.2.1. Kolektif Bellek Kavramı ve Kavramın Tarihi Gelişimi	30
2.2.2. Maurice Halbwachs'ta Kolektif Bellek Kavramı	37
2.2.3. Kültürel ve İletişimsel Bellek	45
2.2.4. Travmatik Bellek-Post Bellek.....	50
2.2.5. Protez Bellek.....	56
2.3. Tarih ve Kolektif Bellek İlişkisi	59

2.4. Ulusal Kimlik ve Kolektif Bellek İlişkisi.....	68
2.5. Medya ve Kolektif Bellek İlişkisi.....	77
2.5.1. Kolektif Bellek ve Gazeteler.....	77
2.5.2. Haber Anlatısı ve Kolektif Bellek	85
3. TARİHSEL SÜREÇTE AVRUPA KOLEKTİF BELLEĞİNDEKİ TÜRK İMGESİ	107
3.1. İmge Kavramı.....	107
3.1.1. Temsil Sorunu Bağlamında İmge, Bellek ve Kitle İletişim Araçları.....	110
3.1.2. İmge, Görme Biçimi ve Öteki	114
3.2. Avrupa Kolektif Belleğinde Türk İmgesinin Tarihsel Gelişim Seyri	119
3.2.1. Avrupa Türk İlişkilerine Genel Bakış: Avrupalı Olmak	124
3.2.2. Avrupa Hunları ve Tanrı'nın Kırbağı Attila	131
3.2.3. At Üstünde Fırtına: Türkler Anadolu'da	138
3.2.4. Seçilmiş Travmalar ve Zaferler Bağlamında 16. Yüzyıl Avrupasında Yenilmez Türk İmgesi	144
3.2.5. Yenilmez Türk İmgesinin Değişimi	170
3.2.6. 19. Yüzyılda Türk İmgesi: "Hasta Adam".....	178
3.3. Almanya Kolektif Belleğinde Türk İmgesi	193
3.3.1. Alman-Türk İlişkilerinin Tarihi Seyri.....	193
3.3.2. Almanya Kolektif Belleğinde Türklere İlişkin İmge Örnekleri.....	199
3.3.3. Alman Dilinde Türklere İlişkin İfadeler	218
3.3.4. Alman Seyyahların Gözünden Türkler	228
3.4. Avusturya Kolektif Belleğinde Türk İmgesi	242
3.4.1. Avusturya-Türk İlişkilerinin Tarihi Seyri.....	243
3.4.2. Avusturya Kolektif Belleğinde Türklere İlişkin İmge Örnekleri.....	253
3.4.3. Avusturya Dilinde Türklere İlişkin İfadeler	277
3.4.4. Avusturyalı Seyyahların Gözünden Türkler	285

4. ALMANYA VE AVUSTURYA BASININDA TÜRK İMGESİ.....	305
4.1. Araştırmanın Yöntemi.....	305
4.2. Eleştirel Söylem Analizi.....	307
4.3. Almanya Medyasında Türklerle İlgili Haberlerin Analizi	317
4.3.1. Almanya Gazete Bilgileri	319
4.3.1.1. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi.....	319
4.3.1.2. Die Tageszeitung Gazetesi.....	320
4.3.2. Almanya Haber Metinleri Eleştirel Söylem Analizleri.....	321
4.3.2.1. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2015).....	321
4.3.2.2. Die Tageszeitung Gazetesi (2015)	327
4.3.2.3. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2016).....	333
4.3.2.4. Die Tageszeitung Gazetesi (2016)	339
4.3.2.5. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2017).....	344
4.3.2.6. Die Tageszeitung Gazetesi (2017)	348
4.3.2.7. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2018).....	354
4.3.2.8. Die Tageszeitung Gazetesi (2018)	361
4.3.2.9. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2019).....	366
4.3.2.10. Die Tageszeitung Gazetesi (2019)	372
4.3.3. Almanya Köşe Yazıları Eleştirel Söylem Analizleri	378
4.3.3.1. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2015).....	378
4.3.3.2. Die Tageszeitung Gazetesi (2015)	385
4.3.3.3. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2016).....	388
4.3.3.4. Die Tageszeitung Gazetesi (2016)	392
4.3.3.5. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2017).....	397
4.3.3.6. Die Tageszeitung Gazetesi (2017)	400
4.3.3.7. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2018).....	402
4.3.3.8. Die Tageszeitung Gazetesi (2018)	405

4.3.3.9. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2019).....	408
4.3.3.10. Die Tageszeitung Gazetesi (2019)	410
4.4. Avusturya Medyasında Türklerle İlgili Haberlerin Analizi	415
4.4.1 Avusturya Gazete Bilgileri	418
4.4.1.1. Der Standart Gazetesi.....	418
4.4.1.2. Die Press Gazetesi.....	419
4.4.2. Avusturya Haber Metinleri Eleştirel Söylem Analizleri.....	420
4.4.2.1 Der Standart Gazetesi (2015).....	420
4.4.2.2. Die Press Gazetesi (2015)	426
4.4.2.3. Der Standart Gazetesi (2016).....	432
4.4.2.4. Die Press Gazetesi (2016)	438
4.4.2.5. Der Standart Gazetesi (2017).....	445
4.4.2.6. Die Press Gazetesi (2017)	451
4.4.2.7. Der Standart Gazetesi (2018).....	457
4.4.2.8. Die Press Gazetesi (2018)	466
4.4.2.9. Der Standart Gazetesi (2019)	472
4.4.2.10. Die Press Gazetesi (2019)	478
4.4.3. Avusturya Köşe Yazıları Eleştirel Söylem Analizleri	484
4.4.3.1. Der Standart Gazetesi (2015).....	484
4.4.3.2. Die Press Gazetesi (2015)	487
4.4.3.3. Der Standart Gazetesi (2016).....	491
4.4.3.4. Die Press Gazetesi (2016)	494
4.4.3.5. Der Standart Gazetesi (2017).....	498
4.4.3.6. Die Press Gazetesi (2017)	502
4.4.3.7. Der Standart Gazetesi (2018).....	505
4.4.3.8. Die Press Gazetesi (2018)	510
4.4.3.9. Der Standart Gazetesi (2019).....	515

4.4.3.10. Der Standart Gazetesi (2019).....	519
4.5. Bulgular	524
4.5.1. Haber Metinlerine İlişkin Bulgular.....	527
4.5.2. Köşe Yazılarına İlişkin Bulgular	539
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	543
KAYNAKÇA.....	547
EKLER.....	573
ÖZGEÇMİŞ	575

RESİMLERİN LİSTESİ

Sayfa

Resim 3.1. 1540-1550 Tacı ile Sultan Süleyman, Metropolitan Müzesi.....	158
Resim 3.2. Fransız karikatürist Paul Hadol tarafından 1870 yılında yapılan Avrupa siyasi hiciv haritası.....	188
Resim 3.3. 1864 tarihli Carte des états désunis d'Europe siyasi hiciv haritası.....	188
Resim 3.4. Alman ressam Hans Sachs tarafından yapılmış Türkler tarafından esir alınmış köylüler ve şişe geçirilmiş çocuğu gösteren resim.....	267
Resim 3.5. Viyana Kuşatmasına ilişkin bir 1686 tarihli Gaspar Bouttats tarafından yapılan kitap kapağı	273
Resim 3.6. Kuschmann Louis tarafından 1910 yılında yapılan Türk Hilali ile Lüksemburg askeri resmi.....	281

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ATİB	Avrupa Türk-İslam Birliği
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
FAZ	Frankfurter Allgemeine Zeitung
FPÖ	Avusturya Özgürlük Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MS	Milattan Sonra
ÖVP	Avusturya Halk Partisi
SPD	Sosyal Demokrat Parti
TAZ	Die Tageszeitung
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

1. GİRİŞ

Türk imgesine yönelik araştırmalar özellikle tarih, edebiyat, uluslararası ilişkiler, kamu diplomasisi ve iletişim bilimlerinde son yıllarda artarak devam etmektedir. Alana yönelik ilginin artmasında, kitle iletişim araçları vasıtasıyla sunulan içeriklerde çoğunlukla olumsuz anlamlar yüklenmiş Türk imgesinin yaygınlık kazanmasının etkisi bulunmaktadır. Medya metinleri olarak nitelendirilebilecek her tür içerikte yer alan imgeler, Türk algısını şekillendirmekte ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla dağıtılmaktadır. Bununla birlikte eğitim, iş, seyahat gibi çeşitli sebeplerle yurt dışına çıkan veya işgücü göçü ile yurt dışında ikâmet eden Türkler özellikle Avrupa ülkelerinde kendilerine yönelik negatif tutum ve söylemlerle karşılaşabilmektedir. Bu tutum ve söylemler, güncel konularla ilişkili olduğu kadar geçmişten gelen önyargılarla da yakından ilgilidir. Söz kalıpları, deyimler, şarkılar, yazılı literatür, görseller kadar anıtlar, abideler ve tarihi eserler yolu ile geçmişin izleri ve hisleri bugüne taşınmaktadır. Bu bağlamda gerek haber, sinema, reklam gibi medya metinlerinde gerekse edebi ve tarihi eserler ile sanat eserlerinde Türklere ilişkin negatif algıyı destekleyen imgelerin kullanım nedenlerinin araştırılması bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Gündelik hayatın yanı sıra diplomatik ilişkilerde de karşılaşılan bu durum, toplumların birbirini görme ve anlamlandırma biçimleri ile yakından ilgilidir. Özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde Türkiye ile ilgili tutum ve söylemlerde geçmişin görme biçiminin devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, mülteci meselesi bağlamında taraflar arasında imzalanan anlaşmada Türklere vize serbestliğinin tanınıyor olması, Avrupa basınında "Türkler Geliyor" başlıklı haberlerin yazılmasına hatta bazı ülkelerde seçim malzemesi olarak kullanılmasına yol açmıştır. "Türkler Geliyor" ifadesi güncel bir korkudan çok kolektif belleğin birçok anısını ve hissini hatırlatan, onu bugüne taşıyan, Türk'e bakışı, onunla kurulan ya da kurulacak ilişkileri biçimlendiren ve tarihi "biz" ve "onlar" ayrımına işaret eden bir niteliğe sahip bulunmaktadır. Bu nedenle bugünün Türk imgesini anlamlandırmak geçmişten birikerek gelen imgeleri görmeyi, anlamayı ve çözümlemeyi gerekli kılmaktadır.

Modern toplumların birbirleriyle kurdukları ilişkilerde en temel belirleyici unsurlardan biri de toplumların birbirini görme biçimidir. Bir toplumun diğer toplumu

görme biçimi, geçmiş tecrübe ve yaşantılarla yakından ilgilidir. Özellikle uzun süreli geçmişe dayanan ilişkilerin niteliği, şimdi ve gelecekteki ilişkinin devamlılığını etkileyebilmektedir. Sürekli savaş halinde olan toplumların birbirlerini görme biçimleri öncelikli olarak “düşman” ve “tehdit” algısı üzerinden şekillenirken, zor zamanlarda birbirlerine yaptıkları yardımlar, ittifaklar ve dayanışmanın olduğu toplumlar arası ilişkiler daha çok “dostluk” algısı üzerinden ilerlemektedir. Bu bağlamda geçmişin şimdide kurulan toplumsal münasebetler üzerinde süregelen bir etkisinden bahsetmek mümkündür.

Bir toplumun var olduğu günden bugüne yaşamına ilişkin kayıtlarının tutulduğu kolektif bellek, tıpkı bireysel bellek gibi yaşanılanların izdüşümü olan imgeleri içinde taşımaktadır. Maurice Halbwachs (2017: 85) kolektif belleğin, topluluk üyelerine geçmişe ilişkin ortak imgelerden oluşan kendilik tablosunu sunduğunu kaydeder. Toplumun kendilik algısını oluşturmada önemli bir rol oynayan bu imgeler, hatırlatma pratikleri ile nesilden nesile aktarılmaktadır. Böylece geçmiş, şimdi ve gelecek arasında devamlılık sağlanmaktadır. Bununla birlikte kolektif bellekte toplumun sadece kendine yönelik algısının izleri bulunmamakta, aynı zamanda ötekiyle kurduğu ilişkiler üzerinden ötekinin imgeleri de yer almaktadır. Ötekine ait imgeler, ötekinin kolektif bellekteki tasavvuru ve bir temsilidir. Uzun süreli geçmişin içerisinde imge, zamanla temsil ettiğinin yerini geçer. Böylece imgeler üzerinden işleyen bir ilişki dinamiği oluşur. Ötekini görmede bir nevi kod işlevini üstlenen imgeler, toplumsal kimliklerin kendine ve ötekine bakışını biçimlendirmekte, yaşanılan olayları hatırlatmakta ve geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağlantı oluşturmaktadır.

Toplumların öz yaşam öykülerinde ötekiyle kurdukları; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkiler çerçevesinde yaşanılan birtakım anılar kolektif bellekte bulunmaktadır. Bu anıların bazıları toplumsal kimliklerin kurucu unsuru olma özelliği taşımaktadır. Özellikle zafer, mağlubiyet ya da göç gibi olaylar, ulusal kimliğin karakterinin oluşmasında ve şekillenmesinde; başat bir rol üstlenebilmektedir. Örneğin Sırp kimliğinin oluşumunda Kosova Savaşı, Avusturya kimliğinin oluşumunda Viyana Kuşatmaları ve Yahudi toplumunun kimliğinde de tarih boyunca yaşadıkları göçler, milletin varoluşsal kaynağını oluşturan kurucu unsurlar olarak değerlendirilebilmektedir. Toplumun her bir ferdinde aidiyet duygusunu sağlayarak

bir millete ortaklık hissini veren ve kolektif bellekte yer etmiş bu anılar; hikâyeler, masallar, destanlar ve şarkılar gibi sözlü kültür anlatılarının yanı sıra edebî ve sanat eserleri ve medya metinleri üzerinden topluma aktarılmakta ve hatırlatılmaktadır. Böylece ulusta istenilen duygudaşlık tesis edilebilmektedir.

Toplumların birbirlerinin zihinlerindeki izdüşümleri olarak imgeler; ötekine ilişkin bakışı, görme ve anlamlandırma biçimini etkileyen, ona yön veren ve onu şekillendiren kodlar olarak toplumlar arası ilişkilerde belirleyici bir role sahip bulunmaktadır. İmgelerin belirli bir amaç doğrultusunda üretilmesiyle oluşturulan imajlar, toplumsal algıları inşa etmektedir (Kocadoru, 1997: 10). Üzerine çalışılan imajın toplum nezdinde kabul görmesi için kitle iletişim araçları, sanat yapıtları, basılı, yazılı ve görsel eserlerden faydalanılmaktadır. Materyalin türüne ve niteliğine göre değişiklik gösterse de aynı algıyı ve imajı yaratacak imgeler dolaşıma çıkarılarak anımsatılmakta ve pekiştirilmektedir. Bu bakımdan kitle iletişim araçları, kolektif bellekteki imgelerin yaygınlık kazanmasında işlevsel bir rol üstlenmektedir.

Kitle iletişiminin ilk aracı olan gazeteler, hem kolektif belleğin imgelerinin bir taşıyıcısı hem de görsel, yazılı ve basılı bir materyal olması itibarıyla belleği besleyen bir araç olma özelliğini taşımaktadır. Bu açıdan gazetelerin kolektif bellekle teması, ulusal kimliğin ve ötekiyle kurulan ilişkinin niteliğinin açıklanmasında önem arz etmektedir. Gazetelerin en temel işlevinin toplumun haber alma ihtiyacını karşılamak olduğu dikkate alındığında, haber metinleri ayrıcalıklı bir konum kazanmaktadır. Haber metinleri toplumun olan biten hakkında bilgi edinmesini sağlamaktadır. Ancak her haber metni aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutları ile bir temsil niteliği taşımaktadır. Haber metinleri, toplumda iyinin ve kötünün, normalin ve anormalin, kabul görenin ve görmeyenin, “biz”in ve ötekinin bir temsilini sunmaktadır. Dolayısıyla başta gazetenin ideolojik duruşu olmak üzere gazetecinin ve editöryal sürecin temsil ve sunumda belirleyici bir yeri bulunmaktadır. Haberin ticari, ideolojik ve kültürel boyutları göz önünde bulundurulduğunda en başta seçilen konu, konunun ifade edilme biçimi, haberin kimlerin perspektifini yansıttığı, nerede ve nasıl yayımlandığı okura biçimsel ve anlamsal bir çerçeve çizmektedir. Gazetenin manşetten taşıdığı haberle iç sayfalarında en altta küçük bir paragrafla görselsiz sunduğu haber, eşdeğer bir öneme sahip değildir. Gazetenin habere konu olan olayı gördüğü ve göstermeye değer bulduğu yer, okura da önerdiği ehemmiyeti ifade

etmektedir. Bu sebeple gündelik hayatın sıradan bir olayının haber olarak sunumu temelde bir görme biçimine dayanmaktadır. Gazeteler başta haber metinleri olmak üzere tüm içeriklerinde her gün okuruna; neyi, nasıl ve niçin “gördüklerini” anlatmaktadırlar. Bu bağlamda toplumun kendisinin ve ötekisinin tanımlanmasında ve niteliklerinin tespitinde haber metinleri önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Haber metinleri aynı zamanda özellikle ulusal kimliğin inşasında topluluk aidiyetini sağlayan içeriklerdir. Ulusal kimliğin birbirinden uzamsal açıdan uzakta olan her bir bireyine “biz” diliyle hitap eden haber metinleri, ortak hissiyatı üretecek yıl dönümlerini, anma törenlerini, önemli olay ve olguları gündeme getirerek hatırlatmakta, böylece toplumsal birlikteliği pekiştirmektedir. Gazeteler ürettikleri haber metinleri ile sadece güncel gelişmeler hakkında bilgi vermemekte aynı zamanda habere konu olan olay ve olguyu bir bağlam içinde sunmaktadırlar. Bu bağlam toplumun değer yargılarını, kabullerini, dışarda bıraktıklarını ve yadsıdıklarını da göstermektedir. Bununla birlikte haber metinleri çoğunlukla “ötekini” işaret eden, onu tanımlayan ve ötekiyle aradaki farkı vurgulayan metinlerdir. Öteki; ideolojik, siyasi, kültürel, dinî, ekonomik vb. açılardan topluluk içi bir grup olabileceği gibi geçmiş dönemlerde savaşılmış veya mücadele edilmiş bir dış devlet, örgüt ya da organizasyon da olabilmektedir. Haber metinlerinde hem topluluk içi hem de topluluk dışı “fark”ın sunumunda ötekinin bir tasviri söz konusudur. Haberde kullanılan kelimeler, sıfatlar, haberin kurgusu, çerçevesi ve dili kendisiyle öteki arasında ayrımın ifadesidir. Bu ayırma işinde güncel bilgilerin yanı sıra geçmişin imgelerinden faydalanılmaktadır. Geçmiş imgeler gündeme getirilerek toplumun ötekine ilişkin aşına olduğu görme biçimleri yeniden üretilmektedir.

Geçmişin şimdinin içine sızması olarak değerlendirilecek bu durumla özellikle uluslararası münasebetlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Hele ki Türklerin yüzyıllarca Avrupa coğrafyasına yönelik “dış tehdit” oluşu, Türkiye ve Avrupa ülkeleri arasındaki diyalogların haberleştirilmesi sürecinde açıkça görülebilmektedir. Haber metinlerinde Türklerin Avrupa için hâlâ bir tehdit olduğu algısı, geçmişin hatıraları veya kavramlarıyla ilişkilendirilerek sunulmaktadır.

Avrupa kolektif belleğinde, Türklerin Avrupa'yı siyasi ve askerî açıdan ele geçirme girişimleri “Türk Korkusu, Türk Tehdidi, Türk Sorunu, Türk Tehlikesi” olarak nitelendirilmiş; Türkler de “*Erbfeind*” (ezeli) hem de “*Erzfeind*” (amansız)

düşman, “kalıtsal düşman”, “Tanrı’nın Laneti”, “Tanrı’nın Gazabı” gibi kavramlarla tanımlanmışlardır (Coşan, 2012a: 203-206, Kocadoru, 1990: 153, 324). Özellikle yenilmez Türk imgesinin başat olduğu 16. yüzyılda Türk, hakkında en çok konuşulan, en çok yazılan, en korkulan ve merak edilen toplum olmuştur (Kumrular, 2011: 33). Öyle ki Türk korkusu, gerçeğin hayalle karıştığı yeni bir algı yaratmış; Türkler, insanüstü varlıklarmış gibi değerlendirilmişlerdir (Özsüer, 2018: 84). Türklerle ilgili bu algı diplomatik ilişkilerin gerildiği kriz dönemlerinde ya da siyasi ve ekonomik rekabetten kaynaklı durumların haberleştirilmesinde geçmişteki Türk tehdidine vurgu yapan ifadeler ve görseller kullanılmak suretiyle hatırlatılmaktadır.

Avrupa ülkelerinde yayımlanan haber metinlerinde Türk’e ilişkin imgeler, belirgin bir Türk stereotipini taşımaktadır. “Eğitimsiz, cahil, tembel, yağmacı, dolandırıcı, kavgacı, savaşçı ve pis Türk” imgesi, haber metinlerinde bazen örtük bazen açık bir şekilde tarif edilmektedir. Türk’ün Avrupa için bir tehdit unsuru olarak belirdiği dönemlerden itibaren birikerek gelen bu imgeler, sanılanın ötesinde çok daha derin ve yüklü bir tarihsel bağlama karşılık gelmektedir. Avrupa’da masallar, şarkılar, ilahiler, vaazlar, haberler, raporlar, seyahatnameler, heykeller, resimler, operalar ve tiyatrolar gibi çok sayıda sözlü, yazılı ve görsel eserle Türkler üzerine geniş bir literatür oluşmuştur. Bu literatürde gazetecilik tarihi açısından da ayrıca öneme sahip olan “*Newe Zeitungen- Yeni Gazeteler*”, Türklerin Avrupa’ya ve özellikle de Avusturya ve Almanya topraklarına yönelik seferleri neticesinde yayımlanmaya başlamışlardır (Akpınar, 2002: 112). Bu dönem “Türk’ten haberler”, Levant’tan haberler”, “İstanbul anlatıları” ve “Büyük Türk’e karşı uyarılar” başlıkları ile yeni bir literatür yaratarak Türk’ün attığı her adım, Avrupa’da büyük bir dikkatle takip edilmiştir (Kumrular, 2011: 136). Onur Bilge Kula (2006: 309)’nın verdiği bilgilere göre 17. yüzyıl Avrupa’sında özellikle Alman kültür çevresinde 8.000 ile 10.000 arasında “Yeni Haber” gazetesi basılmıştır. Bu gazeteler; Venedik, Dubrovnik, Prag, Viyana, Nürnberg, Augsburg gibi haber merkezlerinde basılarak çok kısa zaman içerisinde Avrupa şehirlerine yayılmakta, sesli bir şekilde okunarak ya da şarkı biçiminde söylenerek insanlara ulaştırılmaktaydı (Akpınar, 2002: 114). Dolayısıyla ortak bir düşman-tehdit algısı üzerinden şekillenen ve ortak bir literatürden beslenen, kolektif bir Avrupa belleğinden bahsetmek mümkündür.

Avrupa gazetelerinde Türkiye ve Türklerin haber metinlerinde nasıl temsil edildiği, bu temsilin tarihsel süreçte Avrupa kolektif belleğinde oluşan Türk imgesi ile örtüşüp örtüşmediğini konu edinen bu çalışmanın temel sorunsalı, Avrupa'nın Türk'e bugünkü bakışını anlamak ve Türk imgesinin hangi omurga üzerinden devam ettiğini geniş bir literatür üzerinden anlamlandırmaktır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; Almanya ve Avusturya gazetelerinde yayımlanan haber metinlerinde Türklerle ilgili temsilleri inceleyerek, kolektif bellekteki Türk imgelerinin devam edip etmediğini ortaya koymaktır. Avrupa kimliğinin “ötekisi” konumundaki Türklerin haber metinlerinde “Türk tehdidi, Türk korkusu, Türk sorunu” gibi kavramlarla sunulmasının yanı sıra oryantalist imgelerin Türk'e bakışı biçimlendirmeye devam edip etmediğini bulgulamak da çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Tezin uygulanabilirliği açısından kapsam iki ülke ile sınırlı tutulmuştur. Günümüzde Türk nüfusun yoğun olarak yaşadıkları her iki ülkenin tarihsel süreçte de Türklerle askerî, siyasi ve kültürel münasebetlerinin olması örneklem olarak seçilmelerindeki ana saiki oluşturmaktadır. Örnekleme dâhil edilen ülkelerden gazetelerin seçiminde ise tezin amaçlı örneklemine uygun haber ve köşe yazıları içermesine ve gazetelerin farklı ideolojik görüşleri temsil etmelerine dikkat edilmiştir. Bu açıdan merkez sağ ve merkez sol ideolojiyi temsilen her ülke için ulusal ve günlük yayımlanan iki gazete seçilmiştir.

Almanya'dan merkez sağı temsilen Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) ve merkez solu temsilen Die Tageszeitung (TAZ) gazeteleri; Avusturya'dan merkez sağı temsilen Die Press gazetesi ve merkez solu temsilen Der Standart gazetesi örnekleme dahil edilmiştir. Alman ve Avusturya basınından örnekleme dahil edilen gazetelerde Türkiye ile ilgili düzenli haber ve köşe yazısı yazarlardan Türk kökenli olanların haber ve köşe yazıları kapsam dışı bırakılmış ancak yabancı ve Türk ortaklığıyla yazılmış iki metin kapsama alınmıştır. Bununla birlikte gazetelerin Türkiye ve Ortadoğu muhabirleri, ülke içi ve özellikle Avrupa'yla ilişkileri yakinen takip etmekte; haber ve değerlendirmeleri Türkiye ve Türklerle ilgili algının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu sebeple Türkiye muhabirlerinin aynı zamanda köşe yazısı formatında değerlendirilebilecek analiz ve gözlemlerini aktardıkları metinler de köşe yazısı kategorisinde örnekleme dahil edilmiştir. Örnekleme, Almanya ve

Avusturya’da yaşayan Türk kökenlileri konu edinen ve Türklere yönelik politika, söylem ve tutumları yansıtan haber metinleri ve köşe yazıları da dahil edilmiştir. Örneklem ülkelerde yaşayan Türklerle ilgili imge de incelenerek imgesel devamlılık ve değişiklikler tezin kapsamında değerlendirilmiştir.

Araştırmada örnekleme dahil edilen haberler ve köşe yazıları, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığından alınan izin dahilinde yazılı basın veri tabanında bulunan haberler ve köşe yazılarının yanı sıra gazetelerin internet sitelerinde yer alan arşiv taramalarından elde edilmiştir. 2015 Ocak ve 2019 Aralık ayları arasında çıkan haber ve köşe yazılarından her gazete için yıl bazlı bir haber metni ve bir köşe yazısı incelemeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda 20 haber metni ve 20 köşe yazısı olmak üzere toplam 40 metin tezde incelenmiştir.

Örnekleme dahil edilen haber metinleri; amaçlı örneklem ile belirlenmiştir. Haber metinleri, belirlenen gazetelerden tarama sonrasında tezin amacına ve varsayımına uygun olanlar içerisinden seçilmiştir. Benzer içeriklere, imgelemdeki çeşitliliği göstermek ve tekrara düşmemek adına yer verilmemiştir. Ancak örneklem ülkelerinde benzer haber içeriklerinin gündeme girdiğini göstermek bağlamında haber metinleri ve köşe yazıları çözümlenmiştir. Bununla birlikte imge çeşitliliğini yansıtmak amacıyla siyasi haberlerin dışındaki haber ve köşe yazıları da haber içeriklerine erişildiği ölçüde örnekleme dahil edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı veri tabanında yer alan haber ve köşe yazıların ağırlıklı günlük siyaset, dış politika ve ekonomi haberleri olması nedeniyle gazetelerin internet arşivleri yıl bazlı taranarak haber ve köşe yazısı çeşitliliği artırılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında seçilen gazetelerde yayımlanmış haber metinleri ve köşe yazılarının analizinde, Teun Van Dijk’in Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada şu temel varsayımlardan hareket edilmiştir:

- Günümüz Alman ve Avusturya medyasında Türk’ün temsili, kolektif bellekteki Türk imgesinin devamı niteliğindedir.
- Türk kimliğinin temsilinde gazeteler benzer bir tutum izlemekte ve gazetelerin ideolojik yaklaşımları arasında bariz bir farklılaşma bulunmamaktadır.

- Avrupa'nın kolektif belleğindeki Türk'ün medya metnindeki temsili daha çok Osmanlı Türk imgesi üzerinden inşa edilmektedir.

Türk imgesine yönelik çalışmalar daha çok tarih, edebiyat, sosyoloji, imge bilim ve dilbilim alanında yapılmıştır. Medya metnindeki Türk imgesine ilişkin çalışmalarda bu alanlara kıyasla az sayıdadır. İletişim alanında yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak medya metnindeki güncel Türk imgesine yönelik araştırmalardır. Kolektif bellek kavramı çerçevesinde medya metninin incelenmesine yönelik araştırmalar da sınırlıdır. Bu bağlamda iletişim bilimlerinde kolektif bellek ve medya arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bakıldığında alanda 2010 yılında Gökçen Başaran İnce tarafından hazırlanan “*Toplumsal Hatırlama/Unutma Sürecinde Basın: Kolektif Siyasi Belleğimizdeki Cumhuriyet Tasavvuru*” başlıklı doktora tezi, 1929-1960 tarihleri arasında Türk basınından örnekleme dahil edilen gazetelerdeki köşe yazıları üzerinden Cumhuriyet kavramının inşa edildiği sosyo-politik bağlam, toplumsal hafıza kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bir başka alan çalışması 2012 yılında Emel Özdemir tarafından yapılan “*Küreselleşen Dünyada İnşa Edilen Türk İmgesinin Yabancı Basında Değerlendirilmesi*” başlıklı doktora tezidir. Özdemir çalışmasında The Washington Post (Amerika), The Guardian (İngiltere), Der Spiegel (Almanya) ve Le Monde (Fransa) gazetelerinde çıkan Türkiye ile ilgili haberleri çokkültürlülük, kimlik ve öteki kavramları bağlamında değerlendirmiştir. 2017 yılında Şeyma Bilginer Erdoğan tarafından hazırlanan “*Toplumsal Bellek ve Medya: Türkiye'deki Terör Olaylarının Medyada Görsel Temsili*” başlıklı tezde Erdoğan, terör örgütü PKK'nın eylemlerinin medyada yer almasını toplumsal hafıza kavramı çerçevesinde ele almıştır. Erdoğan tezinde; 1984-2016 tarihleri arasında gazetelerde çıkan haber metinlerini ve fotoğraflarını analiz etmiştir. 2019 yılında Sena Aydın tarafından hazırlanan “*Yeni Hafıza ve Medya: Payitaht Abdülhamid ve Diriliş Ertuğrul Dizileriyle Kolektif Hafıza İnşası*” isimli doktora tezinde, örnekleme dahil edilen TV dizileri üzerinden güncel politik konularla tarihi konuların ilişkilendirilmesi hafıza kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Türklerin son 1000 yılı aşan hareket ve ilerlemelerinin yönü Batı'ya ve Avrupa'ya doğru olmuştur. Türk askerî ilerlemesi neticesinde Avrupa toplumları ile çok yönlü bir temas söz konusudur. Türklerle kurulan ilişkilerin neticesinde Avrupa kolektif belleğinde yer etmiş imgeler özellikle haber kâğıtları ve gazeteler üzerinden

kıta Avrupa’ında yaygınlık kazanmıştır. Ancak söz konusu imgelerin günümüzle ilişkisini kuran ve gazetelerde bu imgelerin devam edip etmediğini araştıran bir çalışma ülkemizde bugüne kadar yapılmamıştır. Bu bağlamda haber metinlerinde Türk imgesini araştıran bu çalışma, alanda bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. Araştırma, güncel konular üzerinden geçmişin Türk imgelerinin gündeme getirilmesi, bugünün olay ve olgularının geçmişin görme biçimi ile sunulmasına dair çok yönlü bir okuma ve değerlendirme sunması bakımından da önem arz etmektedir. Her ne kadar karşılaştırmalı edebiyat, tarih, sosyoloji gibi alanlarda Türk imgesi konulu çalışmalar yapılsa da iletişim bilimleri ve özellikle gazetecilik alanında kolektif bellekle bağlantılı çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu açıdan *Avrupa Kolektif Belleğinde Türk İmgesinin Medya Metinlerindeki Temsili: Almanya ve Avusturya Örneği (2015-2019)* isimli bu çalışma, kolektif bellek kavramlaştırması üzerinden tarih ve gazetecilik alanlarının birbirini besleyen ve destekleyen yönünü gösteren multidisipliner bir çalışma olarak alanı destekleyecektir. Alan yazınına haber metinleri üzerinden katkı sağlayacağı umulan çalışma; geçmişin geçmişte kalmadığı, varlığını bugünde sürdürdüğü ve gelecekte de sürdüreceği, ilişkileri ve algıları biçimlendireceği yönünde bir perspektif sunmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde; düşünce tarihinde belleğe yüklenen anlamlar, kolektif bellek kavramı, bellek türleri, kolektif bellek ve gazeteler arasındaki ilişki, haber anlatıları konuları tartışmaya açılmıştır. Bu kısımda tezin çıkış noktasını oluşturan kolektif bellekten beslenen haber anlatılarının ulusal kimliğin inşasındaki rolüne yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde “Tarihsel Süreçte Avrupa Kolektif Belleğindeki Türk İmgesi” başlığı altında imge kavramı, Türk imgesinin dönemlere göre değişen ve öne çıkan yönleri ele alınmıştır. Almanya ve Avusturya kolektif belleklerinde Türklere ilişkin imge, tarihsel açıdan ele alınmış Türklerle ilgili ifade ve tanımlamalar ile seyahatnamelerdeki Türk imgesi literatür taraması ile ortaya konmuştur. Böylece Türk tehdidi ve Türk korkusu üzerinden şekillenen Türk imgesinin Avrupa siyasi ve dinî birliğinin sağlanmasında yüklendiği misyonları gösterilmiştir. Bu misyonların günümüzde ulusal kimliğin tesisinde haber metinleri üzerinden de devam ettiği ise bulgular kısmında yapılan analizlerle ortaya konmuştur. Çalışmada örnekleme dahil edilen haber metinleri ve köşe yazıları, Van Dijk’ın Eleştirel Söylem Analizi (1988) yöntemi çerçevesinde çözümlenmiştir. Haber metinleri Eleştirel Söylem Analizinin makro ve mikro yapıları çerçevesinde başlık,

fotoğraf, cümle yapıları, art alan bilgisi, bağlam, cümle içi ve cümleler arası ilişkiler, retorik, kelime seçimleri, haber kaynakları ve haberin kurgusu açılarından incelenmiştir. Köşe yazıları ise, haber metinleri kadar anlamın kapandığı metinler olmadığından başlık, fotoğraf, kelime seçimleri, art alan, bağlam ve retorik açılarından incelenmişlerdir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KOLEKTİF BELLEK KAVRAMI VE KAVRAMIN TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. Bellek Kavramı ve Kavramın Gelişimi

2.1.1. Bellek Kavramına Etimolojik Giriş

Bellek kavramının tarihsel süreçte uğradığı değişimleri görmek, kavram ile kast edileni daha iyi anlamak, diğer kavramlarla ilişkisini açıklamak ve kavrama yüklenen anlamları yorumlayabilmek için bu bölümde kelimenin etimolojik kökenine değinilecektir. Türkçe bir kelime olan bellek; “Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin” olarak Türkçe Sözlük’te (2011: 303) geçmektedir. Aynı zamanda halk ağzında önceden tanınan, bilinen yer, işaret, iz, öğrenmek, ezberlemek, aşağı, alçak yer gibi anlamlara sahiptir. Bellek kelimesi etimolojik açıdan incelendiğinde Türkçe kök, bel kelimesinin, iz, işaret, omurga, sırt, bayır gibi anlamları bulunmaktadır. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde (Eyüboğlu, 1991: 84) fiil olarak bellemek kelimesi bellekte izi kalmak, im, belleğe damgasını vurmak, öğrenmek ve bilgi edinmek anlamları yer almaktadır.

Arapça “hıfz” kökünden türeyen hafıza kelimesi Türkçede ‘bellek’ kavramının yerine de kullanılmaktadır (Akalın vd., 2011: 1024). Osmanlıca-Türkçe Sözlükte “hıfz” kökü; korumak, ezberlemek, saklamak anlamlarına gelmekte; “hafıza” kelimesi ise Kur’an-ı Kerim’i başından sonuna kadar ezberlemiş bulunan; bilinen, görülen şeyleri; işitilen, konuşulan lâkırdıları; duyulan, okunulan sözleri, ezberlenen yazıları, kitapları zihinde hıfzeden, saklayan hassa, kuvvet anlamını taşımaktadır ve Fransızca “mémorie” kelimesine karşılık gelmektedir (Devellioğlu; 2009: 310-362). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatinde (2018: 349) ise “hafıza” kelimesi akılda tutma kabiliyeti olarak açıklanmıştır. Arapça “hıfz” kökünden türeyen kelime; bellek kavramına karşılık gelmektedir. Aynı zamanda hatırlama kuvvetine de işaret eden kelime, ezberleme yeteneği ve hafızada tutabilme gücünü de ifade etmektedir. Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlüğü’nde (1993: 434) “hafıza” kelimesi; İngilizce “memory” ve “mnemonic” kelimelerine karşılık gelmektedir. Oxford İngilizce Sözlük’te (1967: 568) ise “memory” kelimesi, recollection (anı) ve remembrance (anma, hatırlama) kelimeleriyle açıklanmıştır. Ayrıca mindful (dikkatli, unutmayan) ve remembering (hatırlayan, anımsama) anlamlarını da taşımaktadır. İslam

Ansiklopedisinde ise “hafıza”, algıları saklayıp hatırlanmalarını sağlayan zihin gücü olarak tanımlanmaktadır.

Bellek kelimesi öğrenilenlerin akılda saklandığı yer, iz, işaret, aşağı yer gibi halk ağzında daha farklı anlamları bünyesinde barındırırken, Arapça’dan dilimize geçen hafıza kelimesi daha çok öğrenilenlerin hatırlanabilmesi ile ilgilidir. Hatırlamak da bir zihinsel eylem olarak unutmakla ilgilidir. Bu nedenle hafıza çalışmaları unutmak-hatırlamak-hatırlatmak bağlamında ele alınmaktadır. Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde (Cevizci, 2003: 57) bellek; “Geçmişteki deneyimleri, tecrübe ve yaşantıları anımsayabilme yetisi, anımsayan öznenin, geçmiş yaşantılarına, bilinç hallerine ya da geçmişte algılamış olduğu nesnelere ilişkin çıkarımsal olmayan bilgisi ve söz konusu malumatı depoladığı, biriktirdiği varsayılan sistem ya da yer” olarak tanımlanmıştır.

Bellek hem öğrenilerin ve deneyimlerin kaydedildiği bir depo-veri tabanı hem de zihinsel işlemlerin gerçekleştiği bir yer olma özelliğini taşımaktadır. Geçmişin kayıtlarının işlenmesi, tutulması ve saklanması gibi işlemlerin gerçekleştiği bellek, zaman kavramıyla da doğrudan ilişkilidir. Geçmiş, şimdi ve gelecek bağıntısı bellek üzerinden ve onun aracılığıyla gerçekleştirilir. Geçmişin izleri şimdiyi ve geleceği belirler. Bu sebeple bellek, sosyal hayatta matematiksel olarak bölünmüş zamanın aksine bir süreğenlik içerisinde işler. Şimdinin içerisinde hem geçmiş hem gelecek sarmalanmış hâldedir. Geçmiş ve gelecek şimdide yoğrulur.

Belleğin işleyişinin yorumlanması zaruri olarak öğrenme, algılama, kaydetme, saklama, hatırlama, unutma ve tüm bunları çerçeveleyen zaman kavramlarıyla ilişki içindedir. Bu nedenle belleğin düşünsel serüveni onun nasıl algılandığını gösterdiği kadar insanın kendisiyle, doğayla ve diğer canlılarla kurduğu ilişkinin dinamikleri hakkında da bilgi vermektedir. Belleğin bireysel ve sosyal boyutlarının ele alınacağı bu bölümde insanın kendisine ve etrafına dönük merakıyla gelişen anlamlandırma faaliyetinin bugüne uzanan süreci serimlenecektir.

2.1.2. Sokrates’ten Freud’a Belleğin Düşünce Serüveni

2.1.2.1. Sokrates’in bellek anlayışı

Öğrenilenlerin saklandığı depolama yeri olarak tanımlanan bellek, öğrenme süreçleri ile yakından ilgilidir. Belleğin duyumsanan ya da öğrenilen bir şeyi anımsayabilme niteliği onu öğrenmenin ana unsurlarından biri hâline getirir. İnsanın

çevresiyle olan ilişkisinden edindikleri, algıladıkları bellek üzerinden işleme tabi tutulur. Hem bir kayıt yeri hem de öğrenmenin gerçekleştiği yer olarak bellek insanın dış dünya ile ilişkisini anlamlandırmada önemli yere sahiptir. Antik Çağ'dan günümüze insanın kendini ve içinde yaşadığı dünyayı algılama, anlamlandırma ve öğrendiklerini aktarma süreçleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda “Bildiklerimizi nasıl biliyoruz”, “Nasıl öğreniyoruz” ve “Nasıl hatırlıyoruz” soruları bellek çalışmalarına girişte öncü sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu soruların cevaplanması aynı zamanda “bilgi” kavramının da bir açıklaması mahiyetindedir.

“Bildiklerimizi nasıl biliyoruz?” sorusu bizi bellek çalışmalarının başlangıç noktasına götürür. Ancak bu soru bir dizi soruyu daha beraberinde getirmektedir: “Bildiklerimiz biz olduğumuz andan itibaren verili midir yoksa dış çevre ile girilen ilişkinin bir sonucu mudur?”, “Eğer bildiklerimiz verili ise bu nasıl mümkündür?”, “Bildiklerimiz verili ise ben ve öteki neden aynı şeyleri aynı düzeyde bilmiyoruz?” ve “Bildiklerimiz verili değilse nasıl biliyoruz?”. Birbirinin devamı niteliğindeki bu sorular, düşünce tarihi boyunca cevap aranan sorular olmuştur. Bu sorulara ilişkin bilinen ilk yanıtlara Platon’un eserlerinde rastlamaktayız. Platon, hocası Sokrates’in öğrencileri ile arasında geçen diyaloglarını aktardığı eserlerinde; bilgiyi edinme, öğrenme ve hatırlama süreçlerini de içeren insan yaşamına ilişkin pek çok meseleyi aktarır. “*Diyaloglar*” aynı zamanda, öğrenme-hatırlama-unutma ve bellekle ilgili dönemin düşüncelerini aktarması açısından da önem taşımaktadır.

Antik Yunan düşüncesinde bellek-bilgi-öğrenmeye dair en önemli teori, Platon’un “Anemnesis-Anımsama Kuramı”dır. Platon kuramında apriori bilginin sistematik bir açıklamasını sunar. Platon’un bilgi anlayışını açıklayan Anımsama Kuramı, Sokrates’in gerçek bilgiye-hakikatin bilgisine erişilmesine ilişkin düşüncelerini takip eder. Bu bağlamda *Diyaloglar* hem Sokrates’in hem de Platon’un düşüncelerinin yansıtır. *Diyaloglar*; Sokrates’in “bilgiyi doğurtmak” olarak nitelendirdiği soru-cevap metoduyla ilerler ve doğal olarak Sokrates’in ağzından aktarılmaktadır. Bir diyalogda geçen düşünceler başka bir diyalogda tekrar edebilir veya detaylandırılabilir. Bu nedenle hem Sokrates’in hem de Platon’un bellek hakkındaki düşünceleri birden fazla diyalogda yer almaktadır ve yer yer kime ait olduğu karışmaktadır.

Bellek çalışmalarında Platon'un "Anımsama Kuramının" önemli bir yeri bulunmaktadır. Ancak Platon kuramını hocası Sokrates'in bellek ve öğrenme süreçlerine ilişkin düşünceleri üzerine inşa ettiği için Sokrates'in bellek-öğrenme-hatırlama kavramlarını ele alışıncı incelemekte fayda bulunmaktadır. Bu çerçevede Sokrates'in hakikatin bilgisi ve buna nasıl ulaşılacağına dair düşüncelerinin yer aldığı *Phaidon* (2015) diyalogu öncelikli olarak incelenmesi gereken eserlerden biridir. Bu sebeple Platon'un Anımsama Kuramına geçmeden evvel Sokrates'in bellek anlayışının anlatıldığı *Phaidon* diyalogunda geçen bellek anlayışı ele alınacaktır.

Antik dönem düşünürleri hakikatin ne olduğu ve hakikate nasıl erişilebileceğine dair düşünceler ortaya koymuşlardır. Sokrates'in de öncelikli konusu hakikattir. Sokrates, *Phaidon* diyalogunda Kebes ve Simmias'la ruh, beden, hakikat ve ölüm arasındaki ilişkiyi açıklar. Ona göre gerçek bilgiye bedensel hazlardan uzaklaşıldığında ulaşılabilir bu da ancak ölümle mümkündür (Platon, 2015: 55). Sokrates böylece, gerçek bilgiye duyu organları aracılığıyla ulaşamayacağını da ifade etmiştir. Böylece "Duyu organları aracılığıyla gerçek bilgiye erişilemiyorsa felsefecilerin sahip olduğu bilgiye ve erdeme ulaşmanın yolu nedir?" sorusu ortaya çıkar. Bu sorunun cevabı aynı zamanda Sokrates'in öğrenilmiş olanın hatırlanması esasına dayalı hakikatin bilgisi anlayışını örneklendirerek açıklamasını sağlamaktadır. Sokrates bu diyalogda hatırlamanın benzerlik veya çağrışımsal yönden nasıl olabileceğini izah eder. Ona göre bir şeyin resmine (eşitine) bakarak aslının hatırlanması söz konusudur. Ancak Sokrates aslı ile kopyası arasında eşit düzeyde benzerlik ilişkisi olmadan da hatırlamanın çağrışımsal olarak mümkün olduğunu söyler. Bu durumda anımsama iki yönlü işler; bir şeyin kendisinin ya da onun çağrıştırdığı şeyin hatırlanması biçiminde. Hatırlayabilmek için de önceden öğrenilmiş olanların unutulması gereklidir. Sokrates'in apriori bilgiye ilişkin düşüncelerinin yer aldığı *Phaidon*'la olan diyalogunda da bu açıkça görülebilmektedir (Platon, 2015: 70):

Bir şeyin görme veya işitme ve başka duylular aracılığıyla gerçekleşen algısının, algılayan kişiye, arada bir benzerlik olsun ya da olmasın, çağrışım yoluyla, unutilan bir şeyi çağrışım yoluyla düşündürtmesinin mümkün olduğunu gördük. Bir daha tekrarlayayım şu ikisinden birine mecburuz: Ya bu standartların bilgisiyle doğup onu yaşadığımız sürece koruyoruz ya da bir şeyleri öğrendiğimizi söylediğimiz zaman sadece önceden öğrenmiş olduklarımızı hatırlıyoruz. Başka bir deyişle bilgi, hatırlamanın ta kendisi.

Buna göre bir şeyi bilmenin iki yolu vardır: Duyduklarımız, gördüklerimiz, işittiklerimiz yani algıladıklarımız yoluyla öğrendiklerimiz ya da doğmadan evvel edindiğimiz bilgiler. Doğmadan evvel öğrendiğimiz bilgiler Sokratik yöntemle-doğru soruların sorulması yoluyla anımsanabilir ya da Sokrates'in ifadesi ile doğurtulabilir (Platon, 2018: 37). Bir doğum işleminin gerçekleşebilmesi için bilginin kişide hazır olması gereklidir. Kişilere doğru soruların yöneltilmesi ile ruhun öğrendikleri anımsatılarak gün yüzüne çıkartılır. Sokrates'in anımsatarak ortaya çıkarmaya çalıştığı bilgi, hakikatin bilgisidir ve bu dünyaya ait değildir.

Anımsama yoluyla bilgiye ulaşabilmek için bilginin önce edinilmiş sonra da unutulmuş olması gerekmektedir. Bu nedenle anımsamanın ön koşulu unutmadır. Sokrates'in bu konudaki düşünceleri *Phadion*'da (Platon, 2015: 70) geçen şu ifadelerde açıkça görülmektedir:

Sokrates: Bu bilgileri unutmasaydık, hem doğarken bu bilgilerle donatılmış olurduk hem de onlara yaşadığımız süre boyunca sahip olurduk. Simmias! Zaten bilmek dediğimiz şey, öğrendiklerimizi korumak, unutmak dediğimiz şey de öğrendiklerimizi yitirmekten başka bir şey olamaz değil mi?

Dolayısıyla Sokrates'in düşünce sisteminde; zihnin bilgiyi edinme, saklama ve hatırlama edimleri kendinde verili olanların anımsanması üzerine kuruludur. İnsanda mevcut olan hakikatin bilgisi, insanın hazır bulunuşluğu üzerinden bir ötekiyle gireceği diyaloglar ve özellikle de sorular yoluyla açığa çıkartılır ve zaten öğrenilmiş bilgi hatırlatılır. Bu bağlamda öğrenme; unutulmuş bilgilerin hatırlanmasıdır.

2.1.2.2. Platon'un bellek anlayışı

Sokrates'in bilginin verili olmasına ilişkin yaklaşımı Platon'da da benzer şekilde ilerler. Ona göre hakikatin bilgisi ideaların bilgisidir. Platon'un metafizik olarak var olduğunu kabul ettiği idealar dünyasının bilgisi, değişmez ve geneldir. Platon'a göre içinde yaşanılan dünyada hakikatin bilgisine değil, yalnızca görünüşlerinin bilgisine sahip olunabilir (Cevizci, 2014: 88-96).

Platon'un Anamnesis Kuramı (Anımsama Kuramı) da Sokrates yöntemleri ile öğrenmenin nasıl gerçekleştiğinin bilgisini içerir. Buna göre öğrenme veya bilme, anımsamadır. Platon'un *Menon* ve *Phaidon* kitaplarında öğrenmenin nasıl gerçekleştiği Sokrates'in muhatapları ile kurduğu diyaloglarla anlatılmaktadır. Menon (2013: 51) diyalogunda Sokrates anımsama ve öğrenmeye ilişkin şunları kaydeder:

(...) ruh ölümsüz olduğu ve birçok defa doğmuş; hem burada hem diğer yaşamda her şeyi görüp öğrenmiş olduğu için, var olan her şeyi öğrenmiştir. Bu yüzden de insan ruhu, erdeme ya da başka bir şeye yönelik bir şeyi daha önceden gördüğü için hatırlayabilir. (...) İnsan öğrendiği zaman yeterince cesursa ve araştırmaktan sıkılmıyorsa diğer şeyleri de öğrenmesine bir engel yoktur. Çünkü araştırma ve öğrenme gerçekte hatırlamadır.

Sokrates'in bu ifadeleri dünyaya gelmeden evvel bilgilere sahip olunduğunu göstermektedir. Sokrates (Platon, 2013: 59)'e göre kişi bilmeden de bilebilir, doğru inançlara sahip olabilir. Önce rüyadan uyanmış gibi olan bu bilgiler, kişiye değişik ve farklı sorular sorulmak suretiyle tam ve doğru bilgiye erişmesi sağlanabilir. Bu düşünce Platon'un meşhur mağara benzetmesi ile metaforik şekilde açıklanmaktadır. İdeaların bilgisi duvara yansıyan gölgelerin ve suretlerin bilgisiyle aynı şey değildir. Ruhun dünyaya gelmeden evvel bildiği bu bilgiler, suret değil hakikatin kendisidir ve hakikatin kendisine ulaşmak için bellekteki izleri hatırlama çabası gerekmektedir (İlhan, 2018: 32). Bu nedenle Platon'da anımsama, hafızada doğuştan verili olan hakikatin bilgisine erişimde en önemli unsurdur.

Theaitetos diyalogunda ise Sokrates (Platon, 2018: 101), mitolojik karakter Musaların annesi Mnemosyne'in (Bellek Tanrıçası) verdiği bir hediye olan balmumu tablette görülen ve duyulan şeylerin işaret olarak kaydedildiğini, işaretler tablet üzerinde kaldıkça hatırlanabildiğini, değilse unutulduğunu, unutulmanın ise bilinmediğini ifade eder. Platon burada işaret-iz ile hatırlanmak istenen şey arasında doğrudan bir ilinti kurar. İz var oldukça anı da var olacaktır. İz kayboldukça, unutma ile karşılaşılacaktır. Varlığın izi hatırlatıcıdır, izi olmayanın kaderine ya unutulmak ya bilinmez olmak düşecektir. Bu açıdan hatırlanır olan, bilinir olma özelliğini de taşır. Hatırlanmak istenen şeyle (kendisi) izi arasındaki benzerlik-çakışma Sokrates tarafından doğru yargı, çakışmama durumu ise yanlış yargı olarak tanımlanmıştır (Riceour, 2020: 27). Yates (2020: 49), Platon'un anımsama yaklaşımının ruhun bu dünyaya düşmeden evvel bildiği bilginin işaretleri ya da damgası ile bu dünyada duyular aracılığıyla elde edilen bilginin damgasının çakışması üzerine kurulu olduğunu kaydeder. Böylece bedenin duyular yoluyla elde ettiği bilgi ile ruhun sahip olduğu idealar, anımsanarak eşleştirilebilir. Platon (2017: 56-57)'a göre her şeyi doğru hatırlayan kimse mükemmele ulaşabilir gerçeği göremeyen-hatırlayamayanda da unutkanlık meydana gelir.

Belleğin bir kayıt aracı ile anlatılmasının önemli bir örneği olan bu benzetmede ruhta bulunan balmumunun sertlik derecesi de öğrenmeyi etkilemektedir. Buna göre (Platon, 2018: 106) balmumu yumuşak olanlar daha kolay öğrenirken balmumu sert olanlar taş gibidirler ve daha zor öğrenirler ve yeni öğrenmelere de açık değildirler. Sokrates'in ağzından anlatılan bu benzetme ile Platon, ruhun bilgisinin muhafaza edildiği tablet ile hafızanın bir çeşit kayıt yeri olduğunu da gösterir. Draaisma (2018: 47), balmumu tabletlerden bu yana bellek ve yazı arasında yakın bir bağ olduğunu ifade eder. Bu bağ, hatıralarla ve hatıraların kaydedilmesi için gerekli araçların arasındaki bağıdır.

Platon'da bellek, ideal olanın bilgisinin tutulduğu ve anımsandığı yerdir. Dolayısıyla öğrenilmiş olanlar ne kadar anımsanırsa idealar dünyasına da o kadar yakınlaşırlar. Platon'un anımsaması kimin, neyi, niçin anımsadığıyla ilgilidir ve bu nedenle de Platon anımsamayı eğitimin bir konusu hâline getirir (Yalçınkaya, 2005: 252). Böylece hatırlatılacaklar ve unutulacaklar yazı aracılığıyla seçilmiş olur.

Platon'un yazının unutturmasına ilişkin düşünceleri, Sokrates'le Phaidros'un retorik ve yazı üzerine yaptıkları diyalogda geçmekte ve Sokrates, Mısır kralından alıntılıdığı bir sözle bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Harfleri kullanan kişinin ruhu tembelleşir, bundan böyle kendilerine ait olmayan harflere güvenirler ve kendilerine ait olan hafızayı unuturlar. Bundan dolayı bulduğun şey (harfler) hafızanın değil hatırlamanın ilacıdır." (Platon, 2017: 95). Bu diyalogdan da anlaşılacağı üzere yazı ile insan hafızasının yerini harflerin ve kelimelerin almış olması, hakikate erişimde bir engel oluşturmaktadır.

Platon (2017: 95)'a göre yazının unutturması yazı ile hakikatin bilgisinin değil, onun görüntüsünün verilmesinden kaynaklanmaktadır. Yazı, kişiyi gerçeklikten uzaklaştırarak onun kendi bildiklerini unutmasına yol açar. Bu bir nevi yanılsama ya da gerçeği bildiğini sanma hâli yaratır. Dolayısıyla yazı, hatırlamanın değil insan hafızasının kendine güvenmeyerek bir aracı kullanmasına ve hakikatten uzaklaşması ile sonuçlanır. Riceour (2020), yazıya ilişkin bu düşüncelerin temelini Sokrates'in belleği daha mahrem bir alanla ilintilendirmesine bağlar. Çünkü yazı ile anı ruhun dışındaki bir nesneye kaydedilir. Halbuki Sokrates, içimizde bir yazar olduğunu, duyumlarla karşılaşıldığında ortaya çıkan düşüncelerin doğru şekilde yazıldığında doğru kanıya, yanlış şekilde yazıldığında ise yanlış kanıya ulaşılabileceğini dolayısıyla

hakikate erişilemeyeceğini kaydeder (Riceour, 2020: 33). Yazı ile bilgi-anı ruha değil; kağıda, tablete kaydolmaktadır. Bu açıdan Platon'da bellek ruhla eşleştirilmiş denilebilir. Ruhun kaydettiği bilgiler bellekte yer almaktadır. Belleğin dışına kayıt, güvensiz bir alana bilginin terki anlamını taşır.

Platon'un bu düşünceleri, yazının üretildikten sonra okuruyla baş başa kalma durumuyla ilgilidir. Okurun okuduğu metinden, yazarın iletmek istediği anlamın dışında anlam çıkarma ihtimali ve yazının buna karşı kendini savunamaz oluşu yazıyı güvenilir kılmaktadır. Zaten Platon'a (2017: 98) göre akli başında olanın kalemle kâğıtla işi olmaz. Platon (2015: 78-80) 7. Mektup'ta "Akıllı bir kimse düşüncelerini dile emniyet etmek tehlikesini göze almaz; hele dil yazıyla olacağı gibi donmuş bir şekil alırsa" diyerek dilin kendisini de güvenilir bulur. Ona göre yazı ile söz, Tanrı'ya yani ebedî olana değil ölümlülere emanete edilir.

Görüldüğü üzere Platon, hocası Sokrates gibi hakikatin bilgisine-idealara ancak hatırlama yolu ile erişilebileceğini iddia etmektedir. Ölümsüz olan ruh, daha evvel gördüklerinin bilgisini hatırlayarak mükemmele yaklaşır. Bu dünyada duyular aracılığıyla elde edilen bilgilerle hakikate erişilmez. Çünkü onlar sadece geçici olanın bilgisini sunarlar. Ruhun hafızasında kayıtlı olan idealara ulaşmak için, hatırlamak ve bu bilgiye sahip olanların-filozofların hatırlatıcı sorularına muhatap olmak gereklidir.

2.1.2.3. Aristoteles'in bellek anlayışı

Sokrates'le başlayan ve Platon'la bir kurama dönüşen bilme-unutma-hatırlama zihinsel edimler, Ariston'un da bilgi felsefesinde üzerinde durduğu konulardandır. Ancak Aristo belleği mekân olarak değerlendirmekten çok, zaman kavramı ile birlikte değerlendirir ve bu açıdan Sokrates ve Platon'dan ayrılır.

Belleğin iz, imge veya işaretlerin kaydedildiği yer olarak nitelendirilmesine Platon'dan sonra Aristoteles'te de rastlanmaktadır. Ancak Aristoteles, bu durumu Platon'dan farklı olarak yüzük metaforuyla anlatır (Bilge, 2018: 7). Algılama sonucunda elde edilenin izi, bir mührün balmumu üzerine bıraktığı iz gibidir. Bu izlerin tutulduğu yer ise bellektir. Dolayısıyla bellek olmuş bitmiş olana ilişkin kayıtların tutulduğu bir yerdir. Ona göre belleğin konusu geçmiştir (Ricoeur, 2020: 34). Bu bağlamda Aristoteles'in bellek anlayışı zaman mefhumuyla ilgilidir.

Aristo belleğin konusunu geçmiş zamanla sınırlandırdığında doğal olarak hatırlama ile de ilişkilendirmiş olur. “Bellek geçmiş zamana dair neleri kaydeder, kaydettiklerinden neleri, nasıl hatırlar?” sorularına Aristoteles'in cevapları Platon'ununkinden epey farklıdır. Aristoteles, belleğin geçmişe dair kayıtlarını idealar dünyasına dayandırmaz aksine duyumsanan, görülen, işitilen veya deneyimlenenin kayıtlarının tutulduğu yerdir bellek. Bu kayıtlar birer imge olarak zihinde yer alır. Yaşanmış olayların ruhta bıraktığı izler, geçmişin izleridir. Bu sebeple bellek-imge ve zaman arasında zorunlu bir bağ bulunur. Aristoteles (2004: 74) bunu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

(...) bir şeyi anımsayan ya da bekleyen bir insanın kafasında, her zaman anımsadığı ya da beklediği şeyin bir imgesi ya da resmi vardır. Eğer böyle ise, belleğin ve umudun da duyumun eşliğinde olduğu için, zevkle birlikte olacağı açıktır. Bundan hoş bir şeyin şimdi ve algılanan, ya geçmiş ve anımsanan ya da gelecek ve umut edilen bir şey olacağı sonucu çıkar çünkü şimdiki zamandaki zevkleri algılar, geçmiş onları anımsar, gelecektekileri de umut ederiz.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Aristoteles, yaşanmış olayların anımsanmasını bellekle ilişkilendirmiştir. Anımsayabilmek için anımsanan şeyin nesnesinin bellekte imge olarak yer almış olması gereklidir. Bu nedenle ona göre (Aristoteles, 2007: 228-229) belleğin konusu “geçmiş”tir ve şimdiki zamanla gelecek zamanın belleği yoktur; ayrıca yalnızca zaman mefhumuna sahip olanların belleği vardır. Bu bağlamda bellek, anımsama yetisi ile ilgilidir ve insan, anımsama yetisi ile diğer canlılardan ayrılır.

Aristoteles algı, düşünme ve bellek ayrımını yaparak zihin hâllerini farklı şekilde de isimlendirmiş olmaktadır. Hatırlama ve anımsama kelimeleri de yaygın kullanımının aksine Aristoteles’de farklı anlamları izah etmek üzere kullanılmıştır. Bilge (2018: 64-65), Aristoteles’in hatırlama (*mnēmoneuein*) ve anımsama (*to anamimnēskesthai*) kavramlarını zihnin geçmişle ilgili farklı hâllerini anlatmak üzere kullandığını ifade ederek; anımsamanın bellekte kayıtlı imgelerden anımsamaya dönük belirli bir çaba sonucunda meydana gelen bilmeyi, hatırlamanın ise çaba gerekmeksizin zihinde imgenin belirivermesini kast ettiğini ifade eder. Hatırlamada dış çevreden duyumsama yoluyla elde edilen-sahip olunan imgeler hafızadan çekilip çıkartılır, anımsama da imge nesnesinden bağımsızdır. Anımsamada, imgeler arasında ilişkilendirmeye yönelik bir çeşit akıl yürütme söz konusudur. Anımsama, belirli bir başlangıç noktasından başlayarak anımsanmak istenen nesneye ya da şeye ulaşabilmek için benzerlik, karşıtlık ya da yakınlık öğelerinin kullanımı ile belirli bir sırada

gerçekleşir (Yates, 2019: 47). Bu açıdan anımsama zahmetsizce ve aniden oluşan hatırlamadan farklıdır. Anımsamanın imgelerden yola çıkılarak oluşturulan bu sistematiği insanı, diğer canlılardan ayıran bir niteliğine de işaret etmiş olur. Duyumsama ile oluşan bellek, tüm canlılarda mevcutken anımsamanın muhatabı olduğu bellek türü yordayabilen ve ilişkilendirebilen insana özgüdür.

Riceour (2020), Aristoteles'in hafıza çalışmalarına en önemli katkısının; mneme ve anamnesis ayrımını yapması ile zamanı işin içine katması olduğunu ifade eder. Ona göre zaman bu iki kavramı da birbirine bağlayan temel bağıdır. Zaman, hem duygu olarak belleğin hem de eylem olarak hatırlamanın ortak etmenidir (Riceour, 2020: 37-38).

Aristoteles'in bellek kuramında ilgi çekici bir diğer nokta da; belleğin yaş ve karaktere göre değiştiğine dair değerlendirmeleridir. Ona göre (2007: 229); çok genç ve yaşlı insanların bellekleri kötüdür. Gençlerin bellekleri büyümeden, yaşlılarınkı ise geçkinliklerinden ötürü akıcı hâldedir. Bu nedenle iz tutmazlar. Benzer bir durum, çok hareketli ya da tembel olanlar için de geçerlidir. Hareketli olanların belleği daha sıvıdır ve tasvir ruhtan kayıp gider, tembel olanlarınkı ise kuru hâldedir ve bu nedenle tasvirin izi hiç çıkmaz. Aristoteles'in bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere hatırlama edimi için hatırlanacak şeyin zihinde bir iz olarak kalması gerekmektedir. İz kalıcılığı belleğin akışkan ya da katılaşmamış olması ile ilgilidir. Bu nedenle zihinde imgelemen sağlam bir kaydının olması ve kişinin zihinsel yeterliliği, belleğin etkin olmasında ve hatırlamanın mümkün kılınmasında önemli bir unsurdur.

Aristoteles'in belleğe ilişkin düşünceleri, kendisinden sonraki bellek-hatırlama-geçmiş değerlendirmesi ekseninde önemli bir açılım getirmiştir. Belleğin geçmişte tecrübe edilmiş, duyumsanarak etkileşimde bulunulmuş olay ve olguların zihindeki izdüşümlerinin saklandığı yer olarak tanımlanması, belleğin nesneleri ile ilişkilendirilmesi, imgeler yoluyla düşünmenin ve anımsamanın sistematik açıklamasının yapılması, geçmişin şimdi ve gelecek üzerindeki tesirini açıklamada bellek çalışmaları açısından bir başlangıç noktasıdır.

Aristoteles'in bellek yaklaşımı kendisinden sonra imgesel düşünmenin ve zihinsel kodlamanın avantajlarının keşfi ile hafıza tekniklerinin geliştirilmesinde rol oynamıştır. Ancak akılda tutmayı ve hatırlamayı kolaylaştıran bu tekniklerle belleğin biçimlendirilmesi Riceour'un (2020) deyişiyle "hafızanın imgelemen arka bahçesi

hâline gelmesi ve belleğin ötekileştirilmesi” ile sonuçlanmıştır. Riceour, hafızanın hak ettiği yere gelebilmesinin hafıza ve imgelem arasındaki ayrımın doğru şekilde çizilmesiyle mümkün olduğunu ifade etmiştir. Hafızanın imgeleştirme çalışmalarına kurban edilmeden, Aristoteles’in “Hafızanın konusu geçmiştir.” sözünden hareketle hafızanın nihai göndergesinin geçmiş zaman olduğunu ve hafızanın özgül işlevinin de geçmiş zamana erişmek olduğunu kaydetmiştir (Riceour, 2020: 23-25). Antik çağdan itibaren özellikle bilinçli bir hatırlamayı önceleyen ve anı ile imgesi arasındaki benzeşmeden yola çıkan bellek teknikleri retorik-belagat sanatının etkisiyle güçlenmiştir.

2.1.2.4. Augustinus’un bellek anlayışı

Bellek çalışmalarında düşünceleri ile yer etmiş ve bu sebeple de ismine mutlak suretle yer verilen bir diğer önemli isim de Augustinus’dur (MS 354-430). Augustinus’un ilahi hakikati ararken yaşadıklarına dair düşünce ve tecrübelerini anlattığı *İtirafılar* (Confessiones) isimli kitabının 10. kısmı hafıza ve öğrenmeye ayrılmıştır. Eserinde hafıza, hatırlama, unutma, imge ve zaman kavramlarını irdeleyen Augustinus (2019) için hafıza her şeyden evvel insanın kendilik bilgisinin tutulduğu bir hazinedir ve hafızanın zamanı geçmiş zamandır. Geçmiş zamanda tecrübe edilen, duyulan, görülen ne varsa hafızada tutulur. Bununla birlikte Augustinus geçmiş ve gelecek bağıntısını da hafıza üzerinden kurar. O (2019: 396);

Hatta bu cömert kaynaktan geçmişin izlenimleriyle birlikte, gerek kendi yaşadıklarım doğrultusunda inandığım olayların şu ya da bu şekilde bir resmini çizebiliyorum ve bu resimden hareketle gelecekteki eylemlerimi, yaşayacağım olayları ve beklentilerimi tahmin edebiliyorum ve bütün bunları, sil baştan ve sanki şimdi gerçekleşiyorlarmış gibi, düşünebiliyorum.

diyerek geçmişin imgelerine bakarak geleceği nasıl öngörüp şekillendirebildiğini ifade eder. Augustinus, zamanın zihinde bir bütün olarak algılandığını kabul eder. Ona (2019: 508) göre zihnin zamanlara göre üç temel işlevi vardır: Beklemek, dikkat kesilmek ve hatırlamak. Böylece beklenen gelecek, dikkat kesilen şimdiki zaman aracılığıyla hatırlanan geçmişe taşınabilmektedir. Augustinus’un farklı zaman (geçmiş-şimdi-gelecek) türlerinin birbirini içermileyerek ilerleyen zaman kavrayışı geçmişin sadece geçmişte kalmadığı, şimdiki, günceli etkileyebildiği hatta gelecekte beklenenlerini yönlendirebildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Augustinus'da (2019: 394-395) hafıza büyük bir mağara gibidir ve bu mağarada her şey ayırt edici özelliklerine göre korunur. Her şey kendine uygun bir yolla bu mağaraya girer. Örneğin ışık, renkler ve cisimlerin şekilleri gözlerden girerken, her türlü ses kulaktan, her türlü koku da burundan girer. Augustinus bellekte, algılanan nesnelerin kendisinin değil, onların imgelerinin muhafaza edildiğini ve hatırlanma yoluyla bu imgelerin düşüncelere girdiğini kaydeder.

Augustinus (2019) eserinde geçmişin izlenimi olarak imgelerin taşıyıcı rolüne işaret eder. Çünkü geçmiş imgelerle şimdiye ve geleceğe taşınır. Zihinde imge olarak saklanan anı ve bilgilerle imgesi olmadan da hatırlanabilenler arasında bir ayrım yapan Augustinus duyu organları ile elde edilen bilginin imgelerle kaydedilirken matematik, sanat, edebiyat gibi bilimsel ve sanatsal bilginin imgeler yoluyla değil hafızada verili olarak bulunduğunu kaydeder. Buna karşın duysal olarak elde edilmeyen bilginin hafızaya nasıl geldiğini bilmediğini şu şekilde ifade eder. “Ben daha onları öğrenmeden önce zihnimdeydiler, ama hafızamda değillerdi. (...) duyularımızla imgelerini almadığımız, ama zihnimizde imgesi olmadan kendi hâliyle tanıdığımız bilgileri öğrenmek hafızada daha önceden dağınık ve düzensiz bir şekilde bulunan fikirleri bir araya toplarcasına düşünmekten başka bir şey değildir.” Augustinus'un duyularla alımlanmayan bilgilerin kaynağının insan zihninde verili olarak bulunduğuna dair düşünceleri Platon'un idealar dünyasında edinilen bilgilerine benzer. Augustinus imgesel olmayan bilgilerin, düşünme (Cogito) yoluyla gerçekleştiğini kabul eder. “Duyularımızla imgesi olmadan kendi hâliyle tanıdığımız bilgileri öğrenmek hafızada daha önceden dağınık ve düzensiz şekilde bulunan fikirleri bir araya toplayarak düşünmekten başka bir şey değildir” diyen Augustinus, kullanıma hazır hâlde zihnin farklı köşelerinde bulunan bilgilerin düşünme yoluyla bir araya getirilebileceğini kaydeder (Augustinus, 2019: 397-402). Tam bu noktada da Aristoteles'in zihnin bilinçli “anımsama” edimine gönderme yapar. Zihinde verili olarak bulunan bu bilgiler keşfedilmeyi bekleyen, düşünsel bir edim gerektiren bilgilerdir. Dolayısıyla hatırlatıcı nesnelerin varlığına ihtiyaç duyulan imgesel hatırlamadan farklılık gösterir.

Augustinus'un merak edip açıklamaya çalıştığı hafıza durumlarından biri de hatırlamadır. O, insan zihninin hatırlama eylemini bilgi türlerine göre açıklar. Örneğin duyu algısıyla hafızaya yerleşmeyen matematik bilgileri herhangi bir nesneye

bakılmaksızın içsel olarak bilinir. Duygular ise yaşandıkları andaki duygu ile hatırlanmayabilirler. Yaşandığı zaman çok acı veren bir olay hatırlandığında aynı acıyı vermeyebilir. Duyguların imgesiyle hatırlanabildiğini söyleyen Augustinus (2019: 407) “Ama o acının imgesi benim hafızamda olmamış olsaydı neden söz ettiğimi bilemeyecektim ve ondan söz ederken bu acıyı zevkten ayırt edemeyecektim.” diyerek duygu ve imge arasındaki koşutluğun hatırlamadaki rolünü açıklar.

Augustinus (2019: 408), hatırlamanın imgelerle mümkün olabildiğini söylerken unutmayı nasıl hatırlayabildiğimizi de cevaplandırmaya çalışır:

Hafızayı hatırladığımda hafıza kendini kendiliğinden devreye sokuyor. Ama unutmayı hatırladığımda hem hafıza hem de unutma devreye giriyor, yani hatırlamamı sağlayan hafıza ile hatırlamama konu olan unutma. Ama unutma hafızanın yokluğundan başka nedir ki? O halde onu hatırladığımda nasıl orada oluyor, çünkü unutma devreye girdiğinde benim hatırlama yetim kalmıyor ki?

diyen Augustinus kendisinden sonrası için önemli bir soruyu da miras bırakır. Onun bu soruya cevabı hafızanın hatırlamayı içerdiği kadar unutmayı da içeriyor olması yönündedir. Augustinus hatırlayabilmek için unutmanın hafızada bir şekilde var olması gerektiğini kaydeder.

Augustinus’un, çözümlemeye çalıştığı bellek; bireysel bellektir. Bellek duyular aracılığıyla elde edilen bilgilerin imge olarak depolandığı bir ambar gibidir. İnsan bu depodaki imgeler aracılığıyla kendine ait bilgiyi edinir. Ricoeur (2019), Augustinus’un hafızanın depolarında saklı bilgilerden kişinin kendine ait olanı anımsamasını hafızanın bireysel boyutu bağlamında “içe bakış” kavramıyla açıklar. Henüz felsefedeki ‘özne’ nitelemesine uymayan bu kendini anımsayan insan tanımı; kişinin kendini anılar, anımsamalar aracılığıyla bulması, hissetmesi ve hatırlamasına karşılık gelir. “İnsan bir şeyi anımsadığında kendini anımsar” diyen Ricoeur (2019: 114-115), Augustinus’da hafızanın geçmişe ait olduğunu ve bu geçmişin, izlenimlerin geçmişi olduğunu kaydeder. Bu açıdan hafıza hem bireysel, hem geçmiş zamana ait hem de zamanlar arasında bir devamlılığa sahiptir. Bu devamlılığın tehdit edici unsuru ise yine ‘geçen’ zamandan kaynaklı unutmadır. Augustinus’un geçmişin imgesel devamlılığına dayanan ve unutmayı bile içeren hafıza yaklaşımı; geçmişin geçmişte kalmadığı; ruhuyla, hissiyle, kokusuyla, imgesiyle şimdide yaşamaya devam ettiği ve gelecekte de varlığını anımsama yoluyla sürdüreceğini işaret etmesi nedeniyle bellek çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Augustinus’un bellek çalışmalarında ayırt

edici bir yere sahip olmasında; “İtiraflar” isimli eserinin haklı bir payı bulunmaktadır. Çünkü eserinde Augustinus, itirafları, içsel hesaplaşmaları, sorgulamaları ve pişmanlıkları ile geçmişini anımsayarak kendini tanımaya ve bilmeye çalışır. Kendini ne kadar bildiğini bilmesi de zihnin kestiremediği sınırları dâhilinde kendini bilmenin arayışına okurunu ortak eder. Hatırlamanın ve unutmanın bir nevi diyalektik ilişkisi içerisinde hafızanın kudretini tayin etmeye çalışan Augustinus, kendisinden sonraki çalışmalar için önemli cevaplar ve bununla birlikte yeni sorular bırakır.

Belleğin öğrenme, bilme, anımsama ve unutma bağlamında ele alınması daha çok bireysel boyutuyla ilgilidir. İnsanın yaşadıklarının nerede saklandığını bulmaya çalışması, yaşanılanlara tekrar erişme isteği ya da hafızanın bilinçli bir müdahalenin sonucu olan hatırlatma teknikleri ile şekillendirilmesi belleğin bireyin kendi zihin sınırlarını tanıma-bilme arzusuyla beraber gelişmiştir. İnsanın tekrar kullanmak istediği bilgiyi öğrenme-akılda tutma-saklama-hatırlama ve buna karşın unutma durumu uzunca süre felsefecilerin ilgi alanında kalmıştır. Zamanla psikologların el attığı alan yine bireysel boyutta izah edilmeye çalışılmıştır. Belleğin toplumsal boyutunun hesaba katılması bireyin sosyal çevresiyle ilişkisinin kurulmaya başlandığı modern zamanlara denk düşer.

2.1.2.5. Bergson’un bellek anlayışı

Sokrates’le başlatılan ve Bergson hatta Nietcheze’ye kadar devam eden çizgide bellek kavramı daha çok felsefecilerin üzerinde fikir beyan ettiği bir alan olmuştur. Bellek; Sokrates ve Platon gibi felsefeciler tarafından önceden edinilmiş bilgilerin depolandığı bir alan-uzam olarak görülürken Aristoteles belleği, “belleğin konusu geçmiştir” diyerek zaman mefhumu ile ilişkilendirmiştir. Belleği zaman kavramıyla değerlendiren bir diğer isim de Henri Bergson’dur.

Bergson felsefesinin temeli zaman kavramı üzerine kuruludur. Yaşanılan zaman ile matematiksel zamanı ayıran Bergson, gerçek zamanın yaşanılan zaman olduğunu kabul eder. O, kendisinden evvelki “zaman” anlayışına karşın zamanın bölünmez-parçalanmaz bir akış hâlinde süreklilik arz ettiğini ifade eder ve bu akışı süre kavramı ile açıklar. İnsanın bilinciyle algıladığı zaman yerine hissedilen, içinde yaşanılan kesintisiz bir bütün hâlindeki süreyi esas alan Bergson, belleği de süre ile ilişkisi üzerinden ele alır (Cevizci, 2017: 1009). Bellek kavramını metafizik alanla eşleştiren Bergson (2015: 101-106) maddi dünyada duyularımız yoluyla algılananların şimdiki

zamanla ilişkili olduğunu ifade ederken, yaşanılmış olayların, anıların geçmiş zamana ait olduğunu kaydeder.

Bergson'a (2015) göre geçmiş: devindirici mekânizmalarda ve bağımsız anılarda olmak üzere iki şekilde meydana gelir. Bergson bu kavramları açıklarken farklı bellek türlerinden bahseder. Bağımsız anılarda; geçmiş ve gündelik yaşama ait tüm olayları ayrıntılarıyla birlikte imge-anı olarak kaydeder. Burada bir seçme-eleme işlemi meydana gelmez. Yaşanılan her olay tarihselliğine uygun olarak kaydedilir. Bergson, düzenli olarak yapılan edimlerle birlikte birikimin oluştuğunu ifade eder. Bu birikim başka bir deneyimin oluşmasını sağlar. Daima eyleme dönük, şimdiki zamanın içinde bulunan ve yalnızca geleceğe bakan bu bellek onun devindirici mekânizmalar olarak tanımladığı belleğe karşılık gelir. Sistematik ve kesin bir düzende hareket eden bu bellek, geçmişi sunmaz bunun yerine gündelik hareketlerin gerçekleşmesini sağlar (Bergson, 2015: 59-62).

Mustafa Şekip Tunç, Bergson'un *Yaratıcı Tekamül* (2018) isimli eserinin Türkçe çevirisine yazdığı önsözde; Bergson'un "otomat hafıza" ve "hür hafıza" olmak üzere iki hafızadan bahsettiğini; otomat hafızanın 'ben'in otomatik olarak yaptığı davranışları muhafaza ederken, hür hafızanın bilinç dışı duygu ve idraklerden doğan saf düşünce ve nazari bilgilere kaynaklık ettiğini dile getirmiştir. Hür hafızanın geçmişin bütününe kapsadığı, düşüncenin de geçmişten hâle ve halden geleceğe uzayan bir oluş olduğunu kabul eden Bergson'da geçmiş de zamanın sınırları ile sınırlı değil, onu aşkındır (2018: 39-40).

Bergson'un bellek anlayışında geçmiş hatırlanabilir bir özellik taşımaz. Daima büyüyerek, birikerek hep bir oluş halinde olan şuur hâlleri, geçmişe dönemez. Geçmiş asla geri döndürülemeyen bir nehir gibidir. Geçmiş zaten her anda kendini yenileyecek ve var kılacaktır. Hatırlama, geçmişin lazım oldukça kendiliğinden gelip var olan durumla-hâl ile kaynaşması şeklinde gerçekleşir (2018: 38-40).

Bergson'un (2018: 78) bellek anlayışında; anılar birbiri üzerine yığılır veya birikir. Bu birikim kişiye hem kendi benliğini tanıma hem de benliğinin süre içindeki değişimini görme fırsatını verir. O, bu düşüncelerini *Yaratıcı Tekâmül* isimli eserinde şöyle ifade eder:

Süre, geleceği kemiren ve ilerledikçe büyüyen geçmişin daimi bir ilerlemesidir. Geçmiş hiç durmadan büyüdüğü kendisini de hiç durmadan hıfz eder. Başka bir

eserimde ispata çalıştığım hafıza, bir çekmecenin muhtelif gözlerine hatıraları yerleştiren yahut deftere geçiren bir meleke değildir. Ortada ne defter, ne çekmece, ne de meleke vardır; çünkü böyle bir meleke durmaksızın çalışmaz, istediği ve gücünün yettiği zaman çalışır, halbuki geçmişin geçmiş üzerine yığılması hiç durmadan olur. Daha doğrusu geçmiş kendi kendini otomatik olarak hıfz eder. Bizi de hiç şüphe yok ki her lahza bütün mevcudiyetiyle yoğurur.

Duyularla algılananlar bilinçle-bedenle ilgiliyken (Bergson, 2015: 104), anılar bellekle yani ruhla ilgilidir. Ruh-beden ikiliğinde beden zamana ve mekâna bağlıyken, ruh belleğe kaydedilen hatıralar aracılığıyla bir sürekliliğe sahiptir. Çünkü ona göre geçmiş, şimdinin içinde devam eder (Cevizci, 2017:1010). Ruhun sonsuzluğu bellek üzerinden çalışır. Bergson'un geçmiş-şimdi ve gelecek arasında kurduğu bu bağıntı, özellikle geçmişin şimdi içerisinde uzayabilmesi ve geleceği etkileyebilmesi fikri, geçmişin olup bitmiş bir şey olmadığını ve bir şekilde devamlılığını tesis ettiğini göstermesi bakımından kayda değerdir. Bellek de zamanlar arasındaki bu devamlılığın sağlandığı temel öğedir.

Bergson'un bellek anlayışı; bireysel belleğin dinamiklerini kavramaya çalışır ve birey odaklıdır. Birey, bellekte yer alan anılarla kişisel tarihçesini oluşturur. Akıp giden zamanın içerisinde belleğe kaydedilen anılar, hem kişisel tekâmülün hem de kimliğin en önemli referans noktası hâline gelir. Geçmişin hatıralarının yığılmasıyla oluşturduğu topyekûn hâl ise karakteri oluşturur. Geçmiş, ona göre tekrar edilemez. Çünkü sürekli bir yaratma sürekli bir oluş hali, hiçbir şeyin olduğu gibi kalmaması ile sonuçlanır. Bu sebeple geçmiş, hatırlanabilir ve geriye dönülebilir bir özellik taşımaz. Bellek de her şeyin olduğu gibi korunduğu bir yer değildir. Bellek, bireyi birey yapan manevi boyutunun ve kendine içkin bilginin olduğu kümülatif bir olgudur. Bergson'un bellek anlayışı, kendisinden evvelki metaforik bellek kavrayışının çok dışındadır. Özellikle Antik Yunan felsefecileriyle başlayan belleği mekânla özdeşleştiren metaforik benzetmelere itiraz eden Bergson, belleği sürekli olma halindeki bireyin geçmişini saklayan realite olarak tanımlar (2018: 39). Her an bir değişim içerisinde olan belleğin kendini sürekli hatırlatmasına da gerek yoktur. Hatırlama kendiliğinden gerçekleşir.

Bergson belleğe, yaratıcı tekâmül anlayışı içerisinde merkezi bir rol vermiş ve kişinin tekâmülünün bellek yoluyla gerçekleştiğine işaret etmiştir. Bellek sadece anıların saklandığı bir depo değil, sürekli oluş hâlindeki ruhun bilgisi ve kişiyi kişi yapan temel unsurdur. Onun bellek anlayışını farklı kılan bir diğer özelliği de belleği

beyinle eşleştirmiyor oluşudur. Bergson felsefesinde bellek beyinden çok daha önemli ve kapsam olarak da daha geniştir. Beyin gündelik hayatın rutinlerine ilişkin bilginin işlendiği yerken, bellek daha derin, daha varoluşsal bilgilerin depolandığı, tekâmülün gerçekleştiği yerdir. Bergson beyni bilinçle, belleği ise ruhla ilişkilendirir. Hatıraların depolandığı yer bu sebepten beyin değil, bellektir.

2.1.2.6. Freud'un bellek anlayışı

Bergson'un kişisel tekâmülün odağına yerleştirdiği bellek, Freud'da bastırılanın saklandığı, hatıraların depolandığı bir mekâna dönüşür. Histerik ve nevrotik hastaların iyileştirilmesinde bastırılanların psikanaliz yöntemiyle bulunup çıkartılması, daha iyi bir deyişle hatırlatılması iyileşmede en önemli aşamalardan biri olarak kabul edilmiştir.

Freud'un belleğe ilişkin düşünceleri *A Note upon the "Mystic Writing Pad"* (1925) isimli makalesinde yer alır. Bu makalede Freud belleği, bir yazboz tahtasına benzetir. Belleğine güvenmediği zaman çalışmalarını yazarak güvence altına alacağını kaydeden Freud, kâğıda not düşmenin belleğe nispeten daha güvenilir olduğunu ifade eder. Ona göre kâğıt belleğin nesnesidir; hatıraları ya da düşünceleri kâğıda aktarmak belleğin olası çarpıklıklarından kurtarmak demektir (Freud, 1925: 227). Dolayısıyla Freud belleği, güvenilmez ve gerçeğin çarpıtıldığı bir ortam olarak görür.

Freud'un "mistik pad" olarak tanımladığı bu yazboz tahtası (1925), balmumu tabletle benzerlik gösterir. Ancak bu tabletin tekrar tekrar kullanılabilme özelliği vardır. İzler hem kalıcıdır hem de değildir. Yazboz tahtasına yazılan yazılar kolaylıkla silinebilir ancak silinenler detaylı bir bakışla görülebilir. Freud yazboz tahtasının bu özelliği ile zihin arasında bir analogi kurar. Zihin de tıpkı yazboz tahtası gibi iki işlevi aynı anda sürdürür. Duyu organları ile algılanan gerçeklikler bilince kaydedilir ancak bu kayıtlar bir yandan silinirken bir yandan da onların kalıcı izleri bilinç dışında muhafaza edilir. Freud bu kalıcı izlerin bilinç düzeyinde hatırlanabilir olmadığını kaydeder (1925: 231).

Freud, Antik Yunan'dan beri süre gelen belleğin duyular yoluyla algılananların ve yaşantıların izi- imgesinin kaydedildiği "mekân" olarak görme anlayışını devam ettirir. Mühür yüzüğü ya da balmumu tabletin yerini yazboz tahtası almıştır. Ancak belleği görme biçimi teoreminin bütünlüğü içerisinde daha derin bir anlam kazanır. Onun bellek anlayışı bilinç ve bilinçdışı alan arasındaki ayrıma dayanır.

Bilinçdışındaki bastırılanlar, bilince getirilerek ya da bilinçdışı içerikler bilinç diline çevrilerek bellekte saklanabilecek anılara dönüştürülür (Freud, 2016: 278). Bu nedenle bellek işlenmiş anıların saklandığı yerdir.

Freud, “*Remembering, Repeating And Working-Through (Further Recommendations On The Technique Of Psycho-Analysis II*” (1914) isimli makalesinde; hatırlama, tekrar etme ve çözümleme hakkında bilgi verir. Onun teoreminde hatırlama merkezi bir role sahiptir. Bilinçdışına itilen ve çoğunlukla doğrudan hatırlanmak istenmeyen yaşanmışlıkların dışardan bir destekle hatırlatılması, benliğe giden izlerin takip edilmesi, tıkanılan ya da etrafında dolaşan durumların tespiti sağlıklı bir kişilik gelişiminde veya bozulan ruh sağlığının düzelmesinde kritik öneme sahiptir (1914: 148). Onun histeri ve nevroz hastalarında müşahade ettiği bu durum ilerleyen dönemlerde “travma” olarak nitelendirilecek ve hem bireysel hem de toplumsal travmaların analizinde kullanılacaktır (Herman, 2020: 39).

Freud (1914) bilinçdışında muhafaza edilen ancak hatırlanmayan bu anıların davranış-tutum tekrarı olarak kendini hatırlattığını ifade eder ve tekrar eden eylemler bir hatırlama şeklidir. Ayrıca histerik ve nevrotik hastalarda hatırlanmayan ama eylem olarak kendini tekrar eden bu davranışlar, aslında unutilan bu anılardan başkası değildir (1914: 150). Freud unutmada kaynaklı boşlukların bilinçdışı alanda bulunan izlenim ve yaşantıların oluşturduğunu kaydederek, unutilanların hatırlatılmasını tesis ederek bellekteki boşlukların giderilmesini amaçladığını ifade eder (Freud, 2016: 76).

Freud’un hatırlamaya yüklediği anlam Sokrates’in dışardan müdahalesi ile gerçekleşen hatırlatma edimini andırır. Sokrates’in zihinde verili olarak bulunan bilgilerin doğru soruların sorulması yoluyla hatırlatılması esasına dayalı yaklaşımına benzer şekilde Freud’da insan zihninin derinliklerinde bulunan izler, simgeler aracılığıyla hatırlatma sağlandığını kabul eder. Nevrozların nedenlerini açıkladığı bölümde Freud (2016: 72), Sokrates’in “Bütün kötülüklerin anası bilinmezliktir sözüne” atıf yaparak, zihnin derinliklerinde (bilinçdışında) yatan bilinmezliklerin çözümünde rüyaları ve rüyaların sembolik anlamlarını çözümlemeyi bir anahtar olarak görür.

Freud (2021)’a göre rüya, onu görenin bir dışavurumudur. Bu nedenle rüyada görülenlerin anlamı rüya sahibinin dışındakilerce bilinemez. Freud, rüyada

görülenlerin anlamının ancak rüya sahibince bilinebileceğini rüya sahibinin ise kendisinin de bu anlamları bilmediğini söyler. Freud bundan hareketle insanın ruhunda bilmeden bildiği ruhsal içeriklerin bulunduğu varsayımını öne sürer. İnsan ruhundaki bilinen bilinmezliklerin bilinir hâle gelebilmesi için analistin rüya sahibine rüyanın nereden çıkıp geldiğini açıklayabilmesi amacıyla bazı sorular sorulması gerektiğini kaydeder (Freud, 2021: 137-143).

Freud (2020), ruhsal yaşamda bir kez olmuş olanın bir daha yok olmayacağını, uygun şartlarda geri getirilebileceğini ifade eder. Freud, geçmişin izlerinin bellekte mevcudiyetini korumasını Roma şehrinin farklı çağlara ait kalıntılarını örnek vererek açıklar. Roma’da her biri ayrı dönemin simgesi olan kalıntılar, Roma’nın insanların yaşadığı bir yer olmaktan çok, uzun bir geçmişi olan, bir kere içinde olmuş olanın bir daha yok olmadığını gösterir. Roma şehri gibi insan ruhu da farklı evrelerin izlerini bünyesinde taşır. Bu bağlamda geçmiş, ruhun içinde devam eder; ruhun erken evreleri, sonraki evreleriyle yan yana varlığını sürdürebilir (2020: 10-13).

Freud sadece algılananların değil; bastırılanların, unutulmaların saklandığı yer olarak belleği işaret etmiştir. Freud kendisinden sonrakilere; geçmişin geçmişte kalmadığını ama geçmişte kalabilmesinin nasıl mümkün hâle getirilebileceği hakkında önemli bir kapı açmıştır. Onun çalışmaları bilgi edinme, öğrenme, hatırlama, hatırd tutma gibi zihnin bilişsel yetilerine dayanan kendisinden evvelki bellek kavrayışından farklı olarak bilinçdışının karanlık dehlizlerinde tutulan kayıtların anımsanması üzerine kuruludur. Freud belleği bireysel boyutta ele alsa da onun bellek değerlendirmesi, belleğin toplumsal yönünü inceleyen çalışmalara kaynaklık eder. Bastırılanın geri dönüşü, unutma, hatırlama, hatırlatma toplumsal bellek çalışmalarında da kullanılmıştır.

Bellekte kaydedilenler, izler, imgeler arası zamanda sürekliliğin, akışın ve Bergson’un deyimiyle tekâmülün tesis edildiği bellek kavramının tarihçesi, insanın kendi varlığını, biliş hâlini anlamlandırma çabasının izini sürebildiğimiz Antik Çağa kadar uzanır. Bellek çalışmaları; “Nasıl biliyoruz?”, “Bildiklerimizi nasıl saklıyoruz?”, “Neden unutuyoruz?” ya da “Nasıl hatırlıyoruz?” soruları eşliğinde 20. yüzyıla kadar daha çok filozofların cevaplarıyla şekillenmiştir. Modern dünyada ise bilimsel gelişmelerin ışığında bu sorular çok farklı disiplinlerce cevaplanmaya çalışılmıştır. Başta psikoloji, tıp, genetik, nöroloji, biyoloji gibi disiplinler olmak üzere

kolektif boyutuyla da sosyal bilimlerin ilgisini çeken bellek, hem bireyin hem de toplumun geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki dinamiklerini kavramada önemli bir yer edinmiştir. Özellikle günümüzde; geçmişle hesaplaşma, genetik ve kültürel aktarım, unutturulanlar, tekrarın pekiştirici gücüyle unutulmasına izin verilmeyenler bağlamında bellek; politik güç çarpışmalarının bir alanı hâline gelmiştir. Törenler, gelenekler, anıtlar, anma günleri ile toplum belleğinde kalıcı bir iz bırakmaya yönelik teşebbüsler; sosyal (cemaat, grup, ulus vb.) kimliğinin ötekiyle arasındaki sınırlarını çizen, varlığını hem icat eden hem de onu sürekli yineleyerek mevcudiyetini perçinleyen bir misyonun taşıyıcılığını yapmaktadır.

2.2. Kolektif Bellek Kavramı ve Kolektif Bellekle İlişkili Bellek Türleri

2.2.1. Kolektif Bellek Kavramı ve Kavramın Tarihi Gelişimi

Türkçe literatürde kolektif bellek kavramı yerine; toplumsal hafıza, sosyal hafıza, toplumsal bellek, kolektif hafıza gibi farklı kullanımları olduğu görülmektedir. Kavramı ilk kullanan Maurice Halbwachs (1949), Fransızca’da “La Mémoire Collective” olarak ifade etmiştir. İngilizce literatürde de kavram “collective memory” olarak geçmektedir. Türkçe literatürde kavramın birden fazla kullanımının olması Fransızca “collective” kelimesine karşılık; kolektif, toplumsal ve sosyal kelimelerinin kullanılması bunun yanı sıra memory yerine de bellek ve hafıza kelimelerinin tercih edilmesi ile ilgilidir. Bu tez çalışmasında kavramın orijinaline en yakını olarak “kolektif bellek” kullanımı tercih edilmiştir. Bu tercihte bellek kelimesinin öğrenmek, iz, işaret, öğrenilenlerin tutulduğu yer ifadelerine doğrudan gönderme yapması da etkili olmuştur. Ancak metin içerisinde anlam karmaşası yaratmamak ve aynı cümle içerisinde tekrara düşmemek amacıyla bellek kelimesiyle birlikte hafıza kelimesi de yer yer kullanılmıştır. Ayrıca Türkçeye tercüme edilmiş eserlerden yapılan alıntı ve atıflarda metinlerdeki ifadeler olduğu gibi alındığından bellek yerine hafıza ve kolektif bellek yerine toplumsal bellek ya da toplumsal hafıza kavramları da kullanılmıştır.

Kolektif bellek son yıllarda; edebiyattan sanata, popüler kültürden mimarlığa hem akademik hem de sosyal hayatta sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın sosyal bilimler başta olmak üzere sanatta, edebiyatta ya da medya programlarında kullanılması bir tesadüften çok, zamanın kaygan akışında kaçırılanlara dair bir nazar-ı dikkat, bir düşünme, hatırlatma ya da hesaplaşma mahiyeti taşımasıyla ilgilidir. Kolektif bellek özellikle son yıllarda gerek ulusal kimlik gerekse uluslararası

ilişkilerde farklı grup belleklerinin hatırlatılması yolu ile politik bir mücadele aracı olarak kullanılmaktadır. Ulusal kimliklerin oluşturulduğu dönemde kolektif bellekten, geçmişten gelen toplumsal ortaklıkların hatırlatılması ve ulus birlikteliğinin sağlanması amacıyla faydalanılmıştır. Ulusal kimliğin kurucu unsurlarını anlatan; şarkılar, efsaneler, destanlar, edebî eserler, haberler; müzeler, okullar ve kitle iletişim araçlarının da yardımıyla ulus sınırları içerisindeki topluluk üyeleri için kolektif bellekten derlenerek hatırlanır kılınmıştır. Ulus temelli kimlik içerisinde etnisite, din, cinsiyet vb. alt kimliklerin görünür kılınmamasının neticesinde bu grupların toplumsal olarak kabul edilmenin ve görünür olmanın bir biçimi olarak kolektif bellek çalışmalarını geliştirdikleri görülmektedir.

Bilgin (2013)'e göre “*Kolektif bellek*” en geniş anlamı ile bir grup ve grup üyeleri tarafından paylaşılan ve grup kimliğini biçimlendiren aktif geçmiştir. Toplumsal gruplar; üyeleri arasında bir bağ ve grup aidiyeti oluşturabilmek için geçmişi bir şekilde hatırlatmak, gündeme getirmek ve oluşturulmak istenen kimliği, ortak geçmiş üzerinden yeniden kurgulamak isterler. Nesilden nesile geçerek aktarılan kolektif bellek, toplumsal kimliği veya ulusal kimliğini temellendiren değerler ve anlamlar içerir (Bilgin, 2013: 73-74). Böylece kuşaklar arasında devamlılık üzerine kurulu bir bağ oluşturulur. Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında kurulan bu bağ toplum üyeleri arasında “biz” ruhunu, geleceğe dönük beraber yaşama arzusunu ve aidiyet duygusunu var kılar.

Kolektif bellek, bireylerin günlük hayattaki düşünce, davranış ve eylemlerini belirleyen, sınırlayan ya da anlamlandıran bir referans kaynağı olarak kimlik ve kültürel kodların bulunduğu bir tahayyül olarak kabul edilmektedir (Çelik, 2017: 63). Belleğin bir tahayyül olarak okunması, onun somut bir takım göstergelere sahip olması kadar geçmişteki birlikteliğin gelecekte de devam etmesine yönelik bir istence işaret etmesi ile ilgilidir. Bu istenç belleğin geleceğe bakan yönünü oluşturur. Gelecek günlerin geçmişten daha iyi olmasının temennisi veya geçmişin muzaffer günlerinin tekrar edilmesi ve yeniden yaşatılması hissi, toplum zihninde devamlılık arzusunun bir ifadesi olarak varlığını sürdürür.

Sennet (2017: 10), kolektif belleği; geçip giden zamanın bilinci olarak niteler. Benzer bir tanım yapan Başaran İnce (2010: 6) kolektif belleği; bireylerin kendilerini deneyimledikleri ancak kültürel yapıntılardan öğrendikleri geçmişin bilgisi olarak

değerlendirir. Dolayısıyla kolektif bellek, tıpkı Aristo'nun bellek anlayışında olduğu gibi geçmiş zamanla ilgili olduğu kadar bilişsel süreçlerle de ilgilidir. Toplumsal tecrübelerden elde edilen bilgiler kolektif belleğin konusunu teşkil eder. Dolayısıyla kolektif unutma ve kolektif hatırlama kavramlarını da zaruri olarak içerir. Buna göre bellek; unutmamanın kabul edilemeyeceği, çatışmanın başarısızlığın ve felaket izlerinin zaman içerisinde hiçbir şekilde silinemeyeceği eski defterleri yeniden açar. Geçmişte yaşananların seçici bir hatırlama yolu ile her daim hatırlanmak istenmesi, faillele hesaplaşma talebi ve hatırlananların toplumsal kimliğin kurucu unsuru olması belleğin geçmişe bakan yönünü ifade etmektedir. Bellek geçmişin “an”larının, anılarının çöreklediği, biriktiği adeta bir depodur. Ancak belleğin bu depodan seçilerek aktarılan anlatıları, o topluluğun bir üyesi olan bireyin şahsi belleğini, anımsadığı hatıraları ve anımsama biçimini etkiler.

Bellek çalışmalarının da bir geçmişi bulunmaktadır. Bellek çalışmalarının geçmişi, insanın düşünme, öğrenme ve hatırlama gibi zihinsel faaliyetlerinin sorgulandığı Antik Çağ'a kadar uzanır. Antik Çağ'da bellek daha çok insanın öğrenme süreci bağlamında ele alınmıştır. Belleğin bireysel boyutunun yanı sıra sosyal boyutunun ele alınması modern bilim anlayışının gelişimi ile yakından ilgilidir. Felsefe ve psikolojinin yanı sıra sosyolojinin devreye girmesi ile belleğin sosyal boyutuna ilişkin ilk değerlendirmeler de ortaya çıkmıştır. Wundt bireysel bilinç ile kolektif bilinç ayrımını yaparak kolektif zihin süreçlerinin bireysel bilincin dışında gerçekleştiğini öne sürmüştür (Arkonaç, 2010: 107). Hocası Wundt'un izinden giden Durkheim (1985) ise *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları* isimli eserinde toplumsal yaşamın bireysel bilinç hâlleriyle açıklanamayacağını söyler. Ona göre toplumun kendi kendini ve onu çevreleyen dünyayı tasarladığını anlayabilmek için, bireylerin değil toplumun yapısı incelenmelidir. Toplum bilinç hâllerinin bireysel bilinç hâllerinden yapıcı farklı olduğunu ifade eden Durkheim (1985: 32-54) toplumsal yaşamın her bakımdan bireysel bilincin sınırlarının çok ötesinde olduğunu kabul eder. Bu nedenle Durkheim (1985: 74), toplumsal olguların bireysel tezahürlerden ayrılmış olarak ortaya çıktıkları yönleriyle incelenmeleri gerekliliğini ifade eder. Durkheim'in topluma yönelik vurgusu ortaklaşa yaşanan olayların kaydedildiği bellekle de yakından ilgilidir. Durkheim, toplulukların hatıralarını paylaşmaları durumunda birbirlerine daha da yakınlaştıklarını, savaş, ekonomik felaket gibi travmatik şeyleri hatırlasalar dahi bir araya gelme yoluyla güçlü bir dayanışma duygusu

oluşturabildiklerini ifade eder (Sennet, 2017: 11). Riceour (2020: 113) Durkheim okulunun, metodolojik bireyciliğin karşısına metodolojik bütüncülüğü çıkardığını kaydeder.

Bireysel bilinç ile kolektif bilinç ayrımının dile getirildiği bu dönemde öne çıkan bir diğer isim de Maurice Halbwachs'tır. Belleğin kolektif boyutuna dair ilk önemli çalışma Maurice Halbwachs'a aittir. Halbwachs çalışmalarına II. Dünya Savaşı'ndan çok evvel başlar. Sosyolog Halbwachs, Henri Bergson'un ve Emile Durkheim'in öğrencisidir. Halbwachs, Bergson'un zamandaki devamlılık anlayışıyla Durkheim'in kolektif bilinç yaklaşımından yola çıkarak belleği, sosyal açıdan ele alır. Orijinal ismi *Les Cadres Sociaux de La mémoire* (1925) olan ve Türkçe'ye *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (2016) olarak tercüme edilen eser, Halbwachs'ın teoremini anlattığı temel eseridir. *La Mémoire Collective* (1949), *Kolektif Hafıza* (2107) isimli eseri ise ölümünden sonra yayımlanır.

Bellek çalışmalarını Halbwachs'ın başlatmadığı yönünde görüşler de bulunmaktadır. Halbwachs'ın bellek çalışmalarının babası olarak "ululanması"na itiraz eden Olick, Seroussi ve Levy (2019) Halbwachs'dan evvel başlayan çalışmaların göz ardı edilmemesi gerektiğini kaydederler. Ancak aynı yazarlar kolektif bellek teriminin günümüz kullanımının Halbwachs'ın *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* isimli eserine dayandığını da kabul eder ve 19. yüzyıl sonrasında da bir bellek krizinin yaşandığını ifade ederler. Belleğe ilginin artmasında; endüstrileşme ile yerlerinden edilen ve köklerinden koparılan kitlelerden ulusal kimlikler yaratabilmek için gerekli olan milliyetçiliğin etkili olduğunu kaydederler. Bu dönem homojenize bir toplum oluşturabilmek için tarih, edebiyat, sanat gibi pek çok farklı alan birlikte bellek çalışmaları da kullanılmıştır. 20. yüzyıl başında gerçekleşen I. Dünya Savaşı ile bellek, ulusal kimlikler için bir pekiştireç etkisi görmüştür. I. Dünya Savaşı sonrasını "Anıt Dönemi" olarak nitelendiren Olick vd., özellikle savaşta hayatını kaybeden askerlerin anısına yapılan anıtlarla belleğin kolektif boyutunun hatırlama pratikleri üzerinden inşa edildiğini ifade eder (Olick vd., 2019: 12-27). Meçhul asker anıtları, müzeler, savaş abideleri vb. eserler, topluma millet olmanın ortak değerlerini, kutsaliyetini ve geçmişini anımsatmak üzere kullanılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın bellek çalışmalarında ayrıca bir yeri vardır. Savaşın büyük yıkımı, özellikle Yahudilere ve Romanlara yönelik kıyımlar bellek çalışmalarının

yeniden gündeme gelmesinde önemli bir etken olmuştur. Assman (2015: 58), bellek çalışmalarının artmasını, döneme tanıklık edenlerin hayattan çekilmeleri ile ilişkilendirir. Tanıkların vedası veya resmî tarihe kaynaklık edecek belgelerin bilinçli imhası hem sözlü tarih çalışmalarını hem de bellek çalışmalarının hız kazanmasına yol açmıştır. Ancak bellek çalışmaları hep aynı hızla devam etmemiştir. Bunda dönemin politik havası önemli bir yere sahip olmuştur. Gonca Kışmır (2019: 54-57), savaştaki askerî kayıplar dışındaki sivil kayıpların, etnik ve dinî gruplara yönelik toplu katliamlar fail devletlerce-yönetimlerce önce inkâr etme ardından kabul ve hesap vermeye yönelik bir politik seyir izlediğini ve belleğe yönelik tutumun da bu politik tavırdan etkilendiğini ifade etmiştir.

Kışmır (2019) Almanya’da bellek patlamasının sebeplerini incelediği makalesinde üç evreden bahseder. Buna göre Almanya’da: 1945-1949 arası ve 1950’ler geçmişi bastırma ve unutma dönemi, 1960-1990 dönemi geçmişle yüzleşme/hesaplaşma dönemi ve 1990 sonrası da geçmişi muhafaza etme olarak sınıflandırılmıştır. Faillerin önce yok sayan ardından yüzleşip kabul ettikleri evrelerde kurbanlar hatırlatma, kaydetme ve hesaplaşma tutumu ile kolektif belleğe kaydolmuş an’ların-anıların tarihe mal olması yönünde bir gayret içerisinde olmuşlardır. Kurbanların hatırlatma eylemlerine karşın tarihî ve politik arenada yok sayılmaya çalışılan travmatik olayların kabulü 80’lerden sonra gerçekleşebilmiştir (Kışmır, 2019: 53-54). Burada Assman’ın (2015: 18) kaydettiği gibi tanıkların hayattan çekilmesi ve travmatik olayların ikinci ve üçüncü nesle sirayet eden uzun erimli etkileri, bu çalışmalara ilginin artmasında etkili olmuştur.

Halbwachs’ın 1920’lerin ortalarında ortaya koymuş olduğu görüşler özellikle 1980’lerden sonra yeni bir zeminde gündeme gelmiştir. 80 sonrasında yapılan çalışmaların nicel olarak artması literatürde “Hafıza Patlaması” olarak nitelendirilir. Bellek çalışmaları, resmî tarih anlatılarına alternatif anlatılar olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda çok yönlü ve farklı türlerde bellek çalışmaları yayımlanmıştır. Belleği diri tutma çabaları çerçevesinde görsel, yazılı ve işitsel kitle iletişim araçları kadar akademik alanda da pek çok çalışma yapılmıştır. Bu konuda Marianne Hirsch’in 2008 ve 2012 yıllarında yayımladığı çalışmaları ve Karen Goertz’in (1998) çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

II. Dünya Savaşı sonrasında bellek araştırmalarının artmasında Yahudi soykırımının (Holokost) etkisi üzerine bazı tartışmalar olmuştur. Holokostu anlatan akademik ve sözlü tarih çalışmalarının yanı sıra sinema, belgesel, edebiyat ürünleri ve anıt, müze vb. hatırlatma unsurları, konunun güncelliğini muhafaza etmesini sağlamıştır. Connerton (2009: 1), belleğin böylesine değer kazanmasında Holokosta verilen tepkilerin birikmesinin hayati bir rol oynadığını kaydeder. Ancak ona göre yine de asıl neden moderniteden kaynaklı unutkanlık sorunudur. Huyysen da (1999: 17) Connerton gibi modernleşme ile bağlantı kurar. Ona göre bellek saplantısının temel nedeni modernizmin ve ilerleme ideolojisinin krizidir. Peter Burke (2008: 94) ise bellek çalışmalarına artan ilgiyi kültürel kimlikleri tehdit eden toplumsal ve kültürel değişimin hızlanmasına karşı bir tepki olarak değerlendirir. Burke, bellek çalışmalarının özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında artmasını tanıkların hayattan çekilmeleri ile ilişkilendirir. Olick, Seroussi ve Levy (2019: 46-47) ise bellek çalışmalarının bilhassa Holokost’la ilişkilendirilmesini iletişim araçlarının kaydedici özelliğine bağlarlar. Buna göre fotoğraf ve film gibi teknolojik araçlar sayesinde kayıt altına alınanların oluşturduğu kurban imgesi, modernizme ilişkin diğer kurbanları da temsil eden bir nitelik kazanmıştır. Olick vd., Holokost’un modern bilimin ilerici zamansallığı başlatması gibi “travmatik zamansallığı” başlattığını ifade ederler.

Bu kapsamda belleğin sosyolojik boyutuna ilişkin çalışmalar; anıların, hatıraların yitirilmemesi, unutmaya-unutturmaya karşı bir direnç olarak hatırlatma pratikleri üzerinden şekillenir. Ayrıca sosyal psikoloji bağlamında travmaların nesiller arasındaki aktarımını açıklamak amacıyla “travmatik/post bellek” çalışmaları yapılmaktadır. Her iki çalışma alanı; yaşanılan kolektif acıların kolektif olarak hatırlatılması ve iyileştirilmesi ile geçmişten ders çıkarılması gibi genel bir amaç doğrultusunda yol almaktadır. Sennet (2017: 12);

Ben gerçekten insanların yalnızca daha iyi hatırlayarak kendi kişisel tarihlerini oluşturan hafızalarındaki yaralarının üstesinden gelebileceklerine inanıyorum (...) Ortak bir yarayı hakkıyla hatırlama insanların kendi başlarına yapabilecekleri bir şey değildir; bunun için çok farklı seslerden bir araya gelmiş bir grubun olması gerekir. Ancak modern ekonominin organize edilme biçimi, insanların birlikte daha iyi hatırlayabileceklerine karşıt biçimde çalışıyor görüntüsü vermektedir.

diyerek kolektif yaraların yine kolektif olarak hatırlanıp onarılabileceğinden bahseder. Bu durum aynı zamanda içinde yaşanılan sistemin sorgulanmasını da beraberinde

getirir. Modernite, ilerlemecilik, rasyonalite, bilimsel akıl gibi kavramlar tartışmaya açılarak sisteme duyulan güven sorgulanmıştır. Bauman (2016: 18) Modernite ve Holokaust isimli eserinde Holokost'un sosyolojik, psikolojik ve siyasi derslerinin iyi anlaşılmasının; güvenliğimiz için bel bağladığımız kurumların, toplumsal olarak normal sayılanların, doğruluğunu sınıadığımız ölçütlerin geçerliliği hakkında alınması gereken mesajların tam olarak alınamadığını kaydeder. Bunun için sistemin bilimsel ve entelektüel açıdan sorgulanması gerekmektedir. Toplumda normal ve doğru kabul edilen değerler sorgulanmalı, kolektif failliğe yol açan etkenler ve bunun zihinsel süreci anlaşılmalıdır. Böylelikle benzer acıların yaşanılmasının nispeten önüne geçilebilmesi mümkün olacaktır.

80'lerden sonra dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan travmatik olaylarla hesaplaşmaya dönük hem adli süreç başlamış hem de unutturulmaya karşı bellek araştırmaları devam etmiştir. İspanya'da Franco rejimi dönemindeki hadiselerle yüzleşilmesi adına 2006 yılında *Historical Memory Law* yasası çıkarılmıştır¹. Benzer bir durum Nazi Almanyasınca işlenen suçlara ilişkin olarak 1945'de Nürnberg yargılamaları ve 1961'de Kudüs'te Adolf Eichmann Davalarında gerçekleştirilmiştir². Latin Amerika ülkeleri ve Güney Afrika'da da geçmiş dönemin acılarıyla adli hesaplaşma süreci yaşanmıştır (Kışmır, 2019: 57-58).

Bellek çalışmalarında gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da araştırmaların sağaltıcı, iyileştirici ve ileriye dönük benzer travmatik hadiselerin yaşanmasını önleyici bir boyutu olduğu kadar ideolojik ve politik boyutunun olmasıdır. Bu bağlamda kolektif bellek alanı, daha çok anlatanın ve tekrar edenin hatırlatma yoluyla öne çıktığı hegemonik bir mücadele alanıdır. Bu mücadelede temel amaç hatırdakalmak, unutturulmamaktır. Özellikle de resmî tarih anlatılarına girmeyi başaramamış ya da resmî tarihte çok kısa veya gerçekliğe uygun olmayan şekilde yer almış travmatik olayların kolektif bellekte kalan izleri, farklı araç ve yollarla alternatif

¹ Yasa, 2006 yılında Sosyalist İşçi Partili Başbakan Zapatero tarafından çıkarılmıştır. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ispunya-tarihi-hafiza-yasasi-cikariyor-5664864> Erişim Tarihi: 09 Ocak 2022.

Yasada İspanya iç savaşında her iki tarafın kayıplarının tanınması, Frankocu sembollerin, hatıra unsurlarının kamu binalarından kaldırılması, Franko iktidarında çıkarılan yasaların ve yapılan yargılamaların meşruiyetinin reddedilmesi, kamusal alanlarda Franko heykellerinin kaldırılması ve cesetleri kayıp olan ya da toplu mezarlarda gömülenlerin izinin sürülmesi gibi maddeleri içermektedir. <https://www.derechos.org.translate.google/nizkor/espana/doc/lmheng.html> Erişim Tarihi: 09 Ocak 2022.

² <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/international-military-tribunal-at-nuremberg> Erişim Tarihi: 09 Ocak 2022.

geçmiş anlatıları olarak devreye girmektedir. Ayrıca bazı travmatik olaylar o toplum için kimliğinin kurucu unsuru hâline de gelebilir. Bu nedenle bellek izlerinin hatırlatılması bir sağaltımdan çok grup kimliğinin bir aradallığını sağlayan ortak duygunun sürekliliğine yönelik bir işlev de görebilir.

2.2.2. Maurice Halbwachs'ta Kolektif Bellek Kavramı

Kolektif bellek çalışmalarında Maurice Halbwachs'ın özel ve önemli bir yeri vardır. Halbwachs, kolektif bellek kavramını hem ilk kullanan hem de belleğin toplumsal yönüne ilişkin ilk kapsamlı değerlendirmeyi yapan isimdir. Halbwachs'ın kavrama attığı ehemmiyet çerçevesinde onun kolektif belleğe yaklaşımı, alan çalışmalarında belirleyici olmuştur. Halbwachs'tan sonra bellek çalışmaları farklı disiplinler içerisinde devam etmiş, yeni bellek tanımlamaları ile derinlik kazanmıştır. Assman'ın "kültürel bellek", Mairanne Hirsch'in "post bellek", Landsberg'in "protez bellek" kavramları ile belleğin toplumsal ve tarihsel yönü ile işlevleri açıklanarak bellek çalışmaları güncelliğini geliştirerek koruyabilmiştir.

Halbwachs'ın açtığı yol üzerinden ilerleyen bellek çalışmaları, bugün özellikle sosyal bilimlerde etkisini muhafaza etmektedir. Bellek çalışmaları neticesinde ortaya çıkan eserler, öne sürülen iddialar, hem ulus devlet yapılanması içinde hem de uluslararası arenada yeni hesaplaşmaların önünü açmakta siyasi, tarihî ve sosyal dengeleri değiştirebilmektedir. Bugünün toplumlarında kolektif belleğin üstelendiği siyasi ve sosyal rolün sağlıklı değerlendirilebilmesi, gündelik hayatın akışında özellikle de medya ile dolaşıma sokulan sembolik anlamların, atıfların, göndermelerin ve mitlerin doğru okunabilmesi bellek alanındaki çalışmaların yakın takibini zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede Halbwachs'ın kolektif belleğe yüklediği anlamlar ve kavramı değerlendirme biçimi, alan çalışmalarını anlamada ilk basamak niteliğini taşımaktadır.

Halbwachs, belleğe sosyolojik bir çerçeve çizer. Bu çerçeve; bireysel olanla sosyal olan arasında veya sosyal bir grupla ötekisi arasında bir sınırı ifade eder. Çerçevenin içinde olanlar kendi içinde homojenize yapıdadır. Ortak hatıralar ve anımsananlar homojen yapının sağlanmasında en önemli taşlardır. Tarihi bir bina, bir resim, aile albümü, dinî ritüeller, millî bayramlar, gazeteler vb. sadece birey için değil topluluk için de bir anımsatıcı rolündedir (Halbwachs, 2017: 10). Bu anımsatıcılar ortaklaşa hatırlamanın birer aracı olarak çalışırlar.

Halbwachs'ın belleğin kolektif boyutuna ilişkin en temel kavramlarından birini “tanık”tır. Yaşanılanların ortaklaşılığı tanık olmak üzerinden işler. Kolektif Bellek isimli kitabında Halbwachs (2017) konuyu anlatmak için “Tanık, önceden bulunduğumuz bir kente döndüğümüzde algıladığımız, birçok parçası unutulmuş olan bir tabloyu yeniden şekillendirmemize yardımcı olur. Bugün gördüğümüz şey eski hatıralarımızdan oluşan çerçevede yerini aldığında, buna karşılık bu hatıralar da güncel algılarımızın bütününe uyum sağlar.” diyerek hatırlamanın ortaklaşılığında tanığın rolünü vurgular. Bireyin belleğinin yetmediği yerde bir başkasının belleğinin imkânları devreye girer. Böylece bir yapbozun parçaları gibi birbirini bütünleyen, geriye dönük eksikleri kapatan, boşlukları dolduran ve birbirinin yaşanmışlıklarına tanıklık eden bir sistem, geçmişle yüzleşmenin ve onu olduğuna en yakın şekliyle hatırlamanın aracı hâline gelir. Halbwachs, bu değişimi eskiden yaşamış olduğu kente geri dönüşünde baktığı, dolaştığı, yaşadığı yerleri tek başına gezse de hiçbir şekilde yalnız gezmediğini aksine kendi içinde (zihninde) daima taşıdığı kişiler eşliğinde gezdiğini ifade ederek örneklendirir. Halbwachs, daha iyi ve ortaklaşa hatırlamak, aynı zamanda da geçmişin yükünü taşımak için sosyal gruplara dâhil olduğunu kaydeder. Ayrıca birlikte hatırlamanın, hatıraların doğruluğuna olan güveni artırdığını belirtir (Halbwachs, 2017: 9-11).

Riceour (2020), Halbwachs'ın tanıklığa dayalı bellek anlayışının; kişilerde “yalnız olmadığımız” duygusunu oluşturan anılarla ilişkili olduğuna dikkat çeker. Bu anılar, “bizden bakış açımızı değiştirmemizi talep eder” diyen Riceour (2020: 140), başkaları tarafından bizim için yeniden kurulan olaylara böylece nüfuz edilebildiğini kaydeder. Halbwachs (2017) bu durumu, belleğimizde bir olay ya da kişiye ait imgenin, aynı olay ya da kişiye ilişkin başkaca kişilerin imgeleri ile birleştğinde bellekte önceki bulunuş şeklinin değişime uğrayabileceğini veya kesinleşebileceğini söyler. Ona göre (2017: 12-13), hatıraların ortaklaşa inşa edilmesi, zihnin tabularasa gibi olmadığını gösterir. Bu bağlamda Halbwachs, Antik Çağ'daki düşünürlerden itibaren savunula gelen, yaşanılan olay ve onun bellekte yer etmiş izi arasındaki doğrudanlık esasına dayalı ilişkiyi reddeder.

Halbwachs'ın ortak anıların zihinler arasında yarattığı kolektiflik durumu grup aidiyetini de tesis eden bir mekanizmayı harekete geçirir. Tanıklardan oluşan grup

ortamında; bireysel kimlik grup kimliği ile tamamlanır ve tanımlanır hâle gelir. Böyle bir ortamda hatıraların süresi de grubun biraradalık süresine bağlıdır.

Halbwachs (2017), belleklerdeki karşılıklı tamamlanmayı grubun varlığının devamlılığıyla eşleştirilmiştir. Ona göre hatırayı bulamamamızın sebebi, bu hatıranın gönderme yaptığı grubun uzun zamandan beri bir parçası olunmamasından kaynaklanır. Ayrıca Halbwachs, belleğin diğer belleklerle uzlaşmaya son vermemiş ve aralarındaki temasın da bitmemiş olması gerekliliğini vurgular. Halbwachs, bazı durumlarda grup dinamiğinin bozulmasından sonra üyeler bir araya gelse de eski düşüncenin tüm içeriklerinin yeniden oluşturulamayacağını kaydeder. Bu durumu aynı dili konuşamayan iki insanın yıllar sonra karşılaşmasına benzetir (Halbwachs, 2017: 20-21).

Halbwachs (2017) belleği bireysel ve kolektif olmak üzere iki ayrı şekilde ele alır. Ona göre ikisinin işleyişi birbirinden farklıdır. Bireysel bellek; hatıralar, kişilik ve özel hayatla ilgilidir. Bireyin ait olduğu grup ya da gruplarla edindiği ortak hatıralar ise kolektif alanla ilgilidir. Bu iki bellek bireyin katılım durumuna göre birbirine dâhil olabilir. Halbwachs bireysel olanın yer yer hatırlayamadığı kısımları kolektif olandan tamamlarken, kolektif olanın bireysele çoğunlukla karışmadığını ifade eder (2017: 45-46). Assman (2015) Halbwachs'ın kolektif bellek anlayışının insanın sosyalizasyon sürecinde ve toplum üyelerince oluştuğu düşüncesine dayandığını kaydeder. Buna göre en kişisel anılar bile sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşmaktadır (2015: 44).

Halbwachs (2017:39), kolektif belleği ortak bir enstrüman olarak görür ve bu enstrümandan herkes aynı şekilde yararlanmaz. Halbwachs bireysel belleğin, kolektif bellek üzerinde bir görüş açısı olduğunu, bu açının bellekte işgal edilen yere göre değişiklik arz ettiğini, bu yerin de gruplarla kurulan ilişkiye göre değiştiğini kaydeder.

Halbwachs'ın bellekleri birbirinden ayrı ele alma düşüncesinin temeli hocası Durkheim'in bireysel ve kolektif ayrımı yapmasına dayanır. Durkheim (1985) toplumsal yaşamın dinamiklerini incelediği "*Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*" isimli eserinde toplumsal yaşamın bireysel bilinç hâlleriyle açıklanamayacağını ifade eder. Ona göre toplumun kendini ve onu çevreleyen dünyayı tasarladığını anlayabilmek için, bireylerin değil toplumun yapısı incelenmelidir. Toplum bilinç

hâllerinin bireysel bilinç hallerinden yapıca farklı olduğunu ifade eden Durkheim'e göre toplumsal yaşam her bakımdan bireysel bilincin sınırlarının çok ötesindedir (1985: 32-54). Bu nedenle Durkheim (1985: 74), toplumsal olguların bireysel tezahürlerden ayrılmış olarak ortaya çıktıkları yönleriyle incelenmeleri gerekliliğini ifade eder. Durkheim'ın bireysel ve kolektif bilinç arasında yaptığı bu ayrım Halbwachs için de belirleyici olmuştur. Halbwachs'da, Durkheim'ın izinden giderek belleği bireysel ve kolektif olmak üzere iki ayrı düzlemde ele alır. Bireysel ve kolektif düzlemde öne çıkan ayırıcı unsur ise tanık olmadır. Bireysel bellekte; bellek sahibinin bizzat yaşadığı, tecrübe ettiği, hissettiği, gördüğü ve duyduğu olayların izleri yer alırken, kolektif bellekte tanık olmadan da elde edilen bilgiler ve izler bulunabilmektedir. Bireysel bellekte bireyin kendisi, kendi sürecinin tanığıdır. Oysa kolektif bellekte başkalarının tanıklıkları üzerinden işleyen bir sistem söz konusudur. Halbwachs (2017: 46-47) bireyin doğrudan kendisinin tanık olmadığı ancak gazeteler ya da olaylarda yer alan kişilerin tanıklıkları aracılığıyla dâhil olduğu ülke hafızasından, ayrıca kolektif olanın bireysel bilince eklenilen ya da bireyselin kolektife eklenildiği portatif bir bellek yapısından bahseder. İki bellek arasındaki en önemli fark; hatırlama esnasında ortaya çıkar. Buna göre bireysel bellekteki hatıraları birey bir başkasının belleğine başvurmaksızın hatırlayabilirken; kolektif hatıraların hatırlanabilmesi için yine kolektif bir edim gereklidir.

Kolektif hatırayı bireysel bağlamda kendi bütünlüğü içerisinde hatırlamanın imkânsızlığına değinen Halbwachs (2016: 47), bunun kolektif olduğu kadar tarihsel bir bellek olduğunun da altını çizer. Bu bağlamda bireysel belleği de otobiyografik bellek olarak nitelendirir. Aynı zamanda bireysel bellek içsel, kolektif bellek ise dışsaldır. “Birini içerden tanırken diğerini dışardan tanırız” diyen Halbwachs'a (2017: 47) göre bu iki bellek birbirlerinden hem ayrıdır hem de birbirlerine karşıttırlar.

Halbwachs'ta birey, toplumsal olaylar aracılığıyla kolektif olana bağlanmaktadır. Halbwachs'ın bu yaklaşımı kendi dönemi bağlamında daha iyi anlaşılacaktır. Wundt'la başlayan, öğrencisi Durkheim ve onun da öğrencisi Halbwachs ile devam eden; bireyi sosyal çevresiyle anlama ve sosyal olanın sosyal olanla açıklanabileceği düşüncesi, o güne kadar insan zihninin doğasını kendi içinde sınırlayarak araştıran dönemin bilimsel yaklaşımından oldukça farklı bir perspektif çizmektedir. Kendi içinde çelişen yönleri olmasına karşın Halbwachs'ın kolektif

bellek teoremi, belleğin sosyal boyutuna dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Ortak hatırlananlar ya da hatırlama nesnelerinin aynı grubun üyelerinde benzer çağrışımlara yol açması, ortak bir hissiyatın ve grup aidiyetinin oluşumunda birleştirici bir rol alır. Halbwachs bu düşünceleri, kitlesel hareketlerin yoğunlaştığı ve birey kimliğinin vatandaş, yurttaş gibi toplumsal kimliklerin gerisinde kaldığı, ulusal kimliğin öne çıktığı bir dönemde ileri sürmüştür. Hatta ulusal kimliğin en önemli kimlik unsuru hâline gelerek, ulusal kimlikler arasında büyük savaşların yaşandığı bir dönemde dile getirmiştir. Bu nedenle Halbwachs, döneminin ve hocalarının bireyi toplumla ele alan yaklaşımı çerçevesinde teoremini temellendirmiştir.

Halbwachs (2017)'a göre kişi önce kendisiyle sınırlandırılmıştır. Fakat kendilik sınırlarını da kuşatan kolektif bir zaman, uzam ve tarih bulunmaktadır. Kişi kendi sınırları dışındaki bu tarihsel referans noktalarıyla temas ettikten sonra yine kendi sınırlarına döner. Kolektif hatıralar, bireysel hatıraların üzerine biner. Halbwachs, bunun için bireysel hatıraların öncelikli olarak zihinde var olması gerektiğine inanır. Eğer bu olmazsa sosyal çerçevelerin boş kalacağını ifade eder (Halbwachs, 2017: 54-55).

Halbwachs'ın kolektif olarak nitelendirdiği hatıralar, daha çok ulus bilinci ile ilgilidir (örneğin kolektif hatıralarda yer alan savaş, isyan, tören ya da bayram gibi.) Bu nedenle bireysel ve toplumsal arasındaki ayrım birbirine karışmayacak şekilde ilerler. Bellekte bu türden hatıralara dair kişisel imge çok sınırlıysa burada kolektif belleğin sınırlarına müdahil olunur. Bireysel belleğin sınırlarının dışına çıkılması, ait olduğu grubun ya da kimliğin görüş açısından bakılması Halbwachs'ın (2017: 54) deyimiyle “tarihin taslağı” ile temas edilmesini gerektirir. Bu bağlamda Halbwachs'ın kolektif bellekten kastettiği esasında tarihsel bellekten başkası değildir.

Halbwachs (2017), tarihsel belleği kronolojik bir olay dizimi olarak görmez. Ona göre tarih bir dönemi diğerinden ayıracak niteliğe sahip her şeydir. Halbwachs belleğin yaşanılmış tarihe-bireysel olana, öğrenilmiş tarihin ise ulusal olana dayandığını ifade eder. Öğrenilen tarih hem büyüklerden dinlenenler hem de kaynaklardan edinilenleri kapsar. Bireyin kendi belleğinde yer alan bir olaya ilişkin imgenin ulusa ait çerçevelere dâhil olması ile tarihsel gerçekliğe ulaşılır (2017: 53-54). Halbwachs böylece bellek, tarih ve ulusal kimlik arasındaki bağıntıyı izah etmeye çalışmıştır. Bireysel bellek,

tarihsel bellek yolu ile ulusal olanla temasa geçer. Ancak tarih bir döneme ilişkin yaşanan her şey olduğundan bilimsel olmaktan öte kolektif bellektir.

Halbwachs'ın (2016) belleğin sosyal yönünü izah ederken öne çıkardığı temel kavramı hatırlamadır. Geçmişin hatırlanması kolektif bir edimdir. Bir anıyı hatırlamak, onu birlikte tamamlamaktır. Birlikte tamamlamanın ön koşulu ise anının dile getirilmesidir. Anı aktarılırken kullanılan kavramlar-kelimeler toplumsal bir unsur olan dil ile mümkün olur. Bunun yanı sıra anı; kişiler, gruplar, mekânlar, tarihler vb. içinde olduğu toplumun maddi ve manevi yönü ile ilişkilidir. Tüm bu unsurlar anıyı toplumsal olarak hatırlamayı sağlar (Halbwachs, 2016: 44).

Sosyal olarak içinde bulunulan gruplar ve kurulan ilişkiler hatırlamayı kolaylaştırır. Sosyal ilişki kuruldukça grubun belleğine dâhil olunur. Bu ilişkiler üzerinden “hatırlama ortaklığı” gerçekleştirilir. Halbwachs (2017)’a göre kolektif bellek, gücünü ve süresini bir grup insanı bir araya getirmekten alıyorsa bunun nedeni grubun beraberce hatırlayabilmesiyle ilgilidir. Ona göre, sosyal gruplarla ilişkili anılar daha kolay hatırlanırken, mahrem ya da özel anılar daha zor hatırlanabilir. Kolektif belleğe ait anılar aynı zamanda her zaman ve her istendiğinde hatırlanabilir olma özelliğini de taşır (Halbwachs, 2017: 37-39). Ancak bu hatırlama geçmişin olduğu gibi hatırlanmasından çok, geçmişin yeniden inşa edilmesidir.

Halbwachs (2017)’a göre, unutma da hatırlama kadar toplumsal gruplarla ilgilidir. Unutulanlar da onu hatırlatacak çerçevelerin ortadan kalkmasıyla ilgilidir. Hayatın bir dönemini unutmak o dönemde temas edilen kişilerle iletişimin kaybedilmesinden kaynaklanır. Bir dönem ilişkide bulunulan kişiler ya da gruplar zamanla dağılabilir bu durumda kolektif hatıralar da kaybolabilir veya sadece ilgili oldukları faaliyete ilişkin hatıraları muhafaza edebilirler. Grup dağıldıysa ortak anılara erişmek de mümkün olmayabilir (Halbwachs, 2017: 18).

Riceour’un “Asla tek başımıza anımsayamayız” olarak özetlediği anımsamanın sosyal boyutu, bireysel bilinçteki imgelerin toplumsal çerçevelere yerleşen hatırlatma unsurları ile unutmanın önlenmesine dayanır (2019: 141-142). Böylelikle kolektif bellek, bireysel belleğin açmazlarına-unutma ihtimaline karşı hatırlamanın güvenli alanını temsil eder.

Halbwachs'ın üzerinde durulması gereken önemli bir argümanı da nesiller arasındaki canlı bağ düşüncesidir. Halbwachs (2017); çocuklar, ebeveynler ve

ebeveynlerin ebeveynleri arasında devam edegelen bağı canlı ve dinamik olduğunu ifade eder. Bu üç nesil arasındaki kültürel ve sosyal aktarımın canlılığına işaret eden Halbwachs, çocuğun belleğinde yalnızca yaşadıklarının bir imgesi değil, kendisinden evvelki nesillerle kurduğu temastan kaynaklı düşünme biçiminin de yer edindiğini kaydeder. Halbwachs, yaşlı insanları bugünün üzerinden geçmişi, geleceğe düşümleyen insanlar olarak görür. Aile tarihine dair büyüklerin anlatıları, nesneler, kıyafetler, eşyalar, albümler çocuğun zihninde evvelki kuşağa ilişkin bir algı oluşturur. Ona göre ebeveynlerin çevrelerinde bile daha yaşlı ebeveynlerin bıraktığı izler bulunur. Halbwachs, kuşaklar arasındaki zamansal akışın nesiller aracılığıyla birbirine geçtiğini, her neslin bir şekilde kendisinden önceki nesilden aldıklarını, kendisinden sonraki nesillere aktardığını ve böylelikle canlı bir bağ oluşturulduğunu kaydeder (2017: 59-64).

Çocuğun aile içerisinde geçmişe dair edindiği izlenimler ile üst nesillerle kurduğu canlı bağ, zamanla okudukları ve öğrendikleri ile yeniden şekillenir. Sosyal çevresi genişledikçe çocuk, otobiyografik hatıralarını da daha geniş bir bağlamda değerlendirmeye ve anlamlandırmaya başlar. Halbwachs (2017: 46); “Bir insan kendi geçmişini hatırlamak için diğerlerinin hatıralarına başvurmaya sıkça ihtiyaç duyar. Toplum tarafından onanmış referans noktalarına geri gider” diyerek insanın kendi varlığını tanımlayabilmek ya da hikâyesini tamamlayabilmek için bile ötekilerin zihinlerine ihtiyaç duyduğunun altını çizer. Bireye kendini tanıtan bu durum, aynı zamanda orijinal anının da bozulmasına neden olur. Halbwachs (2017: 66), “Hatıra, çok büyük ölçüde şimdiki zamandan ödünç alınan veriler yardımıyla yapılan, geçmişin bir yeniden inşasıdır ve bu yeniden inşa da zaten, eksinin imgesinin epey değişmiş olarak yeniden ortaya çıktığı önceki zamanlara aittir.” diyerek anıların nasıl bozulduğunu izah eder.

Belleğin geçmişin izlerini yeniden kavraması, bugünün şartlarında ve bugünün çerçeveleriyle yeni bir biçim alır. Bu nedenle geçmişin anılarına bugünden bakmak, hatırlamak, onu bugünün dinamikleriyle yeniden anlamlandırmak anıyı bozar ve onu şimdinin çerçeveleriyle yeniden biçimlendirir (Halbwachs, 2016: 143). Dolayısıyla Halbwachs, geçmişin kendini hatırlatarak içinde yaşanılan ânı etkilemesi kadar, şimdinin geçmişin imgelerini değiştirme ve etkileme gücüne de dikkat çeker. Buna göre anılar sabit değil, aksine değişkendir.

Halbwachs'ın kolektif bellek kuramı temelde insanlar arasındaki iletişime dayanır. Birey anılarına bile kolektif bir hatırlama eylemi ile daha kolay ulaşır (Halbwachs, 2017: 37). Grup üyelerinin hatıraları, bireyin hatırlarını şekillendirdiği gibi neyin anımsanacağını, neyin anımsanmayacağını da belirler. Grupta tekrar edilen ve öne çıkarılan anılar daha rahat hatırlanır. Halbwachs'ın hatırlamaya yönelik düşünceleri aynı zamanda kolektifin birey üzerindeki etkisini ve gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Halbwachs'a (2017: 64) göre, ortak anılara sahip 'diğerleriyle' iletişim hâlinde olmak, anıların hatırlanabilir olmasını ve daha geniş bir bağlama yerleştirilerek tamamlanmasını sağlar. Ancak benzer duygulara yol açmayan geçmiş tecrübeler, yalnızca kişisel anıların hatırlanmasıyla sınırlı kalacaktır ve Halbwachs'a (2017: 37) göre kişisel anıyı hatırlamak zihinde en zor canlandırılan anılardır. Bu nedenle grup üyelerinin aynı olaya ilişkin hatıralarından faydalanmak hatırlamayı kolaylaştıracak en temel unsurdur. Tüm bunların olması grubun kendi içindeki iletişiminin devam ettirmesi, varlığını sürdürmesi ve geçmişin imgelerini bir araya getiren hatırlama girişimleri ile mümkün olabilecektir. Bununla birlikte ortak geçmiş ortak bir şimdiye zemin hazırlar. Geçmişin ortak duygularının kaynağı olan hatıralar, grubun bugününü tesis eder. Geçmişin duygudaşlığı şimdide ve gelecekte, beraber yaşama ve hareket etme arzusunu besler. Bu sebeple grubun devamlılığı da hatıraların ortaklığı üzerinden pekiştirilir.

Maurice Halbwachs, kolektif bellek kavramını literatüre kazandıran, çerçevesini çizen ve konuya dikkatleri çeken en önemli isimdir. Bugün bellek çalışmaları onun kavramını referans noktası olarak alır. Belleğin unutmaya karşı hatırlatmayı esas alan toplumsal bir mücadele aracı olarak kullanılması ile kavram son yıllarda siyaset bilimi, sosyoloji, iletişim, mimarlık, edebiyat gibi pek çok alanda araştırmaların üzerine temellendiği zemini oluşturmaktadır. Bu açıdan kendi zamanından çok bugünün sosyal bilim araştırmacılarının çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Halbwachs'ın açtığı yol, gerek yaşanan dramatik olaylar gerek uluslaşma süreci ve gerekse ulusötesi yapılanmaların insan belleğini biçimlendirmedeki rolünün çok yönlü araştırılması ile ilerlemiş ve boyut kazanmıştır. Jan Assman, Pierre Nora, Paul Ricoeur, Marianne Hirsch, Andreas Huyssen, Landsberg, Michael Schudson, Barbie Zelizer gibi araştırmacılar kolektif bellek üzerine yaptıkları çalışmalar ile alana katkı

sunmuş isimlerdir. Bu isimlerden özellikle medya çalışmaları bağlamında bellek çalışmaları yapmış olanlara tezin bundan sonraki kısımlarında yer verilmiştir.

2.2.3. Kültürel ve İletişimsel Bellek

Halbwachs'ın topluluk üyeleri arasındaki iletişim eksenli bellek anlayışı; aile, okul, dinî cemaat, ekonomik çıkar grupları ya da daha büyük örgütlenme biçimi olarak “ulus” birlikteliğinde karşımıza çıkar. Hatırlatıldığında ortak hissiyatlar yaratan anılar, topluluğun sürekliliğinin tesisinde son derece önemlidir. Halbwachs'ın bireyi çevresiyle birlikte değerlendiren ve belleğin toplumsal yönünü izah eden yaklaşımını, Assman kültür bağlamında ele almıştır. Mısırolog Jan Assmann'ın, Türkçe'ye *Kültürel Bellek* (2015) olarak çevrilmiş eseri, onun kolektif belleğe ilişkin yaklaşımını da ortaya koymaktadır. Eserinde belleğin nesiller arasındaki devamlılığını sağlayan kültürel boyutu ile tarih arasındaki ilişkiyi açıklar. Assman'ın yaklaşımının merkezinde “kültür” kavramı vardır. Ona göre zaman ve sosyal boyutta bağlayıcı bir özelliğe sahip olan kültür; ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir sembolik anlam dünyası oluşturarak, geçmişin önemli anı ve deneyimlerini şimdiye katarak dünle bugünü birleştirir (Assman, 2015: 23).

Assman belleği; bireysel belleğin dışında yapay ve harici bellek olarak kabul eder. Halbwachs'ın bireysel belleğin oluşumunda sosyal çevre ve çerçevelerin rolünü merkeze alan yaklaşımını devam ettirerek, toplumsal ve kültürel çerçevenin bireysel bellek üzerindeki belirleyiciliğini araştırır. Ona göre (2015: 27) belleğin dört dış boyutu vardır:

1. **Mimetik Bellek:** Günlük yaşamda karşımıza çıkan davranış biçimlerinin taklit yoluyla tekrar edilmesi ve öğrenilmesiyle ilgili bellek türüdür. Davranış biçimleri asla kodlanamaz. Davranışlar taklit sonucu edinilir.
2. **Nesneler Belleği:** İnsan yaşamında kullanılan nesnelerin insanın bir yansıması olduğu ve geçmişi ile atalarını hatırlatıcı bir nitelik taşıdığı kabul edilir. Şimdiki zamanda nesnelerin farklı geçmiş zamanları hatırlatıcı bir etkisi vardır.
3. **Dil ve İletişim-İletişimsel Bellek:** İnsanın çevresiyle kurduğu ilişki dil ve anlatım yetisine dayanır. Bilinç ve bellek sadece fizyoloji ve psikoloji ile açıklanamaz, bellek ele alınırken diğer bireylerle etkileşimi ve iletişimi ile birlikte değerlendirilmelidir.

4. Anlam Aktarımı-*Kültürel Bellek*: Kültürel bellek, gelenekle ilgilidir. Kültürel kodların, anlamın aktarımı tekrarı ve canlandırılması bu bellek türüyle ilgilidir. Bu bellek türüne anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi sembolik unsurlar da girer. Diğer üç belleği kapsayan daha geniş bir çerçeve çizer.

Assman'ın (2015) bellek anlayışının belirleyici unsuru, yazıdır. O, yazılı toplumlarla yazısız-sözlü kültüre dayalı toplumların bellek anlayışlarının birbirinden farklılıklar gösterdiğini ifade eder. Yukarıda çeşitlendirdiği bellekler de toplumda yazının kullanılıp kullanılmadığına göre değişkenlik gösterir. Yazı ile kişisel belleğin sınırlarının dışına çıkılarak, “iletişimin genleşmesi” olarak tabir edilen daha geniş bir zamana ve uzama yayılabilen bir bellek ve iletişim ortamı doğmuştur. Assman, arabanın icadıyla insanın hareket gücünün aşılması gibi, yazının icadıyla da dış belleğin mümkün hâle geldiğini kaydeder. Anlamın dışa aktarılması olarak nitelendirdiği bu durum tam da Platon (2017: 95)'un ifade ettiği türden tahrif, bozulma, çarpıtma gibi riskleri de içerecek şekilde yeni bir hatırlatma ve unutma dinamiği oluşturur. Yazı ile oluşan bu yeni hatırlama ve unutma biçimi, “kültürel bellek” (kanon) olarak nitelendirilir. Assman, kültürel belleği, kolektif bellek olarak nitelendirmez. Çünkü kolektif bellek kavramsal olarak kültürel belleğin daha geniş bir zemine oturan bağlamını karşılamamaktadır. Assman kültürel belleği; geleneği de kapsayan, tarih bilinci, anlatılar, medya teknolojileri gibi toplumsala ait ne varsa içine alan kültürel ortamın kendine özgü yanını ifade eden daha üst bir kavram olarak değerlendirir (Assman, 2015: 30-31).

Assman yazılı ve yazısız toplumlarda belleğin nasıl işlediği ve kendisini nasıl sürdürebilir kıldığına ilişkin olarak geçmiş ve şimdi arasında kurulan bağı izah eder. Bu bağı temelde toplumun kendine dair imgesinin devamlılığı olduğunun altını çizen Assman, zamanın bazı aralıklarında boşluklar olduğuna dikkat çeker (Assman, 2015). Bu çerçevede Etnolog Jan Vansina'dan alıntıladığı “Kayan Boşluk” kavramı, onun bellek anlayışında kayda değer bir yere sahiptir. Buna göre bireylerin geçmiş anlatılarıyla ilgili üç tür bulunmaktadır: İlkinde en yakın geçmiş için yeteri kadar bilgisi vardır, ancak geçmişe gidildikçe bu azalır. İkincisinde en eski zamanlarla anlatılar arasında sıçramalar görülür; bu kayan boşluktur. Üçüncüsünde daha eski zamanlara ilişkin köklere ait bilgilerdir. Assman, Vansina'nın bu kavramını geçmişin

iki düzeyi yani yakın geçmişle köken arasındaki zaman aralığını “The floating gap” olarak değerlendirir. Tarihî bilincin sadece bu iki düzeyde çalıştığını ve aradaki boşluğun soyağacı gibi çeşitli yöntemlerle kapatılmaya çalışıldığını kaydeden Assman, yakın geçmiş ve köken arasında iki farklı belleğin devrede olduğunu söyler: İletişimsel bellek yakın geçmişe ilişkin anıları kapsarken, kültürel bellek kökenle ilgili efsaneleri kapsar (Assman, 2015: 57-59).

Assman (2015)’a göre iletişimsel bellek, içinde yaşanılan çağa ve kuşağa özgü bellektir. Zamanla oluşan ve yine zamanla yok olan, taşıyıcıları ile sınırlı olan bu bellekte Assman, 40 yılın önemli bir hatırlama sınırı oluşturduğunu kaydeder. Halbwachs’ında üzerinde durduğu geçmişe tanıklık etme mevzunu irdeleyen Assman, özellikle geçmişteki önemli bir olaya tanıklık eden kişilerin olayın üzerinden 40 yıl gibi bir zaman geçtikten sonra olayı hatırlanabilir kılma ve gelecek kuşaklara miras bırakmak için bir arzu duyduklarını ancak en fazla 80 yıla kadar hatırlanabildiğini söyler. 80 yıldan sonra ise devreye kayan boşluğun girdiğini ve bu evrede kökene ilişkin bilgilerin resmî tarih üzerinden aktarılabildiğini kaydeder (Assman, 2015: 59-60).

Assman (2015)’a göre toplumsal bellek iki şekilde işler: 1- Kökeni göz önünde tutan, kökensel hatırlama şeklinde, 2- Kişinin yakın geçmişini hatırlamasına dayanan biyografik hatırlama şeklinde. Assman’ın bu ayrımında üzerinde ısrarla durduğu husus, kökenin hatırlanmasıdır. Toplumsal kökenin hatırlanması; dil, yazı, dans, resim, desenler, kıyafetler, mekânlar vb. her türlü simgesel anlatım aracılığıyla gerçekleşir. Biyografik hatırlama ise sosyal ilişkiler üzerinden gerçekleşir (2015: 60). Bu bağlamda Assman, Halbwachs’ın bireyin anılarını toplum içinde hatırlaması düşüncesini devam ettirir.

Assman (2015) kültürel belleğin kurumlaşmış olduğunu ifade ederek, geçmişin sembolik figürler aracılığıyla işlediğini kaydeder. Ona göre önemli olan geçmişteki gerçeklik değil, hatırlanan tarihtir. Bu çerçevede kültürel bellek bir nevi icat edilen bir geçmiş anlatısıdır. Assman, İsrailoğullarının Mısır’dan çıkış öyküsünün gerçekliğinden ziyade İsrail’in kuruluş efsanesini oluşturması nedeniyle kültürel belleğin bir parçası olduğunu söyler. Efsane, kurucu bir tarih olarak bugünü geçmişin ışığıyla aydınlatmak için anlatılan öyküdür. Bu efsaneler kültürel belleğin bir parçasıdır ve bayramlarda, törenlerde ve özel günlerde tekrar edilerek hatıranın canlı

kalması sağlanır. Assman’a göre tarih de hatırlatma yolu ile efsaneye dönüşür. Efsanede anlatılan olay tarihî anlamda gerçek olsa bile belirli aralıklara ve belirli bağlamda hatırlatılır hâle gelince efsaneleşir. Toplumlar; efsaneler, bayramlar, ritüeller, anlatılar, şarkılar, mekânlar vb. hatırlama figürleri ile grubun geçmişle bağını kurarlar ve ortak bir “biz” duygusu yaratırlar. Grup, kökenine dair hatırlamaları canlandırarak kendi kimliğinden emin olur (Assman, 2015: 60-61).

Assman (2015) toplumların hatırlamasında rol alan kişileri de bellek türüne göre ayırıştırır ve bunu ‘katılım yapısı’ olarak tanımlar. Buna göre iletişimsel bellekte katılım belirsizdir. Bazıları iletişimsel belleğe daha çok katılırken bazıları daha az katılır. Yaşlıların gençlere göre daha ileri bir geçmişe gitmeleri mümkündür ama bu bir uzmanlaşma gerektirmez. Oysa kültürel bellekte hatırlatıcılar bu işin uzmanlarıdır. Kültürel belleğe katılım sağlamak için özel anlatıcılar görev alır; şamanlar, barlar, ozanlar, rahipler, öğretmenler ve filozoflar, bilgiyi hem topluluk içinde hem de topluluğun yeni nesline aktarırlar. Kültürel bellekte anlatıcılar, grup belleğini koruyabilmek için anlatıyı aktarmakla yükümlüdürler. Gündelik işlerden muaf olan bu anlatıcıların temel görevi belleği korumaktır. Yazısız toplumlarda anlatıcıların, harf atlamaksızın bellek anlatısını anlatması ve aktarması gerekir. Bu nedenle sözlü geleneğin olduğu toplumlarda insan belleği, en önemli kaydedici unsur hâline gelir. Yazılı toplumlarda arşivleme ve kayıt altına alma yolu ile dış bir ortama bu anlatılar kaydedilir. Hatırlama yazısız toplumlarda canlı tanıklarla, yazılı toplumlarda ise kaydedilen bilgilerle sağlanır (Assman, 2015: 61).

Assman (2015), grup içinde sosyal aidiyet bilincinin oluşabilmesi için ortak bir dilin konuşulması ya da ortak bir semgesel sistemin kullanılması gerektiğine inanır. Böylece kolektif bilgi ve belleğe katılma gerçekleşir. Burada önemli olan kelimeler ya da metinler değil bilakis gelenekler, törenler, giysiler, resimler, anıtlar ve yollardır. Assman kelimelerden çok geleneği yansıtan insanların gündelik yaşamlarını kuran göstergelere daha çok işlev yükler. Her türlü sembolik gösterge sosyal aidiyet bilincinin kurulmasında rol alır; toplum bilincindeki imgeyi canlandırır ya da somutlaştırır. Törenselleştirilen bağdaşıklık yaratan efsaneler ve mitler bu sosyal aidiyet bilincinin oluşturulmasında “Biz kimiz?, Nereden geliyoruz?” sorularının yanıtlarını topluluk adına cevaplandıran anlatılardır. Bu biz bilincinin üretimi için onun

dolaştırılması ve sahnelenip canlandırılması gerekir. Bu nedenle devreye ritüeller girer (2015: 149).

Assman (2015) ritüeller ile gruba kim olduğu ve nereden geldiği hatırlatılarak kimliğin devamlılığı sağlandığını kaydeder. Ritüeller zamanın işlenmesidir; bir yüzeyin hep aynı desenle süslenmesi gibi aynı hareketlerin tekrarına dayanarak bir model çıkartılır. Belirli bir anlamın canlandırılarak tekrar edilmesi esasına dayalı sistem, kimliği pekiştirir. Anlamı grup üyelerine hatırlatarak safları sıkılaştırır. Böylece grup içi düzensizleşme ya da bozulmaya karşı önlem alınmış olur. (2015: 99)

Assman (2015) grup kimliğinin kuruluşunda ritüellere böyle merkezî bir rol verirken anlamın dile getirildiği metinleri tıpkı Platon gibi katı ve hareketsiz bulur. Ritüellerin yerini metinler aldığı anda tekrarlama unsurunun azalacağını, dolaşıma daha az gireceğini, bu sebeple de metinlerin zamanla anlamı içine hapseden bir mezara dönüşeceğini söyler. Assman'ı böyle bir düşünceye getiren şey, anlamın hareket ve dinamizmle canlılık kazandığı ön kabulüdür. Toplumsal ortaklık, eyleme katılımı gerektirir. Anlam, katılımı gerçekleştiren ritüeller aracılığıyla harekete geçer ve toplum içerisinde dolaşır. Ancak ritüelin yerini metin aldığı anda, metin harekete geçmez. Bunun için özel olarak dolaştırılması gerekir. Okurunun onu dile getirmesi ve dolaşıma sokması durumunda hareket kazanır. Metin kullanılmadığında sadece anlamın muhafaza edildiği bir kaba dönüşür. Bu nedenle Assman, metinleri anlamın devri için riskli bulur (2015: 100-101).

Assman'ın özellikle Mısır ve İsrailoğulları üzerine yapmış olduğu çalışmalar, belleğin toplumların kuruluşunda ve devamlılığında üstlendiği rolün boyutlarını açıklaması adına önemli ve farklı bir bakış kazandırmıştır. Jan Assman (2015), Halbwachs'ın açtığı ve belleğin sosyal boyutunu ele alan yaklaşımını detaylandırarak, farklı toplumsal yapıların farklı bellek türlerine sahip olduğunu öne sürmüştür. Halbwachs'ın birey ve grup olarak iki düzlemde ele aldığı belleği Assman, grubun yapısına göre ayırtmıştır. O, toplumları en başta yazılı ve yazısız toplum olarak ele almıştır. Yazının bellekle ilişkisini önemli bir referans noktası olarak değerlendiren Assman, insan zihni ile yazılı metin arasındaki ayrımın toplumların belleğinin biçimlenmesinde önemini örneklerle açıklar. Yazılı metinlerin anlamı sabitleyen yönü ile onu okuyan birinin varlığına ihtiyaç duymasına karşılık, sözlü kültürlerdeki anlatıcı belleğinin anlamı koruyarak ama aynı zamanda anlamı dolaşıma sokarak kendini var

etmesini, toplum kimliğinin inşa edilmesindeki rolüne dikkat çekmiştir (Assman, 2015: 60-65). Bu bağlamda Assman, yazılı ve sözlü kültürlerin dinamiklerinin farklılığı çerçevesinde bellek çalışmalarına katkı sunmuştur.

Bellek çalışmaları günümüzde sosyal bilimlerin farklı disiplinleri içerisinde devam etmektedir. Alanda yapılan çalışmalar kapsamında farklı bellek türleri de literatüre dâhil olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı müteâkiben hızla artan bellek çalışmalarında; travmatik bellek, post bellek, protez bellek, dijital bellek gibi yeni isimlerle yeni çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar hakkında da bilgi verildikten sonra belleğin ulusal kimlikle, tarihle, hatırlama ve unutma süreçleriyle ilişkisi incelenecektir.

2.2.4. Travmatik Bellek-Post Bellek

Kolektif bellek çalışmaları kapsamında öne çıkan bellek türlerinden biri de travmatik bellektir. 'Postmemory' ya da 'post bellek' olarak da ifade edilen bu kavramla toplumsal hayatı sekteye uğratan ve gündelik hayatın akışını durduran travmatik hadiselerin nesiller arasındaki aktarımı ele alınır. Savaş, göç, toplu kıyım, etnik temizlik gibi insan eliyle bir toplumun tamamına ya da grubuna yönelik zarar verici eylemler sonucunda toplum belleğinde oluşan kalıcı izler, travmatik belleğin konusunu oluşturur. Travma, hem bireysel hem de sosyal psikolojinin konusunu teşkil eder. Ancak tezin konusu bağlamında yalnızca sosyal boyutu incelenecektir.

Travma sözcüğü, yaralanma, sarsıntı anlamına gelir³. Ruhsal ya da duygusal travmada; algılama, hissetme, düşünme, hayal etme ve bellek işlevlerinin normal şekilde işlememesi söz konusudur (Ruppert, 2011: 94). Amerikan Psikiyatri Birliği'nin (APA) ilk kez 1980 yılında resmen tanımladığı travma, 1987 yılında yayımladığı DSM III-R'de "Normal insan deneyiminin ötesinde, herkes için sıkıntı yaratan bir olay" şeklinde genel bir çerçevede değerlendirmiştir. DSM- IV'te ise travmayı (1994-2000) "Bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma ya da kendisinin ya da başkalarının fizik bütünlüğüne bir tehdit olay" olarak tanımlayarak travmatik olayın niteliğini açmış ve bireysel boyutunu katmıştır (APA'dan Akt. Özen, 2017: 114).

³ <https://sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi: 30 Aralık 2021.

Herman (2020) travmatik olayların olağandışı, insanın rutinini bozan, insanlara kontrol, bağ kurma ve anlam verme duygusu veren olağan davranış sistemlerini alt üst eden olaylar olarak tanımlar. Herman, travmatik tehdidin geçmesinden uzun süre sonra, travmatize insanların olayı şimdiki zamanda sürekli tekrar ediyormuşçasına yeniden yaşadıklarını kaydeder. Zaman travma anında durmuş gibidir. Bu nedenle şimdi ve gelecek, geçmiş tarafından belirlenir hatta bir bakıma ipotek altına alınır. Geçmişin acıları, toplumun gündelik hayatını ve geleceğe dair arzularını şekillendirir. (Herman, 2020: 41- 49).

Travmanın yol açtığı fiziksel ve ruhsal hasarlar insan bedeninde ve ruhunda kalıcı izler bırakır. Travmatik bellek; imgeler, sesler, kokular ve görüntüler gibi bu izlerin taşıyıcısı hatta bir sonraki nesle aktarıcısı olur. Bu izler hatırlanmak istenmeyen bilakis unutulmak istenen ancak yine de çağrılmadan zihne üşüşen imgelerdir. Kaptanoğlu (2009) travmatik imgelerin; katı, korkunç, donuk, ikonik imgeler olduğunu ve zihnin sürekli tekrarlayan bu imgelerle yaşadığı travmayı simgeleştirerek anlamlandırmaya çalıştığını ifade eder. Bilinç tam olarak simgeleştiremediği ve dolayısıyla anlamlandıramadığı travmatik olayları kelimelere dökemez ve başı sonu belli bir anlatı hâline getiremez (Herman, 2020: 46). Ruppert (2011: 103) Dile getirilemeyen travmatik olayın etkileri gelecekteki tüm deneyimlerin içinden geçeceği bir filtre gibi çalıştığını ve travmatize kişilerin filtrelenmiş gerçekliği mümkün olan tek hakikat olarak deneyimlediklerini kaydeder.

Toplumsal bilinçte travmatik olayların etkileri bireysel deneyimlerden çok da farklılık göstermez. Travmaya uğramış bir topluluk travmatik hatıraları geçmişe gömmüş olsalar bile gündelik hayatın akışında, sosyal ilişkilerde, geleceğe sinmiş durumlarda aşırılıklar ya da tutukluk biçiminde bu izleri kendilerinden sonraki nesillere aktarırlar (Kaptanoğlu, 2009: 213). Yaşanmış travmalar çözüme kavuşmamışsa ve kayıpların yası tutulmamışsa travmatik bellek devreye girer ve topluluk üyelerine bir takım bedensel pratikler ya da ritüellerle travmanın etkileri kuşaklar arasında aktarılır (Zara, 2018: 302).

Travmatik belleğin oluşması için kişilerin bizzat olayı deneyimlemeleri gerekmez, olayın hatırlatılması, unutturulmaması ve pekiştirilmesi yeterli olur (Zara, 2018: 302-303). Kaptanoğlu (2009: 213), mağdur topluluğun travmatik belleğinin kuşaktan kuşağa yeni travmatik deneyimleri de içine katarak güçlendiğini ifade eder.

Bu durum travmanın etkisinden kurtulamamış bireysel bilincin, her yeni tecrübeyle travmatik olayın etkisini daha çok güçlendirmesiyle karşılaşması gibidir. Vamık Volkan (2015), travmaya maruz kalmış toplumların eğer travmatik olayın etkilerini yönetemezlerse ya da yas sürecini olması gerektiği gibi geçiremezlerse, utanç, küçük düşürülme ve çaresizliği de tersine çeviremediklerine dikkat çeker.

Kitlesel etkiye sahip şiddeti ve etkisi yüksek travmatik olayların toplumsal kimlikler açısından ehemmiyetini inceleyen Vamık Volkan (2015), bu tip travmatik olayları “Seçilmiş Travma” olarak nitelendirir. Volkan’a göre ataların yaşadığı travmatik olaylar, kuşaktan kuşağa aktarıldıktan sonra zamanla “gerçekliği” önemsizleşir bunun yerine akli temsiliyeti ve efsaneleştirilmesi öne çıkar. Volkan’ın akli temsiliyetten kastettiği, travmatik hadisenin yol açtığı acı ve utanca karşı öne sürülen akli savunmalardır. Seçilmiş travma büyük grup üyelerini görünmez bir örümcek ağı gibi birbirine bağlar (Volkan, 2015: 1-3).

Volkan (1993: 89) seçilmiş travmaların grup açısından önemini şöyle açıklar:

Herhangi bir grup gerçekte kendi itibarını ve benlik değerini kaybetmeyi seçmez. Fakat bir olay psikolojik ve mitolojik olarak seçilmiş travma haline gelir. Bu süreç bilinçdışıdır. Grup olayın duygusal ve düşün düzeyindeki representasyonunu kendi içine sokarak paylaşılmış incinme ve utanç duyguları ve onlara karşı savunmalar ile birlikte olayın “anısını” nesileden nesile etnik kimliğin belirleyicisi olarak taşır. Her yeni nesil için esas olayın tanımı, hikâyesi zamanla değişikliğe uğrar. Değişmeyen tek şey olayın grubun psikolojisinde oynadığı roldür. Bir travma bir kez seçilmiş travma olduğunda tarihi gerçek artık önemli değildir. Önemli olan olayın psikolojik tasarımının grubun etnik kimliğinin temeli olmasıdır.

Volkan (1993), seçilmiş travmaların toplumları etkiliyor olmasını kayıp sonrasında yas sürecinin yaşanmamasına bağlar. Yası tutulamayan kayıplar, mazide kalmaz. Bu nedenle sürekli hatırlanır. Bu canlı tutma tavrını kaybın bir telafisi ya da sonucu değiştirmek olarak değerlendiren Volkan, yas tutamamanın nesiller arasında aktarıldığını kaydeder (1993: 90). Geçmişin onur kırıklığı, seçilmiş travma canlı tutularak giderilmeye çalışılır. Volkan (2015: 4), yeni nesillerin bu travmatik anlatılarla geçmişin onursuzluğunu giderme gibi bir görev üstlendiklerini, önceki kuşakların bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bu yarayı ve onunla ne yapmaları gerektiğini kendilerinden sonra gelenlere emanet ettiklerini kaydederek bu tür psikolojik görevlerin politik hareketler için bir motor etkisi oluşturduğunu ifade eder.

Travmaya maruz kalmış toplulukların yas süreciyle başa çıkma ve travmatik hadiseyi anma biçimleri de farklılaşır. Ricoeur'un (2010) "aşırı hafıza" ve "yetersiz hafıza" olarak nitelendirdiği bu durum, toplulukların neyi ne kadar hatırlamak istediğine göre değişkenlik gösterir. Aşırı hafızada hatırlatılmak istenilen 'anı' bir eylemle (acting out) ikame edilir. Bu bir cenaze töreni olabildiği gibi bir anma töreni de olabilir. Aşırı hafızada tekrar etmeye dönük bir zorlanma söz konusudur. Yetersiz hafızada tekrar etme durumu olsa da unutmaya dair bir tutum söz konusudur. Yetersiz hafızada travmatik olayla unutarak baş etme davranışı görülebilir. Her ikisinin de temelde bir suiistimal olduğunu kaydeden Ricoeur (2010: 98-102), bunun temelde bir manipülasyon olduğunu ifade eder. Dolayısıyla travmatik olayların toplumun siyasi ve sosyal süreçleri tarafından nasıl görüldüğü onunla ne kadar temas edilmek istenmesinde önemli rol oynar. Toplum travmatik olayı kendi kimliğinin kurucu unsuru olarak görüyor ve ona bu açıdan bir anlam yüklüyorsa sıklıkla hatırlama eğilimindedir. Ancak grup ya da ulusal kimliği için tehdit algıladığı bir olayı unutmak isteyebilir.

Travmanın toplumsal kimliğin oluşumunda bir harç olarak kullanılması için öncelikle yaşanan acılar içinde bir seçim gerektirmektedir. Yaşanılan pek çok olaydan birinin öne çıkartılması aynı zamanda hatırlanmaya değer bulunanın belirlenmesi demektir. Assman (2015: 39), "hatırlamak eylemi, seçilmiş olma ilkesine dayanıyor. Çünkü seçilmiş olmak, hiçbir şekilde unutulmaması ve unutturulmaması gereken en yüksek sorumluluklar kurumu anlamına geliyor" diyerek neyin hatırlanacağını seçilmiş olmasının aynı zamanda neyin unutulacağını da belirlediğine ilişkin seçimi gerektiğini kaydetmiştir. Bu durum özellikle ulusal kimliklerin oluşumunda göze çarpmaktadır.

Seçilmiş travmaların ulus bilincindeki etkisine örnek olarak Osmanlı Devleti'nin Sırplarla Balkan hakimiyeti mücadelesi esnasında yaptığı Kosova Savaşı'nı (1389) veren Volkan (2015: 3), Sırp Kralı Lazar'ın bu savaşta ölümünün İsa'nın ölümü ile benzetilerek "*Serbian Golgotha*" yani Sırp halkının çarmıha gerilişi olarak kabul edildiğini belirtir. Sırp ulusu için seçilmiş travma olarak kabul edilen bu olay, modern dünyada milliyetçi ideolojilerin güç kazanması ile Sırp kimliğinin kurucu unsurlarından biri haline gelmiştir. Sırp ulus devletinin politik faaliyetleri seçilmiş travmadan arı değildir. Benzer bir durum Mohaç Savaşı'nı kaybeden Macarlar için de

geçerlidir. Bugün Mohaç Savaşı'nın gerçekleştiği bölgede 1976 yılında ulusal bir anıt (Mohácsi Nemzeti Emlékhely-Mohaç Milli Anma Anıtı)⁴ inşa eden Macarlar için Mohaç hem seçilmiş bir travma hem de ulusal kimliğinin en önemli unsurlarından biri olmuştur.

Seçilmiş travmalarda gerçekliğin bir süre sonra önemini yitirmesi, çarpıtılması ya da deforme edilmesi Assman'ın efsaneler ve tarihsel gerçeklik arasındaki ilişkiye benzer bir özellik gösterir. Nesiller arasında taşınan efsanelerin ya da seçilmiş travmaların, tarihi gerçekliğinin sorgulanması zaman içerisinde önemini kaybeder. Gerçekliğin yerini bu mitlerin hatırlatma ve kimliği kurma işlevi alır.

Seçilmiş travmalar kadar grup kimliğini bir araya getiren bir başka unsur da seçilmiş zaferlerdir. Volkan (1993: 91) toplumların seçilmiş zaferleri, seçilmiş travmalar gibi canlı tutulacak ritüeller geliştirdiğini ve grup kimliğini belli duygular etrafında kenetlediğini kaydeder. Ritüeller, bayramlar, gelenekler, şarkılar, efsaneleşmiş anlatılar, hikâyelerle bu duygular sürekli olarak grup üyelerine hatırlatılır.

Kolektif bellekte yer etmiş ve toplum kimliğini şekillendiren olaylar güncel siyaseti de belirleme gücüne sahiptir. Özellikle travmatik olayın müsebbipleri ile mağdurları arasındaki siyasi ilişki, geçmişin izlerinden uzak olamaz. Modern dünyanın ulus devletlerinin kurucu mitleri ve efsaneleri dramatik -zafer ya da kurban- köken bilinciyle oluşturulduğundan güncel siyasette düşman-öteki unsurları da buna göre işaretlenmiş olur. Arıboğan (2020: 24), seçilmiş travmaların ve zaferlerin, güncel politik hedefler doğrultusunda kullanımlarının “hatırlama ve hatırlatma” eylemleriyle başlayan bir süreci gerektirdiğini kaydeder. Böylece biz ve ötekinin kimlerden oluştuğu topluma tekrar hatırlatılmış olur.

Travmanın nesiller arasındaki aktarımına yönelik bir başka çalışma da Marianne Hirsch tarafından yapılmıştır. Hirsch “Post Bellek” kavramıyla travma yaşayan kuşaktan sonra devreden belleğin dinamiklerini inceler. Hirsch (2012: 5) *The Generation of Postmemory* isimli kitabında post belleği, “ ‘sonraki neslin’, daha önce gelenlerin kişisel, kolektif ve kültürel travmaları ile olan ilişkisini, sadece içinde büyüdükları hikâyeler, imajlar ve davranışlar aracılığıyla ‘hatırladıkları’ deneyimleri”

⁴ Anıta ilişkin bilgi için: <https://magyarnemzetiparkok.hu/mohacsi-nemzeti-emlekhely/> Erişim Tarihi: 01 Ocak 2022.

olarak tanımlar. Hirsch, travmatik aktarımı travmatik hatırlamalarla ilişkilendirir. II. Dünya Savaşı'nda ailesinin anıları ile büyüyen ve savaş sonrasında Bükreş'te geçen çocukluğuna dair hatırladıklarından yola çıkan Hirsch, kendisi gibi ikinci neslin yazıp çizdiklerinde, ürettiklerinde ortak semptomların olduğunu fark eder. Bu semptomlardan yola çıkan Hirsch, fotoğrafların özellikle de aile albümlerinin aktarımdaki rolünü araştırır.

Hirsch (2008: 106)'e göre travmayı tecrübe edenlerle tecrübe etmeyenler arasındaki devamlılık, anımsamadan ziyade bir yansıma ya da yaratmaya dayanır. Bu nedenle Hirsch (2012: 5-6), kişinin doğmadan evvel veya bilincini önceleyen anlatıların egemenliği altına girmesi ile kendi hikâyeleri ve deneyimlerinin bir önceki kuşak tarafından yerlerinden edilmesi veya yok edilmesi tehdidini beraberinde getirdiğini kaydeder.

Hirsch, kolektif travmaları fotoğraflar ile ilişkilendirerek açıklar. Ona göre (Hirsch, 2012: 35) fotoğraflar, kolektif anıların hatırlatıcısı ve aktarıcısıdır. Holokoust'a ait fotoğraflar, nesiller arası aktarımda benzersiz bir araç olup izleyicinin geçmişle ilişkisini somutlaştırmaktadır (Hirsch, 2008: 107). Bu çerçevede Hirsch'in yakın tarihli çalışmaları, özellikle travmatik anıların yitip gitme tehdidine karşı görsel, yazılı ve işitsel araçlar ile bellekler arası geçişin sağlanması ve yeni kuşakta bu anıların inşa edilmesinin mümkün olabileceğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Susan Sontag (2004: 4)'da, gazetelerde yer alan savaş fotoğraflarının başlı başına bir retorik ürünü olduğunu ifade eder. Bu fotoğraflar bir olguyu çoğaltarak tekrar eder ve onu basitleştirir. Fotoğraflı, videolu haber anlatıları kolektif bellekte yer edinir. Habere konu olan olayın hatırlanması görseller (fotoğraf, video) aracılığıyla mümkün kılınır. Sontag (2004: 21), bellekte bu görsellerin donmuş olarak tek bir görüntü karesi şeklinde kaydedildiğini ifade eder. Travmatik olayın yıl dönümlerinde belleğe kazınan sembolik görüntü, tekrar tekrar kullanılarak hatırlatılır böylelikle olayın unutulmasına müsaade edilmez.

Hirsch'in fotoğraflar üzerinden yapmış olduğu değerlendirme, kitle iletişim araçları aracılığıyla üretilen ve yayılan haber anlatıları için de benzer nitelikler gösterir. Travmatik olaylar haberleştirilerek yaşanan acı, dram, taraflar arasında yaşanan çarpışmalar, detaylı bir şekilde yazılı, görsel ve dijital mecralarda yer alır. Toplumsal travmanın kitle iletişim araçlarında anlatılması ile travma kitlesel bir nitelik

kazanır. Travmanın etkisi artık sadece travmanın yaşandığı toplum ya da topluluk için geçerli değildir. Uzamsal açıdan aynı ortamda olunmasa da sesli ve görsel metinler aracılığıyla travmatik olaya tanıklık edilir. Haberlerde savaşlar, göç, doğal-suni afet vb. durumlara yerinden canlı yayınlar yapılarak, ekran başındaki izleyici olaya şahit kılınır. Aktarılan haberler ile olayı bizzat deneyimlemeden bir tanıklık söz konusu olur.

Kitle iletişim araçları üzerinden travmatik olayların hatırlatılması bellek literatüründe yeni bir kavramın ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu kavram “Protez Bellek”tir.

2.2.5. Protez Bellek

Tecrübe edilen bir yaşamın hatıralarını birlikte hatırlamak, ortak acılar ya da sevinçler etrafında buluşmak kolektif belleğin en önemli unsurlarından biridir. Kolektif belleği bir arada tutan yaşananların ortaklığıdır. Bu aynı zamanda toplum ve topluluk olmanın da zaruri sonucudur. O âna ya da o döneme tanık olunmasa bile tanıkların anlatıları, ritüeller, gelenekler, efsaneler vb. aracılığıyla anılara dâhil olmak mümkündür. Özellikle de kan bağı esaslı aile yapılarında travmatik bellek ya da post bellek üzerinden tecrübe edilmemiş anıların bir parçası, taşıyıcısı ve aktarıcısı olmak da kolektif belleğin sınırları içerisinde gerçekleşebilmektedir. Bununla birlikte kan bağı ya da toplumsal bağ olmaksızın daha geniş bir bellek türüne eklenmek iletişim teknolojileri ile mümkün hâle gelmiştir. Landsberg’in dile getirdiği “Protez Bellek” kavramı da böyle bir bellek birlikteliğine işaret etmektedir.

Landsberg kavramını açıkladığı *Prosthetic Memory: The Ethics And Politics of Memory in an Age of Mass Culture* (2018) isimli makalesinde kitle iletişim araçları üzerinden gelişen kitle kültürü ile dünyada daha önce örneği görülmemiş bir imge ve anlatı miktarının dolaşıma çıktığını, sanayileşme ve modernleşme ile yerel ve kökensel bağları zayıflayan ve mobilize olan insanların, kendi kişisel anılarının dışında kendileriyle doğrudan ilgisi bulunmayan anılara dâhil olabildiğini ifade etmiştir. Landsberg dijitalleşme ile içinde yaşanılmayan ancak yakın ilişki kurulan anıları protez anı, bu anıların kaydedildiği belleği de protez bellek olarak tanımlar. Protez anılar, kişinin doğrudan deneyimlediği bir olayın-durumun anıları değil; film izleme, müze ziyareti veya TV izlemekle edindiği anılardır (Landsberg, 2018: 146).

Landsberg (2018) protez anıları; “Bir uzuv gibi, bu hatıralar aslında bedene takılır; bunlar, kitle aracılı temsiller deneyimi tarafından üretilen duyuşsal anılardır. Ve yapay bir uzuv gibi, bu hatıralar genellikle bir travmaya işaret eder.” şeklinde açıklar. Protez olarak nitelendirmeleri de değıştirilebilir ve bu nedenle kullanışlı olmaları ile ilişkilidir. Protez anılar, doğal anılar değildir. Protez bellek; aile, soy bağı, dinsel topluluk gibi her tür doğal toplumsal yapıdan uzak bir bellektir. Bir yanı ile tamamen kişisel bir yanıyla da kişisel hiçbir geçmişe göndermesi olmayan bir bellek türüdür. Protez bellek, tarihsel açıdan özgöl, her hangi bir coğrafya da göndermesi bulunmayan, tüm ırklara ve dinî kimliğe açık bir nitelik taşır (Landsberg, 2018: 149).

Landsberg (2018), kitle iletişim araçlarıyla oluşan protez belleğin kapitalist sistemin dinamiklerini devam ettirdiğı gibi aynı zamanda sisteme karşı bir direniş de örgütleyebileceğini öngörür. Landsberg “Prostetik belleğin mümkün kıldığı geçmişle duyuşsal bir ilişki, yalnızca bireysel öznellikten daha fazlasının temelidir; dolayımli kolektif özdeşleşmenin ve potansiyel olarak hegemonya karşıtı kamusal alanların üretiminin temeli hâline gelir.” diyerek prostetik belleğin sistem karşıtı kullanılabileceğini kaydeder. Landsberg’e göre kapitalizmin meta kültürünün bir çıktısı olan protez belleğin direnişçi ya da radikal yanı da yine bu sistemin bir ürünü olması ve aynı zamanda doğal bir bellek olmamasından kaynaklanır. Çünkü bu bellek unsurlarına münhasıran sahip olunamaz ve özel mülkiyete konu olamazlar. Kapitalist bir meta olarak protez bellek, özel mülkiyetle sahiplenilememesinden kaynaklı kapitalizme karşı örtük bir direniş geliştirebilme mevcudiyetini bünyesinde taşır. Ona göre hiçbir bireyin tek başına sahip olamayacağı, bireylerin yalnızca başkalarıyla paylaşabileceğı ve anlamları hiçbir zaman tam olarak sabitlenemeyecek anılar olarak protez anıların kendileri, özel mülkiyetin "toplam mülkiyetine" karşı bir meydan okuma potansiyeline sahiptir. Bu anlamda protez belleğin doğal olmaması ve bireysel değil kolektif bir özdeşimi geliştirebilmesi üstelik internet teknolojisinin hızı ile daha çok kişiye ulaşabilmesi onu sisteme karşı bir tehdit haline getirmektedir. Landsberg, protez belleklerin bireylerin yaşamadıkları bir olayla kişisel bağ kurmalarını, bir başkasının gözünden olayın başka boyutlarını görmelerini, ırk, sınıf ve diğer farklılıklar arasında ittifakları mümkün kılma kapasitesine sahip olduklarını kaydeder (2018: 150-151).

Landsberg'in iddiasının temeli kitle endüstrisi ile geçmişe dair imgelere erişimin artması bireylerin bir şekilde geçmişe ortak olabilmelerinde yatar. Landsberg (2018: 156)'e göre protez anılar aracılığıyla bireylerin yaşamadıkları bir olayla bağ kurmalarına, başkalarının gözünden görmelerine-empatiye olanak sağlamasından ötürü sistemin göstermediği, yok saydığı anılar ya da geçmişe dair boşluklar bu vesile ile giderilebilir. Bununla birlikte internet teknolojisi ile de bilginin dolaşım ve yayılım hızının artması ve daha çok kişiye aynı anda ulaşılması, kapitalist sistemin içerisinde görmezden gelinenlere ya da gösterilmeyenlere yine sistemin olanakları ile erişimi mümkün hâle getirmektedir.

Landsberg sistemin olanakları ile sisteme karşı gelinebileceğini kaydetse de giderek tek sesleşen ya da hep aynı seslerin türevlerinin çeşit olarak tüketicinin önüne konulduğu sistemin böyle bir radikal değişime ne denli izin vereceği şüphelidir. Nihayetinde egemen sınıfın anlatıları kolektif belleği de biçimlendirmektedir. Gerçek olarak sunulanın ya da gösterilenin ardına bakabilmek, travmatik deneyimlere sahip ya da değil pek çok kişinin üst farkındalık düzeyiyle ilgilidir. Özellikle medya araçları aracılığıyla belirli bir çerçeveden sunulan metinlerin (görsel-işitsel-yazılı vb.) gerçekliğin gösterilmek istenilen kısmı ile sınırlı olması ya da gerçekliğin çarpıtılmış hâlinin sunuluyor olması pek çok durum için muhtemeldir. Bununla birlikte aynı mesajı taşıyan anlatının farklı metinler ve yapımlar aracılığıyla sürekli dolaşıma sokulması başlangıçta önyargı olarak kabul edilen fikirlerin zamanla kalıp yargılara dönüşmesi de mümkündür. Kapitalist sistemin içerisinde aykırı bir söylem ortaya atılsa da bunun sistemi değiştirecek ya da çevirecek bir etkiden ziyade bir şekilde sistemin devamlılığını tesis edeceği de açıktır.

Tüm bu çalışmalar belleğin sadece hatırlanmak istenenlerin kaydedildiği, bireyin başarısı için öğrenmeye istekli olduğu bilgileri sistematize edip, kodladığı ve istediği zaman bu bilgilere erişebildiği bir bellek anlayışından, şahsi anıların bile kolektif bir nitelik taşıdığı, ortak bilincin imkânları ile hatırlamanın mümkün olabildiği daha sosyal bir bellek anlayışını öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda belleğin sosyal yönü ortak anıların, acıların ve sevinçlerin paylaşıldığı, “biz” bilincinin inşa edildiği, ötekinin ve öteki ile ilişkinin dinamiklerinin belirlendiği çok yönlü bir anlayışını gerektirir.

Belleğin sosyal yönü kadar zaman kavrayışı da önemlidir. Kolektif belleğin temeli geçmişte atılır, şimdiki şekillendirir ve geleceği belirler. Ancak bellek ve zaman arasındaki bu ilişki her zaman tek yönlü değildir. Kolektif bellek anlatıları ile şimdinin anlatıları biçimlendirilebileceği gibi şimdiden de geçmişe müdahale edilebilir. Bellek hazinesinden şimdinin ihtiyaçlarını karşılayacak unsurlar bulunur ve düzenlenir, yoksa icat edilir. Üretilen yeni ambalajlı içerikler dijital çağın olanakları ile küresel düzlemde yaygınlık kazanır. Bu noktada kimin ya da hangi toplumsal grubun belleğinin herkesin belleğiymiş gibi sunulduğu sorusu öne çıkar. Temelde en çok tekrar edilen, en çok dağıtılan ve en çok görünen bellek anlatıları diğer bellek anlatılarını domine eden başat anlatılar hâline gelir. Bu durum aynı zamanda belirli bir grubun belleğinin küresel ölçekli kolektif belleğe evrilmesi ile sonuçlanabilir. Kitle iletişim araçları ve dijitalleşmede bu süreci hızlandırıp kolaylaştırabilir. Bu bağlamda siyasi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar çerçevesinde bellek manipüle edilmeye uygundur. Ama aynı zamanda bellek kayıtları üzerinden de şimdi manipüle edilebilir. Özetle bellek, politik ve ideolojik çatışmanın hem bir aracı hem sahası hem de kaynağıdır denilebilir.

2.3. Tarih ve Kolektif Bellek İlişkisi

Bellek ve tarih arasındaki ilişkinin dinamiklerini çözmek, aradaki sınırlar kadar benzeşen ve ayrılan yönleri belirlemek oldukça zordur. Bu zorluğun temel nedeni her ikisinin de konusunu geçmişin oluşturmalarıdır. Birbirine son derece yakın noktalarda duran ancak ele aldığı olay, olgu ve metodoloji olarak ayrışan bellek ve tarih, çoğunlukla rakip, zaman zaman da birbirini besleyen bir nitelik gösterirler. Aynı malzemedan farklı tecrübeler ve bilgiler devşiren ancak benzeşik anlatılar da çıkarabilen bu iki alanın sınırları içi içe geçebildiği gibi keskin ayrımları da içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda geçmiş zamanda yaşananları konu edinen bellek ve tarihe aynı anda neden ihtiyaç duyulduğu başlangıç sorusu olarak kabul edilebilir.

Modern tarihin⁵, özellikle Alman İdealizmi ile şekillenen biçiminin geçerli bir tarih bilgisinin ön şartı olduğu 20. yüzyılda, alternatif olarak nitelendirilebilecek

⁵ Peter Burke (2020: 14-20), Ranke'nin esaslarını çizdiği tarih anlayışını 7 temel maddede açıklar. Buna göre: 1-Tarih, esas olarak siyasetle ilgilenir. Siyasi tarih de devleti konu alır. 2- Tarih esasında bir olaylar anlatısıdır. 3- Tarihin daima büyük şahsiyetlerin ve devlet adamlarının büyük işlerine odaklanan bir görünümü vardır. Bu tarih tiyatrosunda insanlığın geri kalanına önemsiz roller düşer. 4- Tarih belgelere dayanmalıdır. Yazılı kayıtlar, kronikler, arşivler, resmî kayıtlar güvenilir kaynaklardır. Yazının icadından önceki dönemler tarih öncesi olarak nitelendirilir. 5- Tarih, olayları anlamak ve açıklamak için sebeplere odaklanır. 6- Tarih neseldir. Tarihçi gerçekte ne olduğunu anlatmayı amaçlar. 7- Rankeci tarih anlayışında tarihçiler profesyonel kişilerdir. Iggers (2016: 31-33) Ranke'ci tarih

geçmişin yeni bir anlatısına ihtiyaç duyulması tarihin bilim olarak kendine biçtiği rol ve metodolojide saklıdır. Tarihin ulus devletlerin oluşum sürecinde homojenize bir toplum yaratma idealine hizmet etmek ve aynı zamanda herkes için kabul edilebilir, geçerli, güvenilir ve nesnel bir geçmişi anlatmak iddiası, belleğin alternatif bir geçmiş anlatısı olarak var oluşunu hazırlamıştır. İtalyan Tarihçi Traverso (2019: 25), bellek ve tarih arasında 20. yüzyıl başlarında kurulan diyalogun klasik tarihselci paradigmaların buhrana girmesinden itibaren çatışmaya dayalı bir yol izlediğini kaydeder. Dönemin tarih anlayışına yön veren özellikle de Alman felsefecilerin görüşleri modern ve barbar arasındaki ayrımın tarih ve belleği de farklı toplum yapıları için konumlandırır. Buna göre Hegel'in⁶ “Yalnızca bir devlete ve yazılı tarihe sahip halkların belleği vardır” sözüne atfen Traverso, bu düşüncenin neticesinde tarihin Batı'nın tahakküm ve ayrıcalığının bir aygıtı olarak görülmesi ve aynı zamanda egemen sınıfların bir anlatısı olduğu yönünde iki temel yaklaşımın ortaya çıktığını kaydeder. Traverso, buna karşın madun sınıfların başkaldırısıyla birlikte tarihin demokratikleşme, belleğin de yazı bağımlılığından ayrılma yönünde bir eğilim içine girdiğini ifade eder (Traverso, 2019: 26).

Egemen sınıfların tarihini anlatan makro tarih anlayışı yerine ezilen sınıfların sosyal, ekonomik ve gündelik hayatının araştırmaya odaklanan mikro tarih anlayışı 1929'da 'Les Annales' dergisi etrafında toplanan Marc Bloch ve Lucien Febvre öncülüğünde kurulmuştur. Bu tarih anlayışı⁷ sosyal temsiller ve sözlü tarih çalışmalarını da kapsayacak şekilde antropoloji, sosyoloji, psikoloji bilimleri ile yakın ilişkilere girmiştir (Bilgin, 2013: 27). Tarihteki bu paradigmatik değişim arşiv dışında başka kaynakların da devreye girmesini beraberinde getirmiştir. Traverso (2019:

anlayışında tarihçinin geçmişi yargılamadan, tarafsız ve yalnızca gerçeği bulmaya dayanan katı kuralları profesyonelleşmiş tarih biliminin modelini oluşturulduğunu bu profesyonelleşmeyle birlikte zorunlu olarak bir ideolojikleşmenin gerçekleştiğini ve tarihçilerin arşivlere kendi milliyetçiliklerini desteklemek amacıyla girdiklerini kaydeder.

⁶ Hegel (2016a: 12-13) 'Tarihte Akıl' isimli eserinde bilinçleri bulanık halklar olarak nitelendirdiği halkların tarihin konusu olamayacağını kaydeder. Ona göre bir halkın asıl nesnel tarihi bir tarih bilimine sahip olmasıyla başlar. Hegel (2016a: 171) mesela Hint toplumunun kutsal kitaplarının, yasa metinlerinin, şiirlerinin olmasına rağmen bir tarihlerinin olmadığını çünkü kast sisteminin varlığının bu toplumda doğal belirlenimlere göre düzenin kurulduğunu gösterdiğini ifade eder. Ona göre halk söylenceleri, türküleri, gelenekleri ve şiirleri de tarih dışıdır ve belleğin alanına aittir.

⁷ Burke (2020: 21), Rankeci tarih anlayışına karşı ortaya çıkan bu paradigmatik değişimi “Yeni Tarih” anlayışı olarak niteler. Yeni tarih anlayışı Annales ekolüyle başlatıldığı gibi özellikle 1970'li ve 80'li yıllarda geleneksel paradigmaya karşı dünya genelinde güçlenir. Bu tarih anlayışı; aşağıdan sınıfların, kadınların, azınlıkların tarihi, sözlü tarih, mikro tarih gibi türleri kapsar.

28)'ya göre belleğin, geçmişin yazıya dökülmesinde yeni bir saha çalışması olarak devreye girmesi, tarihin kaynaklarının genişlediği bir döneme denk gelmiştir.

Tarihle bir bakıma alan mücadelesi içerisinde olan belleğin önlenemez yükselişi onun sosyolojik olarak ortaya çıkmasında öncü sayılan Maurice Halbwachs'ın belleğe atfettiği niteliklerle ilgilidir. Halbwachs (2017: 54) kolektif belleği, tarihin taslağı olarak nitelendirmiş ve tarihle ayrıldıkları noktaları ifade etmiştir. Buna göre Halbwachs, deneyimlenmiş tarihle yazıya geçirilmiş tarih arasında bir fark gözetir. Bellek doğal ve canlı olan yaşanmış tarihle ilgilidir. Tarih ise kayda geçirilmiş ve suni olandır. Halbwachs (2017: 53):

Hafızamız öğrenilmiş bir tarihe değil, yaşanmış tarihe dayanır. Tarih dendiğinde, olayların ve zamanların kronolojik olarak birbirini takip etmesi değil, bir dönemin diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan ve genellikle kitapların ve hikâyelerin bize sadece epey şematik ve eksik bir tablosunu sunduğu her şey anlaşılmalıdır.

Bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere Halbwachs, tarihin geçmişi sonradan anlamlandıran yapay bir tasnife dayandığını ve dönemlere bölen şematik bir yapısı olduğunu ifade eder. Olup bitmiş olayların bir derlemesi olan tarih, insan çevrelerine nüfuz etmeyen gereksinimler ve kurallar doğrultusunda bu olayları seçer, sınıflandırır ve karşılaştırır (Halbwachs: 2017: 76). Halbwachs'ın tarihe yönelttiği bu eleştiri tarihçiler tarafından da sorgulanmıştır. Tarihçi ve aynı zamanda gazeteci olan Edward Hallet Carr, 1961 yılında yayımlanan '*Tarih Nedir?*' isimli kitabında; tarihi olgu seçilme kriterini şöyle sorgular (1993: 15): Tarihin olgularını geçmişe ilişkin öteki olgulardan ayırt eden olgu nedir? Carr, bu soruyu tarihçilerin seçtikleri olarak cevaplandırır. Carr, "Olgular yalnızca tarihçi onlara başvurunca konuşurlar; hangi olgulara hangi sıra ya da bağlam içerisinde söz hakkı verileceğini kararlaştıran tarihçidir." diyerek tarihin; tarihçinin yorumundan bağımsız ve olgulardan oluşan nesnel sert bir çekirdeğinin olduğuna inanmayı ahmakça bulur. Bu seçme işleminin tarihçilerden evvel olayları kaydedenlerce de gerçekleştiğini ifade eden Carr, seçilerek tarihçilere ulaşan ya da zaten kronikler üzerinden gelen olguları kullanarak yapılan tarihin, nesnel olma iddiasını sapkınca bulur (Carr, 1993: 16-20). Bu çerçevede Carr ve Halbwachs, tarihin seçme işleminden kaynaklı sınırlılıkları konusunda aynı görüşü paylaşırlar.

Geleneğin ya da belleğin söndüğü noktada tarihin başladığını kaydeden Halbwachs (2017), belleğin yaşayan tanıklarının hayattan çekilmesi ile tarihin devreye girdiğini ifade eder. Ona göre kolektif bellek grubun varlığının devamlılığı ve canlılığı ile tarihten farklılaşır; grubu oluşturan bireyler hayatta oldukça bellek de yaşamaya devam eder. Halbuki tarih, zamanı dönemlere⁸ böler. Tarihte geçmiş ve şimdi birbirinden net bir şekilde ayrılmıştır. Kolektif bellekte ise geçmiş şimdinin içinde devam eder (Halbwachs, 2017: 76-80).

Halbwachs'ın belleği zamansal bir devamlılık içerisinde okuması onu hocası Bergson'un bellek ve zaman anlayışına bağlar. Belleği grup üzerinden ele alan Halbwachs'ın kavrayışında belleğin zamanı da grubun mevcudiyetiyle ilişkilidir. “Bir toplumun belleği, onu oluşturan grupların hafızasının gidebileceği yere kadardır” diyen Halbwachs (2017), birden fazla kolektif belleğin aynı anda var olduğunu da önemle belirtir. Kolektif belleğin çeşitliliğine rağmen tarihin tekil ve evrensel olma iddiası taşıdığını ifade eden Halbwachs'a göre, evrensel bir bellekten, evrensel bir grup olmadığı için bahsedilemez. Çünkü her belleği, uzamda ve zamanda sınırlanmış bir grup destekler (Halbwachs, 2017: 76- 82).

Halbwachs (2017)'a göre tarih ve belleğin ayrıldığı noktalardan biri de belleğin farklılıklardan ziyade benzerliklere, tarihinse bir akış içinde olayları değerlendirirken grup için anlamlı olanlardan ziyade değişimlere ve farklılıklara odaklanmasıdır. Tarihçiler grupları dışarıdan gözlemlerler ve uzun bir zaman dilimini incelerler. Kolektif bellek ise geçmeyen bir süre içerisinde grubun içerden incelemesidir (Halbwachs, 2017: 84-85).

Halbwachs'ın tarihe yönelttiği bu eleştiriler hem kendi döneminin tarihçilerince⁹ cevaplanmaya çalışılmış hem de bellek çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

⁸ Tarihçi Le Goff (2020: 1-3), tarihi dönemlendirmenin zaman üzerinde hakimiyet kurulmasına, zamanın kullanılmasına yardım ettiğini ifade ederek dönemlendirmenin aynı zamanda geleceği kesin olarak öngöremeyen insanın geçmişi düzene sokma çabasına karşılık geldiğini kaydeder.

⁹ Olick, Seroussi ve Levy (2020: 35) Halbwachs'ın kolektif bellek anlayışının, Annales ekolünün gelişiminde önemli bir yere sahip olduğunu kaydederler. Annales ekolünün kurucularından tarihçi March Bloch, Halbwachs'la temasa geçmiş ve *Feodal Toplum* (1939) isimli eserinde “Ortak Bellek” başlığıyla bir bölüm eklemiştir. Bu bölümde Bloch (2005: 136-154) Ortaçağ Avrupa'sının geçmişle ilişkisi tarih yazıcılığının yanı sıra destanlar ve hikâyeler yoluyla da kurulduğunu örneklerle açıklamıştır. Fernand Braudel de (1992) *Tarih Üzerine Yazılar* isimli kitabında sosyolojinin tarih üzerindeki etkisine dair yazdığı “Tarih ve Sosyoloji” başlıklı bölümde Durkheim, Halbwachs ve Blondel gibi sosyologları zikrederek paradigmatik değişimden bahseder. Braudel, Annales Okulu ile tarihin yalnızca farklı olan tekil olaylar üzerinden ilerlemesi anlayışının yerine tekrarlanan olaylar ve diğer

Bilimsel bir disiplin olarak tarihin belirli kriterler çerçevesinde daha genel ve soyut bir yaklaşım benimsemesi özellikle de ulusal kimlik çerçevesinde oluşturulmak istenilen kimliğe uygun olan verilerin bellekten çekilmesi ve farklı grupların bu genel tarihin içinde yer bulamamasıyla sonuçlanmıştır. Genel tarih anlatılarında yer bulamayan grupların hikâyeleri, bellek çalışmaları içerisinde bir yer bulmuştur. Bu bir kentin belleği olabileceği gibi dinsel, etnik ya da cinsel bir kimliğin belleği de olabilmektedir.

Bilgin (2013) tarih ve kolektif bellek arasındaki en önemli farkın ortaya çıkan üründen ziyade hareket biçiminden kaynaklandığını ifade eder. Ona göre tarihin bir olayı veya bir durumu ele alma biçimi belirli akademik kriterler içerisinde gerçekleşir. Tarihin bu genel, soyut ve nesnellik iddiasına dayalı yaklaşımı, toplumsal anlamda “biz” iddiası taşımaz. Oysa kolektif belleğin anlatısı bir aidiyet iddiası taşımak zorundadır ve kolektif bellek anlatısı yereldir. Bilgin’in ‘yakın düzen tarihi’ olarak nitelendirdiği bu durum, birbirleriyle temas halinde ve aynı duymusal alanda olan ögelerin bir öykü içinde bir araya getirilmesidir (2013: 28).

Bellek ve tarihin amaç ve yöntem açısından farklı olduğunu düşünenler kadar birbirlerinden çok da farklı olmadığını ifade edenler de bulunmaktadır. Bu isimlerden biri tarihçi Peter Burke’tur. Burke (1997), tarihin nesnel kriterlere dayanarak gerçeğin ya da gerçeğe en yakın olanın ortaya konması olarak nitelendirilebilecek iddiasına karşın hem tarih hem de bellek çalışmalarının görüldüğü kadar masum olmadığını kaydeder. Burke, tarihin ve anıların nesnel olmadığını ve tarihçilerin bilinçli veya bilinçsiz seçim, yorumlama ve çarpıtmayı öğrendiklerini söyleyerek neyin, nasıl hatırlatılacağına özünde bir seçme ve ardından yorumlama işlemine bağlı olduğunu ifade eder. Bu noktada bellek ve tarih arasında bir ayırımdan çok benzerlik olduğuna dikkat çeken Burke; tarihçilerin, belgelerin güvenilirliğini test edebilmek adına bir kaynak ve hatırlamanın toplumsal tarihi bağlamında bellekle çalışmaları gerektiğini ifade eder (1997: 44-46).

Belleğin sosyal aktarımının; sözlü gelenekler, anılar, arşiv kayıtları, hareketli ya da hareketsiz imajlar, kamusal anıtlar, anma günleri, hafıza mekânları ile gerçekleştiğini kaydeden Peter Burke (1997), bu aktarımın özellikle belirli bakış açılarının sunulduğu şemalar yoluyla gerçekleştiğini vurgular. Bellek çalışmalarında

sosyal bilimleri de içerisine katarak ilerleme anlayışının başladığını kaydeder. Ona göre (1992: 111-112) tarih, bir süre diyalektiktir; toplumsalın, böylece geçmişin ve şimdinin bir incelenmesidir.

kullanılan şemalar, belirli bir olayı ya da kişiyi başkası açısından temsil etmekte ve geçmişe nasıl bakılması gerektiğini belirlemektedir. Geçmişe, kültürel kodlarla biçimlendirilmiş şemalar aracılığıyla erişilebildiğini ifade eden Burke, geçmişin anlatıların da kültürel kodlar ya da kolektif temsiller aracılığıyla biçimlendirilmiş anlatılar olduğunu kaydeder. Ona göre hatırlama ve sosyal aktarmada uygulanan seçme işlemi ve şemaların kullanımı, unutmada da iş başındadır (1997: 46-49). Dolayısıyla Burke, belleğin de tıpkı tarihte olduğu gibi bir seçme ve belirli çerçevelerle görme biçiminin olduğuna dikkat çeker.

Halbwachs'ın belleği tarih karşısında daha sosyal bir alana yerleştiren ve onu yücelten yaklaşımına karşın tarih-bellek ilişkisinde belleğin pozisyonunu eleştiren görüşler de bulunmaktadır. Tarihçi Traverso (2019), İkinci Dünya Savaşı'nda Auschwitz'de yaşananlar sonrasında sürecin tanıklarının anlatılarının yer aldığı bellek çalışmaları ile tarihçilerin çalışma tarzının alt üst olduğunu ifade eder. Ona göre Batı dünyasının belleği, Auschwitz üzerinde yükselmektedir ve bellek politikaları; resmî anmalar, müzeler, filmler ile 20. yüzyılın metaforu yapılmaya çalışılmaktadır. Bellek çalışmalarının tarihin alanına girmesinden rahatsızlığını dile getiren Traverso, tarih ve belleğin aynı kaygıdan doğduklarını ve her ikisinin de geçmişin işlenmesini konu edindiklerini ancak tarihin bir anlatı hâline getirme işi olduğunu ve tarihin, belleğin ortaya attığı soruları bilimsel yöntemlerle cevaplamaya çalıştığını kaydeder (2019: 14-19).

Traverso'nun (2019) bellek anlayışı, tarihin nesnel ve kanıtlanabilir olmasının karşısında yer alır. Ona göre bellek, iddiasının kaynağını yaşanmış deneyimlerden alan son derece öznel olan bir geçmiş anlatısıdır. Bellek, herhangi bir tanıklığa ya da kanıta ihtiyaç duymayan ve hakikatin bireysel tecrübeye dayanan canlı bir oluşumdur ve bu sebeple belleğin zamanı şimdiki zamandır. Belleğin anlatısı da şimdiki zamanın filtresinden süzölmüş bir anlatıdır. Bu nedenle Traverso'ya göre bellek, sonradan edinilen bilgilerle ilk anının üzerine binen ve onu değiştiren başka deneyimlerle sürekli değişime uğrayan bir inşâdır. Bu çerçevede tarihin tanıklığa ve kanıta dayalı hakikat iddiası karşısında bellek, genel ve soyut olmayanı temsil eder. Traverso, tarihçi refleksiyle belleğin geçmiş algısının tekil olduğunu, öznel bu geçmiş algısının tarih yazımını kirlettiğini kaydeder. Traverso'ya göre tarih yine de belleği göz ardı edemez; onu araştırması ve ona saygı göstermesi gerekir ama ona boyun eğmek zorunda

değildir. Belleğin öznellikten kaynaklı tekilliğini tarihsel bağlama yerleştirirken nesnel, ampirik, belgesel ve olgusal kriterlerden geçirerek bellekten öğrenme ve faydalanma sürecinin işletilmesi gerektiğini ifade eder (Traverso, 2019: 20- 24).

Traverso (2019), tarihin eş anlamlısı olarak kullanılan belleğin, tarih aşırı bir kategori olarak onu ele geçirmeye yönelik bir eğilim içerisinde olduğunu ifade eder. Ona göre geçmişin şimdiki zamana eşlik ettiği bu süreçte medyanın fazla abartması ve kamusal güçlerin keyfi yönetimleri ile belleğin kolektif imgeleme kök salmakta ve tarihin alanını ele geçirmektedir. Traverso, reklam stratejileriyle kitlelere hitap edebilmesi, müzeler, ziyaret yerleri ile turistik bir mahiyet kazanması, araştırma merkezleri ile alanda yapılan araştırmaların sayısının artırılması ile geçmişin şeyleştirildiğini ve bir tüketim nesnesine dönüştürüldüğüne dikkat çeker. Bellekle geçmiş yeniden ele alınmakta, yeni deneyimler, yeni inançlar ve ziyaretgâhlar üretilmektedir. Traverso bu süreçte belleğin bir anma takıntısına döndüğünü ve bellek mekânlarının da bir nevi kutsallık kazandığını kaydeder (2019, 9-12).

Traverso (2019) bu bellek takıntısının başlangıcını, 20. yüzyılda yaşanan özellikle de iki dünya savaşının yol açtığı bellek yitimleri ile ilişkilendirir. Walter Benjamin'in geleneksel toplumlarda nesiller arasındaki aktarımı anlatmak amacıyla kullandığı 'aktarılan deneyim'¹⁰ kavramına atıf yapan Traverso, savaşlar sebebiyle geleneksel deneyimlerin bir sonraki nesle aktarıldığını kaydeder. Bu sebeple bellek, gerçek ya da mitsel bir geçmişin etrafında belirli bir grubun bağlılığını tesis edebilmek için bir nevi sivil din gibi işlemekte ve yeni ritüeller icat edilmektedir. Ona göre günümüzdeki bellek takıntısı da şiddetin biçimsizleştirdiği, gelenekleri silen ve yaşamları parçalayan dünyamızda, aktarılan deneyiminin çöküşünün bir ürünüdür (2019: 11- 13). Böylece Traverso bir yandan belleğe duyulan ihtiyacın nerden kaynaklandığını gösterirken bir yandan da belleğin takıntı düzeyinde yaygınlık kazanmasına dikkat çekmektedir.

Benzer şekilde Andreas Huyssen'da (1999) son yıllardaki "bellek saplantısı" olarak değerlendirdiği durumun modernizmin zamansallık krizinden kaynaklandığını ifade eder. Huyssen (1999: 17) Traverso'dan farklı olarak bellek takıntısının özellikle

¹⁰ Traverso (2019: 11-12), Walter Benjamin'in "aktarılan deneyim" (Erfahrung) kavramı ile bir kuşaktan diğerine akan ve uzun vadede toplumların kimliklerini oluşturulduğunu, "yaşanmış deneyim" in (Erlebnis) ise bireysel, dayanıksız ve uçucu yaşanmışlığı ifade ettiğini kaydeder. Buna göre Erfahrung geleneksel toplumlara, Erlebnis ise modern toplumlara özgüdür.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan bellek yitiminin bir sonucu olarak okunabileceğini ayrıca belleğin tarih biliminin açık bıraktığı yerleri telafi edebilecek bir güç olarak da görüldüğünü kaydeder. Savaş sonrası dünyada geçmiş-şimdi-gelecek arasındaki zamansallık algısının değiştiğini, geleceğin bir şekilde geçmişe sığındığını ifade eden Huyssen, geçmişin hayaletlerinin yeniden ortaya çıkarak geleceğe beraberce ve eşzamanlı ilerlemeyi engellediğini de belirtir. Huyssen kapitalist şeyleşmeye karşı belleğin bir panzehir olmadığını ancak giderek zayıflayan tarihsel bilincin yerine bir mücadele alanı olduğunun altını çizerek. O, belleği teknoloji ile kuşatılmış toplum için de bir direniş mecrası olarak kabul eder (Huyssen, 1999: 17-21). Bu bakımdan Huyssen belleği; çeşitli sebeplerle zayıflayan tarihsel bilince bir alternatif ve teknoloji esaslı kapitalist sisteme ölümlü insanın direnme potansiyeli olarak değerlendirir.

Bellek çalışmalarının özellikle son yıllarda öne çıkması ve tarih çalışmalarına alternatif bir anlatı olarak sunulması hem tarihçiler tarafından hem de sosyologlar ve bellek çalışanları tarafından değerlendirilmiştir. Özellikle bellek ve tarih arasındaki alan mücadelesinde farklı düşünceler sunulmuştur. Bu çerçevede belleğin bir saplantı hâline geldiği ya da tarihin alanını istila ettiği argümanlarına karşıt argümanlar da sunulmuştur. Fransız tarihçi Pierre Nora bu isimlerin başında gelmektedir. Nora, tarihin bellek tarafından istila edildiği düşüncesine karşılık ünlü *Hafıza Mekânları* (2006) isimli eserinde; tarihin, belleği istila ettiğini kaydederek, modernleşme ile bir bilim olarak boy gösteren tarihin, bellekle arasındaki denkliğin bittiğini ve aradaki mesafenin açıldığını kaydeder. Nora, tarih ve belleğin eş anlamlı olmadığını, belleğin gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisi olduğunu, tarihinse artık bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulması olduğunu belirtir. Ona göre bellek her zaman güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağken; tarih, geçmişin bir tasavvurudur. Bununla birlikte bellek şimdide sürekli bir oluş hâlindeyken, tarih, geçmişin yeniden inşasıdır ve bellek gruplarla ilişkiliyken tarih, evrensel ve herkesin olma iddiası taşır. Nora, belleğin hatırayı kutsallaştırdığını, duyguya dayanan ve simgesel anılarla beslendiğini buna karşın, tarihin hatıraları kapı dışarı ettiğini ve onu bayağılaştırdığını ifade eder. Ona göre bellek doğası bakımından değişik ve sınırsız, kolektif, çoğul ve bireyselleşmiştir (Nora, 2006: 18-19). Bu bakımdan Pierre Nora'nın bellek yaklaşımı Halbwachs'la benzerdir. Nora da Halbwachs'ın izinden giderek tarihin belirlenimci,

evrensel, nesnel olma çabasına karşın belleğin öznel, sürekli oluş hâlinde, dinamik, değişken ve canlı yapısına önem atfetmiştir.

Nora (2006), modernizmle birlikte belleğin kaybolmaya başladığını ve yerini tarihe bıraktığını ifade eder. Belleğin bu kadar gündeme gelmesinin esasında artık belleğin olmamasından kaynaklandığının altını çizen Nora, “doğal hafıza” olarak nitelendirdiği geleneksel toplumlardaki belleğin yerini, unutmaya mahkûm modern toplumlarda tarihin aldığını kaydeder. Nora, bugün bellek olarak adlandırılan şeyin aslında tarihin malı olduğunu, “bellek parlaması” olarak adlandırılan şeyin de belleğin, tarih ateşinin içinde yanıp kül olmasından başka bir şey olmadığını kaydeder. Bu çerçevede Nora’ya göre, bellek ve tarih arasındaki mücadelede tarihin lehine bir sonuç gerçekleşmiştir. Nora, özellikle ulus devlet yapısının oluşumu ile birlikte tarih ve bellek arasındaki ilişkinin koptuğunu ve tarihin, belleğin dışında işlediğini vurgular. Nora’ya göre bu durumun gelişmesinde tarihin kendisini belleğin kurbanı olarak görmesi ve bundan kurtulmak istemesinin etkisi vardır. Bu nedenle bellek, süreç içerisinde tarihin bir konusu hâline gelmiştir (Nora, 2006: 17- 24).

Tarih ve bellek, geçmişin nerden ve nasıl görülüp değerlendirildiği hususunda farklılaşan iki alandır. Her ikisi de geçmişe bakmaktadır (Bilgin 2013: 29). Ancak geçmişten devşirdikleri ve hatırlattıkları birbirinden farklıdır. Bellek, kavramsal olarak ortaya atıldığı günden bugüne geçmişin kayıtlarının tutulduğu mekân olarak düşünülürken, tarih daha çok kendisine konu olarak belirlediği; olay, kişi ve nesneleri belirli kronolojik akış ve yöntemlerle ele alan bilim dalı olarak hareket etmektedir. Modern bilim anlayışı ile şekillen tarih, nesnellik iddiasını taşıyacak normlara ve ilkelere bağımlı olması nedeniyle bellekten ayrışır. Tarihin görmediği, ilgilenmediği alanlar ise daha çok belleğin ilgi alanı hâline gelmiştir. Bu bağlamda bellek özellikle de son yıllarda ulusal kimliğin homojenize toplum kurgusunun dışında kalan ezilen sınıfların, görülmeyenlerin geçmiş anlatısı olarak sistemi yeniden şekillendirmektedir.

Tarihin gerçeği bulma iddiasına karşın bellek; yaşayan, sürekli oluş hâlinde olan, öznel ve canlılığı temsil etmektedir. Bu bağlamda bellek ve tarihin amaçları da birbirinden farklılaşır. Tarih, geçmişin kanıtlanabilir ve doğrulanabilir bilgisine erişmeyi amaçlarken bellek, sosyal grubun varlığını göstermeyi, muhafaza etmeyi ve grup üyeleri arasında bağlılığı tesis etmeyi amaçlar. Özellikle Holokoust sonrasında, görülmeyen ve gösterilmeyen insan hikâyelerini ve grup dinamiği için önemli olay ve

olguları pas geçerek anlatan tarih anlatılarına karşı bellek, alternatif bir alan konumuna gelmiştir. Bu durum grup belleği için önemli olay ve kişileri anlatan çok sayıda çalışmanın yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Bazı tarihçiler tarafından belleğin istilasası olarak görülen bu çalışmalar, tarih için de yeni yöntemlerle çalışılabileceği hususunda bir açılım sağlamıştır. Bu kapsamda geçmişte yaşanan olay ve durumlara ilişkin tanıklığa dayalı hatıralar ve anılar yoluyla tarihsel anlatının desteklenebileceği düşüncesi öne çıkmış ve arşiv tarihçiliğinin dışında toplumun farklı kesimlerinin de tarihlerinin anlatılmasında bellek bir kaynağa dönüştürülebilir¹¹ olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak farklı grupların kimliksel niteliklerini gündeme getiren belleğin özellikle son yıllarda metalaşması, popülerleşip ticarileşmesi ve politik mücadelelerin bir alanı hâline gelmesi, tarihçiler tarafından sorgulanmasını ve güvenilir bulunmamasını da beraberinde getirmiştir.

Tarih ve bellek arasındaki bu karşılıklı sorgulama ve etkileşim yer yer birbirini dışlayarak yer yer de içirimleyerek dönemsel şartlar ve ihtiyaçlar çerçevesinde şekillenmektedir.

2.4. Ulusal Kimlik ve Kolektif Bellek İlişkisi

Ulusal kimlik, özellikle modernizmle birlikte başlayan süreçte çok uluslu imparatorluk yapılarının yerini ulus devlet yapılanmalarına bırakmasıyla, devletin kurucu etnisi üzerinden homojonize bir kimlik inşası iddiasını taşır. Ulusal kimlik, temel özelliği “millet” olmaya dayanan bir halkın mensubu olmakla ilgilidir (Aydos, 2010: 23). Ulusal kimliğin halkı; millet ülküsü etrafında birleştirmek, aidiyet ilişkileri oluşturmak ve bunun sürdürülebilirliğini tesis edecek mekânizmaları geliştirmek gibi birden fazla işleve sahiptir.

Anthony Smith (2016) ulusal kimliğin temel özelliklerini; tarihi bir toprak/ülke ya da yurt, ortak mitler, tarihî bellek, ortak bir kitlesel kamu kültürü, topluluğun bütün

¹¹ Peter Burke (2020: 188) Tarihçilerin okur-yazar toplumlarda yaşamaları sebebiyle konuşmayı-sözü küçümsediklerini söyler. Burke (2020: 194- 242) özellikle yazısız toplumlarda kişisel hatıralar, atasözleri, masallar, şiirler, gelenekler vb. sözlü anlatıların tarih için veri olup olamayacağını tartışır. Örneğin belge odaklı tarihçiler için kişisel hatıralara ilişkin bellek son derece güvenilir değildir. Burke, sözlü anlatılara duyulan güvensizliğin arşiv belgeleri için de geçerli olduğunu arşivlenen belgelerin de bir seçme işlemine tabi tutulduğunu kaydeder. Carr’ da (1993: 29): “Tarihin olguları bize hiçbir zaman ‘arı’ olarak gelmezler, çünkü arı bir biçimde var olmazlar ve var olamazlar: Her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansır.” diyerek tarihin nesnellik iddiasının temelde öznel bir seçimden geçerek ilerlediğini kaydeder.

fertleri için geçerli ortak yasal hak ve ödevler ve topluluğun bütün fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları bir ekonomi olarak ifade eder. Ulusal kimliğin işlevlerini dışsal ve içsel olarak ikiye ayıran Smith, ekonomik, siyasal ve teritoryal olanları dışsal kategorisine alır. Smith'e göre ulusal kimliğin en belirgin işlevi; millete özgü kişilik ve değerleri tanımlayan ve halkın kadim gelenek ve adetlerini yansıtan, ortak yasal hakların veya yasal kurumların görevlerini meşrulaştırmasıdır. Ulusal kimlikler böylece fertleri, uyruk ve yurttaş olarak toplumsallaştırırlar. Bayrak, para, marş, üniforma, anıt ve kutlama gibi sembollerle topluluk fertlerine ortak mirasları, kültürel yakınlıkları hatırlatılır ve ortak kimlik ve aidiyet duyguları güçlendirilerek millet, iman teknesi bir grup hâline gelir (Smith, 2016: 32-35).

Ulusal kimlik ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi inceleyen Smith, ulusal kimliğin çağdaş dünyada bireysel anlamda “kim” olduğumuzu bize bildirerek modern dünyanın belirsizlikleri ile cebelleşen, bölünmüş yolunu yitirmiş pek çok kişiye “otantik kendisini” keşfetme olanağı sağladığını ve “millî ben”in de bu şekilde oluştuğunu kaydeder (Smith, 2016: 36). Millî benin oluşturulması ile milliyetçiliğin alt yapısı hazırlanmış olur. Smith'in de belirttiği gibi ulusal kimlik hem bireye hem de topluma daha evvelki kimliklerin ötesinde bir kimlik sunar. Geleneksel aidiyetlerini yitirmiş kitlelere içerisinde kendisini anlamlandıracağı hatta hayatını feda edeceği bir aidiyet hissi veren ulusal kimlik, bu anlamda modern zamanın boşluklarını kapatıcı bir rol oynar. Bu rol aynı zamanda ulusal kimliğin kurgusal yönüne de işaret eder. Anderson (2017: 20) ulusal kimliğin kurgusal durumunu şöyle izah eder:

Uluslar hayal edilmiş siyasal topluluklardır. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılığı içinde barındıracak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. (...) Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulus bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının, milletlerinin hayali yaşamaya devam eder.

Balibar (2000: 118), ulusların bir halkın tahayyül edilmesi üzerine kurulduğunu kaydederek; yeniden oluşturulan her cemaat hayalinin, ortak bir ismin kabul edilmesine, yeni durumlar için türetilmiş ve tekrarlı tekrarlı yerleştirilmiş de olsalar çok eski geleneklere dayandıklarını ifade eder. Böylelikle halk, içerisinde kendi kimliğini de kuracağı bir anlatı ile ortak bir isim etrafında bir araya gelerek örgütlenir. Anderson (2017:); topluluk üyeleri arasında kurulan bu hayali bağın ülke-vatan

toprakları ile sınırlı, egemen bir ulus devlet ve kardeşliğe dayalı bir cemaate dayanacak şekilde hayal edildiğini kaydeder. Anderson’a (2017: 21- 22) göre son iki yüzyıl boyunca milyonlarca insan böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı eden şey de bu kardeşlik iddiasıdır. Milletin ideolojik bir üretimle gerçekleştiğini belirten Billig (2002: 38) ise ulusal kimlikle belirli bir kimliğin dayatılması neticesinde, kişilerin kendilerini başkaca sıfatlarla ya da kimliklerle tanımlamalarının hatta dünyayı farklı tasavvur etmelerinin önüne geçildiğini kaydeder. Dolayısıyla ulusal kimlik, farklılıklar yerine benzerlikleri öne çıkaran, kendi kimlik kurgusu içinde biraradalığı tesis eden bir üst kimliktir.

Renan (1946) ünlü “Millet Nedir?” isimli konferansında milleti; bir ruh, mânevi bir varlık olarak tanımlar. Ona göre bu manevi varlık; ırk, din, dil, menfaat birliği, coğrafya gibi unsurlar dışında biri maziye diğeri geleceğe dönük bir iradede, geçmişin zengin hatıralar mirası ile gelecekte birlikte yaşama arzusundan oluşur. Bu manevi varlığı bir arada tutan ortak geçmişin ehemmiyetine dikkat çeken Renan; ecdada tapınmanın en meşru ibadet olduğunu, ancak kahramanlıklar, büyük adamlar, şan ve şerefle dolu bir mazi üzerine millet fikrinin inşa edilebileceğini kaydeder. “Bu bağlılığın bir mazisi olmalı” düşüncesinden hareket eden Renan, milletleri bir ırk üzerine teşekkül eden yaklaşım yerine duygusal birliktelik üzerine temellendirir (1946:120-121). Bu duygusal birliktelikle toplumsal statü farklılıklarının-eşitsizliklerin üstünü örten bir aidiyet hissinin ikame edilmesi amaçlanır. Renan’ın bahsettiği duygusal aidiyeti Greenfield (2017: 729) “*Milli kimlik temelinde bir haysiyet meselesidir. O insanlara gurur duymaları için nedenler verir.*” cümlesiyle “geçmişin iftihar” olarak değerlendirir. Bu açıdan ulusal kimlik, geçmişten gelen ya da geldiğine inanılan güçlü duygusal özdeşliklerin geleceğe taşınmasıdır.

Milli kimlik oluşumunda Renan’ın vurguladığı ecdat ve mazinin mirası, topluluğun aidiyet duygusunda birleştirici bir rol oynar. Smith (2016: 43), böyle bir soy miti olmadan etnilerin hayatta kalmasının güç olduğunu ve ‘... den geldik’ duygusunun, ‘kim olduğumuz’un tanımlanmasında esas olduğunu ifade eder. Ulusa kim olduğunun bilgisinin verilebilmesi için anılar ve ortak mitler devreye girer. Ona göre teritoryal bir yurda dair ortak anıları ve mitleri olmaksızın milletleri anlamak güçleşir (Smith, 2016: 70). Bu bağlamda ulusal kimliğin asli unsuru olan milletin

manevi varlığının oluşabilmesi, kendisini dayandırabileceği ortak bir geçmişe ve bu geçmiş taşıyan kolektif anlatılara ihtiyaç duymaktadır.

Smith (2016: 107-109), modern batı toplumlarında millî devletlerin oluşum süreçlerinde entelektüeller aracılığıyla halkın tarihî yurdunda biriken anılar, tarihsel olaylar, anıtların doğallaştırıldığını, köken, soy, özgürlük, kahramanlık, göç vb. anlatılara dayanan seçilmiş mitlerin gündeme getirildiğini ve topluluk üyelerine bunların hatırlatıldığını kaydeder¹². Bu konuda özellikle tarihçiler, tek ve birleşik bir geçmiş yaratmak, ihtilafları ortadan kaldıracak, muhalif okumaları engelleyecek bir tarih anlatısı için gayret ederler (Smith, 2002: 245). Smith'e göre geçmişin başarılarıyla dolu "altın çağ" miti burada önemli bir işlev görür. Kahraman ve bilge kişilerin idealize edildiği "altın çağ" sayesinde milletin hem tarihsel sürekliliği hem soylu mirası hem de antik görkemin yeniden inşası mümkün olur (Smith, 2016: 148). Bu çerçevede; zamanda başlangıç miti, yeniden doğuş miti, altın çağ miti, kurtuluş miti gibi mitlerden yararlanılır¹³.

Smith (2002) mitlerin dolaylı olarak "topluluk yaratma" kapasitesini içlerinde barındırdıklarını ifade eder. Göçebe bir aşireti ulusa dönüştürmek, kimlik ve aidiyet duygusu vermek, biraradalıklarını sağlamak ve kendilerini yönetebilir hâle getirebilmek için sembolik bir çerçeveye ihtiyaç duyulduğunu kaydeden Smith, mitlerin modern toplumların oluşmasında önemli bir rol oynadıklarını vurgular. Ona göre mitler, modern dünyanın köksüzlüğü ve karmaşıklığı içerisinde topluluk için geleceğin haritası olabilir, ortak mirasını restore edebilir, ulus için önem arz eden kişilerin anılarını canlandırabilir, ritüelleri, kutsal pratiklerini, kutlamalarını, abidelerini, törenlerini ve hac gezilerini yaratabilir (Smith, 2002: 255-258). Bu

¹² Smith'e göre (2016: 182) millet, kişinin doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği bir yer, aile kucağının ve ocağının uzantısıdır. Aynı zamanda atalarının, yiğitlerin mekânı, eskilerin kültür diyarıdır. Bu nedenle ulusun kendine ait (tarihi yazılacak) başarılarından yoksun olması, teritoryal kimliği yüceltebilmek için aynı yerde kurulmuş eski uygarlık anıt ve sanat eserlerine el koyarak, onların başarılarını sahiplenmek de meşru kabul edilir.

¹³ Mircea Eliade (2001: 14-15) mitlerin kutsal, en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlattığını kaydeder. Eliade (2001: 21-23) mitlerin modern insanla arkaik insan arasındaki ayrımın önemli bir belirleyici olduğuna işaret ederek, modern insanın tarihi bütünüyle öğrenmek zorunda değilken arkaik insanın kabilesinin mitsel öyküsünü anımsamak hatta bilmek zorunda olduğunu söyler. Çünkü modern insan için tarihteki olaylar geriye dönemez halbuki arkaik insan için dönem dönem geriye dönüşler mümkündür. Eliade'ın (2018: 100) "Ebedî dönüş mitosu" olarak nitelendirdiği bu durum, arkaik insanın döngüsel zaman anlayışında başlangıç noktasına geri dönmeyi anlatır. Arkaik insan için her an her şey başından yeniden başlar. Geçmiş geleceğin sadece belirtisidir. Hiçbir olay geri çevrilemez değildir ve hiçbir dönüşüm nihai değildir.

bağlamda ulusal kimliğin şekillenmesinde ortak geçmiş gibi mitler de kayda değer bir ehemmiyete sahiptir.

Millî dil, semboller, şiirler, efsaneler, tarihsel anlatılar, şarkılar, marşlar, danslar, ritüeller ve anıtlar gibi hatırlatıcı unsurlarla millete geçmişin şanlı anları hatırlatılır ve gelecekte de beraber yaşama arzusu diriltilmiş olur. Geçmiş güncelleştirilir ve şimdinin hizmetine sunulur. Geçmişten gelen birlik, mücadele ve kahramanlığa dayalı duygular bugünün millet anlayışında birleştirici bir rol oynar. Bu açıdan ortak anılar ve kimlik aidiyetinin tüm unsurlarını içeren bellek, bir topluluğun tarihi süreklilik içerisindeki “biz” duygusunun kaynağını oluşturur. Billig (2002: 50) “Her milletin kendine ait bir tarihî, kendine ait bir kolektif hafızası olması gerekir.” diyerek milletin bir yandan kadim bir geçmişten gelmiş olmasının anımsanarak kutlandığını, bir yandan da tarihteki yeniliğini unuttuğunu kaydeder. Bu nedenle ulusal kimliğin hatırlanması aynı zamanda bir unutmanın da ifadesidir.

Smith (2013), ulus üyelerinin paylaştıkları farklı bir tarihî kültüre karşılık gelen bir düşünme, hareket etme ve iletişim tarzı olmasını öngören ulusal kimlik anlayışında eğer bu kültürel ve tarihsel öğeler unutulmuş ya da kaybolmuşsa bunların bulunup gün yüzüne çıkartılması yönünde hareket edildiğini ifade eder. Milletin köklerinin ve ona “biz” duygusunu veren karakterinin izini sürebilmek için tarih, arkeoloji, insanbilim, toplumbilim, dilbilim ve halkbilim gibi disiplinlere ihtiyaç duyulur. Smith’e göre bu disiplinlerin yaptığı çalışmalarla ‘kim olduğumuz’, ‘ne zaman ortaya çıktığımız’, ‘nasıl geliştiğimiz’, ‘nereye gittiğimiz’ soruları cevaplanmaya çalışılır. Kim olduğumuzun, zamanda ve mekânda nereden geldiğimize bağlı olduğunu ve bunun aynı zamanda milletin karakterini belirlediğini ifade eden Smith, milletlerin yazgısının da bu tarihsel kökenle ilişkili olduğunu ancak yazgının geçmişe dönmek değil, onun ruhunu çağdaş terimler ve şartlarla yeniden diriltmek olduğunu kaydeder (Smith, 2013: 46-51).

Ulusal kimliğin kurucu unsurları arasında yer alan kolektif bellek, milletin kendisini dayandırdığı ecdat, yurt, anıtlar, mitler, sembollerle ve anlatılarla yakından ilgilidir. Grup üyeleri tarafından paylaşılan ve grup kimliğini biçimlendiren aktif geçmiş olan bellekle, üyeler arasında bir bağ ve grup aidiyeti oluşturabilmek için geçmiş bir şekilde hatırlatılır, gündeme getirilir ve oluşturulmak istenen kimlik, ortak geçmiş üzerinden yeniden kurgulanır (Bilgin, 2013: 73). Assman’ın da (2015: 142)

ifade ettiği üzere toplumlar kendilerini tanımlamak için geçmişe ihtiyaç duyarlar. Ancak bu geçmiş geleceğe dönük hedef, beklenti ve umutla birlikte şimdiki zamanın ihtiyaçları ve şartları doğrultusunda biçimlendirilmiştir. Bu biçimlendirmeyi Hosbawm (2006), geçmişten toplanan malzemelerle yeni amaçlara yönelik yeni geleneklerin icat edilmesi olarak tanımlar. İcat edilmiş bu geleneklerle, geçmişle bağı hatırlatıcı tekrarlara dayanarak belirli davranış ve değerleri aşlamaya çalışıldığını kaydeden Hosbawm, güncellenmiş, şimdiye uyarlanmış ritüeller ve gelenekler ile “biz” olma amacını gerçekleştirmeye yönelik kolektif kimliğin güçlendirildiğini ve topluluk ruhunun perçinlendiğini söyler. Ona göre ulusal kimlik için zamanda devamlılık da bu şekilde sağlanmış olur (Hosbawm, 2006: 2-8).

Ulusal kimliği temellendiren değerler ve anlamlar kolektif bellekle nesilden nesile aktarılır (Bilgin, 2013: 74). Bellekten çekilen malzemeler, kitle iletişim araçları ve eğitim yolu ile topluluğa aktarılır ve topluluğa özgü hatıralar yeniden canlandırılır. Topluluğun belleğinde yer alan olayların hatırlatılması yolu ile topluluğun birlikteliğini sağlayan acı, sevinç, keder, gurur ve utanç gibi ortak hisler de hatırlatılır. Böylece kuşaklar arasında sadece ortak geçmiş ve birlikte yaşama arzusundan kaynaklanan bir devamlılık değil aynı zamanda duygudaşlık üzerinden işleyen bir bağ oluşturulur.

Ulusal kimlik oluşturulurken, semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler ve inançlardan oluşan geçmişin mirasından yani kolektif bellekten yararlanılır (Bilgin, 2007: 218). Benzer şekilde Smith de (2016: 29) türdeş olmayan bir toplumdan türdeş bir ulus yaratabilmenin yolunun anılar, mitler, simgeler ve geleneklerden oluşan kolektif bir belleğin oluşturulmasından geçtiğini söyler. Bu çerçevede kolektif belleğin grup aidiyetinin ve birlikteliğinin sağlanmasında önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Bu türdeşliğin oluşturulabilmesi, neyin hatırlanacağı ya da neyin unutulacağına dair bir süreci öngörür. Bu süreçte inşa edilen kimliğin imajı ve o imajın ihtiyaçları çerçevesinde hatırlatılmak istenilenlerle unutturulmak istenilenlerin belirlenerek buna uygun bir eleme işlemi gerçekleşir. Bilgin (2013: 75) her toplumsal grubun, kimlik algısı ile tutarlı bir geçmiş imajına ihtiyaç duyduğunu belirterek, grupların geçmişlerine seçici yaklaştığını, mevcut kimliklerini destekleyen unsurları vurgularken, diğerlerini göz ardı ettiklerini ifade eder.

Seçici hatırlatma ve seçici unutma eylemleri üzerinden ulusa her gün kendisine ait değer ve nitelikler hatırlatılır. Gündelik hayatta ulusal kimliğin hatırlatıcıların izini süren Billig (2002) bu hatırlatmanın rutin ve süreklilik arz ettiğinin altını çizerek, bir hatırlatma olarak bilinçli bir şekilde kayda geçirilmediğini kaydeder. Ulus için önemli bir günde ateşli şekilde sallanan bayraktansa sıradan bir günde kamu binası önünde sallanan bayrakla ulusa kim olduğunun hatırlatıldığını belirtir. Ona göre ulusal kimlik tüm bu unutulmuş hatırlatıcıları kapsar ve kimlik de hayatın cisimleşmiş alışkanlıklarında bulunur (Billig, 2002: 18).

Billig (2002: 50) ulusal kimliğin oluşumunda hatırlama ve unutmanın işlevini şöyle açıklar:

Sürekli hatırlanıyormuş gibi görünürken unutilan sadece geçmiş değildir, bir de buna paralel bir şimdiyi unutma vardır. İleri sürüleceği üzere, hâlihazırda müesses olan milletlerde millî kimlik her an hafızalardadır; çünkü bu kimlik durmadan milletiği anımsatan veya onu ortalık yerde "dalgalandıran" günlük rutinlere yerleşmiştir. Ancak bu hatırlatmalar veya "dalgalandırmalar" o kadar siktir ve sosyal ortamın o kadar aşına olunmuş parçalarıdır ki, işleyişleri 'düşünceli' olmaktan çok 'düşüncesizcedir'. Hatırlama, hatırlama olarak deneyimlenmediğinden aslında unutilmaktadır.

Böylelikle gündelik hayatın alışkanlıkları içerisinde yerleşmiş hatırlatıcılar ile bellek sürekli kendini yineler. Her yineme aynı zamanda bir pekiştireç etkisi yaratır. Ancak Billig'in de ifade ettiği üzere sürekli hatırlatma sırasında bir unutma da gerçekleşir. Günlük hayatın rutinlerine yerleşen hatırlatıcılar zamanla unutmaya da yol açar.

Ulusal kimlik çerçevesinde ulusa, kim olduğunun hatırlatılması esasına dayalı gündelik hatırlatma pratiklerinin yanı sıra bu kimliğe aykırı ya şüphe ettirici bazı olay ve olgular da gizlenir. "Unutmayı bilmek herkes için iyidir" diyen Renan'ın (1946: 113) bahsettiği türden unutmadan çok unutturmada ise ideolojik üretimi doğallaştıran ve böylece gizleyen bir yön bulunur. Hosbawm (2006: 16), ulus devletin ideolojisi kapsamında tarihin misyonunun halkın belleğinde saklanılmalardan değil; seçilen, yazılan, resmedilen, popülerleştiren ve kurumsallaştıran bilgi paketlerinden oluştuğunu kaydeder. Benzer şekilde Calhoun da (2012: 72): "Tarih yazma, sadece herkesi hatırlama meselesi değil, aynı zamanda cesaret kırıcı bölümleri silme sürecidir." diyerek ulusun inşasında tarihin seçici rolüne işaret eder. Bu bağlamda ulus devletlerin yeniden üretimi, toplu hatırlama ve unutma ile tekrarlama diyalektiğine bağımlıdır (Billig, 2002: 20). Ancak bu sürekli tekrar ve toplu hatırlatma öncelikle

seçici bir eyleme dayanır. Oluşturulmak istenen ulusal kimliğin niteliklerine uygun anlatılar, mitler, gelenekler tespit edilerek dolaşıma sokulur ya da yeni ritüeller, gelenekler icat edilir, yeni hafıza mekânları oluşturulur (Karaarslan, 2014: 110-112). Bu durum aynı zamanda belleğe dışardan bir müdahale anlamını taşır. Connerton (2014: 32), ulus devletlerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen tarihsel anlatı ile belleğin alanına girildiğini böylece tarihin eğitiminde geçirilmiş belleğin doğal belleğin karşısına konulduğunu ifade eder. Dinamik, canlı ve sürekli oluş hâlindeki bellek, bir anlatıya dönüştürme bilinciyle hareket eden tarih tarafından şekillendirilmiş olur. Belirli bir anlam dizisiyle sıralanmış, hikâyeleştirilmiş olay ve olgular, kitlelere ortak geçmiş anlatısı olarak sunulur. Toplumun belleği ise bu anlatılar yolu ile biçimlendirilir.

Assman hatırlama ve seçicilik arasındaki ilişkiye farklı bir bakış açısı getirir. Assman (2015) etnik olarak diğer topluluklardan farklı olduğu bilinciyle hareket eden ve kendini diğer halklardan ayıran ve araya mesafe koyan her halkın, seçilmiş olduğuna inandığını kaydeder. Bu bağlamda etnik farklılığın kolektif bilinci, hatırlama ile şekillenir. Assman’a göre hatırlamak eylemi, seçilmiş olma ilkesine dayanır çünkü seçilmiş olmak hiçbir şekilde unutulmaması ve unutturulmaması gereken en yüksek düzeyde sorumlulukları incelemek anlamına gelmektedir. İşte bu nedenle gruba veya halka kim olduğu sürekli hatırlatılır (Assman, 2015: 39). Bu çerçevede Assman’ın hatırlamanın seçiciliğine ilişkin değerlendirmesi, bir halkın “biz” olmasına, kendini ötekinden ayırıştırmasına hatta diğerlerinden üstün olduğuna dair iddiasını açıklaması yönünden önemlidir. “Kimin anılarından bahsediyoruz?” diyen Burke (2008: 96), belirli bir kültürde bir grubun anılarının başat, diğerlerinininkininse ast olabileceğini kaydeder. Bu nedenle bir toplumsal grupta ya da kültürde hatırlananlar toplumsal iktidar yapılarının dolayısıyla bellekler arasında yaşanan mücadelenin de bir göstergesidir. Bu mücadele sadece aynı ulusun içerisinde yaşanmaz. Aynı zamanda uluslararası düzende de bir karşılığa sahiptir.

Ulusal kimlik kurgusunda yaratılmak istenen ulus imajının gerçekleştirilebilmesi için gelenekler, törenler, anıtlar, kutsal soy miti, tarihî anlatılar, edebî metinler, sanat yapıtları, mimari ve dil gibi pek çok unsur bir arada kullanılır. İnşa edilen kimlik, ulusun kim olduğunun bilgisini verdiği gibi ulustan olmayanın da bilgisini verir. Biz ve öteki ayrımı bu kimlik inşası üzerinden işlerlik kazanır. Bu

bağlamda ‘Bana neden öyle bakıyorsun?’ ya da ‘Beni neden öyle görüyorsun?’ sorularının cevabı, bu kimliğin kurgusal boyutunda saklıdır. Ulusal kimlik nasıl ki bir topluma onu “biz” yapan kimlik özelliklerini kazandırıyor, ötekiyle olan ilişkisini de aynı kurgusallıkla inşa eder. Çünkü kimliği oluşturabilmenin birincil koşulu, ötekinin varlığıdır. Öteki, bazen “biz” duygusunu yaratabilmek amacıyla bir tehdit unsuru olarak kullanılır. Bu noktada ötekine ilişkin özellikler bellekten seçilerek istenilen ya da ihtiyaç duyulan anda gündeme getirilerek hatırlatılır ve ötekine dair imge pekiştirilir.

Billig (2002: 76), “Bir millî kimliğe sahip olunmasının ne anlama geldiği” sorusuna: “Biz Amerikan ulusunun tasavvur ediş şekillerini ve aynı zamanda ‘onlar’ yani yabancıların -‘kendimizi’ kendilerinden farklı olarak tanımladığımız insanlar-tasavvur ediş şeklini içermektedir.” şeklinde cevaplar. Bu açıdan ulusal kimlik, sadece milletin ne olduğunu değil ötekinin de ne olduğunun tanımlanmasıdır. Billig (2002, 96-97) bu tasavvurunun stereotiplerle işlediğinin altını çizer: Yahudiler paragöz, Türkler zalim ve Almanlar çalışkandır gibi. Stereotiplerle bazı milletlerin diğerlerine göre daha takdire şayan özelliklere sahip olduğunun vurgulanması özellikle uluslararası kriz durumlarında ortaya çıkar.

Ulusal kimliğin oluşumunda kolektif belleğin rolü ve biçimlendirilmesi hakkında Smith’in sözleri kayda değerdir. Smith (2002: 265) “Geçmişe dönmek gereklidir; gelecek kuşakların hafızasında yer almak ölüm tehdidinin son bulması olarak görüldüğü için, ölümsüzleşme ihtiyacımız için gereklidir. Umutlarımız atalarımızın anılarının arkasında yatar. Bizden önceki babalarımızın hikâyeleri gibi, bizim oluşturduğumuz hikâyenin de 'tarih' olmasını gerektirir.” diyen Billig, ulusun bekasının kesinliğinin, mitlerin, anıların, sembollerin sürekli anlatılması ile gerçekleşeceğini kaydeder. Bu bağlamda kolektif bellek gelecekte de varlığını devam ettirmek isteyen ulusun, en önemli kaynaklarından birini oluşturur.

Kolektif bellek, ulus olmanın ön koşullarından biridir. Nasıl ki hafıza olmadan bir bireyin kimliği oluşmazsa, kolektif bellek olmadan da ulusal kimliğin oluşması beklenemez. Millet olma hissiyatı kolektif bellekte tutulan olay ve olgularda muhafaza edilmektedir. Bu sebeple kolektif bellek, ulusun hem kendine hem de ötekine bakışını biçimlendiren, kimliğini kuran ve geleceğini şekillendiren toplumun kara kutusu

gibidir. Kolektif bellek anlaşılmadan bir ulusu ulus yapan niteliklerin de anlaşılması mümkün değildir.

2.5. Medya ve Kolektif Bellek İlişkisi

2.5.1.Kolektif Bellek ve Gazeteler

Temel görevi kamuoyunu yaşanan gelişmelerden haberdar etmek ve bilgilendirmek olan gazetelerle, modern toplum kimliklerinin en temel unsurlardan olan kolektif bellek arasındaki ilişki, özellikle geçmişini inceleyen gazetecilik araştırmalarında üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Gazetelerin bellekle ilişkisinin dinamiklerinin ortaya konulması; kolektif belleğin oluşumunda gazetelerin rolünü, geçmişin canlı tutulmasının sebeplerini, geçmişin güncel olaylar üzerinden bugünü etkileyebilmesini ve bugünden geçmişin şekillendirilebilmesini anlamının kapılarını aralar. Ayrıca bu çalışmalar; habercilik pratikleri üzerinden aynı olayın bellekler tarafından farklı değerlendirilebildiğini, hafızada yer alan imgelerin güncel olayların anlaşılması için dolaşıma sokulduğunu ve tekrar tekrar kullanıldığını, benzer olayların belirli şablonlarla anlaşılır kılındığını, haber akışında egemen belleklerin kavramlarının ve görme biçimlerinin belirleyici hâle geldiğini de izaha kavuşturmuş olacaktır.

Gazete ve bellek ilişkisini araştırmanın önemi gazetenin ve belleğin toplumsal rollerinin benzerliğinden kaynaklanır. Bir kitle iletişim aracı olarak gazete, aynı bilginin farklı uzaklıklarda yaşayan insanlara dağıtılması yoluyla kendine özgü haber anlatıları ve görselleriyle okur kitlesinde toplumsal bir birliktelik yaratılmasına olanak sağlar. Kolektif bellek de en bilinen anlamıyla toplumsal birlikteliğin ve aidiyetin tesis edildiği ve anıların depolandığı Sennet'in (2017: 10) ifadesiyle “geçip giden zamanın bilinci”dir. Her ikisinin de zamanın geçmiş, şimdi ve gelecek akışında; toplumsal aidiyetlerin geliştirilmesi, pekiştirilmesi ve gelecek nesillere aktararak devamlılığının sağlanmasında rolü büyüktür.

Belleğin toplumsal olarak şekillendirildiğini dile getiren ve alanın öncü çalışmasını yapan Maurice Halbwachs her toplumsal grubun üyelerinde benzer kanaatleri devam ettirmek için çaba sarf ettiğine değinir. Halbwachs (2017: 35), düşüncenin kolektif boyutuna dikkat çekerek, çoğu zaman bireyin kendine ait sandığı kanaatlerinin aslında bir gazeteden, kitaptan ya da bir konuşmadan çıkartılan düşünceler olduğunu fark ettiğinde şaşkınlık yaşadığını ifade eder. Böylelikle

Halbwachs, özgün düşünce olarak görülen düşüncelerde bile toplumsal bir arka plan ya da kaynak- bellek olduğuna işaret eder. Halbwachs'ın II. Dünya Savaşı koşullarında öne sürdüğü bu sav, fikirlerin ortak hâle nasıl geldiğini, onun tabiriyle nasıl birlikte titreştiğini ve toplumsal olanın bireysele evrilip nasıl kişisel kanaatlere dönüştüğünü anlatması bakımından kıymetlidir. Halbwachs'ın örneklediği üzere gazete, yaydığı bilgi ve haberlerle, gündeme getirdiği olay ve olgularla ve onları gündeme getiriş biçimiyle kanaatlerin ortaklaşmasında ve bu bağlamda kolektif belleğin oluşumunda önemli bir yere sahiptir.

Gazetelerin Halbwachs'ın ifade ettiği ortak kanaatlerin oluşmasında özellikle de dijital teknolojilerin baskın olmadığı dönemlerde azımsanmayacak bir rolü bulunmaktadır. Gazete, uzamsal açıdan aynı yerde olmayan okuru için ortak bir gündem ve bakış açısı sağlar. Reel gündemleri ile gazetenin gündemi benzer olmasa da gazetenin gündemi okurun da gündemi olur. Bununla birlikte gazeteler, gündemlerine aldıkları ve haberleştirdikleri olaylarla ilgili hatırlatıcı imgeler üretirler. Yeni imgelerin yanı sıra hâlihazırda bellekte olan imgeleri de dolaşıma sokarak geçmişin imgelerinin tekrar tekrar hatırlatırlar. Böylece geçmiş ve şimdi bağıntısı geçmişin imgelerinin yeniden gündeme gelmesi ile tesis edilir. Bu bağlamda gazete, okur kitlesinde ortak düşüncelerin oluşmasında ve tarihsel zamanın devamlılığında başat bir etkiye sahiptir.

Gazete ve bellek ilişkisinin incelenmesi; imgeden düşünceye, hatırlamadan unutmaya, biz ve ötekinin biçimlendirilmesi ile toplumların devamlılığının tesisinde medyanın rolünün açıklanmasına yardım eder.

Gazeteler ve bellek arasındaki ilişki çok boyutlu, zaruri ve deterministtir. Çok boyutlu olması ilişkinin tarihsel süreçte birbirini biçimlendiren, besleyen, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel vb. çok yönüyle çevreleyen niteliğinden kaynaklanır. Kolektif belleğin bir toplumun kimlik özelliklerini belirleyen, o toplumun var olduğu günden bugüne kadar gelişerek, unutarak, hatırlayarak ve hatırlatılarak gelen anılarının toplamı olduğu kabul edilir. Belleğin, toplumun hafızası olarak işleyebilmesi ise iletişimle mümkündür. Özellikle modern toplumların geleneksel aidiyetlerinden kopartılmış, yerinden edilmiş, mobilize ve birbirinden uzak üyeleri arasında kültürel, tarihi ve ideolojik bağların kurulabilmesinde kitle iletişimi çok önemli bir yer tutar. Toplumsal aidiyet unsurları, kitle iletişim araçları aracılığıyla hatırlatılır, gösterilir,

pekiştirilir ve duruma göre yenileri eklenir. Edy (1999: 72) iletişimin, belleğin psikolojik yönlerini aşan ve kavramı sosyolojik yapan şey olduğunu ifade eder. Bir kitle iletişim aracı olan gazeteler de; kamunun ihtiyaç duyduğu bilgiyi toplayarak, yayarak ve depolayarak belleğin oluşmasında, biçimlendirilmesinde ve beslenmesinde göz ardı edilemeyecek bir konuma sahiptir. Bu konum yeni medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte belirgin ölçüde değişse de gazetelerin varlığı sürdükçe ilişkinin de niteliği değişerek ve dönüşerek kendisini devam ettirmektedir.

Gazeteler ve bellek arasındaki ilişkinin zaruri olması, modern toplumların bir nevi anı deposu olan belleğin dinamik yönüyle ilgilidir. Bellek dinamiktir, canlıdır ve sürekli bir oluşum halindedir. Gazeteler güncelin, yeninin ve olmuş olanın kadar olacak olanın da bilgilerinin taşındığı kitle iletişim aracı olarak belleğin kayıtlarına veri aktaran araçlardan biridir. Bununla birlikte belleğin depolarından ihtiyaç duyduğunda faydalanır, geçmişini yeniden gündeme getirir ve geçmişin bilgisini şu anda olanın anlaşılması için kullanır. Gazeteler, sürekli yayın organı oldukları için olay ve olguların gelişim seyrinin, tarafların değerlendirmelerinin, dönemin ruhunun ve toplum açısından önemli kabul edilenlerin takip edilebileceği bir arşiv olma özelliği taşır. Bu açıdan bellek ve gazetecilik arasındaki ilişki mecburi, olmazsa olmaz bir ilişkidir ve Olick (2014: 29)'in deyişiyle “gazeteciliğin tarihi”, kolektif belleğin önemli ve ilginç bir parçasıdır. Aynı zamanda bellek ve gazetecilik kendi özgün alanlarında bazen birbirlerine dayanarak bazen birbirlerinden bağımsız bir şekilde ilerler. Bu bağlamda aradaki ilişkinin belirleyici yönü hangisinin baskın olduğuna ya da kimin kaynak olduğuna göre değişir. Bazen gazeteler belleği besleyen bir kaynak olurken bazen bellek gazeteleri besleyen bir kaynağa dönüşür. Gazeteler ve bellek arasındaki ilişkiyi Barbie Zelizer (2019: 303) şöyle açıklar: “Bellek ve gazetecilik iki uzak kuzene benzer. Birbirlerinin varlığından haberdardır, ortak çevrelerini zaman zaman kabul ederler ve birbirlerine bel bağlamadan özerk birer olgu olarak süratle ilerlerler. Yine de diğeri arka perde de yer almıyorsa, optimum işleyişe ulaşamaz.”

Zelizer (2019: 303); gazeteciliğin kamusal olayları anlatışını bir bağlama oturtabilmek için belleğe ihtiyacı olduğu kadar belleğin de geçmişin kamusal taslaklarından birini sunabilmek için gazeteciliğe ihtiyacı olduğunu ifade eder. Gazeteler aynı zamanda bireysel bellekle toplumsal bellek arasında bağlantıyı tesis etme işlevi görür. Bireysel bellek, toplumsala ait güncel bilginin kayıtlarının

mütemadiyen aktarıldığı gazeteler aracılığıyla kolektif belleğe eklenir. Hatta her gazete, okur kitlesi için bir bellek olma özelliği taşır. Gazetenin tasarımı, fotoğraf kullanımı, yazı büyüklüğü, karakteri, renkleri, yazarları, makaleleri, haberi aktarma biçimi, öne çıkardığı haberleri, siyasi, sosyal ve ekonomik duruşu gibi kendi kimliğini oluşturan özellikleri, okur kitlesi ile arasında dinamik ve köklü bir diyalog oluşmasını da beraberinde getirir. Böylece gazetelerin bir nevi günlük tarihi vesikalar olarak kendine özgü bir belleği de oluşmuş olur. Öyle ki o gazetede gündeme getirilen toplumsal olayların gazetelerin müdavimlerinin bireysel belleklerinde nasıl kayıt düşüleceği de belirlenmiş olur. Örneğin önemli bir toplumsal olayın sürmanşette geçen kelimelerle-nitelendirmelerle bellekte kaydedilmesi, hatırlanması ya da bir fotoğraf karesi ile tarihî bir anın belleklerde iz-imge oluşturması sağlanabilir. Bu anlamda gazete hem kendi belleğinin oluşturucusu hem çerçeveyeni hem de bireysel bellekle kolektif belleği birbirine bağlayan bir aracı hâline gelir.

Belleğin kayıt araçlarından biri olan ve bellek çalışanlarınca “tarihin ilk taslağı” (Edy, 1999: 71, Zelizer, 2019: 304, Olick, 2014: 20) olarak değerlendirilen gazetelerin, kolektif bellekle ilişkisi beklenenin aksine çok fazla araştırmaya konu olmamıştır. Sosyal bilimlerde 1940’ların sonunda başlayan ve 1980’lerden sonra artarak devam eden bellek çalışmalarına rağmen gazeteler ve bellek arasındaki ilişki ya da gazetelerin belleğin inşasındaki rolü hakkında sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır.

Ülkemizde kolektif bellek çalışmaları özellikle başlıca iki alanda ilerlemiştir; ilki anıtlar, müzeler, heykeller, mimari eserler, kentleşme, edebi eserler ve sözlü tarih çalışmaları bağlamında şekillenirken ikinci alan geçmişini konu edinen sinema, TV dizileri gibi yapımlara ilişkin daha çok kitle iletişim araçları etrafında gerçekleştirilmiştir. Buna karşın gazete haberlerinin bellekle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkisini inceleyen araştırmalar oldukça azdır.

Konuyla ilgili Lang Lang (1989) ile başlayan ilk çalışmalar özellikle 90’lı yıllarda öne çıkmaya başlasa da gazeteler özelinde çalışmalar beklenenin gerisinde kalmıştır. Alandaki bu boşluk gerek iletişim tarihçileri gerekse medya ve bellek alanında çalışanlarca dile getirilmiştir. Gazetecilik ve bellek çalışmalarının önde gelen isimlerinden; Barbie Zelizer, Jeffrey Olick, Michael Schudson ve Jill Edy de bu çalışmaların azlığının sebepleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlar ve alana

daha çok ilgi gösterilmesi gerektiğini sıklıkla ifade etmişlerdir (Zelizer: 2019, Olick: 2014, Schudson: 2007, Edy: 1999).

Zelizer ve Tenenboim-Weinblatt (2014), kolektif bellek çalışmalarında gazeteciliğin göreceli yokluğunun, paylaşılan geçmişin birincil kaydedicisi ve deposu olarak statüsünü hem kararsız hem de dile getirilmemiş bıraktığını ifade eder. Bu durumun gazeteciliğin belleğin kurulması ve meşrulaştırılmasındaki rolünü anlamada büyük bir boşluk yarattığını kaydederler (Zelizer, Tenenboim-Weinblatt 2014: 1-2).

Kolektif bellek alanındaki çalışmaların belirli çerçevelerle sınırlı kalmasında hafıza mekânları gibi daha somut, kültürel, fotoğrafik ve simgesel hatırlatıcı unsurlara odaklanılmasının da payı büyüktür. Ulus devlet kapsamında ortak kimlik yaratılması sürecinde öne çıkan; tarihi-anma günleri, anıtlar, törenler, müzeler, görsel ve işitsel yapımlar bu tür çalışmaların esas çerçevesini oluşturur. Bu dönemin gazetelerinin kolektif bellekle ilişkisini inceleyen araştırma sayısı da diğer disiplinlere göre daha azdır. Zelizer ve Tenenboim-Weinblatt'da (2014) gazetecilik ve bellek arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların azlığını başlangıç düzey bellek çalışmalarında gazeteciliğin birincil kaynak deposu olarak görülmemesine bağlar. Zelizer ve Tenenboim-Weinblatt (2014: 4), kolektif bellek çalışmalarının bireysel hatırlamanın karmaşık toplumsal çerçevelerle ve geçmişle anlaşılabilirliğinin ortaya çıkması sonucunda siyaset, ekonomi, eğitim, din gibi alanlarla ilişkisini ortaya koyan çalışmaların başladığını kaydeder. Ancak bu çalışmalarda gazeteler birincil kaynak olarak değerlendirilmez. Bu nedenle gazetecilik ve bellek arasındaki ilişkileri konu edinen araştırmalar sınırlı sayıda ve bellek çalışmalarının geç döneminde gelişebilmiştir.

Jefrey Olick (2014) alandaki çalışmalarının yetersizliğinde gazeteciliğin entelektüel açıdan sınırda olmasına dikkat çeker; profesyonel tarih anlayışına göre tarihin ancak taslağı olabilecek gazetecilik pratikleri, kanıtlanmaya muhtaçtır ve bu nedenle belleğin şüpheli ve geçici tarafıyla benzerlik gösterir. Bellek çalışmalarına göre ise gazetecilik, edebiyat ve sanatla değil daha çok tarih bilimi ile dirsek temasındadır. Gazeteciliğin profesyonel bir meslek olması, kamusal olması, kaynaklara ve doğrulama kurallarına önem vermesi ve nispeten kalıcı olması onu bellek çalışmalarından ayırır ve tarihe yaklaştırır (Olick: 2014: 23). Gazeteciliğin

sınırdaki belirsiz konumu bellekle ilgili ortak alan çalışmalarının istenilen düzeyde gelişmemesiyle sonuçlanmıştır.

Olick (2014)'e göre gazete ve bellek arasında yeterli çalışmanın olmamasını sebeplerinden biri de küreselleşme ve dijitalleşme ile birlikte iletişim alanında yapılan bellek çalışmalarının yeni medyaya yönelmesidir. Olick (2014: 22) modern ulus devletin ilk dönem başat iletişim aracı olan basılı gazetelerin gücünü giderek kaybetmesi ile bellek çalışmaları daha çok yeni medya ve yeni bellek çalışmaları bağlamında ilerlediğini kaydeder. Gazetelerin etkili kitle iletişim aracı olduğu dönemde bellek çalışmaları gazeteleri teğet geçerken, yeni medya ortamının güçlenmesi ile çalışmalar bu alana doğru kaymıştır. Bu anlamda gazete haberlerinin geçmişini kullanma biçimi, bellekle teması ve ilişkinin dinamikleri yeterince ortaya konamamıştır. Son yıllarda alandaki boşluğu fark eden araştırmacıların gayreti ile bellek ve gazetecilik konulu çalışmaların sayısında nispeten bir artış kaydedilmiştir.

Yeni medya ortamında bellek çalışmaları ağırlık kazanırken basılı gazetelerin dijital ortama taşınması da bu süreci değerlendirirken göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur. Yeni medya ortamına uyum sağlayan gazeteler, giderek basılı yayın kategorisinden çıkmaktadır. Gazetelerin de kendini uyarladığı dijital ortamda Olick (2014), Astrid Erll'in (2011) "üçüncü dalga hafıza çalışmaları" olarak nitelendirdiği küresel düzeyde bellek çalışmalarının daha çok yeni medyayı odağına aldığını kaydeder. Dijital ortama kayan gazetelerin yine dijital ortamda şekillenen bellek ile ilişkisi de yeni dünyanın sınırları ve imkânları dâhilinde, yarattığı dönüşüm ve değişimlerle araştırmalara konu olmaktadır. Yeni medyanın küresel ölçekli yayılımı, erişimi, hızı ve pratikleri belleğin de ulus devletin sınırlarını zorlayan yapısıyla mukayeseli şekilde incelenmesini gerektirmektedir (Olick, 2014: 23).

Gazetecilik ve bellek arasındaki çalışmaların az olmasında, bağlamın daha çok "anma günleri ve yıl dönümü gazeteciliği" kavramlarıyla sınırlı kalması etkili olmuştur. Anma ve hatırlama günlerinin bir parçası hâline gelen haber metinleri, toplum için önemli gün ve hadiseleri, travmatik durumları anımsatarak ortak sevinç ve acıları duygusal olarak pekiştiren bir işlev görmüştür. Bu nedenle araştırmalarda çoğunlukla belleğin gazeteler aracılığıyla hatırlatılması, gündeme gelen olaylarda yeniden canlandırılması ve geçmişle şimdi arasında benzerlik kurulması incelenmiştir. Zamanla haber ve geçmiş ilişkisini daha geniş bağlamda inceleyen araştırmalar

yapılmış ve geçmişin güncellenmesi, sadece travmatik olayların anımsatılmasında değil gündelik olayların haber anlatılarında da analiz edilmiştir. Yakın dönem çalışmalarında ayrıca anımsatmanın işlevleri, türleri, anımsatmanın geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki devamlılığı sağlayıcı rolü, küresel güç mücadelesinde bellek çarpışmaları, belleğin çarpıtılması ya da tersine çevrilmesi gibi konular da incelenmiştir.

Gazetelerin kolektif belleğin inşasındaki rolü temelde iki özelliğinden kaynaklanır. Birincisi gazetenin sunduğu bilgiler aracılığıyla okur kitlesinde ortak bir belleğin oluşumunu desteklemesi, ikincisi ise gazetenin bizzat kendisinin bir bellek ve tarihî belge (tarihin taslağı) niteliği taşımasıdır. Gazeteler kolektif belleği sunduğu bilgiler yoluyla besler, toplum için önemli günleri, olayları anımsatarak toplumsal birlikteliği pekiştirir. Bununla birlikte gazetelerin kendisi de bir bellektir. Yayınlandığı günden itibaren gazeteler, toplumun gündelik yaşamının çok farklı yanlarına ilişkin seçilmiş haberlerin derlendiği bir yazılı, basılı ve görsel bir arşivdir. Yayımladığı haber ve görseller itibarıyla da yaşanan dönemin tarihi için bir kayıttır. Bu da onu tarih biliminin nesnesi ya da araştırmaları için bir kaynak hâline dönüştürür. Buna karşın gazetenin şimdiki anlatması yani güncel olması, kolektif belleğin canlı yanına işaret eder. Belleğin sürekli oluşum içinde olması, gazetenin “yeni” olanı aktaran tarafıyla ilgilidir. Gazetelerin gündeme getirdiği olaylar, kolektif belleğin bir anlamda yeni kayıtlarıdır. Bu açıdan gazeteler bir taraftan yeni olanın bir taraftan da geçmişin kayıtdır. Gazetelerin bu bir günlük hatta yeni medyanın olanakları ile bir ‘ân’ın bilgisini taşıyan yapıları, onları belleğin hem besleyeni hem hatırlatıcısı hem de arşivi-deposu hâline getirir.

Gazetelerin belleği oluşturma özelliği daha çok ortak bir topluluk yaratma işlevi ile ilgilidir. Bu durumun en bariz örnekleri gazetelerin ilk çıktıkları dönemde görülür. Avrupa’da matbaanın kullanılması ile birlikte giderek artan ve farklılaşan bilgi ihtiyacının karşılanması basın yoluyla gerçekleştirilmiştir. Kilisenin misyonerlik faaliyetleri, tüccarların pazara ilişkin bilgi ihtiyacı ve siyasi erk sahiplerinin yönetsel açıdan ihtiyaç duyduğu bilgi gazeteler aracılığıyla temin edilmiş ve dolaşıma sokulmuştur. Bu dönemin gazeteleri birbirinden farklı toplumsal grupların farklı bilgi ihtiyaçlarını karşılayarak okur kitlesi arasında bir ortaklığı tesis edebilmiştir. Benedict Anderson (2017: 79) ilk dönem gazetelerinin, farklı toplumsal grupların bilgi

ihtiyacını karşılamasının yanı sıra aynı gazeteyi okuyanlardan hayali bir cemaat yarattığını ifade eder. Billig (2002: 21), gazetelerin tümünün, ister boyalı basına mensup olsunlar, ister saygın ve ister sağ görüşlü olsunlar ister sol, okuyucularına bir milletin üyeleri olarak hitap ettiklerini kaydeder. Gazeteler aracılığıyla bir araya gelen bu hayali cemaatin eş zamanlılık ve süreğenlik içerisinde ortak bir belleğin oluşumu da böylelikle tesis edilir. Gazete, haber toplama ve dağıtma ile ortaya çıkan iletişim ağının bir sonucu olarak birbirinden farklı mekânlarda bulunan insanlar arasında eşgüdüm, uyum ve edindikleri bilginin aynılığı itibarıyla de ortak bir belleği mümkün kılar.

Gazetelerin bellekle ilişkisinde önemli bir belirleyici de eşzamanlılık kavramıdır. Belleğin zamanı Aristoteles'in de ifade ettiği üzere geçmiş zamandır. Ancak gazeteler aynı zaman dilimi ve aynı coğrafyada olmayan hadiseleri bir araya getirerek sunar. Gazeteler, birbirinden bağımsız bir şekilde cereyan etmiş olayları alt alta ya da yan yana sıralayarak yeni bir kavramın ortaya çıkmasını da sağlamıştır: Eş zamanlılık (Connerton, 2009: 86). Eş zamanlılık, haber anlatıları arasında muhayyel bir bağın oluşmasını ve gazeteye özgü zaman anlayışının gerçekleşmesini olanaklı kılmıştır. Böylece gazetenin okur kitlesi o gün tarihli haberler ile eş zamanlı bir okuma deneyimini elde etmiştir. Bu durum gazetelerin kendi zaman mefhumu üzerinden okurları arasında ortaklaşmayı mümkün kılabilmiştir.

Gazetelerin ürettikleri ve dağıttıkları bilgi aynı zamanda geçmişin bilgisi olma özelliğini taşır. Gazetede yer alan haberlerin çoğu olmuş, bitmiş ya da olmakta olanının bilgisidir. En iyi ihtimalle bir önceki günün bilgisini ileten gazeteler, geçmişin bilgisini dolaşıma sokar. İletişim Tarihçisi Marshall Poe (2015: 231) bu durumu toplumsal pratiklerin tarihselleşmesi olarak ifade eder. İletişim aracının ağında olanlar, insan geçmişiyle sürekli karşılaşırlar. Poe'ya (2015: 310) göre tarihte yazı konuşmaya, matbaa ise yazıya göre insan geçmişini daha görünür kılmıştır. İletişim araçlarının bilgiyi kaydedici özelliği geçmişin şimdiki zamanda birikmesine ve tarihin sürekli bir biçimde yeniden yazılmasına yol açar.

Poe'nin kuramının özünü oluşturan iletişim araçlarının toplum pratiklerinin tarihselleşmesi söyleminden yola çıkarak gazetelerin kolektif belleğin inşasında esas işlevinin olup bitenin gündeme getirilmesi, hatırlatılması, geçmişin bir şekilde yeniden yazılması olduğu söylenebilir. Gazeteler bunu güncel olan ama yayımlanana kadar

geçmişin hikâyesi hâline dönüşen olay ve olguları haberleştirerek yapar. Her haber anlatısı aynı zamanda bir hikâye anlatısıdır. Bu bağlamda gazete anlatıları, kolektif belleğin kaynaklarından biri olarak değerlendirilebilir.

2.5.2. Haber Anlatısı ve Kolektif Bellek

Gazetelerde yer alan haber metinleri kamunun bilgi edinme ve haber alma ihtiyacını karşıladığı kadar kolektif bellek ve tarih için de şimdiye ait kayıt olma özelliğini taşır. Şimdinin anlatıları olan haber metinleri, yayımlandıkları “an” itibariyle tarihî bir vesika olma niteliğine de sahip olurlar. İçinde yaşanılan toplumun ve zamanın izdüşümleri olarak haber anlatıları; ekonomi-politik, kültürel, siyasi ve ideolojik bir anlam bütünüdür. Fulford’un (2019) tabiriyle “büyük anlatı”nın parçasıdır. Fulford (2019: 43), her toplumun özellikle de kriz anlarında atıfta bulunacağı bir büyük anlatı geliştirdiğini kaydeder. Ona göre bu büyük anlatılar o topluma kim olduğunu anlatan, biz duygusunu veren geçmiş, şimdi ve gelecek bağıntısını içeren anlatılardır.

Genel olarak anlatı bir olayı ya da olaylar dizisini hikâye etmeyi üstlenen sözlü ya da yazılı söylemi ifade eder (Genette, 2020: 13). Haber metinleri hikâye edici bir üslupla, konu edindiği olaylara ilişkin; analizlere, sebep-sonuç ilişkilerine, öncesindeki ve sonrasındaki olay ve kişilerle ilişkisine yer verilen, belirli bir zaman diliminde ve belirli bir olay örgüsü içinde izah edilen anlatılardır. Modern toplumun güncesi niteliğindeki haber anlatıları; ekonomik, kültürel, ideolojik, siyasi ve tarihî vb. bağlamda açık ya da örtük birçok mesajı-anlamı ileten metinlerdir. Bir anlatı türü olarak haber, toplumsal temsillerin, geçmişten gelen mitlerin bir taşıyıcısı olma niteliğiyle hegemonik yapının yeniden üretimini sağlar. İdeolojik yeniden üretimin medya söylemi aracılığıyla nasıl gerçekleştiğini inceleyen Teun Van Dijk (2019: 357) ideolojik inançların, toplumsal bellekteki genel önermelerin epizodik (bireysel) bellekteki zihinsel modellerde yer alan simgeler yoluyla ifade edildiğini kaydeder. Buna göre ideolojiler, gruplar tarafından paylaşılan kolektif belleğin temelini oluşturur (Van Dijk, 2015: 24). Benzer şekilde Smith de (2002: 264) medya ve eğitim sistemi aracılığıyla yayılan imgeler yoluyla toplumsal bilinçte oluşan katmanın sonraki kuşaklarca bilinçsiz ön kabullere dönüştüğünü kaydeder. Bu bağlamda haber anlatısında kurulan temsiller, bellekteki iktidar kalıplarının-izlerinin bir temsili veya bilinen, geçmişten gelen mitlerin ve sembollerin hatırlatılması yolu ile toplumdaki ideolojik yeniden üretimin aracı hâline gelmektedir.

Haber anlatıları, egemen ideolojik düşüncelerin yeniden üretildiği metinler olarak gerçeğin yeniden kurgulandığı ve kodlandığı diğer anlatıların bir parçasıdır. Haber, sadece konu edindiği olay ve duruma ilişkin bilgi vermez aynı zamanda, yayımlandığı toplumsal düzlemde ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal çok daha geniş bir metin içeriğiyle ilişkili olup onlarla tamamlanır. Fiske (1987), Barthes'in metinlerarasılık kavramına dayanarak: "Her anlatı, kültürün zaten yazılı olan 'bilgilerinin' yeniden yazılmasıdır ve her metin ancak onları bizim için yeniden yazdığı ve yeniden sunduğu sürece anlamlıdır." diyerek haber anlatılarının kültürel ve tarihsel bağlamına işaret eder. Fiske, haber anlatılarındaki hikâyelerin diğer haber hikâyelerine ve bilgilerine atıfta bulunduğu bu sebeple haber anlatılarının kültürel açıdan değerlendirilmesi gerektiğini kaydeder. Ona göre kodlar da metinlerarası etkileşimi sağlayan metinler arasında bir köprüdür (Fiske, 1987: 115-116). Hall (2017: 301) de İngiliz basınında siyah atletlerin temsiline ilişkin farklı zamanlarda çıkmış fotoğraflarla ilgili değerlendirmesinde fotoğrafların ancak birbirleriyle ilişkili olarak okunduklarında anlam kazandığını ifade etmektedir. Hall, fotoğrafların toplumun asli (beyazlara) unsurlarına yapılan dolaylı atıflar yolu ile toplumsal açıdan farklı (siyahilerin) olanın işaretlendiğini ve küçümsendiğini kaydeder. Bu açıdan bir anlatı olarak haberin kodlarının çözülmesi diğer haber metinleri ve medya metinleriyle ilişkisi çerçevesinde mümkün olabilmektedir.

Haber anlatıları geleneksel kodları, mitleri, temsilleri ve metaforları dolaşıma sokarak derin iktidar ilişkilerini toplumsal zeminde yeniden tesis eder. Bu durum haber anlatıların tarihselliği ile yakından ilgilidir. Hall, haber anlatılarındaki bu yerleşik hikâyelerin kodlarını çözebilmek için toplumsal yaşamın tarihine, ekonomik, siyasi ve ideolojinin kurallarına başvurma gerekliliğine dikkat çeker (2007: 394).

Fiske (1987), haber anlatıların daha çok metaforik anlatılar olduğundan yola çıkarak bu metaforların neredeyse bir klişe olduğunu ifade eder. Ona göre klişe, egemen ideolojiyle yakın ilişkili olup sıklıkla tekrarlanan egemen söylemin bir parçasıdır (1987: 290). Dolayısıyla haber anlatıları, kültürel kodlar, mitler, semboller, metaforlar gibi unsurlarla egemen ideolojinin düşünce kalıplarını, görme ve gösterme biçimlerini sunan metinlerdir.

Haberde kullanılan dil de söylemin ve egemen ideolojinin işletilmesinde önemlidir. Ayşe İnal (1996: 119), haber metnlerinin ideolojik yapısının dil üzerinden işlenmesine ilişkin olarak şunları kaydeder:

Haberin içinde sözcük seçimleri belli bir ideolojik seçimi ve tavrı yansıtır. (...) Haber ve diğer medya metinleri içinde egemen ideoloji çoğunlukla öne çıksa da haber de yansımaları bulan güç/iktidar ilişkileri yalnızca sınıf ilişkilerinin dayandığı cinsel, etnik, dinsel farklılıkların yansıdığı bir mücadele alanıdır. Haberde anlatıcının dili, farklı belirlenimler içinde oluşan güç/iktidar ilişkilerinin söylem içinde eklemlendiği momentleri yansıtır. Bu açıdan haber, diğer söylemlerden ne ayrıdır ne de onlardan daha önemlidir. Önemi daha fazla kişi tarafından okunuyor, dinleniyor ve izleniyor olduğundan kaynaklanır.

Haber anlatıları, ekonomik ve kültürel hegemonik yapıların üretildiği toplumsal koşullardan bağımsız düşünülemez. İdeolojinin işlendiği temel ortamın dil ve bilinç pratiği olduğunu kaydeden Hall, anlamın da dil içerisinde üretildiğini belirtir. Stuart Hall (1994: 177):

Anlam vermek, temel olarak kendimizi, tecrübemizi ve koşullarımızı zaten nesnelleştirilmiş ideolojik söylemlere, ideolojik alanı dil yoluyla sergilenen ve düzenlenen mamül ve önceden oluşturulmuş 'tecrübe etmeler' dizilerine yerleştirmektir. Ve bu ideoloji ve bilinç alanı genellikle ve karışıklık yaratacak şekilde 'kültür' olarak da adlandırılır.

Buna göre dolaşıma giren anlamlar, dil aracılığıyla üretilir. Ancak bu anlamlar zaten dilde var olan anlamlardır. Üretilen bu anlamlar, dili kullanan toplumsal formasyonun ilişkileri ile yapılandırılmıştır (Hall, 1994: 185). Gündelik, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel vb. hayatın akışına ilişkin haber anlatıları da bu bağlamda aynı toplumsal formasyon ilişkileri tarafından yapılandırılmakta ve bunları gerçeklik iddiasıyla aktarmaktadır.

Haber anlatıları; modern toplumsal formasyonun en önemli biçimlendiricilerinden olan ulusal kimlik anlatısının bir tamamlayıcısı ve aynı zamanda tekrarlayıcısıdır. Wodak vd. (2009: 22), hayali bir topluluk olarak kabul edilen ulusun, bireylerin zihinlerine nasıl ulaştığı ve nasıl ikna ettiği sorusuna yanıt olarak söylemi göstererek; ulusal kimliğin söylemin bir ürünü olduğunu ve ulusal kültür anlatılarında inşa edildiğini kaydeder. Hall, (1992) millet hakkında özdeşleşilebilecek anlamlar üreten kimliklerin inşa edildiğini; bunun da ulusun şimdisini geçmişine bağlayan hatıraları ve imgeleri içeren hikâyeler, anlatılar aracılığıyla gerçekleştirildiğini kaydeder. Ulusal kimlikler doğrudan sahip olduğumuz şeyler değil, temsilin içinde ve temsile bağlı olarak şekillenip dönüştürülen

kimliklerdir. Ulusal kimlik anlatısının; ulusal tarih, edebiyat anlatıları ile medya ve popüler kültür ürünleriyle anlatıldığını kaydeder. Bu anlatılarda ulusa anlam veren ortak deneyimler, acılar, zaferler, travmalar temsil edilir. Böylelikle yurttaşlar kendilerini bu hayali topluluğun bir üyesi olarak görürler (Hall, 1999: 292-293).

Billig (2002: 21), gazetelerin, ister sağ, ister sol görüşlü olsun okuyucularına bir milletin üyesi olarak hitap ettiklerini kaydeder. Bu hitapta sürekli anavatanın okurların yurdu olduğu ve ulusal davalar (spor müsabakaları gibi) için fedakârlıkta bulunulması gerektiği hatırlatılır. Böylece günlük yaşamın bizden önce var olan ve bizden daha uzun yaşayacak olan ulusun kaderiyle bütünleştirilmesi ve sıradan yurttaşın sıradan hayatını anlamlı kılınması sağlanmış olur (Hall, 1994: 293).

Mitler, efsaneler ve kökene ilişkin bilgilendirmeler ile geleneklerin törenleştirilerek sunulması da ulusal kimlik anlatılarının içinde yer alır. Kolektif bellekte yaşamaya devam eden mitler, haber anlatılarında yeniden üretilerek dolaşıma sokulur. Ulus için önemli olduğu kabul edilen olayların yaşandığı günler ve kahramanlık gösteren vatansever kişiler habere konu olur. Törenler detaylarıyla haber metinlerinde anlatılır. Katz'ın da (1994: 30-31) ifade ettiği üzere bu törenler TV'lerde naklen yayımlanmak suretiyle tarih bir anlamda canlı yayına bağlanır. Böylece geçmiş, şimdinin içerisine dâhil olur ve bugünün insanını geçmişteki konsensüs üzerine bir araya getirilir.

“Haber medyası, dünyayı şekillendirmek amacıyla mitoslar yaratır. Bunlar zamanla gerçekliğin dokusuna dâhil olur ve ayrıntılı hikâye olarak karşımıza çıkarlar.” Radford (2004: 80)'da haber anlatılarının dünyayı mitoslarla şekillendirdiğine vurgu yapar. Haber anlatılarında yer alan mitler, geçmişten gelen ya da öyle olduğuna inanılan mitlerdir. Aidiyet kurulmak istenilen ulusun büyüklüğü miti, ötekilerin kötü, barbar, çirkin ve saldırgan olması gibi mitler, haber anlatılarında yer alarak anlamları doğallaştırır ve genelleştirir. Fiske (2017: 312), farklılıkların tarihi ve toplumsal olarak üretildiğini ve mitlerin anlamları doğallaştırması ile de maskelendiğini kaydeder.

Katz ve Dayan (1994), medya anlatıları ile kolektif belleğin bazı merkezî değerleri ve yönlerinin öne çıkarıldığını, böylelikle toplumun ne olduğundan çok ne olması gerektiğinin hatırlatıldığını kaydeder. Bu nedenle Hall (2017: 293), ulusal kimlik anlatılarının görüldüğü kadar modern olmadığını kaydeder. Geçmişin güzel ve muzaffer günlerine gitme arzusunun dirildiği bu anlatılar, aynı zamanda safları

sıkılaştırmak ve kimliği tehdit eden ötekileri bertaraf etmek konusundaki mücadeleyi de gizler.

Haber, ortak sorunlardan ve ortak eylemlerden haberdar olmak isteyen grup üyelerine hitap eder. Bu nedenle haber, birbirinden ve içinde yaşadığı toplumdan ve dünyadan bilgi edinmek isteyen grup üyelerine seslenir. Seslenirken de kullandığı dil ile gruba ait temsilleri hatırlatır, pekiştirir; egemen kalıpları, rolleri, statüleri ve ifadeleri yineler. Van Dijk (2019: 347), toplumun ötekileştirilen grupları olarak azınlıkların basında her gün olumsuz olarak temsil edilmeyebileceğini ancak azınlıklarla ilgili anlatılan sıradan bir hikâye ile bellek, hatırlama ve dikkat süreçlerine dayanarak okurların kendi büyük ve kalabalık gruplarının olumsuz yanlarını ve hikâyelerini unutturulabileceğini ifade eder. Böylelikle büyük gruba “biz” ve “öteki”nin kim olduğu hatırlatılmış olur.

Kültürel temsillerin bir sunumu olarak haber metinleri toplumsal konumları; iyi-kötü, asli-yabancı, biz-siz, doğru-yanlış gibi ayrımları sunar. Bu ayrımlar üzerinden toplumda kabul gören ve görmeyen gösterildiği gibi topluma neyi kabul edip etmeyeceği de gösterilir. van Dijk (1994: 305); gazetelerde toplumsal statü ve ötekilerin temsiline ilişkin araştırmasında; azınlıklar, göçmenler, gibi gruplara kitle medyasında daha az yer verildiği, itibarlı ve güvenilir haber kaynağı olarak daha az kullanıldıkları, klişeleştirilmiş bir tarzda “bizim” değerli kaynaklarımıza bir külfet, tehdit ve sorun olarak sunuldukları, “bizim” normlarımız, amaçlarımız ve kültürümüzle karşılaştırıldıklarında “geri” ve “yetersiz” oldukları ve “bizim” yardımımıza ihtiyaç duydukları yönünde bir haber üretiminin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Haber anlatılarını görsel olarak tamamlayan ve mesajı güçlendiren fotoğraflar da ötekinin temsiline ilişkin işlevsel bir rol oynar. Hall (2017), haber fotoğraflarını incelediği çalışmasında haber fotoğraflarının sadece insanlarla ve olaylarla ilgili olmadığını aynı zamanda başkasına dair bir şeyler de söylediğini kaydeder. Buna göre haber, başkasını-ötekini de gösterir. Hall bunu “fark”ın gösterimi olarak ifade eder. Haberde farkın yorumlanması, nüfusun çoğunluğundan ırksal, dinsel ve cinsel olarak farklı olanın da gösterimidir. Medyada ‘fark’ üzerinden işleyen bir tehdit algısı inşa edildiğinin altını çizen Hall (2017: 298- 306);

Sembolik sınırlar kültürlerde merkezîdir. “Farkı” işaret etmek, sembolik anlamda bizi aşamaları kapatmaya, kültürü desteklemeye ve saf olmayan, anormal olarak tanımlanan her şeyi damgalamaya ve defetmeye yönlendirir.

Ancak paradoksal olarak, aynı zamanda 'farkı' güçlü, garip bir şekilde çekici kılar çünkü yasaktır, tabudur, kültürel düzeni tehdit etmektedir.

diyerek haberde egemen söylemin ötekini işaretlemesi üzerinden toplumsal kabullerin ve normların nasıl tesis edildiğini ve nasıl işlediğini açıklar.

“Haberler kurgusal metindir” diyen Tokgöz (2000: 161), haber metninin hikâyeleştirdikleri olaylara ve gerçeklere anlam kazandırdığını ifade eder. Buna göre haberin söyleminde bir yandan gerçekler kurulup canlandırılırken bir yandan da egemen ideoloji yeniden üretilmiş olur. Bu açıdan haber metinleri hikâyeleştirilmiş ve tarihsel bağlamı içerisine oturtulmuş ideolojik anlatılardır. “Paradoksal olarak söylemek gerekirse, olay iletişimsel bir olay hâline gelmeden önce bir 'hikâye' hâline gelmelidir.” diyen Hall de (1973: 14), kitle iletişim araçlarında sunulan içeriklerin hikâyeleştirilmiş anlatılar olduğuna dikkat çeker. Bu açıdan haber metinleri geçmiş konu edinen ancak şimdide bilgi veren metindir. Tokgöz (2000: 167), haber metninin şimdi oluyormuş gibi haberde yer aldığını ancak aynı zamanda yönünün geleceğe dönük olduğunu kaydeder. Haber bu bağlamda geçmiş, şimdi ve gelecek bağlantısını kurarak kendi zaman bütünlüğünü ve devamlılığını yaratır. Bu bütünlük gazeteciye; yaşanan anın hem içinde hem dışında hem de üzerinde olma gibi özerk bir statü sağlar.

Tuchman (1978: 107) da haber anlatısını diğer anlatı biçimlerinden farklı kılan unsurlar olarak; geçmiş zaman kipiyle, manşetlerden şimdiki zamanda yazılmasını ve paragrafların kısa ve cümlelerin genellikle 20 kelimeden az olmasını gösterir. İnal (1996: 101) bu biçimi ile haber anlatısının klasik öykü düzeninden ayrıldığını ifade eder. Serim, düğüm ve çözüm ilkesine dayalı klasik öykülemekten farklı olarak haber anlatısı, haber konusuna dair bir detayı başa yerleştirebilir. Özellikle en dikkat çekici ve en önemli bilgilerin öncelikle verildiği ters piramit¹⁴ kuralıyla hazırlanan haber metinlerinde bu durum açıkça görülebilir. Çığ (2010: 32), ters piramit kuralıyla yazılan haber metinlerinde kronolojik zamana göre anlatının bozularak anakronik bir anlatının oluşturulduğunu kaydeder. Habere konu olan olayın kronolojik oluş sırası yerine haberde öne çıkarılmak istenen olay ve durumlara göre haberin anlatısı şekillendirilir. Gerçek zamanda olayın en sonundaki hadise haberde en önce verilir. İnal (1996: 101)

¹⁴ Ters piramit kuralı; haber değerine göre en önemli olan bilgiden başlayarak en önemsiz doğru haberi yazılmasıdır. Gazetecilikte en yaygın haber yazma türüdür (Tokgöz, 2000: 218).

haberde olaylar arasında kurulan nedensel ilişkilerin çoğu kez zamansal bir sıra düzeni izlemediğinden yola çıkarak, haberin kendine özgü bir anlatı olduğunu ifade eder.

Haber bir anlatıcının anlatımı üzerinden inşa olur. İnal (1996: 101), haber anlatılarında mutlaka bir anlatıcının yer aldığını ve haberin söz merkezli kültürün bir öyküleme biçimi olduğunu kaydeder. Gazeteci de haber anlatısındaki bilgileri derleyen, onları belirli bir olay silsilesi içerisinde ele alan kişi olarak haberde anlatıcı rolündedir. Gazeteci daha en başta neyin haber olacağını seçen, eleyen ve karar verendir. Gazeteci, bilgiyi toplayan, filtreleyen, topladığı bilgiyi düzene sokan ve yorumlayan anlatıcıdır (Girgin, 2002: 37). Haberin seçiminden haberin okurla bulunduğu ana kadar hep bir seçme eleme ve karar verme süreci işler. Neyin haber olacağı, neyin nasıl haber olacağı, nerede ve nasıl yayımlanacağı, hangi görsel eşliğinde sunulacağı gibi her aşama bir karar vermeyi gerektirir. Tokgöz (2000: 164-165) haberin, gazetecilerin kendi seçmeli ilgilerine göre ‘haber olur diye seçtikleri, ayırdıkları, düzenledikleri, haber olarak yazdıkları olay/olayların okunması, dinlenmesi, seyredilmesi’ şeklinde gerçekleştiğini kaydeder. Buna göre okur-izler kitlenin seçmeli algısı ile gazetecinin ki çoğunlukla örtüşmez. Bu nedenle daha en başından bir olay veya durumun haber niteliği kazanması, onun bir anlatıya çevrilmesi ve yayımlanması haberin ideolojik üretim aşamalarının bir ifadesidir.

Gazetecilik pratiklerinden ve nesnellik iddiasından kaynaklı anlatıcının ben dili kullanmaması ve haber metninin genelde üçüncü tekil şahıs ile yazılması anlatıcıyı belirsiz kılar. Anlatı biliminde “Tanrısal anlatıcı” olarak nitelendirilen bu durum, gazeteciye mekân ve zamandan uzak bir pozisyon sağlayarak ideolojik dolayımı gizleme imkânı sunar (Çığ, 2010: 274). Haber dilinin nesnel olması, haber kaynaklarına ve habere konu olan taraflara yer verilmesinin zorunluluğu gibi profesyonel kodlar, onu diğer medya metinlerinden ayrı kılar. İnal (1996: 23), haberin diğer tüm medya anlatılarından farklı olarak “haber” dilinin ve söyleminin profesyonel ilkelere dayanması gerekliliği bulunan tek metin olduğunu kaydeder. Bu durum haber anlatılarındaki ideolojik işleyişin profesyonel meslek ilkeleri üzerinden işlemesine olanak sağlar.

Okur, haberler aracılığıyla içinde bulunduğu zaman, mekân ve gerçeklikten bağımsız bir biçimde çok farklı yerlere erişebilir, olay ve olgular hakkında fikir sahibi olabilir. Kendisi için seçilmiş, derlenmiş ve sıralanmış yeni bir gerçeklik türünü

tecrübe edebilir. Tuchman (1978: 1), haberin dünyaya açılan bir pencere olduğunu kaydeder. Ancak bu pencere aynı zamanda bir çerçevedir. Çerçevenin içerisine dâhil edilecekler kadar dışarıda kalacaklar da önemlidir. Bu açıdan her haber anlatısı bir seçme ve eleme işlemine tabidir. Çerçevenin kurulma biçimi, haberin gazetenin neresinde ve nasıl yer aldığı, okurun görme ve değerlendirme biçimini de etkileyecektir. “Haber dili, gündelik dünyayla özel bir ilişki içerir, çünkü diğer herhangi bir dil gibi, söylemi hem çerçeveler hem de gerçekleştirir. Algıdır ve algıyı yönlendirir; gündelik dünyayı yeniden kurar” (1978: 107) diyen Tuchman, haber dilinin söylemi çerçeveleyerek iletmesine dikkat çeker. Olaylar, kişiler ve ayrıntılar her gün değişse de haberin içine yerleştirildiği çerçeveler değişmez (Atabek, 1992). Böylece okura biçimlendirilmiş, yapılandırılmış ve çerçevelenmiş bir “gerçeklik” anlatısı iletilmiş olur. Ancak bu çerçeve de haberin detayı ve art alanına ilişkin yeterli bilgi verilmez. Haberde eksik kalan boşluklar tipleştirmeler aracılığıyla doldurulur. İnal (1994: 150-151) haber metinlerinin, okur-izler kitleye çerçeveler içerisinde gerçekliğe ilişkin haritalar ve modeller sunduğunu bununla birlikte haber metinlerinde eksik bırakılan bilgilerin, daha önce benzer olaylardan edinilen ve hafızada depolanan bilgi ile birleştirilerek okunması yolu ile doldurulduğunu kaydeder. Dolayısıyla bireysel ve kolektif belleğin bilgileri, haberlerin tamamlanması sürecinde de aktiftirler.

Haberin dili, geçmiş zaman dilidir. Bu sebeple gazetelerin yazdığı her anlatı ‘tarihi’ bir anlatı olma özelliğini de taşır. Günümüzün vakanüvisi olarak hareket eden gazeteler, tarihin metnini de üretir (Çoban, 2009: 29). Gazeteler, haber anlatıları ile hem geçmişin anlatısını yayar hem de kendisi bir tarihi belge niteliği taşıyarak o toplumun o dönemki tarihini, yazılı ve görsel olarak kolektif belleğe kaydeder. Gazeteler bunu yaparken o toplumda olup bitenlerin tümüne yer vermez. Yayın politikası, editoryal süreç, ekonomik ve siyasi etkenler-öncelik ve yakınlık, güncellik, haberin yeni olması gibi haber değerleri çerçevesinde neyin gazete gündemine gireceğine dair bir seçme işlemi ile bu gerçekleşir. Olick (2014: 25-26), gazetelerde gündeme getirilen haberlerin seçiminin sosyal bellekle doğrudan ilgili olduğunu ifade eder. Çünkü gazeteciler o toplum için önemli olan ya da önemli olduğuna karar verilen konuları haber yaparlar. Toplum için önemli olan olaylar aynı zamanda o toplumun belleği ile ilişkilidir. Gazetecinin kendisi bile haberi yazarken o toplumun belleğine bağlıdır. Ayrıca gazeteler ticari anlamda alıcısını oluşturacağı haberlere öncelik

verirler. Doğal olarak bellekte depolananlar da bu seçme işleminden geçenler, yayımlanabilir olmayı kazananlar olacaktır.

Gazetelerin her türlü seçme işleminden başarıyla geçerek yayımlanabilen haberlerin gazetede nasıl ve nerede yayımlandığı, haberin çerçeveleme biçimi, kullanılan sıfatlar, kalıplar bellekte nerede ve nasıl yer alacağını da belirleyecektir. Dolayısıyla kolektif belleğin inşasında gazeteler sadece neyin haber olacağını belirleyerek değil nasıl haber olacağını belirleyerek de hafızada kaydedilme biçimini şekillendirir. Bu durum, yıllar sonra haberin okunma, görülme ve anlamlandırılma pratiklerini de etkileyeceğinden gazeteciliğin bellekle ilişkisi sadece geçmişe dönük değil aynı zamanda geleceğe de uzanmaktadır.

Gazeteciler, toplumsal olayların haberleştirilmesinde geçmiş bağlamı, sınırlı ölçüde de olsa kullanırlar. Bu anlamda tarihçilerden ayrılırlar. Tarihçiler herhangi bir olayın anlatımında; ilişkileri, art alanı, kronolojik sıralama içerisinde kanıtlara dayanarak, derinlemesine ve detaylı bir şekilde incelerler. Gazeteciler ise haber metinlerinde basit, açık ve anlaşılır dille, detaylardan çok konu bağlamını anlatan bilgilerle örülü bir anlatı sunarlar. Bu nedenle geçmişin incelenmesi ya da geçmişin güncellenmesi konusu tarihçiler ve gazeteciler arasında zorunlu bir ayrımı da beraberinde getirir.

Gazeteler ve kolektif bellek arasındaki ilişkiyi inceleyen Barbie Zelizer (2019); gazetelerin bu tip bir anlatı türünü kullanmalarının gazetecilerin geçmişi anlatma yetisini sınırlandırdığını ifade eder. Ona göre geçmişe belirli amaç doğrultusunda sınırlı ölçüde ve de ihtiyaç duyulduğu kadar yer verilmesi haber anlatılarını, tarihi anlatılardan ayırır. Haber anlatıları, geçmiş hakkında detaylı bilgi edinilmesini amaçlamaz. Haber anlatılarında gündemde olan konunun daha iyi anlaşılması için geçmişe yer verilir ya da olayın arka planı hakkında bilgi vermek adına geçmiş kullanılır. Bu bağlamda gazeteciler tarihçilere göre daha sınırlı bir alanda geçmişle ilişki kurarlar (Zelizer, 2019: 305).

Anlatının biçimi ile bellekle kurulan ilişki biçiminin de niteliğinin değiştiğini vurgulayan Zelizer (2019) gazetecilerin hangi hikâyeleri hangi araçla göstereceklerini belirledikleri andan itibaren belleğin alanına girmiş olduklarını kaydeder. Zelizer'e göre gazetecilikte geçmişin üç tür kullanım biçimi vardır: Bazı zamanlar haberin veriliş biçimi, geçmişle ısrarlı bir ilişki kurar: bu durumda biçim belleği gerektirir.

Gazeteler ölüm ilanları, anma törenleri ve yıl dönümü haberleri ile eskiden yaşanmış olayları yeniden yazarak yeniden gündeme getirirler. İkinci bir türde haberin veriliş şekli geçmişle ilgili olsa da aynı zamanda şimdiki zamanı niteler. Bu durumda da biçim belleği davet eder; gazetecilik geçmişi şimdiki zamanla meşgul olmak adına yapılır. Zelizer bu türe örnek olarak tarihsel analogları, geçmiş-şimdiki zaman kıyaslamalarını örnek verir. Üçüncü türde ise geçmişe sesleniş söz konusudur: biçim geçmişe boyun eğer. Geçmiş kendi kendine konuşma ya da sonradan akla gelen bir düşünce olarak bir habere nakledilir. Gazeteciler geçmişi haberlere dâhil ederek şimdinin anlaşılmasını sağlamaya çalışır (Zelizer, 2019: 305-306). Zelizer'in bu değerlendirmesi, gazetelerin belleği oluşturmadaki rolü kadar bellekten istifade etmedeki rolüne de işaret etmektedir. Haber, geçmişin çağrılması ya da yeniden inşası ile anımsamayı sağlar. Böylelikle bugünün anlaşılmasına ve geleceğin öngörülebilir olmasına hizmet eder.

Zelizer'in gazetecilerin geçmişi haberde kullanma biçimlerine ilişkin değerlendirmesine benzer nitelikte bir başka değerlendirmeyi de Jill A. Edy yapar. Gazetecilik pratiklerinin kolektif belleğin inşasındaki rolünü inceleyen Edy, 'Kolektif Belleğin Gazetecilik Kullanımları' (1999) isimli makalesinde; gazetecilerin geçmişle ilgili tasvirlerinin bir topluluğun geçmişiyle ilişki kurma biçimini etkilediğini ifade eder. Ona göre haber hikâyeleri/anlatıları, toplumu tek bir kimlik olarak mı yoksa birden fazla grup olarak mı gördüğümüzü ve geçmişi olduğu gibi mi yoksa eleştirel olarak mı göreceğimizi etkiler (Edy, 1999: 73). Aynı zamanda haber anlatıları, geçmişin şimdiki zaman ve gelecek zamanla olan ilişkisini de etkiler.

Haber anlatıları aynı zamanda geçmişin bir hikâyesidir. Ancak edebi öykü da hikâyeden ayrılan yönü kurgusal değil bir gerçekliğe karşılık gelmesinden ya da öyle olduğunun varsayılmasından ileri gelmektedir. Haberlerin yaşanmışlığın bir anlatısı olması, onu tarihin bir malzemesi yaptığı kadar, toplumun kendisiyle kuracağı kimliksel bağın da aracısı yapar. Haber metinlerindeki geçmişin anlatısı ile hem geçmiş, hem şimdi hem de gelecek belirlenmiş ve anlamlandırılmış olur. Edy (1999), haber pratikleri açısından bunun üç yol ile gerçekleştiğini izah eder: "anma törenleri, tarihsel analogiler ve tarihsel bağlamlar". Gazetelerde otoritelerce onaylanmış o toplumun kimliksel aidiyeti için önemli olan günler olabileceği gibi bir isyanın yıl dönümü de olabilir. Edy'nin (1999: 74) "Yıl Dönümü Gazeteciliği" olarak nitelendirdiği bu anma haberleri ile geçmiş ve şimdi arasında duygusal bir bağ

kurularak o günlerin hatırlatması yapılır. Anma günlerinde yetkililerin yaptığı konuşmaların, anıt ziyaretlerinin, çelenk koyma törenlerinin haberleştirilmesi ile kolektif bellek için önemli olan günler ya da tarihi olaylar hatırlatılmış olur. Geçmişin dramatize edilmiş anlatısı ile o gün yaşanmış duygular tekrar tekrar hissettirilmek istenir. Böylece şimdiki zamanda geçmişin acısı, öfkesi, sevgisi, heyecanı ve coşkusu yinelenerek geçmişin anısı duygusal anlamda pekiştirilir. Bu duygusal pekiştirme topluluk ya da grup aidiyetinin sağlanmasında birleştirici bir rol oynar. Ortak hisleri paylaştıklarınızla ancak böyle bir kimlik birlikteliği “biz” ruhu sağlanabilir. Bu anlamda geçmişin dramatik yıl dönümlerinin haberleri, kolektif ruhun ya da “biz” duygusunun oluşumunda tarihsel ve toplumsal bir işlev üstlenir. Burada farklı grup belleklerinin farklı anma günlerinin olduğunu da göz önünde bulundurmak, topyekûn bir değerlendirmeden uzaklaşılmasını sağlar. Nasıl ki tüm toplumu kuşatan kolektif bir bellek varsa farklı din, cinsiyet, ırk ve ekonomik sınıf vb. grupların farklı bellekleri de mevcuttur. Gazetelerin de mülkiyet ilişkileri, genel yayın politikası ve ideolojik duruşu hitap ettiği kitleyi birbirinden ayırır. Kolektif hatırlatmalarla -ulusal ve dinî bayramlar gibi- birlikte hitap ettiği grubun niteliğine uygun olarak farklı hatırlatmalar da söz konusu olabilir. Örneğin sol tandanslı bir gazetenin işçi hareketlerinin anma gününü öne çıkarması ile sağ-muhafazakâr bir gazetenin aynı günü anma biçimi benzer olmayacaktır. Öyle ki anma gününün gazetenin hangi sayfasında hangi büyüklükte ve hangi görseller eşliğinde sunulacağı bile gazetelere göre farklılaşır.

Edy (1999: 75), gazetelerde ortak geçmişin hatırlatılmasının, geçmişi tecrübe edenler ya da o anı yaşayanları etkilediği kadar o anı yaşamayan yeni nesil için de etkili ve önemli olduğunu kaydeder. Ona göre bellektekilerin hatırlatılması; yeni nesil için ortak belleğe müdâhil olmanın bir aracı hâline gelir. Böylelikle birikimin bir sonraki nesle aktarımı tesis edilmiş olur. Gazetelerin bellek anımsatıcısı olarak üstlendiği bu işlevin toplumsal yönü hem hatırlatma yoluyla bellektekilerin pekiştirilmesi hem duygudaşlığın-ortaklığın tesisi hem de bunun kitlesel olarak gerçekleştirilebilmesinde yatar. Başaran İnce (2010: 59), belleği meşgul eden herhangi bir konunun izinin haber anlatılarında sürülebildiğini çünkü haber anlatılarının kendisinin de bir “hafıza yeri” hâline geldiğini kaydeder.

Gazetelerin kitle olarak tanımlanan toplumun tüm kesimlerine sesleniyor oluşu onu diğer bellek araçlarından daha etkili kılar. Örneğin bir müze kendisini gezenlere

içindekileri hatırlatabilir ya da simgesel bir heykel onu görenlere o anı ya da olayı hatırlatıcı bir rol oynayabilir. Gazeteler ise yayımladıkları bir haberle kitlesel bir hatırlatıcı olabilirler. Edy (1999: 72), “medya, herkese hatırlatır” diyerek kitle iletişim araçlarının diğer bellek hatırlatıcılarından çok daha farklı ve etkili bir araç olduğunun altını çizmiştir. Ona göre medya; hafıza mekânları, anıtlar, resimler, heykellerden çok kitlesel bir hatırlatma yapmaktadır. Medyanın bu güce kitleselliğinden ileri gelmektedir. Bugün internet teknolojileri ile anlık erişilebilirlik sağlayan medya metinleri, çok geniş bir okur kitlesine seslenebilmektedir.

Edy (1999) tarihsel analogilerin geçmiş bir olayı, güncel bir olayı analiz etmek ve yordamak amacıyla kullanıldığını ifade eder. Ona göre gazeteler böylece geçmiş, şimdiki zamanla ilişkilendirir. Mevcut bir sorun geçmiştekine benzer şekilde inşa edilir. Böylece geleceğin seyrinin geçmişinki gibi akacağı varsayılır. Edy bunun tersinin de mümkün olabileceğini bazen şimdiki durumdan yola çıkılarak geçmişe dair bakışımızın da biçimlendirilebileceğini ifade eder. Ancak Edy, haber anlatılarının geçmişini yeniden incelemek için fırsatlar sunmadığını kaydeder. Ona göre; haber metinlerinin basit, açık ve dramatik yapıları odağın günümüzde kalmasına yol açar. Medya söylemleri genellikle şimdinin anlamı, geçmişin anlamı ve bunlar arasındaki bağlantıya ilişkin eş zamanlı tartışmalara yer veremeyecek kadar basittir. Geçmiş bir illüstratör, bir model olarak kullanılır ve geçmişle ilgili tartışma, bir benzetme olarak belirli bir geçmişin kullanışlılığıyla sınırlı olabilir. (Edy 1999: 77-79). Bu nedenle haber anlatıları geçmişin derinlemesine analizine müsaade etmez.

Edy (1999), kolektif bellek ve gazetecilik pratikleri arasındaki ilişkide öne çıkardığı kavramlardan biri de “analoji”dir. Edy’e göre gazeteciler geçmişteki olaylarla güncel olaylar arasında kurdukları analogiler yoluyla hem geçmişin hatırlatılmasını sağlar hem de güncel sorunun nasıl anlamlandırılacağına çerçevesini çizerler. Tarihsel analogiler, bugün gerçekleşen bir olayı anlamlandırmak için geçmişteki bir olaya benzetilerek açıklanmasıdır. Böylece bugün yaşanan bir olayın akıbetinin geçmişteki bir olayın sonucu gibi gerçekleşeceği öne sürülebilir. Edy gazetecilerin analogi yaparken kendi analizlerinin yanı sıra akademisyenlerin, kanaat önderlerinin, tarihçilerin ve analistlerin vb. görüşlerine sıklıkla yer vererek söylenmek istenilenleri seçkinler yoluyla da ilettiklerini belirtir. Ona göre gazetelerde yayımlanan haber anlatılarının geçmişle kurduğu bağ, hem geçmişin güncel bir olay üzerinden ele

alınıp hatırlatılmasının hem de geçmiş üzerinden toplumsal kimlik aidiyetlerinin kurulmasında aracı bir rol oynar (Edy, 1999: 73).

Haber metinlerinde geçmişin kullanılmasının bir diğer yolu da tarihsel bağlamdır. Güncel olanın anlatısı olan haber anlatıları nadiren de olsa tarihsel bağlam içerisinde verilir. Edy'e (1999) göre tarihsel bağlam; anolojilerden farklı olarak geçmişteki olay veya olgu ile benzeşiklik kurmaktansa o noktaya nasıl gelindiğini anlatır. Ayrıca muhabirler geçmişteki farklı olay ve olgularla ilişki kurar. Gazetecilerin tarihsel bağlamı çok kullanmamalarının nedeni nesnelliktir. Haberin tarihsel süreçteki olay ve olgularla ilişkilendirmesi yorum olarak nitelendirildiğinden gazeteciler tarafından pek tercih edilmez. Gazetecilerin tarihsel bağlamı çok kullanmamalarının bir başka sebebi, nedensellik iddiasıdır. Tarihsel bağlamın göz önünde bulundurularak haberi çok daha geniş bir bağlam içerisinden okumanın olay ve olgular arasında nedensellik ilişkisi kurulması dolayısıyla olay-olgunun nedenini açıklama iddiası, analogilerdeki benzeşiklik iddiasından daha güçlüdür (Edy, 1999: 80). Bu sebeple haber metinlerinde tarihsel bağlam gazeteciler tarafından çok tercih edilmez.

Kolektif bellek ve gazetecilik arasındaki ilişki üzerine çalışan alanının en önemli isimlerinden biri de Michael Schudson'dır. Schudson (2014) “*Hatırlatıcı Olmayan Kültürel Belleğin Bir Aracı Olarak Gazetecilik*” (*Journalism as a Vehicle of Non-Commemorative Cultural Memory*) isimli makalesinde gazetecilerin kolektif belleğe en önemli katkılarının habere konu olan olayları, okur için anlamlı ve tutarlı bir çerçeveye sığdırmak olduğunu ifade eder. Schudson (2014: 88) gazetecilerin geçmişi üç şekilde andıklarını söyler: bir hikâyenin haber değerini yükseltmek veya yoğunlaştırmak için tarihin kullanımı, olayın anlaşılabilirliğini artırmak için olayın hikâyesine geçmişin eklenmesi ve bireylerin veya grupların sıra dışı hikâyelerinde (bir insanlık dramını ele alan) geçmişin kullanılmasıdır.

Schudson (2014) gazetecilerin haber konusu olayın değerini artırmak amacıyla nispeten nadir ve eşi benzeri görülmemiş olduğu iddiasıyla geçmişi eklendiklerini kaydeder. Böylece dikkat çekici haber, kendisine ön sayfadan ve üst satırlardan daha kolay yer bulabilir. Örneğin haberin anlatısında “ (...) tarihinde ilk kez, daha önce böyle bir olay görülmedi” şeklinde ifadeler ilgi çekmek amacıyla geçmişle bağ kurulmasını sağlar. Burada geçmiş, tarihsel bir bilgiden ziyade geçmişten bugüne kadar devam eden çizgiyi anlatır ve olayın yeni ve benzersiz yanı öne çıkartılır. Habere

olay öyküsünün geçmişi eklenerek, okurun hikâyeyi anlamasına yardımcı olunur (2014: 88).

Schudson (2014), habere konu olan olayın daha iyi anlaşılması için geçmiş bağlamı hakkında bilgi verildiğini kaydeder. Örneğin istatistikler kullanılarak şimdi ve geçmiş mukayesesi yapılır. O olayın neden olduğu, nasıl olduğu ve nelere yol açabileceğini okurlara açıklayabilmek için bazı haber şablonları devreye sokulur. Bu şablonlar kullanılarak olayın bağlamı okura açıklanır. Olay bağlamının katılmasıyla, okur için daha anlamlı hâle gelir. Ancak Schudson bu açıklamaların olayın asıl nedenlerini gizleyebildiğini, başkalaştırabildiğini ve sonuçları değiştirebildiğini Amerikan basınından örneklerle izah eder (2014: 90-91).

Geçmişin üçüncü kullanımında Schudson (2014), sıra dışı ya da dramatik insan-grup hikâyelerinde geçmişin, okurun ilgisini çekmek amacıyla habere eklendiği görüşündedir. Kanser hastası bir bilim insanının sıra dışı öyküsü ya da polis şiddetine maruz kalmış bir siyahi vatandaşın mücadelesinin haber anlatısı bir film, roman ya da tiyatro olarak yayımlanarak ilgi çekici kılınır. Böylece geçmiş, şimdi ve gelecek bağlamı kurulmuş olur ve gündelik olaylar kültürel belleğin bir parçası hâline gelmiş olur (Schudson, 2014: 93).

Schudson'un kolektif belleğin inşasında gazetelerin geçmiş kullanmasındaki bu tezi, kolektif bellekle gazetelerin rolünün anma/hatıra gazeteciliği ile sınırlandıran yaklaşıma yeni bir pencere açar. Schudson, haber metinlerinde geçmişin kullanımının sadece toplum için önemli olay ve durumların hatırlatılmasında kullanılmadığını aynı zamanda rutin haberlerde de geçmişin kullanıldığını ortaya koymasına bakımından önemlidir.

Schudson Amerikan kolektif belleğinde Watergate olayının nasıl yer edindiğini incelediği "*Watergate in American Memory*" (1992) isimli bir başkası çalışmasında haberde geçmişin kullanım şekillerini inceler. Schudson belleği, bireysel bellek odaklı görmez. O belleğin insan yaşamındaki izlerini takip eder ve belleği süreklilik hâlindeki bir sosyal kurum olarak ele alır.

Schudson (1992)'un belleğe ilişkin altı önemli saptaması bulunmaktadır: Bunlardan ilki bellek insan zihninde değil, kurumlarda kurallar, yasalar, standart prosedürler ve kayıtlar biçiminde yer alır. Bu kurumlar ve biçimler bireylerin belleğinin dışında bilginin depolandığı ve iletildiği kaynaklardır. İkincisi bellek

kolektif olarak inşa edilmiş anıtlarda ve işaretlerde; kitaplarda, heykellerde ve hediyeelik eşyalarda bulunur. Üçüncüsü, bellek bazen bireylerin zihinlerinde konumlanmış olduğu durumda birey ya da nesillere ait gruplarla meslek gruplarının ayırt edici özelliği olabilir. Dördüncüsü, hatıraların bireylerde kendine özgü bir şekilde yer aldığı dilin kültürel inşası yoluyla ve sosyal uyarıcılara karşı sosyal bir tepki olarak kültürel ve sosyal olarak bulunurlar. Beşincisi, hatırlama eylemi çoğunlukla sosyal etkileşimle gerçekleşir; hatırlatıcı sosyal ipuçları ile sosyal amaçlar için hatıralar canlandırılır. Altıncısı, belleğin kültürel boyutu aynı zamanda yerel olmayan bir boyutu da önerir: belleğe verilen değer farklı toplumlarda farklı zamanlarda değişebilir. Bazen bu değer etkinleştirilirken bazen engellenebilir (Schudson,1992: 51). Bu bağlamda Schudson belleğin gündelik hayatın akışındaki izlerine odaklanır. O belleği sadece anıtlar ve abideler üzerinden okumaz. Aynı zamanda iş yaşamındaki kurallardan hediyeelik eşyalara, dilin kültürel inşasından belleğin sosyal olarak hatırlatılmasına kadar birey ve toplum hayatına etki etmiş çok yönlü bir okumayı önerir. Bellek sosyal olarak kuruluyorsa sosyal hatırlatıcıların ya da ipuçlarının toplumsal amaçlar doğrultusunda zamanın ve toplumun ihtiyaçları uyarınca hatırlatıldığını belirtir. Dolayısıyla Schudson'un bellek kavrayışı, kendinden öncekilere göre kapsam olarak daha geniştir.

Schudson belleği; tarih, geçmiş ve gelecek bağlamında sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarla ilişkilerle inceler. Amerikan siyasetinin en önemli skandallarından biri olan Watergate olayının kolektif bellekteki yerini medya üzerinden incelediği kitabında önemli tespitlerde bulunur. Schudson (1992), gazetelerde Watergate olayının her yıl düzenli olarak anılmasını geleneksel anma törenlerinden ayırıştırır. Schudson, Watergate'in anılmasını bazı sebeplere bağlar: Watergate'ten derinden etkilenmiş grup ve kişilerce özellikle hatırlatıldığı dolayısıyla bunun bilinçli bir eylemlilik hâli olduğunu ifade eder. Olayın bellekte tutunmasının bir başka nedeni olarak da olayın başının, gelişmesinin ve sonucunun olmasını gösterir. Watergate olayının bir hikâye anlatısındaki gibi kahramanları ve kötü karakterleri; çatışma öğeleri ve yüksek drama anları vardır. Ona göre bu unsurlar, Watergate'in bellekte kolaylıkla yer edinmesini, canlılığını korumasını ve hatırlanmasını kolaylaştırmıştır. Schudson bu olayı, AIDS hastalığı gibi başlangıcı tam olarak tanımlanabilir olmayan diğer sosyal olaylardan ayırır. Ona göre tanımlanabilir başlangıç, gelişme ve sonuç, gazetecilerin ve tarihçilerin anında dikkatini çekerek içgüdüsel olarak nasıl başa

çıkacaklarını bildikleri bu fenomenle daha çok ilgilenmelerini sağlar. Bir diğer sebep olarak insanların çoğunun olayı medya aracılığıyla uzaktan deneyimlemesi olarak açıklar. Televizyon yayınları ile duruşmalarda orada bulunamayan Amerikan toplumu oradalık hissini edinmiştir. Böylece ulusal meselelere toplumsal katılım, farklı bir düzlemde gerçekleştirilmiştir. Schudson'un Watergate'in hatırlatılmasına ilişkin en dikkat çekici değerlendirmesi olayın Amerikan tarihindeki diğer ulusal günler ya da olaylardan farklı olarak utanç verici bir hadise olmasıdır. Watergate'in yaşandığı tarihler bir gün olarak kutlanmaz ya da olayı hatırlatıcı bir anıt, türbe yoktur. Buna rağmen gazetelerde olayın yıldönümünde raporlar, analizler, değerlendirmeler çıkar. Schudson bunu haber endüstrisinin önemli olayların yıl dönümlerini muntazaman takip etmesine bağlar (1992: 56-60). Schudson'un Watergate olayının haberleştirilme sürecinden yola çıkarak yaptığı bu tespitler, gazetecilerin geçmişi, haber metinlerine hangi bağlam ve amaçla dâhil ettiklerine dair çarpıcı sonuçlardır. Özellikle Amerikan toplumu için ulusal kimlikle ilişkili; kutsal, tarihsel, mitsel gibi özellikleri olmayan hatta tam tersi bir nitelik taşıyan olayın yıl dönümlerinde çeşitli haberlere, dosyalara, haber analizlerine konu edinilmesi, gazeteciliğin bellekle ilişkisinin çok daha derin ve geniş bir boyutta olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Schudson'un bu açılımı siyasal otorite ya da erk kavramı ile de yakından ilgilidir. Siyasal erkin belirli ulusal kimlik politikaları çerçevesinde hatırlattığı anma günleri ulusal kimliği pekiştirme işlevi üstelenirken, siyasal erki zora sokan ya da ulusal kimlik dışında alternatif kimliklerin varlığına işaret eden diğer anma-hatırlatma gün ve etkinlikleri de bellekler arası mücadelenin göstergesi olarak görülebilir. Alana katkı sunan araştırmacılardan Barbie Zelizer, bellekler arası mücadelenin önemine değindiği *Küreselleşmiş Haber Akışında Yağmalanmış Bellek* (2011) isimli çalışmasında yerel bellek ile küresel bellek arasındaki mücadelenin dinamiklerini dolaşıma giren haberler üzerinden açıklar. Yerel, ulusal ve küresel prizmalar olduğundan bahseden Zelizer, küresel prizmanın ulusal, ulusal prizmaların da yerel prizmalardan oluştuğunun altını çizer. Belleğin başlangıç noktasının yerelde olduğunu belirten Zelizer, her hangi bir travmatik durum ya da kriz ortamında yerel düzeyde olayın anlatımında biçimden çok içeriğe, kesinlikten çok belirsizliğe ve tutarlılıktan çok tarafsızlığa ve çelişkiye öncelik verildiğini kaydeder. Halbuki küresel prizmada bu öncelik sıraları değişir (Zelizer, 2011: 27-28).

Zelizer (2011), küresel haber akışında bellekler arası mücadelenin yaşandığını ve bunun özellikle travmatik nitelik taşıyan olay ve durumlarda gerçekleştiğini kaydeder. Zelizer, küresel haber akışı sırasında politik ve ekonomik olarak güçlü toplumların-ülkelerin belleğinin devreye girdiğini, o belleğe ait olaylarla yaşanan olay arasında benzerlik kurulduğunu ve anımsatmanın da egemen belleğin kodlarına hizmet ettiğini söyler. Zelizer Körfez Savaşı yaşandığında hem II. Dünya Savaşı hem de Vietnam Savaşı ile benzeşim kurulduğu ancak hangisinin galip gelerek hafızada o şekilde yer alacağını zamanla belirlendiğini kaydeder (2011: 28).

Zelizer (2011), yerel belleğin zamanın bir noktasında olanların basitleştirilmiş, şematik, tanıdık, bileşik ve formüle edilmiş yorumlarını üretme eğiliminde olduğunu ancak küresel akışa girmiş bir haber sürecinde özellikle de Batı merkezli belleklerin devreye girmesiyle nüansını, kendine has özelliklerini ve çeşitliliğini kaybettiğini anlatır. Zelizer bu durumu ‘yerel belleğin yağmalanması’ olarak nitelendirir. Batı medyasının haberlerini daha erişilebilir, anlaşılır ve kalıplaşmış hâle getirmek için olay anında anımsatıcı kesinliğe ihtiyacı olduğunun altını çizen Zelizer, özellikle kriz, travma ve felaket haberlerinde yani bilinmezliğin yüksek olduğu olaylarda bu formlara ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bu formlar anlamlandırılması zor olan olayları anlamlandırmak için kullanılır. Yerel belleğin çelişkili, geçici ve çoklu yorumlarına karşı Batı belleğinin bilindik, tanımlanmış ve kesinleşmiş yorumları bilinmez olayların açıklanması için devreye sokulur. Böylece yerel bellek yağmalanırken, Batının anlamlandırma biçimi, kabulleri, kavramları ile olay ve olgunun nasıl anlamlandırılacağı ve bellekte nasıl saklanacağı da belirlenmiş olur. Zelizer, Batı’ya ait değer ve kavramlarla anlatılan yerel olayların, hatırlanma biçiminin de değiştirildiğine dikkat çeker (2011: 28-29).

Zelizer (2011), yerel belleğin yağmalanmasının 4 aşamada gerçekleştiğini ifade eder; “minimalizasyon, ikame, yer değiştirme ve nakletme”. Buna göre; minimalizasyon aşamasında haberde yerele ait unsurlar en aza indirgenerek minimize edilir ve haber anlatısı Batıya ait form ve unsurlarla oluşturulur. 2004 yılında pek çok Asya ülkesini etkileyen Asya Tsunumasi’nin haberleştirilme sürecinde öncelikli olarak olaydan etkilenen Batılı turistlerin isim ve hikâyelerine kapsamlı olarak yer verilip Batılı turistlerin hikâyeleri somutlaştırılırken, ölen yerlilerin isim bilgilerinin yerine ceset sayısı olarak hatta çoğu kez bununla ilgili belli belirsiz bilgi verildiğini,

yerel anımsatıcı unsurların haberdan silindiğini ve Batılı metaforlarla (Batının yardımseverliği, enkaz başında yapılan yayınlarla olayı tam olarak naklettiği böylece küresel anlamda bilgi sahibi olunmasını, yardım edilmesini tesis ettiği vb.) haberin inşâ edildiğini ifade eder. Ona göre bu habercilik tutumu ile yerele ait bir olay yine Batılı kavramlar ve formlarla çerçevelenerek küresel düzlemde duyurulur ve yayılır. Zelizer, ikinci aşama olarak ikame-yerine geçme kavramını kullanır. Buna göre; dünyanın Batı merkezi dışındaki coğrafyalarında meydana gelen özellikle de afet, kriz, travma gibi olaylarda dünyanın geri kalanı için özetleme işi Batının bilindik olayları ile yapılır. Zelizer, Kamboçya’da Pol Pot rejimi ile öldürülen milyonlarca insanın trajedisinin ancak Holokost ile anlatılabileceğinden hareketle yerel anımsatıcı unsurların devre dışı bırakıldığını kaydeder. Bu durum hem olayın özgünlüğünün ve gerçekliğinin hem de kolektif hatırlamanın bozulması anlamına gelir (Zelizer, 2011: 30-32).

Zelizer (2011) yer değiştirme aşamasını, Pulitzer Ödüllü Kevin Carter’ın 1993’te Sudan’da açlıktan ölmek üzere olan bir çocuğun akbaba tarafından takip edildiği fotoğrafının farklı kıtlık haberlerinde tekrar tekrar kullanımı ile anlatır. Zelizer, Afrika ile ilgili benzer pek çok haberin iletiminde olayın orijinal görüntüsünün yerine bu fotoğrafın kullanıldığını ifade eder. Bu aşamada sembolik olarak bir olayı ya da durumu anlatan imajların benzer nitelikli başka olayların anlatımında da kullanılarak olayın kendine özgü yanlarının diğer olaylarla benzeşik olan taraflarının gölgesinde kalmasıyla sonuçlanır. Dolayısıyla bu aşamada “metaforik” imajlar, yaşanan asıl olayların anlatımında yinelenerek asıl olayın yerine geçer, asıl olayın imajları ve bilgileri yerinden edilmiş olur (Zelizer, 2011: 32).

Nakletme ya da ulaştırma aşamasında ise Zelizer (2011), çağrışımsal anlamların değişmesinin önemine işaret eder. Buna göre daha önce yaşanan bir olayın görsel, sözel veya eylemsel olarak sembolik anlatımı kendisinden sonra yaşanan benzer olayların anlatımında kullanılır. Örneğin Irak’ta Saddam heykelinin yıkılması; Komünizmin başarısızlığı olarak nitelendirilen Prag Baharı ve 1956’da yaşanan Macar Devrimlerine hem sözlü hem de görsel olarak haberlerde atfedilmiştir. Zelizer, küresel haber akışında bu durumun özellikle yerel belleğin anımsatıcı unsurlarına alan tanınmayarak stratejik ve hatalı çağrışımlarla yayıldığına dikkat çeker. Haberlerde hem sözlü hem de görsel olarak iletilen her aşama Zelizer’e göre; Batı medyasının

yerel deneyime kendi anımsatıcı yorumlarını eklemesini sağlamaya hizmet eder. Böylelikle yerel bellek unsurları yamyamlaştırılırken Batı belleğinin anımsatıcı unsurları merkezî konuma yerleşmiş olur (Zelizer, 2011: 33-34).

Zelizer'in belleğin özellikle yerelde meydana gelen ve haber değeri taşıyan olayların haberleştirilme süreçlerinde Batı belleğinin şablonlarının çerçevelerinin ve kodlarının kullanılarak yerel belleğin “yamyamlaştırılması” nitelendirmesine benzer bir nitelendirmeyi Shudson yapar. Shudson (2007) “belleğin çarpıtılması” kavramı ile toplumsal belleğin kaydetme ve hatırlanma biçimlerinde yaşanan çarpıtmayı açıklamaya çalışır. “Bir görme biçimi aynı zamanda bir görmeme biçimidir; bir hatırlanma biçimi aynı zamanda bir unutma biçimidir.” diyen Schudson, bellekte çarpıtmanın kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Çünkü bellek her koşulda ve her zamanda bir seçme işlemine tabidir. Shudson’a göre kolektif bellekte dört çarpıtma süreci bulunmaktadır: Uzaklaştırma, araçsallaştırma, öyküleştirme ve uzlaşısallaştırma (2007: 181).

Uzaklaştırmada belleğe yerleşen olayın üzerinden belirli bir sürenin geçmesi ile olayın hem duygusal izleri, hem de detayları giderek silinir. Hatıranın izlerinin siliniyor olmasına karşın hatırlatma-anma günlerinin, etkinliklerinin düzenlenmesi yoluyla hatırlanmak istenilen kısımlar kültürel yönden kurumsallaştırılarak hatırlanır hâle getirilir. Schudson, araçsallaştırmada güncel çıkarlara hizmet etmek üzere kasıtlı bir şekilde geçmişin tahrif edildiğini, hatırlanacak unsurlar kadar olayın nasıl hatırlanacağını da biçimlendirilebildiğini ifade eder. Bu bağlamda sansürleme ve örtbas etme de birer araçsallaştırmadır. Schudson, Körfez Savaşı’nın kamuoyuna anlatılmasında Amerikan toplumu için daha uzak bir geçmişten İkinci Dünya Savaşı’yla benzerlik kurulduğu ve bu şekilde savaşın meşrulaştırılmaya çalışıldığını açıklar. Böylece Amerikan tarihi açısından başarısız ve daha yakın tarihli bir savaş olan Vietnam Savaşı ile değil İkinci Dünya Savaşı ile benzeşim kurularak Vietnam’ın anımsanması unutturulmaya çalışılır. Araçsallaştırmada başarılı olayların anımsatılması ile başarısız olayların anımsatılması arasında fark vardır. Başarılı olaylar kolaylıkla sahiplenilip kabullenilirken, başarısızlıkla sonuçlanan olaylar anımsatılmak istenmez. Toplumca hatırlanan ya da hatırlatılmak istenen olaylarda bu durum açıkça görülebilir. Örneğin bir ulusun tarihinde kazanılan zaferler, farklı alanlarda diğer toplumlara karşı elde edilen üstünlükler, kimliğin övünç unsurları

olarak hatırlatılır. Bu, o topluma üstünlük, dolayısıyla üstün vasıfları olan bir topluma aidiyet duygusunu aşılır. Ancak başarılı olayların hatırlatılması kadar rahatsızlık verici olayların bastırılması da bir araçsallaştırmadır. Bastırmada sansür de devreye girer; tarihçiler, gazeteciler anımsamak istemedikleri olayları sansürleyerek bastırılmasına hizmet ederler. Bazen bu toplumsal çatışmaların görülmemesi olarak da çalışabilir. Schudson, birinci derece araçsallaştırmada, güncel çıkarlara hizmet etmek için geçmişin belli bir yorumunun desteklendiğinin, ikinci derece araçsallaştırmada ise geçmişin onu nakletmekle yükümlü olanlara şöhret kazandırmak için yorumlandığını ifade eder. Schudson, Watergate skandalının haber anlatıları üzerine yaptığı çalışma ile Zelizer'in Keneddy suikastı olayının basında yer alışını inceleyen çalışmasına dayanarak, gazetecilerin haber anlatıları ile olayı bağlamından uzaklaştırarak kendi istedikleri bir bağlamda yeniden yazdıklarını ve bu bağlamda kendilerini kahraman ya da anlatıcı veya aktarıcı olarak otorite hâline getirdiklerini söyler. Ancak geçmişin kasıtlı çarpıtılmasında önleyici ya da engelleyici durumlar da olabilir. Yazılı, işitsel ya da görsel kayıtlar ile dürüst tarihçi ve gazeteciler çarpıtmaya yer yer engel olabilirler (Schudson, 2007: 182-189).

Schudson (2007)'a göre geçmişin çarpıtılmasında kullanılan unsurlardan biri de öyküleştirmedir; belirli bir yorumun nakledilebilmesi için bir başlangıç, gelişme ve sonucunun olduğu bir anlatıya dönüşmesi gerekmektedir. Olay bir anlatıya çevrildiğinde bir başlangıç noktası seçilir. Bu anlatı biçimlerinde asıl olayın gözden kaçırılabilir; Körfez Savaşı'nda basın kuruluşları petrol dökülen denizdeki karabatakları haberleştirerek, bombalanan şehirlerdeki insan kayıplarını gizlemişlerdir. Schudson, öykülemenin bir başka işlevinin de geçmişte yaşanan olayın süslemek suretiyle basitleştirmek olduğunu kaydeder; öyküleştirme ile anlatı başkalaştırılır, bazı kişiler kahramanlaştırılır ve bellekte gerçeklikle bağdaşmamış hâli ile yer edinir. Schudson ikinci bir öyküleştirme türü olarak geçmişin bugünle olan ilişkisini anlatan daha genel öyküleri işaret eder: İnsanlık tarihinin Batı merkezli baskın anlatısı, içinde bulunulan zamanının anlatısını baskılar ve onu biçimlendirir (2007:189-192). Schudson böylece Zelizer'in vurguladığı Batı merkezli belleğin yerel bellekleri yağmalanması kavramına benzer bir yerden okuma yapar. Özellikle küreselleşme ve dijitalleşme ile egemen haber anlatıları daha çok dolaşıma girerek tek merkezli bir görme ve değerlendirme biçiminin yayılmasını sağlamış olur. Böylelikle

yerelin derdini anlatan haber anlatılarının yeri, egemen anlatılar tarafından ikame edilir.

Schudson'a (2007) göre; bilimselleştirme ve uzlaşısallaştırma da bireysel bellekte hatırlananların toplumsal bellekçe bilinir olanlardır. Anılar hem bireysel hem de toplumsal olarak hazırlanır, tasarlanır ve prova edilir. Güçlü toplumsal kurumların ilgilenip koruduğu deneyimlerin, zengin ve kurumsal belleklerin desteklemediği deneyimlerden daha iyi korunması olasılığı yüksektir. Bu nedenle kurumsal olarak desteklenen, depolanan, arşivlenen anıların hatırlanması da muhtemeldir. Uzlaşısallaşma ise toplumsal amnezi ile ilgili bir kavramdır. Neyin hatırlanacağı neyin unutulacağı toplumsal olarak belirlenir. Kültürel açıdan önemsenen ve düzenli olarak hatırlatılan eylemleri anımsamak kültürel açıdan bastırılan ya da kınanan eylemleri anımsamaktan daha kolaydır. Bu hatırlatma ve unutma diyalektiğinde medya belirli görüşleri gündeme getirip, belirli görüşlere de hiç yer vermeyerek neyin nasıl hatırlanacağını belirlediği kadar neyin nasıl unutturulacağını da belirlemiş olur. Bir diğer önemli yöntem de anıtsallaştırma. Anıtsallaştırma sürecinde anımsatılmak istenen geçmiş, yeniden inşa edilir. Çünkü anıtsallaştırma ile geçmiş ve kronolojiden bir gelenek yaratılır. Ancak bu her zaman birliktelik ve uzlaşım yaratmaz, aksine bu tür eylemler bir tartışmayı da kaçınılmaz olarak harekete geçirir. Schudson, bir ikonun ne kadar kutsalsa o kadar protesto edileceğini ifade eder. Belleğin canlı, dinamik yapısı onu aynı zamanda bir mücadele alanı hâline getirir (Schudson, 2007: 193-195).

Haberin hatırlatma ve geçmişî biçimlendirme işlevine ilişkin bir diğer önemli tespit de Eyal Zandberg, Oren Meyers ve Motti Neiger (2012) tarafından İsrail TV kanallarında “*Holokost ve Kahramanlığı Anma Günü*”nün haberleştirilmesine ilişkin araştırmalarında ortaya konulmuştur. Araştırmada medyanın günlük haber yapma ritüeli ile ulusal anma günlerinin hatırlatılması görevi incelenmiştir. Araştırmacılar, “*tersine çevrilmiş bellek*” kavramı ile muzaffer şimdinin anlatılarak geçmişin travmatik hadiselerinin haber anlatıları aracılığıyla yeniden şekillendirildiğine dikkat çeker. Zandberg vd. (2012: 69) bu örnekten yola çıkarak bugünden geçmişin, kolektif belleğin şekillendirilebildiğini ve gazetecilerin birer bellek ajanı olarak çalıştıklarını kaydederler.

Gazeteciler, haber değerleri ve gazetecilik pratikleri çerçevesinde yayımlanmasına karar verdikleri haberleri kültürel çerçevelere yerleştirerek geçmişle

bağ kurarlar. Böylece hem haberin anlamsal boyutlarını oluştururlar hem de yeni bir olayı geçmişin çerçevelerine yerleştirerek onun yeni olmasından kaynaklı bilinmezliğini giderirler. Zandberg vd. (2012: 77), geçmişin sadece güncel amaçlar doğrultusunda kullanılmadığını bu haber programları ile geçmişin şimdinin anlatılması ile anıldığını ifade ederler. Tersine çevrilmiş bellek ile bugünün başarıları aracılığıyla zorlu geçmiş anılarla travmatik olaylarla toplu yüzleşme kolaylaştırılır ya da bu yüzleşmeden tamamen kaçınılır.

Bugünün ihtiyaçlarına cevap veren “geçmişin” anılması, geçmişin bugünden şekillendirilmesi, bugün yaşanan olay ve olguların geçmişteki kullanılan kavramlarla nitelendirilmesi, kolektif bellekte devamlılık algısını ve toplumun süreklilik duygusunu (geçmiş-şimdi-gelecek) pekiştirir. Haber metinlerinin geçmişin bir parçası hâline gelmesi sadece arzulanan geçmişin yaratılması ile sonuçlanmaz aynı zamanda tarihsel süreçte ilişki kurulmuş olan “öteki” aracılığıyla kendine ait değer ve nitelikler kutsanarak benzerlik, birlik, beraberlik ve üstünlüğe ilişkin algı güçlendirilir. Özellikle ezelden gelen bir rekabet ilişkisinin olduğu, dinî, etnik ve kültürel ortak bir yanın da mevcut olmadığı “öteki” ile ilgili haber anlatıları sıklıkla tehditkâr, küçümseyici, ötekileştirici, hak verici, yer yer yüceltici ifadelerle “biz” ve “öteki-yabancı” ayrımı belirgin hâle gelir. Geçmişten gelen süreklilik duygusu burada da harekete geçirilir. Biz ve yabancı bugünün ayrımı değildir. Geçmişin düşmanı, bugünün ötekisidir. Nasıl ki anma günleri toplumun ortak duygularını pekiştiriyorsa ötekinin bir tehdit olarak sunulması da daha güçlü bir ortaklık ve dayanışma duygusunun yaratılmasına hizmet etmektedir. Bu nedenlerle haber anlatıları, geçmişe dayandırılmak suretiyle hem geçmişin anımsatılmasını hem geçmişin bugünün amaçları doğrultusunda şekillendirilmesini hem de geçmiş-şimdi-gelecek arasındaki süreklilik duygusunun tesisini sağlar.

3. TARİHSEL SÜREÇTE AVRUPA KOLEKTİF BELLEĞİNDEKİ TÜRK İMGESİ

Çalışmanın bu kısmında; Avrupa uluslarının belleğinde yer etmiş Türk imgesi serimlenecektir. Bu kapsamda öncelikle imgeden ne anlaşıldığı ve imgenin kavramsal olarak neye karşılık geldiği açıklanacaktır. Daha sonra tezin örneklemeine dâhil edilen ülkeler; Almanya, Avusturya, Fransa, Hollanda ve İngiltere'nin kolektif belleklerinde yer etmiş Türk imgesi izah edilecektir.

3.1. İmge Kavramı

İmge, Türkçe Sözlük'te¹⁵: “Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hülya, genel görünüş, izlenim, imaj, duyularla algılanan nesnenin bilince yansıyan benzeri, duyularla algılanan, bir uyaran olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar” olarak açıklanmaktadır. İmge; hayal, suret, işaret, resim timsal gibi anlamlara gelmekle birlikte felsefi açıdan insan bilgisinin ilk aşamasıdır (Hançerlioğlu, 1977: 74). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere imge, bir kişi, nesne, durum veya olaya ilişkin zihinde yer etmiş algıdır ve daha çok bilişsel bir sürece işaret eder.

İmge kavramı bilişsel süreçlerle ilişkilendirilse de imgenin tanımlanması ve tam olarak imge ile neyin anlatılmak istendiği sorunludur. İmgenin tanımlanmasındaki zorluk kavrama, düşünsel süreçte farklı anlamlar yüklenmesi ile ilgilidir. Kavramsal olarak imge; Antik Yunan'da kopya, ayna, parmak izi, neo-platonik düşüncede ikon veya maske (imago) aydınlanmada sembol ve aydınlanma sonrasında da gösterge olarak kabul edilmiştir (Şiray, 2020: 81). İmgenin, tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamlar yüklenmesi kavram olarak nerede konumlandırılacağı konusunda bir kafa karışıklığı yaratmıştır. Antik Yunan'da Sokrates ve Platon'da (Phadion, 2015: 67) önceden (idealar dünyasında) öğrenilenlerin bellekte kalan izi olarak kabul edilen imge, Aristoteles'de (2004: 74) duyular yoluyla elde edilenlerin bellekte bıraktığı iz olarak değerlendirilir. İmge dışarıyla temasın bir sonucu olarak elde edilir. Anımsama da bellekteki geçmiş imgesinin şimdiye gelmesidir. Ortaçağ Hristiyan düşüncesinde imge bellekteki iz anlamının dışında ikonografik bağlamda bir anlam kazanmıştır. Yates (2019: 101-107) bu dönem, hatırlamayı kolaylaştırmak için özellikle resim sanatında teşbihin (benzetme) öne çıktığını örneklerle açıklar. Buna göre imge,

¹⁵ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 31 Ekim 2020.

Hristiyanlık inancına ait tasvirlerle Tanrı, İsa, erdemler, iyilik, kötülük, cennet ve cehennem gibi kavramlar imlenmesini ya da temsil edilmesini ifade etmiştir. Böylece görülmeyenin görünen üzerinden temsili imge aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu açıdan imge sadece duyular yoluyla elde edilen ya da evvelden öğrenilenlerin izi olarak imge anlayışından bir şeyin bir başka şeyin yerini tutması, onu temsil etmesi anlamını kazanmıştır. Aydınlanma ve sonrasında ise imgenin dil ile ilişkisi incelenmiş; dışardaki gerçeklikten bağımsız olarak zihinde imgenin varlığı ile imgenin basit anlamda dilsel bir sembol olup olmadığı, sorgulanmıştır (Şiray, 2020: 85). Özellikle dijitalleşme sonucunda görsel imgelerin her yeri kuşatması ve imgenin başat bir belirleyici haline gelmesi imgenin görünmeyeni temsilinden çok doğrudan kendi varlığının bir kudret olarak kabul edilmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca kitle iletişim araçlarından dağılan imgelerin yeni bir imge dünyası oluşturması ile imgeyle ilgili yeni tartışma alanları açmıştır.

İmge kavramı, başta resim sanatı olmak üzere edebiyat, müzik, heykel, mimari, tiyatro, sinema, fotoğraf gibi alanlar için temel kavramlarından biri olma özelliğini taşır. Bir sanat eserinin oluşması öncelikle sanatçısının zihninde başlar. Sanatçının görüp hissettikleri, düşündükleri, izlenimleri belleğinde bir imge olarak bulunur. Sanatçının belleğinde başlayan eserin yolculuğu, tamamlanması ile sona erse de eserin kendisi de görsel, işitsel ya da yazınsal bir imge hâline dönüşebilir. Bir fotoğraf sanatçısının ya da haber fotoğrafçısının çektiği kare, o anın görsel bir imgesi olarak kolektif bellekte yer alabilir. Bu bağlamda iki ayrı imge kavrayışından bahsedilebilir; ilki duyular yoluyla elde edilen bilginin, yaşanmışlıkların, hatıraların bireysel bellekte bıraktığı iz olarak imge ve ikinci olarak bu bellek izlerinden ya da yeni yaşanmışlıkların ortaya çıkardığı hissi, izlenimi, olayı, durumu, kişiyi veya toplulukları anlatan, yaratıcı süreçlerle gelişen estetik, fotoğrafik ve sinematografik sanatsal imge.

İmgenin bellekle yakın bir ilişkisi vardır. Hançerlioğlu (1977: 74): “İmge, ancak bilinçte gerçekleşir, bilinçdışında kalmış birçok duyularımız imge meydana getirmezler. İmge, duyuların bilinçteki izidir. Bu iz aslının aynısı değil, az çok eksik bir kopyasıdır.” şeklinde bellek ve imge arasındaki mecburi ilişkiyi izah eder. Bu tanımlamaya göre imgenin varlık gösterebileceği alan bellektir. Görülen, hissedilen, duyulan, deneyimlenen bir şeyin zihinde yer etmesi o şeyin imgesi ile mümkün olur.

İmgenin varlık gösterebilmesi içinse bir mekâna ihtiyacı vardır. Öğrenilenlerin, yaşananların izi belleğe işlenir. Tarih boyunca imgenin kaydedildiği ve saklandığı yer olarak bellek; mühür yüzüğü, balmumu tablet, mağara, hazine, kütüphane, kuşhane¹⁶ vb. pek çok metaforla¹⁷ açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bellek, imgenin varlığının ön koşulunu oluşturur. Ancak bellek de imgesiz işleyemez. Amnezi ise (unutma) belleğin bu izlere artık sahip olmaması yani kaybolmasıdır.

Bellek ve imge ilişkisinde üzerinde durulan bir kavram da imgelemdir. Hançerlioğlu (1977) imgelemi; muhayyile, imgelerle düşünme yetisi olarak tanımlar. Buna göre imgelem; edinilmiş imgeleri birleştirip, kaynaştırma ve bu birleşiklerden yeni imgeler tasarlama yetisidir (Hançerlioğlu, 1977: 75). Bellek ve imge ilişkisine dikkat çeken David Hume, canlılığını tümüyle yitirmiş ve düşünceye dönüşmüş izlenimleri imgelem olarak ifade eder (Ökten, 2019 79). İmgeyi, insan zihninde bir yankılanma olarak tanımlayan Bülbül (2017: 28) ise imgenin okur imgeleminde gerçekleştiğini kaydeder. Yazılı, görsel ya da işitsel her tür mesajda gönderenin imgeleminden geçen ileti, okur-yazar ya da izler kitlenin imgeleminde anlamlandırılır. Bu açıdan imgelem, ilişkilendirme, değerlendirme yapma gibi zihinsel faaliyetlere ihtiyaç duyar ve yazar ile okur arasındaki bir ilişkiyi gerektirir.

İmge, fiziksel ve tinsel bir algılama ile okurun-izleyicinin imgeleminde hayal edilmesini sağlar. İmge ile okuyucuya nesnenin kendisinin doğrudan gösterilmesine gerek kalmaksızın deneyimlere, anılara, kültüre ya da okunan eserlerdeki izlenimlere dayanarak yeniden hayal ettirilir (Ulağlı, 2002: 431). Böylece öznenin kendisini göstermek yerine hayal ettirilmesi imge ile gerçekleştirilir. İmgenin hayale dayalı bu yapısı imgeyi üreten ile imgeyi gören, okuyan, işiten arasında eşgüdüm gerektirir. Bu eşgüdümün olması ortak kültürel kodlar ya da mitler aracılığıyla işleyen imgelerin kolektif boyutunu ortaya çıkarmış olur. Ulağlı (2018: 19), imgelerin sadece yazar ya da sanatçıların kendi zihin dünyalarını yansıtan bir araç olmadığından hareketle; içinde yaşanan toplumun ve dönemin genel eğilimlerini gösteren sistemli yapılar olduğunu ifade eder. İmge, içerisinde nesnel ve öznel duyumsal ve entelektüel elemanlar barındıran bireysel ve kolektif sunumlardır (Brunel'den Akt. Ulağlı, 2018: 20). Tıpkı

¹⁶ Sokrates belleği bir kuşhaneye benzetir: “ Daha önce zihinlerimizi bir balmumu topağı olduğunu tasavvur ettik; şimdi de her zihnin, kimi sürüler, kimi küçük gruplar halinde, kimi de diğerlerinin arasında orada burada tek başına uçan çeşitli kuşları içinde barındıran bir kuşhane olduğunu düşünelim.” (Draaisma, 2018: 51).

¹⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. D. Draaisma (2018) “Bellek Metaforları”.

bireysel bellekte olduğu gibi kolektif bellekte de imgelerden bahsetmek mümkündür. Kolektif belleğin imgeleri toplumun bilinçaltında yer etmiş önemli olay, olgu, kişilere ait izlerdir. Bu izler hem toplumun kendine hem de ötekine ilişkin algısını etkiler. Bu sebepten imgelerin yüklendiğı ve imlediğı anlamları çözmek hem bireysel hem de kolektif kendilik algısının olduğu kadar ötekine ilişkin algının da çözülmesini sağlar.

Necdet Keleş (2016: 113), imgebilime göre imgeyi, bir milletin diğeri milletleri ulusal özellikleri, fiziksel nitelikleri, giyim, folklor, din, gelenek, töre, kültür ve edebiyatları hakkında edindiğı, zihninde tasarladığı doğru veya yanlış her tür intiba ve düşünceler olarak tanımlar. Bu tanımdan hareketle, imgenin sadece duyular yoluyla elde edilen bilgilerin zihnindeki izi değil aynı zamanda kolektif bilinçte ötekine ilişkin tasavvuru da gösterdiği sonucu çıkarılabilmektedir. Dolayısıyla kolektif bellekteki ötekine ilişkin imgelerin izahı toplumlar arasındaki birbirini görme biçiminin de anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1.1. Temsil Sorunu Bağlamında İmge, Bellek ve Kitle İletişim Araçları

İmge ve bellek arasındaki ilişki, bu çalışmanın ikinci bölümünde de izah edildiğı üzere gerek ruhta hâlihazırda bulunduğuna inanılan (Antik Yunan'da) bilgilerin, gerekse duyular aracılığıyla algılananların zihinde kalan izlerinin- imgelerinin hatırlanması üzerine kuruludur. Bu nedenle bellek ve imge ilişkisi anımsama yoluyla beliren imgenin aslı-öznesi ve onların zamansal sürekliliğinin temsiline dayalı ilişkisini içerir. Ricoeur (2020: 77), anımsanan şeyin namevcudiyeti ile onun temsiline mevcudiyetinin arasında temel bir sorunsal olduğunun altını çizerek. Hatırlanan olay artık yok olmuştur ve geçmiş zamana aittir. Ancak olaya ilişkin imge yani olayın temsili, bellekte mevcuttur ve şimdiki zamana aittir. İmge, hatırlanarak şimdiki zamanın konusu olur. Ricoeur (2020: 23): “Geçmişin temsiline meydana getiren mevcudiyetin bir imgenin mevcudiyeti olduğu görülür. Geçmiş bir olayı zihninizde canlandırdığımızı ya da o olayla ilgili aklımızda bir imge bulunduğunu söyleriz; görsel de olabilir bu imge, işitsel de - ikisi arasında ayırım yapmayız.” der. Dolayısıyla imge, öznenin namevcut olduğu yerde onun adına mevcut olan, yer tutan, özneyi imleyen ve temsil eden bir niteliğe sahiptir. Bu mevcudiyet geçmiş zamanın, şimdiki zamandaki temsildir. İmge, geçmişin izlerinin şimdiki zamandaki sürekliliğini tesis eden aracı bir rol üstlenir.

Özne ve temsili-imgesi arasındaki ilişkinin birebir örtüşmesi ya da gerçekliğe uygun düşüp düşmemesi sorunun önemli bir noktalarından birini oluşturur. Ricoeur (2020: 73), anı ve imgesi arasındaki örtüşmenin temelde bir hakikat talebine dayandığını ifade eder. Bu talep kolektif bellek için tanıklığı zaruri kılar. Ancak anıların kolektif anımsanması; anının hem yeniden inşasını hem de yeniden inşa neticesinde bir değişimi beraberinde getirir. Halbwachs'ın (2017: 13) da belirttiği üzere anımsamanın kolektif olması anı ve imge arasında koşulsuz bir aynılığın olmadığını gösterir. Her hatırlama edimi, imgenin yeniden inşasıdır.

Fiske (1987: 115-116) imgenin hakikat iddiasına ilişkin; “İmgeler, temsil ettiklerini iddia ettikleri gerçeklikten daha net, daha etkileyici ama aynı zamanda parçalı, çelişkili ve deneyim dünyasının birliğini sorgulayan muazzam bir çeşitlilik sergiliyorlar. İmgeler diğer görüntülere göre yapılı ve gerçek bir görüntü olarak okunur.” diyerek imge ve öznesi arasındaki temsiliyet ilişkisinde imgenin, aslından daha gerçek, daha keskin bir görünüm arz ettiğini vurgular. “İmgenin İktidarlari” isimli eserinde Marin (2013: 12), Batı felsefesinin imgeyi basit bir iz, taklit, suret veya kopya olarak gördüğünü ifade eder. Oysa imge, taklit edip eşini oluşturduğu şeyin yerine geçerek onu temsil etmektedir. İmge; temsil ettiği şeyin yerini tutarak, onu hatırlatır, tanıtır ya da bazı yönlerini unutturur. İmgenin varlığı, imgenin gücünü oluşturmaktadır. Bu gücün kaynağının temsil etmeden kaynaklandığının altını çizen Marin, imgenin zaman ve uzam bağlamında bir yerine koyma ya da bir yeniden sunma üzerinden işlediğini şöyle açıklamıştır (Marin, 2013: 13):

Hazır bulunmuş olup artık hazır bulunmayan bir şey şimdi temsil edilmektedir. Başka bir yerde hazır bulunan bir şeyin yerine burada bir veri hazır bulunuyor: İmge mi? Yani temsilin olduğu yerde zaman ve uzam bağlamında bir hazır bulunmama ya da bir başkasının hazır bulunması söz konusudur ve hazır bulunmayanın yerine bir başkası geçer.

Marin (2013) yerine geçme ediminin; yerine geçilenin aynısıymışçasına, hatta kimi zaman ondan daha iyi ve daha güçlüymüşçesine, hazır bulunmayanın hazır kılınması olduğunu ifade eder. İmge gücünü de bu temsiliyetten alır. Hali hazırda olmayanların yerine hazırda bulunanların geçerek elde ettiği bu kudret, aslının belirleyiciliğinden daha güçlü bir belirleyici olabilmeyi amaçlamaktadır. Suretin, aslının yerine geçerek onu biçimlendirmesi ve gerçeklik olarak kendini sunması Marin'in ifadesiyle imgenin ‘Tanrısal Gücü’; yaratıcı, ilerletici, kurucu bir yetkeye sahip olmasından gelmektedir. İmge imleriyle, ardında bıraktığı izlerle gücü temsil

eder. Bu temsilde imge; görölme, gösterme, tespit etme ve anlatma gibi gücün dış tezahürlerini kullanır (Marin, 2013:13-16).

İmgenin aslının yerine geçerek elde ettiği bu kudret, bir yoksunluğun veya eksikliğin kapatılmasına dayanır. Aslının, gerçekleşerek bir anlamda yok olması, imgenin kudretinin dayanak noktasıdır. Aslı artık yoktur ve kalan izi, imgesi onun adına onun varlığını hem temsil etmekte hem de aslından kalan boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. İmgenin aslının yerini doldurma çabası; Marin'in (2013) "aynılık arzusu" olarak nitelendirdiği kavrama karşılık gelir. İmge, aslının aynısı olma, tam anlamıyla o gibi hareket etme arzusunda bulunur ancak bu arzu yabancılaşma ile sonuçlanır. Marin, aynılık arzusunun neticesinde ortaya çıkan yabancılaşmayı: "Öznenin imge içerisindeki mutlaklık arzusu kendine döner ve bu dönüş edinilmiş kendi öz imgesi değil bir başkasının imgesi olarak temelde kendi öz imgesince bile tanınamayan Öteki'nin imgesi olarak gerçekleşir." şeklinde ifade eder (Marin, 2013: 18). Özne ve imgesi arasındaki aynılaşıma arzusunun sonucu yabancılaşmaya çıkar, özne ve imgesi artık birbirinin ötekisi olur. Ötekileşme ya da yabancılaşma Fiske'nin (1987) bahsettiği türden bir gerçeklik, kesinlik iddiasını da beraberinde getirir.

İmge ve öznesi arasındaki yabancılaşma, kitle iletişim araçlarının dolayımından geçmesi ile daha sorunlu bir hâl alır. Burnett (2018) kitle iletişim araçları ile aracılanmış uçsuz bucaksız bir imge dünyasından bahseder. Bir gazete sayfasında, TV haberinde veya internet ortamında birbiriyle bağıntılı şekilde; tarihsel, toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal vb. pek çok farklı imge bir araya getirilerek sunulur. Metinler, imgeler, öyküler, haberler bir araya gelerek daha büyük ve daha yoğun bir imge oluşturur. İmgeler hem kendi tekil varlıkları ile hem de yeni bir bütünleyici imgenin bileşeni olarak her şeyi çevreler. Burnett, kitle iletişim araçları ile etnisite ya da ulusa bakılmaksızın insan hayatında neredeyse ayak basılmadık hiçbir yer bırakılmadığını kaydeder (2018: 31-33). Rancière (2008: 4) ise "Artık görüntülerden başka bir şey yoksa, görüntünün ötekisi de yoktur. Ve görüntünün ötekisi yoksa, bizzat görüntü mefhumu da içeriğini kaybeder; artık görüntü yoktur." diyerek görsel imgelerin kendi başlarına bir güç hâline gelmeleri ile temsiliyet ilişkisinin de kaybolduğunu kaydeder. Bu durumda imge ile aslı arasındaki diyalektik süreç dijital dünyada işlemez.

İmgeler üzerinden gerçekleştirilen bu kuşatılmışlık dünyayı medya anlatıları ile görmeyi; kendine ve ötekine bakışın medya dolayımına maruz kalmasını beraberinde getirir. Öznenin kendine ilişkin imgesi ile kitle iletişim aracının dolayımından geçmiş imgesi arasındaki uçurumu, yabancılaşmayı büyütür. Brunett (2018: 34), bu durumu kişilerin artık kendilerini birey olarak değil teknolojiyle dolayımlanmış melezleşmiş personalar olarak görmesi ve böylece insanların farklı işlevleri olan imgelerle ilişkileri üzerinden bir çok kimliğe sahip olması şeklinde açıklamıştır.

Kitle iletişim araçlarının dolayımıyla aktarılan sözlü, yazılı ve görsel imgeler belirli bir bozulmayı ve çarpıtmayı da beraberinde getirir. Tanburoğlu (2016: 19) bu bozulmayı şöyle izah eder: “Özellikle kitle iletişim araçları aracılığıyla maruz kaldığımız sözün, resmin ve yazıların ‘tuhaf karışımı’, ‘görsel bir vızıltı’, ‘uğuldayan kokular’, resim ve sesin sağlıklı birleşimleri, hipnotik etkilere, sanrılara ve türlü hezeyanlara neden olurlar.” Kitle iletişim araçlarının sebep olduğu bu durum, bireysel bellekteki gerçekliğin temsili sorununun çok ötesinde kitlesel bir tahrip ve geniş ölçekli bir bozulmayı ifade eder. Bireysel bellekteki imgenin aslı ile arasındaki aynılık iddiasının beraberinde getirdiği bozulmanın yanı sıra kitle iletişim araçlarının kurgulanmış gerçeklikler içerisinde sunduğu imgeler üzerinden de bir bozulma gerçekleşir.

Kitle iletişim araçlarının dolayımıyla sunulan imgeler; suretin sureti olarak yeni bir kurgu, dizayn ve çerçeve içerisinde gösterilir. Özellikle haber verici nitelikteki yayın organları haberin konusuna uygun olan görsel imgelerle haber anlatılarını desteklerler. Haberin söylemi, başlığı, kullanılan ifadeler, tarihsel göndermeler, ilişik tutmalar, mitler gibi pek çok unsurla inşa edilen anlatılar, belirli bir mizanpaj içerisinde gazetede yerini alır. Bu gazete okuru için nerede ne okuyacağını bilmesi anlamına gelir (İnal, 1996: 102). Görsel ve işitsel medya araçlarında ise haberin “gerçeklik” iddiasını desteklemek üzere söyleşiler, özel çekimler, alıntılar yapılır. Gerek yazılı basında gerekse işitsel ve görsel medya araçlarında haber anlatıları görsel imgelerle güçlendirilir. İzler kitle, haberin tanıklığına kolektif dâhil olur. Hatta canlı yayınlarda bu tanıklık eş zamanlılık içerisinde gerçekleşir. Kamerayla birlikte izleyici, habere konu olan olayın o anda gerçekleşiyor oluşuna şahit olur. “Kameranın gözü, izleyicinin kendi gözü olur” (İnal, 1996: 104). Bu durum haberin gerçeklik iddiasını güçlendirir. Kameranın bakış açısı ya da görme biçimi, izler kitle için güç ve iktidar ilişkilerinin

kurulduğu yeri ifade eder. Bu anlamda gerek gazetede haberin yayımlandığı yer ve yayımlanma biçimi, gerekse TV haberciliğinde kameranın olaya-kışıye bakış açısı bu kasıtlı görme ve gösterme biçiminin bir ifadesini oluşturur. Gerçeklik belirli imgelerin bir araya getirilmesi yolu ile kurgusal bir düzlemde yeniden inşa edilir.

3.1.2. İmge, Görme Biçimi ve Öteki

Özne ve imgesi ya da aslı ve sureti arasındaki temsiliyete dayalı ilişkide bir görme biçimi yatar. Öznenin temsili imgesi aynı zamanda onun görme ve görülme biçiminin de bir ifadesidir. Bu sebeple özne ve imgesi arasındaki temsiliyet birbiriyle doğrudan örtüşmez. İmgelerin canlandırdığı şeyden-öznenen daha kalıcı olduğunu belirten Berger (2016: 10) : “ (...) Böyle olunca imge bir nesnenin ya da kişinin bir zamanlar nasıl görüldüğünü anlatıyordu. Daha sonra imgeyi yaratanın kendine özgü görüşü de yaptığı kaydın bir parçası olarak kabul edildi. İmge Y’nin X’i nasıl gördüğünü kaydeden bir şey oldu.” diyerek imgeyi yaratanın temsiliyetteki rolüne dikkat çeker. Buna göre imge, kendisini yaratanın onu görme biçimi ile yeniden şekillenir. “İmge bir gösterene dönüşür” (İnal, 1996: 103) ve gösterilen imgesine teslim olur.

İmgenin gösterene dönüşmesi sonucunda imlediği, gönderme yaptığı anlamlarla öznenin nasıl görüleceğini de belirlemiş olur. Bu açıdan imge, Marin (2013:14) bahsettiği türden Tanrısal bir iktidara sahiptir. İmgenin gücü sadece temsil kabiliyetinden değil temsil etme biçiminden de kaynaklanır. İmgenin temsil etme biçimi; beraberinde taşıdığı anlamlar, mitler, göndergeler ve kalıp yargılarla sağlanır. İmgeler taşıdıkları kalıp yargılarla hem kendilik algısını hem de ötekine ilişkin algıyı belirleme gücüne sahiptir. Kendilik algısı zihinde bir tasavvur olarak mevcuttur. Geçmişten kaynağını alan sözlü, görsel ve yazılı ifadeler – yaşanmışlıklar, izlenimler, fotoğraflar, kıyafetler, kullanılan dil, kelimeler, içinde yaşanan toplumun nitelikleri, vb.-kendilik algısının inşasında birbirini tamamlayan parçaları oluşturur. Bu açıdan “Ben kimim?” sorusuna yanıt oluşturacak imgeler bileşkesi zihinde kayıtlıdır. Bireyler gibi toplumların, grupların ya da ulusların kendilik algısı da bir bellek içerisinde bulunur. Kolektif bellek, ait olduğu topluluğun imgelerinin kaydedildiği ve topluluğun kendilik algısının oluştuğu yerdir. Assman (2015: 25) ortak kimliğin oluşumunu “Toplumlar öz imgelerini hayali olarak oluştururlar ve yarattıkları hatırlama kültürü ile bu imgeyi kuşaktan kuşağa iletirler.” şeklinde açıklar. Assman’ın “hayali” olarak

nitelendirdiği öz imge, zihinsel bir tasavvur, kendini algılayış ya da görme biçimine karşılık gelir. İmge, kendini görme biçiminin açık bir ifadesidir. Her ulusal kimlik, geçmişinde kendini oluşturan bilinç ve açıklamayı bulur. Ulusal kimliğin imgesi zamanlar üstü bir devamlılık imgesine ihtiyaç duyar (Assman, 2015: 142). Bu açıdan toplumsal devamlılık, imgesel ifadenin zihinde var oluşunu ve imgelerin nesiller arasında aktarımını talep eder. Ancak bu aktarımda sadece sonsuz bir süreklilik talebi bulunmaz aynı zamanda geçmişe ait kökensel imgelerin sürdürülmesi ve güncellenmesi de bulunur. Eliade (2017: 27-29), modern toplumlarda sanat eserlerinde ortaya çıkan imgelerin mitleştirilmiş, arketipleştirmiş, geçmişe özlemle birlikte kaybedilene, ulaşılmaz olana erişmek arzusunu da içerisinde barındırdığını kaydeder. Buna göre cennet ya da mükemmel insan imgesi gibi mitolojik imgeler, her tür akılcılığa karşı imgesel bir devamlılık içerisinde modern toplumlarda hayat bulur. Bu durum, ezelden ebede sürmesi talep edilen bir devamlılığın imgesel düzeyde akışını ifade eder.

Ulusların kendine ilişkin algısını oluşturan imgeler, tarihsel süreçte oluşur. Kazanılmış bir zafer ya da ötekine karşı kaybedilmiş bir mücadele, yaşanan yurdun özellikleri, kitleler hâlinde yapılan göç, kurulan devletler, dağılan iktidarlar kısaca yaşanmışlıklardan kaynaklı biriktirilen imgelerin toplamı, ulusun kendilik algısını meydana getirir. Bu algının oluşturulmasında rol oynayan ve aynı zamanda belleğin hatırlatma pratikleri olan; anıtlar, kahramanlar, mitoslar, efsaneler, baladlar, destanlar vb. kendini görmenin ve göstermenin bir ifadesi hâline gelir. İnsanla ya da doğayla girişilen mücadelenin bir anlatısı olma özelliğini taşıyan bu hatırlatma pratikleri, bir başkasının-ötekinin varlığını gerektirir. Varlığı ya da benliği anlamlandırmanın ön koşulu, onu mukayese edebilecek, aynalayabilecek bir ötekinin mevcut olmasıdır. Ötekine bakarken aslında aynada baktığımız ve gördüğümüz kendimizden başkası değildir (Kalın, 2016: 21). Ötekinin, benliğin kendiyile kurduğu dolayimli ilişkideki en temel rolü “ayna” olmak yani beni, bene yansıtmaktır. Ancak bu yansıma, aynadaki gibi doğrudan kendini gösteren bir yansıma değil ötekinin bakışından, ötekinin onu görme biçiminden geçmiş benliğin yansımasıdır. Kocabıyık (2010: 24) bu durumu

Benlik aynadan doğar ve başkası aynadır. Ötekinin gözünden içeriye bakma girişimimiz, kendine bakış olmaktan kurtulamayacaktır. Ayna bir kapı değil bir duvardır. Ona bakarak yalnızca kendimizin kendimize bakışına bakmaktan öteye geçemeyiz. Bakış seken bir kurşun, kızgın yağda damlayan su taneciği gibi aynadan sıçrar.

şeklinde açıklar. Benliğin bakış üzerinden inşa edilmesini Hall (1998: 71):

Kişinin içindekine ait olan öteki'dir. Kişinin durduğu yerden bilebileceği yalnızca ötekidir. Ben, öteki'nin bakışında yazılıdır. Ve bu, içerisi ve dışarı arasındaki, ait olanlarla olmayanlar arasındaki, tarihleri yazılı olanlarla bağımlı ve konuşulamayan bir tarihe sahip olanlar arasındaki sınırları alaşağı eden bir anlayıştır.

şeklinde ifade eder.

Kendini görme biçimi ötekini görmeye ve ötekinin benliği görmesi ile şekillenir. Benliğin inşası; ötekinin varlığı ile diyalektik bir ilişkiyi ön görür. Bu bir anlamda karşılıklı bir var oluş ve birbirini şekillendirme sürecidir. Berger (2016: 10), bir şeyi gördükten hemen sonra aynı zamanda kendimizin de görüldüğünün kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu açıdan görüş, iki yanlıdır. Ancak Berger, görülenin anlamlandırılmasının da görme biçimine bağlı olduğunu ifade eder. Her imgede bir görme biçimi yatsa da imgenin algılanması görenin görme biçimine bağlıdır. İmgenin taşıdığı görme biçimi yine başka bir görme biçimine muhatap olur. Burnett (2018: 53) imgelerin görülenin meşruluğunu inşa etmek ve sürdürmekte bir payanda olarak kullanıldığını kaydeder. Dolayısıyla imgeler üzerinden işleyen bir mücadele olduğu söylenebilir. Bir toplumun diğer toplumlarca yazılı, sözel, görsel ve işitsel olarak belirlenen imgeleri ile o toplumun kendi kimliğini oluşturan imgeleri arasında farklılıklar bulunabilir. Bu farklılık kendi gözünden kendini görme ile ötekinin gözünden kendini görme arasındaki farklılığı belirtmektedir.

Her toplum, her sosyal topluluk, aynı zamanda diğer toplumun, topluluğun ötekisi konumundadır. Eliade (2017: 48-49), geleneksel toplumlarla modern toplumların evren ve kendilik algıları hakkındaki değerlendirmesinde; geleneksel toplumların bilindik mekânının dışında kalan her şeyi “düşman, iblis, ölü ya da yabancı” olarak nitelendirdiğini, bilinmez olana karşı benzer bir nitelendirmenin modern toplumlarda da devam ettiğini kaydeder. Modern toplumlarda tehdit belirdiğinde kaos, karanlık, düzensizlik imgeleri harekete geçer. Eliade, modern dünyada varlıklarını devam ettiren bu mitsel imgeleri kendi tahripkâr arzularımızı, düşmanlarımıza nasıl yansıttığımızı gösteren unsurlar olarak ele almıştır. Dolayısıyla imgeler üzerinden ötekiyle kurulacak ilişkinin niteliği de belirlenmiş olur. Bu ilişkide kullanılan kalıp imgeler ve stereotiplerin önemli bir yeri vardır. “Çoğunlukla önyargı içeren stereotipler, hazır imajlar sunar” (Öztürk, 2015: 16). Her toplumun kendisinin

dışındaki toplumlarla ilgili tarihsel ve kültürel süreçten gelen kalıp imgeleri bulunmaktadır. İmgeler, olumlu yargıların yanı sıra kalıp yargılar, korkulardan ve nefretlerden oluşmaktadır (Ulağı, 2018: 16). Bu yargılar imgeler aracılığıyla kolektif bellekte mevcudiyetini asırlar boyunca devam ettirebilir ve nesiller arasında dönemin şartları ve ihtiyacına uyarlanarak aktarılabilir. Eliade'in de (2017: 21) ifade ettiği üzere imgeler ve mitler, varlığın en gizli özelliklerini açığa çıkarmak gibi bir işleve sahiptirler ve tarih öncesindeki insanlığın büyük bir parçasını kendilerinde taşırlar.

Kalıp imgeler, aynı sıfatların ve durumların tekraren kullanılması yolu ile 'ben'in 'ötekine' karşı gösterdiği tepkiyi ifade eder (İldem, 2000: 23). Özellikle ulus devlet yapılarında oluşturulan ulusal kimliğin hem içerde hem de dışarda (vatan toprakları dışında) ötekileri bulunur. Ötekilerle kurulacak ilişkide bu kalıp imgeler belirleyici bir yere sahiptir. 'Beni' ya da 'bizi' tanımlayan ifadelerin karşısı genel olarak ötekinin niteliklerini ifade eder. Bir toplumun kendini 'medeni' olarak kabul etmesi, kendi dışındakileri ya da en azından bazılarının barbar ya da ilkel olarak nitelendirmesini beraberinde getirir. Bu nitelendirmeler sosyal bir regülasyona hizmet eder. Kearney (2018), çoğu kültürde yabancıların günah keçisi olarak tanımlandığını ve toplumsal marazlardan sorumlu tutulduklarını ifade eder. Ona göre günah keçileri ya ortadan kaldırılır ya da tecrit edilirler. Günah keçileri, topluluklara bağlayıcı bir kimlik sunar; kimlerin topluluğa dâhil olduğunu ya da kimlerin dışlandığı günah keçileri üzerinden gösterilir. Kearney, mutlu bir topluluk yaratılabilmesi için gereken bedel çoğunlukla yabancıların dışlanmasıyla sonuçlandığını, öteki (günah keçisi) olarak işaretlenin, yabancıların sunağında kurban edilerek, toplumsal marazlardan kurtulmuş olduğunu kaydeder (Kearney, 2018: 41).

Kearney'in bahsettiği türden bir toplum ya da kültür için tehlike arz ettiği düşünülen ötekinin toplumsal temsili, yabancı oluşunun sürekli yinelenmesiyle kendisini gösterir. Hall (2017: 298) ötekinin temsiliinde özellikle farklılığa vurgu yapıldığını kaydeder. Farkın yorumlanışında sürekli bir endişe söz konusudur. Bu endişe aynı zamanda kolektif kimlik için tehdit unsuru olarak nitelendirilen şeyin mütemadiyen hatırlatılmasına dayanır. Fark üzerinden ötekinin sıfatları işaret edilirken, toplumun kendilik algısı da sabitlemiş olur. Toplum kimliğini, ötekinin aynasında inşa eder. Bu inşa sürecinde medyanın önemli bir rolü bulunur. Medyanın toplumsal işlevleri bağlamında kültürel temsillere odaklanan Hall (2002: 118-119),

medya mesajları yoluyla ötekilere karşı egemen güçlerin, kendilerini anlaşılır kıldıkları, kendileri hakkındaki değerlendirmelere karşı koyabildikleri ve anlam üzerinden mücadele edebildiklerini kaydeder. Medya mesajlarında toplumsal olarak kabul gören ve görmeyen, normal ve anormal, biz ve yabancı gibi değerlendirmeler genel kanı olarak sunulur. Bu kabuller ortak değerlerin ne olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Hall (1992) medyanın millet olma fikrine ilişkin özdeşleşebilecek ortak anlamlar ürettiğini kaydeder. Dili bir anlamlandırma pratiği olarak kabul eden Stuart Hall; söz, vücut dili, müzik dili, simgeler, kıyafetler ve ses vb. unsurların tek başlarına bir anlam ifade etmediklerini, anlamı taşıyan araçlar olarak bir işleve sahip olduklarını kaydeder (1992: 293). Hall (2017) bu işlevi şöyle özetler: “Kavramlarımızı, fikir ve duygularımızı başkalarının anlamları kabaca bizimle aynı şekilde ‘okumasını’, deşifre etmesini ya da yorumlanmasını mümkün kılacak şekilde işaret eden işaretler”. Bu çerçevede kullanılan simgeler, semboller okur/izler kitle de anlamın ortaklaşmasını ve üretilen bu ortak anlamlar aracılığıyla ortak bir kimliğin - ulusal kimlik başta olmak üzere- toplumsal kimliklere aidiyet duygusunu mümkün kılar. Hall’a göre sembolik ifadeler, ulusal kimlik dilinin bir parçası, ulusal aidiyet de söylemi olur (2017:12-13).

Birey, içinde yaşadığı topluluğun ulusal kimliğine ilişkin anlatıları medya gibi kitlesel gücü olan araçlar aracılığıyla edinir. Hikâyeleştirilmiş anlatılarla birey hem ulusa hem de şimdiden geçmişe bağlanır. Böylelikle ulus olmanın ezeli ve ebedi devamlılık imgesine katılmış olur. Aynı zamanda tarihten gelen biz ve ötekini tanır.

Kearney (2018), ötekine ilişkin önyargıların çağdaş dünyada da mevcut olduğunu aşına olunmayana “kötü” yaftasını yapıştıran pek çok medya anlatısının dolaştığını kaydeder. Kearney (2018: 87) bu anlatıların işlevini:

Böyle masallar, ötekinin düşman, yabancının günah keçisi, muhalifin şeytan olduğu fikrini bir kez daha pekiştiriyor. (...) Ulusal güvenliğe karşı herhangi bir tehdit düşmanlıkla karşılanır. Yabancı diye damgalayıp kurban etmeyle ilgili mitler sadece kadim zamanlara özgü değildir. Artık çok daha sofistike ve gizli kapaklı olsalar da bugün hâlâ yürürlükte.

şeklinde açıklar. Medya aracılığıyla sunulan yaftalanmış “kötü”ler, işaretlenerek topluluğa sunulur böylece yabancılar, toplumsal anlamda kabul görmez ve dışlanırlar.

Toplulukta yaşanan olumsuz olay ve durumlar yabancılarla ilişkilendirilir. Suç, şiddet, cehalet, topluluğa dışardan-yabancıardan getirilmiş olarak sunulur. Özellikle

gündelik hayatın akışında “olumsuz” olaylara odaklanan haber metinlerinde; yabancılar kötülüğün ve kötü eylemlerin faili ya da sorumlusu olarak gösterilirler. Bu bağlamda haber metinlerinde öteki ve kötülük arasındaki ilişkinin açıklanması aynı zamanda toplumsal kabullerin ve toplumsal grupların konumlarının da açıklanması anlamına gelmesi bakımından önem arz etmektedir.

3.2. Avrupa Kolektif Belleğinde Türk İmgesinin Tarihsel Gelişim Seyri

Avrupa kolektif belleğinde Türk imgesinin araştırılması; uzun bir geçmişte, geniş bir yayılma alanında ve çok boyutlu bir incelemeye konu olmaktadır. Avrupa belleğinde Türk imgesinin oluşması ve bu imgenin belirli bir omurga etrafında şekillenmesi uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Batı kaynaklarında İskitlerle başlatılan Türk imgesi, genel olarak Avrupa Hunları, Selçuklular, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti ile devamlılık gösteren tarihsel bir akış içerisinde vücut bulmuştur. Bununla birlikte Göktürkler, Uygurlar, Sabarlar, Kumanlar, Avarlar, Peçenekler gibi bazı Türk boy ve devletleri de özellikle Bizans ve bazı Batı kaynaklarında yer bulmuştur. Ancak tezin sınırlılıkları çerçevesinde Avrupa Hunları, Selçuklular, Osmanlı ve Türkiye Devleti üzerinden şekillenen genel izlek takip edilecektir.

Tarihsel olarak Avrupa’da belirgin bir Türk imgesinin şekillenmesi, Türklerin Avrupa coğrafyasına gelmeleri ve burada çeşitli devletler kurmaları ile yakından ilgilidir. Türklerin bilinen ilk yurdu Asya’nın ortasında kalan steplerdir. Ancak Türkler tarih boyunca ekonomik, siyasi, askerî gibi sebeplerle farklı coğrafyalara gitmişler buralarda devletler kurmuşlardır. Türkler hakkındaki bilgilere ilişki kurduğu toplumların tarihî vesikalarında, yazılı kaynaklarında rastlanılabilmektedir. Yunan, Roma ve Bizans kaynaklarında Türklerle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Batı kaynaklarda Türklerle ilgili ilk bilgiler, Heredotos Tarihinde geçer. Heredotos¹⁸ ve Hippokrates’in tarih kaynaklarında, İskitlerin egemenlik kurdukları alanlar ve yaşamları ile ilgili bilgiler yer alır¹⁹ (Durmuş, 2008: 12, Öztürk, 2007). İskitleri

¹⁸ İskit toplumunun yaşadığı yer, gelenek ve göreneklere toplumsal yaşamları, Perslerle mücadeleleri hakkında bkz. Heredotos Tarihi (2017: 315-353).

¹⁹ Durmuş (2008: 10-11), Grek kaynaklarına dayanarak İskitlerin Hazar Denizinden Tuna nehri boylarına kadar yayıldıklarını belirtir. Ayrıca İskitler, Kimmerleri takip etmek amacıyla Mezopotamya topraklarına hatta Filistin’e kadar ilerler. İskitler’in Türk olup olmadığı tartışmalı bir konu olup Slav, İranî veya Ural-Altay milletlerine mensup olduklarına dair iddialar bulunmaktadır. Durmuş (2008: 19-21), gerek Heredotos tarihinde verilen bilgiler ışığında gerekse İskit dilinde geçen ifadeler ve kurganlarda çıkan eşyalara bakılarak Türk olduklarının ifade edilebileceğini kaydeder.

müteakiben Avrupa kaynaklarında, Avrupa Hunları belirgin bir imge oluşturmuştur. Özellikle Attila bu imgenin sembolik bağlamda en önemli ismidir. Attila ile ilgili Avrupa kaynaklarında geçen ifadeler, Attila'nın görülme ve algılanma biçimini gösterdiği kadar, Avrupa'da yerleşik Türk algısının söylem kalıplarını ve ifadelerini oluşturması bakımından da önemlidir.

Türkler, her toplum için ayrı bir ötekiyi temsil etse de Avrupa açısından ortak bir öteki olarak görülmektedir. Türkler; diğer tüm ötekileri içerisinde barındıran daha üst bir “öteki” olarak hem iç hem de dış tehdit unsurudur. Bu durum Türklerin tarihî akışta askerî, siyasi, ekonomik açılardan Avrupa'nın rakibi olmasıyla yakından ilgilidir. Bununla birlikte özellikle Türklerin Anadolu'ya girmesi ve yerleşmelerinden sonra İslam dinî adına Haçlı Seferlerine karşı mücadele etmeleri Türklerin sadece siyasi ve askerî bir güç olarak rakip olmasının yanı sıra dinî anlamda da Avrupalı toplumlardan farklı-öteki olmasında etkili olmuştur. Ayrıca Türklerin özellikle son bin yılda Avrupa için Doğu'dan gelen bir tehdit olması da coğrafi olarak “Doğu” ile imlenmesini beraberinde getirmiştir. Türk, hem etnik hem de dinî hem de coğrafi anlamda Avrupalı toplumların yabancısı-ötekisidir.

Türk imgesi üzerinde çalışan Božidar Jezernik (2012: 8) Batılılar nazarında Türk'ün hiçbir zaman tek bir yüzünün olmadığı, Türk'ün birden fazla çehreye sahip olduğu ve bunların da zaman içerisinde değişikliğe uğradığını belirtir. Buna göre ilişkilerin seyri ve niteliği değiştikçe Türklerle ilgili imgeler de farklılık kazanmıştır. Türklerin askerî olarak güçlü oldukları dönemlerinde Türk ordularının nizamı ve itaatkâr olması, disiplinleri hayranlıkla anlatılır. Bu dönemlerde Türkler merak konusu olmuş ve başarısının arkasındaki sebepler araştırılmıştır. Türklerin savaşları kaybettiği dönemlerde ise bu güçlü düşman; alay, aşağılama, hakir görme gibi kalıp yargılarla değerlendirilmişlerdir.

Avrupa'da Türk imgesinin oluşumu ve şekillenmesi imaj çalışması yapanlarca belli başlı bazı dönemlere ayrılmıştır. Nedret Kuran Burçoğlu (2010) Avrupa'da Türk imgesinin oluşumunu 11. yüzyılda Bizans hükümdarı Alexis Comnenus'un 1088 yılında Flonder Kontuna yazdığı mektupla²⁰ başlatır. Buna göre Burçoğlu (2010: 24) Türk imgesini şu dönemlere ayırır:

²⁰ Mektubun içeriğine ilişkin Kula (1992: 31-32) şu detayları paylaşır: Bu düşmanın (Türkler) Küçük Asya'da ve Ege Denizi çevresinde hızla topraklar elde ettiğini ve bu kafirlerin Hristiyan dünyası için

1. İmgenin ortaya çıkışı (11. yüzyıl)
2. İmgenin Osmanlılar tarafından Konstantinopolis'in fethine doğru gelişim aşaması (13. - 15. yüzyıl başları)
3. Konstantinopolis'in fethinden sonra (15. yüzyılın sonları) olumsuz ve olumlu imgelerin yan yana olması
4. Orta Avrupa 'da imgenin olumsuz yönlerinin artması (16. yüzyıl)
5. İkinci Viyana Kuşatması'nda (17. yüzyılın sonları) Osmanlı ordusunun yenilmesinden sonra imgenin değişimi
6. "Hoşgörü fikri" ve "dinlerin eşitliği" (18. yüzyıl) gibi Aydınlanma ideallerinin etkisiyle Avrupa'nın Almanca konuşulan bölgelerinde imgenin daha olumlu bir yöne kayması
7. Sömürgeleşme ve uygulamalarının etkisiyle farklı Avrupa ülkelerindeki çeşitli görüntüler (18. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl)
8. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonraki dönem (20. yüzyıl)

İnalcık ise Türk imgesinin Avrupa ile kurulan ilişkinin niteliğine göre geçirdiği değişimi 6 aşamada izah eder. İnalcık'ın (2008; 10-26) bu aşamaları bağlamında Türk Avrupa ilişkileri şu şekilde değerlendirilebilir:

I. Aşama: Osmanlılar, Anadolu topraklarından Bizans'ın sınırlarına ilerlemeyi nihai amaç olarak belirleyerek gerek diplomatik gerek fetih politikası ile Bizans topraklarını ele geçirmesidir. İnalcık bunun yalnızca bir fetih olmadığını aynı zamanda Latinler tarafından Katolikleştirilmeye çalışılan Bizans topraklarındaki tepkiyi Türklerin doğru değerlendirerek Ortodoksları ihya ettiğini kaydeder. Osmanlı Anadolu, Balkanlar'da Doğu Roma imparatorluğunu yeniden dirilterek bölge halkını Batı'ya karşı temsil eder konumdadır. Braudel (2017) 1, 14. ve 15. yüzyıllarda Türklerin Balkanlarda kolaylıkla ilerlemesini toplumsal bir devrim olarak nitelendirir. Balkan toplumlarının siyasi ve dinî olarak birbiriyle mücadele etmesi bu devrimi

gerçek bir tehdit olarak görülmesi gerektiğine, çünkü Hristiyan erkek çocuklarını sünnet ettirdiklerine, kiliselerde genç kızlara anne babalarının yanında tecavüz etmekte ve aynı zamanda dindar Hristiyanlara sadomik günahı işlemektedir. denilerek Türklere karşı Hristiyan dünyayı yardıma çağırıştır. Burçoğlu (1999), mektubun Hristiyanlığın ve Bizans'ın korunabilmesi için coğrafi olarak yakın olmayan bölgelerde bile Türklere karşı savaşı motive edecek şekilde yazıldığını, bu sebeple I. Haçlı Seferinden evvel düşman imgesinin oluşumunda önemli bir pay sahibi olduğunu kaydeder.

kolaylaştırmıştır. Fetihlerle senyörlük rejimine bağlı köylüler Braduel'in deyimiyle "sefiller kurtuluşa" ermişlerdir. Braudel bu sebeplerle Balkan yarımadasının istilacılara karşı direnmediğini belirtir (2017: 454).

II. Aşama: İncılık, bu dönemin 16. yüzyıl başlarından 1590 yılına kadar dönemi kapsadığını belirtir. Bu dönemde Osmanlı toprakları sadece Batı'da değil Doğu'da da genişlemiştir. Osmanlı'nın bir dünya gücü hâline geldiği bu dönemde Avrupa devletlerarası dengesinde bir başat bir güç olarak rol almaktadır. Osmanlı Devleti siyasi arenada önemli bir güç hâline gelen İspanya'ya karşı Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın hamiliğini yapmıştır. Aynı zamanda Doğu'da Endonezya'ya kadar halife rolü ile İslam toplumlarının da koruyucusu iddiasında bulunur. Osmanlı'nın siyaseten Avrupalı olduğunu kaydeden İncılık, Osmanlıya karşı nefretle karışık hayranlık ve korku olduğunu kaydeder. Yenilmez Türk imgesi bu dönemin en temel imgesidir. Braduel (2017: 456) bu dönemde Türklerin karşısında dünyanın çökmüş olduğunu kaydeder. Bu mağlubiyet, Türklerin yakından tanımaya dönük bir ihtiyacı doğurur. Bu sebeple hem askerî hem diplomatik hem de ticari nedenlerle Osmanlı ülkesine gelenlerin sayısı artar. Bu kişilerin aldıkları notlar, gözlemler, gravürler çok dikkat çeker.

III. Aşama: İncılık üçüncü aşamayı İnebahtı Deniz Savaşı'nda alınan yenilgi ile başlatır. İnebahtı ile Osmanlı, Avrupa siyasetinde önemli bir belirleyici değildir artık. İncılık bu dönemde Osmanlı'nın Avrupa kapitalizmi için pazar olarak görülmeye başlandığını kaydeder.

IV. Aşama: Bu dönemde hem karada hem denizlerde Osmanlı Devleti'nin savaşlarda üstünlüğü kaybettiği dönemdir. Avrupa devletleri özellikle silah teknolojisinde üstün pozisyona geçerler. Osmanlı ve İspanya'nın çöküş dönemidir.

V. Aşama: 1699 yılında Viyana Kuşatması'ndaki yenilgiyle başlayan dönemdir. Osmanlı Devleti'nin bu yenilgi neticesinde askerî açıdan yetersizliğini kabul ettiği ve ordusunu yeniden kurmak için Avrupa'dan eğitimciler getirttiği dönemdir. İncılık, bu dönemde Rusya'nın Ortodokslar için Osmanlı Devleti'nin yerini aldığını, Rusya'nın saldırılarına karşı da Avrupalı Devletlerin Osmanlı'yı desteklediği dönem olarak ifade eder. "Şark Meselesi" en önemli mesele hâline gelir. Lale Devri'yle Batı'nın üstünlüğü kabul edilerek Batı'dan gelenlere karşı hevesli ve açık olunan bir süreç yaşanır. Bu dönem, yenilmez Türk imgesi artık geçerliliğini yitirmiştir.

VI. Aşama: Osmanlı Devleti'nde ordu ve savaş teknolojilerindeki Batılılaşma eğilimi idari ve mahallî usullere, kanunlara da uygulanır. Tanzimat ile yeni bir Batılılaşma eğilimi başlar. Devlet yönetiminde Meclisi Mebusan'ın açılması, ilk gazetenin çıkması, modern okulların açılması bu Batılılaşma sürecinde yaşanır. Bu dönem Türk imgesi “Hasta Adam” olarak nitelendirilir.

İnalcık'ın yapmış olduğu bu tasnif, Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu dönem için geçerlidir. Bu dönemde Avrupa devletleriyle münasebetler ekseninde şekillenen Türk imgesi, yaklaşık olarak 600 yıllık bir zaman dilimine karşılık gelir ve kendi içinde de dönemsel farklılara sahiptir. Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Devletler karşısında varlığını devam ettirmek için denge siyasetini güttüğü dönem ise son aşamayı belirtir. Ancak Türkler ve Avrupalı toplumlar arasındaki siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel ilişkiler önce I. Dünya Savaşı ardından İtilaf Devletlerine karşı verilen Kurtuluş Savaşı ile askerî cihetle devam etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile Avrupa Devletleri ile ilişkiler yeniden düzenlenmiştir. Sınırları küçülmüş, modern bir ulus devlet olarak Türkiye, Avrupa devletleri ile ilişkileri çağdaş ilkeler doğrultusunda yeniden tesis etmiştir.

Türkiye ve Avrupa arasındaki ilişki özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ulus üstü bir kimlik olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği oluşumuna dahil olma isteğiyle yeni bir çehre kazanmıştır. Türkiye, Avrupa Birliği'ne dahil olmak için önce 1963 tarihli Ankara Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ardından 1987 Avrupa Birliğine tam üyelik başvurusunda bulunmuş, 1996 yılında da Gümrük Birliğine kabul edilmiştir. 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi ile de Türkiye AB'ye resmen aday olmuştur. Türkiye'nin AB ile üyelik müzakereleri devam etmektedir²¹.

Türkiye'nin AB süreci; Avrupa'da Türkiye ve Türklerle ilgili imgelerin açık bir biçimde ifade edildiği bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Gerek taraflar arasındaki müzakerelerde, gerek konunun haberleştirilmesinde ve gerekse söylemde Türklerle ilgili önyargılar dikkat çekmektedir. Halil İnalcık (2008: 9), Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde karşısına çıkan en önemli engellerden biri olarak tarihten gelen olumsuz

²¹ Türkiye'nin AB üyelik süreçleri hakkında: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html Erişim Tarihi: 10 Ekim 2020.

Türk imgesini göstermiştir. Benzer bir değerlendirmede bulunan Nevide Akpınar Dellal (2006: 21-22) Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da altı yüzyıl süren egemenliği sonrasında Avrupa'da "Türk Sorunu" kavramının oluştuğunu ve bu kavramın geçmişteki Türk tehdidini anımsatmak üzere bugün de kullanıldığını ifade etmiştir. Akpınar (2002: 9), tarihsel karşılaşmalar ve dinsel ayrılığın şekillendirdiği ve Avrupa'nın bilincinde hâla canlılığını koruyan eski Türk imgesinin, Avrupalıların Türklere bakışını bugün de büyük ölçüde belirlediğini ifade eder. Güncel siyasette, Türkiye'nin söylemleri de bu imgenin etkisi altında değerlendirilmektedir. Türklerle ilgili kullanılan sıfatlar, stereotipler geçmişin olumsuz imgesinin bir tekrarıdır. Bu imgeler, kitle iletişim araçları aracılığıyla dolaşıma sokulmakta ve geçmişin imgeleri hatırlatılıp, ilişkiler eski şemaların içerisinde yeniden okunmaktadır.

Bu kapsamda Avrupa kolektif belleğinde Türk imgesinin haber metinleri üzerinden incelenmesini içeren bu çalışmada Türk imgesi dönemsel olarak aşağıdaki başlıklar çerçevesinde ele alınmıştır:

- 1- Avrupa Hunları ve Tanrının Kırbağı Attila
- 2- At Üstünde Fırtına: Türkler Anadolu'da
- 3- Seçilmiş Travmalar ve Zaferler Bağlamında 16. yüzyıl Avrupasında Yenilmez Türk İmgesi
- 4- Yenilmez Türk İmgesinin Değişimi
- 5- 19. Yüzyılda Türk İmgesi: "Hasta Adam "

3.2.1. Avrupa Türk İlişkilerine Genel Bakış: Avrupalı Olmak

Türkler ve Avrupalı milletler arasındaki ilişkileri izah ederken, Avrupa kolektif belleğini ulusal farklılıkları göz ardı ederek bir bütün hâlinde ele almak indirgemeci bir yaklaşım olacak ve değerlendirmeler, eksik ve yetersiz kalacaktır. Bu sebeple Türklerle teması olan Avrupalı toplumların belleklerinde yerleşik Türk imgeleri tezin örnekleme çerçevesinde ayrı başlıklar hâlinde incelenecektir. Ancak ayrıldıkları noktalar kadar benzer pek çok imgeye sahip olan ve "Avrupa" başlığı altında kolektif belleğin mirasçılarının Türkler karşısında birleştikleri hususları anlayabilmek adına öncelikle "Avrupa" kelimesinin anlamı, coğrafi konumu, sınırları, Avrupalı olmak kavramı ve Avrupalı toplumlar arasında ortaklığı tesis eden unsurlara değinilecektir.

Avrupa, ismini Yunan mitolojisinde “Europa” olarak bilinen Fenike Kralı Agaron’un kızından almıştır. Efsaneye göre Zeus, Europa’yı görür ve ona aşık olur. Boğa kılığına girerek Europa’yı kaçıır ve ondan çocukları olur (Erhat, 2021: 109). Davies (2011:15), Europa’nın Asya’nın batısına, “güneşin battığı yere” gittiğinin kayıtlarda geçtiğini ifade eder. Ona göre Europa merakıyla, dönemin bilinen dünyasının-Doğu-dışına bilinmeyen Batı’ya gitmiştir. Le Goff (2020: 9) ise Europa’nın Fenikeli bir prenses olmasına vurgu yaparak, Avrupa’nın esasında Doğu’da doğduğunu kaydeder. Bu anlatı ile Doğu’dan kaçırılarak Batı’ya, yani Girit’e getirilen Europa, Avrupa’nın mitolojik başlangıç öyküsünü oluşturmaktadır.

Avrupa mitini oluşturan Europa anlatısı, aynı zamanda Doğu-Batı karşıtlığının bir ifadesi olarak da okunabilmektedir. Doğu’lu Europa’nın Batı’ya kaçırılışı ve Europa’nın çocuklarından doğan uygarlık, Avrupa olarak bilinen coğrafyanın oluşumunu ve Doğu olarak bilinen dünyadan ayrılışını sembolize eder. Buna göre Avrupa, Doğu’ya karşı bir konumlanışı ifade etmektedir.

Avrupa; coğrafi, siyasi, dinî, kültürel, tarihsel, ekonomik vb. yönlerden belirli göndermeleri olan bir kavramdır. Avrupa, belirli bir coğrafyada belirli bir düşünce ve inanç biçimiyle çerçevelenen, ortak kültürel kodlara ve mitlere sahip ulusüstü bir kimliktir. Ancak tarihsel süreçte kavramın gönderme yaptığı yer, dinî, ekonomik, siyasi ve ideolojik çerçeve pek çok değişiklik göstermiştir. Bu değişikliklerin en bariz örneklerinden biri Avrupa coğrafyasıdır. Coğrafi açıdan Asya ve Avrupa aynı kara parçasındadır. Asya bu kara parçasının Doğusuna, Avrupa ise Batısına verilen isimdir. Coğrafi olarak Avrupa’nın tam olarak nerede başlayıp nerede bittiği, Asya’dan nereden ve niçin ayrıldığı ve nereleri kapsayıp nereleri dışarda bıraktığı tartışmalı bir konudur. Aynı kıtanın devamı niteliğindeki Avrupa’nın sınırları, daha çok kültürel bir nitelik taşır. Davies (2011: 110), Avrupa’nın sınırlarının tarihten gelen belirsizliğine karşın Avrupa’ya ait olanın ve Avrupa uygarlığının sorunlarının yarımadada bulunan halklara ve kültürlerle eşit olarak uygulanabileceğini belirtir. Davies’in tarihçilerin çözümüne bıraktığı Avrupa’nın sınırları meselesi çelişkilerle doludur. Avrupa’nın sınırları bazen Batı’nın sınırları olurken, bazen bu sınırlar Doğu olarak nitelendirilen coğrafyanın içlerine kadar uzanır. Davies (2011)’e göre tarihçiler bu sınırların içerisine; Doğu Avrupa ülkelerini, Bizans’ı, Beyaz Rusya’yı, Ukrayna’yı, Portekiz’i, İskoçya’yı ve İskandinavya’yı katmazlar. Davies (2011: 37), Avrupa tarihini anlatan

kimi kitapların son derece dar bir sahayla Avrupa'yı sınırlandırdığını; Macaristan, İrlanda, Galler'in sınır dışında tutulabildiğini kaydeder. Bu kapsamda "Avrupa neresidir?" sorusunun cevabı tarihçiler arasında çoğunlukla birbirini dışlayan, bulunduğu yere göre kendi Doğu'sunu yaratan bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla kendi içinde sınırları ve katmanları olan bir Avrupa'dan söz etmek mümkündür. Coğrafi olarak birbirini yer yer içeren, yer yer de dışlayan bu durum, sınırlar kadar kimlikler konusunda da belirsizliklerin oluşmasına yol açmaktadır.

Tüm bu belirsizliklerle birlikte genel olarak Avrupa dendiğinde; Ural Dağları ve İstanbul Boğazı ile Asya'dan ayrıldığı varsayılan bölge kastedilir. Bu coğrafi bölge ilk kez Roma İmparatorluğu²² döneminde siyasi olarak bir araya gelebilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun özellikle Kavimler Göçü ile ikiye ayrılmasının akabinde bugünkü Avrupa toprakları da kısmen şekillenmiştir.

Uygarlığın doğduğu Doğu Akdeniz coğrafyasının adeta bir uzantısı durumunda olan Roma, 395 yılındaki ayrılma ile diğer toplulukların sürekli saldırılarına maruz kalmış ve bu saldırılar Avrupa'nın sınırlarının da şekillenmesini sağlamıştır. Dinî ve siyasi yönden Doğu Roma'dan (Bizans) ayrılan Batı Roma varlığını, devam eden göç ve saldırılara karşı koruyabilmek için gayret sarf etmiştir. Özellikle Avrupa Hunlarının ekonomik, siyasi ve askerî baskılarına direnebilmek amacıyla siyasi ittifaklar yapmıştır. Kavimler Göçü'nden sonra Roma'nın içinde bulunduğu durumu değerlendiren Braudel (2001: 350), bugünkü Avrupa'nın coğrafi bir bütün olarak kavranmasını ve Avrupa mekânının oluşmasını Roma'nın ikiye bölünmesiyle başlatır. Braudel (2017) Roma'yı tehdit eden unsurlar olarak sırasıyla; Hunlar, Macarlar, Moğollar ve Müslüman Arapları gösterir. Bu saldırılar karşısında zorlanan Batı Roma, 476'da Germanlere teslim olarak sona erer. Avrupa, Feodal dönemle birlikte dar sınırlar içerisinde kendini bir çeşit korumaya alır. Braudel bu dönem Avrupa ekonomisinin bir büyük devleti ya da devletleri kaldırmayacak kadar aciz olduğundan bahseder (2017: 350-354).

Braudel'in (2017) mekân bağlamı Avrupa tahlilinde öne çıkan bir diğer düşüncesi de, Avrupa'nın her şeyden evvel Asya kıtasının yarımadası ya da Asya'nın

²² Demircioğlu (1998: XXXI), Roma İmparatorluğu'nun Atlantik'ten Fırat boylarına uzanan Akdeniz ve çevresinde egemen olan ilk büyük devlet olduğunu; imparatorluğun sınırlarının doğuda İran, kuzeyde İngiltere ve güneyde Afrika'nın kuzeyini içine alarak Akdeniz'i bir iç deniz haline getirdiğini kaydeder.

küçük bir burnu olmasıdır. Mekân olarak Avrupa, adeta Asya'ya doğru açılan-genişleyen bir coğrafi özelliğe sahiptir. Aynı zamanda Avrupa'nın hem sıcak iç denizlere, hem de kuzey ve batısı itibarıyla okyanuslara kıyısı bulunmaktadır (Braudel, 2017: 347-348). Braudel böylece Avrupa merkezli bir harita okuması yapmıştır. Halbuki aynı harita, Avrupa olarak nitelendirilen bölgenin, Asya'nın bir uzantısı ya da Batı'ya doğru daralan kısmı şeklinde de okunabilmektedir. Asya ve Avrupa şeklinde ayrı kıtalar olarak ele alınan kara parçası da esasında bir bütündür. Kıtanın tümü için birbirinden kesin bir şekilde ayrılmış ve coğrafi sınırları net olan bir ayırım söz konusu değildir. Bu sebeple Asya, aynı zamanda Avrupa; Avrupa ise aynı zamanda Asya'dır. Avrupa'nın tarihten gelen sınırlarının belirsizliği konusu coğrafi olarak net bir ayırımdan bahsedilememesiyle de yakından ilgilidir.

Avrupa'nın coğrafi olarak sınırlarının kısmen belirsizliğine karşın “Avrupalı olmak” daha çok ortak kültürel değerleri taşımak ve Avrupalı hissiyatına-ruhuna sahip olmakla ilişkilendirilir. George Corm'un Denis Hay'dan alıntıladığı ifadesinde (2011: 66) “Avrupa'nın sınırları yoktur, ancak bir çehresi vardır ve herkes bunda hemfikirdir. Bu imgenin, çeşitli sebeplerle kötüye kullanılmasına rağmen, bir ruha sahip olduğu konusunda kuşku duyulmaz. Onun ele geçirilemez hazinesi ve gücünün kaynağı buradadır”. Bu bağlamda Avrupalı olmak bir ulus olmanın ötesinde gerçeklikte coğrafi sınırları net olmayan ancak zihinlerde kolektif bir hayal ve hissiyat üzerine kuruludur. Bu hayali imgenin bir araya getirdiği uluslar, diğer coğrafi kıtalardan farklı olarak kolektif bir hareket kabiliyetine sahiptir. Özellikle bugünün Avrupası; bir tehdit karşısında bir araya gelebilme, beraberce hareket edebilme ve ortak tepki verebilme özelliklerine sahip ulus üstü bir kimlik olarak nitelendirilebilmektedir. Bu bağlamda Avrupalı olmak; her şeyden evvel Avrupa'nın ruhunu taşımakla, ortak bir belleğe, kültürel kodlara, imgelere, reflekslere bağlı olmakla ve bu ortaklık bilinciyle hareket edebilme yetisiyle yakından ilişkilidir.

İçinde farklı alt kültür ve toplumları bulunduran Avrupa, kültürel açıdan benzeşmeye de sahiptir. Braudel (2011), Avrupa'da dünyanın geri kalanına nazaran oldukça tutarlı kültürel bir alanın meydana geldiğini belirtir. Farklı akımlar, düşünceler ve mücadeleler olsa da mekânsal anlamda bir Avrupa sanatı, tavrı veya üslubundan söz etmek mümkündür. Braudel, Avrupa'daki her büyük şehirde aynı sanatsal tabakaların sunulduğunu ve her Avrupa yurttaşının kendine ait biçimleri bu

şehirlerde kolaylıkla bulabildiğini ifade eder. Kültürel unsurlarda açıkça belli olan bu uyum düşünsel, siyasi, edebi, ekonomi gibi alanlarda da kendisini gösterir. Braudel, Avrupa’da adeta tek bir felsefeden bahsedilebileceğinin, modern bilimin ulusal dinamiklerden ziyade Avrupa ulusu üzerinden açıklanabileceğinin ve Avrupa’nın kendi içerisinde dolaşım-ulaşım ağına sahip bir ekonomik mekân olduğunun altını çizer (2011:442-449).

Tarihçi Le Goff (2020), Braudel’i destekler mahiyette Avrupa’nın her şeyden evvel bir mit ve coğrafi bir kavram olduğunu belirtir. Ona göre bugünkü Avrupa’nın temelleri Roma İmparatorluğu’nun zengin mirası üzerine kurulmuştur. Le Goff, Roma’dan; ortak dil (Latince), askerî teşkilat, mimari, geniş bir yol ağı, siyasi birlik ve hukukun miras alındığını ancak Avrupa bilincinin temel unsuru olan tarihsel belleği, Yunanlı Herodot’un tarihi ile Kitab-ı Mukaddes’in (İncil) oluşturduğunu kaydeder (Le Goff, 2020: 9-15). Le Goff, Braudel’in mekân merkezli bakış açısına siyasi, düşünsel ve dinî boyutu da eklemiştir. Bu bağlamda Avrupa’yı; Roma İmparatorluk mirasını sahiplenene, siyasi, kültürel, dinî, felsefi ve mimari gibi alanlarda ortak değer ve sembolik göstergeleri taşıyan bir kimlik olarak tanımlamak mümkündür.

Avrupa’nın üzerinden yükseldiği dinsel, kültürel, siyasi, sosyal ve ekonomik miras daha farklı ve daha üst kimliklerin oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Eleştirel bir tarih okuması yapan Georges Corm ise (2011), Avrupa’nın Yunan’dan başlayarak Roma, Eski Ahit mirası, Ortaçağ Hristiyanlığı mirası, Germen boylarının mirası ve Proteston Reformu gibi miraslarla daha iyi bir Avrupa ideali için kayıp bir Atlantis arayışına girdiğini kaydeder. Ona göre, ortak Avrupa miti, beraberinde tarihsel süreçten gelen dil, kültür ve etnik farklılıkları görmezden gelerek Avrupa’yı da aşan “Batı” adı verilen mitolojik ve aşkın bir varlığı oluşturmuştur. Böylelikle Avrupa sınırlarının dışında Amerika, Kanada ve Avusturalya gibi daha geniş bir coğrafyayı kapsayacak şekilde hayali ve mitolojik dev bir kimlik inşa edilmiştir (Corm, 2011: 33).

Bu kimliğin yaratılmasında ve sınırların esnemesinde; öteki ile olan ilişkiler de etkili olmuştur. Özellikle Hristiyanlık çevresinde birleşen Avrupa-Batı, Doğu’ya karşıt bir konumda yer almaktadır. Bernard Lewis (2017: 15), Avrupa’nın, Avrupalı bir kavram olduğunu ve aynı zamanda Amerika’yı da keşfederek onu isimlendirdiğini, hatta Asya ve Afrika’yı bile Avrupa’nın asırlar önce icat ettiğini kaydeder. Buna göre

Ortaçağ Avrupası'ndaki Hristiyanlık merkezli olgu, bu çağdan sonra sekülerleşerek Avrupa ismini alır.

Avrupa merkezli bu bakış açısı kendinden olmayanı işaretleyerek hem kendisinin “üstün” niteliklerinin hem de diğeri ya da diğerlerinin “geri kalmış” ve “düşük” niteliklerinin vurgulanması ile sonuçlanmıştır. Örneğin Avrupa merkezli bakış açısının en önemli temsilcilerinden Hegel “*Tarih Felsefesi*” (2016b) isimli eserinde “Dünya tarihi Doğu'dan Batı'ya gider çünkü Avrupa, Dünya Tarihinin sonu Asya ise başlangıcıdır.” diyerek Asya'dan Avrupa'ya uzanan tarihsel sürecin nihai noktasının Avrupa olduğunu vurgular. Ancak Hegel, bu vurgusunda tarihin sadece Doğu'dan Batı'ya çizgisel şekilde akışını vurgulamaz aynı zamanda bir düşünme biçiminin bitiş noktasını da betimler. Ona göre; “özbilincin iç güneşi Batı'da doğar”. Bu çerçevede insan, toplum ve devlete ilişkin olgunlaşma ve tekâmülün son noktası Avrupa'da gerçekleşir. “Dünya Tarihi dizginsiz doğal istencin evrensel ve öznel özgürlüğe doğru disiplindir.” diyen Hegel, Avrupa'yı evrensel ve öznel özgürlüğün bir nevi merkez üssü olarak değerlendirir (Hegel, 2016b: 83).

Avrupa'nın tanımlanması, öteki -Asya ya da Doğu- üzerinden gerçekleşir. Bu nedenle Avrupa ile Avrupa dışı alanın da nitelikleri tasnif edilmiştir. Tarihçi Le Goff (2020: 10), Orta Çağ Avrupa'sında Doğu'nun; sefaletin, salgın hastalıkların, heretikliğin bulunduğu ve Deccal'in ortaya çıkacağı yer olarak görüldüğünü ifade eder. Aynı zamanda Batı; Doğu'yu, İslam'ın serpilip geliştiği ve canavarca ırkların çoğalmakta olduğu tehlikeli bir bölge olarak görmüş; Müslümanları da canavarımsı ve çirkin varlıklar olarak tanımlanmıştır (Kabbani, 1993: 23). Bu bağlamda Doğu'nun, Batı'ya üstün ve güçlü yanlarını hatırlatan bir ayna vazifesi gördüğünü söylemek mümkündür.

Corm (2011), ortak yapay bir kimlik yaratmak isteyen tüm düşünce yapılarında, inşa edilene karşıt ve onunla çelişen bir kimliğin gerekli olduğunu kaydederek, Batı'nın zihin ve temsil düzeyinde var olabilmek için Doğu'ya ihtiyacı olduğunu belirtir. Corm, bugün gelinen noktada Batı sözcüğünün; dünyada eş benzeri olmayan bir gücü temsil ettiğini; uygarlığın, bilimin, ilerlemenin, rasyonalitenin, modernitenin, bireyciliğin, kadın haklarının, demokrasinin, özgürlüğün refahın, fırsat eşitliğinin ve hastalıklara karşı savaşın bir ifadesi olarak görüldüğünü kaydeder (2011: 44-45). Avrupa'nın bu üstün niteliklerle tanımlanması Doğu'nun da; monarşinin, barbarlığın,

kabalığın, şehvetin, rehavetin, duranlığın, istikrarsızlığın, baskının ve metafizik alanın bir ifadesi olarak tanımlanmasını beraberinde getirmiştir.

Doğu'dan ayrıldığı yerlerin altını çizerek sınırları belirgin hâle getiren bu tutum, kendi içerisinde de sürekli bir doğu-batı ayrımını tesis eder. Örneğin soğuk savaş döneminde Avrupa; Doğu Bloku- Demir perde ülkeleri ve Batı Avrupa, Almanya da Doğu ve Batı Almanya olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Berlin Duvarı, Batı Avrupa'yı Doğu'nun tehlikelerinden koruyucu bir niteliğe sahiptir. Geary (2017: 11), bu dönem Avrupa'nın Demir Perdenin bittiği yerde başladığını, Avrupa'nın özünde bir “Batı Avrupa Topluluğu” olduğunu kaydeder. Dolayısıyla siyasi, ideolojik ve ekonomik zemine göre de Avrupa'nın doğusu değişiklik gösterebilmektedir. Bu çerçevede Avrupa'nın doğusu, aslında Avrupa'nın ötekisidir. Ancak yaşanan siyasi ve ekonomik değişikliklerle Avrupa Birliği'ne; geçmişin Doğu Bloku ülkeleri dâhil edilmiştir²³. Böylelikle bir dönem Doğu ilan edilmiş bölgeler, yeniden Avrupa sınırlarının içerisinde yer alabilmiştir. Avrupa'nın ihtiyaçlar ve konjonktürel gereklilikler üzerinden sınırlarının genişleyip daralabilmesi ve tarihsel süreçte değişiklik gösterebilmesi, Avrupalı olmanın “hayali” niteliği ile yakından ilgilidir. Avrupalı olmak; hayali, ortak bir tarihsel mirası taşımakla, siyasi açıdan demokratik, ekonomik açıdan liberal, düşünsel açıdan bilimsel, dinî açıdan Hristiyan ve kültürel açıdan sanat öğelerinde benzer imgelerin Avrupa kolektif belleğinde yer almasını gerektirmektedir. Ortak aidiyet unsurları uluslar nezdinde benimsendiği ölçüde Avrupalı olmak hayali de vücut bulmaktadır.

Avrupalı olmak hayalinin mümkün kılınmasında Avrupa coğrafyasına dışarıdan gelen tehditlerin ve düşmanların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Avrupa ulusları içerisindeki bu senkronizasyon özellikle de ortak bir “öteki” söz konusu olduğunda daha da belirgin hâle gelebilmektedir. Bir öteki, düşman ya da rakip fikrinin, kimliğin yaratılmasında önemli olduğunu kaydeden Le Goff (2020: 30), bu bağlamda Avrupa'nın oluşumunda iki önemli rakipten bahseder: Roma merkezli dinî otoriteyi kabul etmeyen Bizans ve İspanya'dan Avrupa'ya ilerleyen Müslümanlar. Süer Eker (2017: 519) Sarazenlerin ardından bayrağı devralan Türklerin Avrupa kimliğinin

²³ 1950'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak kurulan Avrupa Birliği, Doğu Bloku'nun dağılması ve Sovyetlerin 1991'de yıkılması ile birlikte Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya ülkeleri 2002 yılında AB üyesi olmuşlardır. <https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-tarihcesi-82> Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2022.

oluşumundaki rolüne işaret ederek; “Batı uygarlığının yabancısı”, “Batı, Türklerin bulunduğu yerin Batısından başlar.” gibi sloganik cümlelerle Türklerle ötekilik ve yabancılık rolünün verildiğinin altını çizer. Bernard Lewis (2017: 33), Mağribilerin, İspanya’ya ilk çıkışından Viyana’nın Türkler tarafından ikinci sefer kuşatılmasına kadar Avrupa’nın yaklaşık 1000 yıl süren bir İslam tehdidi altında kaldığını kaydeder. Üstelik bu tehdidin; sadece bir fetih değil aynı zamanda asimilasyon tehdidi içerdiğinin de altını çizer. Bu bağlamda Araplarla başlayan ve ardından Türklerin devam ettirdiği Avrupa’ya yönelik askerî hareketler, Türklerin Avrupa için uzun yıllar önlenemeyecek bir tehdit olarak kolektif bellekte yer etmesine yol açmıştır. Lewis’in de bahsettiği gibi, Türk ilerleyişi sadece askerî ve siyasi bir egemenliği öngörmemekte aynı zamanda dinî ve kültürel bir değişimi de içermiştir. Bu yönüyle Türk tehdidi, Avrupa toplumları için siyasi mevcudiyetleri kadar dinî ve kültürel kimliklerini de tehdit eden bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple Avrupalılar, Türkleri yakından tanımak istemişler ve onlarla ilgili çok sayıda yazılı ve görsel nitelikli eser hazırlamışlardır.

Avrupa’da Türklerle ilgili yazılı, sözlü ve görsel eserlerde ortak bir Türk imgesinden bahsetmek mümkündür. Türk, Avrupa’nın hem dinî hem siyasi hem de sosyal düşmanıdır. Bu durum özellikle Türk seferlerine karşı toplanan Haçlı Seferlerinde açıkça görülebilmektedir. Bizans’ın düşmesinden sonra tehdidin Avrupa’ya yaklaştığını gören Avrupalı devletler ve Papalık, Türklerle karşı ortak hareket etme çabasına girişmişlerdir. “Ortak” ve “ezeli düşman” Türklerle ilgili halkı bir araya getirmek, vergi ve asker toplamak için propaganda metinleri hazırlanmıştır. Türk tehdidinin devam ettiği uzun yıllar boyunca Türklerle ilgili literatür çeşitlenmiş ve Türklerin sosyal, siyasi, dinî, ekonomik ve kültürel yaşamları hakkında çok sayıda eser yayınlamıştır. Bu eserlerle birlikte Avrupa’nın “ortak” düşmanı olan Türklerle ilgili Avrupa kolektif belleğinde ortak bir Türk imgesinden bahsetmek mümkün hâle gelmiştir. Bu bağlamda Avrupa’nın geçmişte şekillenmiş ortak Türk algısının farkında olmak ve olayları/örüntüleri bu bilinçle okumak; Avrupa ile ilişkilerin geleceğini, karşılaşılması muhtemel reaksiyonlarını ve görme biçimlerini çözümleyebilmek açısından önem arz etmektedir.

3.2.2. Avrupa Hunları ve Tanrı’nın Kırbağı Attila

Avrupa kolektif belleğinde Türk imgesinin şekillenmesinde en önemli belirleyicilerden biri Avrupa Hunları ve bu devletin güçlü hükümdarı Attila’dır.

Avrupa Hunları ile Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı önlenemez ve tahmin edilemez tehdit, büyük bir kaygı ve korkunun oluşmasına yol açmıştır. Korku ile şekillenen Türk imgesi, Avrupa için benzer tehdit unsurları ile karşı karşıya kalındığında tekrar edilmiştir. Bu imgenin özellikle yazılı anlatılarda kendisini açığa vuran biçimini anlamak, Türkler ve Avrupalılar arasındaki ilişki dinamiklerinin kavranmasını, temelde Avrupa'nın Türk'ü anlama ve görme biçiminin ortaya konulmasında önemli bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Türklerin Asya'nın batısına yönelik hareketleri hem ticari hem de askeri nedenlerle gerçekleşmiştir. Tarihte “Kavimler Göçü” olarak bilinen ve Türk kavimlerinin iteklemesi ile başlayan büyük göç hareketinin akabinde bazı Türk boyları bugünkü Avrupa coğrafyasına gelerek (M.S. 378) burada çeşitli devletler kurmuşlardır. Tarihçi Ali Sevim (1988: 13-14) bu hareketin Doğu ve Batı Hunları şeklinde iki yönlü ilerlediğini kaydetmiştir. Buna göre Batı Hunları Ostrogot, Vizigot ve Alanları yenilgiye uğratarak Trakya'ya doğru ilerlerken Doğu Hunları da (Kursık ve Basık komutasında) bugünkü Anadolu topraklarına girerek Ortadoğu ve Orta Anadolu'ya doğru hareket etmiştir. Güneyde Kudüs'e kadar ilerleyen Türkler, Anadolu içlerinde de Ankara'ya kadar gelmiştir (Kafesoğlu, 1998: 73). Hun Türklerinin Doğu-Batı istikametli ilerleyişi kendisinden sonraki diğer Türk boyları için de bir yol oluşturmuştur. Hunlardan sonra Sabarlar ve Avarlar da Anadolu'ya gelmiştir. Türklerin belirli aralıklarla düzenledikleri bu karşı konulamaz askeri hareketliliği hakkında gerek Batı Roma gerekse Doğu Roma (Bizans) kroniklerinde bilgiler yer almıştır.

Batı Hunlarının Türk soyundan gelip gelmediğine ilişkin tartışmalar çerçevesinde Batı Hunlarının; Moğollar, Finler, Germenler ve Gotlarla ilişkili olabilecekleri hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kafesoğlu (1997: 69-70), Avrupa Hun Devleti'nin topraklarında pek çok farklı dilin kullanıldığını ancak hükümdar soyunun Türk olduğu ve Türkçe konuştuğunu bu sebeple Batı Hunlarının Asya Hunlarının torunları olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir²⁴.

²⁴ Peter Vacz (1982: 54-55) Hunlarla ilgili Bizans kroniklerindeki tasvirlerle bakarak, Hunların fiziksel olarak Türk olduklarını ifade eder. Hunlara ait buluntuların da antropolojik olarak Türk kavmi olduğunu gösterir. Vaczy, sadece dış görünüşlerinin değil, dillerinin Türkçe olduğunu, Göktürk, Uygur ve Avarların kullandığı türden bir Türkçeleri olduğunu belirtir. Lajos Ligeti (1982: 24-25) ise Avrupa Hunlarının menşei konusunu tartıştığı makalesinde Avrupa Hunlarının Asya'dan neşet ettiğini ve

Batı Hunları Avrupa’da “Avrupa Hun Devleti” olarak bilinen devleti kurmuşlardır. Hükümdarları Attila döneminde İstanbul Çekmeköy’e kadar ilerleyen Batı Hunları, Batı Roma topraklarında da ilerleyerek Roma şehrine kadar gelmişlerdir. Hunların Roma kapılarına dayanması Avrupa’da büyük tedirginlik yaratmış ve Papa, Hunları durdurabilmek için Attila ile antlaşma yapılmasını sağlamıştır²⁵. Bu bağlamda Attila, Avrupa’yı tehdit eden ilk ve en önemli Türk imgesi olarak Avrupa kolektif belleğinde yer edinmiştir. Attila ve ordusunun Avrupa toprakları karşısındaki ilerleyişi ve önüne çıkan devletleri çok yüksek vergiye bağlaması yazılı kaynaklarda Attila’nın “Tanrının Kırbağı²⁶” olarak değerlendirilmesiyle sonuçlanmıştır.

Hunlarla ilgili Bizans ve Romalı tarihçilerin kaynaklarında bilgiler yer almaktadır. Bu kapsamda Marcellinus, İordanes ve Priscus’un kayıtları önem arz eder. Ünlü Antakyalı Tarihçi Marcellinus²⁷, un *Res gestae* isimli eserinde açlığa susuzluğa soğuğa alışkın olduklarını söylediği Hun Türklerinin yönetsel ve askerî yapıları hakkında şu bilgilere yer vermiştir (akt. Akkaya, 1944: 555-556) :

Sıkı bir kral idaresine bağlı değiller, oymak beylerinin idaresinde karşılına çıkan her şeye düzensiz olarak atılırlar. Nadiren hücumu beklerler, daha ziyade kendileri savaşa başlarlar, kazık şeklindeki savaş nizamlarıyla (cep açmak!) korkunç naralarla düşmana atılırlar, çevik, becerikli hareketlerle kasten dağılırlar, fakat ansızın dönerek düşmanı bozuk saflarını tarumar ederek mahvederler. Kurganlarla karargâhlara saldırmazlar, uzaklardan uçlarında pek hünerli sivriltilmiş kemik bulunan, oklarını fevkalâde becerikli atarlar. Boğaz boğaza savaşta kendilerini korumayı düşünmeksizin kılıcı savurur ve düşmanın dikkatini kılıca çevirdikten sonra atıkları kementle kısıvrak etmeye uğraşırlar.

Turhan Kaçar (2002: 86), Marcellinus’un Hunlarla ilgili tasvirlerinde; “barbarların en vahşisi” ifadesini dikkat çekici bulur. Marcellinus’un Hunları, Alanlardan²⁸ bile daha vahşi bulmasını, Hunların Gotları ve Alanları yenerek Roma’yı

Avrupa Hunlarının Türkçe konuştuğunu ve Attila ve kabilesinin Türk olduğundan şüphe edilemeyeceğini kaydeder.

²⁵ İordanes, Attila’nın Roma önlerinde kadar geldiğini ancak bu şehri ele geçirenlerin uzun yaşamadığına dair inanış nedeniyle tereddüt ettiğini kaydeder. Attila bazı şartlar ileri sürerek topraklarına geri döner (Üstün, 2007: 112).

²⁶ “Flagellum dei; “Tanrının Kırbağı” ifadesi Attila’nın Papa I. Leo ile görüşmesinin akabinde Papa’nın 15 Mart 453 tarihli mektubunda ilk kez kullanıldığı bilgisi yer alır (Keleş, 2010: 209)

²⁷ Ammianus Marcellinus M.S. IV. Asırda yaşamış Antakyalı tarihçi ve Roma adına savaşlara katılmış bir askerdir (Golden, 2012: 100). Eserinin günümüze kadar ulaşabilen kısımlarında- Turhan Kaçar (2002) Marcellinus’un eserinin yalnızca 14.-31. Sayılı kitaplarının bugüne ulaşabildiğini kaydeder- Hunlara ilişkin ilk elden bilgiler yer alır. Ancak Marcellinus, Hunlarla karşılaşmamış ve Hunlarla ilgili bilgilere ilişkin kaynakça göstermemiştir (Ahmetbeyoğlu, 2020: 83-95).

²⁸ Kaçar (2002: 87), Alanların düşmanlarının kafa derisini yüten bir toplum olmalarına rağmen Marcellinus’un Hunları en barbar toplum olarak nitelendirdiğini kaydeder.

bu iki topluma karşı savunmasız bırakmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Marcellinus’a (2020: 583) göre Hunlar: canavar gibi çirkin ve şekilsizdirler. Benzer bir nitelemeyi VI. yüzyıl tarihçisi İordanes (Jordanes) yapar. İordanes (akt. Üstün, 2007: 70-80) : “ Bu kavim evvela bataklıklarda kavruk, pis ve zayıf bir kabile olarak yaşadı. İnsan konuşmasını çok az andıran dilleri dışında, hiçbir dilleri yoktu ve neredeyse insan bile değillerdi²⁹.” İordanes (akt. Üstün, 2013: 125), Hunların fiziksel özelliklerine ilişkin olarak: “Hunların sureti, böyle söylemem mümkünse, bir yüze değil gözden ziyade küçük delikli gudubet bir topağa benzeyen yanık [yağız] tenleriyle korku saldı.” İfadelerini kaydeder. İordanes’in deyiimiyle “İnsan gibi görünen ama yabani hayvan gibi yaşayan” Hunlar; çirkin, korkunç ve insan değil insanımsıdır. Bu biçimsiz, çirkin insanlar diğer insan toplulukları gibi evde yaşayıp, tarımla uğraşmazlar. Dolayısıyla her iki tarihçinin de Hunlara dair benzer nitelermeler kullandığını söylemek mümkündür. Geary (2017: 101) ise Hunların, Romalıların ya da komşularının daha önce görmüş oldukları hiçbir halka benzemediklerini; fiziksel görünüşleri, yaşam biçimleri ve savaş teknikleri itibarıyla Eski Dünya için korkunç ve yabancı olduklarını kaydetmiştir.

Hunların çirkin, kaba-saba, yürümekten aciz, insanla hayvan arası bir canavar olarak tasvir edilmesi, geleneksel toplumlarda merkez olarak kabul edilmiş mekânsal bölgenin dışında kalanların; yabancı, barbar, öteki olarak kabul edilmesi ile açıklanabilmektedir (Eliade, 2017: 48). Akdeniz ve çevresinin medeniyetin geliştiği üst nokta olarak değerlendiren Yunan-Roma bakış açısı ile Kuzey’den ve Doğu’dan gelen bu kavimler, bilinmezliği sembolize eden bir tehdit unsuru olarak görülmüşlerdir. Bu nedenle diğer topluluklar gibi (Germen, Got, Frank vb) Hunlar da barbar³⁰ olarak nitelendirilmişler ve tarih yazımında aşağılayıcı ifadelerle tasvir edilmişlerdir.

²⁹ İordanes (akt. Üstün, 2007: 80-81), Bizanslı Tarihçi Priskus’a dayanarak bataklıktan dışı bir geyiği takip ederek çıktıklarını ve İskit topraklarını ele geçirdiklerini kaydeder.

³⁰ Barbar; Türkçe Sözlük’te Fransızca “barbare” kelimesinden dilimize geçen ve uygarlaşmamış kavim, topluluk anlamına gelen bir kelimedir (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2022). Bu bağlamda kelimenin uygarlık kavramı ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Barbar kelimesi ilk olarak Yunan toplumunda Yunanlı olmayanı ifade etmek üzere kullanılmıştır. Herodot (2017), Yunanlılardan farklı olanı -Mısır ve Pers gibi- anlatmak üzere bu kavramı kullanmıştır. Örneğin Herodot (2017: 617-639), Perslerle mücadele sırasında Barbarları tanımlarken; istilacı, barbar dili konuşan adam, her şeyi yakıp yıkan -kutsal mekânları bile- gibi ifadeler kullanır. “Barbar dili konuşan” ifadesi, dil üzerinden bir ayrımın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda barbarlar, kutsal mekânları bile gözetmeyen, hatta zeytin ağaçlarını yakan, itişip kakışan, düzensiz birlikler olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda Herodot’taki barbar tanımı; yabancı dili konuşan, kutsalı tanımayan, düzensizlik ve

Marcellinus (2020: 583) Türklerin gündelik hayatına dair şunları kaydetmiştir:

Asla herhangi bir yapıyla korunmazlar ve bunlardan tıpkı günlük kullanımdan tamamen ayrı olan mezarlar gibi kaçınırlar. Zira bu insanlarda, damı saz saman ile örtülü kulübelere rastlamak mümkün değildir. Fakat dağlar ve ormanlardaki geniş alanlarda gezinerek daha beşikten itibaren soğuğa, susuzluğa ve açlığa katlanmaya alışkın hâle gelirler. Kendi evlerinden uzaktalarsa, hayati bir zaruret olmadıkça bir eve girmezler; zira bir çatının altında kaldıkça kendilerinin güvende olmadığının düşünürler.

Bu ifadelerden Türklerin yerleşik bir kültürden ziyade “barbar” olarak nitelendirilen savaşçı bir toplum olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Oysa Priscus (Kaçar, 2020: 119, 147), Attila’yı ziyaretinde ahşaptan yapılmış Hun köyünü ve Attila’nın yaşadığı sarayı anlatmıştır. Hun ülkesine elçi olarak giden ve Attila’nın sarayında bulunan Priscus’un notlarında da Attila ve Hun Türklerinden sıklıkla “barbar” olarak bahsedilmektedir. Hatta Marcellinus (2020: 584) bu durumu abartarak şöyle izah etmiştir:

Hunlarda hiç kimse saban sürmez veya sabana el değmez. Zira bu insanların hepsinin yaşadıkları evleri belirli bir yerde değildir, yurtları, kanunları veya belirli bir yaşam tarzları yoktur; içlerinde yaşadıkları yük arabalarıyla beraber tıpkı firariler gibi oradan oraya giderler. Bu arabalarda karıları ve o iğrenç elbiselerini dikerler, kocaları ile ilişkiye girerler, çocuklarını doğururlar ve bunları yetişkinlik çağına gelene kadar büyütürler. Bu insanların çocuklarından hiçbiri, kendisine başka bir bölgede gebe kalındığı, uzak bir bölgede doğduğu ve çok uzaklarda büyütüldüğü için, kendilerine sorulduğunda nereden geldiklerine cevap veremezler.

Bu ifadelerden anlaşılabacağı üzere Hun Türkleri ile ilgili; yerleşik yaşamdan uzak, hareketli, savaşçı bir topluluk olduğuna ilişkin bir değerlendirme söz konusudur. Grek ve Latin kaynaklarından temellenen Batı kaynaklarında Hunlarla ilgili tasvirlerde; vahşi, atlarına yapışık hâlde yaşayan çirkin suratlı, hiçbir dinî ananeye bağlı olmayan bu nedenle de hiçbir şeyi yapmaktan korkmayan, ahlaki³¹ normlardan

saldırganlıkla ilgilidir. Norman Davies (2011: 125) ise Yunanlıların 5. yüzyıla kadar komşularını da kendileriyle eş tutan bir yaklaşım içerisindeyken 5. yüzyılda *Persae* isimli eseriyle Aeschylus’un Perslerle ilgili dalkavuk, gösterişçi, mağrur, zalim, eşcinsel, yasa-tanımaz yabancılar şeklinde stereotip yarattığını kaydeder. Davies, bu yüzyıldan itibaren yabancıların barbar olarak nitelendirildiğini kaydeder. Söz konusu stereotipe ait sıfatlar; geleneksel ya da modern toplumlar için ötekinin, kendinden olmayanın, farklı ve yabancıların sıfatları olarak işlevlik kazanmıştır. Benzer kalıp yargılar Türkler için Avrupa toplumlarınca da kullanılmıştır.

³¹ Hatta Eckhardt (1982: 126), Süryani Rahip Efraim’in Hunların Urfa’ya yönelik akınlara ilişkin tasvirlerine dayandırılarak aktarılan Latince bir eserde, Hunların özellikle savaş zamanları hamile kadınların ceninlerini pişirmek suretiyle yedikleri, kadınlarının kanını içtikleri gibi safsataların yer aldığını kaydeder. Bu önlenemez güce atfedilen özellikler daha sonra Avarlar, İskitler, Hazarlara da atfedilmiştir.

habersiz bir topluluk tasviri mevcuttur³² (Eckhardt, 1982: 125). Marcellinus (2020: 584); Hunların, sonsuz bir altın susuzluğu içerisinde olduklarını, döknek, kızmaya ve hemen savaşmaya meyilli, mantıksız, doğru ve yanlış birbirinden ayırt edemediklerini, hilekâr ve belirsiz konuştuklarını kaydeder. Bu tasvirlerle göre Türkler, sözüne güvenilmez, savaşçı, kavgacı, açgözlü ve mantıksız bir topluluktur. Bununla birlikte bu savaşçı toplumun özellikle de dönemin büyük devletlerine karşı elde ettiği askerî galibiyetler, açık bir hayranlık da uyandırmıştır. Örneğin tarihçi Priscus (2020: 67), Romalıların bile her şeyde Attila'nın sözünü dinlediği, talimatlarını yerine getirdiği bir hükümdar olduğunu kaydeder. Attila'nın mitolojik Ares³³'in kılıcına sahip olması nedeniyle daha da güçleneceğini kaydeden Priscus, Attila'nın yaşamını oldukça mütevazı bulmasına rağmen özellikle de vergi ve hediyeler³⁴ söz konusu olduğunda Attila'nın tavırlarını küstah ve mağrurca bulmuştur. Priscus (2020: 149-151) Attila'yı şöyle tasvir etmiştir:

Attila, hakkında her yerde duyulan korkunç efsaneleri ile bütün insanlığı bir şekilde korkutan, bütün memleketlerin kılıcı olan, tüm ulusları titremek için dünyaya gelmiş biri idi. Kibirli yürüyen, gözleri etrafı kolaçan eden ve böylece, vücut hareketlerine yansıyan mağrur bir hali vardı. Attila gerçek bir savaşçı idi; ama savaşta mutedil, istişarede muktedir, aman edene de merhametli, koruması altına aldıklarına karşı şefkatliydi.

Hun Türkleri ile ilgili tasvirler, tarihin farklı dönemlerinde Türklerin farklı boyları ya da devletleri için de kullanılmıştır. Gerek Priscus'un Attila ve Hun Türklerine yönelik değerlendirmeleri gerekse Hunların Grek ve Süryani kaynaklarına

³² Norman Davies (2011: 263) Avrupa'ya çiçek hastalığını Hunlar tarafından getirildiğinin kabul edildiğini kaydeder. 451 tarihli Katalon Savaşında savaştan önce zataen hasta olan Hunların diğer milletlere bu hastalığı bulaştırdığı bilgisine yer verir.

³³ Ares (Mars), Yunan mitolojisinde savaş tanrısıdır. Kaba kuvveti sembolize eden Ares, Homeros destanlarında baş belası, çılgın deli, uğursuz gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. Ares, barış tanrısı Athena'ya karşı hep bir mücadele içerisinde. Ares, akılcı Athena'ya karşı körü körüne ve akılsızca çarpışmanın bir sembolüdür (Erhat, 2007: 50). Şefik Can (2011: 106-107), Ares'in kana susayan, adam öldürmekten zevk alan, geçtiği yere ölüm ve felaket saçan bir Tanrı olduğunu, Barbar karakterinin Olympos'ta oturan diğer Tanrıların gözünden düşürdüğünü, herkesin ondan iğrenip kaçtığını kaydeder. Priscus (2020: 121, 151), Ares'in kayıp kılıcının bir çoban tarafından yaralı bir ineğin izinin sürülerek bulunduğunu ve Attila'ya teslim edildiğini kaydeder. Ona göre Attila'nın kendine güveni bu kılıçtan gelmektedir. Attila'nın bu kılıçla Dünyanın hükümdarlığının ona verildiğine inandığını ifade eder. Eckhardt (1982:130) Ares'in kılıcının Attila'da olduğuna inanılmasının, özellikle Roma dünyasında Hristiyanları cezalandırmak üzere yeryüzüne gönderilmiş "Tanrının Kılıcı" olduğu inancıyla da ilişkili olduğunu ifade eder. Ayrıca Ares gibi Yunan mitolojisinde güçlü ancak olumsuz-barbar bir karakterin kılıcının Türklerle geçmiş olması, Türklerle ilgili algının Ares'e yüklenen anlamlarla benzerlik göstermesi ve Ares'le sembolize edilmesi dikkat çekicidir.

³⁴ Hunlar hakkında araştırmaları ile bilinen Edward Arthur Thompson, Attila'nın hediyeler ve vergiler konusundaki ısrarcı tavrını kendisine bağlı adamları memnun etme gayretine bağlar. Thompson (2008: 220), bu hediyeler ve vergiler yolu ile Hun toplumu içerisinde zengin ve yoksul sınıfların belirgin hâle geldiğini kaydeder.

dayanan tasvirleri, tarihin farklı dönemlerindeki, Türk hükümdarları ve Türk toplumları için de benzerlik göstermektedir. Genel olarak Türkler savaşçı, basit yaşayan, kötü yaşam koşullarına sahip, medeniyetten uzak, sözüne itimat edilmeyen ancak muktedir, kibirli, mağrur ve heybetli bir topluluk olarak değerlendirilmişlerdir.

Avrupa Hunlarının hayatını ve göçebe toplumsal yapısının dinamiklerini inceleyen Macar Tarihçi Nemeth (1982: 100), bu gücün en önemli nedenlerinden biri olarak korkutma ögesine işaret eder. Ona göre korkutma, göçebelerin en önemli taktiğidir; Attila'nın başarısının sırrı da burada saklıdır. Attila; tehditler yolu ile pek çok isteğini savaşmadan elde edebilmiştir. Hunların Alanlara üstünlük sağlamalarını İordanes (akt. Üstün, 2013: 125): “Belki de, savaştan çok kendi korkunç görünüşleriyle uyanan büyük dehşet ile onları yendiler; onları kaçmak durumunda bıraktılar” korkunç görünmelerine bağlar. Bu taktik, tarihsel süreçte Türklerin diğer toplumlarla kurduğu münasebette etkili ve belirleyici bir unsur olmuştur. Türk ordularının harekete geçmeden evvel karşı tarafı psikolojik anlamda zaafa uğratan, şehirleri savaşmadan elde etmek adına uygulanan azamet ve kudret uyandırıcı, korku veren yöntemler pek çok kez karşılık bulmuştur.

Attila'nın Avrupa ve kuzey toplumları üzerindeki sarsıcı etkisi pek çok destana ve efsaneye konu olmasını beraberinde getirmiştir. Sandor Eckhardt (1982: 124), Attila Efsanesinin kıyamet zamanı zuhur etmesi beklenen Yecüc ve Mecüc kavmi ile ilişkilendirildiğini, hatta Hun ordularının Deccal'e yorulduğunu, bunun ilk örneklerine de Süryani ve Ermeni, metinlerinde rastlanıldığını kaydeder³⁵.

Hunların hâkimiyet altına aldığı toplumlardan olan Germen-Almanların destanlarında da Hunlara ilişkin ifadeler yer alır. Hildebrand, Walthari ve Nibelungen destanlarında Attila ve Hunlarla ilgili ifadeler bulunmaktadır. Latince yazılmış Walthari destanında Attila'dan; on iki taç takan bu zengin hükümdarın eşinin benzerinin olmadığı, saltanatının bin yıl sürdüğü ve cesaretleri ve savaşçılıkları ile Hun Devleti'nin çok güçlü olduğu anlatılmıştır (Akkaya, 1944: 565-566)

³⁵ Eckhardt (1982: 124), Büyük İskenderin Asya seferi sırasında İranlılardan Hun Türklerini duyduğunu ve Hun Türklerinin Batı'ya yayılmasını engellemek amacıyla Muş Dağına demir ve bakır karışımı bir kapı yaptırdığını ve bu kapının üzerine Hunların bir süre sonra Roma ve İran topraklarını işgal edeceklerinin yazıldığı bilgisinin kaydedildiğini ifade eder.

Attila'dan en çok bahseden destanlardan biri olan Nibelungen Destanı'nda³⁶ Attila'dan yiğit, erdemli ve misafirperver olarak bahsedilmiştir (Keleş 2010: 289). German toplumunun kendi arasındaki iktidar mücadelesini anlatan destanda Attila, eşi öldürülen ve eşinin intikamının almak isteyen German Prenses Krimhild'in gücünü kullanmak için evlendiği iyi niyetli, güçlü ve cömert kral olarak anlatılmıştır. Keleş (2010: 222) bununla birlikte destanda Attila'yla ilgili; bilge kral, yavuz, seçkin bahadır, büyük kral gibi yücelten sıfatların yanı sıra pısrık, korkak, aciz, namert vb. birbiriyle çelişen sıfatların kullanıldığını kaydeder. Ancak Avrupalı toplumlar için Hun kralı, her şeyden önce onları vergiye bağlayan “Tanrının Kırbağı” ve günahlara batmış Hristiyanları cezalandırmak amacıyla Tanrı tarafından gönderilmiş bir cezadır (Eckhardt, 1982: 130).

Hun Türkleri ile ilgili olarak Avrupa kaynakları “Atının bastığı yerde asla ot bitmeyen” (Davies, 2011: 261) deyimini kullanmışlardır. Avrupa belleğinde yer edinmiş bu ifade, Hunlar ve Attila'dan sonra da özellikle Avrupa içlerine yönelik askerî seferler düzenleyen Türklerle ilgili kullanılmıştır. Dolayısıyla Hun Türklerinin ve özellikle Attila'nın Avrupa kolektif belleğinde bıraktığı izler, kendisinden sonra Avrupa'yı tehdit eden diğer Türk toplulukları ve devletleri için de belirli kalıp imgelerin kullanılmasını sağlamıştır.

3.2.3. At Üstünde Fırtına: Türkler Anadolu'da

Türklerin Anadolu'ya kalıcı olarak girmeleri; Karahanlılar ile Gazneliler arasında kalan ve kendilerine bir çıkış arayan Oğuz Türklerinden Tuğrul ve Çağrı Beylerin seferleri neticesinde gerçekleşmiştir. Çağrı Bey, 3000 süvari ile 1018 yılında Van Gölü çevresine akınlarda bulunmuştur (Yinanç, 1993: 36). Ermeni kaynaklarında “Taş gibi sert tırnaklı ve kartal gibi süratli atlar üstünde, yayları gerili, oklar çekili,

³⁶ Necdet Keleş (2010)'in verdiği bilgilere göre; Nibelungen Destanı'nda Germanlerin kendi aralarında yaşanan iktidar mücadelesini konu edinir. Destanın ikinci bölümü Attila'nın sarayında yaşananları anlatır. Nibelungen Hazinesini ele geçiren ve öldürdüğü ejderhanın kanıyla yıkanarak vücuduna ok işlemez hâle gelen Prens Siegfried'in, Burgund soylularından Hagen tarafından öldürülmesi üzerine Siegfried'in karısı Kriemhild, intikam alabilmek için Attila (Etzel) ile evlenerek onun gücünden istifade etmek ister. Kriemhild, Burgundları (soydaşlarını) Attila'nın sarayına davet ederek onları öldürtür. Ancak destanda Almanlar, Hun sarayına öleceklerini bilerek giderler. Bu durum, Almanların sadakat, bağlılık, yiğitlik gibi erdemler çerçevesinde hareket ettiklerine dair ortak bir inanışın Destan üzerinden anlatılmasını sağlar. Bu açıdan Nibelungen Destanı aynı zamanda, Alman ulusal kimliğin oluşumunda milli mitoloji olarak kabul edilir, özellikle Nazi dönemi Almanya'sında; Alman sadakatini, Alman gibi düşünme ve hissetmeyi tesis etmek amacıyla ders kitabı olarak okutulur (Keleş, 2010: 64- 239).

bellerinde kemer, ayaklarında bağları çözülmek bilmez ayakkabıları bulunan bu birlikler” (Laurent’ten akt. Ayönü, 2021: 9) büyük bir şaşkınlık yaratmışlardır. Tuğrul ve Çağrı beylerin akınları ile başlayan Türklerin Anadolu’yu yurt edinme süreci, Alparslan’ın Malazgirt³⁷ Savaşı’nda Bizans ordusunu yenmesi ile büyük bir ivme kazanarak devam etmiş, Anadolu’nun pek çok şehri Türkler tarafından ele geçirilerek Türkleştirilmiştir. 1071 Malazgirt Savaşı ile başlayan süreç 1076 Miryakefalon ile Anadolu’da Türk mevcudiyetinin kesinleşmesi ile devam etmiş ve 1453 İstanbul’un fethi ile tamamlanmıştır.

Türklerin Anadolu’ya girmeleri, bölgenin hâkim gücü Bizans’la ve Türk akınlarını durdurmak için Papalığın koordinesinde toplanan Haçlılarla münasebetlerini de başlatmıştır. Bizans’ın doğu sınırlarından başlayarak nihayetinde İstanbul’a kadar uzanacak olan Türk ilerleyişi neticesinde Türkler ve Bizans sıklıkla karşı karşıya gelmiştir. Türk tehlikesi Bizans kayıtlarında yer almaktadır. Bu sebeple döneme ilişkin Türk imgesi Bizans tarih yazınından takip edilebilmektedir. Tülüce (2016) Bizans tarih yazınında abartılı ifadeler ve kahramanlık mitosları ile Türklere karşı verilen mücadelenin anlatıldığını kaydeder. Buna göre Türk, düşmanın adıdır, ötekidir. At üstünden inmeyen, çadırlarda yaşayan Türkler barbarken yerleşik Rumlar medeni ve üst kimliktir. Düşman olarak görülen, “imansız, dinsiz Türklerin”, depremlere yol açtığı ve Türklerin Konstantinapol’daki kutsal mekânları ziyaret ederek Tanrıyı kızdırdıklarına inanılmaktadır (Tülüce, 2016: 24-28).

Türkler, Bizans için XI. yüzyıldan itibaren en büyük ve en tehlikeli düşman olarak görülmüştür. Türklerin bu denli büyük bir tehdit olarak algılanmasının esas sebebi bitip tükenmek bilmeyen insan kaynağıdır (Ayönü, 2021: 215). Türkmen toplulukları Anadolu’yu yurt edinebilmek amacıyla aralıksız olarak göç etmişler ve akınlarla Anadolu kentlerini ele geçirmişlerdir. Anadolu’daki otorite boşluğunu iyi değerlendiren Türkler, hızlıca ilerleme kaydetmişler, önce uç beyleri hâlinde daha sonra da devlet gücüne erişmişlerdir. Freely (2012: 22), Türklerin 1000’li yılların başlarında Anadolu platosunu “at üstünde fırtına” gibi boydan boya kasıp kavurduğunu ifade eder. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı kuruluş dönemi hakkında bilgi

³⁷ Osman Turan (1993: 32-35) Malazgirt Savaşı ile Bizans ordusunun mukavemeti ilk kez kırıldığını, İslam Dünyasında büyük bir sevinç uyandırdığını ve günlerce sürecekt kutlamaların yapıldığını kaydeder. Bu savaş sonrasında Sultan Alparslan’a “Ebul-Feth” ünvanı verilmiştir. Miryakefalon savaşı (1076) ile de Bizans açısından İstanbul’un fethine kadar devam edecek bir geri çekiliş süreci başlamıştır.

veren Bizans tarihçisi Pachymeres³⁸ *Syngrafikai Historiai* (1260-1307) isimli eserinde (2019: 81-82) karşılaşılan bu durumu aşağıdaki şekilde ifade eder:

Artık düşmanla aramızda tek sınır boğazdı. Düşman başına buyrukluğuyla tüm toprakları, kiliseleri, görkemli manastırları istila ediyor, bazı kaleleri yıkıyor, bazılarını ise yakıyordu. Her gün insanları öldürerek ve kızlarını kaçıracak mutlu oluyorlardı. (...) Kibirlerinin ve ürkütücü karakterlerinin verdiği cüretle, vahşi ateş gibi her yeri ele geçiriyor ve parçalıyorlardı onlardan daha da ileri gitmelerine engel olabilen tek şey denizdi. (...) Durumu biraz kurtarmak için antlaşma yapılırsa bile Türklerin karakteri bu antlaşmalar için uygun değildi ve bu yüzden anlaşma yararsızdı. Bu düşmanlar oldukça kalabalıktı, karakterleri çok farklıydı ve başlarında olan emirleri onlara yağma yapmaları ve ganimet elde etmeleri için izin veriyordu, eğer izin vermezlerse bile yağma ve ganimete ulaşmak için başka bir yol buluyorlardı (...)

Pachymeres'in kayıtlarındaki Türk imgesi; kararlı, savaşçı, zalim ve kibirli Türk imgesidir. Bizanslı tarihçi için Türkler; her yeri zorla ele geçiren, acımasız, yağma ve ganimet peşinde koşan, bu sebeple anlaşma bile yapılırsa sözünü tutmayan, güvenilir bir toplumdur. Bu önlenemeyen tehlike karşısında Bizans ordusundaki paralı askerlerin yeterli gelmediğini ise Pachymeres (2019: 35-36) şöyle açıklar:

Adamlarımız kendilerine verilen ücretlerin yettiği ölçüde Türklere kafa tutmayı başarsalar da topraklarında gerekli düzenlemeleri yapamadıklarından her gün geri çekilerek sınırlarını düşmanlara bırakmak zorunda kalıyorlardı. (...) Düşman Bizans ordusuna pek çok tuzaklar kuruyor, sürekli onları durdurmaya çalışıyor ve özellikle batı bölgelerinden önemli bölgelerden vazgeçirmeyi sağlıyorlardı.

Benzer şekilde Pachymeres (2019: 83) Türkler karşısında yaşanan korkuyu ve çaresizliği açıkça betimler:

Her geçen gün Türklerin yarattığı dehşet daha da artıyordu ve kurtuluş umudu kalmamıştı. (...) Türklerin boğazı geçip gemilerini terk ederek tehlikeye neden olmaları an meselesiydi. Boğazın Asya ırmağındaki her yere özgürce dağılıyor, istedikleri yerde ordugâh kuruyorlardı. Ancak toplu olarak değil grup grup yerleşiyor, düzensizce savaşıyorlardı. Böylece Bizans'ın karşı kıyısında kimse Türklerin önüne çıkmaya cesaret edemiyordu.

Pachymeres'in kaydettiği bu notlar, Anadolu'daki Türk ilerleyişinin Konstantinopol (İstanbul) önlerine gelerek oluşturduğu korkuyu ve tehdidin büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Türk ilerleyişi karşısında engelleyici tavrı gösteremeyen Bizans Devleti, Papalıktan yardım talep etmiştir. Haçlı seferlerini başlatan Papa Urbanus Bizans'ın yardım çağrısına karşılık topladığı Clermont

³⁸ Pachymeres hakkında detaylı bilgi için Levent Kayapınar'ın Georgios Pachymeres maddesine bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pachymeres-georgios> Erişim Tarihi: 17 Eylül 2022.

Konsili'nde (1095) “Tanrı böyle istiyor” sloganı ile Hristiyan ülkelerin kalbine giren, ahaliye kötü muamele eden ve kutsal yerlere hakaret eden Türklere karşı Doğu’yu kurtarmak üzere harekete geçilmesi için çağrıda bulunmuştur (Runciman, 2019: 84-85). Bu açıdan Haçlı seferlerinin başlamasında Anadolu’daki Türk ilerleyişinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Türk ilerleyişi hem dinî hem siyasi açıdan bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu çağrı Hristiyan dünyasında karşılık bulmuş ve Haçlı orduları harekete geçmiştir.

Niketas Khoniates (2020: 46-47) “*Historia*” isimli kroniğinde Haçlı seferleri hakkında bilgi verir. Haçlı ordularının başındaki Fransa Kralı VII. Louis ordusuna yaptığı konuşmada “barbar” olarak nitelendirilen Türklerle ilgili olarak:

Karşıda, aramızda sadece bu geçit bulunan Barbarlar, kendileri ile savaşmayı çoktan beri arzu ettiğimiz ve Davud’un dediği gibi (Mezmun 58, II) “ ellerimizi kanlarıyla yıkamak için” and içtiğimiz Haç’ın düşmanları duruyor. Aranızda daha düşünecek ve tereddüt edecek birisi var mı? Eğer böylesi varsa, gözlerinin önündekini görmediği, kulaklarına geleni duymadığına göre, aklını tümüyle yitirmiş olmalı.

(...)

Ama Eğer biz- Tanrı korusun!- savaşta ölürsek, işte bu İsa, aşkına katlanılan ölüm için en güzel kefendir. Beni inşallah bir Türk oku ile İsa için öldürür. (...) Şu Bizanslıların, sanki onlara av olmak istemiş gibi, bu kurtları neden büyütüp kendi kanlarıyla beslediklerini bilmiyorum. Bizanslılar artık nihayet akıllarını başlarına alıp cesaretlendirerek bu Türkleri vahşi hayvanlar gibi sürülerinden, ülke ve şehirlerinden söküp atmalıdırlar.

kaydeder. Kral Louis’in konuşması Türklerin Avrupa dünyası için ifade ettiği düşman ve tehdit algısını göstermesi bakımından önemlidir. Türk’ü durdurmak ve yenmek, hem barbarlığa hem de Hristiyanlığa karşı tehdidin önlenmesi anlamını taşımaktadır. Öyle ki bu durum bir Türk’ün oku ile ölmek gibi kutsal bir ideale bile dönüşebilmektedir. Ancak Anadolu’daki Türk varlığı Haçlı Seferleri sırasında Bizans için de bir destek mahiyetini taşımaktadır. Tarihçi Ioannes Kinnamos (2020: 55) “*Historia*” (1118-1176) isimli eserinde Haçlı Seferlerinin (Normanlar, Almanlar, Galyalılar, eski Roma’nın çevresinde kim yaşıyorsa, Britanyalılar ve Bretonlar’dan oluşan) Avrupa’dan Anadolu’ya geçerek burada Türklerle savaştıktan sonra Filistin’deki kiliseyi kurtarmayı hedeflediklerini söylerler de asıl amaçlarının Roma topraklarına saldırmak olduğunu kaydeder. Hatta Alman ordularının Bizans topraklarından geçerken yaptıkları tahribat karşısında Türklerin de yer aldığı bir ordu ile savaştıkları ve Türklerin defaatle Almanları yenilgiye uğrattığı belirtilir

(Kinnamos, 2020: 61-66). Özellikle IV. Haçlı Seferinde Latinlerin İstanbul'u (1204) ele geçirmeleri ve burada bir Latin Krallığı kurmaları ile Bizans için tehdit unsuru değişmiştir³⁹. Bu bağlamda Türkler, Bizans için yeni tehdit unsuru hâline gelen Haçlılara karşı müttefik pozisyonuna geçmiştir.

Bu kroniklerde özellikle Türklerin savaş taktikleri, atı ve silahları çok iyi kullanmaları hayretle anlatılır. Khoniates (2020: 136) Miryakefalon Savaşı'ndan (1076) sonra Bizans ve Türkler arasındaki mücadele sırasında bir Türk savaşçısı ile ilgili şu gözlemlerini aktarır:

Bizans ordusunun geri dönüşü sırasında Türk'ün biri yalçın bir kayaya çıkararak oraya yerleşmiş ve kayanın önünden geçen birçok Bizanslıyı okla öldürmüştü. Okların her biri öldürücüydü; çünkü bunlar kalkan ve zırhları deliyordu, müthiş bir belâ idiler. Cesaretlerini göstermek isteyen birçok Bizanslı ona karşı çıkararak kan ter içinde Türk'ün yakınına kadar gelip ona ok ve mızrakları ile saldırmışlardı. Türk ise, sanki kendisine fırlatılan ok ve mızraklar arasında dans eder gibiydi. Sonra kendisi hücumu geçiyor ve karşısındaki düşmanları öldürüyordu.

I. Haçlı seferine ait bir kronikte ise Türk askerlerinin nizam ve intizamından hayranlıkla bahsedilir. Kronikte (Kula, 1992: 41): “Çok düzenliydiler. Sesleri yokmuş, konuşma yetileri yokmuş gibi susuyorlardı.” şeklinde Türklerin savaştaki ustalıkları, itaat ve uyumları özellikle Batılı rakiplerince takdirle karşılanmıştır. Osmanlı orduları için de Avrupalı gözlemciler tarafından bu tip değerlendirmeler yapılmıştır. Türk ordusunun düzeni, intizamı ve özellikle sessizliğine vurgu yapılmıştır.

Bizans ve Haçlı kroniklerinde Türkler baş edilemeyen düşman olarak nitelendirilirken, İslam dünyasında aynı niteliklerinden ötürü Türklerden övgüyle bahsedilmektedir. Türklerin savaşçı nitelikleri sadece Bizans ve Haçlı kaynaklarında değil, İslam kaynaklarında da yer almaktadır. Türklerin vatanseverlikleri, savaşçılıkları diğer milletlerle kıyaslanmayacak kadar üstün kabul edilmiştir.

³⁹Bizantistler, İstanbul'un Latinler tarafından ele geçirilerek yağmalanması ve kutsal mekânlarına saygısızlık yapılması ile Bizans'ın ölümünün 1453'te değil bu tarihte gerçekleştiğini kabul ederler (Ayönü, 2021:277). Latin Krallığı (1204-1261) aynı zamanda Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ayrımın da en önemli nedenlerinden birini oluşturur. Hristiyanlık iki ayrı yapı olarak varlığını devam ettirmiş, Ortodoks ve Katolikler arasında ortak hareket edebilme yeteneğinden mahrum bırakmıştır. Bizans halkı bu eylemi Tanrıya karşı işlenmiş bir suç olarak görmüştür (Daş, 2006: 21-32). Solnon (2019: 30) ise 1204'teki işgalin ve yağmalamanın Bizans halkının belleğinden silinmediğini ve Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul kuşatmasına karşılık yardım talebinde bulunan Bizans'a Papalığın Katolik kilisesine tabi olma şartını dayatmasının Bizans halkında büyük bir öfke uyandırdığını ve Konstantinopolis'in ileri gelenlerce “Konstantinopolis'te Latin külâhı görmektense Türk sarığı görmeyi yeğlerim” şeklinde dile getirildiğini kaydeder. Bu durum İstanbul'un fethini kolaylaştıran unsurlardan birini oluşturmaktadır.

Türklerin Faziletlerini yazan El- Câhiz (1988: 67- 74) Türklerin vasıflarına ilişkin Humeyd isimli bir kumandanın sözlerini şöyle nakleder:

Türk vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yere konmuş hedeflere avını üzerine pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızla sürdüğü halde, öne, arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. Haricî yayına bir ok koymadan Türk on tane ok atar. (...)

Türk'ün atının sırtında ağırlığı, yerde yürürken ayaklarının tıptırtısı yoktur. Bizden bir süvarinin önünde iken göremediğini, o arkasında iken görür. O bizden, bir süvariye av, kendisini pars, süvariye geyik kendisini av köpeği yerine koyar. Allaha yemin olsunki, Türk, eli kolu bağlı olarak bir kuyuya atılsa mutlaka bir çaresini bulup kurtulur.

El-Cahiz (1988: 77) eserinin devamında Türklerin diğer milletlere nazaran üstün ve zayıf yönlerini şöyle ifade eder:

Türkler yaltaklanma, yaldızlı sözler, münafıklık, kovuculuk, yapmacık, yeme, riyâ, dostlarına karşı kibir, arkadaşlarına karşı fenalık, bid'at nedir bilmezler. Çeşitli fikirler onları bozmamıştır. Hile-i şer'iyeye ile başkalarının malını helal saymazlar. Onların tek ayıbı ve başkalarını kendilerinden soğutan husus, vatanlarına karşı çok iştihak duymaları ve zaferin sevincini, birbiri peşinden vukuunu, ganimetin tadını ve çokluğunu, sahralardaki oyunlarını, çayırlandaki gezintilerini hatırladıkları, (...) muhtelif memleketlerde dolaşmayı çok sevmeleri, yağmaya ve çapulculuğa düşkünlükleridir.

El-Cahiz'in aktardığı ifadelerden Türklerin hem savaşçı hem de erdemli yanlarının İslam dünyasında takdir edildiği anlaşılmaktadır.

Türklerin savaşçılıkları, askerî yetenekleri onların yaşam tarzları ile yakından ilgilidir. Zorlu hayat koşullarına uyum gösterebilme, hayatta kalmayı başarma Türkleri diğer milletlerden ayıran temel hususiyetlerden kabul edilmiştir. Bununla birlikte Türklerin yağma ve ganimetle geçindikleri hem İslam kaynaklarında hem de Batı kaynaklarında yer almaktadır. Doğu kaynaklarında Türklerin en önemli zaafiyeti olarak bu yağma ve ganimet düşkünlükleri gösterilir. Khoniates (2020: 129), Miryakefalon Savaşı esnasında: “İmparator, Türklerin, içinde para bulunan torbaları parçalayarak altın ve gümüş sikkeleri yere döküp yağmaladıklarını görünce, yanındaki Bizanslılara, Türklere hücum edip, üzerinde kendilerinin daha çok hakkı bulunan paraları onlardan geri almalarını emretmişti.” derken yağmacı, açgözlü Türk imgesini tekrar eder. Bu nitelikler Hunlarla ve İskitlerle ilgili izlenimlerle de örtüşmektedir. Benzer şekilde Hunlar da zor yaşam koşulları ile mücadele eden, atı ve silahları çok iyi kullanan, savaş taktikleri ile karşı tarafı şaşkına uğratmaktadır. Bu sebeple Türk kültür ve sosyal hayatının farklı coğrafyalarda ve farklı Türk devletlerinde bir

devamlılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Dönemin başat Türk imgesi savaşıklık üzerinedir. Türklerin askerî performansları, vatanseverlikleri, yetenekleri kadar yağma ve ganimet düşkün olmaları, sözünde durmayan, güvenilirmez oluşları da kaynaklarda vurgulanmaktadır.

Bu dönem Türk imgesi iki toplum arasındaki siyasi ve askerî ilişkilere paralel bir nitelik taşımaktadır. Bizans topraklarına Doğu sınırından girerek büyük bir hızla Anadolu'yu Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde ele geçiren Türkler, Bizans için öncelikli olarak barbar ve düşman olarak nitelendirilmiştir. Ancak özellikle IV. Haçlı Seferinde İstanbul'un Latinler tarafından ele geçirilmesinden sonra ilişkilerin dinamiği değişmiş Türkler Bizans'la müttefik pozisyonda olmuşlardır (Öztürk, 2022: 82-83). Bu dönem Türk imgesi de düşmanlıktan müttefikliğe doğru bir değişiklik göstermiştir. Bizans önleyemediği bu tehdide karşı bazen savaşarak bazen yardım alarak bazen de ittifak yaparak mevcudiyetini devam ettirmeye gayret etmiştir. Bu durum İstanbul'un fethine kadar devam etmiştir. İstanbul'un fethi ile birlikte daha önce Bizans'ı etkileyen tehdit güçlenerek, Avrupa'yı etkilemeye başlamıştır. Türk tehdidi, İstanbul'un fethinden önce özellikle Balkanlar için fetihden sonra ise Orta ve Güney Avrupa için yakın bir tehdit unsuru olarak kendisini hissettirmiştir.

3.2.4. Seçilmiş Travmalar ve Zaferler Bağlamında 16. Yüzyıl Avrupasında Yenilmez Türk İmgesi

16. yüzyıl dünya siyasetini etkileyen ve belirleyen başat güç Türklerdir. Osmanlı Devleti'nin fetih hareketleri ile Anadolu ve Balkanları ele geçirmesi ve ardından Avrupa içlerine uzanması neticesinde Türkler, Avrupa için hem siyasi hem de dinî bir tehdit unsuru hâline gelmiştir. Türklerin, denizlerde ve karada hâkimiyet alanlarının genişlemesi dünya ve Avrupa tarihi açısından pek çok değişikliği ve dönüşümü tetiklemiş ve 'Türk tesiri' olarak adlandırılabilen bir etkinin geniş bir sahaya nüfuz etmesine yol açmıştır. Bu tesir yalnız siyasi ve askerî sahada olmamış ictimai, ekonomik, kültür gibi farklı alanlarda da kendisini göstermiştir. Bu dönemde Türk, en çok konuşulan, hakkında en çok bilgi toplanan, en korkulan ve en merak edilendir. Türklerin böyle bir nüfuz kazanmaları pek çok saikle açıklanmakla birlikte tezin konusu bağlamında daha çok bu tesirin, Avrupa kolektif belleğine imgesel yansımaları ele alınacaktır.

Kumrular (2008: 32) Türk tesirinin sosyal, siyasi, dinî, ekonomik, kültür vb. alanlarda Avrupa’da değişikliklere yol açmakla birlikte etkisi bugüne kadar sürecek olumsuz bir imgenin de yaratılmasına neden olduğunu kaydeder. Bu imge özellikle Türklerin “şedid, canavar, şeytan, barbar, güvenilmez, ahlaksız” gibi daha çok acımasızlıklarına vurgu yapar nitelikte olumsuzluklar içermektedir. Türklerle ilgili özellikle 16. yüzyılda öne çıkan imgelerin niteliği, Türkler ve Avrupalılar arasındaki ilişkinin dinamiğini göstermektedir. Bu ilişkinin dinamiği askerî ve siyasi bir mücadeleye dayanmaktadır.

Attila ile başlayan, Anadolu ve Avrupa topraklarına düzenlenen akınlarla belirli bir form kazanan Türk imgesi, Avrupa belleğinde özellikle bir korku unsuru olarak yer etmiştir. İstanbul’un fethinden sonra artarak devam eden askerî harekâtlar ile Türk korkusu en güçlü şekilde 16. yüzyılda hissedilmiş ve bu korkuyu dile getiren ritüeller, imgeler ve söz kalıpları oluşmuştur. Sanat eserlerine işlenen, şarkılar, şiirler ve dualarla söylenen, tiyatro oyunlarında sahnelenen “Türk korkusu”, Avrupa kolektif belleğinde yazılı ve görsel literatürle yer etmiş ve bir çeşit hatırlatıcı unsur olarak nesiller arasında taşınmıştır.

16. yüzyılda egemen olan Türk imgesinin en önemli boyutlarından biri de İslamla özdeşleşmiş olmasıdır. Bu dönem Türk denilince Doğulu ve Müslüman imgesi akla gelmektedir. Bu bakımdan Türklerle mücadele sadece siyasi bir mücadeleden çok dinî bir mücadeleyi öngörmektedir. Kumrular (2008: 33), Türk korkusunun sadece Avrupa topraklarının ele geçirilmesinden kaynaklanmadığını aynı zamanda buna din değiştirmeye yönelik de bir korkunun eşlik ettiğini söyler. Bernard Lewis de (2017: 132) bu düşüncüyü destekler mahiyette, Avrupalılarca Türk tehdidinin esasında İslam inancının Hristiyanlığa bir meydan okuması olarak görüldüğünü belirtir. Türklerin, Hristiyanlığa karşı bir tehdit olarak algılanması, Türk ve İslam imgesinin eşleşmesini de beraberinde getirmiştir. Örneğin, 16. yüzyılda Müslüman olan bir kişiye “Türk oldu” denilmektedir. Kumrular (2008: 37), 16. yüzyıl Avrupa’sında Müslüman imgesi ile Türk imgesinin neredeyse eş anlamlı kullanıldığını kaydeder. Metaforik bağlamda sarık ve kılıç da bu imgesel birleşmenin önemli sembolik ifadeleridir. Millet anlayışı yerine dinî anlayışın daha baskın olduğu bir dönemde Türk, İslam’ın temsilcisidir⁴⁰.

⁴⁰ Osmanlıların bir Türk Devleti olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceğine ilişkin muhtelif görüşler mevcuttur. Osmanlı Devleti’ni kuran ailenin ve onunla birlikte hareket eden boyların Türk olması hasebiyle Devletin orjini Türk olarak nitelendirilirken özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda hanedan

Özellikle Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasından sonra Anadolu ve Rumeli topraklarında ilerleyen Türkler, ardından Avrupa içlerine akınlar düzenlemişlerdir. Bu sebeple Türkler, Avrupa'dan geri çekilen Araplardan sonra İslam'ın temsilcisi olarak görülmüşlerdir. Araplardan sonra Türklerin Avrupa'ya hareket etmeleri Soykut'a göre (2001: 6), Türk ve Müslüman imgelerinin eşleşmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda etnik Türk kimliği, dinî anlamda Müslüman kavramına karşılık gelmiştir (Konrad, 2013). 11. ve 12. yüzyıllarda düzenlenen Haçlı Seferleri de, Türk ve İslam olgusunun beraberce anılmasında önemli bir paya sahiptir. Çünkü Haçlı Seferlerini Anadolu'da karşılayan Türklerdir. Türklerin burada Haçlı ordularına karşı verdikleri mücadele Haçlı kroniklerinde Türklerden sıklıkla bahsedilmesine ve Türklerin İslam toplumunun temsilcisi olarak kabul edilmelerine neden olmuştur. Bernard Lewis (2017: 32-35) Mağribilerin İspanya'ya ilk çıkışından, Viyana'nın II. kez kuşatılmasına kadar Avrupa'nın bitmek bilmez bir İslam tehdidi altında olduğunu üstelik bu tehdidin sadece bir fetih olmadığını aynı zamanda bir ihtida ve asimilasyon tehdidi olduğunu söyler. Lewis'e göre Rönesans Avrupa'sında bu tehdidin temsilcisi de Osmanlıdır. Dolayısıyla 16. yüzyılda Türk korkusuna eşlik eden unsurların başında din değişikliği ya da Katolik hâkimiyet alanının zayıflamasına yönelik endişe gelir.

Avrupa'nın Türk akınları karşısındaki İslamlaşma korkusunun temeli; Hristiyanlığın, İslam'ın kendisini son din olduğu yönündeki retoriğine karşı mücadelesine dayanır. Lewis'in fikirleri esas alındığında Türklerin Avrupa'ya yönelik ilerlemesi Doğu'dan gelen bir tehdit unsuru olarak İslam ile Batı coğrafyasının temsilcisi Hristiyanlık arasındaki mücadelenin bir tezahürü olarak görülebilir. Bu bağlamda Türk ilerleyişi basit bir toprak genişlemesi değil aynı zamanda İslam dininin Avrupa toprakları içerisine yayılması anlamını taşır. Türklerin ele geçirdikleri bölgelerde Müslüman sayısının artması hatta ihtida edenlerin İslam adına düzenlenen fetih hareketlerine katılmaları bu korkuyu daha da güçlendirmiştir. Dolayısıyla Türk korkusunun art alanında güçlü bir İslamlaşma korkusundan da bahsetmek mümkündür.

Türklerin Avrupalılar karşısında elde ettiği üstünlüğü uzun süre devam etmesi ve din değiştirme sonucunda yaşananlar, Hristiyan dünyasında inanca ilişkin

üyelerinin Türk kadınlarla evlilik yapmamaları, devlet yönetiminde görev alanların çoğunluğunun devşirme sisteminden gelmeleri, eğitim dilinin ve edebi dilin Arapça ve Farsça'nın etkisinde olması gibi nedenlerle tam bir Türk devleti olarak kabul edilemeyeceğine ilişkin görüşler bulunmaktadır.

sorgulamaların oluşmasına yol açmıştır. Örneğin Katolik rahip Bartholomew de Jano 1438 yılında Konstantinapol'den, bağlı bulunduğu Venedik'teki manastırına gönderdiği mektubunda (Er, 2018: 70-71):

Ey Cennette olan!, Bütün bunları görmüyor musun? Takvalık adına azıcık harekete geçtin mi? Ey kutsal Bakire! Sana inancımız, güvenimiz nerede? Belki aldatıldık; çünkü inancımız yanlış ve boştu. Hayır! Bu insanlara mukaddes demeyeceğim, açlık, susuzluk, acı, kölelik ve ölüme karşı daha sabırlı olmalıydılar. İsa'ya imanı reddedip mürted olan her iki cinsiyetten bu insanlara neden mukaddes diyeyim?

şeklinde inancının doğruluğuna yönelik sorgulayıcı bir dil kullanır. Bu ifadede de açıkça belirtildiği üzere hem Türkler karşısındaki askerî ve siyasi nüfuzun kaybedilişi hem de Türk dinine-İslam'a giren Hristiyanların sayısının artması, Hristiyanlarca büyük bir sorun olarak kabul edilmektedir. Aynı mektubun devamında “ ‘Doğru inancı’ buldukları iddiasıyla kendi topraklarını veriyor; anne, baba, kardeş ve akrabalarını ‘gerçeğin ışığıyla’ tanıştırmak için acele ediyorlar.” ifadesiyle devşirme sistemiyle İslam'a girenlerin soydaşlarına yönelik acımasızlıkları da şaşkınlıkla anlatılır (Er, 2018: 21). Bu sebeple Türklerin siyasi ve askerî mücadelede uzun süre devam eden üstünlüğü, Avrupa'da psikolojik bir mağlubiyet duygusunun gelişmesini ve beraberinde Hristiyanlık inancının sorgulanmasını getirmiştir.

16. yüzyıl Türk imgesinin en önemli özelliği, Avrupa'nın psikolojik mağlubiyetine eşlik eden yenilmezliğidir. Türklerin önce Bizans ardından Balkan devletleri ve Avrupa devletleri ile girdiği askerî mücadelelerde edindiği üstünlük pozisyonu, Türklerin yenilmez olduklarına ilişkin inancın doğmasına ve bu inancı yayan tevatürlerin, efsanelerin, dinî nitelikli anlatıların ve ilişkilendirmelerin üretilmesine yol açmıştır. Bu anlatılar ile Türklerle ilgili hikâyeler ve deyişler, Türklerle muhatap olmamış ya da nisbeten az olmuş toplumlarda bile Türk imgesinin korku temelli şekillenmesinde etkili olmuştur.

Türk tesirinin bir başka yönü de Haçlı ruhu ile toplanan Avrupa birliklerinin Türkler karşısında mukavemet edemeyişlerinin yarattığı kolektif travmalardır. Örneğin Kosova Savaşı, İstanbul'un fethi ya da Mohaç Meydan Muharebesi gibi olaylar, Avrupa toplumlarında ‘kolektif travma’ etkisi yaratan hadiselerdir. Bu bakımdan 16. yüzyıl Türk imgesinin anlaşılması aynı zamanda Avrupa kolektif belleğindeki Türklerle ilgili belli başlı travmatik olayların da çözümlemesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda Kosova Savaşı, İstanbul'un Fethi ve Mohaç Meydan

Muharebesinin yarattığı etkiler, Türk imgesinin dönemsel şekillenmesi hakkında bir çerçeve çizmeye yardım edeceği kadar Avrupa'nın bugünkü siyasi, sosyal ve kültürel tutumundaki davranış kalıplarını da anlamada da yardımcı olacaktır.

Balkanlardaki nüfuz mücadelesinde Çirmen, Sırpsındığı, Kosova ve Varna savaşları önemli bir yer tutar. Ancak özellikle I. Kosova Savaşı (1389) Balkanlardaki Sırp ulusal kimliği açısından ayırt edici bir yere sahiptir. Savaş sonrasında bir Sırp askeri tarafından Osmanlı hükümdarı I. Murat'ın şehit edilmesi, sonu yenilgi de olsa savaşın Sırlar için bir zafer olarak değerlendirmesi ile sonuçlanmıştır. I. Kosova Savaşı Sırp mitolojisinin ve Sırp milliyetçiliğinin en popüler efsanesini⁴¹ oluşturur (Emecen, 2002: 223). Kosova Savaşı Sırp ulusal hafızasında 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar özellikle epik şiirler ve sözlü anlatılar yolu ile muhafaza edilmiştir (Uğurlu, 2010: 25). 1882'de Osmanlı Devleti'nden ayrılan Sırlar, 1889'da Kosova'nın 500. yıl dönümü kutlamalarını gerçekleştirmişlerdir (Ünlü, 2010: 109). Solnon (2019: 12), Avrupa kolektif belleğinde bu kadar derin iz bırakan Hristiyan bozgununun az olduğunu kaydeder. Kosova Savaşı'nın kaybedilmesi ve Sırlara beklenen desteğin tam olarak sağlanmaması bir suçluluk duygusunun da oluşmasına yol açmıştır. Sırlar için kolektif bir travma niteliğini taşıyan Kosova Savaşı'nın gerçekleştiği yer de; “Kutsal Ülke” olarak kabul edilmiştir (Oktay ve Rrapaj, 2016).

Feridun Emecen (2022: 68) Kosova Savaşı'nın Sırp ulusal kimliği ve milliyetçiliğindeki yerini şöyle izah eder:

(Kosova Savaşı) Özellikle 19. yüzyılda bu popüler mitosun oluşumunda, milli benlik inşa etme ideolojisi etkili olmuştur. Sırp milliyetçiliğinin kökenlerinde Lazar kültü bu bakımdan öne çıkar. Bu mitos, Lazar'ın şahsında toplandı, Sırp Ortodoks benliği milli duygulara karıştı, ilahi bir tarza büründü. Sırların ana yurdu, ana kalbi olarak Kosova büyük önem kazandı. Lazar kendisini Sırlar için feda eden ve onların acılarını taşıyan bir aziz mertebesine yükseltildi. Bu anlayış Sırp milliyetçiliğinin ana kökenini oluşturdu ve zamanımıza kadar gelen derin izler bıraktı.

Sırlar, bu millî ve kutsal nitelik kazandırdıkları olayın canlılığını korumak ve modern zamanların nesillerine aktarımı yapabilmek için bellek mekânları-anıtlar

⁴¹ Kosova Efsanesi Sırp milliyetçiliğini besleyen en temel unsurlardan biridir. Efsanede Sırp Prensi Lazar, Savaşı Dünya Krallığı yerine Cennetin Krallığını tercih etmesi nedeniyle kaybetmiş ve ebediliği seçmiştir. Efsanede Prens Lazar ve I. Murat'ı şehit eden Miloş Obrovski kahramanlaştırılmıştır (Uğurlu, 2011). Solnon (2019: 12), Lazar'ın Hz. İsa gibi göğe yükseldiğine inanıldığını ve kutsallaştırılan Kralın efsanesinin halk ozanlarınca anlatıldığını ve Lazar'ın öldüğü yerde dikilen anıt başında Miloşević'in 1989'da-Savaşın 600. Yıl dönümünü kutladığını kaydeder.

dikmişler, edebî ve dinî metinlerde konuyu işleyerek tekrar etmişlerdir. Bu amaçla Sırp, Kosova Savaşı'nı temsilen 1953 yılında Kosova'da bir anıt⁴² dikmişlerdir. Volkan (2009: 211), Kosova Savaşı'nın yapıldığı alana bakan bir konuma dikilen bu anıtlar, Kosova Savaşı'nın hatıralarının yeniden canlandırılmak istendiği kadar düşmanlarını da hatırlatarak Osmanlı'nın yerine yeni hedefleri göstermeyi amaçladığını kaydeder. Bununla birlikte savaşın yapıldığı 28 Haziran günü Sırbistan'da *Saint-guy Yortusu* günü olarak kabul edilmiş ve savaşın anısına yas tutulmaktadır (Genelkurmay, 1987: 84). Sırpların travmatize olmuş, ortak kimliklerini güçlendiren bir nitelik taşıyan Kosova Savaşı, şimdiki Sırp kimliğinin de ayrılmaz bir bileşenidir (Volkan, 1999: 78). Kosova Savaşı'nın sonuçları kendi çağıyla sınırlı kalmamış, yüzyıllar sonra bir milletin varlığının başlangıç noktasını oluşturan, üretilen efsanelerle kutsanan ve kutsal topraklarında yeniden var olabilmek adına mücadele verilen bir ideale dönüşmüştür. Bu ideal, Yugoslavya Devleti'nin dağılmasından sonra yeniden diriltilmiş, Bosna ve Kosova'daki savaşlarla bölgedeki Arnavut ve Türk varlığı yok edilmek istenmiştir.

Kosova Savaşı'nın Sırp tarihi ve ulusal kimliği açısından yarattığı sonucun bir benzeri Konstantinapol'un düşüşünde yaşanmıştır. Ancak Konstantinapol'un düşüşü sadece Bizans ve Yunan milleti için değil tüm Avrupa milletleri için travmatik bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda Avrupa kolektif belleğinde bu olayın ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Konstantinapol'un düşüşü her iki taraf için de bir dönüm noktasıdır. Batı dünyası için Konstantinapol düşerken, Doğu dünyası için İstanbul fethedilmiştir. Bu durum kentin isminin değişmesinde de açıkça kendisini gösterir. Bizans'ın Konstantinapol

⁴² Bu anıttan evvel, Kosova Savaşı'nın 500. Yılı kutlamaları kapsamında Kosova Savaşı'nda ölen Sırp askerlerini hatırlatmak üzere Sırp Kral Alexander öncülüğünde bir anıt inşasına başlanmıştır. Anıt, Savaşın 515. Yıl dönümünde (19 Haziran 1904) törenle açılmıştır. Anıtın açılışında Kral Alexander'ın konuşmasında dikkat çeken bir detay bulunmaktadır. Prof. Dr. Mucize Ünlü'nün (2010: 117) makalesinde yer alan bilgilere göre Kral; "Sırp kavminin küçük bir kavim olup hiçbir zaman memleketler zapt etme emeline düşmediğini ancak tarihte gerçekleştirdiği ve Avrupa'nın bu bölgesinde gerçekleştirmekle mükellef olduğu vazifeyi iyi bildiğini kaydetmiştir. Kral'a göre Sırp, çevrelerinde gelişen olayları dikkatle takip etmeli ve tarihin kendilerine tevdi ettiği vazifeyi her zaman yerine getirmeye hazır bulunmalıdır.(...)" Kral, Sırp'ları küçük bir millet olarak nitelendirirken aynı zamanda Sırp'ların başka memleketleri zapt etme gibi bir amaçlarının olmadığını kaydederek, Türklerden ayrılan yönlerine, Türkleri algılayış biçimlerine ve Türk egemenliği altındaki sürece işaret etmektedir. Sırp'ların tarihsel misyonları ise Kosova efsanesinde ve mitolojik halk öykülerinde açıklanır. Sırp, Türkler karşısında kahramanca savaşmışlar ancak kaybetmişlerdir. Sırp'lar bu savaşla birlikte kurban miti geliştirmişlerdir. Türkler karşısında Avrupalılarca yalnız bırakıldıklarını buna rağmen Avrupa'daki diğer toprakların savunucusu olduklarına inanmışlardır (Uğurlu, 2010: 86). Bu kurban olma miti kapsamında şekillenen Sırp misyonu, varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.

şehri fetihten sonra İstanbul olarak anılmaya başlamıştır. Şehre aynı zamanda Türklerin şehri anlamına gelen “Turkopolis” denilmeye başlanmıştır (Kumrular, 2021: 19).

Doğu-Batı ya da İslam-Hristiyan dünyasının düşüşe/fethe ilişkin duygusal reaksiyonları farklı olmuştur. Batı için kentin düşmesi bir yas sürecinin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Volkan (1999: 148), Konstantinapol’ün düşüşünün Avrupalılar açısından bir şok etkisi oluşturduğunu ve anlamlandırılmakta zorlanıldığını kaydeder. Bu sebeple Konstantinapol’ün düşüşü Hristiyanların günahlarına karşılık Tanrı’nın bir cezası olarak kabul edilmiştir. Hatta fethin salı günü gerçekleşmesinden ötürü salı günü uğursuz gün olarak kabul edilmiştir. Trabzonlu Georios ise Konstantinapol’ün düşmesini Kıyamet Günü’nün habercisi olarak nitelendirmiştir (Angold, 2018: 116). Kudüs’ten sonra Hristiyan dünyası için en belirgin ve seçilmiş travmanın; Konstantinapol’ün düşüşü olduğunu kaydeden Volkan (2009: 242), Hristiyan dünyasında fethin duygusal karşılığını şöyle izah eder: "

Kudüs’ün düşüşüyle alınan yaraları yeniden kanatan bir cezaydı. Hristiyan Avrupa’nın bu kayıp için tuttuğu yas ne sona erebiliyor ne de bir kenara bırakılabiliyordu. Evet, Hristiyan orduları Kudüs’ü yeniden almak üzere savaşmışlar, sonra yeniden kaybetmişlerdi, ama Konstantinopolis’in düşüşü bir başkaydı. Bu olay yalnızca çaresizlik, utanç ve aşağılanmışlık duyguları uyandırmıştı.

Volkan’ın da vurguladığı üzere Konstantinapol’ün düşüşü, Türkler karşısında yaşanan çaresizliği ve utancı sembolize eder. Dolayısıyla Türk, Avrupa için olumsuz çağrışımların hatırlatıcısı ve olumsuz imgelerin sahibidir. Bizanslı dönem tarihçisi Kritovulos (2021: 93-94) Konstantinapol’ün düşüşünün yarattığı utancı ve bıraktığı duygusal yükü şöyle anlatır:

Bu kez her şey bitti ve bütün güzellikleri ondan alındı. Her şeyini; zenginliğini, şanını, iktidarını, onurunu, şerefini, halkının parlaklık, eğitim ve bilgeliğini, kutsallığını, imparatorluğunu yitirdi. Tek kelimeyle her şeyini kaybetti. (...) Eskiden ona herkes gıpta ederken şimdi mutsuz ve kadersiz olarak anılıyor. Geçmişte şanı dört bir yana yayılmışken, bütün denizlerle karaları yaşadığı felaketlerle doldurdu, utancıyla suladı. Erkek, kadın ve çocuklarıyla bütün halkı, yaşadığı yıkımın canlı tanıkları olarak utanç verici bir şekilde esareti köleliği ve onursuzluğu yaşamak üzere her yere dağıldı. Eskiden onur, şan, zenginlik ve kıvançla birçok halkın egemeniyken, şimdi yoksulluk ve utanç ve hor görülme ve kölelikle başkalarının egemenliği altında. Bütün güzelliklerin örnek alınacak modeli ve refah simgesiyken, şimdi mutsuzluk simgesi, en korkunç felaketlerin anıtı, kadersizliğin sembolü ve hayat için ibret alınacak bir ders oldu.

Kritovulos'un fetihten sonra yazdığı bu ifadeler, Konstantinapol'un düşüşünün Bizanslılar için ifade ettiği anlamları göstermektedir. Ancak bu düşüşün yarattığı şaşkınlıkla birlikte ortaya çıkan suçluluk, suçun Bizans'a yöneltilmesine de neden olmuştur. Voltaire'in (2008: 43): "Şimdi oraya Türkler saldırırken, imdada hiç kimse yetişmedi. Doğrusunu isterseniz, İstanbul düşmeliydi ve düştü; çünkü dış yardımla tutunmak isteyen her kurum, çökmeye mahkûmdur!" sözleri, Bizans'ın yardımlarla durmasının Papalık ve Avrupa dünyasındaki algısını göstermesi bakımından kayda değerdir. Genel olarak Avrupa'nın Bizans'la olan ilişkileri karmaşıktır; Bizans'ın dış destekle ayakta kalması ve Bizans'ın Ortodoks olması bu karmaşıklığın ana sebeplerini oluşturur. Bu karmaşıklık kuşatma sırasında Bizans'a yapılacak yardımların da önüne geçmiş ve diğer devletlerin ağırdan davranmalarına yol açmıştır⁴³. Bizans'ın Katoliklere tabi olmayışı da bu durumun sebebi olarak görülmüştür. Konstantinapol'un düşüşü, Katoliklere tabi olmayan Ortodoksların Tanrı tarafından cezalandırılmasıdır (Kumrular, 2021: 20). Bu durum aynı zamanda "Bizans'ın ölümünün" de (Solnon, 2019: 35) kabulü anlamına gelmektedir. Bizans'ın kuşatma sırasında yalnız bırakılması, beklediği yardımın gelmemesi kadar şehrin düşmesinden sonraki Haçlı seferi çağrısının karşılık bulmaması da Bizans'ın ölümünün Batı dünyasınca kabullenildiğini göstermektedir. Aynı zamanda Hristiyan dünyası arasındaki bölünmenin de bir göstergesidir. Artık Ortodoks dünyasının hamisi⁴⁴ Osmanlı Devletidir (İnalcık, 2022: 756).

Papalığın Ortodoks dünyasının merkezinin düşüşüne gösterdiği kayıtsız tavır, suçluluk duygusu ile birlikte ortak tehdit unsuruna karşı ortak tepki verebilmeyi de zayıflatan bir başlangıç oluşturmuştur. Bu durum Türklerin Avrupa'daki ilerleyişlerinde kolaylaştırmıştır. Bir yanda Bizans'ın kaybı ile başlayan yas sürecine eşlik eden suçluluk duygusu ve bir yanda da Bizans'tan kalan mirasın yeni sahibi olan

⁴³ Bizans'ın başkenti Konstantinapol, IV. Haçlı Seferi sırasında Latinler tarafından işgal edilmiş ve yağmalanmıştır. Bu yağmalama Bizans toplumunun belleğinde olumsuz bir yer etmiştir. Solnon (2019: 30) yarım yüzyıl devam eden şehrin yağmalanması, ırzına geçilmesi ve gerçek dinî koruduklarını iddia edenlerce hazinelerinin çalınıp götürülmesi ile birlikte Bizanslıların Türkler tarafından kuşatılması esnasında Papalığın yardım karşılığında iki kilisenin birleştirilmesi şartını koymasının Bizanslıların öfkesini artırdığını kaydeder. Bu durum "Kardinal külahı görmektense Türk sarığı görmeyi tercih ederiz" şeklinde dile getirilmiş ve tarihî anlatılarda yer etmiştir.

⁴⁴ İnalcık (2022: 756), Fatih'in Kayser-i Rûm unvanını benimseyerek, Rum Ortodoks patrikliği makamına da kendi beratıyla bir Patrik seçerek açıkça Doğu Roma'nın mirasına sahip çıktığını kaydeder.

Türklerle diplomatik ve ekonomik temasın hemen kurulması Batının duygusal tepkilerinde bir karışıklık olduğunu göstermektedir.

Konstantinapol'un düşüşü hem süreci hem de sonuçları itibariyle Batı dünyasında çok yönlü bir değişimin başlangıcını oluşturur. Bizans'ın yıkılması Türklerin önündeki önemli bir engelin kalkması ve Avrupa'nın bu tehditle doğrudan karşı karşıya kalması anlamına gelmiştir. Konstantinapol gibi Batı Uygarlığı ve Hristiyanlık için stratejik açıdan önemli olan bir kentin uygarlıklar arasında el değişimi, güç dengesinin de Türk ve İslam dünyası lehine gerçekleşmesiyle sonuçlanmıştır. Fetihden sonra Türk ilerleyişinin hız kazanarak devam etmesi, Türklerin askerî üstünlüğün yanı sıra psikolojik üstünlüğü de ele geçirdiğinin bir ifadesidir. Bu tarihten itibaren Avrupa'da "Yenilmez Türk" algısı giderek yerleşmeye başlamıştır.

Batı'nın duygusal karışıklığına karşın Doğu, yıllardır beklenen bu havadisi sevinçle kutlamıştır⁴⁵. Haber, mektuplarla Mekke, Mısır ve İran'a duyurulmuştur⁴⁶. Yeni miras büyük bir sevinçle kabul edilmiştir. Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra kendisini Roma İmparatorluğu'nun tek meşru varisi olarak görerek, Rum Ortodoks ve Ermeni Patriğini İstanbul'a yerleştirmiş ve Roma imparatorluğunu kendi hükmü altında yeniden canlandırmak için gayret etmiştir (İnalcık, 2009: 111). Sultan Mehmet, İstanbul'un fethi ile "Fatih" olarak anılmaya başlanmış ve Ayasofya'yı fetih hakkı olarak camiye çevirmiştir. Ayasofya da bu bağlamda fethin sembolü hâline gelmiştir.

⁴⁵ Osman Turan (2003) İstanbul'un fethinin; Hristiyanlık dünyası için dinî bir boyuttan ziyade siyasi bir ehemmiyet gösterdiğini kaydeder. İstanbul; Kudüs, İskenderiye, Antakya veya Roma gibi Havaricilerce ziyaret edilip kilise kurularak kutsiyet kazanmış bir şehir değildir. Halbuki Hz. Muhammet'in, İstanbul'a dair "İstanbul bir gün fetholuncaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutandır, Onu fetheden askerler ne güzel askerlerdir" sözüne istinaden İslamiyet nazarında bir kudsiyete sahip olduğunu kaydeder. Turan, İstanbul'un Ayasofya önünde bir sütun üzerinde bulunan Justinianus heykelinin elinde bulunan "Kızıl Küre"nin Türk Cihan Hakimiyet-i Mefkûresinde "Kızıl Elma" olarak cihan hakimiyetini sembolize ettiğini belirtir. Turan, Evliya Çelebi'ye dayandırarak: "Ayasofya kubbesiyle birlikte Kızıl-elmanın da düşmesini zikreder. İstanbul'un fethinden sonra Türk cihan hakimiyetinin sembolü olan Kızıl-elma oradan Roma'ya, St. Pierre'in kubbesine, yani Katolik dünyanın merkezine intikal eder. Fatih zamanında girilen İtalya (Otranto) seferi bu intikalin maddileşen bir tezahürüdür. Fakat Osmanlılar Kanuni Sultan Süleyman devrinde Haçlı taarruzlarının kaynağı olan Roma Papalığına (Rim Papa) hakim olabilmek için karşılıklarına çıkan Alman imparatorluğunu ve Beç (Vienna) şehrini düşürmek zaruretiyle anladılar ve bu sebeptendir, ki Fatih Sultan Mehmed tarafından teşebbüs edilen İtalya'nın fethi tehir edildi. Bu suretle de Türklerin Beç Kızıl-elması teşekkül etti" diyerek Kızıl Elma'nın giderek genişleyen manasını açıklar (Turan, 2003: 265).

⁴⁶ İstanbul'un fethini müjdeleyen mektuplarla değerli hediyeler; İran Şahına, Mekke şerifine, Mısır hükümdarına gönderilmiştir. Bu mektuplarda kuşatmanın detaylarına yer verilmiştir. Ayrıca bu mektuplara zaferi kutlayan cevabi mektuplar da gelmiştir. Mektuplar hakkında bkz. (Ateş, 1953: 14-50)

Ayasofya'nın camiye çevrilmesinin etkisi günümüze kadar süren bir hadisedir. Arıboğan (2020) İstanbul'un fethinin esasında Ayasofya'nın fethi olduğunu dolayısıyla kutsallarla örülü bir kazanma ve kaybetme hikâyesinin yaşandığını kaydederek, meleklerce korunduğuna inanılan bu kentin düşmesinin Hristiyanlık karşısındaki en büyük zafer olarak kabul edildiğini ifade etmiştir (2020: 27-28). Ayasofya'nın cami olması ise Batı dünyasında sarsıcı bir etki yaratmıştır. Ayasofya'nın camiye çevrilmesi İslam dünyası açısından seçilmiş bir zaferken, Konstantinopol'ün düşmesi ve kentin en önemli simgesinin Müslümanların eline geçmesi Hristiyanlık dünyası için seçilmiş travma niteliği taşımaktadır. Türklerin kuşatma sırasında surlarda toplarla açtıkları büyük gedikler, Hristiyan dünyasında bir tecavüz olarak nitelendirilmiştir⁴⁷. Volkan (1999: 150), bu durumun ilerleyen dönemlerde Türklerle ilgili mütecaviz ve şehvetli imgesini pekiştirdiğini ifade eder. Dolayısıyla Türk'ün elinden Konstantinopol'ü tekrar almak, Ayasofya'yı kurtarmak bir ideal hâline gelmiştir. Kumrular (2021: 25) bu idealin hem sözlü hem de edebî yazında yer bulduğunu kaydeder:

*“Konstantin inşa etti,
Konstantin kaybetti,
Ve Konstantin yeniden ele geçirilecek”*

⁴⁷ Bizanslı tarihçi Kritovulos Fatih Sultan Mehmet'e ithafen yazdığı tarihçesinde fetih sonrası İstanbul'da yaşananları büyük felaket olarak nitelendirir. Esasında Kritovulos Fatih'e karşı hayanlık besler ve eserinde ondan övgüyle bahseder. Hatta Fatih'i İskender'e benzetmiştir. Ancak fetihten sonra İstanbul'da yaşananları Kritovulos şöyle anlatır (2021: 84): “Kıyım konusunda doyuma ulaştıktan ve şehri ele geçirdikten sonra, askerlerden bazıları birliklerine göre dizilmiş halde asillerin konaklarını yağmalayıp talan ettiler, diğeleri kiliseleri yağmaladılar. Kimileri de yağmalamak, çalmak, ganimet toplamak, yaş ve sınıf farkı gözetmeksizin erkek, kadın, çocuk, genç, yaşlı, din adamı keşişleri öldürmek, kirletmek ve esir almak üzere evlere dağıldılar. Korkunç ve yürekler acısı ve herhangi bir trajediden daha acıklı olaylar sergileniyordu. Bütün yaşamlarını evlerinin içinde geçirerek eşiklerini hiç aşmamış, seçkin ailelere mensup, asil, erdemli genç kadınlar, erkek gözünün değmediği, en iyi ailelere mensup, bakımlı ve güzel bakireler, arsızca bir kalabalıkla odalarından zorla çekilip götürüldüler. Kimi ise yataklarında uyumaktayken, karşılarında bir kâbus gibi; kılıç kuşanmış elleri kanlı, hiddetle soluyan, katil bakışlı, anlaşılmasız müstehcen sözler bağırان ve en kötü şeyleri yapmaya hazır askerler gördüler; çünkü bu kitle her türlü millet, ırk ve sosyal sınıfın karışımıydı.(...)”. Kritovulos'un betimlemeleri hem yaşananları hem de bunun nasıl algılandığını göstermesi bakımından önem arz eder. Osmanlı askerleri bu betimlemeye göre, yağmacı, acımasız, saldırgan ve mütecavizdir. Hatta Kritovulos (2021: 90), Fatih'in şehre girdiğinde: “Nasıl bir şehri talan ve yıkıma terk ettik?” diye hayıflandığını kaydeder. İstanbul'u fethinden sonra yaşanan yağmaya dair dönemin tarihçilerinden Tursun Bey de (Akt. İnalcık, 2022: 211) : “ (...) Ehl-i iyallerin esir idib Ayasofya'da ve sair kiliselerde altın ve gümüş putlar gaziler nacak üşürüp kimi kolun kimi budun kimi başın götürüp ve kâfirlerin meta'ların her kim ne buldular ise yağma idib mübalağa doyumlular oldu (...)” diyerek fetih sonrası yağmayı teyit eder. Reinhold Lubenau' da (2016: 182) İstanbul'un fethinden sonra gerçekleşen yağmadan sonra bol parası olan birine: “Yoksa Konstantinopol'ü mü yağmaladın” demenin adet olduğunu not düşer. İstanbul'un fethinden sonraki yağmalama, Avrupa belleğinde Türk imgesinin olumsuz şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir.

şeklinde dile getirilir. Benzer şekilde Siena Psikoposu Silvius Piccolomini (sonradan Papa II. Pius) Papa V. Nicholas’a içinde bulunulan durumu şöyle açıklar (İnalçık, 2022: 749) :

Zavallı Hristiyan dünyasına yazıklar olsun, yaşamak istemiyorum. Şimdi Hristiyanlığın iki ışığından birinin sönmüş olduğunu görmekteyiz. Doğu Roma İmparatorluğu makamının devrildiğine tanık olmaktayız şimdi Mohommed aramızda hüküm sürmekte, Türk tam başımız üstüne eğilmiş bulunmaktadır (...) Bizim için şimdi tek çıkar yol İstanbul’u geri almak için büyük bir Haçlı seferi örgütlemektir.

Avusturya Büyükelçisi Busbecq’de (2017: 143) Kanuni Dönemi İstanbul’una dair:

Roma’ya rakip olan İstanbul’un eski ihtişamından eser kalmamış o muhteşem mevkiinden başka. Şimdi acıklı bir esaret altında uzanmış yatıyor. Acıma hissi duymadan, insanoğlunun sebep olduğu değişimi düşünmeden kim bu şehre bakabilir? Ayrıca aynı akibetin bizim ülkemizi de tehdit etmediğini kim söyleyebilir?

derken hem kaybın yası hem de devamında kendi ülkesine yönelebilecek tehdidin endişesini ifade etmektedir.

Kardinal Bessarion’un 13 Temmuz 1453’te Venedik Doğu’na yazdığı mektupta (Angold, 2018: 121): “Bütün Yunanistan’ın başkenti, Doğu’nun görkemi ve süsü, uygarlık sanatının akademisi, bütün erdemlerin kaynağı insanlık dışı barbarlar, Hristiyan inancının acımasız düşmanları, vahşi hayvanların en gaddarı tarafından ele geçirilmiş, talan edilmiş, yakılıp yıkılmış olduğu için yas zamandır.” derken İstanbul’un düşüşünün yarattığı travmayı ifade eder. Bessarion, bu el değiştirmenin dinler arası mücadele olduğu kadar barbar-uygar mücadelesi olduğunu da vurgulamaktadır. Bu argüman özellikle Türkler üzerine Haçlı seferi düzenlenmek istendiğinde de gündeme getirilmiştir. Bessarion’un sıklıkla dile getirdiği bu durum; “Barbar Türk” imgesini güçlendirmiş, Türklerin sadece Tanrının kutsal dinine değil Hristiyan Batı medeniyetine de saldırdığı düşüncesi kabul görmeye başlamıştır.

İstanbul’un fethi, Avrupa’da ilerleyen Türkler için önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Artık Avrupa içlerine daha rahat uzanan Türkler, çok güçlü bir tehdit unsuru olarak belirmişlerdir. Dolayısıyla Bizans’ın yıkılmasına sebep olan Türkler, Avrupalılar için giderek sınırlarına daha çok yaklaşan bir tehdit unsuru olmuşlardır. Konstantinopolis’in düşüşünün yarattığı şok ile Hristiyanlığın toptan yok olacağı korkusu da Avrupa’da yayılmıştır (Poumarédé, 2010: 40). Bu tehdide karşı

önce Papa V. Nikolaus ardından da Papa II. Pius bir haçlı⁴⁸ ordusu toplamak istemiş fakat muvaffak olamamışlardır. Angold (2018: 104), bu çağrının Konstantinopolis'in ardından Türklerin İtalya'ya gelecekleri korkusunu biraz yatıştırdığının kaydeder. İnalçık (2014: 115), İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in ölümüne kadar tüm Papaların Batılı milletleri, haçlı seferi düzenlemek adına ikna etmeye giriştiklerini kaydeder. Buna göre Haçlı seferinin başlıca gayesi artık kutsal yerleri kurtarmak değil, Konstantinopol'u kurtarmak ve Türkleri Avrupa'dan kovmak olmuştur. Haçlı seferleri çağrısı "Barbar Türkleri" ancak Avrupa uygarlığınca durdurulabileceği gibi hümanist bir bakışla yapılsa da bu çağrı karşılık bulmamıştır. Angold (2018: 108, 115) özellikle Papa II. Pius'un Türklerin Müslümanlığından ziyade barbarlığına vurgu yapmasının, 19. yüzyıla kadar devam edecek Türklerin öcüleştirmesine yol açtığını kaydeder. Jezernik de (2012: 11) Pius'un bu çağrılarında "Avrupa" kavramını sıklıkla kullanarak "Türk" denen Müslümanlara karşı Avrupa birliğini kurmaya çalıştığını ifade eder. Dolayısıyla Avrupa'da birliğin tesisinde ortak tehdit unsuru olarak Türk faktöründen bahsetmek mümkündür.

Papa II. Pius bir yandan Türklere karşı Haçlı birliğini tesis etmeye çalışırken bir yandan da Fatih Sultan Mehmet'e 1461 yılında bir mektup yazarak onu Hristiyan olmaya davet eder. Bu mektupta Papa (akt. Solnon, 2019: 41):

İmparatorluğunu Hristiyan halklara doğru da genişletmek ve en şanslı isme sahip olmak istiyorsan, altına, silaha, askere veya gemiye ihtiyacın yok. Küçük bir hamleyle bugün yaşayan insanların en büyüğü, en güçlüsü ve en saygını haline gelebilirsin: Vaftiz olman için birkaç damla su, Hristiyan dinine ve İncil inancına girmen yeterli olur. Eğer bunu yaparsan (...) sana Yunanistan ve Doğu'nun imparatoru ünvanını vereceğiz ve zorla ele geçirdiğin ve bugün hiç hakkın olmadığı halde elinde tuttuğun o topraklar senin meşru ülken haline gelecek.

diyerek II. Mehmet'in niçin ve nasıl Hristiyan olması gerektiğini açıklar. Bu mektubun Fatih'e gönderilip gönderilmediği hususu net olmamakla birlikte mektupla; siyasi ve askerî olarak bir tehdit olarak görülen Türk hükümdarının, Hristiyan olması yolu ile

⁴⁸ Solnon (2019) Papalığın düşman Türklere karşı haçlı ordusu talebine her Avrupa toplumunun benzer tepkiler vermediğini örneğin Türklerle diplomatik ve ticari ilişkileri olan Venedik ve Ceneviz'in bu talebe sıcak bakmadıklarını belirtir. Venedikliler, Şeytan olarak nitelendirdikleri Türklerle sofraya oturmak için kaşığın sapının uzun olması gerektiğini belirtirken, Cenevizliler Türklere taviz vermeye hazırdırlar. Solnon Venediğin, Papalığın haçlı seferi çağrısına olumsuz yanıt verdikleri gibi 1454'te yapılan antlaşma ile ilk Venedik Balyos'unun ayrıcalıklarının kabul edildiğini kaydeder. Solnon Venediğin bu tutumunu : "Siamo Veneziani, poi chritiani" "önce Venedikliyiz, sonra Hristiyanız" sözü ile özetler (2019: 36-37).

tehdit unsuru olmaktan çıkartılmak istendiği açıktır⁴⁹. Ayrıca kendisini Doğu Roma'nın ve Ortodoks dünyasının varisi olarak gören Fatih Sultan Mehmet, din değiştirmeyi kabul ederse Papalığın, Patriklik üzerinde ototritesi de kabul edilmiş olacaktır (İnalçık, 2022: 756). Mektupta Papa, Fatih Hristiyan olduğunda onunla birlikte Türklerin de din değiştireceği düşüncesinden hareket etmektedir. Papa, Fatih Hristiyan olduğunda ondan övgüyle bahsedileceğini ve böylece şimdiki geçici şan ve şöhretinin yerini ebedî bir şöhrete bırakacağını ifade etmektedir. Papa'nın bu önerisi, kolektif bellekte kişilerin ve onların edimlerinin nasıl saklanacağını ve nasıl hatırlanacağını tarih üzerinden tesis edilmesine dair önemli bir örnektir. Bu durum Avrupa belleğinde Türklere ilişkin sözlü, yazılı ve görsel literatürde süregelen bir biçimde yer edinen olumsuz ifadelerin gerekçesini de nispeten izah etmektedir. Fatih teklifi kabul ettiğinde, hem kendisi hem de milleti ile ilgili Avrupa yazınında övgü dolu ifadelerle bahsedilecek, böylelikle gelecek kuşaklara olumlu bir aktarım sağlanacaktır. Fatih'in bu teklifi kabul etmediği düşünüldüğünde Türklere bahsedilme biçiminin neden ve niçin bu kadar olumsuz olduğu da kısmi anlamda açıklığa kavuşmaktadır.

Bu açıdan hem seçilmiş zafer olarak hem de seçilmiş travma bağlamında İstanbul'un fethi ve Ayasofya'nın camiye çevrilmesi güncel siyasetin, tarihin de önemli bir mevzusu olmaya devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte müze olarak işlev gören Ayasofya'nın tekrar cami olarak kullanılması, Avrupa Devletleri tarafından tepki ile karşılanırken, İslam coğrafyasında sevinçle karşılanmıştır. Hatırlatma pratikleri kapsamında Bizans İmparatorluğu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin simgesel misyonunu taşıyan Ayasofya; cami, kilise ya da müze olarak her cihete kendi kimlikli unsurlarını hatırlatan sembolik bir nitelik taşımaktadır. Bu açıdan farklı dönem ve aidiyetlere gönderme yapan Ayasofya, farklı belleklerin izlerini taşıyan aynı zamanda bir bellek mekânıdır.

İstanbul'un fethiyle birlikte hem Avrupa hem de Asya için yeni bir dönem başlamıştır. Türkler bu önemli engeli aşmış olmanın özgüveniyle ve imparatorluk sınırlarını daha da genişletmenin arzusuyla hareketliliklerine devam etmişlerdir.

⁴⁹ Solnon (2019: 42), mektubun Papa'nın ölümünden sonra dağıtıldığını ve İstanbul'a ulaştığını kaydeder.

“İstanbul fethedilmişti, bir sonraki durak neresi olacaktı? Avrupa’nın en büyük korkusu olan Roma’yı kaybetme ihtimali hiç de uzak değildi” diyen Kumrular (2008: 27), Fatih’in Batı Roma’nın başkentinde gözü olduğunun herkesçe bilindiğini ve bu durumun korku yarattığını açıklamıştır. Öyle ki Fatih’in San Pietro sunağında atına yulaf yedireceğine dair yemin ettiğinden bahsedilmektedir (Solnon, 2019: 35). Fatih bu korkuyu haksız çıkarmayarak bir yandan deniz yolu ile Otranto’ya (1480) çıkarma yaparken bir yandan da Balkan toprakları üzerinden Belgrad’ı almaya çalışır. Doğu’nun en önemli şehrinin düşmesinden sonra Hristiyanlığın Türkler tarafından ortadan kaldırılacağı düşüncesi ile korkuya kapılan Avrupalıların zihninde; İncil’deki “kızıl at”, “yıkım savaşı meleği” Osmanlı-Türk imgesi ile birleşmiştir (Ricci, 2020: 34). Bu imge Fatih’ten sonra özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde güçlenerek devam etmiştir.

Kanuni, babası Yavuz Sultan Süleyman’ın İran ve Mısır üzerine düzenlediği seferlerle Doğu ve Güney sınırlarında egemenliğini güçlendirip, güven altına almasından sonra Fatih’in bıraktığı yerden Avrupa seferlerine devam etmiştir. Özellikle Orta Avrupa hâkimiyetini geliştirme yönünde hareket eden Kanuni, Belgrat’ı (1521) ele geçirerek Macaristan içlerine doğru seferlerini yoğunlaştırmıştır. Busbecq (2017: 17), Belgrat’ın düşmesinden sonra yaşananları bir selin önündeki bendin yıkılmasına benzetir. Osmanlı Devleti bu dönem Avrupa içindeki mücadelelerden de faydalanarak hâkimiyet alanını geliştirmiştir. Fransız Kralının İspanyollara esir düşmesi ile başlayan süreçte Kanuni, Avrupa içlerine doğru ilerleyerek nüfuzunu yaymak istemiştir. Bu kapsamda Macaristan’la yapılan Mohaç Savaşı (1526) önemli bir yere sahiptir. Mohaç Savaşı’nın iki saat içerisinde kazanılmış olması askerî tarih açısından önemli bir başarı olarak kabul edilmiş olup aynı zamanda Macaristan’ı, Osmanlı Devletine bağlı hâle getirmiştir (Yücel ve Sevim, 1991: 164). Busbecq (20017: 248) Mohaç Savaşı’ndaki Hristiyan askerlere ait kemikler nedeniyle Mohaç Ovası’nın hâlâ beyaz renkte olduğunu kaydeder. Dolayısıyla savaş aynı zamanda Hristiyan dünyası için bir yas unsurudur. Mohaç Savaşı, “Yenilmez Türk” imgesini perçinleyen bir zaferdir. Bu zaferi müteakiben “Büyük Türk” olarak anılan Süleyman, Venedik’te yaptırdığı Avrupa hükümdarlarına özgü taç görünümlü bir miğferi kullanmaya başlar (Emecen, 2022: 238). Benzer şekilde galibiyetin bir ifadesi olarak yaptırdığı yatağanın üzerine işlettiği ejderha ve zümrüdü anka kuşu ile de Macaristan üzerindeki egemenliğini ifade eder (Kumrular, 2007a: 537). İnalçık (2009: 153)

Süleyman'ın böylelikle tüm Avrupa üzerinde hak iddiasında bulunduğunu kaydeder. Gülru Necipoğlu (1989) dört katlı bu taç-miğferin (Resim 3.1.) Roma-Papalık ve Habsburg taçlarından bariz farklılıklar gösterdiğini ve rakiplerine karşı üstünlük gösterdiğini ve evrensel bir meydan okumaya sahip olduğunu kaydeder. Necipoğlu (1989: 416), Kanuni'nin; Macaristan vasalı olarak atadığı John Zapolyo'ya taç giydirerek artık “*Distributor of Crowns to the Monarchs of the World*” yani “*Dünya Hükümdarlarının Taç Dağıtıcısı*” unvanını kullanmaya başladığını belirtir. Bu açıdan Mohaç Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında üstünlüğünü vurgulayan ve Viyana yolunu açan bir niteliğe sahiptir. Kanuni bu savaştan sonra “Avrupa İmparatorluğu” (İnalçık, 2009: 155) iddiasını güçlü bir şekilde sergilemeye başlayacaktır.

Resim 3.1. 1540-1550 Tacı ile Sultan Süleyman, Metropolitan Müzesi⁵⁰

Kumrular, (2007a) Avrupa için “Felaket” olarak nitelendirilen Mohaç Savaşı'nın akabinde başta Avusturya-Habsburglar olmak üzere Almanya ve Roma'da büyük bir tedirginlik yaşandığını kaydeder. Bu tedirginliğin temelinde Macaristan'dan sonra sıranın kendilerine geleceğine dair bir kaygı yattığını ve bu tedirginliğin Kastilya Krallığına kadar ulaştığını kaydeden Kumrular, Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın Kastilya Kralı ve aynı zamanda Kutsal Roma Germen İmparatoru olan abisi V. Carlos'a (Şarklen) yazdığı mektubun çevirisini yayımlamıştır⁵¹. Buna göre (Kumrular, 2007a: 560):

Türk'ün bu maceraperest zaferi ve kayda değer ilerlemesi yüzünden, Macaristan'dan çekilmeyeceğinden şüphe etmek ve bundan korkmak gerekir.

⁵⁰ Kanuni Sultan Süleyman tarafından Venedik'te yaptırılan taç, yine Venedikli bir sanatçı tarafından yapıldığı kabul edilen resim için: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/338723> Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.

⁵¹ Kumrular (2007a: 560), mektubun V. Carlos'un vakanüvisi Prudencio de Sandoval tarafından nakledildiğini kaydeder.

Çekilmek bir yana, Hristiyan ülkelerinin daha da bir içine sokulmak isteyecektir. Bu durumda ben de ilk hedef olacağım, Tanrı korusun. Hâlâ Türk'ün burada kalması ve benim topraklarım içindeki yerleri tahkim etmesi, kışı buralarda geçirme ve daha pek uzun bir süre buralarda akında bulunup, yağmalayıp, yakıp yıkma ve pek büyük zararlar verme, zulüm yapma olasılığı var.

Ferdinand'ın mektubu, Mohaç'tan sonra Avrupa topraklarında yaşanan “Türk korkusunu” göstermesi bakımından önemlidir. Kanuni'nin ordularının ilerlemeye devam edip etmeyecekleri Avusturya başta olmak üzere Almanları ve Papalığı tedirgin etmiştir. Busbecq (2017: 17) ise Mohaç yenilgisinin akabinde yaşanan bu kaygıyı şöyle dile getirir:

Buda'nın zaptını, Transilvanya'nın boyunduruk altına alınarak gelişen bir krallığın yıkılışını, bir de aynı akıbetin kendi başlarına da gelmesinden korkan komşu ülkelerin endişelerini sayabiliriz. Bu olaylar Hristiyan hükümdarlara ders olmalı ve tehlikeden korunmak için müstahkem mevkillerini ve kalelerini düşmana karşı güçlendirilmeliler.

Busbecq, karşılaştıkları bu tehditi önleyebilmek için Hristiyanların birlikte davranması gerektiği konusunda Hristiyan dünyasını uyarma ihtiyacı hisseder. Bu birlikteliğe zarar verdiği düşünülen Alman Rahip Luther de Mohaç'taki yenilgiden sorumlu tutulur. Mohaç'taki mağlubiyet, Hristiyanlar arasındaki birlikteliğin bozulması ve eski inancın inkâr edilmesinin sonucunda Tanrı'nın bir cezası olarak algılanmıştır (Coşan, 2012: 47). Bu düşüncenin temelinde Papalık iradesine karşıt görüşlerin sindirilmesi ve dışlanmasına yönelik tavrın da etkili olduğu söylenebilir.

Busbecq (Akt. Arıkan, 1993) “Türklere Karşı Savaş Tasarısı” adlı eserinde ise daha keskin ve tedirgin edici bir üslupla Avusturya nezdinde tüm Avrupa devletlerini uyarır:

Çünkü tehlike gerçekten çok büyüktür. Krallıkları ortadan kaldıran, bütün ulusları boyunduruğu altına alan Türk, onların üzerine doğru gitmektedir. Kendilerini neredeyse boğazlamaya hazırdır. Karşılarında öyle bir düşman bulunmaktadır ki bu hiçbir "hakkaniyet" tanımayan "açlıktan gözleri dönmüş ancak bizi parçalamak, damarlarımızdaki kanımızı akıtmak için ininden çıkan bir kurttur". Böyle bir düşmanla anlaşmaya girişmek, ona umut bağlamak, güvenmek mantıksızlıktan başka bir şey değildir.

Busbecq, Türk ilerleyişi ile birlikte Avrupa'da oluşan Türk algısını da bu ifadeleri ile açıklamıştır.

Kosova Savaşı'nın Sırp kimliğinin referans ögesi olması gibi Mohaç⁵² da Macarlar için bir referans noktası hâline gelmiştir. Bugün Macar Millî Marşı'nda, Osmanlı ordusu karşısında yenilgiye uğrayan Macarlar; “*Vahşi Osman'ın ordularının sesi geldi, Şarkılarla sevinirlerdi*” diyerek Macaristan topraklarının bir tabut hâline geldiğini dile getirirler (Demiryürek, 2021: 487). Mohaç'tan sonra Macaristan'ın tamamıyla ele geçirilmemiş olmasına rağmen Macarlar, tıpkı Sırplar gibi kendilerini Türklere karşı Hristiyanlığın koruyucusu olarak görmüşler ve gerek edebiyat gerekse güzel sanatlarda Mohaç kahramanlarını överek kolektif belleklerini beslemişlerdir (Solnon, 2019: 89)

Mohaç Meydan Savaşı'nın yapıldığı ova bugün anıtsal bir niteliğe sahiptir. Macar ulusal kimliği için hatırlama mekânı olan bu bölge Osmanlı egemenliğinde geçirilen yılları sembolize eder. Mohaç Savaşı'nın 450. yıl dönümünde Mohaç Ovası'nda bulunan Macar savaşçılara ait olduğu düşünülen mezarlar ve Macar ordugâhını anlatan Millî Anıt, 29 Ağustos 1976 yılında inşa edilmiş olup Osmanlı-Türk karşıtı bir hafıza mekânı olma özelliğini taşımaktadır (Daldal ve Karakaş, 2019: 94). Bu bağlamda Mohaç Savaşı hem Macaristan ulusal kimliğinin önemli bir ögesi hem de Avusturya ve Almanya gibi ülkeler için ele geçirilme korkusunu tetikleyen bir niteliğe sahiptir. Kanuni Sultan Süleyman'ın savaş sonrasında Avrupa İmparatoru olarak kendini konumlandırması ve buna ilişkin çeşitli sembolik ifadeleri kullanması da Avrupa'daki “yenilmez ve güçlü Türk” algısını ve aynı zamanda Türk korkusunu besleyen bir özelliğe sahiptir.

Batı'daki Türk ilerleyişinde önemli bir hareket de Kanuni'nin Alman Seferidir. Özellikle Macaristan hâkimiyetinde Avusturya ile karşı karşıya gelen Osmanlı hükümdarı, önce Budin'i ele geçirmiş ardından 1529'da Viyana'yı kuşatmıştır. Ancak kuşatma kısa süre sonra kaldırılmıştır. Solnon (2019: 88) kuşatmanın sonlandırılmasının Osmanlı ordularının durdurulabilmesi, yenilmeseler bile yavaşlatılabileceklerinin anlaşılmasını beraberinde getirdiğini ifade eder. Bununla

⁵² Lubenau (2016: 121) seyahatnamesinde (1573-1589) Mohaç'la ilgili şunları kaydeder: “ (...) Onlar bizi Tuna kıyısına yakın bir yerde bulunan Mohaç adındaki köye götürdüler ve 1526 yılının 29 Ağustos günü Kral Ludowicus'un (Lajos) Sultan Süleyman tarafından yenilgiye uğratıldığı, ordusunun dağıtıldığı ve kralın atı ile birlikte kaçarken bir değirmenin yakınında attan düşüp bataklıkta boğulduğu yeri gösterdiler. Buraya yakın bir yerde yıllardan beri bir meşe ağacının kurumuş gövdesi duruyor. Hristiyanlar bu olayın anısını yaşatmak için ağacın çevresine kemikler ve kafatasları yığmışlar ve bunlarla ağacı hemen hemen tamamen kaplayarak şaşılacak bir anıt meydana getirmişlerdir.” Bu bağlamda Mohaç'ın daha o tarihlerde anıt mekân niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

birlikte Osmanlı ordularının Viyana önlerinde görülmesi Avrupa’da büyük heyecan yaratmış ve Hristiyanlığın büyük tehlike altında olduğu hissini uyandırmıştır (Emecen, 2022: 244). 1532’de Kanuni, Ferdinand’ın Budin’e saldırması üzerine Alman seferine çıkmış ancak V. Carl (Şarklen) karşısına çıkmamıştır. Süleyman’ın bu sefer sırasında, daha önceden yaptırdığı tacı⁵³ kullanarak gücünü gösterdiği belirtilir (İnalcık, 2009: 156).

Kanuni’nin Alman seferi sırasında Şarklen’le bir savaş yapmamış olması ile birlikte akıncı kuvvetler Almanya’nın içlerine kadar ilerlemişlerdir. İnalcık (2009: 156) bu sefer sırasında halkı uyarmak için *Türken Furcht* “Türk Çanı” olarak bilinen çan sesi kullanılmaya başlandığının bilgisini paylaşır. Yine bu dönem Türklere karşı kiliselerde dualar ve beddualar okunmaya başlanmıştır (İstek, 2018: 331):

Bak sefil ve perişan masum ve günahsız, senin isimlerinde vaftiz edilmiş bebekler zalim/acımasız(bluthund) Türkler tarafından öldürüldü, parçalara ayrıldı veya insanlık dışı ve ömür boyu çalıştırılmak için götürüldüler. (...) Bizlere yardım et. Senin yardımın olmadan biz bu düşmanla başa çıkamayız. (...) Türklerin tiranlıklarına karşı senin hizmetkârların olan bu savaşçıların kollarını güçlü kıl.

Dolayısıyla Avrupa içlerine kadar yayılmış bir “Türk Korkusu” ve “Yenilmez Türk” imgesi dönemin baskın imajını oluşturur. Türk; kendisinden korkulan, yağmacı, savaşçı, kavgacı, acımasız gibi kötülüğün tüm imgelerini taşır. Kanuni döneminde sadece karada değil denizlerde de özellikle Barbaros Hayreddin Paşa’nın Kaptan-ı Deryalığıyla birlikte Akdeniz’de kurulan üstünlük bu imgenin kalıcı hâle gelmesinde son derece önemli bir yer tutar. Kanuni’nin uzun yıllar süren hâkimiyeti ile 16. yüzyıl Avrupa coğrafyasının temel gündemlerinden birini Türkler oluşturur. Aynı zamanda Kanuni ile birlikte “muhteşem ve kudretli Türk” imgesi de yerleşmiştir (Parla, 1985: 18). 16. yy Türk imgesi sadece olumsuz imgelerle değil, ihtişam, kudret, üstünlük, yenilmezlik gibi olumlu imgelere sahiptir. Bu bağlamda zıt duyguları barındıran bir imgeleminden bahsetmek mümkündür. Çırakman (2002: 182) 16. ve 17. yy’daki Türk imgesinin birbiriyle tutarlılık göstermeyecek şekilde; cahil, barbar, alçakgönüllü, adil, ölçülü, kaba saba, kibirli gibi oldukça farklı imgelerden oluştuğunu ifade eder. Bu

⁵³ Taçla ilgili olarak Solnon (2019: 120); Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa’nın fikri ile Venedik’te yaptırılan tacın bir hilal üzerine oturtulmuş üst üste dört tacı olduğu değerli taşlardan oluştuğunu kaydeder. Bu taçla birlikte yaptırılan diğer imparatorluk sembolleri (regalia’lar) ile Şarklen’in imparatorluk törenine benzer bir törenin Kanuni için düzenlenmek istendiğini belirtir. İnalcık (2009: 156) ise 1532 tarihli beşinci seferi sırasında Kanuni’nin 115.000 altın duka değerindeki tacı taşıdığını elçilerin raporlarına dayanarak açıklar.

durum hem devletlerarası ilişkiler hem de seyahat, ticaret ya da diplomatik görevle gelen Avrupalıların izlenimlerinin ve deneyimlerinin farklılaşması ile yakından ilgilidir. 16. yüzyıldaki bu imgesel farklılaşma özellikle 18. yüzyıldan sonra yerini daha tek düze imgelere bırakmıştır.

Anadolu topraklarından başlayarak Balkanlara ordan Avrupa içlerine kadar ilerleyen ve uzun yıllar etkili olan Türkler, özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda, karada ve denizlerde rakiplerine karşı art arda elde ettiği askerî galibiyetler neticesinde Avrupa için bir tehdit unsuru olarak yerleşik bir imgenin yaratılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu imge Hristiyanlığın baş düşmanı, katili ve köleleştiricisi, barbarlığın ve vahşiliğin timsalidir (Kumrular, 2012:44). Türk'ün attığı adımların yansıması yalnızca ekonomik ve siyasi olmamış, Türklerin Müslüman olması hasebiyle Hristiyanlığın da ortak ötekisi olmuştur.

Fatih'in ve Kanuni'nin kullandığı unvanlar dikkate alındığında “Büyük Türk” gibi bir algıya eşlik eden, korku, hayranlık ve nefretin tesadüfi olmağı sonucuna varmak mümkündür. Braudel (2017: 457), 16. yüzyıl Avrupa'sında Osmanlı ülkesinin güvenli bir hâle getirildiğini kaydederek şöyle ifade etmiştir:

Hristiyanların gözündeki Türk imprartaorluğu uzun süre hayranlık verici, anlaşılmaz ve düzenliliğinden ötürü şaşırtıcı olarak kalmıştır; zira bu imparatorluğun ordusu disiplini ve sükûnetiyle olduğu kadar, cesareti, zenginliği, askerlerinin değeri ve dayanıklılığıyla da Batılıları hayran bırakmıştır. Ancak bu durum, Hristiyan birinin beslediği düşüncelere rağmen, “bütün yaptıkları işlerde köpekten beter olan” imansızlardan nefret etmesini engellemektedir.

Hayranlığa eşlik eden nefret ve merakla birlikte Türk, karada ve denizlerde art arda kazandığı savaşlarla, şeytani ve kötücül bir korku imgesinin yaratılmasında önemli bir paya sahiptir. Savaş öncesinde, sırasında ve sonrasında korku ve acımasızlık yaratmaya dayalı yöntemlerle rakibi psikolojik olarak mağlup etmeye dönük hareketler, bu imgenin yaratılmasında etkili olmuştur. Türkler askerî bir strateji olarak korku yaratmayı bir yeri ele geçirmeden evvel kullanmışlardır. Böylelikle düşmana korku salarak savaş yapılmadan kale-şehir teslim alınabilmektedir. Örneğin Osmanlı'nın Rumeli seferlerinde ön safta yer alan “Deliler”, bu korkunun salınmasında önemli bir paya sahiptir. Kıyafetleri yırtıcı hayvanlara benzeyen, kartal

kanatları takan, vücutlarına kesici aletlerle yaralar açan deliler⁵⁴, düşmana korku vermeyi amaçlardı (Dağ, 2010: 24-39). Kumrular (2012: 41) 16. yüzyılda Türk'ün dolaylı ya da dolaysız Batı Avrupa'da hayatı etkilediğini; Türklerin isteyerek ya da istemeyerek antagonistik (düşman) bir imge yarattığını kaydeder. Öyle ki Avrupa mimarisi bile Türk korkusundan nasibini almıştır. Kumrular'a göre İspanya'da kilise pencerelerinin küçülmesi ya da bina cephelerindeki değişimler mimarideki tesirini göstermektedir.

Dönemin başat imgelerinden biri de köpek imgesidir. Köpek pek çok yerde Türk'ün yerine kullanılan bir ifadeye dönüşmüştür. Kumrular (2008: 55) gündelik dilin yanı sıra diplomatik yazışmalarda bile köpek anlamına gelen “El Gran Turco” ya da “El Turco”nun kullanıldığını, İspanyol ve İtalyanların “köpek”, Almanların “kahrolası köpekler” “kan köpeği”, “kana susamış köpek” ya da “Türk köpeği” ifadeleri ile Türk'ün yeni adını meşrulaştırmaya çalıştıklarının altını çizer.

Uzun bir döneme yayılan bu korku ile Avrupa toplumları ve devletlerinde düşmanı yakından tanıma isteği doğurmuştur. Çünkü Türkler Avrupa için olağan düşmanlardan değildir; Türkler, ‘Tanrının kutsal adının iğrenç düşmanı’, ‘gerçek dinin amansız celladıdır’ (Solnon, 2019: 35). Bu olağan olmayan düşmanı tanımak, onun hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla Türklerle ilgili pek çok eser bu dönemde kaleme alınmıştır. Venedikli Francesco Sansovino'nun 1560 yılında yayımladığı “*Dell' Historia Universale de l'origine et imperio de Turchi*” (Türk İmparatorluğunun Kökeni ve Tarihi) adlı eserinde bu durumu şöyle izah eder (akt. Yerasimos, 2006: 25):

Haklarında biraz bilgi sahibi olduğumuz dünya devletleri arasında incelenmeyi en çok hak eden kanımca gerek halkına olan büyük bağlılığından gerek büyük Türk ulusunun mirasına sahip çıkmasından dolayı Türk hakanının ülkesidir. Bu hayranlık verici hadisedir zira bu bağlılık sayesinde ki Türkler çok kısa zamanda büyük ün ve isim yaptılar. Eğer onların iç ve dışişlerini ve askeri

⁵⁴ Deliler, eyalet askerlerinden sayılır ve Türk, Boşnak, Sırp, Arnavut, Hırvat gibi Balkanlardaki yerli halkların cesur, gözüpek ve iri yarı gençlerinden seçilirdiler. Deliler, ordunun ön safında yer alıp düşman saflarını yarmak için kullanılırlardı. Mohaç savaşında Hüsrev Beyin komutasında 10 bin kişilik deli kuvvetinin bulunduğu belirtilmektedir (Özcan, “Deli” maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/deli--asker> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022). Reinhold Lubenau (2016: 167) da İstanbul'da karşılaştığı delileri şöyle tarif eder: “Birçok deli de kafilenin yanında ilerliyordu. Bunların bazıları alınlarının derisine tüyler geçirmiş, bazıları kollarına bıçaklar saplamış veya bellerinin derisinden kayış geçirip üzerine kılıç asmışlardı. Benim hizamda atı üstünde giden ve Budin'den beri bize refakat eden kafileden olan bir Türk, bana Slav dilinde bu gösterinin hoşuma gidip gitmediğini sordu. Ben de ona: “Onların kendi bedenlerine yaptıkları eziyeti ben ayakkabılarıma bile yapmam.” diye yanıt verdim. Türk bu sözlerime güldü. (...)” Aylin Özcan (2020), 16. yüzyılda Lehistan'da Husser olarak bilinen askerlerin, düşmanı korkutmak amacıyla Osmanlı deli askerlerinden etkilenecek onlara benzer kostümler giydiğini izah eder.

disiplinlerini gözlemlersek Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra Romalıların bağımlılık ve itaatinin bu ırka geçtiğini öne sürebiliriz.

16. yüzyıl Avrupa'sında Türk imgesine ilişkin bir başka önemli nokta da korkuya dayalı imgenin belirli bir süre sonra hayranlık içeren bir boyut kazanmasıdır. Venedik Balyoslarının düzenli gönderdikleri mektuplarda Osmanlı ülkesinde güvenlik ve asayişin üst seviyede olduğu belirtilir. Öyleki 15. ve 16. yüzyıllarda Venedik'te bir gecede işlenen cinayetlerin, İstanbul'da bir yılda işlenen bütün cinayetlerden daha fazla olduğu gibi abartılı bir söylentinin dolaştığı kaydedilir (Soykut, 2001: 10). Türk sosyal, siyasi ve askerî hayatındaki düzen ve nizam Avrupalıların dikkatini çekmiş ve Türkleri tanınamaya dönük bir ihtiyaç oluşmuştur. Türk yönetim anlayışının Sultanın etrafında tesis edilen güçlü merkezî bir otoriteye dayanması, toplumsal yaşamdaki düzen, ordudaki nizam Türklerin başarısının temel sebepleri olarak görülmüştür. Bu başarı Avrupa'da bir sorgulamaya yol açmış ve Türkler karşısında varlık gösterilemeyişin sebepleri irdelenmiştir. Avrupa'da gerek prensler arasında bölünmüş siyasal yapı gerek dinî anlaşmazlıklar (Lanza, 2016: 101) Avrupa'nın ortak hareket edememesinin nedenleri olarak değerlendirilmiştir⁵⁵. Bernard Lewis'in "Doğu'nun 300 yıldır cevabını aradığı soru: Hata Neredeydi?"⁵⁶ şeklinde günümüz Doğu-Batı sorunsalıyla ilgili dile getirdiği sorusunun benzer şekilde bu dönemde Batı-Avrupa tarafından sorulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin henüz 13. yüzyılda Anadolu dâhil Doğu seyahatine çıkan Alman din adamı Ricoldo De Monte Crucis bu soruyu (Kula, 1993: 30): "Dünyanın En Güzel Nimetlerini Niçin Müslümanlara Verdin? başlıklı mektubunda sorar. Ricoldo mektupta, Tanrı'nın dünyaya ait envai çeşit lezzetleri, baharatları, kaynakları, değerli taşları vb. Müslümanlara vermesinin sebebini sorarak "*Bütün bunları sen verdin onlara (...) Muhammed'i haklı çıkartıyorsun ve diriltiyorsun diye düşünüyorlar.*" diye açıklamada bulunur. Bu sorgulama temelde Hristiyan teolojisine dönüktür. Hristiyanlık hakikatse İslam neden dünyadaki zenginliklere sahiptir? ve Tanrı Türklerin ilerlemesine neden izin vermektedir? Bu değerlendirmelerden dönemin Batı-Doğu tasnifinde belirgin bir Doğu-İslam

⁵⁵ Busbecq ve Martin Luther'in bu konudaki eleştirileri benzerlik gösterir. Hristiyan dünyasının bir araya gelememesi, siyaseten bölünmüşlüğü'nün aksine Türklerin nizami ve Sultan etrafında kenetlenmiş yapısı Türkler karşısında varlık gösterilemeyişin en temel sebepleridir.

⁵⁶ Lewis, Doğu ve Batı arasında net bir ayrım gözetir. Buna göre genelde İslam dünyası ile eşleştirdiği Doğu, Viyana önlerinde Türklerin durdurulmasına kadar düzenli bir ilerleme içerisindeydi. Lewis Avrupa'nın kalbine yönelen bu ilerleyişin durdurulması ve akabinde başlayan geri çekilme ile İslam dünyasının "Hata Neredeydi?" diye bir sorgulama içerisine girdiğini ifade eder.

üstünlüğüne vurgu yapıldığı; bu üstünlüğün Hristiyanlık teolojisinin İslam’a dair düşüncelerini ve üstünlüğün sebeplerini sorgulattığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda Türkler bu üstünlüğün en temel göstergesidir. Üstelik Ricoldo’nun Doğu seyahati sırasında Türkler henüz Anadolu’dadır. Ricoldo Türklerin İstanbul ve Balkan topraklarındaki ilerleyişlerine şahit olmamıştır. Ancak Ricoldo’nun sorularının özellikle Türklerin Avrupa’ya yönelik harekâtında daha güçlü seslendirildiği anlaşılmaktadır. Benzer sorular ve değerlendirmeler Avrupa’nın kendi içinde sıklıkla dile getirilmiştir. Türk başarısındaki sır anlaşılmaya çalışıldığı kadar anlaşılamadığı durumlarda mitolojik ya da dinî düşman imgeleri ile birleştirerek karşılaşılan tehdidin büyüklüğü ve olağanüstülüğü vurgulanmıştır.

Bununla birlikte Türk idare tarzı dönemin kaynaklarında “despotik” olarak nitelendirilmiştir. Türklerin despotik bir idare biçimini benimsemelerine ilişkin düşünce Aydınlanma döneminde öne çıksa da özellikle 16. yüzyıldaki metinlerde sıklıkla tekrar edilen bir olgudur. Büyük Türk’ün iktidarı tek başına kullanması, taht için gerektiğinde kardeşlerini öldürtebilmesi (Lanza, 2016: 102) Avrupalılarca despotik bir yönetim anlayışı olarak değerlendirilmiştir. Ancak 16. yüzyıla ait kaynaklarda despotizmden daha çok tiranlık olarak nitelendirilmiştir (Yılmaz, 2014: 54). Bu imge Aydınlanma ve sonraki dönemlerde çokça dile getirilmiş ve Türklerin yönetim anlayışı Doğulu ya da Asya tipi olarak değerlendirilmiştir.

Türkleri yakından tanıma ihtiyacı, Türklerin tarihsel kökenleri üzerine pek çok farklı tezin ortaya atılmasına neden olmuştur. İstanbul’un fethine kadar Bizans kaynaklarında, fetihten sonra ise Avrupa toplumlarında Türklerin nereden geldiklerine ilişkin tarih kitapları yazılmıştır. Bunların bir kısmında gerçeklikle bağdaşmayan bilgiler de bulunmaktadır. Bizans kaynaklarında Türklerin atalarının İskitler olduğu bilgisi geçmektedir. Ancak özellikle İstanbul’un fethinden sonra Türklerin atalarının Truvalılar olduğu inancı artmıştır. Türklerin Truvalılardan geliyor oluşuna duyulan inanç, Türklerle ortak bir yön bulunmasına yönelik bir çabadır. Kumrular (2008: 49) Türklerin İskitler ya da Truvalılarla aynı kökenden geldiğine dair iddiaların temelde Avrupalıların Türklere karşı bir savunma hattı oluşturmak, halkı uyarmak ve ne kadar tehlikeli olduklarını göstermek amaçlı olduğunu ifade eder. Türkler, Truvalıların torunu olarak Yunanlaşmış Doğu’yu ortadan kaldırdıklarına dair inançla Avrupa’da iç düşman statüsü kazanmıştır (Yerasimos, 2006: 22). Bizanslı tarihçi Kristovulos da

(2021: 203), İstanbul'un fethiyle Truvalıların intikamının alındığına dair Fatih'in ağzından şu sözleri aktarır:

Geçen bunca yıldan sonra bu şehirle insanların intikamını almayı Allah bana nasip etti. Düşmanlarıma boyun eğdirdim, şehirlerini fethettim ve ülkelerini Mysialıların yağmasına çevirdim. Şehri kuşatanlar Hellen, Makedon, Teselyalı ve Peleponnesoshuydu. Onların soyundan gelenleri, bunca yıldan sonra, o dönemde ve daha sonraki yıllarda biz Asyalılara küstahça davrandıkları için cezalandırdım.

Bu ifadeler İstanbul'un alınmasının, Bizanslılar ve Avrupalılar için kendi tarihî düşüncelerinde bir anlamlandırma, kayıpları açıklama girişimi olarak değerlendirilebilir. Voltaire de (2008: 12) benzer şekilde “*Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler*” isimli eserinde; İskitlerin devamı olan Türklerin göçebe yaşamlarından ötürü zorluklarla başa çıkma becerilerinin yüksek olduğunu kaydeder. Bu bağlamda Voltaire'nin açıklamaları daha önce Avrupa Hunlarının Batı kaynaklarında değerlendirmeleri ile benzerlik göstermektedir.

Kanuni döneminde Osmanlı Devleti'ne diplomatik görevle gelen Avusturya elçisi Busbecq'in mektupları ile elçilik görevinin sona ermesinden sonra yazdığı Türklere yönelik savaş stratejilerini anlatan kitabı bu bağlamda önemli bir kaynaktır. Busbecq (2017: 248) mektuplarında:

Fakat düşmanımız hiçbir engel tanımayan, ilerleyişi karşısında her şeyin yıkıldığı ve üzerimize Tanrı'nın gazabıyla gönderilmiş bir bela (Çok eskilerdeki Attila, büyükbabalarımızın hatırladığı Timurleng ve günümüzdeki Osmanlı sultanları gibi) böyle bir düşmana karşı alelacele toplanmış küçük bir ordu ile karşı koymanın sadece budalalıkla değil çılgınlıkla suçlanması gerekir.

derken Türk imgesini tarihsel bir devamlılık içerisinde ele alır ve Attila için kullanılan “Tanrının Gazabı” ifadesi tekrar edilir. Aynı zamanda Türk tehdidi; Attila, Timur ve Osmanlılar şeklinde ilerlemektedir. Türkler tıpkı Avrupa Hun ordularının tanımlarında olduğu gibi önlenemez bir güçtür ve her şeyi yakıp yıkmaktadır⁵⁷. Benzer bir imgesel

⁵⁷ Mustafa Kemal Atatürk, Söylev’de bu duruma şöyle dikkat çeker: “Ecnebler kendi menafii iktisadiye ve siyasiyelerini tatmin edebilmek için, aleyhimizde icat ettikleri iki mütaleayı yürütmeye başladılar. Bu mütalealardan birincisi güya milletimizin anasını gayrimüslimeyi müsavat ve adalet düsturuna tevfikan idareye gayrimuktedir olduğu. İkincisi de güya milletimiz heyeti umumiyesiyle kabiliyetten mahrum bulunduğu, bahçe halinde bulunan yerlere girmiş ve oralarını harabezara çevirmiş. Birincisi ile millete zalimlik atıf ve isnat ediyorlar. İkincisi ile kabiliyetsizlik. Eğer bu iki mütalea cidden varit olsa idi, milletimizin müstakil yaşamağa hakkı iddia olunamazdı. Hakikaten zulüm medeniyetle kabili telif değildir. İstidatsızlık ta şayanı af bir şey olamaz.” Atatürk, Söylev’de Türklerle ilgili Avrupa ortak kanaatine değinerek; Türklerin girdikleri yerleri harap ettiğine dair inancın Türklerin kabiliyetsizlikle itham edilmesi olduğunu belirtir. Atatürk, bu nitelendirmeleri kabul etmez. <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/S%C3%96YLEV-ORJ%C4%B0NAL.pdf> Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2022.

devamlılık 16. yüzyılda “*The Generalle Historie of the Turkes*” isimli kitap yazarak İngiliz halkını Türk tehdidi hakkında uyarmak isteyen Richard Knolles’de görülür. Knolles⁵⁸ eserinde Türklerden (Şenlen, 2005: 388; Güç, 2019: 31) “dünyanın belası” “barbar”, “zorba” “kafirler”, “sapkınlar”, “karanlığın prensleri”, “Hristiyanlığın ortak düşmanı” şeklinde bahseder. Türklerin Anadolu topraklarını ele geçirmesini ve oradan Avrupa’ya ilerlemesini anlatan Knolles, Türkleri “Tanrının Gazabı” olarak değerlendirir (Şenlen, 2005: 392). Bu bağlamda Attila için kullanılan “Tanrının Gazabı” nitelemesi ya da Hristiyanların günahlarına karşılık bela olarak Türklerin gönderilmesi inancı, Avrupa’nın baş edemediği düşmanları karşısında toplumu ikna etmek adına dinî argümantasyonun devreye sokulduğuna ilişkin önemli bir örnektir. Ancak burada dikkat çeken husus “Tanrı’nın Gazabı” nitelendirmesinin tarihsel süreçte benzer durumlar için tekrar tekrar kullanılıyor olmasıdır. Avrupa eski bir düşmanı için kullandığı ifadeyi “yeni” düşmanı için de kullanmaktan çekinmemiştir.

Bu kapsamda Türk korkusu eşliğinde oluşan imgeyi tarihsel süreç içerisinde değerlendirmek önem arz eder. Uzun bir zaman dilimine yayılan ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu imge, belirli bir omurga üzerinden devamlılık gösterir. Dinî, etnisitesi, kültürel farklılıkları sebebiyle Türk, Avrupa için genelde olumsuz bir imgeye sahiptir. Avrupa milletleri ile daha çok savaşlarda karşı karşıya kalınması sonucunda baş edilemeyen ya da önlenemeyen düşman algısını güçlendirmiştir. Soykut (2001: 5) bunu Avrupa’nın “Öteki”si, Türk imgesi şeklinde nitelendirir.

Yüzyıllar boyunca, Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki etkileşimin en başından beri Türkler, Avrupalılar için mükemmel bir “öteki”yi temsil ettiler. Türk, Protestan için Katoliğin kötülüğünü, Katolik için Protestanın sapkınlığını temsil ediyordu; Rönesans insanı Türk’ü, Yunan ve Avrupa uygarlığının düşmanı olan Perslerle özdeşleştirdi; Roma Kilisesi için onlar, Hristiyanlığın her ne pahasına olursa olsun savaşılması gereken baş düşmanıydı; Venedik için ise o yeri doldurulamaz “kâfir” bir ticari ortak ve bizatihi kendi varlığı açısından onlarla dostane ilişkiler hayati önem taşımaktaydı.

⁵⁸ Richard Knolles, eserinde Türklerin İskitlerin devamı olduğuna dair ya da Truvalılardan geldiklerine ilişkin ifadeleri değerlendirir. Türklerin Tuğrul beyle birlikte Anadolu’ya gelmeleri, yaptıkları savaşlar ve Anadolu’daki Türk ilerleyişini detaylı şekilde anlatır. Knolles’in eseri bu açıdan Avrupa’nın karşı karşıya kaldığı Türk tehdidinin kökenini, nasıl bir toplum olduklarını ve Türklere karşı nasıl önlem alınabileceğine dair bilgiler içermektedir. Knolles İngiliz toplumunu uyarmak için eserini Latince değil İngilizce yazmıştır. Eser daha sonrasında birçok kez basılmıştır. Knolles’in “*The Generalle Historie of the Turkes*” adlı eserinin 1631 tarihli basımına online erişebilmek için <https://archive.org/details/dli.ministry.02270/page/n1/mode/2up>. Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2022.

Soykut'un açıkladığı üzere Türk, Hristiyan Avrupa'nın ötekisi olsa da Avrupa dünyasının kendi iç dengeleri açısından farklı anlamlar da ifade etmekteydi. Poumar     (2010: 23) Türk tehdidi karşısında ülkeler, şehirler ya da toplumlar arasında farklılıklar olsa da esasında bu farklılığın ortak bir öteki olarak Türk'ten duyulan korkunun yoğunluğunda yaşandığını kaydeder. Özellikle coğrafi olarak Türk'e yakın olan İtalya ve Macaristan'da Türk'ten duyulan korku çok daha belirgindir. Bununla birlikte İngiltere'de de korku azımsanacak durumda değildir.

16. yüzyılda Türkler daha çok kibir, korku, acımasızlık, bela, musibet, tehdit gibi unsurlarla ilişkilendiriliyordu. Türk' n başat kudret olduğu bu dönemde hem Türklerin askerî güçleri hem de Papalığın karşılaşılan tehdidin büyüklüğüne dair halkı ikna edebilmek için kullandığı söylemler, Türk korkusunun yerleşik hâle gelmesinde etkili olmuştur. Türklerin savaşarak ele geçirdikleri kaleleri-şehirleri yağmalaması, savaş sırasında kullandıkları korku yaratmaya dayalı yöntemler, Hristiyan genç erkek ve kızları esir etmeleri ve devşirme sistemi bu imgenin yaratılmasında etkisi olan uygulamalardır. İnalçık (2008: 17), iki aşamada gerçekleşen Türk-Moğol savaş taktiğinin birinci aşamasında düşmanın savunma ve lojistik kaynaklarını yok etmek, halkı deh ete düşürmek, tutsak alma, yakalama, direnci kırmak üzere düşmanın teslim alındığını, ikinci aşamada düzenli orduyla savaşın gerçekleştiğini kaydeder. Türk ordularının korkutarak şehirlerin kendiliğinden teslim olmasını sağlayacak yöntemlere sıklıkla başvurması, Türk'e ilişkin korku imgesinin yerleşmesinde önemli bir etkindir. Benzer şekilde savaş sonrasında da sava taki üstünlüğün devamlılığını gösterir nitelikte kafa, kulak, burun gibi kesilen uzuvların teşhir edilmesinin ve kafatası kulelerinin yapılması da belleklerde Türk'e ilişkin dehşet imgesinin kalıcı olmuştur (Kumrular, 2021: 337). Rajko M rsi  (2012: 29) Batılılar için Türk stereotipini şöyle açıklar: “Daima erkek olarak düşünülen, ‘Türk’ n normal sayılan her şeyi yok edeceği faraziyesi üstüne kuruludur. Soyar, öldürür ve k lele tirir O. ‘Türk’ bir erkektir, bir yağmacıdır. ‘Uyg r’ olanın karşıtı, ‘normal’in zıttıdır.” Bu bağlamda Türk, dinî olarak Hristiyanlığın bilhassa Katolikliğin, uygarlığın ve iyi olan her şeyin düşmanı olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda Türk mağrur ve gururludur. “Türk Gururu” isimli gravürde Nicole Nelli (akt.Wilson, 2003: 52), Türk'  hem mağrur hem de  eytani bir şekilde iki yönlü çizmiştir, Wilson⁵⁹ bu portrenin aynı zamanda savaş tehdidi

⁵⁹ Wilson'un (2012) 16. yüzyıldan Venedik'te Türkler  zerine yapılan portreleri incelediği “Reflecting on the Turk in late sixteenth-century Venetian portrait boks” incelediği makalesinde; Venedik'te basılıp

karşısında Türk'ün ikiyüzlülüğünü de vurguladığını ifade eder. Türk, Avrupalılar tarafından kibirli bulunur. Özellikle diplomatik münasebetlerde bu daha çok öne çıkan bir özelliktir. Hükümdarların heybetine eşlik eden gurur ve kibir, dönemin Türk imgesinde önemli bir yere sahiptir. Türk, ihsanda bulunan, bağışlayan taraftır. Örneğin Kanuni, I. Fransuva'nın annesine yolladığı mektupta alaycı ve aşağılayıcı bir üslup kullanır. Kumrular (2008: 196) Batı'ya karşı kullanılan bu dilin o dönem için en etkili susturucu bir silah olduğunu kaydeder.

Türklerin yenilmezliğine ilişkin imge uzun yıllar geçerliliğini korumuştur. Solnon (2019: 69) gerek kendini beğenmiş Osmanlı hükümdarlarının gerekse korkuya kapılmış Hristiyanların, Hristiyan âlemi üzerine sel gibi boşalan bir Türk imgesini ürettiğini ve kimsenin sultanın ordularının yenilmezliğinden kuşku duymadığını ifade eder. Öyleki II. Viyana Kuşatması öncesinde dahi bu imge canlılığını korumaktadır. Kont Jörger 1863 tarihli mesajında (Kretschmayr, 2018: 24) “Türkler bu sene Viyana'yı alırlarsa (...), gelecek yıl da Regensburg'u alırlar. Türklere kaptırılan hiçbir şey bir daha geri gelmez.” derken yenilmez Türk ilerlemesinin yarattığı etkinin devam ettiğini gösterir. Ancak tam da bu kuşatma ile yenilmezlik imgesi sona erecek ardından daha çok alay konusu olan, gücü küçümsenen Türk imgesi gündeme gelecektir.

Türk'e ilişkin bu imgeler; atasözleri, deyimler, danslar, şarkılar, törenler, romanslar, masallar, resimler, gravürler, edebî eserler ve tarih kitapları gibi kolektif belleğin hatırlama pratiklerinde yer edinmiş ve nesiller arasında taşınmıştır. Özellikle 15. ve 16. yüzyıla ait Türk imgesi Türklerin olası bir askerî harekâtında hemen devreye girmektedir. Türkiye'nin gerek denizlerde gerekse karada yaptığı askerî operasyonlarda ya da diplomatik münasebetlerinde klasik Osmanlı Türk imgesine atıflar, hatırlatmalar Avrupa basınında yer almaktadır. Bu bağlamda Türk yenilmezliğinin yarattığı Türk korkusu, aradan yıllar geçse de kolektif belleğin tezahürleri olarak yeniden gündeme gelebilmekte ve güncel siyasetin şekillenmesinde ya da anlamlandırılmasında rol oynayabilmektedir.

çoğaltılan portreler aracılığıyla Türklerle hem benzer hem de farklı kılan özelliklerin resimler aracılığıyla tanımlanmaya çalışıldığını, böylece yüzün bir söylem olarak inşa edildiğini, portrelerdeki detayların zamanla ırkların yüz ifadelerini ve kimliklerini tanımlamada kullanılacak temsiller için zemin oluşturduğunu kaydeder. Wilson'un dikkat çektiği bu husus; kendini ve ötekini tanımda ve tanımlamada kullanılan görsel imgelerin, tanıma ve tanımlamayla birlikte anlamın belirli çerçevelerde sabitlenmesi ve uzun vadede gerçekliğini koruyacak yerleşik temsillere dönüşmesi ile ilgilidir. Bu temsiller ırkların özelliklerinin tasnif edildiği 19. yüzyılda taksonimlerde karşımıza çıkacaktır.

3.2.5. Yenilmez Türk İmgesinin Değişimi

Osmanlı Devleti'nin Doğu, Batı ve denizlerde elde ettiği üstünlüğün bir yansıması olan yenilmez Türk imgesi; yine aynı coğrafyalarda kaybettiği savaşların ve ülke içinde bozulan nizamın bir sonucu olarak değişime uğramıştır. Bu değişimi başlatan iki önemli olay; İnebahtı Deniz Savaşı (1571) ve II. Viyana Muhasarası'nın (1683) başarısızlıkla sonuçlanmasıdır.

Kıbrıs'ın Türkler tarafından alınması üzerine, Papalık tarafından organize edilen kutsal ittifak donanmasının İnebahtı (Lepanto) Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasını mağlup etmesi, Osmanlı'nın yenilmezliğine dair düşüncenin değişmesinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir (Soucek, 1974: 35, Kumrular, 2007b: 46). Bu açıdan Katolik dünyası için bu zafer her şeyden evvel, psikolojik bir zaferdir. Katolik donanma gücünün aldığı galibiyet, Katolikliğin simgesel başarısı olarak yıllarca edebiyatta, resim sanatında, ayin ve kutlamalar aracılığıyla yaşatılmış, kilise tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır (Arı, 2019: 39; Kut, 2022: 226). İnebahtı Savaşı'nın kazanılması neticesinde Venedik'te halk, Türk kostümleri giyerek üç gün üç gece 'vittoria, vittoria!' (zafer, zafer!) çığlıkları atarak dans etmiş ve kutlama yapmıştır (Doğan, 2021: 171). Toledo (1995: 863), Venedik San Marco meydanında *Te Deum* ayini düzenlendiğini, Lamartine (2008: 517) ise, İnebahtı Savaşı'nı hatırlatmak amacıyla Roma, Napoli ve Venedik'te anıtlar yapıldığını kaydeder. Savaşta kolunu kaybeden İspanyol yazar Cervantes de (2001: 431) Don Kişot adlı eserinde:

Bütün dünya milletlerinin Osmanlılar'ın denizde yenilmez oldukları yanlışından kurtuldukları, Osmanlılar'ın kibir ve küstahlığının kırıldığı, Hristiyan âleminin o mutlu gününde, orada bulunan onca talihli insan arasında (orada ölen Hristiyanlar, sağ ve galip çıkanlardan daha talihliydi), bir ben talihsizdim.

diyerek 4 yıl süren Osmanlı esaretindeki yaşadıklarını eserine yansıtır. Cervantes'in bu ifadeleri İnebahtı'nın Avrupa üzerindeki psikolojik etkisini göstermesi bakımından önemlidir. İtalyan yazınında İnebahtı Savaşı, Türklerin devletinin yıkılacağına bir işaret olarak görülmüş ve Türklerin Avrupa'dan atılacağına dair bir umut oluşturmuştur (Doğan, 2022: 173). Kumrular'ın (2007b: 375-384) aktardığına göre İstanbul'da bulunan Venedik Balyosu'nun mektubunda (30 Ekim 1571) bu durum: “Doç Haşmetmeapları, elde edilen bu önemli ve büyük zaferin, burada yalnız şimdiye

kadar elde edilen en önemli zafer olduğuna inanılmıyor, insanların arzu ettiklerinden bile fazla olduğu düşünülüyor.” şeklinde açıklanır. Bu bağlamda İnebahtı Deniz Savaşı sadece askerî olarak değil, Avrupa toplumlarına kötü giden talih ya da Tanrının cezalandırmasının da sona erdiğine dair psikolojik bir rahatlamayı beraberinde getirmiştir. Ancak İnebahtı Savaşı’nda Haçlı birlikleri de oldukça fazla kayıp vermiştir. Bu sebeble Bülent Arı (2019: 36) İnebahtı galibiyetini “Pirus Zaferi” olarak nitelendirmiştir.

Türkler için bu mağlubiyet hem şaşkınlık hem de büyük bir üzüntü yaratmıştır. Kâtip Çelebi (2018: 173) Tuhfetü’l-Kibâr fî Esfâri’l-Bihâr isimli eserinde bu mağlubiyeti “sefer-i sığın⁶⁰ donanma” olarak nitelendirmiştir. Türkler, savaştan hemen sonra yeni bir donanma kurarak deniz gücünün devam ettiğini göstermek istemişler ve Tunus’u topraklarına katmışlardır.

Avrupa için denizlerde elde edilen bu başarı, karada II. Viyana Kuşatması ile gelmiştir. Türk ve Avrupa tarihi açısından psikolojik bir eşik olan Viyana Kuşatması’na yönelik Türk hazırlıkları, Avrupa’da büyük bir tedirginlik yartamıştır. Kuşatma öncesinde Venedik elçisi Michiele, Viyana İmparatorluk sarayından gönderdiği mesajda (Kretschmayr, 2018: 16): “*Türklerle savaş çıkmasından o kadar büyük bir endişe ve korku duyuluyor ki kimse Tuna’nın Kommorn istihkâmı önünde biriktirdiği çamuru kaldırmaya cesaret edemiyor, çünkü Türkler bunu bir yenileme işlemi olarak algılayabilir ve savaş açmak için bir bahane olarak kullanabilir.*” diyerek Türklerden duyulan korkuyu dile getirir. Sadrazam Kara Mustafa Paşa’nın harekâta geçmesi üzerine İstanbul’da bulunan Avusturya elçisi Genel Carpara ise güncesine “*Birçok insanın bu yılı (1683) görmemiş olmayı isteyeceğinden fazlasıyla kaygılanıyorum*” şeklinde not düşer. Kuşatma sırasında özellikle Papalık adına bazı vaizler halkı savaşıma cesaretlendiren konuşmalar yapmışlardır. Kuşatma sırasında Vaiz Abraham “*Türk nedir?*” sorusunu yanıtlayan bir eser dağıtır. Buna göre Türk; Hristiyan karşıtı, kibirli, açgözlü kaplan, gaddar ve iflah olmaz şeytandır (Çolak ve Aydar, 2020: 1074). Solnon (2019: 215), Türkler tarafından Viyana’nın ikinci kez kuşatılmasını “Kızıl Elma” ülküsü ile açıklar. Buna göre geleceğe dönük kolektif bir eylem ve birlikte yaşama arzusu yaratan yeni kızıl elma; kolay kolay alınamayacak, zor ve büyük bir Avrupa şehri olan Viyana’dır.

⁶⁰ Mağlup donanma.

Kanuni'den sonra ikinci kez Viyana'yı almak üzere harekete geçen Osmanlı kuvvetleri, kuşatmada ağır bir mağlubiyet almıştır. Bu mağlubiyet de Türklerin yenilebileceği ve Avrupa'yı zorlayan bu gücün artık önlenilebileceği inancını düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bernard Lewis (20177: 42-44) II. Viyana Kuşatması'nın sadece Avrupa ve Türkler arasındaki ilişkiyi değıştirmedigini aynı zamanda Avrupa ve İslam arasındaki ilişkilerin niteliğini de değıştirdiğini kaydeder. Artık İslam, Avrupa için hayati bir tehlike olmaktan çıkmıştır.

Viyana önlerinde Türk ilerleyişinin püskürtülmesi büyük bir sevinçle kutlanmıştır. Bu kutlamalar sadece Viyana'da değil Avrupa'nın pek çok kentinde gerçekleştirilmiştir. Giovanni Ricci (2020: 99-100) Ferrara'da yapılan kutlamalara dair şunları kaydeder:

Katedralde dualar, Te Deum'lar, uzun uzun çalınan kilise çanları, top ve arkebüz atışları, kule binalarının üzerinde fenerler, meydanda yakılan şenlik ateşleri ve halk konserleriyle, halka ve aydın kesime özgü, dinî ve laik şenlikler yelpazesi eksiksiz sergilendi. Pescheria Meydanında, Este Şatosu önünde, üzerinde Türk'ü alaya alan çeşitli simgelerin bir başka deyişle alegorik tasvirlerin bulunduğu 'iki zafer takı' dikildi. Takların üzerinde 'bir kartal ve kartalın pençelerinin altında bir ay' bulunuyordu: Bu Osmanlı Hilalinin ezen Habsburg İmparatorluğu kartalıydı. Sonunda, 'orada toplanmış olan halka büyük zevk veren havai fişekler, fişekler, çarkıfelekler ve başka şeylerle dolu olan' taklar ateşe verildi.

Ricci'nin kutlamalara ilişkin anlattığı bir başka detay ise hem Ferrara'da hem de Bologna'da Sadrazam ve Padişahın kuklalarının sembolik olarak idam edilmelerine ilişkin teatral gösteridir. Bu kuklaların asılması ya da yakılması "Mamma li Turchi"⁶¹ "Türkler geliyor" korkusuyla uykuya geçmiş Avrupa toplumlarının, Türk tehdidinin ortadan kalkmasıyla ilgili yeni bir sürece girdiğinin işareti olarak okunmaktadır. Solnon (2019: 223) Hristiyan dünyasında Viyana bozgununun yarattığı değışikliklere dair şunları kaydeder:

Tüm Hristiyan dünyası olayı kutladı. Yirmi yıl sonra bile, Viyana Kuşatması'nda bulunmuş olmak, kişinin askerî değerinin teminatıydı. Kurtarılan şehrin sakinleri, Türkler tarafından terk edilen yüz seksen topu eriterek, San Stefan Katedrali'nin kuzey kulesine asılan dev bir çan döktüler. Pummerin adı verilen bu çan sadece çok önemli vesilelerde çalınacaktı. Viyanalı fruncuların da

⁶¹ Özellikle İtalya şehir devletlerinde Türk baskınları neticesinde dile yerleşmiş olan söz kalıbı. "Mamma li Turchi"; şaşkınlık, korku ve hayret ifadesi içerir (Koloğlu, 2019: 11).

Türklerin bozgununu kendilerince kutaldıkları bilinir: alay etme amacıyla hilal biçimi verilmiş bir çörek⁶² ürettiler.

Türk ulusal kimliği açısından ise güçlü ve büyük bir orduyla Viyana önlerinde yaşanan bozgun, seçilmiş bir travma niteliği taşır. Yeniçeri (2017: 91), yaşanan felaketin bugüne kadar ne yasının tutulabildiği ne de yarasının sarılabildiğini kaydeder. 1683 tarihi itibarıyla Türklerin askerî, psikolojik ve siyasi üstünlüğü sona ermiş, Batıyla ilişkilerde de savunma pozisyonuna geçilmiştir. Türkler, bu başarısızlıkla birlikte diplomatik ödünler vermişler ve askerî olarak da ellerindeki toprakları kaybetmeye başlamışlardır. Bu geri çekilme Sakarya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bu bağlamda II. Viyana bozgunu; Türk tarihi açısından uzun süreli askerî başarıların ardından içerde ve dışarda değişen dinamiklere uyum sağlamanın öncelendiği ve var olanın korunmasına ağırlık verildiği yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

Avrupa için Viyana'da alınan galibiyet seçilmiş bir zafer olarak bellekte yerini almıştır. Viyana'da esir düşmüş bir Türk askeri⁶³ anılarında (İnan: 2017: 1409): “*Ve hattâ Nemse’de bu Bec vak’asını başka bir târîh itmişler. Bu fakîr esîr iken kış gecelerinde okurlardı, şöyle ki birkaç varak okuyup “Devr-i Âdem”den beri böyle bir musîbet vâki olmamışdır.*” galibiyete dair tarih kitapların kış gecelerinde okunduğunu kaydeder. Gerek uzun soluklu kutlamalar gerek yazılı metinler (gazeteler ve kitaplar) gerekse sembolik anıtlar, galibiyetin bellekte yer etmesinde rol almıştır.

Viyana galibiyetini, sadece Habsburg ve Osmanlı Devleti arasındaki üstünlük mücadelesinde Habsburgların öne çıkması ve Türk taarruzlarının durması bağlamında okumak eksik ve bugünle bağlantı kurmadan bir okuma olacaktır. Viyana galibiyeti aynı zamanda İslam'ın Hristiyanlık karşısındaki geri çekilişi olarak da değerlendirilmektedir. Avrupa kolektif belleğinde “1683 Viyana” hem dinî hem de siyasi tarihsel bir kod olarak yerleşmiştir. Son yıllarda özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde Müslümanlara yönelik İslamofobik saldırılarda Viyana yenilgisine atıf yapıldığı görülmektedir. Yeni Zelenda’da 2019 yılında yaşanan cami saldırısında

⁶² Bu çöreğin adı Kruvasandır. Viyana Çöreği olarak bilinen Kruvasan (Croissant), Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Leh Kralı John Sobeski'ye ikram edilmek üzere Hilal şeklinde hazırlanmıştır (Baykan, 2019: 371).

⁶³ Hasan Esiri'nin “Mi'yârü'd-Düvel Ve Misbârü'l Mîlel” isimli eseri, Göker İnantarafından doktora tezinde transkript edilmiş ve değerlendirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. “*Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'lmîlel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri*” (2017) isimli çalışmaya.

saldırgan Brenton Tarrant'ın silahının üzerinde “1683 Vienna” yazmaktadır⁶⁴. Bununla beraber; Fatih'in Belgrad'ı almasını engelleyen Macar komutan Hünyadi Yanoş'un, Kosova Savaşı'nda I. Murat'ı şehit eden Sırp Miloş Obronoviç'in isminin geçmesi ve katilin kendisini “*Türkofagos*” yani “*Türk yiyici*” olarak nitelemesi saldırının aynı zamanda Türkofobik⁶⁵ olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu saldırı, kolektif belleğin mekânla da sınırlı olmadığına ilişkin önemli bir örnektir. Yeni Zelanda'nın coğrafi olarak Avrupa kıtasından uzak olmasına rağmen Hristiyan belleğinde sembolik yeri olan “Viyana”ya dönük mesaj verilmesi; belleğin sınırlarının mekânın sınırlarının çok ötesine uzandığını göstermektedir. Ayrıca bu saldırı, geçmişte Türk ve İslam kavramlarının iç içe geçmişliğinin günümüzde de benzer bir duruma işaret etmesi bakımından önemlidir.

Viyana önlerinde başlayan geri çekilmenin Avrupalılar üzerinde başkaca tesirleri de olmuştur. Türklerin yenilebilirliğinin anlaşılması ile Türk artık kendisinden korkulan olmaktan çıkmış, eğlencelerin figüratif anlamda vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. 16. yüzyılda başlayan *Turquerie* modası daha da yaygınlık kazanmıştır. Bu durum 18. yüzyıla kadar etkisini koruyarak devam ettirmiştir. Solnon (2019: 326) düşmanın gücünün azalması ile batılıların Türk'e ilişkin ilgilerinin arttığını bu sebeple Türk'e ilişkin her şeyin merakla takip edildiğini kaydeder. Öyle ki Türk ordularının ya da bir Osmanlı heyetinin herhangi bir sebeple Avrupa başkentine gelişleri benzersiz bir merak yaratmıştır. Bu dönemde daha çok Türk'e ilişkin algıda genel olarak Avrupa'nın Doğu imgesine ait olan şehvet, tembellik, egzotik unsurlar öne çıkmıştır. Haydn Williams (2015: 8), Avrupalıların Lady Montagu'nun “ miskin bir şehvet düşkünlüğünün incelikleri” olarak nitelendirdiği şeye hayran kaldığını belirtir. Bu dönem sıklıkla tertip edilen eğlencelerde Türk kostümlerini giymek moda hâline

⁶⁴<https://www.hurriyet.com.tr/galeri-yeni-zelandada-camide-katliam-yapan-teroristin-kullandigi-silahin-sifreleri-41150983/1> Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.

⁶⁵ Saldırganın saldırıdan önce yayımladığı manifestosunda ise: ‘Topraklarınızda huzur içinde yaşayabilirsiniz, size zarar gelmeyecek. Boğaz'ın Doğu yakasında. Ama Boğaz'ın Batı yakasında bir yerde yaşamayı denerseniz, Avrupa'ya gelerseniz sizi öldüreceğiz. Konstantinopolis'e gelir, tüm cami ve minareleri yıkarız. Ayasofya minarelerden kurtulacak ve Konstantinopol hak edildiği gibi tekrar Hristiyan şehri olacak” demektedir. <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/yeni-zelandadaki-katliamci-saldiridan-once-manifesto-yayinlamis-katliamci-brenton-tarrant-kimdir,6MqwCka3s0mQGtETMt636w> Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.

Saldırganın manifestosunda yer alan bu ifadeler, Avrupa'daki Türk ilerleyişinin yarattığı korkunun günümüze uzanan etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Hristiyan coğrafyanın İslam tarafından yeniden tehdit edildiğine ilişkin yaratılan algı (özellikle mülteci meselesi ile) geçmişin çarpıtılarak güncellenmesi şeklinde karşılık bulmaktadır.

gelmiştir. Ayrıca aristokrat kesim arasında Türk kostümleri ile resimlerinin yapılması da yaygınlık kazanmıştır. Gerek eğlence unsurları, gerek mekân tasarımları, gerek kostümler ve gerekse tiyatro oyunları, müzik ve edebî ürünlerle ‘hayali Türk’, Avrupalının gözünde ete kemiğe bürünmüştür. Solnon (2019: 333) bunun ardındaki psikolojik etkiyi şöyle açıklar:

Avrupa Türklerin yenilmez olmadığına artık öğrenmişti. İç güçlükleri, bozgunları ve toprak kayıpları korkuyu azaltıp umutları yeşertiyordu. Bu nedenle onların görüntüsüne bürünerek, diğerlerinden farklı olmayan bir düşman haline gelmişken onlara yaklaşmayı oynayarak eğlenmek mümkündü. Bu turquerie’ler pitoresk, farklılık, sihir arayışına yanıt veriyordu. Masalsı bir Şark merakını yansıtıyorlardı.

Türk korkusunun atılması ile karşılıklı bir etkileşim meydana gelmiştir. Türk kültürüne ait unsurlar Avrupa’nın sosyal ve kültürel hayatına dâhil olmuştur. Williams (2015: 29), II. Viyana kuşatması sonrasında savaş meydanında bırakılan Sadrazam çadırının ve ganimetlerinin galipleri hayrete düşürdüğünü ve “Türkenbeute⁶⁶” adı verilen ganimetlerin Avrupa’nın dört bir yanına hatıra amaçlı gönderildiğini, bu ganimetlerin Türk’ün azameti dışında lüks ve şatafatının da keşfini sağladığını kaydeder. Türklerle ilgili tiyatro oyunlarında, romanlarda ve gösterilerde; çok eşlilik, harem ağaları, harem kıskançlıkları, çapkınlık vb. daha çok alaycı unsurlar öne çıkmıştır (Solnon, 2019: 338).

Bu dönemde Türk’e ilişkin öne çıkan bir diğer kavram “despotizm”dir. Türk hükümdarının mutlak itaate dayalı egemenlik anlayışları, şehirlerin sessizliği, düzen ve nizam hayranlıkla bakıldığı kadar da eleştirilmiştir. Türk şehirlerinde asayiş ve güvenliğin olması ve şehirlerdeki sessizlik Avrupalıların dikkatini çekmiş ve bu hükümdardan korku ile ilişkilendirilerek despotizmin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. François Solnon (2019: 362), Avrupalıların gözünde putperest ya da kâfir olarak görülen Türklerin sadece Tanrıya değil aynı zamanda tebaasının da Padişaha tapındığı ve bunun dinleri ile zıt düşmediği, “despotun” herkesi izlediği, denetlediği, kimsenin onun yüzüne bile bakamadığı, onun huzurunda suskun kalmanın zaruri olduğu ve tüm bu işaretlerin Türklerin despotizmle yönetildikleri kanaatinin oluşturduğunu ifade eder.

⁶⁶ Sadrazam Kara Mustafa Paşa’nın zırhının olduğu Türkenbeute koleksiyonu için <https://www.landesmuseum.de/en/museum/museum-in-the-palace/permanent-exhibitions/karlsruher-tuerkenbeute> Erişim Tarihi: 13 Şubat 2024.

16. yüzyılda Elçi Busbecq'in ve Venedikli Doç'ların yazdıkları haberlerde Türk hükümdarının azameti, ordularının itaati ile Avrupalı devletlere örnek gösterilen Osmanlı yönetim anlayışı, Aydınlanma döneminde “despotizm” olarak yerilmiştir. Avrupalı yazarlar Osmanlı devlet yönetim anlayışını; zalim, baskıcı, yozlaşmış, gayrimeşru, egzotik ve hatta iğrenç bir rejim olarak yargılamışlardır (Çırakman, 2002: 195). Solnon (2019: 361), Montesquieu'nun İran Mektupları'nda Türkleri despotizmin en iyi örneği olarak göstermesinin ardından tüm Avrupa'da Asya despotizmine ilişkin algının tohumlarının atıldığını kaydeder. Hatta Türkler Doğu tipi despotizme mahkûm oldukları için askerî başarılar elde etmiş olarak kabul edilir (Kalın, 2016: 319-320). Özelde Türklere genelde Doğulu ve Müslüman toplumlara yönelik despotik yönetim anlayışının hâkim olduğuna ilişkin yerleşik düşünce, bu dönem Türk imgesinde öne çıkan temel imgelerden biridir. Bu imge tarihsel olarak devamlılık göstermiş, Türk siyasi hayatındaki modernleşme çalışmalarını da kapsayacak şekilde güncel siyasetin dinamikleri, despotizm bağlamında sıklıkla değerlendirilmiştir. Bu bakımdan despotizme ilişkin imgeler 21. yüzyılın metinlerinde özellikle de güncel siyasi, sosyal ve ekonomik mevzuların ele alındığı haber metinlerinde en çok görülen imgeler arasında yer almaktadır.

Despotizm algısı beraberinde topluma ilişkin bir değerlendirmeyi de getirir. Rasyonel olmayan, kadercı bir toplum yapısı, yüksek sadakatle hükümdarına bağlılık gösterir. Rasyonel vatandaş yerine sadık tebaa; cahil ve geri kalmıştır. Türk'ün aydınlanma kavrayışından uzak kalması bulunduğu Akdeniz coğrafyası açısından yeni bir tehdit algısını getirir. Yerasimos (2006: 35) ise Aydınlanma döneminde özellikle Antik Yunan mirasına sahip çıkan Avrupalıların, Türkleri 'Antik dünyanın mezar kazıcısı' olarak tanımladığını kaydeder. Bu düşünceye göre; Antik Yunan mirası üzerine konan ve bu kalıntıları önemsemeyen, bunların ehemmiyetini fark etmeyen dolayısıyla bunların kaybolmalarından sorumlu olan da Türklerdir. Bu nedenle Avrupalılar, Yunan, Helen ve Roma'ya ait kültürel miras unsurlarının varisi olarak kendilerini kabul etmişlerdir. Bununla birlikte Türkler, Avrupa medeniyetinin temeli olan Anadolu ve Balkanlar'da Hristiyanları idare eden despotlar olarak görülmüş ve bu topraklardan Türklerin atılarak eski uygarlık düzeyine yeniden ulaşmaları gerektiği düşüncesi oluşmuştur (Alaraslan, 2012: 156). Ayrıca Anadolu'da bulunan Yunan ve Roma'ya ait eserler de seyyah, araştırmacı ya da diplomatik temsilci olarak Anadolu'ya gelenlerce araştırıp bulunmuş, çizim, gravür ya da resimleme yoluyla

eserler kayıt altına alınmıştır. 19. yüzyılda bu eserlerin bir kısmı bazen kaçak bazen de resmî izin alınması suretiyle Avrupa ülkelerine taşınmıştır.

Bu kapsamda 17. yüzyılın sonu ve özellikle 18.yüzyıla egemen olan Türk imgesi, 15. ve 16. yüzyıllardaki Türk imgesinden büyük ölçüde farklılaşmıştır. Osmanlının askerî üstünlüğünü ve topraklarını kaybetmeye başladığı, Avrupalı devletlerin siyaseten ve ekonomik olarak üstünlüğü ele geçirdiği, 18. yüzyılda Türk imgesi, dönemin şartları bağlamında bir tehdit unsuru olmaktan çıkarak daha çok Doğu imgeleri ile eşleşmiş; rasyonel olmayan, cahil ve keyif düşkünü vb. niteliklerle tanımlanan bir imgeye yerini bırakmıştır. Akpınar (2019: 93) bu imgenin, Avrupa'nın aydınlanmış insanının karşısında “ötekini” ifade ettiğini ve Avrupa'nın “öteki” üzerinden kendini üstün görmeye ve ötekini de küçük görmeye başladığını ifade etmiştir.

18. yüzyılda, Avrupa ile Türkler arasında ekonomik, siyasi ve sosyal yapılar açısından büyük bir farklılaşma vardır. Siyaseten meşruti monarşinin, ekonomik olarak merkantalizmin ve akabinde sanayileşmenin etkisinde olan, dinî açıdan kilisenin özellikle siyaset ve devlet üzerindeki eski gücünü kaybetmesiyle sekülerleşmenin ve bilimde rasyonalizmin hâkim olduğu Avrupa için Türk, her açıdan bir ötekiyi temsil etmektedir. Türk, Avrupa'da yaşanan bu dönüşümlere eşzamanlı entegre olamayan, geçmişin ve geride kalmışlığın bir temsilcisi olarak görülmüş ve artık korkulması gereken bir düşman olmaktan çıkmıştır. Türk imgesinde yaşanan bu değişimin yanı sıra önceki döneme ait imgelerin bir kısmı da devamlılık göstermiştir. Türkler için bu dönem yine; “vahşi, hilebaz, çıkarıcı, kan emici, sefil, gaddar, çıkarıcı, rüşvetçi, barbar...” gibi imgeler kullanılmaya devam etmiştir (Alarasan, 2016: 156). Bu durum, konjonktüre göre bazı imgelerin güçlendiği bazı imgelerinse zayıfladığı ancak Türklerle ilgili “gaddar, çıkarıcı, hilebaz, şehvet düşkünü” gibi imgelerin devamlılık gösterdiğini ifade etmektedir.

Türklerin siyasi ve askerî bir güç olmaktan kaynaklı “yenilmez Türk” imgesinin son bulması ya da Türk'ün bir korku unsuru olmaktan çıkması ile Türk'ün kültürel ve sosyal hayatı merak edilir ve Türk yaşam tarzı, kıyafetleri, mekân tasarımı Avrupa'da taklit edilir. Bu bağlamda 18. yüzyıl birbirinden karşılıklı etkilenmenin gerçekleştiği bir dönemdir.

Üstünlüğün bariz bir şekilde el değiştirdiği bu dönemde Osmanlı yöneticileri bozulan devlet düzenini ve asayişini yeniden tesis edebilmek adına bazı yenilikler yaparlar. Bu kapsamda yurt dışından uzmanlar getirilir. Diplomatik münasebetlerin artması da bu süreci destekler. Ancak Avrupa'nın despotik bir devlet olarak Osmanlı'ya bakışı, bu devletin bir şekilde yok olacağı düşüncesini de beraberinde getirmiştir. 18. yüzyıl sonrası Türk imgesi, bu bağlamda daha çok varoluşsal bir boyut kazanmıştır.

3.2.6. 19. Yüzyılda Türk İmgesi: “Hasta Adam”

19. yüzyıl; dünyada siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gibi pek çok alanda büyük değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Bu değişimler çerçevesinde 19. yüzyıl Avrupa kolektif belleğindeki Türk imgesi, dönemin üç temel kavramı olan; “hasta adam”, “Şark Meselesi” ve “oryantalizm” bağlamında ele alınacaktır.

Bir düşmanla, büyük bir güvenlik içinde yan yana yaşamının ne kadar tehlikeli olduğuna bundan daha canlı bir örnek gösterilemez. O halde gerekli önlemleri almak ve uyanık olmak konusunda dikkatli olalım. Hastalığımızın bizi darbelerle zayıflatmasını beklemeyelim. Tam tersine, bütün kuvvetlerimizle bu darbeleri geri püskürtmek için silahlarımıza sarılalım. Bununla birlikte Tanrı'dan yardım istemeden tamamiyle kendimize güvenmeyelim, O'nun yardımı olmaksızın hiçbir şey yapamayız.

16. yüzyılda Avusturya elçisi olarak Osmanlı topraklarına gelen Busbecq (akt. Arıkan, 1993), Türk tehdidine karşı Avrupalıları bu cümleleri ile mücadele etmeye çağırmıştır. Busbecq sözlerinde Türklere karşı bir varlık gösteremeyen Avrupalı devletleri “hasta” olarak tanımlamıştır. Ancak güç dengeleri 1683 Viyana bozgunundan sonra geri dönülmez biçimde değişmiş ve Türkler Avrupa'daki topraklarını kaybetmeye ve geri çekilmeye başlamıştır. Bir süre sonra Avrupa'nın yeni “hasta adamı” Osmanlı Devleti olmuştur.

19. yüzyıl Türk imgesi; savaşlardan, toprak kayıplarından, ülke içindeki huzursuzluklardan ve yeni dönemin siyasi aracı diplomasiden neşet eden “hasta adam” imgesidir. “Hasta Adam” tabiri, İlk kez Rus Çarı Nikola tarafından Osmanlı Devleti'ni kastederek kullanılmıştır. Tarihçi Enver Ziya Karal'ın (1999: 71) naklettiğine göre 9 Ocak 1853 tarihinde Sen-Petersburg'da düzenlenen bir baloda Rus Çarı Nikola ile Sir George Hamilton Seymour arasında geçen diyalog şu şekildedir:

Çar Nikola: Biz anlaştıktan sonra, Batı Avrupa devletleri umurumda bile değil. Ne düşünürlerse düşünsünler, bence hiçbir değeri yok. Türkiye'ye gelince, bu

bambaşka bir problemdir. Bu memleket buhranlı bir durumdadır. Başımıza pek çok işler çıkarabilir."

İngiliz elçisi, Çardan Türkiye hakkındaki düşüncelerini açıklamasını rica edince I. Nikola şöyle devam etti:

Kollarımız arasında hasta bir adam var. Çok hasta. Size açıkça söylemeliyim ki, gereken bütün tedbirleri almadan önce onu günün birinde kaybetmemiz büyük felaket olacaktır. Türkiye ansızın ölebilir. Bu takdirde üzerimizde kalacaktır. Ölülere diriltemeyiz. Türkiye ölünce, bir daha dirilmemek üzere ölecektir. İşte bunun içindir ki size soruyorum: Böyle bir olay karşısında kargaşalık, anarşi ve hatta bir Avrupa harbi karşısında kalmaktansa, önceden tedbirler almak daha akıllıca bir hareket olmaz mı?

Elçi şu cevabı verdi: "Niçin daima Türkiye'nin öleceğini hesaba katarak bu felaketten önce veya sonra tedbirler almayı düşünmeli? Niçin hastayı tedavi etmeyi düşünmemeli?"

Çar I. Nikola ve İngiliz sefiri arasındaki bu diyalog hem mahiyeti hem de kullanılan "Hasta Adam" tabiri itibariyle dönemin Türk imgesi hakkında fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir. Buna göre; coğrafi ve stratejik konumu itibariyle zengin bir mirasa sahip olan Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durum, ölümünden sonra yaşanacaklara karşı bir ön almaya ya da "hasta adamın" mirasından daha fazla pay almayı hedefleyen egemen devletlerin kendi aralarındaki uzlaşmaya dönük çabalarını göstermektedir. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu Akdeniz ve çevresindeki üç kıtaya yayılan toprakları, hâkimiyet alanını genişletmek isteyen Avrupalı devletlerin temel gündemlerinden birini oluşturmaktadır.

Hasta adam tabiri, siyasi terminolojide güç kaybı yaşıyan devletler için de hâlâ kullanılmaktadır⁶⁷. Dönemin siyasi konjonktürünü belirleyen ana unsur "Şark Meselesi" olarak tanımlanan hasta adamın ölümünden sonraki zengin mirasının paylaşımıdır. Şark Meselesi kavramı; Osmanlıların Anadolu'dan başlayarak Avrupa'nın ortalarına kadar gelen ve durdurulamayan askerî ilerleyişini anlatmak üzere kullanılan "Türk Sorunu" ya da "Türk Korkusu" ifadelerinin yerine özellikle Karlofça (1699) ve Küçük Kaynarca (1774) Antlaşmalarından sonra geri çekilmeye başlayan Osmanlı Devleti için kullanılmaya başlanmıştır (Beydilli, 2010: 353). Karal (1999: 48) Şark Meselesi'nin ilk kez 1815 tarihli Viyana Kongresi'nde kullanıldığını,

⁶⁷ Örneğin 2005 yılında The Economist Dergisi İtalya'yı Avrupa'nın gerçek hasta adamı olarak değerlendirmiştir. <https://www.economist.com/leaders/2005/05/19/the-real-sick-man-of-europe> The Economist 2007 yılında ise Portekiz'in ekonomik büyüme göstergelerine dayanarak Avrupa'nın Hasta Adamı olarak değerlendirmiştir <https://www.economist.com/europe/2007/04/12/a-new-sick-man-of-europe>.

bu dönem kavramın Rusya'nın Osmanlı ülkesinde yaşayan Hristiyan azınlıkların akıbetine dikkat çekmek amacını taşıdığını, kavramın, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısında Avrupa'da kalan topraklarının nasıl paylaşılacağını nitelendirdiğini, 20. yüzyılda ise Osmanlı ülkesinin tamamının nasıl paylaşılacağı bağlamında anlam kazandığını açıklar. Ancak Şark Meselesini Türklerin Avrupa'da bir güç olarak belirmesiyle ilişkilendiren değerlendirmeler de bulunmaktadır. Albert Sorel'e göre (2016: 22) Şark Meselesi, Türkler Avrupa'da görünür görünmez ortaya çıkmıştır. Şark Meselesi'ni Türklerin Anadolu'ya girişiyle başlatan Beydilli (2010: 353) Türklerin Avrupa'da varlıklarının zayıflaması ile Avrupa, Afrika, Ortadoğu'daki topraklarının paylaşımı, burada yaşayan ve Müslüman olmayan halkların istismarı, siyasi ve ekonomik tahakküm kurulması amacıyla bağımsızlık mücadelelerine maddi ve manevi destek verilmesi, başta Avrupa olmak üzere Batı ülkelerinde yürütülen anti-Türk propagandasının ve tüm bu hususlardaki Avrupa ülkeleri arasındaki rekabetin genel adı olduğunu kaydeder. Özellikle Rusya'nın aktör olarak dünya siyasetine girmesi bu rekabeti hızlandırmış Osmanlı yöneticileri de Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa desteğine dayanan kısaca “Denge Politikası” diye adlandırılan politika ile mevcudiyetini korumaya çalışmıştır.

Namık Kemal (akt. Öztürk, 2004: 43) 1868 tarihli Hürriyet gazetesinde “Hasta Adam” ismiyle yayımladığı makalesinde Avrupa'nın “hasta adam” nitelendirmesini değerlendirmiştir:

Hasta Adam' tabiri Fransızlar beyinde öyle bir vücûd-ı ma'nevîye alem olmuştur ki, başı, Avrupa dediğimiz devlethâne-i medenîyyetin en güzel bir noktasına yaslanmış ve kendi üç kıt'anın en mühim mevkilerine uzanmış genç, dinç, güzel, dünya durdukça yaşamağa müsta'id bir koca yiğit iken can çekişip yatıyor, biçârenin nâmı ise Devlet-i Aliyye'dir.

Kemal, hasta adam tabirini bir nevi kabul ederek bu sebepleri: “*Hastalığın hakikati killet-i ricâl, killet-i mâl, killet-i asker, killet-i esbâb, ve'l-hâsıl killet, killet, killet, her şeyde killet. Onun menşei ise istibdâd-ı hükûmetdir.*” diyerek devletin zayıflamasını; idarecilerin, maliyenin ve askeriye'nin zayıflığına bağlar ve Devlet-i Aliyye'nin durumunu da biçâre olarak nitelendirir. Namık Kemal ve diğer aydınların bu dönem hastalığı kabul ederek sebeplerini anlamaya çalışmalarını Bernard Lewis (2017: 59) şöyle yorumlamıştır:

Osmanlılar eninde sonunda kendi sorunlarının sorumluluğunu alan egemen bir güçtü; uzun bir süre boyunca kendi yurtlarının da efendisi olmuşlardı. Tarih yazarları başarısızlıklar ve sorunlardan elbette dış dünyayı, mistik güçleri ya da gizli komploları sorumlu tutuyor değillerdi. Daha çok şunu soruyorlardı: Nerede hata yaptık? Ve tabii ki: Bununla ilgili ne yapabiliriz?

Lewis'in de belirttiği gibi Osmanlı idarecileri ve entelijensiyası, Avrupa karşısındaki bu geri çekilişi durdurmak ve bir an önce eski kudretine dönmek için gayret sarfetmişlerdir. Bir dönemin korku yayan gücünün şimdi can çekiyor olması, Avrupa devletler muvazenesinde güç değişikliği ile beraber Türk'e bakış açısının da değişmesini beraberinde getirmiştir. Selim Deringil (2014: 18), Şark Meselesi paradigmasının bir sonucu olarak Avrupalı tarihçilerce Osmanlı Devleti'nin de sürekli bir şeylere maruz kalan "miskin" bir devlet olarak tanımlanmasını beraberinde getirdiğini kaydeder.

19. yüzyılda askerî, siyasi ve ekonomik zeminde bu gelişmeler yaşanırken dönemin Türk imgesini anlamakta başvurulması gereken önemli anahtar kavramlardan bir diğeri de oryantalizmdir. Batı'nın Doğu'ya yönelen ilgisinin bir sonucu olarak özellikle 18. ve 19. Doğu'yu tanımaya ve anlamaya yönelik daha çok akademik nitelikli çalışmalar, oryantalizm olarak değerlendirilmiştir. Yücel Bulut (2016: VII) oryantalizmi, Batı'nın Doğu'ya ilişkin kolektif muhayyilesi olarak tanımlamış ve oryantalizmin bilinçli bir uğraşı sonucunda üretilen imajlar olduğunu ifade etmiştir. Edward Said (2016: 12), Türkçe'ye "*Şarkiyatçılık*" olarak çevrilen eserinde oryantalizmi; Avrupa'nın maddi uygarlığının ve kültürünün bütünleyicisi olarak kabul edilen şarkın; kültür, ideoloji, söylem, sözcükler, imgeler, öğretiler ve sömürge bürokrasisi gibi pek çok alanda temsili olarak değerlendirir. Böylece Said, oryantalizmi akademik çalışmalara indirgeyen yaklaşıma karşın oryantalist bakışın biçimlendirdiği alanların daha geniş bir düzlemde okunabileceğini gösterir. Said (2016: 11) Şark'ın Avrupa için ne anlama geldiğini ise şöyle açıklar: "*Şark, Avrupa için sadece komşusu değildir. Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen 'Öteki' imgelerinden biridir*". Ancak yaratılan bu Şark, sadece imgelerden ibaret değildir. Aynı zamanda akademik çalışmalarla, edebî, sanatsal anlatılarla ete kemiğe bürünen, ekonomik ve siyasi sömürge ile devam eden bir süreçtir. Kontny (2002: 117) oryantalizmi, "*Kendini Batı (occident) denilen bir siyasi-kültürel oluşuma ait hisseden birinin Doğu (orient) olarak betimlediği bir oluşumun öğeleri hakkında konuşması*"

olarak tanımlar. Bu konuşma ifadesi sadece söylem olarak değil aynı zamanda yazınsal bir konuşmadır. Batı, Doğu hakkında topladığı bilgileri yorumlayarak yeniden değerlendirir ve bunlar aracılığıyla bir söylem inşa eder.

Oryantalizm aslında Doğu'yu tanımlamakla beraber Batı'nın da kendini tanımasına yardım eder. Mutman (1996: 31-32);

'Doğu' denilen bu 'öteki' yer, bu anlamda Batı'nın icadı, oryantalist metnin ürünüdür. Böyle bir homojenleştirme yalnızca Doğu ve İslam gibi kültürel özler kurmakla kalmaz; birbirinden farklı yerleri 'Doğulu' damgasıyla aynı hâle getirerek, Batı'yı, böylece ima ettiği bir karşıtlığın imtiyazlı ve hâkim kutbu olarak kurar.

diyerek oryantalizmin sadece basit bir Doğu söylemi inşa etmediğini aksine bilimsel, edebî, sosyolojik vb. söylem türleri ile Doğu'nun Batı'nın ötekisi olarak, Batı'nın kendisini merkezî noktaya konumlandırarak şekilde inşa ettiğini kaydeder. Bu açıdan Batı merkeze kendisini, çepere ise Doğu'yu koyar. Çeperden merkeze getirilen ve merkezde üretilen bilgiler, tekrar merkezden çepere dağıtılır. Bu bağlamda merkezin çepere bakışı ile çeperin kendisine bakışı benzeşik bir hâl alır. Bu benzeşimde önemli bir boyutta Doğu'nun tek bir coğrafyaya gönderme yapmasıdır. Doğu tüm farklılıklarına rağmen tek bir şeyi anlatır: Batılı olmayanı. Doğu'ya atfedilen nitelikler hatta bazı durumlarda Doğu hiç görülmeden yaratılan hayali imgeler, Doğu olarak nitelendirilen tüm coğrafyayı kapsar.

Alman oryantalizmi üzerine çalışan Selçuk Ünlü (1988: 79) 19. yüzyılda Doğu'ya ilişkin bilginin işlevi üzerine şunları kaydeder: “*Şark ve Türkiye hakkında yazılanlar, Garblı okuyucunun sıkıntısını dağıtmalı ve gözler önüne renkli ve meçhul yeni bir dünya sermelidir. Garb'da yeni intibalar, o zamana kadar hiç tadılmayan zihni duygular bekleniyor.*” Batı dimağlarının kendilerinde olmayan, egzotik, heyecanveren, kendilerini iyi, mutlu ve güçlü hissetmelerine olanak sağlayan Doğu algısı, öznel ve kurgusal metinler aracılığıyla bu hayali Doğu imgesini yaratmak için özel bir gayret sarfetmiştir. Ünlü (1988: 100) Avrupa'nın Doğu'ya ilgisinin zaman, mekân, kültürel tatminsizliği aşmakla ilgili olduğu kadar Batı'da olmayanların Doğu'da olacağına dair inançla ilgili olduğunu belirtir.

Oryantalizm, özellikle metinler ya da anlatılar üzerinden hareket eden bir yapıya sahiptir. Parla (1985: 12) anlatılar yolu ile gerçekleşen imgesel devamlılığı şöyle açıklamıştır:

Doğu, Batı için nesnel gerçekliği olan bir yer değil, bir metindir. Doğu'ya ancak bu metin üzerinden ulaşılabilir, bu metnin dışında bir Doğu yoktur, çünkü bu metnin dışında Doğu'ya ilişkin bilgi yoktur. Doğu'ya ilişkin tüm bilgiler için şarkiyatçılık metinlerine başvurmak gereklidir. Metnin yazarı, yani Batılı şarkiyatçı, bu bilginin üreticisi ve sahibi olmakla, bilginin nesnesi olan Doğu üzerinde de egemendir. Bu metne göre Doğu hep aynı sıfatlar, aynı imgelerle betimlenir, metin tekrar tekrar üretilir ve bu bilginin nesnesi olan Doğu sanki hiç değişmezmiş gibi yansıtılır.

Bu benzeşme hususu 19. yüzyıl Türk imgesinde açıkça görülür. Oryantalistlerin Doğu adına anlattıkları, çizdikleri, yazdıkları Türk imgesini de kapsar. Oryantalist bakışa göre Türk; irrasyonel, kaderci, fanatik, şehvet düşkünü ve tembeldir. Kullanılan imgelerin ortaklığı ulus devletleşme ve ulusçuluk akımlarına rağmen varlığını muhafaza etmiştir. Bugün; deve, çarşaf, peçe, nargile vb. imgeler, Türklerin Arap olarak nitelendirilmesini, algılanmasını beraberinde getirmiştir (bu benzeşiklik Ortaçağ döneminde de görülmüş Avrupalılar için bilinmez olan Türkler, Arap-Sarazen olarak nitelendirilmelerine yol açmıştır). Doğu imgelerinin coğrafi, kültür, sosyal yapı, ırk, etnisite, din ve mezhep ayırım gözetmeksizin tek bir kimliğe gönderme yapması farklılıkların tek bir bakış altında toplanmasına, anlamın tekilleşmesine ve daralmasına yol açmıştır. Bu bilinen şemalardan ya da temsillerden bilinmeyenleri tanımlama ve aynı kategoriye koyma kolaycılığı ön kabullerle toplumsal kimlikleri benzeştirmeye yönelik bir eylemdir.

Deringil (2014), bu dönem Türkler hakkında yazılan eserlerin Türkçe kaynaklara en az düzeyde gönderme yapılarak yazıldığını kaydeder. Deringil; bu dönem yazılan eserlerin basmakalıp düşüncelerle dolu olduğunu belirterek; “Yeniçeriler, düzenli olarak Hristiyan etiyile beslenir” ya da “1918’e değin Arabistan yarımadası, bir ayak taburesi kadar zekâya ve enerjiye sahip olması nedeniyle Ottoman diye adlandırılan imparatorluk tarafından yönetildi” gibi gerçeklikle ilişkisi olmayan ifadelerin Türk’ü anlatmak üzere kullanıldığını kaydeder (2014: 18-19). Bu çerçevede birbirini tekrar eden anlatılar geçmişten gelen imgelerin pekişmesine ve dah sonraki yılları da etkileyecek kalıp yargıların oluşmasına neden olmuştur.

Çeşitli vesilelerle Osmanlı ülkesine gelen Avrupalılar resim, ilüstrasyon, seyahatname ve günlüklerle burada gördükleri kadar çoğunlukla görmediklerine ilişkin izlenimlerini ve duyumlarını kaydederler. Genel olarak birbirini tekrar eden bu metinlere egemen olan düşünce Batı’nın Doğu’yu görme ve gösterme biçimine egemen olan oryantalizmdir. 17. ve 18. yüzyılların egzotizmi üzerine ilerleyen

oryantalizm, özellikle Napolyon'un Mısır seferi ile başlayan süreçte İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde açılan enstitüler yolu ile kurumsallık kazanmıştır ve bu enstitülerde üretilen imgeler ve bilgiler yayılarak günümüze kadar etkisini muhafaza edebilmiştir.

Demiryollarının devreye girmesi ve daha uzak mesafelere yolculuk yapılabilen gemilerin kullanımı ile seyahat edenlerin sayısının artması zenginliğin kaynağı olan Doğu'ya bu dönem ilginin artması ile sonuçlanmıştır (Germaner ve İnankur, 1989: 18-19). Dönemin yazılı, görsel ve basılı eserleri ile bu imgeler yaygınlık kazanmıştır. Gazete ve bülten gibi süreli yayınlara siyasi ve askerî ilişkiler bağlamında “hasta adam” imgesini yansıtan alaycı mizah öğeleri egemen olurken, kültürel boyutta oryantalist imgeler ve bilimsel boyutta ise “cahil”, “akıl dışı” ve “barbar” algısını destekleyecek değerlendirmelerin öne çıktığı görülür. Bu imgelerin ortak özelliği topyekûn bir Doğu algısını yansıtmalarıdır. Bu dönem Avrupa resim sanatında ve süreli yayınlarında Türklerle ilgili; kılıcından kan damlayan, aciz, hilekâr, şehvet düşkün, sarıklı, sakallı, elinde çubuğu ile tütün tütüren, yerlerde sürünen, yaralanmış, aman dileyen Türk ejderi veya fesli despot, temaları sıklıkla yer bulur (Alarслан, 2016: 156-157). Bu imgeler Türklere özgü değil Avrupa'ya en yakın Doğu'dan (Osmanlı toprakları) en uzak Doğu'ya kadar tüm coğrafyayı kapsar bir nitelik taşımaktadır. Türklerle ilgili metinlerde açıkça hakaretimiz, küçümseyici ve alaycı ifadeler yer alır. Bu durum Türklerin Avrupa'nın en yakın Doğu komşusu hatta Osmanlı topraklarının bir kısmının Avrupa'da olması nedeniyle en çok tanıdığı ve geçmişteki Türk tehdidi sebebiyle aynı zamanda “kudretinden muzdarip olduğu şarklı” olmasıyla da yakından ilgilidir. Avrupa'nın nazarında Türk hem barbar hem Doğu'lu hem de Müslümandır. Bu sebeple Türkler, Avrupalılar nazarında aynı anda birden fazla ‘olumsuzluk’ ya da ‘ötekilik’ içeren pek çok ögeyi üzerlerinde taşımaktadırlar.

Bu olumsuz imgeler ulusçuluk akımının etkisiyle hazırlanan taksonomilerde de yer almıştır. Taksonomilerde Türkler; “güçlü, tembel, despotik, gururlu, yağmacı, fanatik” vb. olarak nitelendirilmişlerdir (Servantie, 2016: 51-54). Bu özellikler daha önceki yüzyıllarda Türklerle ilgili oluşturulan imgelere de uygun düşer. Kolektif bellekten getirilen imgeler 19. yüzyıl taksonomilerinde yerini muhafaza etmiş ve yeni olumsuz imgelerle pekiştirilmiştir.

Aydınlanma ile birlikte rasyonel akla ilişkin düşüncelerin öne çıkması milletlerarası mukayesede bunun da bir değerlendirme unsuru olarak kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin Hegel (akt. Kula, 2018: 140) Türklerle ilgili “*Türkler buluntu akla sahiptir. Kaba saba Türklerin buluntu insan usu ve doğal duygusu ölçüt alındığında, iğrenç ilkeler doğar*” derken Türklerin kendilerine ait akıl yordamaları ile değil başkalarının akli ile hareket ettiğini ifade eder. Leibniz ise Türklerin akıl dışılığını kadercilik anlayışına bağlar. Benzer şekilde Leibniz de, Türklerin Tanrı tarafından yazılan kaderin hiçbir şekilde değiştirilemeyeceğine dair düşünceleri nedeniyle akıl dışı olduklarını kaydeder (Kalın, 2016: 318). Ona göre Türklerin kader anlayışı tehlikeden sakınmayı, öngörüü ve akıl yürütmeyi önemsemediğinden akıl dışıdır. İşte bu sebeple Türklerin iyi ya da kötü ayrımı yapamayacağını ve önlerine ne gelirse kabul ettiklerini söyler (akt. Kula, 2011: 46). Dolayısıyla Türkler, Avrupanın Aydınlanmacı düşünürlerince rasyonel aklın dışında görülmüş ve irrasyonel olarak değerlendirilmiştir. Renan⁶⁸ (2021) ise Türklerin İslam dinine geçmeleri ile İslam’ın felsefi ve bilimsel ruh yoksunluğuna yol açtığını hatta öldürdüğünü iddia edecektir. Bu bağlamda Renan, Türklerle İslam arasındaki imgeyi kısmen ayırıştırır. Ona göre Türkler, İslam düşüncesinin ilerlemesini sekteye uğratmışlardır.

Türklerin Avrupa’ya ait olmadığı düşüncesi dönemin düşünürlerinden Herder tarafından da dile getirilmiştir. “*Tarih Felsefesi*” (2020) isimli eserinde Herder, Avrupa’da yabancı kavimler başlığı altında bahseder. Ona göre Avrupa’nın en güzel ülkelerini çöle çeviren, en güzel halklarından Yunanlıları kölelere ve sefih barbarlara dönüştüren Türkler, bu kıtanın hâla yabancısıdır. Herder, “*Bu bilgisizlerin tahrip ettikleri sanat eserinin haddi hesabı yoktur! (...) İmparatorlukları, içinde yaşayan bütün Avrupalılar için büyük bir hapisaneydi; zamanı gelince batacaktır. Binlerce yıldan beri hala Asyalı Barbarlar olarak kalmak isteyen yabancıların Avrupa’da ne işleri olabilir?*” diyerek Türklerin Avrupa’ya ait olmadığının altını çizmiştir (Herder, 2020: 568). Herder’in Türkleri hem cahil hem de barbar olarak nitelendirdiği bu ifadelerinde dikkat çeken husus, Türklerin Antik Yunan ve Bizans mirasını yok eden, dolayısıyla Avrupa’nın kendi menşeyini dayandırdığı kültürel mirası akamete uğratan; ‘Doğu’dan gelen barbarlar’ olarak görülmesidir. Bu ve buna benzer düşüncelerle

⁶⁸ Renan’ın Sorbon’da 1883 yılında verdiği “*L’Islamisme et la science*” konuşma metnidir.

Türklerin “barbar” ve “Müslüman”⁶⁹ olmalarından kaynaklı rasyonel olamayacakları fikri 19. yüzyıla egemen olmuştur. 19. yüzyıl evvelinde de Türklerle ilgili olumsuz kanaatler öne çıkmaktadır ancak o tarihlerde Türkler aynı zamanda karşı konulamaz bir askerî ve siyasi güç merkezidir. Bu sebeple Türk, daha çok merak edilmiş, yenilmezliğinin sebepleri öğrenilmeye ve önlem alınmaya çalışılmıştır. Siyasi ve askerî alanda yaşanan geri çekilme ile Türklere gizliden duyulan hayranlığın yerini küçümseme ve alaycılıkla birlikte zenginliklerine sahip olma ihtirasına bırakmıştır. Türklerin sahip oldukları zenginlikleri koruyamayacak kadar güçsüz ve üstelik irrasyonel olmaları bir ya da birden fazla Batılı güç tarafından yönetilmeye muhtaç olduğu imgesini oluşturmuştur. Edward Said’in sözleri bu stratejinin dayandığı temel argümanın açıklaması bakımından önemlidir. Said (2016: 45-46): “*Bir Batılılar bir de Şarklılar vardır. Batılılar egemendir. Şarklılara da birinin egemen olması gerekir; bu çoğu zaman, topraklarının işgal edilmesi, iç işlerinin titizlikle denetlenmesi, kişilikleri ile hazinelerinin bir Batılı gücün tasarrufuna girmesi anlamına gelir.*” diyerek Batılılarca “bağımlı ırklara”⁷⁰ karşı nasıl bir yol izlendiğinin okumasını yapar. Bu bağlamda hasta adam imgesi ve şark meselesi oryantalist amaca hizmet eder. Oryantalist bakışa göre Türk hastadır ve artık mirasını yönetememektedir bu sebeple rasyonel akıl tarafından bu zengin mirasın yönetilmesi gerekmektedir.

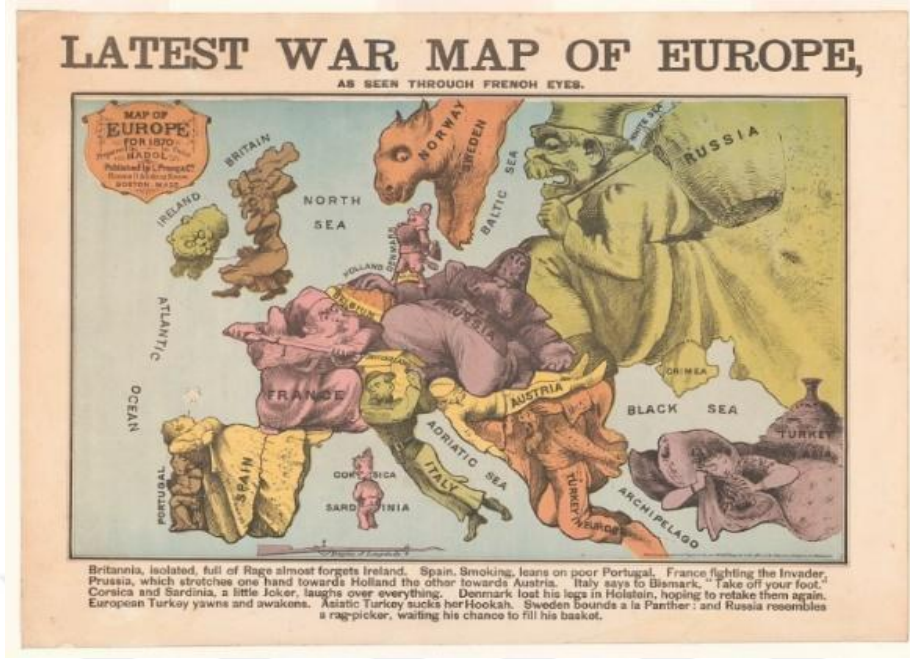
Türklerin varlıklarını koruyamadıkları düşüncesi döneme ait pek çok görsel materyalde yer alır. Bunların başında siyasi hiciv haritaları gelir. Paul Hadol tarafından 1870 yılında yapılan siyasi hiciv haritasında (Resim 3.2.) Osmanlı Devleti’nin Balkan topraklarındaki varlığı Avusturya baskısına karşı mücadele eden bir erkek olarak gösterilirken, Anadolu coğrafyası haremde yatakta nargile içen kadın imgesi ile temsil

⁶⁹ Gerek Oryantalist söylem gerekse dönemin önde gelen isimleri İslam’ın özünün bilimsel olamayacağı düşüncesinden hareket ederler. Renan’ın *İslam ve Bilim* makalesi bu bağlamda önemlidir. Renan’a (2021) göre İslam, “manevi ve dünyevi olanın ayırt edilemez bir birliğidir, dogmanın krallığı, insanoğlunun taşıdığı en ağır zincirdir.” diyerek İslam’ın bilimsel olamayacağını ifade eder. Renan, Müslümanların her şeyi Allah bilir inancına bağlı olmaları sebebiyle bilimsel bir anlayışının gerçekleşmesinin mümkün olmadığını kaydeder. Renan bu konuşmadan sonra Cemaleddin Afgani’nin eleştirilerine karşı şu cevabi metni iletir (akt, Cündioğlu, 1996) : “Öyle sanıyorum ki Müslüman memleketlerini uyandırıp kalkındıracak olan şey İslam’ın kendisi değil, onun zaafa düşmesi olacaktır. (...) Müslüman dininden kurtarmak, ona yapılabilecek en iyi hizmettir.” diyerek ilerlemenin önündeki en büyük engelin İslam olduğunu iddia eder.

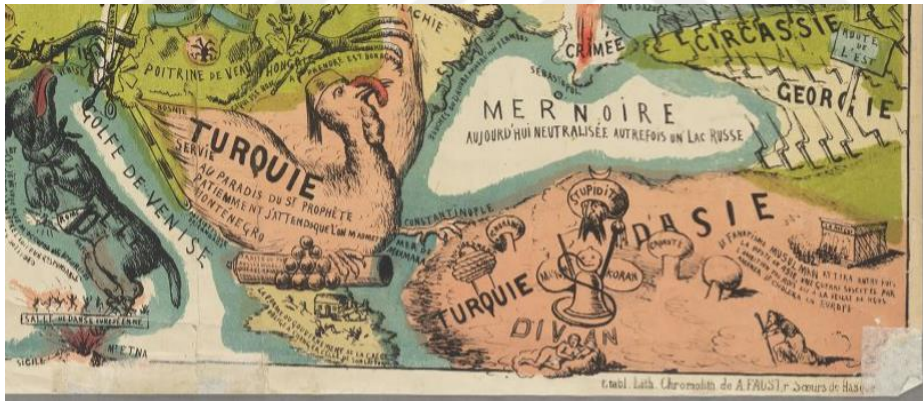
⁷⁰ Said bağımlı ırkları; kendileri için neyin hayırlı olduğunu bilme becerisine sahip olmayan ırklar olarak tanımlamıştır. Bu ırklar o kadar Batı bilgi ve erdemlerinden uzaktırlar ki yoldan ya da kaldırımdan yürüyemezler, müzmin yalancılardır, uyuşuk ve şüphecidirler, her durumda Anglo Sakson ırkının açıklığının, dolaysızlığının, asaletinin karşıtıdır (Said, 2016: 48). Bu sebeple Şark’ın ıslah edilmesi gerekir. Şarkıyaçılık da ıslah edilmesi gereken Şark, Şarka ilişkin bilginin toplumsal, siyasal, kültürel vb. tüm alanların biçimlendirilmesi ve disipline edilmesi amacıyla kullanılmasıdır.

edilmiştir. Benzer bir hiciv haritası 1877-78 yılları arasındaki Osmanlı Rus Harbini göstermektedir. Çizeri bilinmeyen ve bugün Cornell Üniversitesi Dijital Arşivi'nde ve Artstor web sayfasında yayımlanan haritada⁷¹ Rus Çarının baskıladığı Osmanlı toprakları gösterilir. Osmanlı burada, başındaki külahı düşmesin diye tutmaya çalışan hasta bir adam olarak resmedilmiştir. Haritanın bilgilendirmesinde “Rusya’nın, işlediği ahlaksız zulümlere karşı bu hasta adamı cezalandırdığı” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca Rus Çarı’nın elinde tuttuğu kılıçta da “Ezilenlerin Korunması” ifadesi yazmaktadır. Bu mesajla Bulgar isyanında Türk Devleti’nin tutumu eleştirilmiş ve Bulgarların Türklere karşı himaye edildiği ifade edilmiştir. 1864 tarihli “*Carte des états désunis d'Europe*” Bölünmüş Avrupa Devletleri (Resim 3.3.) haritası da bu imgeleme dair önemli bir örnektir. Çizeri bilinmeyen bu hiciv haritasında Türklere ilişkin birden fazla görsel ve yazılı imgeye yer verilmiştir. Bu imgelerde Avrupa’da yer alan topraklar başında püsküllü fesi olan hindi ile resmedilirken Anadolu toprakları sakallı, hilal sembolü olan adamın kavuğunda “stupida” “aptal” yazmaktadır. Bir nargile, divanda yatan çıplak bir kadın, çölde yürüyen bir adam, Kuran yazısı ile Mekke (Kâbe) görseli bulunmaktadır. Bu görsel ve yazılı imgeler Türk’e ilişkin imgeleri göstermesi bakımından önemlidir.

⁷¹ https://library.artstor.org/asset/SS36044_36044_23459426 Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022.

Resim 3.2. Fransız karikatürist Paul Hadol tarafından 1870 yılında yapılan Avrupa siyasi hiciv haritası⁷²

Resim 3.3. 1864 tarihli Carte des états désunis d'Europe⁷³ siyasi hiciv haritası

Bu tip haritalarda Türk'e ilişkin imge birbirini tekrar eder niteliktedir. Türk, askerî ve siyasi baskılara direnmeye çalışan ya hasta adamdır; ya zevk ve eğlence içindeki kadındır ya da alay ifadesi olarak hindidir. Bu imgeler oryantalist imgelerinin bir tekrarı niteliğindedir. Türk kadını hep keyif içindedir. Kadın, erkeğin aksine gençtir

⁷² Library of Congress'den haritaya ulaşmak için: <https://www.loc.gov/resource/pga.07897/> ve https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Latest_War_Map_of_Europe_1870.jpg Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022.

⁷³ 1864 tarihli "Carte des états désunis d'Europe" isimli hicvi haritanın Türkiye ile ilgili kısmının büyütülmüş hâlidir. National Library of Sweden'den haritaya ulaşmak için: <https://data.kb.se/dark-17661548> Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022.

ve şehvetlidir. Aynı zamanda fesli, şalvarlı, nargileli Türk erkek stereotipi yerleşik imgelere dönüşmüştür ve güncel olarak da kullanılmaktadır. Yerasimos'un (akt. 2006: 37), dönemin coğrafya kaynaklarından yapmış olduğu Türklerle ilgili alıntı da yazınsal olarak bu görsel imgeyi destekler mahiyettedir:

Tembel Türk'ün toplumumuzca aşına olunan hareketlilikten haberi bile yoktur. O, yumuşak minderlere ve yastıklara uzanır. Suriye'den gelen tütünü tütürür; moka kahvesiyle içini ısıtırken kölelerin danslarını seyretmektedir. Birkaç afyon tohumu onun ölümsüz güzelliklerin hüküm sürdüğü göğün üçüncü katına götürmeye yeter de artar.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türk egzotik bir hayal dünyasında yaşar. Dünyada olup bitenlerden habersiz, zevk ve eğlence içinde ve düş peşindedir. Bu rasyonel olmayan Doğulu erkek imgesinin sarıh bir ifadesidir. Mindere rehavetle oturmak ya da uzanmak Türklerle ilgili betimlemelerde sıklıkla kullanılır. Öyle ki “Türklerin uzandıkları divan ya da sedir Avrupa’da “ottoman” olarak isimlendirilmiştir (Hony ve İz, 1993: 377).

18. ve 19. yüzyıldaki Türk imgesi, Batı'nın “Doğu” imgesiyle iç içe geçmiştir. Bu imge erkek ve kadın cinslerine göre iki boyutta ele alınabilir. Önceki yüzyıllara ilişkin Türk imgesine ilişkin görsel ve yazınsal anlatılarda daha çok eril Türk imgesi öne çıkmıştır. Dişil Türk imgesi, eril imgeye göre Avrupa tahayyülünde görünür ve şekillenebilir bir imgeye sahip değildir. Dişil imge, seyyahların, tacirlerin ya da elçilerin gözlemlerinde sınırlı olarak yer alır. Bu dönem anlatılardan Türk imgesinin barbar, vahşi, kudretli, savaşçı gibi daha çok eril özelliklerinin temsil edildiği görülmektedir. Avrupalıların Türklerle karşılaşmalarının daha çok savaş, ticaret ve diplomatik temaslar üzerinden gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda Avrupa kolektif belleğindeki Türk imgesinin daha çok eril bir imge olması anlaşılır hâle gelmektedir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde oryantalizmin etkisi ile kadın imgesi daha belirgin ve görünür olmuştur. Resim ve illüstrasyonlar, Doğu’ya yapılan yolculukların artması, seyahatnamelerin ve günlüklerin toplumsal yaşama ilişkin detay vermeleri bu imgenin görünür hâle gelmesinde etkili olmuştur.

Doğulu-Türk erkek şehvetlidir, birden fazla kadına aynı anda sahip olur, zevk ve eğlenceye düşkündür, despotiktir, tembel ve miskindir. Kadınlar ise erotik, tutsaktır, rahat ve eğlence içinde yaşarlar. Doğulu kadının temsilinde öne çıkan unsurlar peçe ve nargiledir. Peçe metaforik anlamda doğulu kadını gizler. Batı bakış açısından peçe

sadece doğulu kadını sembolize etmez aynı zamanda Doğu'yu da anlatır. Buna göre peçe; erotik, kışkırtıcı, doğulu kadının bedeninin Batı'nın bakışından uzak tutar, aldatıcı ve bilinmez kılar (Yeğenoğlu, 1996: 116). Bununla birlikte doğulu kadın figürleri daha çok çoğul yaşamın bir ifadesidir. Harem kadını olmak, benliğinden bir vazgeçiş, birçok kadından bir tanesi, çoğulluğun isimsiz üyesi olmaktır (Schick, 2001: 183). Bu kadar çoğulluğun içinde hayatta kalması için ve ait olduğu harem sahibini elinde tutabilmek için entrikalar yapmak zorunda olan kadın, bu sebeplerle güvenilirmezdir. Özellikle kadın imgesine ilişkin anlatılar Batı'nın kendine mal ettiği ahlaki tutum ve erdemin bir sonucu olarak her türlü sapkınlığın yaşandığı yer, aynı zamanda bir imkân olarak Doğu ve doğu kadını hem kurtarılması gereken bir cazibe unsuru hem de düşsel bir öge hâline dönüşür. Haremi görmeden⁷⁴ üretilen görsel ve yazınsal anlatılar, Batı fantazyasını besler. “Oryantalistler, bu izdüşümleriyle kendilerinde bastırılmış ve yasak olanı, hayali kadın üzerinde yaşamaktadırlar. Böylelikle Doğu binbir gece masallarına çevrilmiştir: lüks, arzu, tembellik, hayalperestlik, mutlak iktidar, ihtişam ve sefahat.” diyen Kontny (2002), bu imgelemin arka planında Batı'nın kendisini eril (mantıklı ve rasyonalist), Doğu'yu ise dişil (beden ve duygu merkezli) olarak konumlandığını Doğu'nun geri kalmasını bu dişil pozisyonla ilişkilendirdiğini kaydeder.

Oryantalist imgelerle biçimlendirilen 19. yy Türk imgesi; Avrupa'nın sanatını, ahlakını, akılcılığını, siyasi, askerî ve kültürel gücünü/üstünlüğünü göstermek amacıyla kullanılmıştır. Ötekinin taşıdığı her olumsuz imge, olumlu imgenin sahiplerinin üstünlüğüne işaret etmektedir. Miskin, şehvet düşkünü, çıkarıcı ve güvenilirmez olarak nitelendirilen Türk, Batı'nın üstün yanlarını daha iyi gösterecektir. Bu ontolojik zorunluluğu Kalın (2016: 320) “*Türk, Osmanlı ve Müslüman tipi, ontolojik olarak Hristiyan ve Aydınlanmacı Avrupa kimliğinin karşısında negatif anlam kazanan bir unsur hâline gelir.*” diyerek açıklar. Bugünün Avrupa'sında karşılaşılan İslamafobik ve Türkofobik söylem ve eylemlerde bu imgelerin kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Jezernik (2012: 2) 19. yüzyılda Hristiyanların “vahşi düşmanı” Türk imgesinin edebiyat ve kitle iletişim araçları ile

⁷⁴ Reina Lewis (2004: 20), Batılı okurlar için merak unsuru olan ve özellikle de erkeklerin görmeden yazdıkları anlatılara dayanan harem imgesinin, 1700'lü yıllarının başında İngiliz sefirinin eşi olarak İstanbul'da bulunmuş Lady Montagu'nun mektuplarının basılmasından sonra güvenilirliğini önemli ölçüde kaybettiğini belirterek kadın yazar kaynaklarının dışında hiçbir şeye güvenilmeyeceğini kaydeder.

desteklenerek yaratılan hayali imgelemin gerçeklik kazanmasına yol açtığını kaydeder. Belirli bir antogonizma üzerinden işleyen, görsel (resim, karikatür, illüstrasyon vb) ve yazınsal literatürle başlayıp, dönemin kitle iletişim araçları gazete ve dergilerde devam eden, ilerleyen dönemlerde fotoğraf ve sinema ile ivme kazanan Batı'nın Doğu hakkındaki tahayyülünü içeren imgeler, hayali olanın gerçek olanın yerini tutmasına hatta Doğu'nun da kendisine ilişkin algısını bu algı üzerine inşa etmesinde etkili olmuştur.

Bu kapsamda 19. yüzyıldaki Türk imgesi, Batı'nın Doğu imgesi içerisinde yerini almış ve kültürel farklılıkları gözetmeksizin birbirini tekrar eden anlatılar, sıfatlar, birbirini destekleyen imgelerle kendini yeniden ve yeniden üretmektedir. Ancak bu imgesel devamlılık Türk imgesinin kendi içinde geçirdiği değişimlerden bağımsız ve sanıldığı kadar tek düze değildir. Genel anlamda Avrupa için yakın tehdit unsuru olması nedeniyle olumsuz bir öteki olan Türkler, Avrupa devletleri ve toplumları ile kurulan münasebetlerin niteliği çerçevesinde farklı imgelere de sahip olmuştur. Örneğin 16. yüzyılda Avrupalı yazarlar; bir yandan Türk'ün ihtişamı, kuvveti, birlik ve beraberliği, dinî hoşgörüsü, tebaanın ve askerinin sadakatini överken bir yandan da Osmanlıların zalim, tiran, barbar, imansız olduklarından söz etmişlerdir (Çırakman, 2002 : 190). Bu dönem Türk imgesi; Türk milletinin kendisine (etnik), askerî-teknik üstünlüğüne ve dinine (İslam) yönelik bir tanımlama ve anlamlandırmaya yöneliktir. 18. yüzyıldaki *Turqueire* akımı sırasında ise Türk; hayranlıkla benzemeye çalışılmıştır. Ancak 19. yüzyılda Türk imgesinin daha geniş ve tek düze Doğu imgesiyle bütünleştiği görülmektedir. Fakat bu imgesel bütünleştirme tavrının belirleyiciliği ya da anlamın kapanması bir kabullenışten ziyade bir direnişi de beraberinde getirmiştir. Özellikle “Hasta Adam” imgesinden rahatsız olan Osmanlı yöneticileri, bu imgeyi bertaraf etmek için bazı çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu kapsamda ordudan başlamak üzere, eğitim, maliye, devlet yönetimi ve hukuk alanında bazı modern düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca bu modernizasyon sadece idari işlerle sınırlı kalmayarak sanat, kılık-kıyafet, kültürel alanlarda da gerçekleştirilmiştir. II. Mahmut döneminde devlet memurlarının ve askerlerin kıyafetlerinde yapılan değişikliklerle Doğu'ya ilişkin şalvar, kaftan, sarık, terlik yerine Avrupai kıyafetler; redingot, fes, çizme vb. kıyafetler kullanılmaya başlanmıştır. Solnon (2019: 452) özellikle büyük toprak kayıplarının yaşandığı 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı padişahlarının devletin, modernleşme arzusunu göstererek parçalanmayı önleyebilmek amacıyla Avrupa

başkentlerinde düzenlenen sergilere katıldıklarını ifade eder. Solnon, sergi salonlarında açılan pavyonlarla geri kalmış, cahil ve tehditkâr ülke imajının yıkılmaya çalışıldığını belirtir. Benzer vurgu yapan Selim Deringil (2014) Osmanlı yöneticilerinin 1856 tarihli Paris Antlaşması ile tanınmış, meşru var olma hakkına sahip bir devlet olduğunu kanıtlama çabasına girdiklerini kaydeder. Bu çabanın Türklere ilişkin; “kana susamış tiranların yozlaşmış yuvası” ile Şark’ın “kokuşmuş zevk yuvası” gibi gösterilmesine karşı bir mücadeleyi içerdiği gibi olumlu bir imaj da sunmaya da yönelik olduğunu belirtir. Buna göre Osmanlı Devleti’nin uygar dünyanın bir parçası ve Düvel-i Muazzama’nın bir üyesi olduğuna dair algısını destekleyecek her tür fırsatı değerlendirmeye çalışılmıştır (Deringil, 2014: 151-152).

Avrupa’nın Türk’ü görme ve Doğu algısı içerisine konumlandırma tavrına, Avrupa’ya benzeşme yolu ile karşılık verilmiştir. Bu karşılık aynı zamanda Avrupa’nın Türk’ü görme biçimine bir reddiye niteliğindedir. Halbuki özellikle 16. yüzyılda Türklerin korkunç, zalim, acımasız olduklarına yönelik propagandalar, Türk tarafında bu imajı düzeltme ihtiyacı doğurmamıştır. Aksine bu imgenin yarattığı psikolojik üstünlüğü kullanma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyıl ve sonraki yıllarda benzeşme yolu ile yapılan reddiye sonraki yıllarda kendisini daha güçlü hissettirmiş ve ‘modern Türk’ imgesinin yaratılması yönünde bir gayrete evrilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin parçalanmasıyla yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, doğulu, İslami ve geleneksel kodlara gönderme yapan imgeler yerine modern, batılı, çağdaş, seküler Türk imajının yaratılması amacıyla modernizasyon çalışmaları yapmıştır. Bu durum imgenin tek yönlü bir yaratım sürecinde gerçekleşmediğinin de önemli bir ifadesidir. Avrupa’nın Türk’ü belirli tarihî, kültürel ve dinî kodlarla ilişkilendirerek imlemesine karşılık Türk de bu göndermelere başka (karşıt) imgeler yaratmak yoluyla cevap vermiştir. 16. yüzyılda Türk imgesinin korku temelli olması sadece Avrupa’nın Türk’ü korku unsurları ile imlemesinden kaynaklanmadığı, Türklerin savaş taktikleri ve yöntemlerinin de bu imgelemin yaratılmasında önemli bir pay sahibi olduğu da unutulmamalıdır. Belleğin canlı oluşu gibi imgeler de zaman içerisinde değişiklik gösterebilmekte ve bir mücadeleyi gerektirebilmektedir. Bu bağlamda 19. yüzyılda kendisinin görülme biçiminden memnun olmayan Türk; askerî, siyasi, kültürel mücadelesinde varlığını imgesel olarak da değiştirme yönünde gayret etmiştir.

3.3. Almanya Kolektif Belleğinde Türk İmgesi

Bu kısımda Alman kolektif belleğindeki Türk imgeleri izah edilecektir. Bu kapsamda; Alman-Türk ilişkilerinin tarihsel seyri, Alman kolektif belleğinde Türklere ilişkin imge örnekleri, seyahatnamelerde Türkler ve Alman dilinde Türklere ilişkin ifadeler açıklanacaktır.

3.3.1. Alman-Türk İlişkilerinin Tarihi Seyri

Germenlerin devamı olan Almanlarla⁷⁵ Türklerin ilk karşılaşmaları Haçlı seferleri sırasında gerçekleşmiştir (Kinnamos, 2020: 55). Anadolu'daki Türklere karşı oluşturulan Haçlı ordularının içerisinde Alman kontları da bulunmaktadır. Almanlarla Türkler arasındaki ilişkiye dair ilk belge Bizans İmparatorunun Flandreli Kontuna hitaben yazdığı ve Türklere karşı yardım talep ettiği 1088 tarihli mektubudur. Mektupta İmparator; öldürme, tecavüz, zorla din değiştirme gibi vakaların günlük yaşamın bir parçası hâline geldiğini bu sebeple Türklerin ve Peçeneklerin egemenliği altına girmektense Latin egemenliğini kabul edeceğini ifade eder (Kula, 1992: 32-33). Akpınar (2000) Almanlarla Türklerin kitlesel olarak ilk karşılaşmalarını Niğbolu Savaşı'nda (1396) gerçekleştiğini ve ilk somut izlenimlerinden burada oluştuğunu kaydeder. Akpınar, Haçlı birliğinde yer alan Almanların bu savaşı kaybetmelerinin ardından savaşa katılan askerlerden Conrad Keyser tarafından “*Bellifortis*” isimli bir eser yazıldığını belirtir. Eser, Türkler ve Türklerin savaş taktikleri hakkında bilgi vermesi ve Alman tarihinde Türklere ilişkin ilk eser olması açısından önemlidir (Akpınar, 2000: 53).

Alman imparatorlarının aynı zamanda Hristiyanlığın koruyucusu olmaları nedeniyle imparatorlar sıklıkla Türklere karşı Haçlı birliğinin kurulması için savaş

⁷⁵ Germenler Batı Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra Frankların egemenliğinde yer almışlardır. Osmanlı Habsburg ilişkilerini inceleyen Yusuf Yıldız (2013); Germen kökenli Almanların Doğu Frank İmparatorluğuna I. Konrad'dan sonra “Alman İmparatorluğu” denmeye başladığını, I. Otto'nun da (936-973) Papa tarafından İmparator ilan edildiğini ve devletin Kutsal- Roma Germen İmparatorluğu olarak anılmaya başladığını kaydeder. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun en önemli imparatoru Barbarossa, III. Haçlı seferine katılmış ve burada ölmüştür. Barbarossa'nın ölümünden sonra uzun bir süre fetret devri yaşanmış IV. Karl döneminde Altın Vesika isimli bir belge ile prensler arasında hükümdar seçimi usul olarak belirlenmiştir. 1438 tarihinden itibaren Habsburg hanedanlığı hem Avusturya hem de Alman topraklarında etkili olmuştur. 1500'lü yıllarda tahtta olan I. Maximilian oğlu Filip'i, İspanya mirasçısı ile evlendirerek İspanya'yı da Habsburglara bağlamıştır (Yıldız, 2013: 30-38). 15. yüzyılda özellikle Martin Luther ile başlayan reformasyon sürecinde Papalık ile yol ayrımına gidilmiş ve Martin Luther Papalık tarafından aforoz edilmiştir ve Almanya'da 30 yıl süren savaşlarla Alman toprakları harabeye dönmüştür (Dursun, 1989: 511) <https://islamansiklopedisi.org.tr/almanya#2-tarih> Erişim Tarihi: 31 Aralık 2022).

ilanında bulunmuşlardır. Türklere karşı hem siyasi hem dinî savaş söylemleri, propagandalar Alman belleğinde Türk karşıtı imgelerin yerleşmesinde etkili olmuştur. Kutsal Roma Germen İmparatorluğunun⁷⁶ bugünkü Avusturya topraklarını içermesi ve evlilik yolu ile de İspanya tahtının varisi olmaları nedeniyle Almanlarla ilişkiler aynı zamanda Avusturya ve İspanya ile olan ilişkilerde de belirleyici olmuştur. Ancak “ortak düşman” Türklerin tehdidini İspanya, coğrafi uzaklık nedeniyle Avusturya kadar hissetmemiştir. Balkanlardan ilerleyen Türk kara orduları Orta Avrupa hâkimiyeti için özellikle Avusturya ile sıklıkla karşı karşıya gelmiştir. Belgrad’ın alınmasının ardından Macaristan’nın bağlanması ile Türkler, Avusturya ile sınırdaş olmuş ve pek çok kez karşı karşıya gelmiştir.

Türk-Alman ilişkilerinde kolektif bellek açısından önemli dönemlerin başında Şarlken (V. Karl) dönemi gelir. Aynı dönem Osmanlı Devleti’nin başında Kanuni Süleyman bulunmaktadır. Kanuni, Avrupa içlerine yönelik sefer düzenlerken Şarklen de Avrupa İmparatoru olabilmek için Fransa Kralı Fransuva ile hâkimiyet mücadelesi vermektedir. Bu mücadele sonucunda Şarklen önce İspanya Kralı ardından Kutsal Roma Germen İmparatoru (1520) olmuştur (Yıldız, 2013: 47). Şarlken ile Osmanlı arasında doğrudan bir savaş meydana gelmemiştir. Ancak Şarklen’in, I. Viyana Kuşatması sırasında Avusturya’ya destek vermesi nedeniyle Kanuni, tarihte Alman Seferi olarak bilinen bir sefer düzenleyerek Şarklen’le savaşmak istemiş fakat Şarlken, Kanuni’nin karşısına çıkmamıştır. Her ne kadar Türklerle Almanlar arasında doğrudan bir savaş olmasa da Kanuni’nin arka arkaya Macaristan ve Orta Avrupa’ya yönelik seferleri, Almanya’da Türk korkusunun derinden hissedilmesine yol açmıştır. Mohaç Savaşı, I. Viyana Kuşatması, Alman Seferi gibi bu dönem gerçekleşen Türk askerî ilerleyişi Türklerle ilgili pek çok imgenin üretilmesine neden olmuştur.

Kanuni ile Şarlken arasındaki bu mücadele dönemin iktidar dili ve sembolleri açısından önemlidir. Örneğin, Kanuni’nin Alman seferinde karşısına çıkamayan Alman Kralı Şarklen’e gönderdiği mektupta kullandığı dil, kendilik algısını göstermektedir. Kanuni mektupta (Kumrular, 2016: 121): “Bu kadar zamandır erlik taslarsın, meydan eriyim dersin. Şimdiye dek kaç kez üzerine geliyorum ve mülkünde istediğimi yapıyorum. Ne senden ne de kardeşinden (Ferdinand) nam ve nişan var.

⁷⁶ Kutsal Roma Germen imparatorluğu Şarklen’in ölümü ile İspanya ve Avusturya (Habsburg) olmak üzere iki kola ayrılır. Şarklen’in ölümü ile Hristiyan Cihan Devleti fikri son bulmuştur (Yıldız, 2013: 129).

Size hükümdarlık haramdır. Askerinden hatta avretinden de mi utanmazsın.” diyerek Şarlken’e hitap eder. Üsttenci bir tavrın yansıması olan mektup, Kanuni’nin kendisini büyük ve yegâne hükümdar olarak gördüğünün de bir ifadesidir. Kanuni benzer bir üslubu Fransa Kralı’na gönderdiği mektupta da kullanır. Kanuni’nin Alman Seferinde kullandığı taç da yine Şarklen’e karşı cihan imparatoru olma iddiasının bir ifadesidir. Kanuni’nin gerek askerî başarıları ile gerekse söylemleri ile Batı kaynaklarında “Muhteşem Süleyman” olarak nitelendirilmesini ve yenilmez Türk imgesinin oluşmasını tesis etmiştir.

Avrupa’ya yönelik Türk seferlerinin durmadığı bu dönemde Türklerin her hareketi yakından takip edilmiş ve düzenli haber alınmıştır. Özlem Kumrular (2016: 118), Şarklen döneminde konsolos ve elçiler aracılığı ile Türklere ilişkin haber ve gelişmelerin gün aşırı iletildiğini bu dönem “*Türkendrucke*” isimli bir gazetenin, “*Türkenbüchlein*” yani Türk kitapçıkları ile Türk’e karşıt söylem içeren propoganda metinlerinin köylere kadar ulaştığını kaydeder. Bu propagandalar Türk’e karşı teyakkuzda bulunma hâlini, Şarlken’in otoritesini⁷⁷ sağlamlaştırmayı ve kiliseler arası çekişmenin yerine birlikteliği tesis ettiği gibi Türk’e ilişkin olumsuz imgelerin de yerleşmesini sağlamıştır. Akpınar (2002: 8) bu yerleşik imgelerin Türkiye’nin AB üyelik sürecinde hâlâ tesirli olduğunu ifade eder.

Almanya’nın tarih sahnesine yeniden siyasi bir güç olarak çıkması 18. yüzyılın sonlarını bulmuştur. 1718 yılında Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması sırasında Prusya Devleti ile ilk diplomatik temaslar kurulmuş ve 1755 yılında Prusya adına ilk elçi İstanbul’a gönderilmiştir (Demiray, 2019: 39). 1790 yılında Osmanlı Devleti ile Prusya Krallığı arasında barış ve dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten sonra İngiltere, Fransa ve Rusya üçlüsüne karşı Almanya bir mütetfik güç olarak görülmüştür. Özellikle II. Abdülhamit devrinde Almanya ile ilişkiler ilerlemiştir. Bu dönemde Almanya ile yeni bir ticari anlaşma imzalanır. Ülkenin farklı şehirlerinde Alman Bankaları, ticarethaneleri açılır ve Bağdat⁷⁸ dermiyolu çalışmaları

⁷⁷ Kumrular (2016: 120), Şarklen’in Türk korkusu sebebiyle Roma’da değil Bologna’da taç giyebildiğini kaydeder.

⁷⁸ Karal (1995: 178) Osmanlının Almanya’ya tanıdığı ticari imtiyazların toplum nezdinde normalde olumlu karşılanacağı beklentisinin olduğu ancak Alman toplumunda bu durumun olumlu karşılanmadığını belirtir. Buna sebep olarak İstanbul’da sefirlik yapmış Jeltsch de Saurman’ın 1897 yılında bir Alman gazetesinde Türklerin Ermenileri sebepsiz yere öldürdükleri ve şarklı olmaları sebebiyle ıslahat yapıp batılılaşamayacaklarına yönelik ifadelerinin kamuoyunu etkilemiş olmasını gösterir. Hatta Sultan Abdülhamit’in elçiyi tekrar çağırdığı ancak sözlerinin tesirinin izale edilemediğini

Almanlarla gerçekleştirilir (Karal, 1995: 174). Ortaylı (2020) Almanya'nın ordu ve sivil yönetimdeki ıslahatlar ile demiryolu yapımı ile Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz edecek iki alan bulduğunu kaydeder. Bu alanların yanı sıra silah ticareti, bankacılık, maden imtiyazları ve kolonizasyon faaliyetlerinin de beraberinde geldiğini kaydeden Ortaylı, Bismark döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin askerî ve mülki alanlarda uzman kadroları Almanya'dan getirilmiye başladığını ifade eder (Ortaylı, 2020:75-77). Alman-Türk ilişkileri özellikle Almanya'nın siyasi birliğini geç tamamlaması nedeniyle I. Dünya Savaşı sırasında diplomatik bir denge unsuru olarak Osmanlı Devleti tarafından İngiltere ve Rusya'ya karşı kullanılmış ve I. Dünya Savaşı'nda Almanya saflarında savaşa dâhil olunmuştur. Savaşı İttifak grubunun kaybetmesi ve imzalanan ağır antlaşmalar neticesinde Türkler için yeni bir mücadele dönemi başlamıştır.

Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkide önemli bir diğer dönem de 1960'lı yıllarda Almanya ile imzalanan İşgücü Anlaşması kapsamında Türk işçilerin Almanya'ya gitmesi ile başlayan ve Türkiye'de “gurbetçiler” Almanya'da “misafir işçiler” olarak nitelendirilen işçi sınıfının, Almanya iş ve sosyal yaşamındaki imgesidir. Daha önceki yüzyıllarda Türkle doğrudan temas etmeyen ancak Türk tehdidi hakkında propogandaya maruz kalan Alman toplumunun, Türklere ilişkin algısı da bu bağlamda farklılaşmıştır. Türkler artık Alman topraklarında, çalışma ve sosyal hayatın içerisinde. Almanya'ya konuk işçi olarak gelen Türkler, toplumdan dışlanmışlar ve “Türk Mahallesi” adı verilen yerlerde oturmak zorunda bırakılmışlardır (Öztürk, 2015: 29). Niteliksiz işlerde ve çok zor şartlarda çalışan Türklerle ilgili imge de önceki dönemlerden çok farklılaşmamıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde gerek aile birleşimi gerekse doğum yolu ile ülkedeki Türk nüfusun artması zenofobik endişelerin yükselmesi ile sonuçlanmıştır. “Türk istilası” ile demografik dengelerin bozulacağından endişelenen farklı üniversite ve kolejden 15 akademisyen tarihte “Heidelberg Manifestosu” olarak bilinen bir bildiri yayımlamışlardır. Bildiride Alman ulusal kültürü, dili ve karakterinin yabancılaşmaya maruz kaldığı vurgulanırken 1982⁷⁹ tarihli revize edilmiş bildiride;

belirtir. Alman gazetelerinde özellikle 2015 yılında Ermeni Meselesinin 100. yıldönümü münasebetiyle pek çok haber ve değerlendirme yazısı çıkmıştır. Bu yazılarda da Türklere ve dönemin siyasi iktidarına ilişkin eleştirel ifadeler yer almıştır.

⁷⁹ https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=857 Erişim Tarihi: 13 Kasım 2023.

İşe alma yasağına rağmen, kayıtlı yabancıların sayısı yalnızca 1980 yılında 309.000 arttı; Bu yabancıların 194.000'i Türk'tür. Her yıl [Alman] nüfusumuzun korunması için ihtiyaç duyulan çocuk sayısının yarısından biraz fazlası doğuyor. Pek çok Alman, mahallelerinde ve işyerlerinde kendilerini zaten kendi topraklarında yabancı gibi hissediyor.

denilerek ülkedeki Türk nüfusun çokluğu bir tehdit unsuru olarak ifade edilmiştir. Almanya'nın II. Dünya Savaşı sonrası kalkınma hamlesinin neticesinde duyulan işgücü ihtiyacını karşılayan misafir işçilerin yerleşik hâle gelmeleri ve sonraki kuşakların da burada işçi olarak devam ediyor oluşu bazı siyasi kesimler ve gruplarca, Alman toplumunun varlığına bir tehdit olarak algılanmıştır. Türklerin sayısal olarak çokluğu da bu tehdit algısını güçlendirmiştir.

Bu tehdit algısı yeni nesil için de mevcudiyetini korumaktadır. Almanya'da bugün dördüncü kuşak Türkler toplumsal hayatta varlık göstermektedirler. 1997 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunca yapılan "*Almanya'da Türk Olmak*" isimli araştırmada; birinci nesil "sabrın abidesi", ikinci nesil "isyanın çocukları" olarak nitelendirilmiştir. Aynı araştırmada özellikle ikinci neslin suçla ilişkilendirilmesine yönelik Avrupa Parlamentosunca göçmenlik ve suç üzerine yapılan 1975 tarihli araştırmanın sonucunda Türk gençlerinin birinci dereceden şiddet yanlısı olarak nitelendirildiği bilgisi yer almaktadır (Turan, 1997: 254-257). Türk gençlerinin potansiyel suçlu olarak nitelendirilmeleri, Alman toplumu için önceki yüzyıllarda uzaktaki tehdit olarak gösterilen Türklerin şimdi içerde bir tehdit olarak yeniden gündeme geldiğini göstermektedir. Adnan Kulaksızoğlu tarafından 2008 yılında yapılan "*Almanya'daki Üçüncü kuşak Türk Gençlerinin Sorunlarının İncelenmesi*" isimli araştırmada da Almanya'daki Türk gençlerinin % 42'sinin yaşadıkları topluma kendilerini yabancı hissettikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların % 83'ünün Almanya'da doğup büyüdükları göz önüne alındığında yabancı olma hissinin yüksek çıkması aidiyet bağının hâlâ bir sorun olduğunu ifade etmektedir. Araştırmada gençler için en önemli üç sorun alanı sırasıyla; yabancı olma ve kültürel uyum, yabancı dil ve Türk düşmanlığı-ırkçılıktır. Bu göstergeler Almanya'ya ekonomik sebeplerle göç eden ancak anavatana geri dönmeyip Almanya'da yaşamayı tercih eden Türklerin uyum süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar kadar bu süreci zorlaştıran sebeplerin başında Türklere ilişkin ön yargılarla, ayrımcı tutum ve uygulamaların geldiğini göstermektedir.

Almanya’da uzun yıllar gazetecilik yapan Baha Güngör (2005), 60’lı yıllardan sonra misafir işçi statüsünde bulunan ve vatandaşlık alarak yerleşik hâle gelen Türklere yönelik önyargıya dayalı ayrımcı tutum ve eylemlerin, yeni bir Türk korkusu yarattığını kaydeder. Güngör bu korkunun; Türk nüfusunun Almanlara göre hızlı artması ve Türkiye’nin AB üyesi olması ile birlikte milyonlarca Türk’ün Avrupa’ya özellikle de Almanya’ya akın edeceğine dayandığını hatta bu korkunun “Türk Seli” olarak isimlendirildiğini belirtir. Ayrıca Türkiye’nin hızla artan nüfusu ile Avrupa Parlamentosu’nda en büyük gruplardan biri olacağı yönünde de bir endişenin hâkim olduğu bilgisini paylaşır. Buna göre 15. ve 16. yüzyıl Türk fetihlerinin yarattığı “*Eyvah, Türkler Geliyor!*” cümlesi ile belleklere kazınan korku ifadesi, AB’ye tam üyelik müzakerelerinin başlamasından sonra tekrar kullanılmıştır (Güngör, 2005:19-22). Bu ifade 2016 yılında Mülteci Meselesi kapsamında Türkiye-AB arasındaki vizesiz seyahat konusu tartışıldığında da yeniden gündeme gelmiştir. Hatta İngiltere gibi seçim sürecindeki bazı Avrupa ülkelerinde bu konu propaganda malzemesi olarak da kullanılmıştır.

Tehdit algısı Türklere yönelik çeşitli saldırıların da yapılmasını beraberinde getirmiştir. Yurt Dışı Akraba Topluluklar (YTB)’nin Haziran 2022 tarihinde yayımlanan “*Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları Raporu*”nda 2018-2021 yıllarında Amerika ve Avrupa ülkelerinde Türklere yönelik saldırılarda Almanya’nın ırkçı saldırıların en çok yapıldığı ülke olduğu bilgisi yer almaktadır. Rapora⁸⁰ (2022: 14) göre Almanya’da 2021 yılında Türkleri hedef alan ya da etkileyen 132 saldırıdan fiziki saldırı niteliğinde olan;

- Şahıslara yönelik 17 saldırı (2’si bıçaklanma),
- 13 kundaklama (4 cami, 2 işletme, 4 bina, 1 daire, 9 araç),
- Boya, taş ve vandalizmle maddi hasara yol açan cami (23) , işletme (5), anıt (4), dernek (2), mülk (2), mezarlık (2) saldırı kaydının yanı sıra fiziksel olmayan nefret saikli saldırı niteliğinde 64 tehdit ve nefret söylemi kayıt altına alınmıştır. Bu saldırılara Türkler hem Müslüman hem de etnik kimlikleri nedeniyle hedef olmaktadır. SETA’nın 2019 tarihli “*Avrupa’da İslamofobia Raporu*”⁸¹nda ise

⁸⁰ Raporun tamamı için <https://nesam.blob.core.windows.net/nefretsuculari/PageModule/a3eb8347-64ac-41cb-a0ca-33618af35577.pdf> Erişim Tarihi: 08 Ocak 2023.

⁸¹ https://setav.org/en/assets/uploads/2020/06/EIR_2019.pdf Erişim Tarihi: 10 Ocak 2023.

Almanya’da Müslümanlara yönelik 871 nefret suçu işlediği bilgisi yer almaktadır. Yine aynı raporda *Bertelsmann Stiftung'un Religion Monitor* 2019 araştırmasına dayanarak; Batı Almanya nüfusunun %50'sinin ve Doğu Almanya nüfusunun %57'sinin İslam'ın kendileri için bir tehdit olduğunu ifade ettikleri belirtilmektedir. Bu bağlamda Almanya’da yaşayan Türkler hem etnik kimlikleri hem de çoğunlukla Müslüman olmaları sebebi ile Türkofobik ve İslamofobik saldırıların muhatabı olmaktadır.

Alman Federal İstatistik Kurumu verilerine⁸² göre Almanya’da 2020 yılı itibariyle yaklaşık 10 milyon 500 bin yabancı nüfusun içerisinde %12.4 ile (1 milyon 316 bin) Türkler ilk sırada yer almaktadır. Dışişleri Bakanlığı verilerine⁸³ göre Almanya’da bugün 3 milyon Türk yaşamaktadır ve bu rakamla Almanya yurt dışında en çok Türk’ün yaşadığı ülkedir. Özellikle son yıllarda Türkiye’den Almanya’ya terc nitelikli işgücü göçü gerçekleşmektedir. Bu genel bilgiler ışığında Türkler ve Almanlar arasında ilişkinin uzun bir zaman diliminde ve çok yönlü olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Diplomatik, ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal gibi pek çok alanda devam eden ilişkinin niteliği ve Türklerin bugünkü Alman toplum hayatının önemli bir parçası olmaları, Alman kolektif belleğinde Türk imgesinin uzun soluklu ve ayrıntılı bir okumasını zaruri kılmaktadır. Almanya’da yaşayan Türklerin varlığı, Türklerle ilgili imgelerin üretilmesinin tarihin belirli bir dönemiyle sınırlı kalmasını önlemiş ve imgenin güncel meseleler, siyasi, ekonomik ve sosyal mevzular çerçevesinde yenilenmesine olanak sağlamıştır. Bu sebeple Alman kolektif belleğinde Türk imgesine ilişkin incelemenin yer aldığı bu kısımda tarihsel süreçle birlikte güncel imgelere de yer verilmiştir.

3.3.2. Almanya Kolektif Belleğinde Türklere İlişkin İmge Örnekleri

Margret Spohn (1993:15) yılında hazırladığı doktora tezine şöyle bir soru ile başlar:

Erkek ve kadın Türklerle Almanların ortak tarihi 1961’de Federal Almanya Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki başvuru anlaşmasıyla başladı. “konuk İşçi” ve “işgücü” konusundaki zengin yazın incelenince bu sonuca varılıyor. Eğer durum bu ise, eğer Almanlarla erkek ve kadın Türklerin ancak 30 yıllık bir ortak tarihi varsa, o zaman aşağıdaki ifadeler nasıl açıklanabilir:

⁸² https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2022/03/PD22_N011_12.html Erişim Tarihi: 9 Ocak 2022.

⁸³ https://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya_-siyasi-iliskileri.tr.mfa Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023.

“Bir Türk yaratmak” (einen Türken bauen)

“Türklemek veya bir Türkü ele vermek” (Türken oder einen Türken stellen)

“Türk kanı” bir çeşit kırmızı şarap (Türkenblut)

“Türkten beter” (schlimmer als der Türke)

Köpek ismi olarak “Türk” veya “Sultan”

Spohn, Almanya’da giderek artan ırkçılığa en fazla hedef olan Türklerle ilgili Alman kolektif belleğinde yer etmiş önyargı ve korkuların etkisini muhafaza ediyor oluşuna bu cümleleri ile dikkat çekmiştir. Spohn’un bu sorusu, Almanya’da Türklerin işgücü göçü ile bulunmalarından çok evvel Türk kamuoyunun bildiğinin çok ötesinde Almanya’da Türklerle ilgili derin ve geniş bir literatürün olduğunun habercisidir.

Alman toplumunda Türklere ilişkin bilinen ilk imgeler Anadolu’da Türk varlığının bir güç olarak belirmesiyle ortaya çıkmıştır. Alman kültüründe Türk imgesine yönelik alana öncü eserleri ile katkı sunan Onur Bilge Kula (1992: 37) I. Haçlı Seferine ait bir kroniğe dayanarak Türklerle Almanlar arasındaki ilişkinin başlangıcının bu seferde gerçekleştiğini ifade eder. Kronikte “Türkler canlarının istediğini öldürdüler; canlarının istediğini tutsak ettiler. Öldürmekten zevk alıyorlardı sanki.”, “*Hiçbir halk, bu halka karşı koyamaz*”, “*İnsan onlardan kaçsa bile hiçbir yer güvenli değildir.*” şeklinde Türklerin acımasızlığı tarif edilmektedir. Bu askerî üstünlüğün ve acımasızlığın arkasında ise Tanrı’nın ya da şeytanın yardımı olduğuna inanıldığını ifade eden Kula, savaşlardaki Türk üstünlüğü nedeniyle Tanrı’nın Türklerin tarafında olmasının sorgulandığını ve yer yer şikâyet edildiğini belirtir. Buna göre; “*Her şeye kadir Tanrı böyle bir felakete nasıl izin verdin?, Niçin Türklerin maskarası oldun?*” gibi sorularla “barbar” ve “vahşi” olarak tanımlanan Türklerle karşılaşan Avrupalılar, Tanrı’nın inayetinin Türklerden yana tecelli etmesinin sebeplerini anlamaya çalışmışlardır (Kula,1992:-14- 42). Bu sorgulamalar Anadolu’da giderek güçlenen ve Avrupa’ya ulaşan Türk tehdidi ile birlikte süreklilik kazanmış ve pek çok metinde benzer sorgulamalara yer verilmiştir.

Türklerin istikrarlı denilebilecek askerî ilerlemeleri ve özellikle İstanbul’un alınması Avrupa’da Türkleri tanımaya ve anlamaya dönük merakı güçlendirmiştir. Türklerin Alman topraklarına yönelmesi ile Alman toplumunda da hem bir korku hem de düşmanla baş edebilmek adına onu tanımaya dönük bir merak gelişmiştir. Özellikle Yavuz Sultan Selim’in erken vefatı üzerine önce rahat bir nefes alan başta Papalık

olmak üzere Avrupa Devletleri, Süleyman'ın doğrudan Avrupa'yı hedef alan hareketleri karşısında şaşkınlık yaşamışlar ve bu yeni dönemi daha iyi anlayabilmek adına diplomatik temasları da güçlendirmişlerdir. Bu bağlamda Almanlarla ilk diplomatik temas da I. Viyana Kuşatması'nın hemen akabinde Alman elçilerinin İstanbul'a gelmesi ile kurulmuştur (Akpınar, 2002: 5). Bu dönem, gerek elçilerin gerekse tacirlerin ve seyyahların aktardıkları izlenimler, Alman toplumunca yakından takip edilmiştir. Bu izlenimler Alman belleğinde şekillenen Türk imgesinin bugüne kadar devam edecek temel şemalarını oluşturması bakımından önemlidir.

Türklerle Almanlar arasındaki ilişki siyaset, din ve savaş alanlarında gerçekleştiği için tarafların birbirlerine dair izlenimleri de bu ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir (Akpınar, 2006: 21) Onur Bilge Kula (1993: 15) Almanların bu dönem Türklere ilişkin yargı ve değerlendirmelerini yazıya dökmek suretiyle kalıcı hâle getirdiklerini ifade eder. Örneğin daha I. Haçlı Seferi sırasında kronikçi Fulcher von Chartes (akt. Kula, 1992: 69): “Yazı yazma becerisine sahip olanların aldırmaçlığı veya deneyimsizliğinden dolayı bütün bu olup bitenlerin unutulup gideceğinden korktuğum için, az yeteneği ve bilgeliği olan ben Fulcher (...) Tanrı'nın bu görkemli yapıtlarını yazmayı ve yayımlamayı doğru buldum.” diyerek tarihsel imgelemin oluşumunda yazılı eser bırakmanın ehemmiyetine atıfta bulunur. Yazı ile unutmanın önü kesilir. İnsan hafızasının yok olma tehlikesine karşın yazı ile anlatılar çağlar arasında geçiş yapar. Böylelikle imgeler devamlılık gösterir. Yazılı kültürün baskın olduğu Alman toplum yapısında, Türklerle ilgili imgesel ifadeler başta kronikler olmak üzere özellikle ilişkilerin yoğunlaştığı 16. yüzyılda gündelik hayata ilişkin bilgilerin yer aldığı haber ve ilan kağıtlarında da rastlanmaktadır. Bu metinlerde hem siyasi hem dinî bakımdan Alman toplumuna “düşman” olan Türk imgesine ilişkin çarpıcı ifadeler bulunmaktadır. Akpınar (2002) 15. ve özellikle 16. yüzyılda günlük olaylara ilişkin bir ya da birden fazla olay hakkında bilgi veren “Newe Zeitung”ların (haber kâğıtları) başta Venedik olmak üzere Dubrovnik, Prag, Viyana, Nünberg ve Augsburg'da dağıtıldığını kaydeder. Bu dönemde haberler aynı şehirdeki farklı basımevlerinde basılarak çok sayıda kişiye günlük ulaşabilmektedir. Böylelikle Türklerle ilgili her tür siyasi ve askerî içerikli bilgi Avrupa kentleri arasında hızlı bir şekilde dolaşmıştır. Akpınar (2002:114-115) tacirler, elçiler, seyyahlar ve askerlerden toplanan haberlerin, şehir meydanlarında satıldığı gibi ev ev dolaşan satıcılarca sesli bir şekilde okunduğunu hatta şarkı olarak söylendiğini kaydeder. Kula (2011b: 2),

gazeteler-haber kâğıtları aracılığıyla Türk korkusunun kitleselleşip bir ruh hâline dönüştüğüne ve bu durumun Türklerin kalıcı olarak ötekileştirilmesine yol açtığını belirtir. Ayrıca kolektif belleğe yer eden bu imgenin, istenildiğinde araçsallaştırılmak üzere bellekte hazır tutulduğuna da dikkat çeker.

Leyla Coşan'ın (2012) Avrupa'da yayımlanan el ilanlarına yönelik yaptığı araştırmasına göre özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda yayımlanan el ilanları da (flugblatt) Türklerle ilgili haberler içerir. Bu ilanlarda mucizeler, astronomik olaylar, afet haberleri, zoolojik ve botanik haberler Türklerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin 1664'te Avusturya'da görülen kuyruklu yıldız Türklerin diğer Avrupa ülkelerine saldıracağına işaret olarak yayılır (Coşan, 2012: 69). Sıradışı ya da mucizevi olaylar ise Tanrı'nın öfkesi ile ilişkilendirilmiştir. Anormal bir kafa yapısı ile doğan bebeğe ilişkin haberde, bebeğin başı Türk sarığına benzetilerek, bu sıradışı olay olumsuzla yorumlanmış ve Türkler tarafından cezalandırılacakları yönünde değerlendirmelerde bulunulmuştur (Coşan, 2012: 136). Resimli de olan bu ilanlar, görsel olarak Türk algısının inşasında önemli bir yer tutar. El ilanlarına göre Türk, Avrupalının başına gelen olumsuzlukların müsebbibidir ya da yaptıkları hataların-günahların bedelidir. Bu sebeple Türk, Avrupalıya; esenliği, iyiliği ve refahı değil; ifsad edici, yalancı, yağmacı, hayatın normal akışını bozan, ceza, musibet vb. tarihsel ve dinsel bir düşmanı çağırıştırır. Bu bağlamda daha 16. yüzyıl itibarıyla Türklere ilişkin yazılı ve görsel içeriklerin, kitlesel ölçekli dolaştığı, uzaktaki düşmanın hareketleri hakkında hem bilgi verdiği hem de etkisini yıllarca koruyacak bir algıyı inşa ettiği söylenebilir.

Benzer şekilde halk anlatıları, şiirler, manzum eserler de bu algının inşa edilmesinde ve yerleşmesinde etkili olmuştur. Alman edebî eserlerinde Türk tehdidinin izlerini süren Battal İrandı (2018: 99), Mohaç Savaşı ile ilgili 6 manzumeyi tespit etmiştir. Sonraki dönemde I. Viyana Muhasarası da dâhil Almanca konuşan toplumlarla yapılan savaşlarda, Türklerin Avrupa'yı ele geçirmek isteyen bunun için de hile dâhil her yöntemi kullanmaktan kaçınmayan, sadece Tanrının haklarından gelebileceği yenilmez bir güç ve aynı zamanda Tanrı'nın bir cezası olarak görülmüşlerdir.

Sözlü ve aynı zamanda yazılı kültür metinlerinde Türklerle ilgili imgenin araştırılmasında Şenol Özyurt'un "*Almanca Halk Şarkılarında Türk İmgesi*"ni (1972) incelediği doktora tezi referans kaynak olması açısından önemlidir. Özyurt, Türklerle

ilgili halk şarkılarını iki ayrı başlıkta ele almıştır: dinî ve laik şarkılar. Dinî halk şarkıları din adamları tarafından Türk tehdidine karşı halkı bilinçlendirmek amacıyla yazılan ve kiliselerde söylenen şarkılarken, laik halk şarkılarının yazarları çoğunlukla savaşımlara katılan paralı askerlerdir. Laik şarkılarda askerlerin din düşmanlarına karşı duygular eşliğinde daha çok savaş tasvirleri yer almaktadır (Özyurt, 1972: 43).

Şarkılar; dönemin ruh hâlini, düşmanın algılanışını, onunla ilgili nitelendirmeleri göstermesi bakımından kayda değerdir. Özyurt (1972), tarihi olayları anlatan tarihi şarkıların dilinin kalıplaşmış olduğunu, yeni içeriklerin de eski melodiler eşliğinde söylendiği, olayın gerçekleştiği yer ve zaman, kahramanlar ve eylemlerin övgüler ya da yergiler eşliğinde anlatıldığı son dördlükte de genelde şairlerin isimlerinin yer aldığını ve bu şarkıların gezici şarkıcılar tarafından söylendiğini açıklar. Özyurt, bu şarkıların önceleri arabacılar ve tüccarlar aracılığıyla, matbaadan sonra ise kitapçıklar ve broşürler ile yayıldığını kaydeder. Ticari kazanç sağlayan bu şarkılar, popülerlik kazandıkça söylenme formları ve içerikleri de dönüşerek yeni formlarla basılıp dağıtılmıştır (Özyurt, 1972: 44-45).

Özyurt (1972), özellikle 16. yüzyılda habere duyulan ihtiyaç nedeniyle şarkıların yeni gazetelerde yer aldığını ve bunun bazı değişiklikleri de beraberinde getirdiğini kaydeder. Yeni gazeteler, kafiyeli şekilde söylenebilecek güncel haber içeriklerini şarkı biçimiyle sunarak şarkıların klasik formunun değişmesine yol açmıştır. Bununla birlikte gazetelerin haber içerikleri de haber-gazete şarkısı ya da şarkı gazetesi-haberi olarak değişmiş ve detaylı haber verme ihtiyacı nedeniyle haber şarkıları uzun beyitler eşliğinde sunulmuştur. Özyurt, daha çok din adamları, öğrenciler, okul öğretmenlerince yazılan şarkıların güncel politik ve askerî gelişmeler hakkında bilgi verdiğini kaydeder (1972:46-47).

Leyla Coşan (2005) “*Alman Masallarında Türk İmajı*” isimli makalesinde Alman masallarının Türklerin adaleti ve hoşgörüsü, zenginliği, kadına bakışı ve zalimliğini konu edindiğini kaydeder. Bu masallarla Türk’e ilişkin olumlu-olumsuz imgeler yeni nesillere aktarılmıştır.

Türk ilerleyişi sadece haber olarak takip edilmemiş Türk saldırıları karşısında “Türk Çanı” adı verilen çan ile de olası saldırılar karşısında halk uyarılmış ve kilise önderliğinde Türklere karşı dualar okunmuştur. Bir yandan siyasal otorite Türklere karşı halkta birlik ve beraberliği tesis etmek isterken bir yandan da kiliselerde vaazlar

yolu ile halkın direnme motivasyonu yükseltmek istenmiştir. Leyla Coşan (2012: 8) 16. yüzyılda Türk imgesinin en çok işlendiği ve basıldığı metin türlerinin dualar ve vaazlar olduğu bilgisini verir. Coşan'ın (2012: 220) Almanya'da yayımlanan Türk vaazlarına yönelik araştırmasına göre; 1500- 1599 yılları arasında yayımlanan vaazlar, özellikle yüzyılın sonuna doğru çok hızlı bir artış göstermiştir. Bu artışta Kanuni döneminde gerçekleşen; Belgrad'ın ve Rodos adasının fethi, Mohaç Savaşı, I. Viyana Kuşatması, Alman Seferi'nin ve II. Selim dönemindeki Kıbrıs'ın fethinin etkisi bulunmaktadır. Türk ordularının Avrupa sahasında durdurulamaması, tehdit ve korkunun Osmanlı ile sınırı olmayan ülkelerde de yakından hissedilmesine yol açmıştır.

Bu vaazlarda Türklerin kökeni ve dinlerinin⁸⁴ (İslam'ın) özellikleri işlenir. Ayrıca, Hristiyanların birliktelik sağlayamadıkları için Türklerin askerî güçlerine karşı mukavemet edemedikleri, Tanrı tarafından cezalandırıldıkları ve ancak tövbe ederek bu cezadan kurtulabileceklerine ilişkin mesajlar sıklıkla yer almıştır. Örneğin Protestan Heinrich Efferhen üçüncü vaazında Tanrının Hristiyanları eğitmek için neden Türkleri gönderdiğini şöyle açıklamıştır (Coşan: 2012: 239-240): *“Tanrı'nın uzun zamanlar boyunca ormanda yaşayan ve sadece avcılıkla geçinen, tanınmayan, barbar, vahşi, zalim bir halkı seçmesi şaşırtmamalıdır. Bu seçimde Tanrı Hristiyanları eğitmek ister. Hristiyanlar tıpkı İsrailoğulları gibi yaşanılardan ders çıkarmalıdır.”* Bu ifadelerden anlaşılabileceği üzere Türkler, Hristiyanların yaptıklarından pişman olup kendilerini düzeltmeleri için gönderilmiştir. Hatta Türklerin Daniel⁸⁵ Peygamber tarafından haber verilen Dördüncü Krallık olduğu ve bu krallığın Hristiyanlara karşı mücadele edeceği ifade edilmiştir (İstek, 2018: 325). Böylelikle Türk, Hristiyan teolojisine göre beklenen düşmanla ilişkilendirilmiş ve düşmana ait arkaik imgeleri de üstlenmiştir. Türk'ün beceriksiz ve önemsiz bir düşman olarak

⁸⁴ Türklerin dini ya da Türklerin Peygamberi (Hz. Muhammed) ifadeleri bu dönem İslam ve Türk kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığını, Türk'ün İslam olmakla aynı anlama geldiğini göstermektedir.

⁸⁵ Hristiyan inancında kıyamet bilimi olarak adlandırılan eskatolojiye göre zulüm ve kötülüğün iyice arttığı dönemde Gog Magog (Yecüc Mecüc) olarak bilinen bir kavim dünyaya hakim olacaktır. Gog Magog Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Hunlarla özdeşleştirilmişken, 16. yüzyılda Türkler olarak nitelendirilmiştir (Çılğın, 2019: 41). Bununla birlikte Daniel Peygamberin rüyasında gördüğü dört canavardan dördüncüsü bir krallıktır. Bu krallığın şaşırtıcı bir başarı kazanacağı el attığı her işte başarılı olacağı güçlülere ve kutsal halkı yok edeceği belirtilmektedir (https://ebible.org/pdf/turev/turev_DAN.pdf Erişim Tarihi: 28 Ocak 2023). Bu zorba krallık İsa Mesih'in yeryüzüne inmesi ile birlikte son bulacaktır (Çılğın, 2019: 42). Türkler kıyametten önceki bu dördüncü zalim krallık olarak değerlendirilmişlerdir.

görülemeyeceğini ifade eden Martin Luther de (Tanyu, 1981: 159): “Daniel'in dediği gibi: ‘Ona, Tanrı'nın Azizleri'ne karşı durma görevi verildi.’ Bunun için onun şansı ve başarısı çok büyüktür, görünüşü de öyle, bir Tanrı gibi ve kutsal. Çünkü biz Hristiyanları, Putperestler ve putlara hizmet edenler nazar ile hor görür ve alay eder.”diyerek Türklerin beklenen putperest kavim olduğunu belirtir. Luther (akt. Er, 2018: 151): “Eğer Türklere karşı dualarınız cevapsız kalırsa, üzerimize kıyametin kopması an meselesidir.” diyerek Türkleri kıyamet alameti olarak kabul eder. Ancak kıyametin en önemli alametlerinden olan Deccal, Luther’e göre Papa’nın kendisidir. Luther (akt. Er, 2018: 128-130) :“Ben inanıyorum ki Papa kamufle edilmiş ve insan şeklinde vücut bulmuş Şeytan’dır. Çünkü o bir Deccaldır.” diyerek Papa’yı Şeytan ve Deccal ilan ederken, Türkleri de Deccalin yardımcısı olarak nitelendirmiştir.

Türk vaazları hususunda Martin Luther’in önemli bir yeri bulunmaktadır. Luther fikirleri ile sadece Alman topraklarında değil özellikle de Protestan Hristiyan belleğinde düşman Türk imgesinin yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Luther’in, “Türklere Karşı Savaşa İlişkin” isimli vaazı, yayımlandığı 1529 yılında tam 7 kez basılmıştır (Kula, 1993: 70). Luther, 1541 yılında ise “Türk’e Karşı Duaya Çağrı”yı yayımlar. Bu eseri de Avrupa’nın önemli kentlerinde defalarca basılır ve Latinceye çevrilir (Kula, 1993: 111). Bu vaazlardaki Türk imgesi, Alman topraklarında Türklere ilişkin belli kodların yerleşmesine yol açar. Bu bakımdan Luther’in Türkleri görme ve gösterme biçimi bugünkü Alman belleğinde yer alan temel imgelerin açıklanmasında referans oluşturacak niteliktedir. Luther’de Türkler şeytandır. Şeytan imgesi Türkler için dönemin yaygın imgelerinden biridir. Luther (akt. Kula, 1993: 89): “Türk’ten sonrası mahşer günüdür ve cehennemdir. Çünkü Türk’ün kendisine hiç zararı dokunmamış insanları, çocukları ve kadınları, yaşlıları, boğazladığı, şişlediği, parçaladığı görülmektedir. Türk sanki bedene bürünmüş, öfkeli şeytanın kendisidir.” der. Luther, bu dramatik ifadeler ile anlatının etkisi artırmak ve kitleyi ikna etmek ister. Ona göre Türklerin soygun ve zorbalıkları aracılığıyla Tanrı, Hristiyanları cezalandırmaktadır. Türk; “Tanrının kırbacı”, “Şeytanın uşağı” olduğu için Türk’ten önce şeytanı yenerek kırbacı elinden almak gerekir. “Şeytan ise ruhtur ve onu silahla yenmek mümkün değildir” (akt. Kula, 1993: 71). Luther, Türklerin bir insandan çok şeytan olduğunu, Şeytan’ın ordusunun kılıçla, askerin çokluğu ile yenilemeyeceğini ifade eder (Er, 2018: 93). Hatta Luther’in konuşmalarında Hristiyan askerlerin, şeytani güçleri olduğuna inandıkları Türklerin büyülerine karşı korunabilmek için Türkçe

harflerin olduğu kağıtlar taşıdığı bilgisi yer almaktadır (Er, 2018: 140). Luther'in Türkler için "şeytan" nitelmesi özellikle dinî nitelikli propaganda metinlerinde öne çıkmaktadır ve dönemin din eksenli anlayışının tezahürü olan özelliği taşımaktadır. Şeytan nitelmesinin sıklıkla yapılması ile Türklere karşı Haçlı ordularının toplanmasında toplumsal desteğin sağlanmasını amaçlanmıştır.

Luther'e göre Tanrı'ya karşı işlenen günahlar nedeniyle Türkler, ceza⁸⁶ amaçlı gönderilmiştir. Türkler, yoldan sapmış Almanları yola getirecek toplumdur (Kula, 1993: 115). Luther, Türklerin karşısında Alman toplumunu ise "tembel tembel geviş getiren domuzlar" olarak nitelendirir (Tanyu, 1981: 160). Luther'in meseleye bakışı Alman toplumunun dinî açıdan yeterince tövbekâr olmaması ve Tanrı'nın Türkleri, Almanları uyarmak amacıyla göndermesine dayanmaktadır. Luther (akt. Kula, 1993: 126): "*Tanrı, Almanları döven gibi sürsünler diye Türkleri, Almanların üzerine göndermiştir; günahlarından arınmadıkları sürece göndermeye devam edecektir.*" diyerek Türk tehdidi üzerinden Alman toplumunun kendini düzeltmesini amaçlar. Kula (1993: 112) Luther'in Alman toplumunun özerkleşme sürecine bu ifadeleri ile katkısı olduğunu kaydeder. Bu bağlamda Luther için asıl sorun Hristiyan dünyasının ve Alman toplumunun siyasi ve dinî hayatıdır. O, Almanya'daki soyluların, köylülerin ve kentlilerin düzelmediği sürece toplumsal yapının da düzelmeyeceğini inanır. Ancak Luther'in bu dönemki çözüm önerisi Türklerle savaşmak yerine tövbe etmektir. Hatta Papalığın Haçlı Seferi çağrısına Luther'in karşı gelmesi üzerine öğretileri, Papalık tarafından yasaklanır ve sefer düzenleyebilmek amacıyla "Türk Vergisi" adı verilen yeni bir vergi konulur (Kula, 1993: 86). Bununla birlikte I. Viyana Kuşatması'ndan sonra Luther'in Türklere yönelik mücadele önerisi değişmiştir. Luther, toplumu

⁸⁶ Türklerin Attila'dan itibaren "Tanrının gazabı, cezası ya da sopası" gibi nitelendirmelerle değerlendirilmesi, Hristiyan teolojisinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Ortaçağ Hristiyan teolojisinde günah işleyenlere karşı ceza veren, merhametinden çok azabı ve kızgınlığı ile hüküm süren Tanrı imgesinin öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu anlayışın temelinde "ilk günah" anlayışı yatmaktadır. Adem'le Havva'ya ait olan ilk günahın bedelini insanlık çekmektedir. Bu sebeple insanlığın başına gelen her musibet veya olay bu günahın bir cezası olarak görülmüştür. Katolik Hristiyan anlayışı bu inancı kendi siyasi ve sosyal iktidarı çerçevesinde kullanmış ve Hristiyan toplumunu "Cezalandırıcı Tanrı" imgesi çerçevesinde şekillendirmiştir. İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi (Atonement) yani kendini feda etmesi de bu cezadan insanlığın kurtuluşu için gerekli olarak değerlendirilmiştir (Gündüz, 2016). Dolayısıyla Luther, Katolik inancındaki "Öfkeli Tanrı" kavrayışına karşı çıkmıştır (Er, 2018: 112). Luther, tövbe kavramına skolastik düşünceden farklı yaklaşarak insanın ancak Allah'ın inayetiyle günahlarının af olacağına inanmıştır (Schimmel, 1955: 143). Böylece Luther, "Öfkeli Tanrı" anlayışını reddederek bağışlayıcı ve esirgeyici Tanrı anlayışını öne çıkarmıştır. Ancak Luther bir yandan öfkeli Tanrı anlayışını reddederken bir yandan da Türkleri "Tanrının Gazabı" olarak nitelendirerek kendi içinde tutarsız bir tutum geliştirmiştir. Luther, Türkleri değerlendirme biçimi açısından Katolik Kilisesi ile eş değer bir yaklaşımı benimsemiştir.

Türklere karşı savaşa davet eder. Bu tavır değişikliğinde Türklerin Almanya'yı ele geçireceğine dair korku ve kaygının etkisi bulunmaktadır. Luther, ya vergi vermeyip savaşmayarak Türk esaretini ve acımasızlığını yaşayacaklarını ya da vergi verip mücadeleye katılarak kendilerini koruyabileceklerini söyleyerek Almanları uyarmıştır (Kula, 1993: 96). Hatta Luther (akt. Kula, 1993: 142) "Sofra Konuşmaları" isimli eserinde 1532 yılında Türklerle ilgili şu sözleri kaydedetmiştir: " *Şimdi Türkleri düşünüyorum ve diyorum ki Samson⁸⁷ olsaydım, çare bulur ve her gün 100 Türk'ü öldürürdüm. Bu da yılda 350 bin Türk eder*". Luther'in bu düşüncesi aynı zamanda yenilmez Türk imgesine gönderme niteliğini taşımaktadır. Çünkü Luther, Samson adı verilen yenilmezlik simgesi ile Türklerle baş edilebileceğine dair hayali bir düşünceyi dile getirmiştir.

Luther'in tepki gösterdiği bir diğer husus da Türk dinini kabul eden, Türklerle iş birliğinde bulunan ya da Türk hâkimiyetinde yaşamayı kabul eden Hristiyanlardır. Luther, Türklerle birlik olanların, onların işlediği tüm cinayetlerden, ahlaksızlıklardan sorumlu olduklarını belirterek onları İsa'ya ihanet eden Yehuda'ya benzetir (Er, 2018: 162). Ama aynı zamanda Türklere esir düşen Hristiyan çocuklar ve kadınlara dinî öğretilerin iyi öğretilmesi gerektiğini, Hz. Yusuf gibi gittikleri yerde kendi dinlerini yayabileceklerini ifade eder (Kula, 1993: 125).

Luther'in Türk karşıtlığı dönemin dinî konjonktürü ile yakından ilgilidir. Katolik doktrinlerine karşı bir dinî hareket başlatan Luther'in Türklerle ilgili tavrı da Papalıkla ilgili tutumuna bağlıdır. Ona göre Papalık da Türkler kadar tehlikelidir. Hatta Türklerin dinsel hoşgörüsüne karşılık Papalığın katı tutumunu eleştirerek Papalığı Türklerden on kat tehlikeli bulur (Hageman'dan akt. Canveren, 2014: 157). Luther⁸⁸, Papalığı Batı'daki kötülüklerin kaynağı olarak görürken (iç düşman), Türkleri dış düşman olarak görür ve Türklerin elindeki güç Papa da olsa Türklerden daha kötülerini yapacağına inanır (Kula, 1993: 66-80). Luther'in Türk tehdidi karşısındaki tutum farklılaşması da Papalıkla olan münasebetinden kaynaklanmaktadır. Luther'in Türklere karşı vaazlarına yansıyan bu değişiklik, Türk tehdidinin hem dinî hem de

⁸⁷ Onur Bilge Kula (1993: 142), Samson'un Tevrat'ta geçen güç ve yenilmezlik simgesi olduğunu kaydeder.

⁸⁸ Luther, İncil'i Almanca'ya çevirerek Papalığın belirli bir çevreye özelleştirerek İncil'in bilinir olmasını engelleyen yaklaşımını bozmuştur. Luther'in bu tavrı aynı zamanda Alman ulusal kimliğinin oluşumunda da çok önemli bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Luther, Papa'nın günahları affetme yetkisinin olmadığını söyleyerek, Papa'nın İncil'deki açık hükümlere karşı geldiğini belirterek Papalık otoritesine karşı çıkmıştır (Er, 2018: 127).

siyasi açıdan Avrupa’da üstelendiği misyonu göstermesi bakımından önemlidir. Türk tehdidi, Lutheryenler için Papalığa karşı bir mücadele aracı iken Papalık açısından da kendi otoritesini bozucu Lutheryenleri durdurmak, Hristiyanlar arasında Kilise önderliğinde safları sıklaştırmak ve bölgedeki siyasi prenslikler ve krallıklar üzerindeki nüfuzunu devam ettirebilmek için kullanılan bir araçtır. Hatta Luther Türk tehdidinin, Papalığın yanlışlarının bir sonucu olarak görürken, Papalık da Luther’in söylemleri yüzünden Hristiyan dünyasının Tanrı tarafından Türklerle cezalandırıldığını söylemiştir (Er, 2018: 142).

Türk tehdidi, Protestanlar açısından Almanya’da örgütlenme ve yayılmak için bir fırsat olarak görülmüştür. Protestanlar, Lutherciliğin Almanya’da resmen tanınması ve kanuni olarak her tür haktan yararlanılması için Türklerin Avrupa’ya yönelik baskılarından faydalanmışlardır. Tarihçi Galati (1992: 133), Lutherciliğin Almanya’da güçlenme, yayılma ve tanınmasını, doğrudan Türklerin gâza politikasına bağlar. Buna karşılık Alman Kralı Şarklen ve Avusturya Kralı Ferdinand, Protestanların taleplerine Türk tehdidi çerçevesinde dayanmaya çalışmışlardır. Luther’in başlangıçtaki vaazlarında Türklere karşı savaşmayı önermemesi, Protestanların Katoliklere karşı mücadelesi ile ilgilidir.

Luther’in Türklerle ilgili düşüncelerinden dikkat çeken bir husus da Türklerin dikbaşı, sert, inatçı olmaları nedeniyle dinlerinden dönmelerinin mümkün olmadığını ifade etmesidir. Luther (akt. Kula, 1993: 103), Türklerin Hristiyanların ilkesiz, Hristiyanlığın da zararlı olduğunu ileri sürdüklerini belirterek: “Taşkın bir kibir ile İsa’yı ve onun Hristiyanlarını küçümser, aşağılarlar, onlarla alay ederler. Hristiyanlar kadın; Türkler, erkektir diye övünürler.” diyerek Türklerin Hristiyanlıkla ilgili algısını ve tutumlarını değerlendirmiştir.. Luther’in ifadesinde dikkat çeken husus Türklerin Hristiyanları kadın cinsiyetine benzetmiş olduklarına ilişkin söylemidir. Toplumların kadın ya da erkek cinsiyeti ile nitelendirilmeleri özellikle oryantalist metinlerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Oryantalist imgelerde genel olarak Batı; erkek/eril, Doğu; kadın/dişil olarak betimlenmiştir. Bu imgelemde; “güç” odaklı bir yaklaşımın merkez alındığı anlaşılmaktadır. Buna göre askerî ve siyasi güç eril imge ile temsil edilirken askerî ve siyasi açıdan zayıf olan taraf dişil imge ile eşleştirilmiştir. Dönemin erkek egemen düşüncesinin bir yansıması olan bu nitelendirmeler aynı zamanda güçler arası dengenin zaman içerisinde değiştiğinin de bir göstergesidir. Luther’in Türk

kadınına ve Türklerin kadın-erkek ilişkilerine dair imgesi de oldukça olumsuz, hakaret ve nefret doludur. Örneğin (akt. Kula, 1993: 144) “*Sofra Konuşmaları*”nda “Türk bir kadın hoşuna giderse alır, hoşuna gitmezse boşar. (...) Bu yüzden Türkiye o.. çocukları ile doludur. (...) Sofrada çıplak kadınların olduğu, isteyenin nefsinin körelttiği söylenir.” diyen Luther’e göre Türk kadını sığır gibi alınır satılır.

Bu dönem eserlerinde Türklerin kıyamet vakti belireceği bilinen Yecüc ve Mecüc oldukları da sıklıkla dile getirilmiştir. Türklerin Yecüc Mecüc olduklarına ilişkin bir başka iddia da Büyük İskender’in Doğu Seferi’nden sonra saf olmayan ırkların (İsmaili Araplar, Kızıl Yahudiler, Hazarlar ve Yecüc Mecüc) Hazar Kapısı’nın ardındaki coğrafi bölgeye hapsettiğine inanılan ve Deccal’in ortaya çıkacağı günü bekleyen Kızıl Yahudilerin⁸⁹ Osmanlı Türkleri olduğuna dair inanılmıştır (Er, 2018: 65). Bu kavmin ortaya çıkması ile kıyametin kopacağı inancı mevcuttur. Bu bağlamda Türkler, kıyametin habercisi olarak görülmüştür. Türklerin gerek Yecüc Mecüc gerekse Kızıl Yahudi olarak nitelendirilmeleri, önlenemeyen Türk ilerleyişinin daha çok dinî bir öğretiden kaynaklanmaya çalışılması ile ilgilidir. Böylece düşman Türk imgesi, mitolojik ve teolojik düşman imgeleri ile birleştirilmiştir. Bu durum uzun süre durdurulamayan Türkleri, bilindik metaforlarla açıklamaya çalışmanın ve dinî gerekçelerle Türklere karşı birlikteliği tesis etmenin araçlarından biri haline gelmiştir. Ancak bu birleşimde dikkat çeken bir diğer husus da Yahudilikle Müslüman Türklüğün aynı düşman imgeyi temsil etmesidir. Bu durum sadece bu dönem için geçerli olmayıp ırkçılığın yükseldiği dönemlerde de dilde kullanılan ifadeler üzerinden devam etmektedir.

Coşan (2012: 4), 16. yüzyılda Türklere ilişkin yazınsal metinlerin neredeyse hepsinin önünde Türk sözcüğünün bulunduğunu kaydeder; Türk duaları, Türk vaazları, Türk kitapları, Türk vergisi hatta Türk gazeteleri gibi. Türk’e ilişkin düşman imgesinin yaratılmasında bu isimlendirmenin önemi büyüktür. Buna göre Türk, korkulması ve önlem alınması gereken düşmandır.

Coşan (2012: 258) Türklerin Balkanlardaki hâkimiyeti esnasında özellikle de Kanuni dönemindeki güç ve intizamdan etkilenen Sırp ve Hırvat, Boşnak ve

⁸⁹ Kızıl Yahudilerin, Yahudiliği kabul eden Hazar Türkleri olduğunu belirten Aliyazıcıoğlu (2021), Yahudiliğe göre İsrail’den ayrılan Yahudilerin, kayıp on kabilenin Mesih’in ortaya çıkması ile birlikte beklenen İsrail Krallığını yeniden kuracağı inancını kaydeder. Ancak bu durum Hristiyanlar için kıyametin habercisi olarak değerlendirilmiştir.

Arnavutların İslam dinine geçmeleri karşısında Hristiyan dünyasının süreci önleyebilmek için dua ve vaazlara ağırlık verdiğini kaydeder. Bu bağlamda 16. yüzyılda dua ilahileri ve dua şarkıları da dâhil edilerek toplam 329⁹⁰ dua tespit edilmiştir. Coşan'ın (2012: 259) verdiği bilgilere göre Türklere yönelik dualar en çok 1560-1569 ve 1590-1599 yılları arasında ortaya çıkmıştır. 1590'lı yıllarda bu sayının zirveye çıkmasında Almanya'nın Türkler tarafından ele geçirileceği korkusu etkili olmuştur. Marget Spohn'un (1996: 33) aktardığı dua bu duruma örnek teşkil etmektedir:

Senin o kutsal adının nesiller boyundan gelen zalim ve kökten düşmanı gör; Türk komşu ülkelerin sınırlarından korkunç bir biçimde girdi, senin Hristiyanlarının kanını kılıçla, haydutlukla, cinayet ve ateşle su gibi akıttı ve pek zavallı Hristiyanı, özellikle küçük çocukları Muhammed'in zalim eğerine boyun eğmeleri için tutsak edip götürdü; amacı böylece Muhammed'in Alman ulusunun, bizim sevgili vatanımıza girmesini ve senin mirasını yemesini sağlamaktı.

Duadan da anlaşılacağı üzere Türkler, Hristiyanlık için “ezeli bir düşmandır” ve Türk askerî hareketinin önlenememesi neticesinde İslam dininin Alman topraklarını ele geçirmesine dönük yoğun bir korkunun tesiri söz konusudur. Luther'in “*Eğer Türk Almanya'ya gelirse, bize iyi bir tokat atar.*” (Tanyu, 1981) demesinden anlaşılacağı üzere Türklerin gelmesi en önemli korku unsurlarından biridir. Bu korkuda Türklerin dininin Hristiyanlığa üstün geleceği düşüncesi de etkili olmuştur. Bu çerçevede kiliselerde yapılan toplu dua etkinlikleri ve vaazlar ile Almanların Müslümanlaşmasına karşı önlem alınmaya çalışılmıştır. Leyla Coşan'ın (2012: 146) aktardığına göre Bavyera Dükü V. Wilhelm Şubat 1596'da Tanrının öfkesini dindirmek için “*Ave Maria*” duasının okunmasını, öğlen saatlerinde Türk çanlarının çalmasıyla birlikte sokakta ya da evde olanların diz çökerek, at üstünde olanların ise durarak duaya katılmalarını buyurmuştur. Türklerin Almanya'ya girdikleri gün, kıyametin kopacağına (Mahşer Günü) inanılması sebebiyle günlük hayatı şekillendiren dua ritüelleri ile toplumsal bilincin ortak düşmana karşı oluşumu tesis edilmiştir. Ancak Türklerle temas eden ya da Türk egemenliğinde yaşayanların dinî ve ekonomik yönden Türk yönetimini beğenmeleri hatta hayran olmaları özellikle Osmanlı sınırındaki Alman toplumunu beklenenin aksine Türk tesirine açık hâle

⁹⁰ Coşan (2012: 258) bu sayının basılı olan dualarla birlikte 400'ü bulacağını kaydeder.

getirmiştir. Coşan (2012: 149), bu sebeple özellikle Kuzey Almanya'daki kiliselerin vaaz ve dualarda Türk tehdidini abartarak işlediklerini kaydeder.

Türklerin bulundukları yerden çıkarak Avrupa topraklarına gelmesiyle ilgili endişenin bugün de devam ettiği görülmektedir. Bunun tipik örneği Türklerin Avrupa'ya vizesiz seyahatinin gündeme gelmesinde açıkça görülmüştür. Bu durum bazı Avrupa ülkelerinde seçim malzemesi olarak kullanılmış, “Türkler Geliyor” ifadesiyle propaganda yapılmıştır. Bu bağlamda günümüzde “Türkler Geliyor” ifadesinin; yakmak, yıkmak, öldürmek ve dünyanın sonunun gelmesi gibi tarihsel anlamlara gönderme yapması ve bu sözün hâlâ kamuoyunda karşılık bulması ifadenin çağrıştırdığı imgenin bellekteki yerini muhafaza ettiğinin bir göstergesidir.

15., 16. ve 17. yüzyıllarda genel olarak etkili olan “korkunç düşman Türk” imgesi, İnebahtı ve II. Viyana Muhasarası'nda alınan mağlubiyetle birlikte Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Almanya'da da yenilmez Türk imgesinin değişmesine yol açmıştır. Nedret Kuran Burçoğlu (2003: 173), Avrupa'da oluşan Aydınlanma hareketi ile *Turquerie* hareketinin Türk'e bakışı değiştirdiğinin altını çizmiştir. Burçoğlu, Aydınlanmanın “hoşgörü” temalı yaklaşımının özellikle tek tanrılı dinler arasındaki kardeşlik ve benzerliklere odaklandığı ve *Turquerie* akımı ile de Türk'ün bir korku unsuru olmaktan çıkarak Türk gibi yaşamının ve giyinmenin bir moda hâline geldiğini belirtmiştir. Bununla birlikte özellikle 18. ve 19. yüzyıl metinlerinde Alman ulus bilincinin gelişimi ile birlikte Türkler bir tehdit unsuru olmaktan çok Avrupa merkezci oryantalist bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Alman düşünürlerin Türkleri “Şark Meselesi” içerisinde ele almaları, siyasi, sosyal ve ekonomik mevzuları Doğu-Batı mukayeseli bir yaklaşım üzerinden değerlendirmeleri bu dönemde dikkat çekmektedir. Özellikle Alman düşünürlerin “ulus” kavramı etrafında şekillenen düşünceleri Doğu ve Batı arasında keskin bir ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu temel ayrışma unsurları: medeni/uygar-barbar, Müslüman-Hristiyan, rasyonel-irrasyonel, despotik-demokratik, ahlaklı-ahlaksız gibi zıtlıklara dayanır. Buna göre iyi ve gelişmiş olan her şey Avrupayla özdeşleşmiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda Türkler, Doğu'nun Avrupa'ya en yakın konumdaki temsilcisidir. Üstelik Türklerle, keşfedilen sömürge coğrafyalarından farklı olarak, uzun süreli diplomatik, ekonomik ve askerî ilişkilerin gerçekleştiği tarihi bir arka plan bulunmaktadır. Bu arka plan rakip ve düşman Türk imgesinin yeni kavramlar eşliğinde yeniden üretilmesini beraberinde

getirmiştir. Bu dönemde “korkunç Türk” imgesi, “buluntu akıllı Türk”e evrilmiştir. Örneğin Leibniz’e göre (akt. Kula, 2018: 19) “Türkler kadercidir. Nedenlerle ilgilenmezler. Halbuki Hrsitiyanlar ve diğer kavrayışlılar sonucu nedenden üretirler” diyen Leibniz, Türklerin kaderciliğine örnek olarak veba hastalığından sakınmamalarını gösterir. Leibniz’deki kaderci Türk imgesi, Nietzsche’de *Türkenfatalismus-Türk yazgıcılığı* olarak devam eder (Kula, 2018: 508). Türk yazgıcılığı; kadere karşı çabalanabileceği ancak sonuçta kaderin değişmeyeceğine dair anlayışı ifade eder. Kadercilik anlayışı; Doğu ve Batı düşünce dünyasında net bir farklılığı göstermektedir; Tanrı merkezli evren anlayışı ile rasyonel akıl merkezli evren anlayışı arasındaki ayrımın bir ifadesidir. Bu anlayışa göre Türkler neden-sonuç ilişkisi kuramayan dolayısıyla irrasyonel bir toplum olarak görülür. Hegel (Kula, 2018: 140) bu irrasyonel toplumu sanattan anlamayan, eleştirel düşünemeyen dolayısıyla buluntu bir akla sahip, kaba saba olarak değerlendirmiştir.

Özellikle Aydınlanma döneminin başat Doğu ve Türk imgelerinden olan despotizm kavramı Alman düşünürlerce de sıklıkla dile getirilmiştir. Herder (akt. Kula, 2018: 78) “Doğu, en hoyrat despotizmin egemen olduğu yerdir.” diyerek korku, saygı, güç ve bilgelik kavramları ile şekillenmiş despotizmin belki de sadece Doğu’da var olacağını belirtmiştir. Hegel’de Doğu dünyasını doğrudan despotizmle ilişkilendiren Alman düşünürlerdendir. Hegel’e göre Doğu devleti; dinsel yasama sistemi olan, töreler, gelenekler, boş inançlarla yöneticinin hem başrahip, hem başkomutan hem siyasi erk sahibi olan; bireysel hakların yutulduğu, süreklilik sağlayamayan, kişisel zorbalığın egemen olduğu devlet yapısıdır (Hegel, 2011: 300). Hegel⁹¹ (2016: 150); “Doğu bize ataerkil ilişki, babanın yönetimi ve halkların bağlılığı (...) sunmaktadır.” diyerek Doğu’daki despotizmi tanımlamıştır. Ona göre bu despotizmin nedeni Doğuluların insanın kendine ilişkin özgürlüğünü bilmemlerinden

⁹¹ Hegel’in (2016) Doğu-Batı mukayesesi ve felsefesinde Doğu’nun yerini anlayabilmek için tarih felsefesine bakılmalıdır. Tarihi Doğu’dan Batı’ya çizgisel bir ilerleme içerisinde ele alan Hegel, tarihsel akışı insan yaşamının evrelerine benzetir. “Doğu, tarihin çocukluğudur. diyen Hegel despotizm, demokrasi ve monarşi olarak üç evreye ayırdığı tarihteki yönetsel ilerlemede, Çin ataerkil düzenin baba egemenliği etrafındaki kenetlenmesini göstermektedir. Bu kenetlenmede bireysel özgürlük yoktur. Kişi sadece ailenin bir ferdidir. Orta Asya ise tarihin delikanlılığıdır. Bu dönemde kavgacı ve savaşçı bir davranış vardır. Yunan uygarlığı gençlik dönemi iken Roma, tarihin erkeklik çağıdır ve bu dönemde soyut bir evrensellik egemendir. Hegel tarihin olgunluk çağı olarak Germen İmparatorluğunu gösterir. Her ne kadar yaşlılık çağı zayıflık olarak nitelendirilse de Hegel’e göre bu çağ tamamlanma-olgunluk çağıdır. Dolayısıyla Hegel tarihin Doğu’da başladığını ama olgunluğa Avrupa’da hatta Germen İmparatorluğunda ulaşıldığını ifade eder (2016: 84-87).

kaynaklanmaktadır. Doğu dünyasında yalnızca bir kişi-despot özgürdür. O bir kişi de bunu keyfilik ve vahşilikle kullanmaktadır. Bu sebeple Hegel’e göre Doğu dünyası özgür değildir (Hegel, 2016: 21). Hegel (2016: 43) Türk devletini ise öznel istencin tümüyle başıboş bırakıldığı bir devlet olarak niteler. Yeniçerilerdeki mevcut istencin Avrupa’daki bilime, hak ve hukuka yaşamın genel ereklerine uygun anlayışından çok vahşi, sınır tanımayan her türlü devlet örgütüne zarar veren bir istenç olarak değerlendirir (Hegel, 2016: 152).

Ian Almond (2010) “*Hegel and Islam*” isimli eserinde Hegel’in editörlüğünde (1807-1808) yayımlanan *Bamberger Zeitung* isimli gazetede çıkan yazılar üzerinden Hegel’in İslam dünyası ve Türklere ilişkin düşüncelerini incelemiştir. Dört sayfadan ibaret bu taşra gazetesinde Hegel, olabildiğince dış haberlerden bir derleme yapmıştır. Almond, gazetede yer alan Müslüman isimlerinin ve Türkçe terimlerin, Avrupa’nın hiçbir ulusal ve yerel gazetesinde bulunmayacak kadar çokça yer aldığını ifade eder. Öyleki Türkiye ile ilgili haberler, gazetenin yarısından fazlasını kaplamaktadır. Bu durum Hegel’in Osmanlı Devletindeki gelişmeleri yakından takip ettiğini ve bu seçilmiş haberleri, okurları ile paylaştığını göstermektedir. Almond, Hegel’in düzenli ve detaylı şekilde raporladığı Osmanlı Devleti ile ilgili haberlerin sanılanın aksine olumsuz değil Osmanlı yanlısı haberler olduğunu ifade eder (Almon, 2010: 115). Hegel, “Tarih Felsefesi” isimli eserinde (2016: 314), “güçlü bir ulus” olarak nitelendirdiği Türklerin kudretinin fetihlere dayandığını ifade eder. Bu gücün durdurulması tüm Avrupa’nın ortak çıkarına olduğundan İnebahtı Deniz Savaşı’nı babarlardan Avrupa’nın kurtarılması olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede Hegel’e göre (2016: 219) Türkler barbardır ve barbarlar da tembeldir. Öyleki Doğu toplumlarının bol ve geniş giysileri; devingen ve canlı olan Avrupa toplumlarına uygun değil tüm gün bacaklarını bükerek vakarla oturan Türklere uygundur (Kula, 2018: 141). Türklerin oturuş biçiminin farklı gelmesi ve bu durumun tembellikle ilintilendirilmesi Hegel’e özgü değildir. Herder de Türkleri (Kula, 2018: 99) “Aldırışsız, koltuğuna kaykılıp oturan, can sıkıntısı yüzüne vurmuş, en ciddi konuların tartışıldığı anda bile esneyen” millet olarak anlatır.

Sanattan uzak ve estetik yoksunu olarak değerlendirilen Türkler, Alman düşünürlerce fiziksel olarak da “güzel” bulunmaz. Kant, Türkleri ve Arapları güzel bulmayan Alman düşünürlerdendir. Kula (2018: 66) Kant’ın Türkleri sadece aklen geri

değil fiziksel açıdan da çirkin bulunduğunu kaydeder. Herder (2020: 192) “Başlangıçta çirkin görünümlü Türkler, geniş bölgeleri fethederek orada yaşayan bütün güzel soylarla komşuluk yapmak suretiyle bu görünümelerini zaman içerisinde güzelleştirerek asilleştirmişlerdir.” diyerek Türklerin zaman içerisinde güzelleştiklerini ifade eder.

Bu dönem Alman düşünürlerinde Türklerle ilgili metinlerde öne çıkan bir diğer husus da Osmanlıda özellikle Balkanlarda bulunan Türk kökenli olmayan uluslara dair düşünceleridir. Osmanlı devletinde yaşayan Hristiyan azınlıkların statüleri Alman düşünürlerce ele alınmıştır. Örneğin Kant, Türkiye uluslarının, doğal gelişim için gerekli niteliklerden yoksun olduklarına inanır. Yunanlılar ise Türk egemenliği altında yine de varlıklarını muhafaza edebilmişler, din ve yönetim özgürlüklerini yeniden oluşturabildiklerinde özgünlükleri tekrar ortaya çıkabilecektir (Kula, 2018: 64-65). Herder (2020: 568) de benzer şekilde Avrupa’nın en güzel ülkelerini çöle çeviren Türklerin başta Yunanlılar olmak üzere sanata, edebiyata ve estetiğe yön veren ulusları esaret altında tuttuklarını ifade eder.

Nevide Akpınar (2006), Osmanlıdaki ulusların bağımsızlık hareketlerinin Türklere ilişkin diktatörlük imgesinin gelişmesine neden olduğunu kaydeder. Türk boyunduruğu altında bulunan ulusların bağımsızlıklarını kazanmalarını düşünsel düzlemde destekleyebilmek amacıyla Türk yönetsel yapısı Hegel, Herder ve Kant’ta da dile geldiği gibi despotizm ve diktatörlükle eşleştirilmiştir. Akpınar böylelikle Türklere ilişkin tarihsel düşman imgesinin 19. yüzyıl şartlarında yinelendiğini belirtir (2006: 23). 19. yüzyıl başında egemen hasta adam imgesi Almanlar için de geçerlidir. Birliğini geç tamamlayan ve sömürge yarışına katılmak isteyen Almanya’nın hasta olarak nitelendirilen Osmanlı’nın toprakları üzerinden kurmak istediği nüfuz için Bağdat Demiryolu ihalesini alarak gerçekleştirilir. Bu ihale öncesinde ve ihale sonrasında devlet yönetimi ve ordu ıslahatları için Alman uzmanlar getirilmiştir. Ortaylı (2020: 80), gelen uzmanların kendilerini ıssız ve karanlık bir ülkeye aydınlığı getirenler olarak gördüklerini kaydeder. Bu dönem Türklere ilişkin hâkim bakış açısı Türklerin sosyal, siyasal, ekonomik, askerî, eğitim vb. yönlerden çağdaş dünyanın gerisinde kalmışlığıdır. Ancak özellikle Almanlarla savaşa beraber girilmesi ile Türklerle ilgili algı ve yazılı, görsel metinlerde kullanılan imgeler de bilinçli olarak değişir. Necdet Keleş (Tommenandal’dan akt. 2016: 122) savaş öncesi şişman, tembel,

yaşlı, hastalıklı, çok eşlilikten başka bir şey düşünemeyen Türk imgesi savaşa birlikte dinamik ve genç Türk imgesine bıraktığını müttefikliği destekleyen olumlu imgelerin öne çıktığını aktarır. Bu dönem Alman kartpostallarında Avusturya, Almanya ve Osmanlı Devleti silah, bayrak vb. sembolik ifadelerle el ele ya da yan yana resmedilir ve silah arkadaşlığı vurgusu yapılır (Şimşek, 2023: 884-886; Çakı, 2018: 90). Keleş (2016: 123), bir tarafta Türklerle ilgili “bizden” vurgusu yapılırken bir taraftan da Türklerin uçak görmedikleri, denizaltı kullanamayacakları, teknik bilgiden yoksun, yetersiz, eğitilmeye ve yardıma muhtaç bir algının da beslendiğini böylelikle savaştaki olumsuzluklardan Türklerin sorumlu tutulduğunu kaydeder.

Bu bağlamda Haçlı seferleri döneminde başlayıp Türklerin Avrupa içlerine kadar uzanıp Alman coğrafyasını tehdit etmesi ile birlikte gelişen Türk imgesi başlangıçta, Türk korkusu çerçevesinde şekillenmiştir. Türklerin Avrupa devletlerine korku salmaları ve hiçbir güç tarafından durdurulamayışları da barbar olmalarına dayandırılmıştır. Barbarlık imgesi, Türkler açısından devamlılık gösteren bir imgedir. Türklerin güç kaybına uğradıkları ve geri çekildikleri dönemde; sanattan, edebiyattan, estetikten, bilmsellikten ve rasyonellikten uzak olmalarına ilişkin değerlendirmelerde de yine barbar olmalarıyla ilişki kurulmuştur. Alman kolektif belleğinde Türklere ilişkin baskın bu imge, Türk işçilerin Almanya’ya gitmelerinden sonra da karşımıza çıkmaktadır.

Almanya ile 30 Ekim 1961 yılında imzalanan Türkiye-Alman İşgücü Anlaşması’nı müteakiben Almanya’ya çalışmak üzere giden Türk işçileri, Alman kolektif belleğinin Türklere ilişkin yerleşik kodların hem muhatabı olmuşlar hem de bu imgenin dönemin siyasi, sosyal, ekonomik koşulları çerçevesinde güncellenmesinde etkili olmuşlardır. Almanya’ya giden Türk işçiler, Alman toplumsal hayatına adaptasyonda zorlanmışlar ve pek çok ayrımcı tutum ve söyleme maruz kalmışlardır. Türklerin bu dönem yaşadıklarına ilişkin içerden bir bakış açısı olması hasebiyle Alman Gazeteci Günter Wallraff’ın 1974 yılında Ali Levent isimli Türk işçisi kılığında yaşadıklarını yazdığı “*Ganz unten*” Türkçe’ye 1986 yılında “*En Altta*” olarak çevrilen eseri önemli bir kaynak olma niteliğine sahiptir. Günter (1986: 9) eseri yazmasının nedeni olarak: “Yabancı işçiler ve aileleri, gelişmiş bir sanayi toplumunun ortasında akıllamaz bir dram yaşıyorlardı; bu olguyu kamuoyunun geniş kesimlerine duyurmak için, daha uzun soluklu bir hazırlık gerekiyordu.”

şeklinde ifade eder. Günter Wallraff, birçok farklı işte bir Türk olarak çalışır. Mc Donalds, Thyssen ve inşaatlarda çalışmıştır. Bu işlerde gerek yönetici kademedeki gerekse çalışma arkadaşları Almanların, Türklere yönelik bakış açısını yansıtacak kayıtlar tutar. Örneğin Wallraff, beton taşıyıcısı olduğu bir işte betonu kazara dökünce Alman kalfa tarafından şöyle ikaz edilir (1986: 49): “*Yeter be, Allahın belası kokuşmuş hayvan! Üçe kadar saymasını bilmezsiniz bari önünüze bakmasını öğrenin! Bir daha olursa karışmam; çeker Anadolu’ya döner, orada kumla oynarsın!*”. Bir başka Türk gencinin demir tozlarını yutmak zorunda bırakıldığı iş ortamında ustasından maske istemesine karşılık aldığı yanıt ise şöyledir: “*Size verilecek maskemiz yok. Ama demir tozu iyidir. Kan yapar. Yeterince demir tozu yuttun mu, göğsüne mıknaş yerleştiren yere düşmez.*” diye dalga geçerler. Genç bunu anlamayınca da “Aptal Türk” diye gülerler (Wallraff, 1986: 145). Alfred isimli bir ustabaşı ise (1986: 148): “*Ben de gelip sizin ülkenizde çalışmaya kalkmıyorum. Ben Anadolu’dan gelen adamı daha uzaktan ayırt ederim. Baksana suratında aynı aptal ifade var bunun da. Anadolu’dan geleni tanırım ben, lambayı çekiçe söndürmeye kalkar bu herifler.*” diye Türk işçisini azarlar. Bu ifadeler 18. 19. yüzyılda Türklerle ilgili öne çıkmış olan “geri kalmış, cahil, aptal Türk” imgesinin 20. yüzyıl Alman gündelik hayatındaki yansıması olması açısından önem arz etmektedir. Türkiye’deki siyasi rejime ilişkin olarak da (1986: 72) bir rahip: “*Her millet hak ettiği rejimle yönetilir. Parlamenter demokrasi için henüz olgunlaşmamış milletler de vardır elbette.*” diye Türkleri siyasi açıdan gelişmemiş millet olarak nitelendirir. Wallraff böylece Almanya içlerinde hayatta kalmaya çalışan Türklerin; ağır iş koşullarını, karşılaştıkları tutum ve davranışları, hakaretleri, en riskli işlerde güvenlik önlemleri alınmadan çalıştırılmalarını ortaya çıkarmıştır. Wallraff’ın kişisel tecrübelerine dayanarak ortaya çıkan eseri başta Almanya olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde yabancı işçilere yönelik muamelelerin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Eser aynı zamanda Türklere ilişkin bakışa dair içerden bir perspektif sunması bakımından da önem taşımaktadır. Bu bakışa göre Türkler; aptal, beceriksiz, domuz, cahil, dolandırıcı, çıkarıcı, ağzı sıkı, Yahudiler gibi sarımsak kokulu, despotik, gelişmemiş bir millet olarak görülmektedir.

Almanya’ya çalışmaya gelen işçilerle birlikte Türklere yönelik imge de dönemin Alman toplumsal yapısının niteliğine, siyasi ve kültürel koşullarına ve işçilerin özelliklerine göre yeni bir forma bürünmüştür. Döneme egemen olan imge “uyumsuz” ve “yabancı” imgesidir. Türkler toplumsal ve ekonomik sorunların kaynağı, işsizliğin

nedeni, şiddete meyilli ve eğitimsiz kişiler olarak görülür. Almanların, Türkleri yoksulluk kültürünün temsilcileri olarak gördükleri, Türkleri iyi tanımadıkları ve tüm Türkleri ülkedeki egemen imgeler üzerinden anlamlandırdıkları alan çalışanlarınca dile getirilmiştir (Kottak'tan akt. Çakır, 2012b: 2057). Bu bağlamda Türklerin topluma entegre olamadığı, geri kaldıkları ve uyum sağlayamadıkları algısı desteklenmiştir. Bu algı haber metinleri, raporlar, siyasi söylemlerle hem yayılır hem de egemen söyleme dönüşmüştür. Haber metinlerinde Türkler toplumsal sorun alanları ile ilişkilendirilmektedir. Büşra Sarıkaya (2023: 37) 2019 yılında Alman bulvar gazetesi Bild'te haber metinlerini incelediği araştırmasında; Türklerle ilgili haberlerin neredeyse hepsinin olumsuz nitelikli olduğu, her haberde Türklerle ilgili en az bir ötekileştirici ifadenin bulunduğu ve Türklerin şiddetle ilişkilendirildiği sonuçlarını bulmuştur.

Almanya içindeki Türklerle ilgili “uyumsuz” ve “yabancı” imgesinin yanı sıra Türkiye ile ilişkilerde de geçmiş imgelerin güncel meselelerde devreye girdiği görülmektedir. Nevide Akpınar (2006: 21), Türklere ilişkin özellikle geçmiş imgelerin AB müzakerelerinin olduğu dönemlerde öne çıktığı ve Osmanlı Devletinin hakimiyetinde Avrupa'da oluşan “Türk Sorunu” ya da “*Türk tehlikesi*” “*die Türkenfrage*” ve “*das Türkenproblem*” kavramının günümüzde de geçerliliğini koruduğunu ifade eder. Bu bağlamda Türkiye'nin Birlik üyesi olma talebi de sorun ve tehdit çerçeveleri ile değerlendirilmektedir. Türkler hem Almanya içinde hem de Türkiye ile diplomatik ilişkilerde dış tehdit algısı ile karşılaşmaktadırlar. Ancak özellikle son yıllarda Türkiye'deki seçimlerde siyasi iktidarı destekleyenlerin Almanya'daki Türkler arasında sayısal olarak yüksek olması Alman medyasının dikkatini çekmiş ve bu yönde haberler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Almanya'da yaşayan Türklerin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyasi açıdan desteklemesi özellikle de seçim çalışmaları kapsamında Türk bakanların Almanya ziyaretleri kamuoyunda tartışılmış, iç ve dış tehdit unsurunun birleştiği yönünde bir algı oluşturulmuştur.

Bu bağlamda Alman kolektif belleğinde Türk imgesi tarihsel süreçte ilişkilerin niteliği ve dinamiği çerçevesinde değişimler geçirdiği söylenebilir. Türklerin askerî ve siyasi bir tehdit olduğu dönemlerde Türk korkusuna eşlik eden acımasız ve yenilmez Türk imgesi, Türklerin tehdit olmaktan çıkması ile birlikte *Alla Turca* modası ile önce taklit edilmesi ya da örnek alınması gereken bir öteki, güçten iyice düşmeyle birlikte

ise hasta adam imgesi hâkim olmuştur. Türklerin işçi olarak Almanya'ya gitmesi ile de öteki ve yabancı algısı güçlenmiş ve Türkler bir iç tehdit unsuruna dönüşmüştür. Bu tehdit algısının özellikle son yıllarda İslamafobia ile birleşerek güçlendiği görülmektedir. Müslüman-Türk kimliği ve geçmişin bugüne tesir eden izleri Türk'ün görülme biçimini çok yönlü çerçevelemekte ve benzer imgeler ile anlamı pekiştirmektedir.

3.3.3. Alman Dilinde Türklere İlişkin İfadeler

Almanlarla Türklerin karşılıklı münasebetlerinin başlangıç noktasının siyasi ve askerî nitelikte olması nedeniyle ve daha çok 15., 16. ve 17. yüzyıllarda Türklerin Avrupa içlerine kadar ilerlemesinin yarattığı endişe ve tehdit algısının bir sonucu olarak Alman dilinde Türklere ilgili ifadeler de bu yönde oluşmuştur. Türklere karşı dinî, siyasi ve askerî önlemler kapsamında Almanya'da bir yazın oluşmuştur. Haber kâğıtları, dua metinleri, gazeteler, şiirler, halk şarkıları, seyahatnameler bu yazın dilinin oluşmasında etkili olmuştur. Sözlü, yazılı ve görsel metinlerde sunular imgeler kuşaklar arasında aktarılmıştır. Kula (2011a), ortak belleğe yerleşen ve giderek olağanlaşan zamanla sorgulanamaz önyargıya dönüşen imgelerin düşünsel ve sanatsal yaratım alanlarına da yansydıklarını belirtir. Bu sebeple dile yerleşen ve metinler arasında dolaşıma giren imgeler, zamanla yerleşik kalıplar hâlinde ötekiliğin tesisinde ve ötekine ilişkin bakışın biçimlendirilmesinde rol oynar. Kula (2011a: 3-7) Haçlı Seferlerinde yazılan mektuplardaki anlatıların; Türk, Doğu ve İslam kavramlarının her türlü erdemsizliğin, kötülüğün ve olumsuzluğun temsili olduğunun altını çizer. Açık bir tehdit unsuru olan 'Türk' Alman yazınında ve dilinde siyasi, dinî, askerî, kültürel bir 'öteki' olarak yer edinmiştir. Bu kapsamda bu kısımda Alman diline yerleşmiş Türklere ilgili kelimeler, deyimler ve ifadeler, siyasi sloganlar, edebî ve medya metinlerinde Türklere ilgili ifadelere yer verilecektir.

16. yüzyılda özellikle Kanuni döneminde Almanya'ya yönelik askerî hareketler neticesinde Türklere ilgili pek çok kelime türediği anlaşılmaktadır. Nevide Dellal Akpınar'ın (2002: 103), doktora tez⁹² çalışmasında, 16. yüzyıl Alman dilinde Türklerle ilgili bileşik sözcüklere ilişkin araştırmasında tespit ettiği kelimeler şöyledir:

⁹² Akpınar, doktora tezini Kültür Bakanlığı yayınlarından 2002 yılında "Alman Kültür Tarihi'nden Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler" başlığı ile yayımlamıştır. Alıntılar bu kitaptan yapılmıştır.

Türkengrie (Türk savaşları), Türkenzug (Türk akını-seferi), Türkenbedrohung (Türk tehdidi), Türkenangst (Türk korkusu), Türkennot (Türk sıkıntısı, Türk çıkmazı), Türkenhilfe (Türk yardımı), Türkengeld (Türk yardımı), Türkenglocke (Türk çanları), Türkenpredgit (Türk nasihati, Türk vaizi), Türkengebet (Türk ibadeti), Türkenbüchlein (Türk kitapçığı), Türkenkalender (Türk yıllığı), Türkenhut (Türk himayesi), Türkenlied (Türk şarkısı), Türkenrende (Türk söylevi).

Leyla Coşan (2010) 19. yüzyılda Alman dilinde Türklerle ilgili deyim ve sözcüklere ilişkin makalesinde Almanca sözlüklerde geçen Türklerle ilgili tespit ettiği kelimeler şöyledir;

Türkenglaube (Türk inancı), Türkengebet (Türk duası), Türkenlied (Türk şarkısı), Türrkentaufen (Türk vaftiz törenleri), Türkenmalmosen (Türk sadakası), Türkenbruderschaften (Türk kardeşliği), Türkenprozessionen (Türk alayı), Türkenkriege (Türk savaşları), Türkenfehde (Türk savaşı, düşmanlığı), Türkenschlacht (Türk savaşı), Türkenangriff (Türk saldırısı), Türkeneinfall (Türk baskını), Türkeninvasion (Türk istilası), Türkenplage (Türk felaketi), Türkengewalt (Türk şiddeti), Türkengeschrei (Türk bağıışı, Türk narası), Türkenreiter (Türk süvarisi), Türkenzelt (Türk çadırı), Türkenmabig (Türk gibi), Türkenzen (Türk gibi barbarca davranmak)

Bu kelimelerden de anlaşılacağı üzere 16. yüzyılda Alman dilinde Türklerle ilgili kelimeler, daha çok yaklaşan ve doğrudan tehdit ve korku unsuru olarak tanımlanan ‘Türk’ün Alman toplumunda yarattığı etkinin dildeki tezahürüdür. Kelimelerin büyük kısmı savaş durumu ile ilgilidir. Bu dönemde Türk, Alman toplumu için bir dış tehdit unsurudur. Ancak aynı zamanda Türk, Alman toplumunun hem kendi içinde hem de Hristiyan dünyasında ortak bir düşman karşısında birlikteliği sağlayan dinî ve siyasi bir araçtır. Türklerle başlayan korku, istila, tehdit, felaket, saldırı, baskın gibi kelimelerin valığı Almanlar için Türklerin ne denli askerî bir tehdit olduğunu göstermektedir. Bu tehdiye ilişkin önlem almak, haber vermek, çanlar çalmak, insanları uyarmak, dinî söylev ve nasihatlerle propaganda yapmak, yardım-bağış ve vergi toplamak ilişkili kavramlar Alman dilinde yer etmiştir.

Alman dilinde Türklerle ilgili ifadelerin çokça yer aldığı metinlerin başında dualar gelir. Leyla Coşan (2012a: 89), Kanuni’nin Zigetvar seferinin Avrupa’da çok sayıda dua ve vaazın oluşmasına neden olduğunu kaydeder. Coşan’ın verdiği bilgilere göre, 1566’da Türklere Karşı Dua Kitapçığı, 1594’te Theophilus Glaser tarafından *Türcken-Büchlein* (Türk Kitapçığı) 1595’te Bartholomaeus Ringwaldt “*Türklere Karşı On Dua*” ve Franz Rüdel tarafından “*Türklere Karşı Ruhani Savaş Hazırlığı*”, 1595’te “*Türklere Karşı Okunması Gereken Dualar*”, “*Türkler Hakkında Hristiyan Dersleri*”,

Frederich Roth tarafından “*Türk Çanı*” kitapları yayımlanır. Coşan (2012a: 189), ev duaları, çocuklar için dualar, ilahiler, kilise duaları, savaş duaları gibi türevleri olan bu metinlerin, Türklere karşı savaşılmaya motive etmek amacıyla kullanıldığını ifade eder.

Coşan (2012a), dua metinlerinde geçen kelimelerin sıklığı ve anlamlarını incelediğinde ise en çok Türk sözcüğünün kullanıldığını, Türk kelimesinden sonra en fazla “*feind*” (düşman) sözcüğünün kullanıldığını tespit etmiştir. Buna göre Türk, hem Hristiyanların hem Tanrının hem de kilisenin düşmanıdır. Türk hem “*Erbfeind*” (ezeli) hem de “*Erzfeind*” (amansız) düşmandır. Türkler bu metinlerde gururlu, kibirli, küstah gibi kelimelerle tanımlanmış, “*bluthund*” (kana susamış köpek), “*bludürstig*” (kana susamış), “*blutgierig*” (gözünü kan bürümüş) gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır. Yine aynı çalışmada Türklerden gelen tehdidi anlatmak üzere “*verwüsten*” (harap etmek), “*verheeren*” (tahribat yapmak), “*einbruch*” (istila etmek), “*gewaltig*” (muazzam güç, savaş gücü) gibi kelimeler kullanılmıştır (Coşan, 2012a: 203-206). Mustafa Çakır, Türk’ten daha kötü anlamında “*schlimmer als der Türke*” deyimini kullanıldığını bunun yanı sıra köpeklerle Türk ya da sultan kelimelerinin isim olarak verildiğini kaydeder (2012b: 34-35). “*Türkenkopf*” (Türk kafası) kelimesi de bu dönemde kullanılan kelimelerden biridir. Coşan (2010) kelimeyle öldürülen Türklerin kastedildiğini kaydeder. Rodos, Budin’in fethi ve I. Viyana Kuşatması’ndan sonra “*Die Türken vor Wien*”- Türkler Viyana kapısında cümlesi ile ifade bulan Avrupa’da Türk korkusu yıllarca sürmüştür (Klever’den akt Akpınar, 2002: 110).

Keleş’in (2003) Almanca’da tespit ettiği Türklerle ilgili deyim ve sözcükler ise şunlardır:

“*Grausam wie die Türken*” Türkler gibi acımasız, “*gugelhupf*” Türk (yeniçeri) şapkası, “*hausen wie die Türken*” Türkler gibi ortalığı karıştırmak, “*hekmek*” (ekmek), “*kopftuch*” (başörtüsü), “*schlimmer als der Türke*” Türkten daha kötü, “*türken, einen Türken stellen*” türkleme, savaş eğitimlerinde temsili Türk koymak, “*Türkennot*” Türk yoksulluğu, Türk savaşlarından sonra Almanların yaşadığı yoksulluk, “*Türkentaufen*” 17. ve 18. yüzyıllarda Türk esirlerinin vaftiz edilmesi anlamlarına gelir.

Bu bağlamda özellikle Türklerin yakın bir tehdit olarak Almanya’yı etkilediği dönemlerde Türk kelimesinin yarattığı imge; düşman, tehdit, yok edici güç olarak özetlenebilir. Bu olumsuz ifadelerin yanı sıra “*Türkenhoffnung*” (Türk ümidi) ve

“*Türkensieg*” (Türk zaferi) kelimeleri de özellikle çiftçi ve zanaat ehlinin daha iyi yaşam koşulları için Osmanlı ülkesinin sağladığı güvenli koşulları tercih etmeleri sonucunda kullanılan kelimelerdir (Coşan: 2010).

Bu dönem Türklerle ilgili çok sayıda yayın yapılmıştır. Haber kâğıtları, gazeteler-yeni haberler (Newe Zeitungen), kitaplar, edebî metinler, dualar vb. Türklere karşı işlevsel bir dilin üretilmesini de beraberinde getirmiştir. Kula (2011b: 2) bu yayınlarla Türk’ün Asyalı ve Şarklı olarak ötekileştirilmesinin yaygınlık kazanmasına ve Türk korkusunun kitlesel hâle gelmesine yol açtığını belirtir. 16. yüzyılda Avrupa’da Türklerle ilgili yapılan 2.460 yayınının 1.000 tanesi, Almanya’da Almanca olarak basılmış ve dağıtılmıştır (Spohn, 1996: 26). Türklere ilişkin yayınların bu kadar fazla olması bu alanda yapılan yayınların da “Türkenpublizistik” özel bir isimle anılmasını beraberinde getirmiştir (Akpınar, 2002: 109) . Kula (2011b) 17. yüzyıl Avrupa’sında 8.000-10.000 arasında yeni haber gazetesinin basıldığını kaydeder. Asya-Avrupa veya Doğu-Batı tezatlığına dayalı yayınlar ile Türklerle ilgili askerî, siyasi, idari ve ticari gibi pek çok haber niteliği taşıyan enformasyon bu gazetelerde yayımlanır. Böylece Türk karşıtlığı üzerinden bir kolektif kimlik yaratılmak istenir. Bu haberlerde Türkler; “sadakatsiz, yalan yere yemin eden, iğrenç, zalim, acımasız ve çocuk katili” olarak temsil edilir. Kula, özellikle görsel imgelerde Türklerin ‘kadın ve çocuklara yönelik şiddet ve acımasızlığı’ ile İncil’deki bazı sahneler arasında benzerlik kurularak dinî hassasiyetler üzerinden Avrupa’nın birlikte hareket etmesinin sağlanmak istendiğini belirtir (2011b:3-8).

II. Viyana Muhasarası’ndaki başarısızlık sonrasında Türklerin bir korku unsuru olmaktan çıkmaları ile birlikte Türklerle ilgili kelimeler de farklılaşır. Coşan’ın (2010: 170-175) verdiği bilgilere göre Almanca’da “*Türkenmode*” (Türk modası) “*Türkenabzug*” (Türk geri çekilişi) ve “*Türkensturz*” (Türklerin yenilgisi), “*Türkenbeute*” (Türk ganimeti) ve “*Hoftürke*” (saray Türk’ü- sarayda hizmetkâr olarak çalışan-esir Türkler) kelimeler kullanılır. Bu kelimeler, Türklerin Avrupa ordularının karşısında geri çekilişini, Türk askerlerinin esir düşmesini ve Türklerden elde edilen ganimetlerle birlikte dönemin Türkler aleyhine değişen siyasi ve askerî konjonktürünü yansıtır. Necdet Keleş (2003: 37), ilki 1492’de olmak üzere farklı savaşlarda Almanlara esir düşen Türklerin soy isimlerinin Türkçe ya da direkt Türk

kelimesi ile anıldığı ve bu esirlerin Almanlarla karıştığı⁹³, Türk kökenli bu ailelerin Hitler döneminde tespit edilerek “*Main Franken Bölgesindeki Halk Bünyesinde Soy Yabancıları Dikenler*” makalesi ile 1938 yılında isim isim yayımlandığını belirtir. Leyla Coşan (2018: 142), Almanlara esir düşen Türklerle ilgili kayıtları incelediği ‘*Esaretten Vaftize*’ isimli eserinde özellikle II. Viyana Kuşatması’ndaki bozgundan ve Belgrad’ın Kutsal İttifak ordularınca ele geçirilmesinden sonra binlerce Türk esirin Almanya’ya getirildiğini ve bu esirlerin vaftiz edilerek Hristiyanlaştırıldıklarını kaydeder. Bu esirlerin bir kısmı saraylarda hizmetkâr olarak çalıştırılmışlardır. Coşan (2018: 45) esir Türklerin vaftiz törenlerine ‘*Türkentaufe*’ dendiğini kaydeder.

19. yüzyıla ilişkin Alman edebiyatında Türklerle ilgili ifadeleri inceleyen Selçuk Ünlü (1988), Aydınlanma dönemi Alman edebiyatçıların Fransız Devrimi’nin de etkisiyle Osmanlı ülkesindeki Yunanlıları ayaklanmaya çağıran metinlerin yazdığını kaydeder. Hölderlin, Wilhelm Müller ve Wilhelm Waiblenger eserlerinde açıkça Türk karşıtı söylemlerde bulunmuşlardır. Gerek oryantalistler yazarlar gerekse Alman edebiyatçıları tiyatro oyunu, şiir, roman ya da mektuplarında Osmanlı ülkesindeki gelişmeleri yakinen takip etmişlerdir.

Dönemin konjonktürü çerçevesinde Türklerle ilgili özel isimlendirmelere ya da yeni kelimelere rastlanılmaktadır. Ünlü (1988: 107) 19. yüzyılda Türk-Yunan karşıtlığında barbar-medeni tartışmasının yeniden gündeme getirildiğini ve Barbar Türk anlamında “*Kümmeltürken*” kelimesinin kullanılmaya başlandığını kaydeder. Ali Osman Öztürk (1994: 65) bu ifadeyi “Kimyon Türk” olarak çevirmiş ve kelimenin etimolojik olarak kimyon bitkisinin hilale benzemesi nedeniyle Şarkla bağlantı kurulmuş olabileceğini ifade etmiştir. Ancak kelime zaman içerisinde anlam değişikliğine uğramış ve ‘kendini parçalarcasına eşek gibi, kaba, saba, anlamayan adam’ gibi manalar kazanmış aynı zamanda Türk işçilerine hakaret etmek maksadıyla da sonraki yıllarda da kullanılmıştır. Öztürk (2015: 132-138), kelimenin başlangıçta olumsuz bir anlam taşımazken zaman içerisinde Alman bile olsa kendi dilini anlamayan ve söz anlamaz kişiler için küfür olarak kullanıldığını, keskin zekâlı Batılı

⁹³ Necdet Keleş (2003: 37), esir Türklerin zamanla Hristiyanlaştırılıp vaftiz babalarının asillerden oluştuğu, isimlerinin bu asillerce konulduğu ancak soyad verilmediği zamanla ön adların soyada dönüştüğünü ya da esir olduğu yerin isminin soyad olarak verildiğini kaydeder. Almanlara esir düşmüş Türk askerlerine ilişkin detaylı bir çalışma Leyla Coşan tarafından yapılmıştır. Coşan (2018: 36-38), Katakümen (Hristiyan adayı) olarak nitelendirilen Türklerin dinsel ve toplumsal entegrasyonu için Hristiyan olmadan evvel özel bir eğitim sürecinden geçtiklerini, bunun için öncelikle dil eğitimi aldıklarını, vaftiz olacak kişilerin öncelikle dinle ilgili sorulara yanıt vermelerinin beklediğini kaydeder.

Alman’a karşın anlayışı kıt, sadece bilek gücüyle geçimini sağlayan Şarklı Türk’ün kastetildiğini kaydeder.

Benzer bir durumla; 19. yüzyılda Alman diline giren “*Eienen Türken Bauen*” (Bir Türk yapmak-inşa etmek) deyiminde karşılaşılır. Öztürk (2015: 119- 125) deyim, etimolojik incelemesinde başlangıçta tarihi bir olaya dayanarak ‘bir Türk Marşı uydurmak’ anlamına geldiğini zamanla; ‘bıkkınlık verecek şekilde tekrar edilen şey’, 1945 ve 50’lerden itibaren ise ‘bir şeyi yutturmak, sahtekârca taklidini yapmak, yeni bir şeyi antika gibi göstermek’ gibi anlamlarını kazandığını belirtir. Öztürk (2015: 137), deyim ‘Türk uyduruktur, Türk gibi olma, Alman gibi dürüst ol’ anlamlarına gönderme yaptığını kaydeder.

Ali Osman Öztürk (2015: 110-111), 1960’lı yıllardaki işçi göçünden sonra Türklerle ilgili “yaşlı bir Türk gibi kokmak”, “*knoblauchfresser*” (sarmısakçı), “*ganz unten*” (en alttakiler)- bu ifade Günter Walff’ın Türk işçileri anlatmak üzere yazdığı eserinin ismidir- gibi kelime ve ifadelerin kullanıldığını kaydeder. Coşan (2010: 187), 1960’lardan sonra Almanya’ya göç eden Türklerin ellerinde bavul ya da poşetlerle gelmeleri ile birlikte “*Türkenkoffer*” (Türk bavulu) kelimesinin kullanılmaya başlandığını kaydeder.

Günümüzde Alman dilinde Türklerle ilgili kelimelere Beluka çevrim içi sözlüğünde; “*Türken*” (hile karıştırmak), “*Türkengefahr*” (Türk tehlikesi), “*Türkensitz*” (bağdaş kurup oturmak), “*Türken bauen*” (kandırmak), “*jungtürken*” (genç Türkler) anlamlarına gelmektedir⁹⁴. Bu ifadelerden özellikle “*Türken*” kelimesi dolandırıcı ve sahtekâr anlamında Türk kelimesine gönderme yapmaktadır.

Necla Mora (2011: 122), 80’li yıllarda Federal Almanya’da daha önce Yahudilerle ilgili fıkraların Türklere uyarlanarak yeniden gündeme getirildiğini ifade eder. Mora, bu fıkralara ilişkin şu örnekleri verir:

“*Bir Türk koşu atı neresinden tanınır?*”

-*Başörtüsünden*

Bir Türk uçağı neyinden tanınır?

-*Bagajından*

Yahudilerle Türkler arasında ne fark vardır?

⁹⁴ <https://beluka.de/woerterbuch/deutschuerkisch/t%C3%BCrken> Erişim Tarihi: 29 Mart 2023.

-Yahudilerin geçmişi Türklerin geleceğidir.”

“*Türklerle İlgili İrkçı Alman Fıkraları*” isimli makalede (Koçak: 2012: 95); Alman internet sitelerinde yer alan fıkra ve şakaları incelenmiştir. Bu makalaya göre örneğin www.grocceni.com’ da yer alan bir fıkra şöyledir:

“İki Türk bir barda oturuyorlarmış. Biri diğerine der:

- Yakında tüm Almanya’yı ele geçireceğiz. Şimdiden 5 milyonu aştık lan!

Bu esnada yaşlıca bir bayan yaklaşıp ve der:

- Bir zamanlar da 6 milyon Yahudi vardı.”

Fıkra hem Türklerin Almanya’yı ele geçireceği korkusu hem de böyle bir durum olursa Nazist uygulamalara ve Yahudilerin başına gelenlere göndermede bulunmaktadır. Türklerin Almanya’da nüfuslarının artması tehdit algısı oluşturmaktadır. Benzer şekilde Türk varlığından duyulan memnuniyetsizlik (www.philslaus.de) sitesinde;

“Üç Türk bir arabada gidiyorlar. Araba duvara çarpıyor ve üçü de ölüyor.

Bunda üzücü olan nedir?

– Arabaya iki Türk daha sığabilirdi.”

Bu şakalarda Türklerin pis, cahil, çirkin, eğitimsiz, hırsız, aptal olduklarına dair göndermeler ve açık ifadeler bulunmaktadır.

Türklerin Almanya içerisinde başlangıçtaki sosyal, kültürel ve ekonomik statülerinin zaman içerisinde güçlenmesi, ailelerini de yanlarına alarak giderek nüfuslarının artması, misafirlikten kalıcı-yerleşik işçiye geçmeleri ve Almanya’da yükselen milliyetçilik ile birlikte Türk ve yabancı karşıtı söylemler gündelik hayatta yeniden dirilmiştir. 2008 yılı Hessen eyaletinde düzenlenen seçimlerde Cumhuriyetçi Parti tarafından kullanılan “*Ali, beni rahat bırak*” sloganını bu bağlamda Türklere yönelik negatif algının önemli bir örneğidir (Çakır: 2012b). Yine Almanya’da aşırı sağın sloganlarından olan “*Deutschland den Deutschen*” (Almanya Almanlarıdır) sloganı da Alman ırkından olmayanları dışlayan bir söylemdir (Öner: 2014). Türk işçilere yönelik tanımlayıcı ifadelerde; “*Gastarbeiter*” (misafir işçi), “*Auslander*” (yabancı), “*scheisse Türken*” (pis Türk) kelimeleri kullanılmıştır

(Göksu, 2006). ‘*Pis Türk*’ ifadesinin pek çok sözlü ve fiili saldırıda kullanıldığı gazetelere yansıyan haberlerden de anlaşılmaktadır⁹⁵.

Medyada kullanılan dilde de benzer örnekler söz konusudur. Türklerle ilgili kalıp yargılar medyada yer almaktadır. Delgado⁹⁶ 1972 yılında basında Türk işçilere yönelik araştırmasında Alman basınında yabancılarla ilgili haberlerin dörtte üçünde yabancıların tehlikeli, kriminal, şiddete eğilimli olduklarına ilişkin haberler yapıldığını ve bu haberlerin büyük kısmının Türklerle ilgili olduğunu tespit etmiştir (akt. Alver: 2001: 137). Nevide Akpınar Dellal (2019: 94) Der Spiegel⁹⁷’in 1973 yılı 31. sayısında “*Türkler geliyor, herkes canını kurtarsın*” manşetiyle çıktığını kaydeder. Spiegel’in kapak görselinde çok çocuklu, bakımsız ve ekonomik yoksunluk içerisindeki (pencereden dışarı bakan) bir Türk ailesinin fotoğrafı vardır. “Türkler geliyor” sözü özellikle Avrupa’ya yönelik Türk akınlarında yaşanan korkuyu anlatan bir slogandır. Der Spiegel’in 1970’lerin başında attığı manşetin bir benzeri Türklere vize kolaylığı sağlanmasına yönelik AB görüşmeleri sonrasında İngiltere’de bir gazete tarafından seçim malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda kolektif bellekte pek çok duygusal çağrışımı hatırlatan özellikle de korku duygusunu tetikleyen ifade, güncel mevzularda da kullanılabilmekte, kamuoyunu yönlendirici bir işlev üstlenebilmektedir. Merten ve Ruhrmann’ın 1986 tarihli araştırmalarında incelenen 2.216 haberin üçte birinin kriminal nitelikte olduğu ve bu haberlerin de çoğunun Türklerle ilişkilendirildiği bu açıdan Almanya’daki yabancı sorunun aslında Türk sorunu olduğu tespit edilmiştir (akt. Alver: 2001)

Mora (2011), gazetelerde sürekli bıçaklama yaptıklarına ilişkin haberler nedeniyle Türklerin ellerinde bıçakla dolaşan insanlar olarak algılandıklarını kaydeder. Mora, 1980’lerden sonra yabancı sorununun Türk sorunu hâline geldiğini ve Türklerin çalışmadan işsizlik parasıyla Almanların sırtından geçindiklerine ilişkin yayınlar yapıldığını kaydeder. Mora’nın (2011:128-161) Der Spiegel dergisinde yaptığı araştırmasına göre Türkler; eğitime önem vermeyen, geleneksel ve kapalı bir

⁹⁵ Yakın tarihli Haber örneklerine bkz. ; <https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-turk-genc-kiza-irkci-saldiri-653733.html>, <https://tr.euronews.com/2020/11/21/almanya-da-turk-avukat-ald-g-rkc-tehditleri-ayd-nlatacak-kisilere-odul-vadetti>, <https://medyascope.tv/2020/02/20/almanyada-irkci-teror-saldirisi-en-az-10-kisi-oldu-asiri-sagci-saldirgan-intihar-etti-olenler-arasinda-turkler-de-var/> Erişim Tarihi: 2 Nisan 2023.

⁹⁶ Delgado, J. M. (1972). Die gastarbeiter in der presse. Eine inhaltsanalytische studie. Opladen: Leske + Budrich.

⁹⁷ <https://www.spiegel.de/spiegel/print/index-1973-31.html> Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023.

toplum olarak sunulmuştur. 2000 yılını kapsayan araştırmasında Füsün Alver (2001), Süddeutsche Zeitung ve Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetlerinde Türklerle ilgili haberleri incelemiştir. Alver, Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesinde Türk’e ilişkin olarak; eğitimsiz, basit yaşam biçimine sahip, kadercî, saldırgan, şiddet eğilimli, yasa dışı işlerle uğraşan, tehlikeli, sevimsiz kişiler olarak yer aldığını tespit etmiştir. Türklerin çok çocuklu oldukları için sosyal yardımlardan Almanlara göre daha fazla pay aldıkları, Almanların işlerini ellerinden almaları ve Almanya’da işsizliğe yol açtıkları, entegrasyona kapalı, yeterli Almancaya sahip olmadıkları, geleneksel ve Hristiyan değerleri ile çatışan inançları nedeniyle Alman kimliğine tehdit algısı yarattıkları anlaşılmıştır. Süddeutsche Zeitung’da ise Türkler; Akdenizli olmaları nedeniyle sıcakkanlı, mantığını kullanmayan, duyguları ile hareket eden, can sıkıcı, tedirgin edici ve problem olarak görülmüştür. Türkler kendi gettolarında entegrasyona kapalı yaşamaktadırlar (Alver, 2001: 138- 149). Yine Özdemir’in (2015: 111) Alman medyasındaki Türk kadın imgesinin temsiline ilişkin çalışmasında; Türk kadının genel olarak erkek şiddetine maruz kalan ve özgür iradesiyle hareket edemeyen bir profilde anlatıldığını tespit etmiştir (. Margret Spohn (1996)’un aktardığı bilgilere göre Baumgartner- Karabak ile Landesberger’in Almanya’daki Türk işçi kadınları üzerine yaptıkları araştırma işçilere rehber olmak üzere hazırlanmış ve 1978 yılında “*Verkauften Bräute. Türkische Frauen zwischen Kreuzberg und Anadolu*” “*Satılmış Gelinler. Kreuzberg ve Anadolu Arasında Türk Kadınları*” ismiyle kitap olarak basılmıştır. Spohn kitapta iki sosyal hizmet görevlisinin araştırmanın bir kısmının Kreuzberg’de bir kısmının ise Anadolu’da bir köyde geçtiğini belirterek araştırma sonucunda Türklerin genel olarak kadercî olduklarını, kaderlerine başkaldıramadıklarını, otoriteye boyun eğdiklerini, kadınların erkekler ve Kuran (din) tarafından baskı altında tutuldukları, kadının namus kurbanı olduğunu, göçle bu kurban olayının Almanya’ya da taşındığı sonucuna ulaştıklarını kaydeder. Spohn, kitapta çizilen Türk kadın imgesinin Alman sosyal hizmetlerin yardımına muhtaç, kendi başına işlerini halletmekten aciz öyle ki sadece Türk olmaktan ezildiği izlenimi oluşturulduğunu kaydeder. Spohn bu imgenin sadece Almanya’daki Türk kadınlarının değil aynı zamanda Anadolu kadınının da imgesi olduğunu belirtir (1996: 110-112).

Sarıkaya’nın 2022 tarihli Bild gazetesi üzerine yaptığı araştırmasında ise Türklerle ilgili “*Der Türke*“ (Türk), “*Die Türken*“ (Türkler), “*Türken Praesident*” (Türklerin Cumhurbaşkanı) gibi alt anlamı Alman toplumunda aşağılayıcı ifadelerin

kullanıldığını tespit edilmiştir. Çakır (2012b: 33) Almanca'daki Türk imgesine ilişkin makalesinde Türk'e ilişkin ötekileştirme ve anlam yitiminin altında yüzlerce yıldan birikip gelen ve biliçaltına işlenen Türk karşıtı söylemlerin yer aldığını ifade eder. Bu bağlamda Alman dilinde Türklerle ilgili ilk kelimeler, Türklerin askerî ve siyasi bir tehdit olarak Alman toplumunu tehdit etmesine istinaden daha çok bu tehditi ve bu tehdite ilişkin alınabilecek önlemleri yansıtır özelliktedir. 1960'lardan sonra Türklerin işçi olarak Almanya'da yaşamaları ile birlikte göçmen ya da misafir işçi statüsünde alt düzey işlerde çalışan Türklerle ilgili kelimeler de onların sosyo-ekonomik statülerine atıf yapan, alaycı, küçümseyici ve aşağılayıcı niteliklerdedir. Bu ifadelerde Türklerin kendilerini Almanya'ya ait hissetmelerini engelleyen, ötekileştiren, tehdit eden ve Alman toplumundan farklılaşan yönlerine vurgu yapılır. Bu bağlamda Türk, Alman ulusal kimliği için içerden bir tehdit unsurudur. Özellikle 70'li yıllardan itibaren Alman ulusunun etnik, kültürel, ekonomik, sosyal ve dinî yönlerden ötekisi olarak görülen Türkler, edebiyat eserlerinde, medya metinlerinde ve siyasi söylemde açık ya da örtük şekilde Alman toplumun ötekisi olarak dile getirilmiştir. Bu bağlamda Almanya'da Türkler'e ilişkin bakış ve görme biçimi temelde tehdit algısı üzerinden şekillenmiştir.

Türkler, kökeni Haçlı Seferlerine kadar uzanan Doğu'dan gelen bir tehdit unsuru olarak görülmeye devam etmektedir. Farklı olarak irrasyonel, eğitimsiz, despotizmle yönetilmeye alışık, uzaktaki barbar Türk algısı, dış tehdit unsuru olmaktan çok içerden bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Türk'ün Almanya açısından tehdit yaratan bir düşman olma durumu tarihsel bellekten beslenmekte ve imgesel sürekliliği güçlendirerek korumaktadır. Ancak 60'lardan sonraki perspektife göre Türk, karşı koymak için vergi ödenen, dua okunan, çanlarla önlem alınmaya çalışılan yenilmez bir düşman değil, ekonomik olarak zayıf, entelektüel ve siyasi olarak temsil edilmekten uzak, eğitime ve entegrasyona kapalı, Almanya'nın en büyük 'yabancı' nüfusunu oluşturmaktadır. Kolektif bellekte yer alan acımasız, vahşi, barbar Türk imgesini güncel dönemde illegal yollardan geçimini sağlayan, elinde sürekli bıçak bulunan, pis kokan, geri kalmış, cahil ve barbar Türk'tür. Bu açıdan Türk, Almanlar için tarihsel öteki olma rolünü günümüzde de devam ettirmektedir.

3.3.4. Alman Seyyahların Gözünden Türkler

Savaş, diplomasi ve ticaret gibi sebeplerle Osmanlı topraklarına gelen Almanların Türklere ilişkin izlenim ve değerlendirmeleri, Alman belleğindeki Türk imgesine ilişkin önemli kaynak olma özelliği taşır. Başlı başına bir araştırma konusu olabilecek Alman asıllı seyyahlara ait seyahatnamelere, tezin kapsamı ve sınırlılıkları çerçevesinde Türk imgesinin tarihsel dönemlerine uygun nitelikte örnek alıntılara bu kısımda yer verilecektir. Bu bağlamda Hans Dernschwam, Reinhold Lubenau, Salomon Schweigger, Setephan Gerlach ve Helmuth Von Molke'nin seyahatnamelerindeki Türklerle ilgili değerlendirmeleri ele alınacaktır.

Seyahatnamelerdeki Türk imgesi; içinde yaşanan zamanın askerî, diplomatik, ticari ve ekonomik koşullarını ve dönemin genel değerlendirmelerinin izlerini yansıtmaktadır. 'Yenilmez Türk' imgesinin başat olduğu dönemde Alman seyahatnamelerinde de Türklerle ilgili bu imgeyi destekleyen ifadeler yer almaktadır. Örneğin Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun elçilik heyeti ile birlikte gelen Prusya kent meclisi üyesi Reinhold Lubenau⁹⁸'nin günlüğünde (1573-1589) 16. yüzyıldaki Türk imgesine ilişkin önemli detaylar içerir. Lubenau diğer Avrupalı seyyahlar gibi Türk ordusunun disiplin ve cesaretli oluşundan etkilenmiş ve Avrupa orduları ile mukayese etmiştir. Lubenau (2016: 205) yeniçerilerle ilgili şunları kaydeder:

Bu adamlar kendilerine verilen görevi bir tek kelime bile söylemeden dikkat ve ciddiyetler yerine getiriyorlar, efendilerine sessizce ve sadakatla hizmet ediyorlar. Bizim Hristiyanlar, özellikle de prenslerin düklerin saraylarında görevli olan soylular bunları görüp ibret almalılar. Zira bizimkiler, Tanrı katında günah ve insanlar önünde ayıp sayılacak her türlü uygunsuz davranışlarda bulunuyorlar. Bu yüzden de Türkler, Almanlar hakkında çok kötü şeyler söylüyorlar.

Lubenau'unun yeniçerilerin intizamına ilişkin değerlendirmesine benzer bir değerlendirme de adalet sistemine yöneliktir. Özellikle farklı din ve milletlerin sorunlarının çözüldüğü mahkemelerdeki sessizliğe dikkat çeker. Sessizlik, düzen ve intizam Osmanlı ülkesinin başkentine gelenlerin hayretle ve hayranlıkla anlattıkları bir durumdur. Bu durum devletin ve yöneticinin gücüne, tebaasının üzerindeki

⁹⁸ Reinhold Lubenau, Habsburg kralı II. Rudolf'un Osmanlıya yıllık vergisini ileten heyetin içerisinde Osmanlı ülkesine gelmiştir. Lubenau seyahatnamesi Türkis Noyan tarafından Türkçe'ye iki cilt olarak çevrilmiştir.

hâkimiyetine yorularak kendi toplumlarına örnek gösterilir. Lubenau'nun (2016: 136) kendi toplumuna örnek olarak gösterdiği bir başka olumlu yan da Türklerde sınıfsal farklılığın olmayışı ve aristokratik bir aşağılamanın toplumda görülmediğidir. "Türklerde soy ve asaletin hiçbir önemi yoktur" diyen Lubenau (2012: 557) bu durumun kendi toplumundaki aristokratlarca örnek alınması gerektiğini kaydeder. Lubenau (2012: 586), Türklerin geleneklerine çok bağlı olduğunu hatta yeryüzünde Türkler kadar atalarının geleneklerini ve törenlerini koruyan başka bir millet olmadığını belirtir. Lubenau, bu korumacı tavrın onları matbaa ve saat gibi teknolojik uygulamaları benimsemelerini de engellediğini kaydeder.

Lubenau'nun verdiği önemli bilgilerden biri de Türklerin haber alma sistemlerine ilişkindir. Divan'da Padişahın kendisini göstermeden süreci takip ettiğini kaydeden Lubenau (2016), Perşembe günleri dünyanın her yerinden getirilen yeni haberleri okunduğu, çünkü Türklerin tüm Hristiyanlık âlemindeki hükümdarların ve yöneticilerin en yakın çevresinde casusların ve habercilerinin bulunmasını sağlamakla övündüğünü kaydeder. Haberlerin, Almanca, Lehçe, İtalyanca, İspanyolca, Felemenkçe, İngilizce, Fransızca dillerinden tercümanlar ile Türkçe'ye çevrildiğini anlatır. Hatta Maximilianus'a ilişkin haberin on günde saraya ulaştığını ve Divan'da okunduğunu bizzat kendisinin bu haberin okunmasına şahit olduğunu ifade eder (2016: 206). Bu bağlamda Lubenau'nun anlattıkları Türklerin haber alma sistemlerinin aktif bir şekilde işlediğini göstermesi bakımından önemlidir. Benzer bir haber ağının Avrupa ve Almanya özelinde de işliyor olması hatta Almanya'da Türklerle ilgili düzenli gazetelerin yayımlanması tarafların birbirini yakinen takip ettiklerini göstermektedir.

Lubenau Osmanlı ülkesindeki din anlayışından da olumlu olarak bahseder. Lubenau (2016: 116), "*Öyle anlaşılıyor ki Türkler egemenlikleri altındaki ülkelerde yaşayanların çeşitli dinlerden olmalarına izin veriyorlar.*" diyerek toplumlar arasındaki dinî uygulamalardaki farklılığın altını çizer. Lubenau, Türklere ilişkin olumsuz imgeleri de tekrar eder. Örneğin Lubenau (2016) Türklerin cinsel açıdan sapkın ve ahlaksız oldukları imgesini; bir yeniçerinin soylu bir gence saldırıp tecavüz etmeye kalkıştığını söyleyerek anlatır. Ona göre Türklerde çok sık karşılaşılan bu tür sapıklıkların normaldir çünkü Türkler barbardır (2016: 148).

Lubenau (2012: 675), Türklerin karakteristik yapılarına ilişkin şunları ifade eder:

Türkler içinden geçenleri gizlemekte çok ustadırlar. Yüreklerindeki duygular çok farklı olsa da karşısındaki insana gayet dostça ve nazik davranırlar ama kimseye güvenmezler. Çünkü herkes bir başkasının ayağını kaydırmak için onu padişahın gözünden düşürebilir ve umulmadık bir anda gizlice boynuna kirişin geçirilmesine sebep yaratabilir. Ama bu sahtekârlıklar yalnız Türklere özgü değildir. Biz Hristiyanların da ruhunda öylesine kök salmıştır ki, kimse dostuna güvenmez.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türkler (Müslümanlar) ve Hristiyanlar arasında sürekli bir mukayase söz konusudur. Bu mukayesinin temelinde ise Türklerin üstün ve zayıf yanları açıklanarak düşmanı yakından ve içerden tanıma-tanımlama ihtiyacı yatmaktadır.

16. yüzyıla ilişkin önemli bilgiler veren Alman seyyahlardan bir diğeri de Salomon Schweigger'dir. Türkçe'ye "*Sultanlar Kentine Yolculuk*" olarak çevrilen eser, 1578-1581 yılları arasında Türkiye ziyaretinde edindiği izlenimleri not eden Schweigger'in seyahatnamesi ilk kez 1608 yılında Nünberg'de basılmıştır. Protestan vaiz olarak Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Rudolf tarafından Osmanlı ülkesine gönderilen elçilik heyetinde görev yapan Schweigger, seyahati sırasındaki gördükleri ile İstanbul'daki izlenimlerini kaydeder. Schweigger (2020: 187) seyahatnamesinde, Avrupalıların Türklerle olan ilişkilerindeki temel meseleye dair şöyle bir soru sorar: "Yıllardır herkesi meşgul eden bir soru, Hristiyanların neden Türklere karşı koyamadıkları ve savaşta talihin neden hep Türklerden yana olduğu, neden daima onların gelip geldiğidir." Bu soru Türklerin savaşlardaki ezici üstünlüğünün yarattığı duygusal etki kadar dinî açıdan da Hristiyanların Müslümanlar karşısındaki mağlubiyetine Tanrı'nın neden izin verdiğine ilişkindir. Schweigger (2020: 187-188) bu soruya şöyle yanıt verir:

Hristiyanlara karşı savaşta Türklerin galip gelmelerinde causa pricipalis,-yani önde gelen neden- her şeye kadir olan Yüce Tanrı'dır (...) Türklerin gücü her ne kadar çok büyükse de, Hristiyanlar tarafından kırılmayacak kadar da üstün değildir. Bunun başaramamasının tek sebebi, Tanrı'nın kendi gücüyle Türkleri desteklemesi, Hristiyanlara karşı savaşırken onlara yardım etmesi ve zafer kazandırmasıdır. Bu sebeple her şeyden evvel önce bizim başımıza bu felaketleri getirene ilgimizi yöneltmemiz gerek, çünkü Tanrı Türkleri bir sopa, kırbaç, değnek ve balta olarak ya da günahları temizleyip atacağı bir süpürge olarak kullanıyor. Düşmana yol açmak için de Tanrı Hristiyanları birbirine düşürüyor.

Bu bağlamda Schweigger, Marthin Luther'in Türklerle ilgili değerlendirmelerine benzer nitelikte bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre

Türkler, Tanrı'nın Hristiyan Avrupa'nın günahlarına karşılık bir cezalandırma aracıdır.

Schweigger çağdaşları gibi Türk ordularının büyüklüğü ve azametinin övgüsü yerine, Türklerle Hristiyanların muadil güçte olduğunu vurgular. Bununla birlikte Schweigger (2020), Türklerin başarılarının; hükümdarlarına duydukları mutlak itaatten, dinlerine karşı yüksek bağlılıklarından, her tür makama kahraman ve başarılı olanların getirilmesinden kaynaklandığını kaydeder. Ona göre Türk ordusunun her zaman savaşa hazır hâlde bulunması da bu başarının arkasındaki önemli etkenlerden biridir. Schweigger, Hristiyanların savaşa gitmemek için öne sürdükleri bahanelerin Türkler tarafından kullanılmadığını belirterek savaşta ve barışta düzenli maaş alan Türklerin savaşmaktan başka bildikleri bir zanaatlerinin olmadığını söyler. Ancak yine de Türkler Avrupa'da sanıldığı kadar güçlü değildir. *“Biz Hristiyanlar istersek ve bütün olanaklarımızı ortaya koyarsak, yeterince insan seferber edip Türklere karşı direnecek yürekliliği gösterebilir, savaş için gereken parayı ve her şeyi temin edebiliriz.”* diyen Schweigger, Türkiye'de güçlü kalelerin olmadığını söyleyerek Türklerin asıl duvarlarının kılıçları olduğunu ve duvarın gücünden çok yumruklarına güvendiklerini kaydeder (2020:190-193). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Schweigger, Türk ordularının üstün yanlarını açıklayarak Türklere karşı nasıl galip gelinebileceğine dair fikir vermiştir.

Schweigger; dervişler, dinî yaşam, mimari, törenler, bayram kutlamaları, kadının toplumsal statüsü, evlilik, boşanma gibi Türk toplumsal yaşamı hakkında oldukça detaylı bilgiler aktarır. Türk kadının sosyal statüsüne ilişkin çağdaşlarından farklı olarak edilgen ve pasif bir kadın portresi çizmeyerek kadınların evde egemen olduklarını söyler. Schweigger (2020) *“Tüm dünya onların (Türklerin) gücü karşısında korkuya kapılırken, onlar kendi karılarından korkarlar. Aslına bakılırsa Türkler karılarının uşağıdır (...)*” der. Kadınların zevk ve eğlence içinde yaşadıkları, ellerinden pek bir iş gelmediğini, ev idaresi hakkında hiçbir şey bilmediklerini, savurgan, gösteriş meraklısı olduklarını belirten yazar, Türk kadınlarının özellikle de yüksek mevkidekilerin eşlerinin, iffetlerine önem verdiklerini ve yüzlerini kapattıklarını söyler. Boşanma hakkının erkekte olduğunu ve erkeklerin birden fazla kadınla evlenebildiğini kaydeden Schweigger, kaba saba Türklerin Hristiyanlar ve

Yahudilerin etkisi ile zamanla çok eşlilikten vazgeçtiklerini, bu tip evliliklerin az görüldüğünü belirtir (2020:219-229).

Türklerin kadercı bir anlayışa sahip olduklarını da kaydeden Schweigger (2020: 218): “*Türkler ölümcül ve salgın hastalıklardan korkmazlar. Onlara göre insanın neden ve nasıl öleceğini belirleyen alın yazısıdır.*” Türklerin hasta insanlardan sakınmadıklarını söyler.

Türklerin mimarlıktan anlamadığına inanan Schweigger (2020), Edirne’deki Selimiye Cami’inden övgüyle bahseder ancak bu eserin Türkler tarafından değil İtalyan köleler tarafından yapıldığını söyler. Ona göre Türkler böyle bir işi başaramazlar. Schweigger, Türklerde yer alan iyi olarak değerlendirilebilen uygulamaların Türklerin kendinden değil içlerine aldıkları tutsaklar ya da müslümanlaşan Hristiyanlardan olduğunu dile getirir (2020: 58).

16. yüzyıl Alman seyyahlarından bir diğer önemli isim de Setephan Gerlach’tır. Gerlach Türkçe’ye Türkiye Günlüğü (1573-1576) iki cilt hâlinde çevrilen eserinde, Türkiye’ye ilişkin izlenimlerini aktarır. Gerlach’ın (2019: 870) eserinin son sözü, Türkiye ve Türklerle ilişkin bakışını özetler niteliktedir:

*“Türkiye Güncesi burada sona eriyor
Allah da Türk Devletini sona erdirsin!”*

Gerlach eserinde devlet yönetimi ve karşılaştığı uygulamalar hakkında duyum ve gözlemlerini paylaşır. Örneğin alkol yasağı üzerine yeniçerilerin isyan ettiğinden yola çıkarak şunlar kaydeder (2017: 186): “Bu devletin ayakta kalması bir pamuk ipliğine bağlı. Aralarına bir anlaşmazlık girer ya da ölen hükümdarın yerine tahta geçen oğlu sipahilerin ve yeniçerilerin işine gelmezse ortalıkta kargaşa çıkar.” Gerlach’ın 16. yüzyılın sonlarına doğru kaydettiği bu bilgi yeniçeri ve sipahilerin memnuniyetsizliklerinin ülkenin gidişatını olumsuz etkileyebileceğine dair önemli bir öngörü olduğu kadar ülkedeki zayıf yönleri Avrupalılara göstermesi bakımından da önemlidir. Bununla birlikte Gerlach, ülkedeki sistemin rüşvet üzerine kurulu olduğunu her tür makamın rüşvetle elde edildiğini kaydeder (2017: 193).

Gerlach, sıklıkla Türklere esir düşmüş insanların başlarından geçen olayları, zorlukları anlatır. Örneğin (2017: 376);

Bu Osmanlıların zulmü yüzünden bazen bütün bir köy halkı yerini yurdunu terk edip başka bir yere göçüyor. ‘Osmanlıların ayak bastığı yerde ot bitmez’ deyişi artık herkesin kabul ettiği bir gerçek olmuş. Çünkü onlar yeni bina etmediği gibi var olan binaları da harabe haline getiriyorlar.

Yukarıdaki alıntıda ifade edildiği üzere ‘Türk’ün geçtiği yerde ot bitmez’ sözü Gerlach tarafından özellikle Balkan topraklarında Türk akınları sonrasında yaşanan zorlukları anlatmak üzere kullanılmıştır. Gerlach (2019) da çağdaşı Alman seyyahlar gibi Türklerin özellikle Avrupa topraklarına yaptıkları akınlarda ele geçirdikleri çocuk, kadın, erkeklerin çok zor şartlarda hayatlarına devam ettiklerini sık sık anlatır (2019: 825) Gerlach’ın özellikle üzerinde durduğu konulardan biri de esirlerin din değiştirmeleridir. Türklerin ele geçirdikleri esirlerin din değiştirmeleri yönünde baskı yaptıklarını köle ya da cariye statüsünde satılan kadınların zorlamalara karşın din değiştirmediklerini belirtir. Bu kişilerin ilk fırsatta kaçmaya giriştiklerini de ekleyerek İslamlaşma sürecinin bireysel irade dışı ve zorlama yolu ile gerçekleştiğini vurgular. Türklerin ellerine geçen esirlerden gözlerine kestirdiklerini makam vaat ederek kandırmaya çalıştıklarını, eğer kabul etmezlerse işkence yaptıklarını kaydeder (2019: 643).

Gerlach’ın Türklere ilişkin genel düşüncesini ise şu sözleri özetler (2017: 61) “Türklerin hemen hemen hepsi güçlü ve çevik insanlar, koşmada ve atlamada, nişancılıkta ve kılıç kullanmada çok başarılılar, fakat bunun dışında hayvan gibi barbar adamlar. Gene de bize karşı çok iyi ve sevecen davrandılar.” ifadelerinden anlaşılacağı üzere Türklerle ilgili olumlu izlenimleri olmasına rağmen nihai noktada onları “barbar” olarak tanımlar. Bununla birlikte Gerlach, (2019: 624) Türklerin dış görünüşleriyle gösteriş yapmaya meraklı olduklarını, kadifeden, ipekli ve sırmalı kumaşlardan yapılmış giysileri, inci ve değerli taşlarla bezenmiş takılarla süslenmeyi sevdiklerini kaydeder. Gerlach Türklerin yalancı ve güvenilmez olduklarını da sıklıkla vurgular. Örneğin (Gerlach, 2019: 598); “Türkler yalancılıktan hiç utanmıyorlar, hatta en yüksek makamda olanlar bile!” veya “Türk Paşaları, verdikleri sözü bir takım basit sebeplerden ötürü geri almaya hiç utanmıyorlar” derken bir başka yerde (2017: 116) “Onlara iyi niyetinizden dolayı bir şey verdiniz mi artık bunu sizin bir borcunuz olark görüyorlar ve devamlı vermenizi istiyorlar. Bu insanlar kaba ve utanmaz bir dilenci.” diyerek gösterişe düşkün, yalancı, dolandırıcı, barbar bir Türk profili çizer.

19. yüzyıl gelindiğinde çeşitli vesilelerle Osmanlı ülkesine gelen Almanların Türklerle ilgili gözlem ve söylemleri de dönemin şartlarına göre değişir. Değişmeyen husus öteki olarak Türklerle ilgili olumsuz ifadelerin devamlılık göstermesidir. Başlangıçta Türk tehdidi ve korkusu çerçevesinde belirginleşen Türk imgesi, 19. yüzyılda bir tehdit olmaktan çok, iyileşmeye ihtiyacı olan bir ‘hasta adam’ olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede Helmuth Von Molke’nin mektupları önemli bir kaynak olma özelliğini taşır. Moltke, Osmanlı ordusunda 1835-1839 yılları arasında askerî öğertmen olarak görev yapmıştır. Görev yaptığı dönemde Edine, İstanbul, İzmir, Urfa, Diyarbakır, Malatya gibi Anadolu kentlerine yaptığı seyahatlerdeki gözlemleri, 19. yüzyıl Osmanlı ülkesindeki sosyo-kültürel hayatına ilişkin önemli notlardır. Hem asker hem de bürokrat olması nedeniyle yaptığı gözlemler Türk devlet yönetimine, askerî teşkilatına, ekonomisine dair bir dış değerlendirme niteliği taşır.

Moltke, “yenilmez Türk” imgesinin geçerliliğini kaybedişini, elçi kabulünde yaşanan değişim üzerinden anlatır. Kendisinin Padişah huzuruna çıkmasını anlattığı bölümde Moltke öncelikle eski usülden bahseder. Moltke (2015: 111): “*Eskiden kudretli hükümdarların mümessillerinin saray avlusunda nasıl saatlerce bekletildiklerini herkes bilir.*” diyerek elçilerin, Padişahın gücünü gösteren uygulamalardan⁹⁹ sonra Padişahı yarı karanlık bir ortamda belli belirsiz gördükleri ve dile getirdikleri hususların bir iki kelime ile tercüme edilmesini müteakiben görüşmenin sonlandırıldığını ancak Rusya’nın yaptığı harplerde Osmanlının yenilmez olmadığını göstermesi ile bu usulün değiştiğini kaydeder.

Moltke’nin Türkiye’ye geldiği dönem Sultan II. Mahmut’un yeniçeri ocağını kaldırdığı dönemdir. Dolayısıyla Moltke Türk ordusunun yeniden yapılandırılmasına ilişkin gözlemleri kayda değerdir. Moltke (2015), dönemin siyasi ve askerî konjonktürü çerçevesinde yeni kurulan ordunun imparatorluk topraklarını korumakta yetersiz kalacağını belirtir. Ona göre şimdiki Türk ordusu eski ve tamamıyla sarsılmış bir temelin üzerindeki yeni bir yapıdır. Bu sebeple Osmanlı Devleti varlığını ancak diplomasi ile muhafaza edebilir. Düzenli bir orduyu besleyemeyecek kadar fakirleşen Türk devletinin, memuriyet satışları, mirasların zaptı, servetlerin müsaderesi, paranın

⁹⁹ Moltke (2015: 112), elçilerin, davaların görülmesi, yeniçerilere yemek yedirilmesi, yeniçeri ücretlerinin kaldırılma atılmak suretiyle verilmesi, elçilerin yemek yedirilip, padişah tarafından hediye edilen kürkleri giydirilmesinden sonra huzura kabul olunduklarını aktarır. Bu ritüellerle Padişahın adaleti, lütfu, servetinin büyüklüğü ile gururu hakkında elçilerin etkilenmek istendiğini söyler.

ayarının bozulması gibi çözüm yolları ile süreci yönetmeye çalıştığını kaydeder. Memurlara getirilen hediye, rüşvet ve iltimas ile üretimden kazanılmayan paranın başlı başına bir mal değeri taşıması, Moltke'ye göre Osmanlı ülkesindeki ekonomik hayatın Avrupa ekonomisinden farklılaşmasının nedenleridir (2015: 58-61).

Bir zamanların kuvvetli devletinin dış uzuvlarının kurduğunu belirten Moltke, İstanbul'daki bir ayaklanmanın ülkenin sonunu getirebileceğini ancak Avrupa'nın huzurunu tehdit eden şeyin Osmanlı Devletinin bir başka devlet tarafından işgalinden çok kendi kendine çökmesi olduğunu ifade eder. Moltke'ye göre (2015: 62) Osmanlı Devleti bu zayıf hali ile de Avrupa için bir tehdit unsurudur.

Moltke (2015:109), Türklerin kendilerini Avrupa'ya ait hissetmediklerine ilişkin Türk mezarları üzerinden bir değerlendirme yapar: *“Türkler Avrupa'nın kendi yurtları olmadığını hissetmişlerdir, kehanetler onlara Roma imparatorluğunun daima kendilerine ait olmayacağını bildirmiştir, kimin gücü yeterse ölüsünü boğazın Asya tarafına Üsküdar'a taşır.”* Tüm bu ifadeler ile Moltke, “Türklerin Avrupalı olmadığı” vurgusunu yapar. Avrupalı olmayan yani Müslüman, göçebe, Türkler Avrupa'ya ait olan yerleri ele geçirmişler ve buradaki Avrupa izlerini silmişlerdir.

Moltke (2015) Türklerin kaderci bir anlayış benimsediklerini veba hastalığı üzerinden anlatır. Vebaya karşı Türklerin *“Korkunç ölü sayısı, her gün görülen örnekler, bulaşmanın açıkça görülen delilleri bu adamları itikatlarından vazgeçirmiyor: “Allah Kerim”, kaderden kaçılmaz!”* dediklerini ve vebadan ölenlerin kıyafetlerinin geride kalanlarca giyildiğini, Türklerin vebalıya dokunulduğunda vebaya tutulur muyum diye sormadıklarını kaydeder. Hatta Moltke, Türklerin bu tavrının İslam'da vebanın bir bela olarak değil, Tanrının bir inayeti olarak görülmesinden kaynaklandığını, tedbir almanın lüzumsuz değil günah olarak değerlendirildiğini söyler. Moltke, sakallı molla-ulema oldukça vebanın da var olacağını söyler (2015: 117-118).

Moltke (2015: 103 -104) Türk evlerinin tamamının tahtadan yapıldığını hatta Padişahın saraylarının bile tahta barakalardan ibaret olduğunu söyler. Kibrit kutularına benzettiği bu evleri nizamsız ve özensiz bulur evlerin yaşam alanı olarak güvenli olmadığını detaylandırarak anlatır. İstanbul'da 400 yılda ölen Türklerin ve onlara ait mezar taşlarının sayısını hesaplayarak (5 milyon Türk'ün mezarı olduğunu hesaplar) taşlardan büyük bir şehir kurulabileceğini söyler. Moltke, Türk şehirlerini

beğenmediğini (2015: 74) “*En küçük Alman kasabası evlerinin zarıflığı ve bundan da daha fazla, rahatlığı bakımından İstanbul, Edirne ve Bursa’dan üstündür.*” şeklinde dile getirir. Türklerde geleneksel yaşamın devam ettiğini belirten Moltke, Türk evlerinde hâlâ yer sofrasında yemek yendiğini, gündelik hayata; masa, sandalye, kaşık, çatal, peçete gibi unsurlar girmediklerini kaydeder. Moltke (2015: 103); zenginlerin ve medeniyete kur yapanların evinde saat olduğunu bu saatlerin de çoğunlukla çalışmadığını kaydeder. Endüstriyel toplumun zamanı ölçme aleti olan saat, henüz Türk toplum hayatına girmemiştir. Bu açıdan her tür yenilikten, medeniyetten ve estetikten uzak, klasik Doğu imgesini ifade eder. “Doğu” gerek yaşam tarzı gerekse zaman algısı itibarıyla Batı’nın epey gerisinde kalmıştır.

Kadınlarla ilgili değerlendirmelerde bulunan Moltke (2015), Türk toplum yapısında kadının yerini Batı dünyasına göre bilhassa evlilik hususunda daha ileri bir seviyede olduğunu söyler. Moltke, Türk kadınlarının kocalarına itaatle birlikte evlerinin de amiri olduklarını bu sebeple evlilikle payelerinin yükseldiğini, Batı’da ise genç bir kızın evlilikle payesini düşüğünü söyler. Yazar, Türklerin aşık olmak, kur yapmak, mutluluğun en yüksek derecesine ermek gibi unsurlara kulak asmadan doğrudan evlendiklerini söyler. Moltke, erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi hâkimiyetlerinden ötürü, kadınların sıkı gözültünde olduklarını, hemcinsleri dışında kimseyle temas edemediklerini, tahta parmaklıkların arasındaki kafeslerinde yaşamlarını geçirdiklerini anlatır. Kadınların peçe kullandıklarını, ferace giydiklerini ve kamusal alanda bir hayalet gibi gezindiklerini belirtir (Moltke, 2015: 47-49). Bu bağlamda Avrupalı seyyah için Türk kadını, sosyal ve kamusal alanda görünmez ancak evinde-özel alanında bir güce sahiptir.

Moltke’nin Türk erkek imgesi de oryantalist imgelerin bir tekrarı mahiyetindedir. Ona göre (2015: 77): “*Derli toplu Türklerin en önemli işlerinden biri de yani asude ve rahat bir yerde kahve, tütün içmektir. (...) Türkler işte orada bağdaş kurmuş oturmuş oturuyor ve susuyorlar.*” der. Bu açıdan Moltke’nin eril Türk imgesi, günün saatlere bölündüğü ve protestan iş disiplininin geliştiği Avrupalının aksine kovalayacak işleri olmayan, bağdaş kurup oturan, tütün tütüren, kahve içen bir imgedir. Türklerin kıyafetlerine ilişkin değerlendirmeleri de Avrupa’dan farkı gösterir niteliktedir. Moltke (2015: 278): “*Türk uyuduğu elbiseleriyle ata biner; ne supriye’ye*

ne de mahmuza takmaya ihtiyacı vardır.” diyerek Türklerin modern yaşamın gereklilikleri çerçevesinde yaşamadıklarına vurgu yapar.

Moltke Türklerin olumlu vasıflarına ilişkin olarak (2015: 107): “*Türkler hayseverliklerini, hayvanlara karşı bile österirler. Üsküdar’da bir kedi hastanesi bulursun, Beyazıt Cami avlusunda da güvercinler için bir bakım yeri vardır.*”diyerek hayvanlara yönelik uygulamalardan bahseder.

Moltke’nin Türklerle ilgili gözlem ve değerlendirmeleri kendisinden evvelki değerlendirmelerle benzerlik gösterse de Türklerin 16. ve 17. yüzyıllardaki gibi Almanya’ya yaklaşan askerî tehdit olmaması aksine güç kaybetmiş bir devletin ayakta kalmasına yardımcı olan bir Avrupalının Şarklıya bakışını anlatması nedeniyle farklılaşır. Moltke genel anlamda alaycı ve küçümseyici olmakla birlikte olumlu ve üstün noktaları da anlatabilen bir yaklaşım benimsemiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin kontrolsüz yıkılmasının Avrupa siyasi ve ekonomik sisteminde yaratacağı değişimi öngörmüş ve bu durumu açıkça bir tehdit olarak nitelendirmiştir.

19. yüzyılın önemli seyyahlarından biri de Heinrich Barth’tır. 1858 yılında Trabzon’dan başlayan Üsküdar’da sonlanan seyahatinde Barth (2017), Anadolu’nun köylerine kadar ziyaret eder. Barth bu seyahatinde Anadolu’da antik döneme ilişkin tarihi eserlerin izlerini sürmüş, kendisinden evvel arkeolog ve seyyahların yorumlarını değerlendirmiş ve gördüğü eserlerin resimlerini çizmiştir. Barth’ın Anadolu’da seyahat ettiği dönem, toprak sisteminin bozulduğu, yol, can ve mal güvenliğinin azaldığı bir dönemdir. Bu sebeple Barth’ın seyahatnamesinde; yolculuk sırasında, konaklamada ya da şehir merkezlerinde gördüklerine ilişkin değerlendirmeleri önem arz eder. Giresun Şebinkarahisar’da (Barth, 2017: 44) “*Kentteki gerileme belirtileri her tarafta göze çarpmaktadır, çünkü gittiğimiz her yerde dilencilere rastlıyorduk ve etrafımızı sürekli işsiz güçsüz adamlar sarıyordu.*” diyerek özellikle zengin maden yatakları, verimli toprak, su kaynaklarının bolluğuna rağmen bunların işletilemediğini ve yerli halka gelecek vaat edilmediğini kaydeder. Anadolu kentlerinde karşılaştığı işsizlik sorununu dile getirir.

Dönemin önemli seyyahlarından biri de Gustav Rach’tır. Rach’ın 19. yüzyılın sonlarında İstanbul’a yaptığı seyahatteki gözlemleri ve ifade biçimi oldukça sert ve hakaret ifadeleri ile doludur. Türklere duyduğu öfkeyi gizlemekte bir beis görmediği gibi eseri, bu öfkenin yaratacağı etki üzerine kurulmuştur. Eser 19. yüzyılda değişen

güç dengeleri çerçevesinde; Osmanlı hakimiyetindeki Avrupalı ulusların bağımsızlık mücadelelerine adanmıştır.

Rach Türkçe'ye “19. Yüzyıl Sonlarında Avrupa’da Türkler” (2005) ismiyle çevrilen eserinin ön sözünde Türklerle ilgili düşüncelerini “Asya’dan Avrupa’ya saldıran ve bugün Balkan Yarımadasındaki sayısı 800.000 olan bu göçebe soyu, hemen hemen beş yüz yıldan beri 15 milyon Yunan ve Slav Hristiyanlarının kafasını ayakları altına almış çiğniyor.” şeklinde dile getirir. Rach’a göre Türk attığı her adımla Balkan Yarımadasındaki binlerce yılın kültür ürünlerini çiğnemiştir. Güzellik mucizesi Bizans’ın yerine Asya göçebelerinin pis kokulu çirkin şehrini kurmuştur. İstanbul’a dair izlenimlerinde her şeyin kirli, yağ ve toz içinde ve düzensiz olduğunu belirtir (2005: 17). Seyahatinde sıklıkla pis bir kokudan ve Türklerle ilgili pislikten bahseder. Örneğin (2005: 35, 37):

Türkler ve Bulgarlar demiryolunda alaca ve pis kostümleri ile hizmet veriyorlar. (...) Büfenin arkasında pis görünen bir Türk durup sucuk, Türk ekmeği, limonata, ve yakından tanımak istemediğimiz birkaç çeşit tatlı satıyordu. Böyle bir büfede hiç bir şey aramaksızın tekrar pis vagonumuza döndük.

Dolayısıyla Avrupalı uygar insanın aksine Türk, göçebe olmanın nizamsızlığını ve pis oluşunu kısaca “yabancıyı” ifade eder. Karşılaştığı olumsuzluklarda (2005: 43) “*Tam Türk işi!*” diyerek Türklerin özellikle mühendislik ve teknik alanlarında geri kalmışlığını vurgular.

Rasch da Moltke ve Barth gibi Türklerin var olan kaynakları yeterince işletemediğini ve ülkede büyük bir yoksulluğun olduğunu anlatır. Beş yüz yıldan beri Türklerin egemen olduğu dünyanın bu zengin ve bayındır bölgelerinde bakımsızlıktan nehirlerin kumla dolduğunu, tarımın 2000 yıllık usullerle yapıldığını, tahılların yol, liman, köprülerin olmaması nedeniyle çürüdüğünü, ithalatın ihracatın dört katına çıktığını, memurların rüşvet aldığı ve kayıtsızlık içinde olduklarını, paşaların yerel güçler hâline geldiğini ve kimsenin onlara müdahale edemediğini ve halkın ağır vergiler altında ezildiğini vurgular (Rasch, 2005: 18). Rasch özellikle Balkan uluslarının Türk zulmü altında ezildiğini ve bir an önce bağımsızlıklarına kavuşmaları gerektiğini ifade eder. Buna örnek olarak da Sırbistan’ı verir. Sırpların kurduğu devlet, yaklaşık 40 yıl içerisinde tam bir Avrupa Devleti gibi demokratik unsurlarla yönetim yapısını şekillendirmeyi başarmıştır. Rasch, Osmanlının dağılmasından sonraki kalan mirasının nasıl paylaşılacağı hususunun “Doğu Sorunu” olarak nitelendirildiğini ve

Rus hegemonyasına karşın Balkan uluslarının bağımsızlığının ötelendiğini söyleyerek göçebe Türklerin varlığının devam ettirilmeye çalışıldığını ifade eder. Rasch (2005: 21) bu durumu;

Tembel ve şedit Asya göçebe soyunun dört yüz yıldan fazla süreden beri Balkan Yarımadası'nda uyguladığı menfur vahşet ve yüz karası ekonomi, birdenbire unutulmak istenip acıyarak 'zavallı ve namuslu Türk'ten' bahsediliyor; onun artık çalıştığını, Yunan'ın ve Bulgar'ın alın terini ve işini günün on saatinde döşegün üzerinde uzanı sigara içmek ve 'keyif' yapmak için kullanmayacağını söylüyorlar.

şeklinde açıklar. Rasch (2005), kitabını yazma gerekçesini de Asya bozkırlarının çadır hayatından gelen göçebe Türklerin hegemonyasında yaşayan ulusların özgürlüklerini kazanmaları için hukuki bir dayanak olarak yazdığı şeklinde izah eder. Doğu sorununun çözüm önerisi olarak Yunan erkeklerinin kılıcını gösteren Rasch, bu savaşın parolası olarak da “Türkler Avrupa'dan defolsun!” ifadesini kullanır (Rasch, 2005: 24).

Rasch'ın İstanbul izlenimleri de oryantalist imgelerin açık bir ifadesidir. “Ah, Pera Köprüsündeyim ve baktığım her tarafta şahane manzaralar görüyorum. Her taraf şaşırtıcı, egzotik, renkler cümbüşü ve muhteşem! Doğu ile Batı aynı yerde buluşmuş!” diyerek bu manzara karşısında Hristiyan Alman belleğinin yansıması ile karşılaştığı manzarayı yorumlar.

Rasch (2005), İstanbul'u bütünüyle Doğu'ya özgü bir şehir olarak görür. Müslümanların eline geçmesinden sonra şehrin Bizans ve Hristiyan kimliğinin tamamen silindiğini kaydeder. Hristiyan İstanbul'un yegane kanıtı olarak Ayasofya'yı gösterir. İstanbul'un Müslüman hâli Rasch'ı derinden etkiler. İstanbul'un fethinde yaşanılanları, “Türk'ün adım attığı yerde çimen bile kurur” diyerek anlatan Rasch, şehirdeki her bir caminin Türk kılıcı ile öldürülen binlerce Hristiyanın anıt mezarı olduğunu kaydeder (2005: 96-97).

Rasch (2005), İstanbul'un Hristiyan Rum halinin görkeminden bahsettikten sonra İslam hâlinin; dar, pis, kötü döşenmiş ya da hiç kaldırım döşenmemiş inişli yokuşlu sokaklar, sefil ahşap evler. Bu evlerde de eşya da pek yoktur. Müslümanın üzerinde oturacağı, bağdaş kuracağı, aynı çanakdan parmaklarıyla yemek yiyeceği, keyif yapacağı, uyuyacağı döşekten başka bir şeyin olmadığını söyleyen Rasch, İstanbul'da gördüğü yüzlerin çoğunun Türkler olduğunu ne yana baksa Doğu ve Doğulu suretler gördüğünü yazar (Rasch, 2005: 101-102).

İstanbul'a dair izlenimlerini anlatırken devletin yönetim şekline ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Rach (2005)'a göre Türkiye'de Sultanın sınırsız yetkisi bulunmaktadır. Avrupa'daki hanedanlardan farklı olarak yönetimde etkili olan herhangi bir istişare heyeti ya da temsilciler meclisi bulunmadığından 14. Louis'in "*Devlet benim*" sözünün tam anlamıyla hayat bulduğu yer olduğunu kaydeder. Dolayısıyla ona göre Türkiye'deki yönetim Asyalıdır; sultan efendidir, ölüm kararını veren, tebaanın tümünün sultanın kölesi olduğu, tüm mülkün sahibidir. Türk sultanı yasal olarak evli olmadığını, kadınlarının aslında köleleri olduğunu, tebaasının yasal haklarının olmadığını, istediği zaman istediğini elde edebildiği gibi istediği zaman da sunduğu imkânları geri alabildiğini dolayısıyla Asya tipi otokrat bir despotizmin egemen olduğunu kaydeder. (Rasch, 2005: 61-62).

Rasch (2005) kahvedeki divanda bağdaş kurup oturan, çubuk tüttüren, nargile içen, küçük bir kahve fincanını bitirince ötekini içmek için vakit harcayan, rahat ve huzur içinde caddeyi seyreden bir Türk imgesi çizer. Ona göre hayatı bu şekilde yaşamak "Türk gibi vakit geçirmek"tir. Rasch, Avrupalının sanat, resim, müzik, bilim ve edebiyatla zaman geçirirken Türk'ün vaktini keyifle geçirdiğini belirtir (2005: 71).

Rasch (2005) Türk Sultanının da benzer şekilde keyif yaptığını yemek yeme dışında kendisini eğlendiren cücelerle, saray hokkabazlarıyla ve yüz karısının yaşadığı haremiyle çok zaman geçirdiğini alaycı bir üslupla anlatır (Rasch, 2005: 66). Rasch, haremdeki kadınların sazlı sözlü eğlencelerine ilişkin duyumlarını da anlatarak "bir prens ya da asilzade olsam kendime bir kadınlar orkestrasın kurardım" diyerek Sultanın harem düşüncesinin kendisini cezbedtiğini belirtir (2005:66-67).

Rasch'ın üzerinde durduğu konulardan biri de Ayasofya'dır. "Benim için dünyanın en güzel kilisesidir" dediği Ayasofya'nın, Türklerin İstanbul'u almaları ile Türk barbarlığını ve zulmüne tanık olduğunu kaydeder (2005: 118). Şehrin alınmasından sonra Ayasofya'ya sığınan çocukların öldürüldüğü, kadınların ırzına geçildiği ve kutsal eşyaların yeniçerilere dağıtıldığını anlatır. Rasch (2005: 121), hem Ayasofya'nın tarihi önemini hem de şu an mozaiklerinin beyaz kireçle kaplanmasından bahseder. İstanbul'un mabedleri hakkında da bilgi veren Rasch, Türk din adamlarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunur. Her şeye rağmen dünyadaki tüm din adamlarının içinde en para canlısı olanlar ve avareliğe en saygı duyanlarının Türk din adamları olduğunu belirtir. Din adamlarının üç ya da dört kadınla evli olduklarını,

ayrıca köleleriyle birlikte olduklarını, düzinelerce çocuk yaptıklarını, cami gelirleriyle hiçbir şey yapmadan avare ve sefilce hayat sürdürdüklerini kaydeder (Rasch, 2005: 117).

Batılı seyyahların Türk ülkesinde bahsetmeden geçmedikleri dervişler de Rasch'ın üzerinde durduğu konular arasında yer alır. Dervişler Rasch'ın bahsettiği Türklerin gevşekliğe varan rahatlıklarının en iyi örneğidir. Rasch (2005: 76) dervişlerin iffet, itaat ve yoksulluktan yoksun olduklarını, hiçbir yasağa uymadıklarını, bolluk içinde yüzdüklerini, yemek yemek, uyumak, sigara içmek ve avarelik yapmak dışında bir işlerinin olmadığını belirtir. Son derece sıkıcı bulunduğu Galata'daki derviş ayinini bir "komedi" olarak nitelendiren Rasch, Üsküdar'daki derviş tekkesini izlemek merakına bir daha kapılmadığını ifade eder (2005: 80). Dolayısıyla Rasch'ın dervişlerle ilgili değerlendirmeleri rasyonalist Batı karşısında irrasyonel Doğu'nun sembolik göstergelerinden birine karşılık gelmektedir. Dervişler, çalışmak, üretmek, disiplin, yasalara uymak gibi Batılı toplumsal değerlere karşı tembellik, miskinlik, emeksiz yaşam gibi Doğulu hayatın bir temsilcisi olarak görülmüşlerdir.

Rasch'ın (2005) gösterdiği Türk ülkesi, sefalet, yokluk, geri kalmışlık, tembellik ve ataletle ilişkilidir. Osmanlı Sarayı bile düzensiz, zevksizdir. Zaten bu sarayda kendisine yer verilse bile kalmak istemeyeceğini belirtir (2005: 89-90). Dolayısıyla Rasch'ın nazarında Türk ülkesinin kıymeti, antik dönemin izlerinden ve ülke içinde yaşayan Balkan uluslarından ileri gelir. Kitabın (2005: 21) ön sözünde belirttiği gibi Türk ülkesine yaptığı seyahatin amacı bu Balkan uluslarının uğradığı zulümleri göstermektir. Bu sebeple Türklere ilişkin bakışı da son derece olumsuz önyargılara dayanır. Türklerle ilgili özellikle 18. ve 19. yüzyıllara hâkim olmuş imgeleri kendi anlatısıyla günceller.

Alman seyahatnameleri genel olarak değerlendirildiğinde; Türklerin Avrupa içlerine doğru yönelen askerî ilerleyişlerine müteakiben düşmanlarını yakından tanıma ve kendilerinden üstün tarafları tarif ederek, yaklaşan tehdite karşı önlem alma amaçlı detaylı gözlem ve değerlendirmeleri içeren anlatılar olduğu görülmektedir. Bu değerlendirmelerde Türk; İslamla özdeşleşmiştir. Türk'ün yaptığı savaşlar, siyasi güç üstünlüğünü talep etmekten öte İslam'ın Hristiyanlık karşısındaki pozisyonunu güçlendirme ve buna mukabil Hristiyanlığın ise geri çekilmesi olarak görülmüştür. Doğu'dan gelen bir tehdit olarak Türkler; barbar, zor yaşam koşullarına alışkın, yemekten, giyinmekten, zevkten anlamayan, estetikten yoksun, mimarisi gelişmemiş,

bunun yanısıra itaatkâr, disiplinli ve yardımsever bir millet olarak değerlendirilmiş, Avrupa karşısındaki üstünlüğü de bu askerî vasıflar ile ilişkilendirilmiştir. Devşirme sistemi, tımarlı sipahiler, taşra teşkilatı, tutsaklar, köleler ve dinî yapı hakkında da detaylı bilgi verilmiştir. Türklerin deprem, hastalık gibi koşullardaki tedbirsizlikleri de din temelli kaderci anlayışları ile açıklanmıştır. Türk kadının sosyo-ekonomik statüsü ve görünürlüğü tüm seyyahlarca yakından takip edilmiş, kadınlara ilişkin; esaret altında, vasıfsız, tembel vb olumsuz nitelendirmeler yapılmıştır. Askerî üstünlüğün sona erdiği dönemlerde ise Türk Devlet ve toplum yapısındaki bozulma ve geri çekilme hâlinin sebepleri anlatılmıştır. Bu dönem; Türklerin üretimden anlamadıkları, tembel, işsiz, cahil oldukları tarım toplumundan endüstriyel topluma geçemeyişleri ile Anadolu'daki kaynakların verimliliğine karşın yeterince işletilemediği vb. unsurlar öne çıkmıştır. Elbette Türk egemenlik alanına yönelik ilginin ve detaylı anlatıların üretilmesinde “hasta adam” mirasının envanteri ile ortaya konulması ve çok yakın bir gelecekte başlayacak olan Osmanlı toprakları üzerindeki hakimiyet mücadelesinin etkisi bulunmaktadır.

Avrupa'ya ait olmayan, elindeki değeri işletemeyen, reel ekonomi-politik gelişmeleri takip edemeyen ve varlığını siyasi ve askerî açıdan tek başına muhafaza edemeyen Türklerle ilgili Avrupalıların gelecek tasavvurlarının temellendirilmesi ve gerekçelendirilmesinde bu anlatıların önemi yadsınamaz. Bu anlatıların ortak noktasını “Türklerin Avrupalı olmadığı” vurgusunu taşımaları oluşturur. Avrupa'ya ait olmadıkları gibi yakın geçmişte Avrupa kimliği için büyük bir tehdit oluşturan Türklerin hâkimiyet alanında bulunan baştan Doğu Avrupa uluslarının ve Yunanlıların bağımsızlıklarına kavuşturulmaları ve her daim geçerliliğini koruyan Bizans'ın yeniden var edilmesi hayali Batılı bakışı biçimlendiren temel unsurlar olmuştur. Bu sebeple başta İstanbul olmak üzere şehir şehir Anadolu'yu gezerek Türklerden evvelki uygarlıkların izlerini not etmişler, hem de Anadolu'daki yer altı ve yer üstü kaynaklar hakkında da bilgileri derlemişlerdir. Birbiri üzerine inşa edilen çoğu kez de birbirini tekrar eden anlatılar geçmişten bugüne uzanan Batılı bakışın görme biçimini etkilemiştir.

3.4. Avusturya Kolektif Belleğinde Türk İmgesi

Türkler ve Avusturyalılar arasındaki ilişki oldukça uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Türklerin önce Anadolu ardından Balkanlar üzerinden Orta Avrupa'ya

yönelen ilerleyişleri zamanla Avusturya ile Türkleri karşı karşıya getirmiştir. Avusturya özellikle 15., 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa’da etkili olan Türk tehdidini yakından hissetmiş ve Türklerle pek çok kez karşı karşıya kalmıştır. 18. ve 19. yy da ise iki toplum milliyetçilik akımları başta olmak üzere benzer sorunlarla karşılaşmışlar ve I. Dünya Savaşı’na aynı tarafta dahil olmuşlardır. Savaş sonrasında Türkiye Cumhuriyeti ile Avusturya Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler yeni baştan inşa edilmiş, 1960’lardan itibaren de Türkiye’den Avusturya’ya giden işgücü ile bugüne kadar devam eden çok boyutlu bir ilişkiye doğru evrilmiştir. Bu sebeple Avusturya’da Türklerle ilgili geniş bir literatürden bahsetmek mümkündür.

“Avusturya Kolektif Belleğinde Türk İmgesi” başlığı altında; Avusturya-Türk ilişkilerinin tarihsel seyri, Avusturya kolektif belleğinde Türklere ilişkin imge örnekleri, seyahatnamelerde Türkler ve Alman dilinde Türklere ilişkin ifadeler konu başlıkları ele alınacaktır. Ancak tezin Almanya ile ilgili kısmında tafsılatlı bilgi verilmesi, her iki devletin ortak bellek unsurlarını içermesi ve tekrara düşülmemesi adına Avusturya kolektif belleğindeki Türk imgesi daha genel ve konuya ilişkin temel bilgileri verecek şekilde serimlenecektir.

3.4.1. Avusturya-Türk İlişkilerinin Tarihi Seyri

Türkler ve Avusturyalılar arasındaki karşılıklı ilişki bugünün Avrupa devletlerinden Fransa, İngiltere, Hollanda gibi ülkelere göre çok daha derin ve uzun bir geçmişe dayanır. Türklerin Avrupa sınırlarındaki ilerleyişinin Balkan devletlerinden sonra en çok tehdit ettiği ülke, Avusturya’dır. Türk tehdidini gerek savaşlar gerekse Viyana’nın iki kez kuşatılması ile doğrudan yaşamış olan Avusturya kolektif belleği, Türklere ilişkin pek çok imgeye sahiptir. Türk saldırılarının yarattığı korkunun izleri; anıtlar, müzeler, yazılı ve görsel literatür aracılığı ile Avusturya’da varlığını sürdürmektedir. Bu açıdan Avusturya, Türk’e ilişkin kolektif belleğin izlerinin sürülebileceği devletlerin başında gelmektedir.

Tarihi süreçte Almanlarla Türkler arasındaki karşılaşma Haçlı Seferleri dönemine denk düşer. Avusturya ve Almanya (Prusya), aynı etnik kökene sahip olmaları ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun krallıkları olmaları nedenleriyle Avusturyalılarla Türklerin bilinen ilişkileri III. Haçlı Seferine çıkan Kutsal Roma Germen İmparatoru Barbarasso dönemiyle başlatılır. Kudüs’ü müslümanlardan almak

amacıyla sefere çıkan Barbarasso, Mersin'deki Göksu nehrinden geçerken boğularak ölmüştür (Alperen, 2018: 625).

Tarihçiler tarafından Almanlarla Türklerin ikili mücadelelerinin başlangıcı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Nevide Akpınar (2000: 51) Almanlarla Türklerin kitlesel olarak ilk karşılaşmalarının Niğbolu Savaşı'nda (1396) gerçekleştiğini kaydeder. Yüksel Kocadoru (1990)'ya göre Avusturyalılar-Almanlar açısından Türk tehdidinin doğuşu Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'yı fethinden (1463) sonra olmuştur. Türkler buradan Avusturya içlerine seferlere başlamışlardır. Kocadoru, Türklerle Avusturyalılar arasındaki ilk savaflara ilişkin farklı tarihlendirmeler söz konusu olsa da ilk önemli savunma refleksinin III. Friedrich döneminde 1469 yılında St. George tarikatının kurulduğunu ve bu tarikatla Avrupalıların Türklere karşı birleşmelerinin amaçlandığını kaydeder (1990: 109).

Avusturya'nın Türkler ve Avusturyalılar arasındaki diplomatik ilişkilerin başlangıç noktası olarak Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki Mohaç Savaşı'nda (1526) Macaristan'ın kontrolünün kısmen Türklerin eline geçmesi kabul edilir. Savaşla birlikte Osmanlılar ve Habsburglar sınır komşusu olmuş hem diplomatik hem de askerî ilişkiler bu dönemde oldukça hızlanmıştır. Kanuni'nin Avrupa içlerine uzanan yayılma stratejisi, bugünkü İspanya, Almanya, Hollanda ve Avusturya devletlerinin bulunduğu coğrafyada kendisini Kutsal Roma-Germen İmparatoru ilan eden Şarklen'le karşı karşıya gelmesiyle sonuçlanmıştır. Şarklen'in yanı sıra Osmanlı, Habsburg Devleti ile de özellikle Macaristan hakimiyeti konusunda mücadele etmiştir.

Osmanlı kaynaklarında “Beç” ya da “Nemçe” olarak geçen Habsburglarla Osmanlılar, Mohaç Savaşı'ndan evvel de özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkanlara yönelik fetihleri sırasında savaşmışlardır (Kurtaran, 2014: 393). II. Murat döneminde taraflar arasında tüccar elçiler gidip gelmiştir (Yıldız, 2013: 42). Ancak ilişkilerin diplomatik manada kurulması Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan Mohaç Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Mohaç Savaşı ile Macaristan Krallığı üçe ayrılmış; Doğu Macaristan (Transilvanya-Erdel) kısmen ve Orta Macaristan tamamen Osmanlı Devleti'ne geçerken Batı Macaristan Habsburglarda kalmıştır (İnalcık, 2015: 181). Batı Macaristan, Osmanlı ile Habsburglar arasında yıllarca devam edecek bir nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Bununla birlikte Osmanlıların özellikle “Kızıl Elma” ya

da “Altın Elma”¹⁰⁰ olarak gördükleri Viyana’yı bir hedef olarak alması Habsburglarda büyük bir tedirginlik yaşanmasına neden olmuştur. Kanuni dönemindeki I. Viyana Kuşatması (1529) sadece Avusturya’da değil tüm Avrupa’da büyük bir heyecan yaratmıştır. I. Viyana Kuşatması’nın kaldırılmasından ve Alman Seferi’nden (1532) sonra Avusturya ile bir anlaşma (1533) imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Avusturya Osmanlı Devleti’ne yıllık 30 bin altın vergi ödemeyi kabul etmiştir. Avusturya Kralı Ferdinand, Osmanlı Veziriazamı İbrahim Paşa’ya eşit sayılmıştır (Sevim ve Yücel, 1991: 169-170). Diplomatik ve askerî açıdan Osmanlı Devleti’nin üstünlüğünü ifade eden bu süreç, Zitvatorok Antlaşması’na kadar devam etmiştir. Ayrıca 1547 tarihli anlaşma ile de Avusturya’ya İstanbul’da daimi elçi bulundurma hakkı tanınmıştır (Kurtaran, 2006: 35). Avusturya ile ilişkiler Budin, Erdel, Bosna ve Hırvatistan kaleleri gibi stratejik açıdan iki taraf için de önem arz eden bölgeler nedeniyle karşılıklı savaş ve anlaşmalar çerçevesinde yürümüştür. Zitvatorok Anlaşması yapılmadan evvel iki taraf arasında “Uzun Türk Savaşları” ya da “On beş Yıl Savaşları” olarak geçen bir sürede savaşlar devam etmiştir (Kurtaran, 2006: 42). Zitvatorok Anlaşması¹⁰¹ (1606) ile Avusturya’nın düzenli ödediği vergi kaldırılmış ve Avusturya Arşidükası Osmanlı Padişahına denk sayılmıştır (Papp, 2013). Osmanlı Devleti açısından önceki dönemlerde elde ettiği diplomatik ve askerî üstünlüğü kaybettiğini belgeleyen bu anlaşmadan sonra Avusturya-Osmanlı ilişkilerinin de niteliği değişmiştir. Daha çok Erdel ve sınır bölgelerindeki anlaşmazlıklar üzerinden devam eden gerilimler, genel olarak Zitvatorok’un uzatılması ile bir süre bu şekilde sürmüştür. Avusturya’nın Erdel’le ilgili sınır ihlallerinin devam etmesi üzerine Osmanlı ordusu sefere çıkmış ve Vasvar Anlaşması (1664) taraflar arasında imzalanmıştır (Kolçak, 2012: 562).

Şüphesiz ki Türk-Avusturya ilişkilerinde dönüm noktası II. Viyana Kuşatması’dır. Sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından Orta Macaristan hakimiyeti konusundaki sıkıntıları gidermek amacıyla başlatılan seferin Viyana önlerinde ağır bir hezimetle sonuçlanması hem Türk tarihi açısından hem de Avrupa tarihi açısından yeni bir sürecin başlamasına yol açmıştır. Türk kroniklerinden Silahtar Tarihi’nde; “*Bir mertebe singinlik ve musîbet-i kübrâ vâki’ oldu ki, devlet zuhûrundan beru böyle bir hezîmet sebkat etmemiştir.*” denilerek hezimetin büyüklüğü anlatılmıştır (İnalçık,

¹⁰⁰ Yıldız (2013: 69) Türklerin İstanbul’dan sonra İstolni, Belgrad, Budin, Viyana ve Roma’yı Kızıl Elma olarak gördüklerini kaydeder.

¹⁰¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/zitvatorok-antlasmasi> Erişim Tarihi: 27 Ekim 2023.

2015: 197). Bu tarihten itibaren Türkler için savunma ve geri çekilme başlamıştır. Aynı zamanda moral üstünlük de bu yenilgi ile sona ermiştir. Türklerin yenilebilir olduğu düşüncesi mağlubiyetle net bir şekilde ortaya çıkmış ve Avrupa Devletler muvazenesinde dengeler, Türkler aleyhine değişmiştir. Osmanlı Devleti, Haçlı ittifakı ile uzun süren savaşlarla Avrupa'daki topraklarını koruma hususunda savaşımaya başlamıştır.

Avusturya bu savaş ile Avrupa Devletleri arasında siyasi üstünlük elde etmiş ve monarşik yapısını güçlendirmiştir. İlber Ortaylı (1981: 195) II. Viyana ile Avusturya'nın gerçek bir imparatorluk çağına girdiğini; tarım, sanayi, ticaret ve kültür alanlarında bir atılım başlattığını ve diğer Alman prenslikleri üzerinde otoritesini kurmaya başladığını ifade eder. Bununla birlikte bir taraftan da daha evvel kaybettiği toprakları almak üzere Viyana zaferini müteakip Avusturya karşı atağa geçmiş; Budin, Uyvar, Estergon, Belgrad, Niş ve Kanije gibi pek çok şehri ele geçirmiştir. Zenta Muharebesi'nde¹⁰² (1697) alınan ağır yenilgi beraberinde Karlofça Anlaşması'nın (1699) imzalanmasını getirmiştir (Afyoncu, 2013: 279). Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, Avusturya ile üzerine hakimiyet mücadelesi verdiği Macaristan'a dair Erdel, Banat, Temeşvar haricindeki topraklarını kaybetmiş ve anlaşmanın imzalanması için arabulucu bir devlet talep etmiştir (Kurtaran, 2014: 397). Dolayısıyla askerî olduğu kadar diplomatik açıdan da büyük bir güç kaybı yaşanmıştır. Avusturya açısından bu gelişmeler, Türkleri yakın bir tehdit unsuru olmaktan çıkarmış ve Türklerle ilişkiler daha çok ticari imtiyazlar çerçevesinde ilerlemiştir.

18. yüzyılda Osmanlı-Avusturya ilişkileri öncelikle Karlofça Anlaşması ile kaybedilen yerleri almak amacıyla yapılan savaşlarla geçmiştir. Pasarofça Anlaşması (1718) ile başlayan yeni dönemde ise Osmanlı Devleti mevcudiyetini koruyabilmek adına ıslahatlar yapmaya başlamıştır (Uzunçarşılı, 1995: 142-144). Bu dönemde Avrupa'daki gelişmeleri takip etmek ve dostluk temelli ilişkil kurmak üzere Avrupa başkentlerine geçici elçiler göndermeye başlamıştır. Bu çerçevede Viyana şehrebendine Ömer Efendi sefir olarak gönderilmiştir (Uzunçarşılı, 1995: 170). Ancak

¹⁰² Zenta Muharebesi, Osmanlı tarihinde alınan ağır yenilgilerdendir. Viyana sonrası kaybedilen toprakları almak için çıkılan sefere Sultan II. Mustafa da katılmıştır (Afyoncu, 2013: 280) <https://islamansiklopedisi.org.tr/zenta> Erişim Tarihi: 29 Ekim 2023). Savaşta Türk ordusu büyük kayıp vermiş, Sadrazam Elmas Mehmed Paşa öldürülmüş ve hükümdarlık mührü Prens Eugen'in eline geçmiştir (Akay Türker, 2018: 197). Bu savaşla kaybedilen toprakların geri alınması umudu sona ermiştir.

dönemin barışçıl ortamı uzun sürmemiş Rusya-Avusturya gizli ittifakı ile Osmanlı Devleti aynı anda hem Rusya hem de Avusturya ile savaşmak durumunda kalmıştır. İki cephede birden savaşmasına rağmen Avusturya ordularına karşı üstünlük sağlayan Osmanlı Devleti, 1739'da Avusturya ile Belgrad Anlaşmasını imzalamış ve Belgrad'ı geri almıştır (Kurtaran, 2014: 402). Bu anlaşma ile başlayan ve yaklaşık 50 yıl süren barış süreci olmuştur (Uzunçarşılı, 2003b: 201). Avusturya'nın kendi içinde yaşadığı iktidar mücadeleleri bu durumda etkili olmuştur. 18. yüzyılın sonlarına doğru Rusya ve Avusturya arasında benzer bir itifak¹⁰³ kurulmuş ve Osmanlı Devleti iki cephede birden yeniden savaşmak durumunda kalmıştır. Bu savaş neticesinde Osmanlı-Avusturya arasında Zıstovi Anlaşması (1791) imzalanmış ve 16. yüzyıldan itibaren devam eden savaşlar dönemi kapanmıştır (Uzunçarşılı, 1995: 570). Osmanlı Devleti, Avusturya ile I. Dünya Savaşı'nda müttefik olarak harbe girmiştir.

Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu savaştan mağlup çıkmış ve yapılan anlaşmalarla hem topraklarını kaybetmiş hem de çok uluslu imparatorluk yapıları yerine ulus devletler kurulmuştur. Mondros Mütarekesi ve ardından Osmanlı Devleti ile imzalanan Sevr Anlaşması sonrasında Kurtuluş Savaşı'nı komuta eden Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti Devleti (29 Ekim 1923) kurulmuştur. Savaşa bir imparatorluk olarak giren Avusturya ise 29 Ekim 1918'de Macaristan, Çek ve Yugoslavya'nın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile ulus devlet olarak çıkmıştır (Armaoğlu, 1997: 143). 30 Ekim 1918 tarihinde ise Avusturya Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve monarşik düzen tarihe karışmıştır. Savaş sonrası yapılan mütareke ve anlaşmalarla savaş öncesi taraflar arasında yapılan anlaşmaları geçersiz kılması neticesinde her iki devlet arasında münasebetler 1923 yılı sonrasında kurulabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Avusturya Cumhuriyeti arasında 28 Ocak 1924 tarihinde "Dostluk Anlaşması ile Ticaret ve İkamet Mukaveleleri" imzalanmıştır (Öncü, Cevizliler, 2013: 531). Böylelikle hem dostluk temelli bir ilişki kurulmuş hem de iki devletin halkı ve tüccarları için uygulanacak karşılıklı usul ve esaslar belirlenmiştir. Anlaşma ile yeni kurulan ve ekonomik anlamda zorlanan iki devletin

¹⁰³ 1780 yılında Petersburg'da gerçekleşen görüşmede iki devlet arasında Osmanlı Devleti'nin paylaşılması gündeme gelmiştir. Buna göre Ruslar Kırım'dan sonra İstanbul'u işgal edecek ve Yunan Devleti kurulacaktı. Avusturya ise Niğbolu, Belgrad, Vidin, Hotin'i alacaktı ve Rusya'nın saldırılarında Rusya'yı destekleyecekti (Uzunçarşılı, 1995: 521-522).

vatandaşları ve tüccarları arasında geniş bir dolaşım, ikamet ve ticaret hakkı tanınmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra toparlanma ve ekonomik açıdan büyümeye odaklanan Avrupa ülkelerinde iş gücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Avusturya, Türkiye ve Avusturya arasında özellikle 1960'lardan sonra "işçi göçü" olarak bilinen süreç başlamıştır. Almanya ile imzalanan işgücü anlaşmasından birkaç yıl sonra 15 Mayıs 1964 tarihinde Avusturya ile de "İşgücü Göçü Tedarik Anlaşması" imzalanmıştır (Soytürk, 2012: 2319). Dışişleri Bakanlığı¹⁰⁴ verilerine göre bugün Avusturya'da 300 bin Türk yaşamaktadır. AB İstatistik Ofisi Eurostat¹⁰⁵ 2022 verilerine göre ise Avusturya'da 117.580 Türk yaşamaktadır. Buna göre Avusturya, Avrupa'da en çok Türk'ün yaşadığı üçüncü ülkedir. Avusturya'ya 1968 yılında giden işçi sayısı 5.259 iken 1980 yılına gelindiğinde bu rakam 30.130 olmuştur (Abadan Unat, 2006: 64). Özellikle 1974'ten itibaren Türk nüfusunun artması, işçi göçü ile değil evlilik ve aile birleşimi yolu ile gerçekleşmiştir.

Avusturya'ya giden Türk işçilerin rotasyon sistemi uyarınca birkaç yıl çalıştıktan sonra geri dönmeleri ve yerlerine başka işçilerin gelmesi planlanmıştır (Soytürk, 2012: 2320). Ancak süreç bu öngörü çerçevesinde ilerlememiş ve Türk işçiler zamanla yerleşik bir nüfus haline gelmiştir. Türklerin aile birleşimleri ile Avusturya'da yerleşik hâle gelmeleri 1970'li yıllarda gerçekleşebilmiştir. Çakır (2016: 24), 1975 yılında "Yabancı Çalıştırılmasına İlişkin Kanun" ile işgücü piyasasında yerli işçilere öncelik tanınması garanti altına alındıktan sonra, yabancı işçilerin 8 yıl aralıksız çalıştıklarında serbest dolaşım kartı hakkının kazandıklarını kaydederek Avusturya'nın bu düzenleme ile ülkedeki göçmen sayısını sabitleyebildiğinin altını çizer. Ancak Yugoslavya'nın 1989 yılında dağılmasından sonra Avusturya'ya ciddi bir işgücü göçü olmuştur. Türkler, Yugoslav kökenli işçilerden sonra ülkedeki ikinci en büyük yabancı işgücünü oluşturmaktadır. Çakır'ın (2016: 25) Avusturya İstatistik Kurumunun verilerine dayanarak verdiği bilgilere göre çalışma hayatındaki Türklerin yaş aralığı 25-44'tür. Çalışanların yıllık gelirlerine bakıldığında Türkler, en düşük gelire sahip olan grubu oluşturmaktadırlar. Ayrıca yine sonuçlardan Türklerin

¹⁰⁴ <https://www.mfa.gov.tr/> Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023.

¹⁰⁵ <https://tr.euronews.com/2022/04/15/avrupa-birligi-nde-ne-kadar-turk-vatandas-var>. Erişim Tarihi: 3 Kasım 2023.

ülkedeki gruplar içinde en yüksek işsizlik oranına sahip ve metrekare bazında en küçük mekânlarda hayatını yaşayan grup olduğu anlaşılmaktadır.

Avusturya’da yaşayan Türklerin eğitim durumlarına ilişkin araştırmalarda; okul seviyesi ve kalitesi yükseldikçe Türk vatandaşlığı devam eden öğrencilerin sayıları azalmaktadır (Turhan, 2012: 97). Çakır’ın (2016: 28) Avusturya İstatistik Kurumunun 2014 yılı verilerini baz alarak yaptığı araştırmaya göre Türk kökenlilerin yüzde 60’ının zorunlu ilkökul mezunu olduğu, %24’ünün bir meslek eğitimi ya da çıraklık mezunu, %10’unun lise-meslek lisesi mezunu olduğu ancak %5’inin üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Turhan’ın (2012) yaptığı araştırmada ise öğrenme güçlüğü çeken veya engellilere yönelik okullarda Türk öğrenci yoğunluğunun diğer yabancı göçmenlerin nüfusa göre yoğunlukları ile karşılaştırıldığında yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre bu okullara giden öğrencilerin yaklaşık %5’i Türk vatandaşdır. Bu değere Avusturya vatandaşlığına geçmiş Türk kökenliler de eklenince oran daha da büyümektedir. Turhan (2012: 112), bu okullara giden Türk çocuklarının sayısının fazla olmasında Almancaya yeterince hakim olamamalarının etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda eğitim, ekonomik ve sosyal statü açısından Avusturya’da yaşayan Türk kökenlilerin toplumun geri kalanı ile olumsuz anlamda önemli bir mesafe olduğu anlaşılmaktadır.

Dini ve kültürel açıdan da Türkler, Avusturya’da bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle son yıllarda gerek İslamafobi gerek Türkofobi gerekse Türkiye’deki siyasi iktidarla ilgili anlaşmazlıklar nedeniyle dinî ve kültürel açıdan yaşanan problem artmıştır. Avusturya hükümeti açısından radikal islami hareketlerin yaygınlık kazanacağı gerekçesi ile yapılan düzenlemeler ve siyasi parti liderlerinin söylemleri bu sorunların temel nedenleri arasında yer almaktadır. Son yıllarda yasal düzenlemeler göçmenlerin sadece oturma ve çalışma sürelerini değil aynı zamanda kültürel entegrasyonunu da hedeflemektedir. 1 Temmuz 2011 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere üçüncü dünya ülkelerinden gelenlere dil bilme ve Avusturya’ya ilişkin kültürel bilgilere sahip olmaya ilişkin madeleri içeren entegrasyon sözleşmesi getirilmiştir¹⁰⁶. Entegrasyon konusu yerelden hükümet düzeyine taşınmış önce İç İşleri Bakanlığına bağlı Entegrasyon Sekreterliği ardından da 2014 yılında Avrupa

¹⁰⁶ <https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/img/Kampagnen/Wien/Willkommen-in-Oesterreich-TR.pdf> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2023.

Entegrasyon ve Dışışleri Başkanlığı kurulmuştur (Sağlam, 2017: 147). Bu yasanın hemen ardından 2015 yılında da 1912 yılından beri uygulanan ve ülkede müslümanların varlığını kabul edildiği İslam Yasasında¹⁰⁷ değişiklikler yapılmıştır. Anadolu Ajansının konuya ilişkin haberine¹⁰⁸ göre yasa değişikliğiyle yurt dışından din görevlisi gelmesinin önlenmesi, dinî etkinliklerin güvenlik gerekçesiyle iptali ve camilerin tüzel kişiliğinin olması gibi düzenelemeler içermektedir. Göçmenler hem ekonomik anlamda işsizliği artıran bir unsur hem de ulusal kimlik açısından bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle müslüman gruplar, 11 Eylül saldırısının ardından aşırı sağ partilerin hedefi haline gelmiştir. Yükselen risk algısına Türk ve Müslüman gruplara yönelik saldırılar eşlik etmiştir. Özellikle misafir işçilerin yerleşik hâle gelmesi ile birlikte Avusturya’da göçmenlere yönelik ırkçı tutumların ve söylemlerin sayısını artırmıştır. *Avusturya’da Göç, Azınlıklar ve Siyaset 2014 Raporu*’na göre (2015: 6) aşırı sağcı ideolojiye sahip Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ) oy oranı da yüzde 5’lerden 1999 seçiminde yüzde 26,9’a çıkmış 2000’de ise ikinci en büyük parti olarak koalisyon hükümetine ortak olmuştur. Yine aynı rapora göre FPÖ’nün iktidarı ile birlikte Avusturya’da göç ve göçmenlerle ilgili 2000-2006 yılları arasında 3 büyük değişiklik yapılmıştır. 2002 yılında yapılan değişiklikle yeni gelecek göçmenlerin entegrasyon sözleşmesini imzalamaları ve dil öğrenmeleri zorunlu tutulmuş, 2005’teki düzenleme ile entegrasyon sözleşmesinin kapsamı genişletilmiş ve devlet kurumlarının göçmenler üzerindeki otoritesi artırılmış ve yine 2005’teki değişiklikle vatandaşlık yasasının şartları zorlaştırılmıştır. Bu etkenlerle Avusturya’da şartların ağırlaşması, ırkçı söylem ve davranışlar nedeniyle özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında kesin dönüş yapan Türk sayısı artmıştır (2015: 10-12).

2015’te mülteci meselesinin özellikle Avrupa ülkelerinde ana gündem maddelerinden biri haline gelmesi nedeniyle Avusturya’da ırkçı ve popülist söylem yükselişe geçmiş ve Sebastian Kurz’un liderliğinde Türk ve Türkiye karşıtı söylemler öne çıkmıştır. Örneğin 2016 yılında Türkiye’de yapılacak Başkanlık seçimlerinde

¹⁰⁷ Avusturya 1908 yılında Bosna-Hersek’i işgal edince tabiiyetine geçirdiği müslümanlarla ilgili İslam Yasasını çıkarmıştır (Yıldız, 2017: 260).

¹⁰⁸ “Avusturya’da İslam Yasası Onaylandı” başlıklı haber: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avusturyada-islam-yasasi-onaylandi/67436> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2023.

dönemin Avusturya Dışişleri Bakanı olan Sebastian Kurz¹⁰⁹: “Türkiye kökenli insanlar, Avusturya'ya karşı sadık tutum göstermeli. Erdoğan taraftarları ülkeyi terketmekte serbesttir.” ifadelerini kullanmış ve konuşmasının devamında Türklere verilen vatandaşlığın yasalar çerçevesinde geri alınabileceğini ve bu konuda mevzuatın açık olduğunu ifade etmiştir. Yine Euronews¹¹⁰’in haberine göre 2020 yılında Türkiye’nin AB üyeliğine ilişkin açıklamalarda bulunan Kurz, Cumhurbaşkanı Erdoğan’la ilgili olarak “Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Batı Avrupa’da yaşayan Türkleri veya Türk kökenli göçmenleri kendi amaçları için araçsallaştırmaya çalışmasını kınıyorum.” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Benzer biçimde aşırı sağcı FPÖ lideri Christian Strache, Hürriyet Gazetesinin Krone Gazetesinin haberine dayanarak yaptığı 25 Nisan 2017 tarihli haberine¹¹¹ göre : “Sevgili Erdoğan destekçileri, uzun zamandan beri endişe ve anlayışla, sizlerin ne kadar anlaşılabilir ve mutsuz hissettiğinize şahit olduktan sonra, sizin burada kalmanızı istenin boşa olduğu görüşüne sahibim. Sizin ve ailenizin burada acı çekmesi, istediğim en son şey” ifadeleri ile şahsi Facebook hesabından mesaj yayımlamıştır. 2009 yılında Christian Strache Viyana’da düzenlediği mitingde ise Avusturya’da cami, minare yapılmasına ve, kamuda kadınların başörtüsü takılmasına izin verilmemesi yönünde açıklamalarda¹¹² bulunmuştur. Bu sebeple Avusturya Halk Partisi (ÖVP) lideri Sebastian Kurz ve Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) lideri Christian Strache’nin 2017 yılında koalisyon kurmaları Avusturya’da yaşayan Türkler için doğrudan hedef haline geldikleri bir süreci de başlatmıştır. Straser ve Tosic’in (akt. Doğan, 2017: 488-489) 2014 yılında küçük bir Avusturya kasabasında yaptığı bir araştırmada Avusturyalıların en çok Türkleri tehdit olarak gördükleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu tehdit algısının oluşmasında özellikle geçmişteki Türk tehdidi algısına ilişkin imgelerin güncellenmesinin de etkisi bulunmaktadır. Doğan, 2011 yılından sonra göçmen meselesinin Avusturya gündemine geldiğini, zorunlu evlilik konusunun Türk kadınları ile ilişkilendirilerek olumsuz bir algı yaratıldığını ve Viyana Kuşatması’nın da tarihsel

¹⁰⁹ Anadolu Ajansının 6 Ağustos 2018 tarihli haberi <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-karsitligi-bu-kez-avusturyada-secim-malzemesi-/622545> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.

¹¹⁰ Euronews’in 5 Eylül 2020 tarihli haberi : <https://tr.euronews.com/2020/09/05/avusturya-basbakan-sebastian-kurz-erdogan-avrupa-daki-turkleri-kendi-amaclar-icin-kullan-y> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.

¹¹¹ Hürriyet Gazetesi 25 Nisan 2017 tarihli haberi: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/avusturyali-siyasetciden-turklere-kusi-haberitah-cagri-40437738> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.

¹¹² Habertürk Gazetesi 5 Nisan 2009 tarihli haberi: <https://www.haberturk.com/dunya/haber/146873-camiye-hayir>. Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.

göndermeler yolu ile popülist sağcı çevrelerde Türk karşıtlığına ve tehdit algısına yol açacak şekilde kullanıldığını ifade etmiştir (2017: 488).

Avusturya'nın özellikle göçmen ve İslam karşıtı uygulamalarda AB ülkelerine öncülük ettiği, bir çeşit pilot ülke olarak ilk uygulamaların gerçekleştiği ülkedir. Bu kapsamda 2018 yılında Türkiye'den gönderilen imamların sınır dışı edilmesi, 1 Mart 2019 tarihinde bozkurt işaretinin yasaklanması, 2018 yılında okullarda başörtüsünün yasaklanması ilk kez Avusturya'da uygulanmış, Avusturya'dan sonra sırasıyla Almanya, Hollanda ve Fransa'nın bu uygulamaları gündemlerine aldığı görülmüştür. Bu bağlamda Avusturya aşırı sağ politika ve uygulamaları ile Batı Avrupa ülkeleri için bir lokomotif niteliği taşımaktadır.

Bunlarla birlikte Avusturya, Türklere yönelik ırkçı saldırıların sayısal olarak yüksek olduğu ülkelerdendir. YTB'nin 2020 (2021: 5) yılına ilişkin *Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırılar Raporu*'na göre Avusturya'da Türklere yönelik 37 saldırı gerçekleşmiştir. Bu saldırıların motivasyon kaynaklarına göre dağılımı; ırkçılık 20, İslam düşmanlığı 14, PKK terörü 3 olarak tespit edilmiştir. 2021 yılında Türklere yönelik 21 ve 2022 yılında 6 saldırının gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu saldırılar genel olarak şahıslara, mezarlıklara, camilere ve derneklere yönelik yapılmıştır. Sakarya Üniversitesi Diaspora Araştırmaları Merkezince 2021 yılında Türklere yönelik saldırılara ilişkin medya taraması üzerinden yapılan araştırma raporuna (2022: 10) göre Avusturya'daki Türklerin hem Türkofobik hem de İslamafobik saldırılara uğradıkları tespit edilmiştir.

Avusturya ve Türkler arasındaki ilişki; uzun bir süreye yayılan ve çoğunlukla savaşlar üzerinden şekillenen bir geçmişe sahiptir. Dinî ve ekonomik nedenlerle gerçekleşen ve yaklaşık üç asır devam eden savaşlar özellikle Avusturya kolektif belleğinde Türklerle ilgili kalıp yargıların ve düşmanlığa dayanan imgelerin oluşmasını da beraberinde getirmiştir.

Kolektif belleğin canlı oluşu, imgelerin de mevcudiyetlerini korumasını ve yeni şartlar çerçevesinde değişmesini sağlamaktadır. Avusturya özelinde Türk'e ilişkin imgelerin canlılığı her iki taraf için sembolik bir anlam taşıyan Viyana'nın daimi bir hatırlatma unsuru olmasıyla yakından ilgilidir. Avusturya'da yaşayan Türklerin büyük bir kısmının Viyana'da yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda Türkle ilgili olay ve olguların geçmişin bir anımsatıcısına dönüşmesi kaçınılmazdır. Viyana kentinin

kendisi kadar Türk nüfus da hatırlatma unsuru niteliği taşımaktadır. Avusturya’da Türklerle ilgili güncel meseleler geçmişin hatıralarını harekete geçirip toplumsal bir anımsamayı sağladığı gibi Türk nüfusa yönelik bir baskı unsuru haline de gelebilmektedir. Güncelin geçmişten istifadesi gibi geçmişin tecrübelerinin ve anılarının etkisi de bugünün mevzularında biçimlendirici bir rol oynayabilmektedir. Bu bağlamda geçmiş ve gelecek birbirini tetikleyen; politik, ekonomik, kültürel, sosyal vb. alanlarda karşılıklı olarak birbirine biçim veren ve besleyen bir niteliğe haizdir. Bu sebeple Avusturya kolektif belleğinde Türklere ilişkin imgelerin haber metinlerinde izini sürmek, Avusturya’da yaşayan Türklerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları Türk algısını gösterdiği kadar Türkiye’nin politikalarının hangi görme biçimi ile değerlendirildiğini, ortaya koyacak ve geçmişin bugüne etkisi, bugünün de geçmişe etkisi hususunda rehberlik edecektir.

3.4.2. Avusturya Kolektif Belleğinde Türklere İlişkin İmge Örnekleri

Günümüz Avusturyasındaki Türk imgesi, sadece işçi olarak giden Türkler ve Türkiye ile kurulan çok yönlü ilişkilerden müteşekkil değildir. Türk imgesi tarihi yüzyıllar öncesine dayanan Avusturya Almanları ile Türkler arasındaki siyasi, ekonomik ve dinî mücadelelerde temellenen, I. Dünya Savaşı’nda kader ortaklığına giden, yeni kurulan devletler arasındaki ilişkilerle gelişen ve 60’lı yıllardan itibaren Türk işçilerle şekillenen imgelerin bir toplamıdır. Bu sebeple Avusturya kolektif belleğindeki Türk imgesinin anlaşılması için tarihi süreçteki ilişkilerin niteliğinin açıklanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

“Türkler Avusturya’da, Türkler Viyana’da, Viyana’nın Türk Yüzü, 16. ve 17. yüzyıllarda olduğu gibi, bugün yine buradalar.” Viyana’nın kurtuluşunun 300. yıldönümü etkinlikleri çerçevesinde kaleme aldığı kitabının önsözüne Avusturyalı yazar Rubina Möhring (2012) bu satırla başlar. Yukarıdaki ifade, 1980’lerde Avusturya başkentinde görülen Türklerin, Avusturya toplumu için taşıdıkları anlama işaret etmesi bakımından önemlidir. Yazar bu anlamı şöyle açıklar: “Türkler bugün de Viyana’da yaşıyorlar. Fakat bu sefer Fatihler olarak değil, misafir işçiler olarak, efendi değil işçi olarak. Dinî misyon bilinci ya da toprak spekülasyonu yerine, sadece iyi bir iş bulma ümidiyle dolu olarak geldiler” (Möhring, 2012: 9). Avusturyalılar için Türkler artık askerî bir tehdit değildir. Onlar sadece geri gönderilecekleri zamana kadar ülkelerinde çalışan “misafir” işçilerdir. Dolayısıyla geçmişteki gibi dinî ve

askerî bir risk arz etmeyen, aksine kontrol edilen iyi bir işe muhtaç olan ve talep edildikleri için gelen işçilerdir. Buradaki işçi vurgusu son derece önemlidir. Bu vurgu ülkeler arasındaki güncel sosyal ve ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olduğu kadar geçmişte Türklerin Avrupa üzerindeki “efendi, fatih” statülerinin de bittiğinin altını çizen ve hatırlatan bir niteliğe sahiptir.

Möhring (2012: 9) Türk işçilere dair ifadelerinde “Çokları geri gidecekler ama bazıları, 1529 ve 1683 sonrasında olduğu gibi kalacaklar. Bunların sayısının ne kadar olacağı belli değil; kesin olan onların artık yerli halkla birlikte Viyana’nın imajını belirledikleri.” diyerek Türk işçilerin “yabancı” olarak şimdinin Viyana imajındaki rolünü sorgulamaya açmıştır. Möhring, Viyana’daki Türk varlığının geçmişle bağını kurarak kuşatmalar sonrasında Viyana’da kalan Türkleri ve bu esir Türklerin pek çok Avusturyalı ailenin soy geçmişinde yer almışlığını hatırlatmıştır. Kitabın adının “Türkisches Wien-Türk Viyana” olarak belirlenmesi de geçmişin bu mirasına bir atıf niteliği taşımaktadır. Geçmişte ülkelere bir dış tehdit olarak gelen Türklerin, 1960’lardan itibaren misafir işçi statüsünde yeniden gelmeleri iki farklı döneme ilişkin bağının kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Neticede Viyana şehrinin Avrupa tarihindeki önemi, Türklerle mücadeledeki rolünden kaynaklanmaktadır. Sadece Avusturya’nın değil, Türk tehdidi altındaki tüm Avrupa’nın kadersel sürecinin yönünü değiştiren Türk ilerleyişinin Viyana’da durdurulması hadisesi, Viyana’nın tarihsel kimliğini ve imajını belirleyen bir dönüm noktası olma özelliğini taşır. Viyana, Hristiyan Avrupa’yı tehdit eden “Doğudan gelen Müslüman-Türk” tehdidinin püskürtüldüğü, “kurtuluşun” sembolik mekânıdır. Viyana’nın kurtuluşu, Avrupa’nın kurtuluşudur. Bu sebeple Avusturya’nın talebi üzerine başlangıçta kısa vadeli olarak kabul edilen ve zamanla yerleşik hâle gelen hatta vatandaşlık alarak misafirlikten ve yabancılıktan resmiyette çıkan Türk işçiler, farkında olmadan Avusturyalılar için kollektif belleğin bir hatırlatıcısı olmuş ve geçmişin bazı duygularını tetiklemişlerdir.

Almanca konuşan devletlere çalışmak üzere giden Türklerin karşılaştıkları söylem ve muamelelerde kollektif belleğin izleri, gündelik hayatın yanı sıra siyasi ve dinî alanlarda da görülmektedir. Çakır’ın (2012a: 28), “*Alman Kültüründeki Türk İmajı*” başlıklı makalesinde dile getirdiği üzere Alman kültüründe; ülkede yaşanan her olumsuzluğun kaynağı olarak yabancıların görülmesi Alman toplumsal tarihini bilenler için olağan karşılanırken, Almanya ya da Avusturya’ya giden Türkler,

kendileri ile ilgili olumsuz söz ve eylemlerle karşılaştıklarında büyük bir hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Türklerin “dost” ülkeler söylemi ile şekillenen düşünceleri özellikle “Türk” olmaları sebebiyle karşılaştıkları aşağılama ifadeleri ile bir kırılma yaşamıştır. Çakır (2012a) bu durumun sebepleri arasında “*missae contra Turcas-kitleler Türklere ve kâfirlere karşı!*” olarak bilinen bir söylemin mevcudiyetini hâlâ korumasını gösterir. Bu söylem özellikle Türkiye’nin AB müzakereleri sırasında yeniden diriltirmiştir. Kolektif bellekte yerleşik hâle gelmiş ve Türklere ilişkin korku, nefret ve düşmanlık imgelerini içeren bu söylem, özellikle 16. yüzyıl Avrupasında Türklerin akınlarına karşı Papa önderliğinde düzenlenen ayinler, haber bültenleri, vaazlar, dualar vb. oluşan propaganda nitelikli söylemlerin geneline verilen bir isimdir (Çakır, 2012a: 28).

Avrupa belleği yazılı literatür, görseller, ikonografya, illüstrasyonlar, anıtlar, heykeller, mabedler vb. şekillenmiş bir bellektir. Viyana’nın Hristiyan Avrupa için önemi tarih yazını başta olmak üzere edebi yazın türleri, sahne sanatları, müzik eserleri, bilimsel araştırmalar, kitlesel nitelikli gazeteler, resimler, seyahatnameler, günlükler, halk şarkıları, masallar, hikâyeler ve şiirler yolu ile birbirini pekiştirecek şekilde çok yönlü toplumsal hayatın içine akmıştır. “Viyana’nın Kurtuluşu” anıtlar ve yıldönümü törenleri ile de canlılığını mütemadiyen muhafaza etmektedir. Türk’ün kolektif belleğinde Viyana’nın alınamaması, Batı’daki Türk ilerleyişini durduran ve geri çekilmeyi başlatan ve daha çok sonuçlarının kritik edildiği tarihsel bir dönüm noktası olma niteliğini taşımaktadır. Viyana, Türkler için tarih dersleri ve tarihe özel merakı olanların dışında özel bir ehemmiye haiz olmamış ve gündelik hayatın akışında düzenli olarak hatırlatılması gereken bir vakıa olarak görülmemiştir. Halbuki aynı Viyana, Avrupa belleğinde çok çeşitli yönleri ile işlenen adeta kazınan ve sürekli hatırlatılan Hristiyan Avrupalı kimliğinin bilincini oluşturan temel retorik unsurlardandır. Bu açıdan tarafların hafızalarında aynı olayın hatırlatılma sıklığı, biçimi ve niteliği eş değer olmadığı gibi ulusal kimliğin yaratım sürecinde üstlendiği fonksiyon da benzer değildir. Viyana Kuşatmasının, Türk toplumunun ulusal kimliğinin yaratım sürecinde rolü, Avusturya ulusal kimliğinin yaratım sürecindeki rolü kadar güçlü değildir. Bu sebeple olayın üzerinden yüzyıllar geçmiş olsa da Avusturyalılar için Viyana’nın kurtuluşu tazeliğini korumakta ve Türk işçilerin Viyana’da görülmeleri tarihsel nefret söylemi için hatırlatıcı bir eylem yaratabilmektedir.

Tarihsel süreçte kitleleri Türklere karşı harekete geçirici söylemler, temelde Türk'ün Avrupa için yabancı, öteki ve düşman imgesini kalıcı olarak belleklere yerleştirmiştir. Bu söylemlerin yer yer gün yüzüne çıktığı ve konjonktür çerçevesinde hatırlatıldığı örneklerle karşılaşmaktadır. Türkiye'nin dış politikada aktif olması, Avrupa'da ikamet eden Türklerin tehdit olarak algılanmasına yol açacak bir durumda geçmişin söylemlerine başvurulabilmektedir. Çünkü "Türk", Avrupalılar için diğer işçilerden farklı bir tarihsel arka plana sahiptir. Almanya ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerine iş, akademik çalışma, sanat, ticaret, kamu görevi, seyahat vb. sebeplerle gidenlerin de tecrübe ettiği ve özellikle yerleşik hâle gelmiş Türk nüfusunun karşılaştığı "tarihsel nefret söylemi" kolektif belleğe yerleşmiş imgelerden arı olmadığı gibi bizatihi onun bir sonucu olarak görülmesi daha açık bir okuma yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Türk korkusunun en derinden hissedildiği ülkelerin başında gelen Avusturya'da Türk'e ilişkin imgeler, daha çok "korkunç Türk imgesi" üzerinden işlemektedir. İlk karşılaşmaları Haçlı Seferlerine denk gelen Türkler ve Almanlar, sırasıyla II., III., IV. ve VI. Haçlı Seferlerinde Alman hükümdarları ve askerleri ile savaşımlardır (Keleş, 2016: 114). Osmanlı Beyliği'nin önce Bizans'ın Batı topraklarını ele geçirmesi ardından Gelibolu ve Balkanlara yönelik ilerlemesi ve bu ilerleyişi durdurmak amacıyla toplanan Haçlı kuvvetlerini etkisiz hâle getirmeleri özellikle Orta Avrupa'daki devlet ve toplumları oldukça tedirgin etmiştir. İstanbul'un fethi de bu tedirginliğin tepe noktasını oluşturmuştur. İstanbul'un düşmesi, Türk tehdidinin önlenemezliğini göstermiş ve giderek yaklaşan tehdit algısı, Hristiyan Avrupa'nın din eksenli mukavemet göstermesi için bir baskı unsuru oluşturmuştur. Avusturyalı tarihçi Karl Voçelka'nın sürece ilişkin değerlendirmeleri meselenin Avusturya cenahından okunuşunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Voçelka (1977: 8-10), Avusturya ve Balkanların Türkler karşısında varlık gösteremeyişini siyasal, sosyal ve ekonomik nedenlerle açıklamıştır. Buna göre tarımla uğraşan köylüler ruhban sınıfını ve soyluları beslemekte ve sistemin tüm yükünü çekmektedir. Türk ordularının manevra kabiliyeti ve hızı karşısında şövalyelerin ağır kalması ve Türk korkusu nedeniyle soylular, köylüleri Türklere terketmişler bu durum geri kalan köylülerin üzerindeki vergi yükünün daha da artmasına ve köylülerin isyan etmesine yol açmıştır. Voçelka, Türk tehdidi nedeniyle ekonomik, dinî ve siyasi baskı yiyen Macar, Slovak ve sonrasında Avusturya köylülerinin başlattığı isyanların da soylular tarafından çok

ağır şekilde bastırıldığını belirtir¹¹³. Ağır vergilere rağmen Türklere karşı mal ve can güvenliklerinin korunmaması köylüleri, kiliseleri müstahkem hâle getirmeye yöneltmiştir (Kocadoru, 1990: 118). Vögelin (1977: 11), Avusturyalıların böylesine güçlü bir düşmanla karşılaşmalarının toplumda derinden bir etki yarattığını ve bu etkinin ilk önce Ortaçağ'ın yerleşik hukuk ve toplumsal düzenini ters yüz ettiğini kaydeder.

Türk tehdidinin çok yönlü değişimleri tetiklemesinin yanı sıra siyasi, dinî ve ekonomik erk sahiplerince kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin, Habsburglar, Türk tehdidini halktan daha fazla vergi toplayabilmek adına kullanmışlardır. Jezernik (2012: 18), Türk tehdidinin II. Viyana Kuşatması sonrasında etkisinin azalmasına rağmen hem toplumsal kontrolün sağlanması hem Habsburgların meşruiyetinin tesis edilmesi hem de Habsburgların Avrupa devletleri üzerinde otoritesini artırılması amacıyla kullanıldığını kaydeder. Türk tehdidini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan bir diğer otorite de Papalıktır. Papalık özellikle katolik mezhebinin dinî ve siyasi nüfuzunu güçlendirmek ve yaymak için Türk tehdidine karşı Haçlı seferleri organize etmiştir. Ancak süreç Protestanların da varlıklarını muhafaza etmelerine imkân yaratmıştır. Türk tehdidi özellikle dinî açıdan Protestan hareketine alan açmış ve Kanuni'nin Alman Seferi, Protestanların varlıklarının bir nebze de olsa kabul edilmelerini sağlamıştır. Örneğin Mohaç Savaşı'ndan sonra Macaristan'a yardım edilmesi kararı alınmış, her eyaletin Allah'a ve krala karşı sorumluluğunun kendilerine yüklenmesi kabul edilmiş ve böylece Protestanlara ilk taviz verilmiştir (Balkış, 1994: 13). Dolayısıyla Türk tehdidi algısı belirli amaçlar doğrultusunda propaganda malzemesi olarak kullanılmış, siyasi ve dinî emeller çerçevesinde bir enstrüman olmuş ve abartılı ifadeler eşliğindeki Türk imgesi pekiştirilerek kullanılmıştır (Akpınar, 2006: 22, Coşan, 2018: 25).

Avusturya'daki Türk imgesine ilişkin doktora tezinde Yüksel Kocadoru, özellikle Viyana kuşatması öncesinde öne çıkan Türk karşıtı propagandanın sebeplerini şöyle açıklar (1990: 146- 154) :

¹¹³ Yüksel Kocadoru (1990: 117), kendilerini Türklere karşı korumayan soylulara karşı çiftçilerin köylü birlikleri kurduklarını ancak düşmanla karşılaşmada çoğu çiftçinin savaşmaktan kaçtıkları için birliğin dağıldığını, soylular tarafından birlik başındakilerin idam edildiğini kaydeder.

1- Geleneksel Hristiyan-Müslüman çatışması: Haçlı seferlerinden itibaren Araplardan sonra Türklerin Hristiyanlığın ortak düşmanı haline gelmesi ve kutsal yerlerin kurtarılması hedefi ile yaklaşan Türk tehdidine karşı Avrupa'nın sefeber edilmesi.

2- İslamın bir alternatif olarak varlığı: Hristiyan toplumunun İslamlaşma korkusu. Bu sebeple İslam'ı yozlaşmış ve tahrif edilmiş olarak göstererek Hristiyanların Müslümanlaşması önlenmeye çalışılmıştır.

3- Türklerin Hristiyan topraklarındaki fetihleri,

4- Bir kriter olarak Avrupa kültürü: Türklerin göçebe oluşları nedeniyle Avrupa, Türkleri Avrupa kültürünün bir parçası olarak görmemiş ve Avrupa kültürüne karşı bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Kocadoru (1990), Türk karşıtı propaganda olarak tanımladığı ve korkuya dayalı Türk imgesinin; kilise, asiller ve siyasi erk sahiplerinin ihtiyaçları çerçevesinde abartılarak işlendiğini ifade eder. Örneğin kilise, toplumdaki yolsuzluk, hırsızlık, ahlaksızlığın sonucu olarak Türklerin Tanrının bir cezası olarak gönderildiğine dair düşünceyi empoze ederken benzer şekilde asillerin de “Türk Vergisi” ile vergiyi düzenli toplayabildiklerini kaydeder. Türk korkusu ile köylülerin isyanı engellenmiş, vergiler düzenli ve yüklü miktarda toplanmış, halkın kiliseye sadakati sağlanmış, asillerin lüks harcaması gizlenmiş ve yönetim sisteminden kaynaklanan problemler örtbas edilebilmiştir. Dolayısıyla 14. yüzyıldan itibaren Avrupa topraklarında etkisini gösteren Türk tehdidi, var olan toplumsal düzenin devamlılığını sağlamada erk sahiplerince önemli bir enstrüman haline getirilmiştir. Ancak Türk ilerleyişinin karşısında uzunca bir süre varlık gösterilemeyişi sürecin öngörüldüğü şekilde gitmesini engellemiş; Türkler karşısında yalnız kalan köylüler ya Türklere sığınmışlar ya da Türklere karşı mücadele etmek amacıyla kendi aralarında köylü birlikleri kurmuşlardır (1990: 155-160).

Margret Spohn (1993: 21), Osmanlı'da verginin belirli bir düzeninin olması ve çalışma koşullarının daha insani olması nedenleri ile pek çok Alman köylüsünün Osmanlı topraklarına sığındığını kaydeder. Mohaç Savaşı sonrasında yayımlanan Yeni Gazete'de yer alan “*Newe Zeitung. Die Schlacts des Türkischen Keyzers mit Ludanico etwan König zu Ungarn geschehen am tag Johannis entheuptung 1526 (...)*” başlıklı haberde ise Salzburglu ve Würzburglu köylülerin çoğunun Türklerin tarafına

geçtiği bilgisi yer almaktadır (Kula, 2011: 7). Dolayısıyla Türk tehdidi sadece askeri bir tehdit değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik, demografik ve dinî açıdan da güç kaybına yol açan bir tehdittir. Bu tehdidin doğal bir sonucu olarak feodal toplum ilişkileri tehlikeye girmiş ve soyluların toplumsal güçlerini kaybetme endişeleri artmıştır. Bu bağlamda Türk korkusu, bir yandan var olan düzenin devamını sağladığı gibi bir yandan da düzenin asiller, monarşi ve kilise aleyhine bozulmasına yol açmıştır.

Dönemin şartları çerçevesinde üretilen ve kullanılan Türk imgesi, sadece geçmişin konusu olmamış ulus bilincinin oluşturulmasında bir işlev de üstlenmiştir. Anma törenleri, etkinlikler, yazılı ve görsel anlatılar yolu ile kolektif bellekteki imgeler tazelenmiştir. Örneğin I. Viyana Kuşatması'na ilişkin Möhring'in anlatısı, dönemin doğrudan bakış açısı olmasa da sonradan yazılan bir anma anlatısı olarak kayda değerdir. Viyana'nın kurtuluşunun 300. yılı törenleri kapsamında yazılan eser, Türk imgesinin dünü ve bugününe ilişkin önemli detaylar içermektedir. Möhring (2012), Viyana'nın savunmasız ve hazırlıksız yakalandığı kuşatmada, Türklerin şehrin neredeyse içine uzanan hareketini şöyle ifade eder: “Şark, ülkelerini ele geçirmişti”. Böylece Möhring, Türkleri ve onun temsil ettiği medeniyeti “Şark” ve kendi ülkesini de “Garp” olarak tanımlamıştır. Buna göre Şarktan-Doğu'dan gelen tehdit algısının bir tezahürü olarak Türk, sel sularına benzetilmektedir (2012: 32-33): “Önüne gelen her şeyi beraberinde götüren akıncılar, fazla oyalanmazlar, bir şeye ulaşır ulaşmaz onu yakalar ve alırlar. Öldürürler ve gittikleri her yeri öyle tahrip ederler ki oralarda yıllar sonra bile hayat yeşermez”. “Türk'ün bastığı yerde ot bitmez” sözünü hatırlatan bu ifadeler, aynı zamanda “Türk seli-Türk istilası” kavramının tarihsel kökenine vurgu yapmakta ve yenilmez Türk imgesinin oluşum sebeplerini de izah etmektedir. Türk akınlarının bir sele benzetilmesi –Möhring, bu ifadeyi Türklerin bizzat kendilerinin söylediğini ifade eder- Türklerin AB'ye girme ve vizesiz seyahat tartışmalarının yaşandığı dönemde yeniden gündeme gelmiştir. Bu benzetme kolektif bellekte Türk'e ilişkin bazı imgelerin dönemler arasında aktığının da bir göstergesidir. Möhring de bu akışı (2012) “olağanüstü düşman” ve “insanların korkulu rüyası” olarak nitelendirdiği Türklerin, I. ve II. Viyana kuşatmaları ile Avusturyalılara yaşattıklarının yüzyıllar geçse de Avusturya halkının bilincinde muhafaza edildiğini söyleyerek teyit eder. Örneğin I. kuşatmada kahramanca savaşı ile meşhur Osmanlı askeri “Çerkez Dayı”nın cenazesi şehit düştüğü yere defnedilir. Bugün onun anısına Strauchgasse'da (Gavur Sokağı) bir binanın üzerinde bulunan heykeli hem savaşı hem de savaşın

insanla ilgili boyutunu hatırlatıcı bir misyon üstlenmektedir. Hatta Möhring, Viyana’da masal gibi anlatılan Çerkez Dayı’nın cesedinin ve atının mumyalanarak muhafaza edildiğini belirtir. Yine kuşatmada Türk lağımıcı askerlerinin şehrin altından girişlerini fark ederek kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasında önemli bir rol oynayan fırıncı loncasına gümüş kupa ve bazı ayrıcalıklar verilmiştir. Fırıncı lonca esnafı paskalya tatilinin ikinci gününde marşlar ve bayraklar eşliğinde Viyana caddelerinde bu günü hatırlatıcı bir kutlama yapmaktadırlar (Möhring, 2012: 38- 41).

I. Kuşatmayı mütakiben Sultan Süleyman’ın son seferi olan Zigetvar Seferi de Avusturya halkında büyük korku ve paniğe neden olmuştur. Leyla Coşan (2012: 89), bu korku ve bekleyişin pek çok dua ve vaaza neden olduğunu kaydeder. Aşağı Avusturya bölgesinde her gün Türk çanları eşliğinde okunması gereken ev duasında (Coşan, 2012: 355-356):

Senin zavallı Hristiyanlığını ve bizim sevgili ülkemizi, yağmacılık ve zindanla, ateşle ve kılıçla, tamamıyla harap edip yok etmeyi korkunç öfkesiyle hedefleyen, kana susamış ezeli düşman olan Türk’e karşı tüm gücünle müdafaa et. Ve ellerini sana inananların kanında yıkamasına, gurur ve kibir içerisinde: Nerede şimdi Hristiyanların Tanrısı, diye konuşmasına izin verme. (...) Türkleri bize hak edilmiş ceza olarak göndermene ve seni öfkeliendirmemize neden olan ağır günahlarımızı görme.

şeklinde açıkça ifade edildiği üzere Türkler, işlenilen günahlara karşı Tanrı’nın bir cezası, kibirli, şedid, öfkeli ve yağmacı olarak nitelendirilmişlerdir. Duada yer etmiş Türk imgesi aynı zamanda Katolik kilisesinin kendi gücünü ve dogmalarını Türk tehdidi üzerinden empoze ettiğinin de bir göstergesidir. Dualar kadar vaaz ve ilahiler de korku unsuru olarak Türkleri işlemektedir. 15. yüzyıldan 18. yüzyılın sonuna kadar “*Türkenpredigt*” adı verilen (Balkış, 1994: 54) bu vaazlar, dinî propaganda işlevi üstlenmiş Türklere karşı halkı harekete geçirmiş, vergiler hususunda halkı ikna etmiş ve birlikteliği tesis etmiştir. Coşan (2012a: 259) özellikle 1590’lı yıllarda Türk’ün bambaşka bir önem kazandığını, mahşer gününün yaklaştığı ve yaşadıkları toprakların Türkler tarafından ele geçirileceği korkusunun halkı sardığını kaydeder. Böylece Türk, kıyamet alameti olarak görülmüştür. Ancak II. Viyana Kuşatması’ndaki galibiyetle birlikte dua, vaaz ve ilahilerin sayısı da azalmıştır (Coşan, 2012a: 95).

Avusturya’da halk Türk akınları karşısında sadece dua, ilahi, vaaz gibi dinî metinlerle yaşadıkları korkuyla baş etmemiş aynı zamanda batıl inançlar ve sembolik unsurlarla da kendilerini korumak istemişlerdir. Örneğin, *Türkenrauze* adı verilen

Türk haçları¹¹⁴ savaş alanlarında kullanılırken, ev damlarına, bacalara, çeşme başlarına Türk kafaları dikilmiştir (Balkış, 1994:56). Bu kafaların¹¹⁵ özellikle II. Viyana Kuşatması ile Türk tehdidinin durdurulması sonrasında dikildiği bilinmektedir. Sembolik değer taşıyan bu heykel ve anıtlar özellikle Türk akınlarına maruz kalan Aşağı Avusturya ve Viyana’da görülebilmektedir. Gerek anıtlar gerekse haçlar ve Türk kafaları ile Avusturya kolektif belleğinde Türk’ün taşıdığı anlam canlılığını korumaktadır.

Coşan’ın (2012b) tespit ettiği bir başka husus da Türk korkusunun sadece kilise tarafından değil yayıncılar tarafından da istismar edildiği ve toplumun bir takım mucizevi işaretler çerçevesinde manipüle edildiğidir. Bu manipülasyon el ilanları ve özellikle de gazeteler aracılığıyla yapılmıştır. Örneğin, Avusturya ve Hırvatistan’ın bazı bölgelerinde görülen kuyruklu yıldız, Londra’da 1664 tarihli bir gazetede, yakın zamanda Türklerin saldırıya geçecekleriyle ilişkilendirilerek haber yapılmıştır (Coşan, 2012b: 44-69). Bu haber aynı zamanda Orta Avrupa’da yaşanan bir gökyüzü olayının, Londra gibi Türk tehdidine doğrudan maruz kalmayan bir yerde bile Türklerle ilişkilendirilerek yakından takip edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Benzer bir haberi aktaran Coşan, Avusturya ve Macaristan’ı etkisi altına alan çekirge istilasının da Türklerle ilişkilendirilerek sunulduğunu kaydeder. Belgrad ve Mohaç’ın alınmasından sonra yapılan haberde her şeye zarar veren çekirgelerin tarlalara bıraktıkları kurtların “tuhaf görünümlü Türk askerleri gibi önlerine geleni yok ettiklerini” ve çekirgelerin Türkiye’den geldiği kaydedilmiştir (Coşan, 2012b: 129). Bununla birlikte çekirge, Avrupa’da doğa ve canlılar üzerindeki Türk istilasından kaynaklı tahribatı anlatmak üzere metaforik bir anlam da taşımakta ve “Türklerin geçtiği yerde ot bitmez” sözünü anımsatmaktadır. Coşan; Türk, Türkiye ve İstanbul’la ilgili haberlerin çok dikkat çektiği ve bu kelimelerin geçtiği haber kağıtlarının daha çok sattığını kaydeder (2012b: 128-129). Bu durum, satışları artırmak adına haberlerin sıklıkla ve asparagas olarak yapılmasına da yol açmıştır.

¹¹⁴ Aşağı Avusturya’da Klosterneuburg’da Türk haçına ait fotoğraf için <https://www.oeaw.ac.at/tuerkengedaechtnis/denkmaeler/ort/klosterneuburg-tuerkenkreuze-am-haschberg>

Erişim Tarihi: 10 Aralık 2023.

¹¹⁵ <https://www.oeaw.ac.at/tuerkengedaechtnis/denkmaeler/ort/lenaugasse-tuerkenkopf> Erişim Tarihi: 10 Aralık 2023.

Türk korkusu çerçevesinde çok sayıda yazılı eserin yayımlandığı bilinmektedir. “*Türkenpublizistik*” olarak adlandırılan Türklerle ilgili gündelik yayınların çok farklı türleri bulunmaktadır. Lale Babaoğlu Balkış (1994), Avrupa’da Türklerle ilgili algının oluşmasında yazılı ve görsel materyalleri tasnif ettiği çalışmasında; el ilanları, gazeteler, broşürler, raporlar, tarih anlatıları, gezi notları ve hatıratlardan zengin bir literatür bulunduğunu kaydeder. Balkış’ın (1994: 43-52) verdiği bilgilere göre; *flugblatt*, Türk tehdidine karşı propaganda amacıyla hazırlanan bir iki sayfadan oluşan resimli el ilanlarıdır. Neuen-Newen Zeitungen¹¹⁶ adı verilen yeni gazeteler, olaylara şahit olmuş kişilerin anlatımlarına dayanan bir sayfalık sansasyonel nitelikli metinlerdir. Gazetelerin Türk korkusunun yayılmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Ayrıca Türklerin hareketleri hakkında haber alma ihtiyacı, gazetelerin toplum hayatında yer edinmesinde de etkili olmuştur. Kocadoru (1990: 163), el yazısına dayalı gazetelerin yerini alan ve metal harflerle basılan gazetelerin “yeni gazete” “Neuen Zeitungen” olarak adlandırıldığını, bu gazetelerin Nünberg, Köln, Frankfurt, Strasburg, Basel ve Viyana’da basıldığını kaydeder. Gazetelerin farklı şehirlerde dağılma hızı da dönem şartlarına göre oldukça yüksektir. Onur Bilge Kula (2011: 4), yeni gazetelerin, pazaryerlerinde, kilise önlerinde, sokaklarda, dinsel törenlerde sesli okunduğunu ve sokak satıcılarınca satıldığını böylece yaygınlık kazandığını belirtir. Gazetelerdeki haber akışını istihbaratçılar ve diplomatik görevliler sağladığı gibi bazı gazeteler seyyahlar ve tacirlerden de faydalanılmıştır (Akpınar, 2002: 115). Böylece haberler uzak mesafelere rağmen neredeyse günlük hızla dağıtılabilmektedir. Örneğin Viyana’nın ikinci kez kuşatılmasına ilişkin haberler, İngiltere’de yayımlanan London Gazette’de düzenli olarak yayımlanmıştır. Osmanlının 12 Eylül 1683 tarihinde Kahlenberg Muharebesinde aldığı hezimet, “*A Brief Relation of the Siege of Vienna*” başlığı ile gazetede yayımlanmıştır (Gürcan, 2016: 85). Böylece Türklerle ilgili gelişmeler Avrupa’nın pek çok yerinde yakın zamanlı takip edilebilmiş, odak noktasını Türk korkusu ve Türk tehdidinin oluşturduğu gazeteler bu “ortak ve ezeli düşmana” karşı propaganda üretebilmişlerdir.

Türk adının geçmediği gazetelerin neredeyse olmadığına dikkat çeken Kocadoru (1990: 164-165), gazetelerde Türklere karşı halkın üzerine düşeni yapmasını, sabırlı olmalarını ve vergilerini düzenli ödemelerini konu edinen yazıların çıktığını belirtir.

¹¹⁶ Onur Bilge Kula (2011: 3) bu gazeteleri “Yeni Haber” olarak isimlendirmiştir.

Dolayısıyla Avrupa'nın ortak ötekisi, toplumsal hakimiyeti elinde bulunduran siyasi ve dinî güçlerin iktidarlarının devamını tesis etmede bir rol oynarmıştır. Türk korkusu vergilerin düzenli toplanması, askere alım, kilise çatısı altında dinî vecibelerin yerine getirilmesi, bağış toplama gibi konularda siyasi ve dinî iktidarın düzenini koruyacak uygulamalarda itici güç oluşturmuştur. Düzenin tesisinde “korku” ve “tehdit” algısının canlı tutulması önem arz ettiğinden Türk korkusunu sürekli topluma empoze edecek içerikler oluşturulmuştur. Bu içerikler birbirini destekleyen ve tamamlayan farklı anlatı biçimleri ile topluma sunulmuştur. Günlük tekrara dayalı Türk karşıtı propagandada belirli söz kalıpları ve etiketleme ifadeleri kullanılmıştır. Örneğin “Hristiyanlığın baş belası”, “Hrsitiyanlığın yok edicisi”, “Türk kudurmuşluğu”, “Türk acımasızlığı”, “kanlı köpek”, “kan köpekleri”, “güçlü düşman”, “yakıcı, yıkıcı, yağmalayıcı Türk”, “ebedi düşman” gibi söz kalıpları metinler de sıklıkla kullanılmıştır (Kula, 2006: 319). Bu söz kalıplarının sürekli tekrar edilmesi ile Türklere ilişkin imgeler yerleşik hâle gelmiştir. Dile yerleşen, yazılı ve sözlü literatüre geçen bu ifadeler aynı zamanda sonraki nesillere de aktarılmıştır. Özellikle yazılı ve görsel literatür aracılığı ile Türk acımasızlığı detaylı şekilde anlatılmıştır. *Belegerung der Stadt Wienn* gazetesinde Türk acımasızlığı hakkında (Kula, 2011: 10); Ems, Steiermark ve diğer bölgelerde Türklerin her yeri yakıp yıktıkları, binlerce insanı öldürdükleri, kimilerini zorla götürdükleri, hamile kadınların karınlarından bebeklerini dışarı çıkarıp attıkları, çocukları kazığa oturttukları, genç kızlara tecavüz ederek sokağa attıkları yazılmıştır. Dolayısıyla sık tekrara ve günlük tehdit algısını canlı tutmaya dayalı basit propaganda taktikleri ile gazeteler olumsuz Türk imgesinin Avrupa kolektif belleğine yerleşmesinde, yayılmasında ve kamuoyu oluşturulmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Kula, gazetelerin Hristiyanlık vurgusunu yapmakla beraber Asyalı-Doğulu Türklere karşı Batılı-Avrupalı kimliğinin ortak çıkarlarını merkeze alarak bir sonraki yüzyılın oryantalist düşüncesine zemin hazırladığını kaydeder (2011: 11).

Kula (2006) yeni gazetelerde yayımlanan haberlerin bugünkü Türkiye karşıtlığına kaynaklık yapmasına dikkat çeker. Yeni haberler, Hristiyanlık vurgusu taşımalarının yanı sıra Avrupa'nın ortak yararını öne çıkartmaktadır. Bu ortak çıkar dayanağını Türklerin Tanrı'nın bir cezası olarak gören Luteryan düşünceden almaktadır. Din temelli bu düşünce Türkleri, Avrupa'nın ortak ötekisi yapmış ve bu öteki imgesi uzunca süre yazılı metinlerde tekrar edilmiştir. Kula, Avrupa'nın ortak

ötekisine dair bu imgenin dile sindiğini ve bugünü dahi etkilediğini kaydeder. Bununla birlikte bebekleri öldüren, tecavüz eden, korkunç Türk imgesi Avrupa'nın düşmanı karşısındaki kimlik bütünlüğünü tesis etmede önemli bir rol oynamıştır. Türk zalimliği anlatılırken kullanılan kaftan, bıyık, sakal, türban gibi somut nesneler de görsel anlamda Türk'ü imleyen ve bugün dahi kullanılan sembollere dönüşmüştür (Kula, 2006: 316- 318).

Gazetelerle birlikte bir diğer yazılı materyal olan broşürlerde de Türklere esir düşenlerin acıları anlatılarak Türk, insanlığın en acımasız düşmanı olarak tanımlanmıştır. Balkış (1994), “*Absagebrief*” denilen broşürlerin savaş ilanlarını, Türklerin zalimliklerini ve Türk vahşetini konu edindiklerini belirtir. Çocuk ve kadınlara yönelik acımasızlıkların resmedildiği broşürlerde; tecavüzler, kılıçtan geçirilmiş kadın ve çocukların görüntüleri bulunmaktadır. Bununla birlikte savaşta izlenimleri aktaran görevlilerin tuttukları kayıtlar da “*relation*” olarak bilinen raporlardır. Bu raporlarda gazeteler ya da ilanlara göre daha detaylı bilgiler bulunduğunu kaydeden Balkış, raporların dışında önemli bir diğer yazılı kaynak olarak da kroniklerden bahseder. Özellikle kralların ve asillerin yazdırmış olduğu bu kronikler daha çok geleceğe aktarılacak istenilen bilgileri içermekte ancak aynı zamanda kroniği yazdıranların kahramanlıklarını anlatmakta ve onları yüceltecek ifadelerle yer vermektedir (Balkış, 1994: 45-48).

Almanya'da 16. yüzyıldan itibaren yayımlanan “*Türckenbüchlein*” isimli halk kitaplarından bahseden Keleş (2016) Türklerin yaptığı zalimlikler, Türklere esir düşenlerin başına gelenler, gravürler eşliğinde anlatıldığını kaydeder. Keleş bu anlatılarda Türklerin etimolojik kökeni Avrupalıların ezeli düşmanı Troyalılara ya da Kırmızı Yahudilere kadar dayandırıldığını belirtir (2016: 116). Bu yazılı ve görsel materyaller özellikle matbaanın icadından sonra Türklerle ilgili olumsuz imgelerin hızlı bir şekilde dağılmasına, var olan tehdit algısının güçlenmesine ve Avrupa halkları arasında ortak bir hissiyatın ve reaksiyonun oluşmasına hizmet etmiştir.

Yüksel Kocadoru'nun Avusturya'da Türk imgesini çalıştığı doktora tezinde (1990: 166-186), Türk karşıtı propagandayı içeren özellikle yazılı ve görsel anlatılarda bir çok tekniğin kullanıldığını açıklar. Ona göre bu tekniklerden en önemlisi, tarih kitaplarında ya da kroniklerde yer alan yanlış ya da asılsız bilginin metinlerarasında aktarılmasıdır. Kocadoru (1990: 167), Avusturya'nın Osmanlı sınırlarına yakın

bölgelerde yaptığı akınlara karşı köylüleri Türk akınlarına karşı korumayan asillerin özellikle yazdırdıkları kroniklerde kendilerinin savunmada aldıkları rollere ilişkin kayıtlar yazdırdıkları ve hiç olmayan kuşatmaların ya da zulümlerin yapılmış gibi yazdırıldığını örneklerle açıklar. Kocadoru, Osmanlı akınlarının Avusturya'nın güneyinde bulunan Karintiya ve Steiermark bölgesinde başlaması üzerine bu bölgedeki asillerin mağduriyetlerini ve Türklere karşı savunmada gösterdikleri kahramanlıkları anlatan tarih kitapları yazdırıldığını ve Hieronymus Megiser tarafından kaleme alınan *Annales Carinthiae* isimli kitapta anlatılan Türklerin zalimliği ve acımasızlığına ilişkin detayların daha sonraki tarih kitaplarında aynen aktarıldığını kaydeder. Kocadoru, ortaçağ kronikçilerinden Jakob Unrest'in kroniğinde Türklere ilişkin tasvirlerin bu dönem tarih kitaplarında da yer aldığını belirterek kalıp yargıların metinlerarasında aktığını kaydeder (Kocadoru, 1990: 110-113). Bu bağlamda Türklerle ilgili kalıp yargıların oluşmasında özellikle tarih kitaplarının önemli bir yeri bulunmaktadır.

Kocadoru (1990)'ya göre bu tekniklerden ikincisi rakamlarla manüplasyon yapılmasıdır. Bu teknikte çoğunlukla düşmanın (Türklerin) sayıca üstünlüğü vurgulanır ve az sayıdaki Hristiyanın çok sayıda Türk'ü öldürdüğü anlatılırdı. Yine Türklerin yaptıkları eylemlere ilişkin rakamlar gerçeklikten uzak ya da sembolik anlamlar taşıyacak şekilde verilirdi. Örneğin yeni gazetelerde, Türklerin 1100 bakireye tecavüz ettiği haberi yer almıştır. Kocadoru, Hristiyanlıktaki “bakirelik” mevzuunun ehemmiyetine istinaden bu haberlerde “1100” ve “bakire” kelimelerinin kullanıldığını ve böylelikle seçici bir algı oluşturduğunu belirtir (1990: 165).

Kocadoru (1990) Türk karşıtı propaganda da İncil'de geçen olay ve kişilere atıf yapılmasının da sıklıkla kullanılan bir teknik olduğunu belirtir. Bu anlatılarda Türkler; gazete, el ilanı, broşürlerde yer alan ilistürasyonlar ve resimlerde “çocuk katili, kadın tecavüzçüsü, şeytan, canavar, yamyam olarak gösterilmiştir. Bu imgeler sadece resimlerde, altarlarda görsel olarak işlendiği gibi vaazlar, efsaneler, halk şarkıları gibi sözlü kültür unsurları ile de aktarılmıştır. Türklerin çocukları kazığa oturttuğu, kadınlara tecavüz ederek öldürdüğü görüntüler korkunç ve zalim Türk imgesinin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bu imgeler çok farklı araçlarla eş zamanlı olarak yayılmış ve tekrar edilmiştir (Kocadoru: 1990: 168-176). Kocadoru, her zaman aynı kalıp ifadelerle Türk vahşetinin anlatıldığını ve tekrarın propaganda da önemli bir araç

olduğuna dikkat çekmiştir. İstanbul’un ele geçirilmesi sırasında Türklerin yaptıklarına ilişkin anlatılar; çocukların taşlarla katledildiği, kadınlara, rahibelere, bakirelere tecavüz edildiği, Türklerin hayvanlar gibi uludukları ya da kükrediklerini işleyen anlatıların sadece Avusturya’da değil İsveç, Fransa gibi Avrupa ülkelerinde de tekrar edildiğini kaydeder (1990: 185-187).

Benzer Türk imgelerinin hem yazılı ve görsel olarak tekrarına dayalı propaganda tekniğine iyi bir örnek olarak Franz Karl Ginzkeyx tarafından 1904 yılında yazılan “*Hatschi Bratschis Luftballoon*” isimli çocuk kitabı gösterilebilir. Kitap üzerine inceleme yapan Emrah ve Gülşen İstek (2019) kitabın uçan balonu ile dolaşan zalim ve korkunç Türk’ün Alman çocukları nasıl kaçırdığını konu edindiğini kaydederler. Kitapta elinde dürbünü ile çocuk avcısı olarak dolaşan kavuklu, fesli, sakallı, cübbeli, tütün çubuklu, şişman Türk’ün yakaladığı Fritz isimli çocuğun macerası ve Türk ülkesine gidiş anlatılır. Kitabın 1904, 1922, 1933, 1943, 1962, 1968 ve son olarak 2019 yılında basıldığı bilgisini paylaşan Cansız ve Bolat’ın (2022: 118) içeriğe ilişkin incelemelerinde Türk ülkesine kaçırılan çocuğa çığlık atmanın, ağlamanın ve tepinmenin faydasız olduğunun söylendiği, Türk ülkesine kaçırılan çocukların bir evde kilitli tutuldukları ve aç bırakıldıkları, cami, minare, hilal, deve gibi imgelerle de Türk ülkesinin bazı baskılarda şark ülkesi olarak tasvir edildiği tespit edilmiştir. Yine kitapta hain, kötü, sinsi, tehlikeli, şeytan anlamlarına geelen “Türkish” sözcüğu ile Türklerin yamyamlar gibi çocukları yemeye çalıştıkları anlatılmıştır (İstek ve İstek, 2019: 69). Bu bağlamda Türk akınlarında ele geçirilen esirler ve devşirme sistemine alınan çocuklarla ilgili tarihsel korkunun, bir çocuk kitabı üzerinden Türk’e ilişkin kalıp yargı ve imgelerin nesiller arasında aktarıldığı günümüze kadar da devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Türk’e ilişkin imgeler ile her zaman aynı imajın pekiştirildiğini, ortak düşman algısının Türkler üzerinden inşa edildiğini ve Avrupa’da Türk’e ilişkin imgelerin kolektif olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte gazetelerin daha o yıllarda sansasyonel nitelikte haberler eşliğinde kolektif belleğin oluşumundaki katkısı ve öteki üzerinden Hristiyan kimliğin kendilik imgesinin üretimindeki rolünü göstermesi bakımından da kayda değerdir. Dinî ve siyasi amaçlar doğrultusunda Avrupa kimliğinin tesis edilmesinde Türk tehdidi, birleştirci bir etki yaratmak amacıyla kullanılmış, haber konuları görseller eşliğinde dramatize edilerek sunulmuştur. Böylece Türk nefreti ve Türk korkusu üzerinden birlik ruhu tesis edilmeye çalışılmıştır.

Kocadoru (1990)'nın çalışmasında tespit ettiği hususlardan bir diğeri de Türklerle ilgili haberlerde egzotik hayvan ve unsurlara yer verilmesidir. Deve gibi bu egzotik hayvanlar, Avrupa'dan farklı olana “Doğulu” olana işaret etmektedir. Bu görsellerin altında; “Görüyorsunuz sizin paralarınızla savaşlar yapılıyor, Türkler hatta paşalar esir alınıyor. Vergilerinizle Türklere karşı mücadele edin ve imparatorunuza güvenin.” şeklinde açıklamalar yer almaktadır. Böylelikle halka vergilerin nasıl kullanıldığı açıklanmakta Türklere karşı zaferler de kazanıldığına yönelik propaganda yapılmakta, kiliseye ve imparatora güven tazelenmekte ve vergilerin düzenli ödenmesinin gerekliliği iletilmektedir (Kocadoru, 1990: 188). Bununla birlikte Türklerin yenilebileceğine dair psikolojik motivasyonu sağlamak adına çeşitli etkinlikler de düzenlemiştir. Kocadoru şehirlerin Türkler tarafından kuşatılmış gibi şenlikler düzenlendiğini, bu şenliklerde Türk kıyafetleri giymiş kuklalara saldıran halkın, Türk'ü boğma, ateş etme, vurma, öldürme fırsatı elde ettiğini ayrıca tiyatro, festival, havai fişek gibi gösterilerin de Türk korkusunu yenmede bir araç olarak kullanıldığını ifade eder (1990:190-193). Bu durum II. Viyana Kuşatması'nın kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Türklerin yenilebileceğine dair psikolojik eşiğin aşılmasından sonra Türklerle ilgili tehdit algısı yerini Türklere yönelik psikolojik üstünlüğü ifade eden yeni imgelere bırakmıştır.

Resim 3.4. Alman ressam Hans Sachs¹¹⁷ tarafından yapılmış Türkler tarafından esir alınmış köylüler ve şişe geçirilmiş çocuğu gösteren resim

¹¹⁷https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Guldenmund_Die_gefangen_klangen.jpg
Tarihi: 3 Aralık 2023.

Erişim

Tarihçi Kenneth Setton (2022: 332), 17. yüzyıl Avrupa tarihinde hiçbir olayın Osmanlının II. Viyana Kuşatması'nda aldığı mağlubiyet kadar ilgi görmediğini kaydeder. Setton (2022: 342), Kahlenberg'de (Almandağı) elde edilen zaferin, Avusturya'da her öğrencinin bildiği veya bilmesi gereken bir bilgi olduğunu ifade eder. Avusturya kolektif belleği açısından “seçilmiş bir zafer” olan Viyana'nın hatırlatılabilmesi için özellikle 1883-1983 yılları arasında geniş bir literatür oluşturulmuştur. Zaferin akabinde saray tarihçilerinin notları, askerlerin günlükleri, duvar gazeteleri, kitapçıklara ek olarak sonraki kuşakların anlatıları ile 1683 Viyana Zaferi sonraki nesillere aktarılmıştır. Onur Bilge Kula da sadece 1529 ve 1683 Viyana kuşatmaları hakkında, bibliyografya, doktora tezleri, tiyatro yapıtları, öyküler, noveller, söylenceler, dualar, tarih kitapları, şiirler, konuşmalar ve vaazlar vb. eserlerden oluşan 4.270 yapıtın tespit edildiğini kaydeder (2006: 257).

Viyana şehrin kendisi de kolektif belleğin bir hatırlatma unsuruna dönüştürülmüş ve şehir Viyanalıları bu tarihsel anı hatırlatacak şekilde onarılmıştır (Stoye, 2003: 338). Hatta bu onarımda kuşatmada esir alınan Türkler kullanılmıştır. Viyanalıların düşmana karşı verdikleri mücadele ebedileştirilmek istendiği için zafer, belirli aralıklarla anılmış ve kutlama törenleri düzenlenmiş, şehrin pek çok yerinde anıtlar ve heykeller dikilmiştir. Avusturya Bilimler Akademisinin Viyana'daki Türklerle ilgili bellek unsurlarını yayımladığı “*Türk Hafızası*”¹¹⁸ sayfasında yer alan bilgilere göre; kuşatmanın kaldırılmasının 200. yılı münasebetiyle San Stephan Katedrali'nde “*Türkenbefreiungsdenkmal*” isimli “*Türklerden Kurtuluş Anıtı*” yaptırılmıştır. Yine aynı kutlama törenleri kapsamında 7 Eylül'den itibaren kilisede sabah ve akşam tridium “*Viyana'nın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşunun Önemi*” “*Kurtulan Viyana*” isimli vaazlar okunmuştur. Benzer şekilde 1933 yılında yapılan 250. yıl dönümü kutlamalarında 2 Haziran 1935 yılında kuşatmada Hristiyan askerî liderlerini bileştirmedeki rolü nedeniyle Kapusen Kilesesi'nin önüne “Hristiyanlığın Kurtarıcısı” olarak anılan Keşiş Marco d'Aviano¹¹⁹ heykeli yapılmıştır. 300. yıl dönümünde ise Papa II. Jan Paul Viyana'da Kahlenberg Kilisesi'nde düzenlenen törene katılmış ve burada Avrupa'nın Hristiyan köklerini vurgulayan bir konuşma

¹¹⁸ Yazılı, görsel unsurları ile şehirlerde bulunan Türklerle ilgili anıtların ve Anma programlarının detayları için bkz. <https://www.oeaw.ac.at/en/tuerkengedaechtnis/feiern> Erişim Tarihi: 26 Ekim 2023.

¹¹⁹ Dönemin önemli din adamlarından Marco d'Aviano'nu kuşatmadaki rolü ve kuşatmanın Avusturya kaynakları açısından değerlendirmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Fatma Akay Türker'in “*Avusturyalıların Gözünden Büyük Türk Savaşı*” isimli doktora tezi.

yapmıştır. Kuşatmanın kaldırılmasında stratejik öneme sahip Leh Hükümdarı Jan Sobieski için de Varşova ve Ganz'da anıt dikilmiştir. Yine kuşatmada rol oynayan Savoy Prensi Eugen için Hofburg Sarayı'nın ön cephesine bakan merkezi konumda bir anıt yapılmıştır (<https://www.oeaw.ac.at/en/tuerkengedaechtnis/feiern> Erişim Tarihi: 26 Ekim 2023). Anıtlarda ortak nokta kahramanların atlarının ayakları altında hilal ve Osmanlı tuğları bulunmasıdır. Kolektif bellek unsuru olması yönü ile heykeller, galiplerinin muzafferiyetini, Türklerin de mağlubiyetini hatırlatıcı bir işlev üstlenmiştir. Bugün savaşın izleri, Viyana'nın bir çok yerinde takip edilebilmektedir. Örneğin savaşta elde edilen sadrazamın çadırı, Viyana Şehir Tarihi Müzesinde “Türk Ganimetleri” başlıklı salonda sergilenmektedir. Resimler, gazeteler, yayınlar yolu ile de bu başarı anlatılmış ve bir propaganda unsuru olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda II. Viyana'da Türklerin durdurulması sadece tarihte bir an olarak kalmamış siyasi, sosyal ve dinî cihetle Avrupa'daki Hristiyan birliğinin gücünün sembolik bir ifadesi olarak varlığını muhafaza etmiştir.

Viyana'daki Türk izlerinden biri de Viyana'daki Saint Stephan Katedrali'nin tepesinde bulunan hilal işaretidir. Tam olarak ne zaman katedralin tepesine yerleştirildiği bilinmeyen hilalin, Kanuni'nin Viyana muhasarasında yerleştirildiğine dair bilgiler yer almaktadır. Möhring (2012: 41), katedralin tepesindeki hilalin 1529 muhasarası ile ilgisi olmadığını belirtirken, Kocadoru (1990: 124)'nın Karl Teply'ye dayanarak verdiği bilgiye göre hilalin 1516 yılında katedralin tepesine yerleştirildiğini ve bu işareten dolayı katedralin yıkılmaktan korunduğunu kaydeder. Türklerin hilal ve yıldız sembolüne hürmeten buraya top ateşinde bulunmadıkları ve Türk tehdidinin tam olarak sona erdiği II. Viyana Kuşatması'ndan üç yıl sonra da hilalin sökülerek kaldırıldığı belirtilmektedir (Beydilli, 2013: 117).

Bu hatırlatma unsurlarının yanı sıra sosyal yaşamda da Viyana'nın kurtuluşuna ilişkin izler varlığını sürdürmektedir. Örneğin, Avrupa gastronomisinde önemli bir yere sahip olan kruvasan (ay çöreği), Türk'e ilişkin önemli bir hatırlatıcıdır. Türk sarığını ve hilalini andırır şekilde Viyanalı fırıncılar tarafından Leh Kralı Jan Sobieski'ye ikram edilen kruvasan, daha sonra Viyana Çöreği olarak adlandırılmıştır (Baykan, 2019: 371). Çakır (2012b), kruvasanın bir stigma olarak bilinçaltında “ezeli düşman Türk”ün sarığı ve “Türk hilalini” anımsattığını kaydeder. Viyana mağlubiyetinden sonra Türk ordusundan geriye kalanlar arasındaki kahve çuvalları da

Viyana’da kahve kültürünün başlamasını sağlar. II. Viyana Kuşatması sonrasında yapılan şaraplar da rengi Türk kanına benzemesi nedeniyle “*Türkenblut Wein*” olarak adlandırılır ve Türk kanı niyetine içilmeye başlanmıştır (Çakır, 2012b: 2056).

Leyla Coşan (2018), Türklere karşı varlık gösteren, onlarla birebir savaşan kişilerin Katolik hükümdarlar ve aristokratlar arasında yüceltildiğini kaydeder. Bu kişiler, Türklerden ele geçirilen eşyalar ya da doğrudan bedensel uzuvlarla ödüllendirilmişlerdir. Coşan, savaşlarda ölen Türk askerlerine ait özellikle de yüksek rütbeli askerlerin kafataslarının ve cinsel uzuvlarının kurutularak saklandığı ve bu uzuvların Viyana’nın kurtuluşunu hatırlatan bir unsur olarak tüccarlar tarafından satıldığını hatta kurumlarca da satın alındığını ve müzelerde saklanıp sergilendiğini belirtir. “*Türckenkopf*” “Türk kafası” kelimesi de bu dönem oluşturulan kavramlardan biri olup öldürülen Türkler kastedilmiştir. Coşan, Türk kafalarının saklanması ya da sergilenmesinin sadece Kahlenberg Zaferini ebedileşmek amacıyla yapılmadığını aynı zamanda ve daha çok Türk korkusunun ve bu korkunun aşılmasını sembolik olarak ölümsüzleştirilmek amacıyla yapıldığını kaydeder (2018: 21-23).

Almanca konuşan devletlerdeki Türk imgesi incelenirken Almanlara esir düşen Türk askerleri de üzerinde durulması gereken bir diğer husustur. Esir düşen Türklerin toplumsal hayattaki varlıkları, yaşam öyküleri, onlara verilen isimler, hem kültürde hem de dilde yaşamıştır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda Almanlara esir düşen Türklere “ganimet Türkler” anlamında “*Beuteturken*” denilmiştir (Alperen, 2018: 630). Leyla Coşan ve Stephan Theilig’in (2018: 34-39) yaptıkları araştırmaya göre savaşlarda elde edilen kadın, erkek ve çocuk esirlerin entegrasyonu belirli bir program dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Almanca öğrendikten sonra din eğitimine tabii tutulan esirler vaftiz edilerek, asil ailelerin yanına hizmet etmek üzere verilmişlerdir. Özellikle sağlıklı ve yakışıklı erkekler ve güzel Türk kadın esirler, “*ganimet Türkler*” adı altında çok değerli kabul edilmekte ve sahiplerine şan ve prestij sunmakta bu sebeple de sıklıkla hediye edilmişlerdir (Coşan ve Theilig, 2018: 75). Coşan’ın (2008) Hartmurt Heller’e dayanarak verdiği bilgiye göre 1680’li yıllarda Türk kökenli bir hizmetkâra sahip olmak Almanya’da moda haline gelmiş ve önemli sarayların tümünde bir Türk hizmetkâr bulunmuştur. Coşan ve Theilig (2018: 64), Türk esirlerin özellikle vaftiz törenlerinden sonra toplumun bir üyesi olarak görüldükleri, sayıca az olmaları ve birarada yaşamamalarından dolayı toplumsal entegrasyonlarının daha kolay

sağlandığını kaydeder. Coşan (Teply'den akt., 2008: 3) Viyana'da vaftiz edilen Türk esirlerin yüzde 60'ını kadınların, yüzde 40'ını ise erkeklerin oluşturduğunu, başlangıçta Türk esir elde etmenin zorluğu sebebiyle kayıtların özenli tutulduğunu ancak zamanla çok sayıda esir ele geçirilmesi nedeniyle kayıtların eskisi kadar özenli tutulmadığı bilgisini verir. Alperen (2018: 631), Türklere yönelik vaftiz törenlerinin “*Turkentaufe*” olarak adlandırıldığını halkın önünde gerçekleşen bu törenlerin aynı zamanda “*kâfire karşı galibiyet*” anlamına gelen “*Siegeber die Unglaubigen*” ifadesi ile tanımlandığını kaydeder. Törenlerin 5-6 Ocak gibi dinî günlere denk getirildiğini kaydeden Coşan, “Deccal” olarak nitelendirilen Türklerin din değiştirmesine şahitlik etmenin, törende görerv almanın sevap olarak değerlendirildiğini bu sebeple katılımın yüksek olduğunu belirtir (2008). Coşan ve Theilig'in (2018: 90) kadın esirlere yönelik yaptıkları çalışmada dikkat çektikleri bir husus da bu esirlerin kralın ve soyluların yaptıkları eğlencelerde Türk'ü, Doğu'yu ve egzotizmi temsil edecek şekilde konumlandırılmalarıdır. Bu eğlencelerde Batı'nın Doğu'yu görme ve gösterme biçiminin bir yansıması olarak Türk kostümleri, Türk savaş aletleri, Türklere ait gündelik eşyalar (halı, kilim, yastık vb.) gösterinin bir parçası olarak sunulmuştur. Yıldırım (2008: 493), II. Viyana Kuşatması'ndan sonra 5.000 Türk esirin Münih'e getirilerek burada yol çalışmasında kullanıldıklarını, bakımsızlıktan ve kötü koşullardan çoğunun vefat ettiğini ancak açılan yolun isminin de *Türk caddesi* “*Türken Strasse*” olarak bugüne kadar geldiğini kaydeder. Möhring (2012: 74), Ofenliler, Weissenburglular, Leopoldstadlılar, Neuchrist ya da Bessermann, bütün Kreutzbergliiler, Herzelbergliiler, Mohrenbergliiler ve Weichselbergliilerin Viyanalı vaftiz babalarına göre adlandırılmış olduklarını ve büyük ölçüde Türk esirlerin soyundan geldiklerini kaydeder. Bu esirlerden bazıları ünlü olmuşlar hatta yaşam öykülerini konu alan romanlar yazılmış, bazıları da Osmanlıya karşı savaşa katılmışlardır. Örneğin 1715 yılında dönemin Osmanlı sefirinin imamlığını yapan Mülteci Mehmed Efendi, kiliseye sığınarak din değiştirmek istediğini söyler. Bunun üzerine İmparator VI. Karl ve Prens Eugen'in vaftiz babalıkları eşliğinde Viyana'daki en heyecanlı vaftiz gerçekleşerek imamın ismi Karl Eugen Leopold Stadter olarak değişir (Möhring, 2012: 75). Benzer bir bilgiyi paylaşan Yıldırım (2008: 497), Münih'te “Adrian Türk, Andreas Türk, Hans Türk” bir çok Almanın “Türk” soyadı taşıdığını kaydeder. Bu bağlamda Türk esirler de Alman toplumunda hem kimlikleri nedeniyle rağbet gören hem Avrupalıların Türkleri yendiklerini gösteren bir kanıt hem

de Batı karşısında Doğu egzotizminin bir sembolü olarak günlük yaşamda canlı hatırlatıcılarından olmuşlardır.

II. Viyana Kuşatması ve akabinde yaşanan savaşlarda Türklerin ağır mağlubiyetler alması sonrasında Türklerle ilgili imge de değişmiştir. Türklerin askerî açıdan yenilmez oldukları döneme egemen olan “*büyük Türk*” ve “*barbar Türk*” imgesi, II. Viyana Kuşatması’ndan sonra “*mağlup edilmiş Türk*” imgesine dönüşmüştür. Türklerin ardarda aldıkları yenilgiler Avusturya’da alay ve ironi içeren metinlerin üretilmesine yol açmıştır. Türk imgesinin sanattaki tezahürünün zincire vurulmuş ya da esir edilmiş Türk figürleri şeklinde yansıtıldığını kaydeden Balkış (1994), II. Viyana Kuşatması’nın Avusturya’da “*Kurtuluş Savaşı*” (*Enstatzschlacht*) kabul edildiğini ve bu zaferin pek çok resim ve gravürle işlendiğini ifade eder. Bu dönem yüksek kültür sanat eserlerinde imparatorlar ve savaşta başarı gösterenler kahramanlığın bir ifadesi olarak Herkül gibi mitolojik karakterlere benzetilirken Türkler; hilal, sarık, kavisli kılıç, ok, yay ve bayrak gibi sembolik unsurlarla temsil edilmiştir (Balkış, 1994: 57-60). Resim 3.5.’te görüldüğü üzere Leh Kralı John Sobieski, Türk birliklerinin içinden geçmekte iken resmedilmiştir. Resimde Türk tuğu bir Leh askerince ele geçirilmek üzeredir ve haçın tepesinde Osmanlı sarığı onun üzerinde de bir kuş bulunmaktadır. Resmin izleyici açısından ön kısmında yere düşen bir Türk askeri yerleştirilmiştir. Türkler karşısında alınan galibiyeti sembolik bir şekilde anlatan bu görsel, 1686 yılında II. Viyana Kuşatması’na ilişkin bir tarih kitabının kapak görseli olarak kullanılmıştır.

Türklerin Viyana’daki mağlubiyetlerinden sonra “düşman Türk”leri tanımaya ve kültürel kimliklerini taklit etmeye yönelik bir akım ortaya çıkmıştır. Kocadoru (1990: 237), Avrupa’ya özellikle Fransa ve İtalya üzerinden gelen “*Türkomania*” akımının, Avusturya’ya oldukça geç girdiğini kaydederek bunda Avusturya’da Türklerle ilgili düşman imgesinin hâlâ devam ediyor oluşunun etkisi bulunduğunu ifade eder. Türk usulü yaşama ilişkin ayrıntıların önem kazandığı bu dönemde Türk kıyafetleri ile resim yaptırmak ve Türkler gibi davranmak öne çıkmıştır. Ünlü Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa’nın Martin Van Meytens tarafından 1743/44 tarihlerinde Osmanlı kıyafetleri içerisinde resmi yapılmıştır. Habsburg kültür ve siyasi tarihi hakkında

bilgiler içeren [habsburger.net](https://www.habsburger.net)¹²⁰ isimli web sayfasında verilen bilgilere göre 18. yüzyılda Habsburg'da düğünler bile oryantal dekorasyonlar eşliğinde yapılmıştır. Örneğin Avusturya Arşidüşesi Maria Josepha'nın düğünü için 1719 yılında Türk çadırının, yeniçeri kostümlü muhafızların olduğu özel bir saray yaptırılmıştır. Davetliler de düğüne Türk kostümleri ile katılmışlardır.

Resim 3.5. Viyana Kuşatmasına ilişkin bir 1686 tarihli Gaspar Bouttats tarafından yapılan kitap kapağı¹²¹

Türkler 14. yüzyıldan itibaren Avrupa için bilinmez ve tanımlanamaz bir düşman olarak merak edilmişlerdir. Türklerin özellikle askerî başarıları, devlet düzeni ve Avrupa'ya göre dinî esnekliği sorgulanmış bu alanlarda raporlar hazırlanmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde Türkler yeniden merak konusu olmuştur ancak bu sefer Türk kültürüne ve diline yönelik bir merak söz konusudur. Nedret Kuran Burçoğlu (2003: 175) 18. yüzyılda Avusturya'da Türkçe öğrenmenin moda haline geldiğini özellikle diplomatik ilişkilerde çeviri yapabilecek insan yetiştirebilmek amacıyla "*Sprachknabeninstitut*" "*Diloğlanları Mektebi*" açıldığını ve bu okulda Türkçe ve Türk kültürünün öğretilmeye başlandığını kaydeder. 1886 yılında açılan Viyana Şarkiyat Enstitüsünde Türkçe gramer ve Osmanlı paleografyası dersleri verilmiştir (Baykan, 2016: 370). Türk dili ve kültürüne yönelik ilginin bir sonucu olarak Avusturya'nın elit tabakasında "*Türkofil*" bir tarz gelişmiştir (Tomanan akt. Keleş, 2016: 117).

¹²⁰ <https://www.habsburger.net/de/kapitel/maria-theresia-im-kleid-der-osmanen> Erişim Tarihi: 6 Aralık 2023.

¹²¹ <https://www.rijksmuseum.nl/en/my/collections/1621437--guillermo-palma-calderon/siege-of-vienna-1683/objecten#/RP-P-1904-306,0> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023.

Kocadoru (1990: 240-241), 18. yüzyılda gerçek bir Türk dalgasının başladığını özellikle Fransız yazar Antoine Galland tarafından yazılan Binbir Gece Masalları ile korkunç Türk imgesinin yerini, fantazyaları süsleyecek şekilde erotikleştirilmiş ve egzotikleştirilmiş Şark imgesi ile iç içe geçmiş bir Türk imgesinin olduğunu kaydeder. Bu imgede Şark artık Deccal'in ve onun sapkınlığının mekânı değil ihtişamın ve eşsiz güzelliklerin mekânı olarak tasvir edilmiştir. Kocadoru (1990: 248-249), Avusturya'daki 18. yüzyıl imgesinde zıtlıklar olduğunu bir tarafta Türk korkusu devam ederken bir taraftan da özellikle görsel ve işitsel sanatlarda istediklerini zorla ele geçiren, şehvetli, akılsız vb. Türk imgesi hakim olduğunu belirtir.

18. yüzyıl Avusturya'sında Türklerle ilgili çok sayıda opera yazılmıştır. Baykan (2019: 359), Türkleri konu edinen operaların sayısı 200'ü geçtiğini ve özellikle Osmanlı sultanlarını konu edinen çok sayıda opera bestelendiğini kaydeder. Kanuni Sultan Süleyman, Fatih Sultan Mehmet, Yıldırım Beyazıt, Timur, Attila haklarında opera yazılan Türk hükümdarlarıdır. Spohn (1996: 66) Timurla Beyazıt mücadelesinde Beyazıt'ın yenilmesi ve tutsak edilmesinin operalarda büyük bir keyifle işlendiğini kaydeder. Mozart'ın "Saraydan Kız Kaçırma" operası da Türk imgesine ilişkin önemli eserler arasında yer alır. Türklerin kadına bakış açısının işlendiği eserde karakterler üzerinden korkunç Türk imgesinin yanı sıra merhametli ve bağışlayıcı Türk yöneticisi imgesi de ifade edilir (Güleç, 2004: 92-95). Meyer (2013: 150), Türklerle ilgili yazılan eserlerde egzotizmin öne çıktığını, sahne dekorlarında egzotizmi hissettirecek unsurların kullanıldığını hatta opera izleyicilerinin Türk kostümleri ile opera izlediklerini kaydeder. Operalarla birlikte bu dönem eserlerinde kuşatmalarda ve savaşlarda önemli bir psikolojik üstünlük sağlayan mehter marşları Avrupa müziğini etkilemiştir. Mozart *Alla Turca* adını verdiği eserini mehter marşından esinlenerek yazmıştır. Mozart'ın yanı sıra Beethoven'ın "Türk Marşı", "Dervişler Korosu" da mehter marşlarından esinlenerek yazılmış eserlerdir (Baykan, 2019: 359; Meyer, 2023: 160).

Bu dönem yapılan gösterilerde "Türk kafası" olarak kabul edilen nesnelerle oyunlar oynanmıştır. Hatta 1814'te yapılan Viyana Kongresi öncesinde Kış Binicilik Okulunca kongreye katılan diplomatların duvarlarda ve yerde bulunan sembolik sarıklı Türk kafalarını kılıçla kesme oyunları oynanmıştır. Bu saray eğlencesi ile Türklere karşı kazanılan zaferin, Türk kafalarının bıçaklanması ile anılması ve hatırlatılması

amaçlanmaktadır¹²². Karl Teply (2003), 1667 yılında Margareta Theresia ve I. Leopold'un evlilikleri şerefine düzenlenen kutlamada Türk sefirlerin "*Türk başı yarışlarına*" davet edildiklerini belirtir. Teply, 1700 yılında Türk sefiri İbrahim Paşa'nın bu turnuvaya davet edildiğini ancak Türk başı yerine mitolojik figürlerle değiştirildiğini belirtmiştir (2003: 38-39).

Avusturya cephesinde yaşanan bu durum benzer şekilde Avusturya karşısında kaybedilen savaşlar Osmanlı Devlet yöneticilerinde tavır değişikliğine gidilmesine yol açmıştır. Hâkim oldukları coğrafyada varlıklarını korumakta zorlanan, içte ve dışta pek çok mesele ile uğraşmak durumunda kalan yöneticiler, büyüklenmeci tavırdan vazgeçerek Avrupa'yı tanımaya dönük bir çabaya girişmişlerdir. Aynı zamanda askerî alandaki açıklarını diplomatik sahada koruyabilmek için ikili ilişkilere ehemmiyet vermişler ve Avrupa başkentlerine elçiler göndermeye başlamışlardır. Bu elçiler Avrupa kamuoyunda büyük bir ilgi ile karşılaşmışlardır. Bununla birlikte başta ordu olmak üzere bozulmanın yaşandığı icra alanlarında yenilikler başlatılmış ve ıslahatlar yapmak üzere Avrupa'dan uzmanlar getirilmiştir. Dolayısıyla 18. yüzyıldan itibaren Habsburg imparatorluğu ile ilişkilerde karşılıklı bir yumuşama ve kültürlerarası etkileşimden bahsetmek mümkündür.

Türk'e ilişki imgenin değişiminde üzerinde durulması gereken bir başka boyut da Avrupa'da Helen akımı ile meydana gelen Yunanseverliğin etkisidir. Özellikle 19. yüzyılda Antik Yunan mirasına sahip çıkılması ve bu mirastan beslenilmesinde Türklerin helen topraklarındaki varlığından duyulan rahtasızlığın etkisi olmuştur. Kocadoru (1990) Rönesans ve Aydınlanma düşüncesinin etkisi ile Avrupa medeniyetinin kurucularının kurtuluşu için Doğu'ya ilerlemenin tekrar gündeme geldiğini kaydeder. Bu sebeple Yunan isyanının çıkması ile pek çok helensever savaşmak üzere Yunanistan'a gitmiştir. Kocadoru (1990: 250) Avusturya'nın içerisinde çok sayıda etnik grubu barındırması nedeniyle Almanlar kadar Yunan isyanını desteklemediklerini bilakis dönemin Avusturya gazetelerinde Osmanlı Devleti'nin tutumunu haklı bulan haberler yapıldığını kaydeder. Hatta Wiener Zeitung'da Yunanlıların Türkleri katletmesine yönelik haberler yayımlanmıştır. Yunan isyanında açıkça kendini belli eden bu tavır I. Dünya Savaşı'na giden süreçte ve savaş süresince de devam etmiştir (Kocadoru, 1990: 275). Savaş boyunca Türkler

¹²² <https://www.habsburger.net/de/kapitel/tuerkenkopfstechen-am-hof> Erişim Tarihi: 6 Aralık 2023.

“silah arkadaşı” ve “müttefik” olarak kabul edilmiş ve bu nitelermeler devlet eliyle üretilen propaganda metinlerinde işlenmiştir (Tommenendal’dan akt. Keleş, 2016: 118). Ancak bu müttefikliğin ardında “hasta adam” olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti’nin büyük mirasının önemli bir payı bulunmaktadır. Savaş sonrasında Türk toprakları üzerinde kurulması planlanan nüfuz için Almanya ve Avusturya arasında da örtük bir mücadelenin olduğunu kaydeden Kocadoru (1990: 324), savaş dönemi Avusturya gazetelerinde Osmanlı Halifesinin Cihat ilanının büyük bir sevinçle duyurulduğunu ve Türklerle ilgili olumlu imgelerin yayıldığını kaydeder.

1933 yılında eski düşman imgesine bir güncelleme gelmiş ve Viyana’nın kurtuluşunun 250. yıl dönümü etkinlikleri düzenlenmiştir. Kocadoru (1990: 331-332) dönemin nasyonalistlerinin, sosyalistleri eski düşman imgesi ile birleştirdiğini ve Hristiyan Alman Avusturya’sının kimliğine atıf yapılarak sosyalizme karşı mücadele başlatıldığını ifade etmiştir. Schönbrunn Sarayı’nda yapılan etkinliklerde geçmişte olduğu gibi bugün de Viyana’nın Hristiyan Batı’nın kaderinin belirleyen şehir olduğu vurgulanarak geçmişteki Türk saldırılarından kurtuluş ile şimdiki düşman tehdidinin önlenmesinde bir benzeşme kurulmuştur. Kocadoru (1990: 335) 1933 yılında Alman Katolik Günü’nün kutlanmaya başlandığını ve tüm Avrupa’nın Avusturya’ya borçlu olduğunun bu kutlamaların ana fikrini oluşturduğunu ifade eder. Bu bağlamda Türk imgesi hem Avusturya’nın kendi iç siyasi tartışmalarının hem de Hitlerle birlikte Alman üstünlüğüne dayanan yeni ideolojilerin yarattığı siyasi ve sosyal ortamda geçmişin bir hatırlatıcısı olarak işlev görmüş ve eski düşmanlarla başa çıkıldığı gibi yeni düşmanlarla çıkılabileceğine dair bir hatırlatıcı olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası Avusturyasında artan iş gücü talebini cevaplayabilmek amacıyla başta Yugoslavya olmak üzere Türkiye’den de çok sayıda işçi talep edilmiş ve misafir işçi statüsünde Türk işçiler Avusturya’ya çalışmak üzere gitmişlerdir. Kocadoru (1990: 346), Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Çalışma Grubunca yapılan 1973 tarihli “Avusturya Halkının Misafir İşçilere Yönelik İzlenimleri” araştırmasında Türklerin Avusturyalılarca “gururlu” bulunduklarının tespit edildiğini kaydeder. Bu araştırmada Türkler Yugoslavlara göre daha uyumlu, sosyal dinî gerekçelerle aşırı içki içmeyen, abdest almaları sebebiyle daha temiz bulunmuşlardır. Bununla birlikte misafir işçiler genel olarak kirli, beceriksiz, güvenilmez ve ilkel bulunmuşlardır.

Esra Sağlam (2020: 285)'ın Viyana'daki Türk göçmenlere yönelik algı araştırmasında elde ettiği bulgulara göre Türklerin gündelik hayatta ev kiralama, eğitim öğretim ve istihdamda süreçlerinde ayrımcılığa maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kocadoru (1990) özellikle Avusturya'nın önemli gazetelerinde Türkler ve misafir işçilerin daha çok suçla ilişkilendirildiklerini ve Türkiye ile ilgili haberlerde de ucuza tatil yapma fırsatlarına ilişkin bilgilerin paylaşıldığını kaydeder. Sağlam, 11 Eylül saldırılarına kadar Türklerin daha çok etnik kimlikleri ve tarihteki rolleri üzerinden ayrımcılığa maruz kaldıklarını ancak bu tarihten sonra dinî kimlikleri daha çok öne çıktığını ve İslamafobik saldırıların da muhatabı olduklarını kaydeder (2020: 273). Avusturya kolektif belleğinde kodlanmış Türk imgeleri, ülkede yaşayan bir kısmı Avusturya vatandaşı olmuş Türkler için de bir saldırı unsuruna dönüşebilmektedir. Bununla birlikte Türklerle ilgili haberlerde bilhassa Viyana Kuşatmaları metaforik anlamda kullanılmaktadır. Bu durum spor haberlerinde açıkça görülebilmektedir. Örneğin Türkiye-Almanya takımları arasındaki futbol karşılaşmaları “*Türk hilali Köln üzerinde*” başlığı ile sunulmuştur (Kocadoru, 1990: 423-425). Avusturyalıların Türkler tarafından kuşatılmasına dair korkular, gündelik bir olay üzerinden topluma yeniden hatırlatılabilmektedir. Dolayısıyla ömrünü tamamlamamış bu işlevsel imgeler, Türkofobik ve İslamofobik saldırılara da zemin teşkil etmektedir.

Bugün özellikle mülteci meselesi, Türkiye'nin AB üyeliği, Avusturya'da görev yapan Türk imamlar, Türkiye'deki seçimler, Ermeni Meselesi, bozkurt işaretinin yasaklanması gibi güncel mevzular çerçevesinde gerginleşen ilişkiler, tarihsel arka planla birleştiğinde tarafların birbiriyle münasebetini de zorlaştırmaktadır. Geçmişin imgeleri, güncel meselelerin çözümünde yeniden hayat bulmakta Avusturya toplumuna, tarihteki “korkunç ve zalim Türk” imgesi, siyasi, ekonomik, sosyal vb. ihtiyaçlar çerçevesinde medya metinleri aracılığıyla hatırlatılmaktadır.

3.4.3. Avusturya Dilinde Türklere İlişkin İfadeler

Almanca dilinde Türklerle ilgili kelimelere, Alman Dilinde Türklere İlişkin İfadeler başlığında tafsillatlı yer verildiğinden tekrara düşmemek adına Avusturya Almancasındaki Türklerle ilgili kelimelere ve kaynaklarda yer alan ifadelere bu kısımda ağırlık verilecektir.

Karl Teply (2003), 1463 Bosna'nın fethiyle başlattığı Osmanlı-Avusturya savaşlarının 1791 Zıştovi Anlaşması'na kadar devam ettiğini belirterek bu dönemin Avusturya halkı için sonsuz acılar dönemi olarak yerleştiğini kaydeder. Teply, farklı dinlerin yarattığı engele rağmen iki kültür arasındaki geçişlerin sanılandan fazla olduğu ve Türkçe kelimelerin en fazla yer aldığı Almancanın Viyana ağız olduğunu, bitki ve hayvan isimlerinde bile bunun açıkça ortaya çıktığını söyler (2003: 2). Onur Bilge Kula (2011) ise Almanca konuşan bölgelerde Türklerle ilgili çok sayıda kelime olduğunu belirterek bu durumu Türk tehdidi ve Türk korkusunu müteakip “*Türkenpublizistik*” adıyla bilinen çok sayıda yayında Türk kelimesinin kullanılması ile açıklar. Kula, bu kelime ve tamlamaların Alman toplumunun içinde bulunduğu yoğun tehdit ve korku duygusunu gösterdiği kadar aynı zamanda Türklere karşı ortak bir cephe oluşturduğunu, Avrupa kimliğini belirginleştirdiğini ve Türk-İslam kavramlarını ötekileştirerek oryantalist söyleme zemin oluşturduğunu kaydeder. Kula, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hemen hemen bütün önemli düşünür ve yazarların bilinçli olarak kiteselleştirilen “*Türk sıkıntısı*”nı ötekileştirme ve Avrupalılık anlayışını pekiştirme amacıyla konu haline getirdiklerini ve yazılarını da “*Türk konuşması*” veya “*Türk yazısı*” adıyla yayımladıklarını belirtir (2011:1-2). Gerek haber kağıtları ve yeni gazeteler gerek broşürler, resimler, vaazlar, dualar, ilahiler, şarkılar, şiirler, hikâyeler, tarih kitapları, operalar, tiyatro eserleri gibi çok çeşitli yönden toplum hayatının her alanına nüfuz eden “Türk korkusu” yazılı ve görsel eserler kadar sanat eserleri yolu ile de yaygınlık kazanmıştır.

Avusturyalılar ve Türkler arasındaki diyalogun şekli Avusturya Almancasındaki Türk imgesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. 14. yüzyıldan başlayarak 15., 16. ve 17. yüzyıllarda Alman coğrafyasında kendini çok güçlü şekilde hissettiren Türk korkusu dile de yansımıştır. Çoğunlukla korku, yer yer alay ve aşağılama hislerini içeren kelimeler Almanca'da yer almaktadır. Kocadoru (1990: 153, 324) Türklerle ilgili en temel ifadenin “*Erbfeind*” yani kalıtsal düşman, düşman olmak için fiili bir eyleme ihtiyaç duymadan oluşturulan doğuştan düşman anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Kocadoru (1990: 154) özellikle Katolik Avrupa birliğinin yaratımında böyle bir düşmana ihtiyaç duyulduğunu bu sebeple Türk olmanın düşman olmakla eş anlamlı olarak kullanıldığını kaydeder. Yine Türk akınları ile birlikte oluşan Türk korkusu Almanca'da “*Türkenfurcht*” olarak nitelendirilmiştir (İstek ve İstek, 2019: 62). Coşan'ın (2010) verdiği bilgilere göre Türk korkusu anlamına gelen

“*Türkenangst*” ya da “*Türkenschreck*” kelimelerinin yanı sıra, “Türk korkusu”, “Türk tehdidi”, “Türk saldırısı”, “Türk savaşları”, “Türk baskını”, “Türk kuşatması”, “Türk garnizonu”, “Türk narası-bağırışı”, “Türk felaketi”, “Türk süvarisi”, “Türk çadırı” gibi savaş, saldırı, kuşatma ile ilgili pek çok kelime bulunmaktadır¹²³. *Türkenfehde*” uzun ve sonu gelmeyen savaşları tanımlamak üzere kullanılırken, “*Türkensieg*”- “Türk zaferi” ve “*Türkenhoffnung*”- “Türk ümidi” anlamına gelmektedir. Kelime de Türk korkusunun bir sonucu olarak doğan kelimeler arasında yer almaktadır. “kaydeder (2010, 170-174). Bu kelimelerin daha çok savaşla ilgili olması taraflar arasındaki diyalogun savaş üzerinden geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu savaşların finansmanı için halktan düzenli olarak yardım, bağış, vergi adı altında toplanan paralar da Türklerle ilgili kolektif imgenin bir boyutunu göstermektedir. Bunun için kullanılan kelimeler ise şöyledir (Coşan, 2010: 173): “*Türkengeld*” “Türk parası”, “*Türkenpfennig*” (Türk kuruşu), “*Türkensteuer-Türkenschatzung*” “Türk vergisi” ve “*Türkenkasten*” yardımların konduğu sandık anlamına gelmektedir.

Türk kelimesi Almanca’da hem küfür olarak hem de köpek ismi olarak kullanılmaktadır (Çakır, 2012b: 2055). Türklerin kana susamış köpeğe benzetilmeleri de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Almanca’da “*bluthund*” kelimesi bu anlamda kullanılan bir kelimedir (Keleş, 2003: 35). Lale Balkış (1994: 54-77)’in tespit ettiği Türklerle ilgili kelimelere ise şöyledir:

“*Türkenpredigt*”- Türklerle ve Türk savaşları ile ilgili vaazlar

“*Türkenkreuze*”- Türk Haçları

“*Türkenkopfstechen*”- Türk kafaları ile oynanan oyun

“*Türkentriumph*”- Türklere karşı kazanılan zafer

“*Trutztürke*”- Türklere karşı korunma sağladığına inanılan Türk figürleri

Leyla Coşan (2010), Viyana’da Türk saldırılarından korunmak için “*Türkenkugel*” veya “*Türkische Kugel*” adı verilen Türk kurşunlarının Türklerle yapılan savaş hatırlatmak amacıyla evlerinin girişine yerleştirdiklerini kaydeder. Türk haçları, Türk figürleri ya da Türk kurşunlarının Avusturyalılar için gündelik hayatta

¹²³ Bu kelimelere Alman Dilinde Türklere İlişkin İfadeler başlığı altında yer verilmiştir. Kelimelerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Leyla Coşan’ın (2010) “*Alman Dilinde ‘Türk’ Sözcüğünün Kullanım Alanlarına Geçmişten Günümüze Bir Bakış*” isimli makalesine.

somut hatırlatıcılar olduğu kadar bir kavram olarak dilde de Türk'ün yarattığı etkinin-
duyguların canlı kalması ve nesiller arasında aktarımı sağlanmıştır. Yine
“*Türkenkopf*” kelimesi ile öldürülen Türklerin kafalarının özellikle de paşa, bey gibi
rütbeli olan Türklerin başlarının saklanması hatta müzelerde yakın bir geçmiş kadar
sergilenmesi, Türklerle ilgili anıların muhafaza edilerek düşmana karşı elde edilen
üstünlüğün hatırlatılması için çaba sarfedildiğini göstermektedir (Coşan, 2010: 172-
173; 2018: 21).

Necdet Keleş (2003), Alman dili ile Türkçe'nin ilk yoğun temasının 1492 yılında
Mihailoğlu Ali Bey komutasındaki 7-8 bin civarındaki Türk askerlerinin esir
düşmeleri ile yaşanmış olabileceğini kaydeder. Buna göre esir ya da ganimet Türkler
olarak nitelendirilen “*beuteturken*” Türk esirler Almanya'ya götürülerek orada asimile
edilmişlerdir. Bu asimilasyon sürecinde de yine bazı kelimelerin ortaya çıktığı
anlaşılmaktadır. Örneğin “*Türkentaufen*” kelimesi Türk esirlerin vaftiz törenleri için
kullanılan bir kelimedir. Aynı makalede Keleş, Türk saldırılarının püskürtülme
görevinin “*Türkenabwehr*” kelimesi ile ifade edildiğini kaydeder (2003: 37).

Bu kavramlardan bir diğeri de “*Türkenbeute*” kavramıdır. Türklerden kalan ya
da ele geçirilen askerî ve şahsi nitelikteki eşyalar bugün müzelerde sergilenmektedir.
Örneğin Büyük – “*Großen Türkenkrieg*”-“Türk Savaşları” olarak bilinen 1683-1699
yılları arasındaki savaflara katılmış olan Badenli Ludwig Wilhelm, 1689'da
başkomutan sıfatıyla orduyu yönetmiş ve hiç mağlubiyet almaması nedeniyle
kendisine “*Türkenlouis*” lakabı verilmiştir¹²⁴. Bugün Baden Rastatt Konut Sarayındaki
Askerî Tarih Müzesinde yer alan Türk savaşlarından elde edilen ganimetler
sergilenmektedir. Aynı zamanda müzede Wilhelm'in “*Türkenbeute*”-“Türk
ganimetlerini” yanında getirdiği bunların bir kısmının bugün Karlsruhe Müzesinde
sergilendiği bilgisi de yer almaktadır. Ancak müze sitesinde yer alan bilgiler arasında
dikkat çeken bir başka bilgi de Wilhelm'in bu savaflarda ele geçirerek beraberinde
getirdiği, Almanca'da “*Der Schellenbaum*”¹²⁵- “Türk Hilali-çan-zil ağacı” olarak
çevrilen mehter enstrümanlarından çevganın, pek çok tören alayında Alman
ordularında kullanılmaya başlamasıdır. Bir zafer ödülü olarak kabul edilen ve Türk
savaşlarından itibaren kullanılmaya başlanan çan ağacının sadece askerî törenlerde

¹²⁴ <https://www.schloss-rastatt.de/erlebnis-schloss-garten/ausstellungen/tuerkenbeute> Erişim Tarihi:13
şubat 2024.

¹²⁵ <https://en.langenscheidt.com/german-english/schellenbaum> Erişim Tarihi:13 şubat 2024.

değil aynı zamanda festival vb. sivil etkinliklerde de kullanıldığı bilgisi yer almaktadır¹²⁶.

Resim 3.6. Kuschmann Louis tarafından 1910 yılında yapılan Türk Hilali ile Lüksemburg askeri resmi¹²⁷

Yüksel Kocadoru (1990: 236) II. Viyana Kuşatması sonrasında kahramanlık ve cesaret övgüsünün öne çıktığı Avusturya yazınında, Türk'ün Doğu ile özdeşleştiği, savaş alanlarının hâlâ Türk koktuğunun (pis kokmak anlamında) ve Türk kelimesinin “kasap” ve “kadın tacizcisi” anlamında kullanıldığını kaydeder. Necdet Keleş'in Almanca dilinde Türklerle ilgili kelime ve ifadelerle yönelik araştırmasında tespit ettiği kavramlar da şöyledir: “*Türkenblut*” (das); “Türk kanı”, 1716 yılından itibaren kırmızı şaraba verilen isim olduğunu kaydeder. Keleş, bununla birlikte “*türkisch*”; “Türk olan”, “*Türkischrat*” (das); “Türk kırmızısı”, “*Türkenkrieg*”; (Almanlarla yapılan tarihi) “Türk savaşları”, “*Türkennot*”; Türk savaşları nedeniyle Alman halkının yoksullaşması gibi Türkçeden geçen kelimelerle birlikte 194 kelime tespit etmiştir (Keleş, 2003: 40-42).

Türklerle ilgili kavramların başında kullanılan Türken kelimesi Almanca'da Türklerle ilgili imgenin değişkenliğine ilişkin önemli bir örnektir. Leyla Coşan (2010: 169), “*Türken*” kelimesinin Avusturya monarşisi tarafından Türklere karşı alınan önlemleri anlatmak amacıyla kullanılmış olabileceğini, 1900 yılında tespit edilen

¹²⁶ <https://www.schloss-rastatt.de/erlebnis-schloss-garten/ausstellungen/tuerkenbeute> Erişim Tarihi: 13 Şubat 2024.

¹²⁷ <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47d9-8cb5-a3d9-e040-e00a18064a99> Erişim Tarihi: 13 Şubat 2024

sözlük anlamının ise ‘düşmana karşı askerî eğitim’ anlamına geldiğini ancak kelimenin günümüzde ‘gerçekte var olmayan bir şeyin varmış gibi gösterilmesi’ ve Türk restoranına gitmek anlamını kazandığını kaydeder. Çakır (2012b: 2055), “*Türken*” kelimesinin Almanca’da dolandırıcılık ve sahtekârlık anlamında kullanıldığını belirtir. Özellikle 16. yüzyılda Türklere karşı önlem alınması amacıyla ortaya çıkan kavramların Türklerin askerî ve siyasi üstünlüklerini kaybetmelerine paralel olarak kelimenin anlamı da değişmiştir.

Çakır (2012b: 2055) “*Die getürkte Band kommt Ihnen spanisch vor*” ifadesinin Habsburg Sarayında bir şeye bir duruma “Fransız kalmak” anlamında kullanıldığını belirtir. Maria Theresa için yapılan mekânîk bir satranç makinasında taraflardan biri Türk’ü temsil eden bir gerçek satranç ustasıdır. Makinadaki Türk; siyah sakallı, kaftanlı ve sarıklı, elinde tütün çubuğu bulunan bir mankendir. Kumrular (2021: 318-319) rakiplerine Türkle müsabaka yapıyor hissini veren bu aletin adına “*Schachtürke*¹²⁸” “satranç Türkü” dendiğini ve aletin herkesi mağlup etmesinden ötürü bu Türk’ü yenmenin kişiye büyük prestij kazandırdığını kaydeder.

Nevide Akpınar (2002: 24), günümüz Almancasında “*Diese Szene war ein Türke*” sözcesinin yani bu sahne sahteydi anlamında kullanıldığını kaydeder. Ali Baykan’ın (Pfeifer’den akt. Baykan, 2019: 362) verdiği bilgilere göre Habsburg monarşisine karşı isyan edenlere “*Kruzi*”, “*Kuruzen*”, “*Kruzzen*”, “*Kurutzen*” adı verilmiş, daha sonra Türklerle işbirliği yapanlar bu isyancılara “*Die Kuruzen und die Türkenkommen*” deyimini kullanılmış zamanla bu deyim güvenilirmez, kalles, kalın kafalı anlamına gelen “*Kruzitürken!*” kelimesi küfür olarak gündelik dilde kullanılmıştır.

Bozkurt Güvenç (2016: 300) *Almanca Önyargılar Sözlüğü*’nde geçen Türklerle ilgili ifade ve deyimleri şöyle kaydeder:

“*Von wenig Ehr’d des vielen Feinds: Saygınlığı az; düşmanı çok!*, “*Die Türken sind kriegerisch*” (*wildentschlossen, jahzornig unberechenbar*): Türkler savaşçı, kavgacı (kararlı, öfkeli ve deli fişek) insanlardır. “*Die Türken sind Chauvinisten*”: Türkler şövendir. “*Die Türken ficken ihre Frauen in der Arsch*”: Türkler karılarıyla arkadan sevişirler, “*Die Türken stinken immer nach Knoblauch*”: Türkler sarımsak kokarlar. “*Die Türken sind ganz unten*”: Türklerin yeri en aşağıdadır. “*Die Türken stehn wie die Raben*”: Türkler kargalar gibi çalarlar.”

¹²⁸ Kumrular (2021: 318), makinadaki Türk’ün Napoleon Bonapart ve Benjamin Frankli’ini de yendiğini kaydeder. Makinada esasında gerçek bir satranç ustası oyunu oynar. Makine görseli için https://en.wikipedia.org/wiki/Wolfgang_von_Kempelen Erişim Tarihi: 9 Şubat 2024.

Güvenç, Sözlük'te ayrıca Türklerle ilgili önyargıların kendilerinden kaynaklandığına dair not düşüldüğünü de belirtir. Bu söz kalıpları Türklerle ilgili Almanca konuşan bölgelerde yer etmiş imgeleri göstermektedir. Buna göre Türkler; hırsız, gayri ahlaki yaşam süren, kavgacı ve aşağı bir toplumdur. Güvenç (2016: 302), Habsburg Monarşisinde '*Türk'ten daha kötü, Türkler bile yapamaz daha kötüsünü*' ifadelerinin de yer edindiğini kaydeder.

Margret Spohn (1996) dönemin kitle iletişim araçları yerine geçen halk şarkılarının pek çok türünün Türklerle ilgili olduğunu ifade etmiştir. Şarkılarda Türklerden "Türk köpeği, şeytan, kan köpeği, katil köpek, günakâr Türk, küstâh Türk" diye bahsedilmiştir (Spohn 1996:77-78, Özyurt, 1972: 89-90).

Onur Bilge Kula (2006: 242) 1683 tarihli "*Türkische Prügelsuppe*" "*Türk Dayak Çorbası*" olarak çevrilen şiiirde; Türklerle, İslam peygamberine yönelik çok sayıda hakaret içeren ifade olduğunu; Türklerden "kanlı köpek", Kuran-ı Kerim'den "yalanlar kitabı" olarak bahsedildiğini kaydeder.

Türklerle ilgili yerleşik imgelerden biri de "despot Türk" imgesidir. Örneğin, Viyana şehrinin Türk kuşatmasından kurtarılmasına ilişkin yazılan halk şarkısında (Özyurt'tan Akt. Keleş, 2003: 38):

"Sevin artık asil Viyana!
Sevin ki özgürsün artık,
Senin için ne kadar önemli
Türk despotluğundan kurtulman?
Kurtuldun artık, şimdi yeniden yaşa!
Tüm korkular bitti."

şeklinde "despot Türk" imgesi açıkça dile getirilir. Despotluk, Türk yönetim anlayışı ile eşleştirilir. Türk'ün hukuk, belge, anlaşma vb. tanımadığı, Tanrı tarafından da kutsanmadıkları için Türk Devleti'nin de mutlak anlamda despot olduğu düşüncesi yaygındır (Güvenç, 2016: 301). Örneğin; 1529'da *Türklere Karşı Savaşın Gerekliliği Hakkında Konuşma* ismiyle yayımladığı eserinde Georgius Agricola, Türklerin egemenliğini "ölçsüz, yabani ve zorba" olarak nitelendirir. Agricola ayrıca, şimdiye değin böyle bir felakete, aşağılanmaya ve haksızlığa uğramamış Almanya'nın bu "kanlı zalime" karşı savaşmasının da bir görev olduğunu vurgular (Kula, 2011: 37). Dolayısıyla doğası gereği "zorba ve despot" olan Türkler, Aydınlanma döneminde

irrasyonel olanı temsil ederken, 19. yüzyılda özgürlük karşıtı “diktatörü” temsil eder. Tarihçi Roderic Davidson (1993: 36), milliyetçi hareketleri destekleyen Avupalı Devletlerin Türk egemenliği altında yaşayan ulusların bağımsızlığını kazanmaları için Türklerin zorba-diktatör olduklarını iddia ettiklerini kaydeder. Bu argüman sadece geçmişte kullanılmamış modern Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllar ve günümüz Türkiye için de sıklıkla kullanılmış ve kullanılmaya da devam edilmektedir. Gerek Alman medyasında gerekse Avusturya medyasında Türklerin demokratik olamayacakları ve despotlukla yönetildikleri gibi hem tarihten hem de bellekten gelen kalıp yargılar yer almaktadır. Dolayısıyla dil, görsel, yazılı literatür ve sanat eserleri aracılığıyla bu yargılar mevcudiyetini muhafaza etmektedir.

Bu bağlamda Almanca’da Türklerle ilgili gündelik hayatın içine işlemiş pek çok kelime ve ifade bulunmaktadır. Almanca’da Türklerle ilgili daha çok savaş, tehdit ve korku içeren, Türk tehdidini bertaraf etmeye yönelik eylem ve faaliyetlerle ilgili pek çok kelime bulunması iki devlet arasında dinî ve askerî bir hakimiyet mücadelesi yaşandığını göstermektedir. Dualar, vaazlar, ilahiler, şarkılar, masallar vb. yazılı ve sözlü literatürde Türk’ün; Deccal, Şeytan, sahtekâr, hırsız, yenilmez, despot, kan köpeği gibi sıfatlar eşliğinde sunulması da bu durumun bir ifadesidir. Avrupa toplumlarının “ezeli düşmanı” olan Türk, özellikle coğrafi açıdan “Türk tehdidini” yakinen yaşamış Avusturyalılar için korku hissi ile eşleşmiştir. Bunun en tipik örneği Viyana kelimesinde yaşanır. Türklerin Konstantinapol’ün alınmasından sonra Viyana’yı almaya dönük girişimleri, Avusturya sınırlarında özellikle Macaristan’ın hakimiyeti konusunda yaşanan mücadeleler Viyana’nın sürekli bir tehdit altında kalmasına yol açmış ve Konstantinapol’dan sonra Hristiyanlık açısından da önemli bir büyük kentin daha düşmesi korkusu güçlü bir şekilde hissedilmiştir. 1683 yılında fiili Türk korkusunun Viyana mağlubiyeti ile sona ermesi, hem bir hafıza mekânı olarak şehrin kendisini hem de kelime olarak Viyana’nın başlıbaşına sembolik ehemmiyete sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Viyana, Avrupa kolektif belleğinin Müslüman Türk tehdidini durduruşunun ve Avrupa kimliğini muhafaza ve müdafaa edişinin en güçlü ifadesi haline gelmiştir. İstanbul’un ele geçirilmesinden sonra Türkler için “Kızıl Elma” olarak nitelendirilen bu kentin savunulması, tarafların hakimiyet mücadelesinde güç dengelerini değiştirdiği kadar Avrupa’nın yüzyıllardır karşı karşıya kaldığı İslam tehdidini de engellemesi Hristiyan Avrupa belleği açısından da bir dönüm noktasıdır. Avrupa kolektif belleği için seçilmiş bir zafer olarak tanımlanabilecek “Viyana zaferi”

hem dinî hem ulusal (Alman) hem de ulusüstü bir galibiyet olarak bir takım hatırlatma pratikleriyle anılması gereken tarihi bir hadise olarak görülmüş ve belirli periyodlarla bu tarihi olay anılmaktadır.

3.4.4. Avusturyalı Seyyahların Gözünden Türkler

Seyahatnameler ve anı yazıları, Batı düşüncesinde Türk imgesinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Diplomatik görev, esir düşme ya da ticaret yolu ile Osmanlı ülkesine gelenlerin gördükleri, yaşadıkları ve şahit oldukları olay ve durumlara ilişkin izlenimleri, seyahatname veya anı olarak yayımlanmıştır. Bu metinler seyyahların Türklerle doğrudan temas etmeleri, onların yaşamlarına bir şekilde dahil olmaları ve Türkler hakkında Avrupa’da yayımlanan gazetelere, raporlara ve broşürlere göre tafsilatlı bir betimleme sunmaları sebebiyle rağbet görmüşlerdir.

Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında uzun yıllara yayılan siyasi ve askerî mücadele neticesinde çok sayıda Avusturyalı, Türklere esir düşmüştür. Rahip, tüccar ya da asker gibi farklı meslek gruplarından Türklere esir düşenlerden okuma yazma bilenler, esareten kurtulabildiklerinde yaşadıklarını kayda geçirmişler ve anılarını yayımlamışlardır. Bu duruma örnek olabilecek ilk otobiyografik anı kitabı Johannes Schiltberger’e (1394-1427) aittir. Münih yakınlarında doğan Schiltberger, Macaristan Kralı Sigismund’un maiyetinde 16 yaşında iken Niğbolu Savaşı’na katılmış ve Türklere esir düşmüştür (Akpınar, 1995: 11). Turgut Akpınar tarafından “*Türkler ve Tatarlar Arasında*” (1995) ismiyle Türkçe’ye kazandırılan eser, erken dönem Osmanlı Devleti hakkında önemli bilgiler içermesi açısından kıymetlidir. Schiltberger’in anıları aynı zamanda Ankara Savaşı sonrası Anadolu coğrafyası ile esir olarak götürüldüğü iç Asya toprakları hakkında da bilgiler vermektedir (Beydilli, 2009). Schiltberger önce Yıldırım Beyazıt’ın esiri olmuş, Ankara Savaşı sonrasında ise Timur ve haleflerinin himayesinde 32 yıl esir olarak kalmıştır. Akpınar (1995), Schiltberger’in eserini tutsaklıktan kurtulduktan sonra yazdığını ve kitabın ilk baskısını 1460 yılında yaptığını kaydeder. Eser, Avrupa kamuoyunda büyük dikkat çekmiş ve üst üste basılmıştır (Akpınar, 1995: 18).

Schiltberger (1995), eserinde Türk hükümdarları, devlet ve askerî sistemi hakkında gözlemlerini ve tecrübelerini paylaşmıştır. Yıldırım Beyazıt’ın Niğbolu Savaşı’nda çok sayıda Türk askerinin ödürülmesine sinirlenerek esirlerin boynunu vurdurduğunu kaydeden Schiltberger, sık sık kafa kesme, kazığa geçirme, mızrak

ucunda insan uzuvlarını sergileme gibi yaşanan acımasızlıklara dair detaylar vermiştir (1995: 36). Schiltberger, Timur'un Sivas'ta insanları canlı canlı gömdürmesi, Şam'da camiye doldurduğu insanları yaktırması, insan kafalarından kuleler yaptırması ve yedi bin çocuğun üzerinden atlarla geçmesi gibi Türk hükümdarlarının acımasızlıklarını eserinde anlatmıştır (Schiltberger, 1995: 78-79). Bu açıdan Schiltberger'in Türk dünyasına ilişkin anlatısının, Avrupa için o dönem henüz çok bilinmeyen Türklerin; acımasız, zalim ve korkunç imgeleri ile kodlanmasında pay sahibi olduğu söylenebilir.

15. yüzyıla ait eserlerden bir diğeri Macaristanlı György'in Türkçe'ye “*Türklerin Gelenekleri, görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme*” (2009) olarak çevrilen eseridir. Joel Schnapp (2009: 13-14) tarafından esere yazılan önsözde verilen bilgilere göre kitabın ilk basımı 1481 yılında yapılmıştır.

György (2009) II. Murat devrinde Türk akıncılarına esir düşmüş ve on beş yıl süren esaretten kurtulduktan sonra yaşlılık döneminde eserini yazmıştır. György eserinde; Türk devletinin gücünün kaynaklarını, Türklere esir düşmenin zorluklarını ve Türklere karşı alınması gereken önlemleri anlatmıştır. Bu açıdan eseri daha çok Avrupalı siyasi ve dinî otoritelere uyarı niteliği taşımaktadır. Türkleri siyasi ve askerî olarak çok yenilmezliğine vurgu yapan György (2009: 71) Türk ordularının çok süratli bir şekilde sefere hazır hâle geldiklerini, disiplin, nizam ve itaat içinde hareket ettiklerini detaylı şekilde anlatır. “Hristiyanlarda olduğu gibi, hiçbir at hoplayıp zıplamaz ya da sıçrayıp durmaz, sırayı, hizayı bozmaz. Yöneticiler ve beyler de o kadar gösteriştan uzak durur, tevazu içinde olur ki onları diğerlerinden ayırmak mümkün olmaz” diyen György, “Büyük Türk” olarak bahsettiği II. Murat'ın bilge, adil ve iyi yürekli oluşundan övgü ile bahseder (2009: 64-65). Osmanlıların o dönem çok büyük bir güç olduğunu ve karşılarında kimsenin duramadığını kaydeden György (2003: 34) Türklerin yenilmezliği karşısında Avrupalıların sıklıkla dile getirdikleri “Tanrı'nın düşmanının” neden bu kadar güçlü olduğu ve Hristiyanları neden yenebildiklerine ilişkin soruları sormuştur. György'in cevabını aradığı sorulardan bir diğeri de Hristiyanların neden Türk dinine geçtikleridir. Bu sorular aynı zamanda eserin yazılma sebeplerini oluşturmaktadır. Kendisi de kısa bir süre müslüman olan György, özellikle esir düşmüş Hristiyanların ve Balkan köylülerinin müslümanlaşmasına önleyebilmek için Türklerin gerçekte kim olduklarını ve hayranlık uyandıran taraflarının arkasındaki asıl yüzlerini eserinde göstermek istemiştir (György, 2009: 57).

György'in (2009) bu sorulara ilişkin en önemli cevabı Hristiyanların İsa'ya olan imanlarını kaybetmiş olmalarıdır. Hristiyanların günahlarının cezası olarak, "Deccal" olarak nitelendirdiği Hz. Muhammet'in ruhunu taşıyan önce sarazenler (Araplar) sonra da Truvalıların soyundan gelen Türkler gönderilmişlerdir (György, 2009: 35-36). Türklerin "Tanrının bir cezası" olarak görülmesi daha sonraki dönemlerde de sıklıkla dile getirilmiştir. Din adamları vaazlarda ve propaganda metinlerinde bu düşüncüyü, Türklere karşı dinî ve siyasi birliği tesis etmek üzere kullanmıştır. Yine Türklerin atalarının Truvalılar olduğuna dair özellikle İstanbul'un fethinden sonra dillendirilen iddia, fetihten çok evvel György tarafından söylenmiştir. Buna göre Hristiyanları yollarından çıkarmak için gayret etmekle görevli olağanüstü güçleri olan ve György'in "Theoriciler" olarak adlandırdığı bu grup, zamanla kilise otoritesine bağlı güçleri yenerek tüm Doğu'ya hakim olmuşlardır. Şeytanın buyruklarını takip eden bu putperestler, İncil'de boynuzlu olarak tasvir edilen canavarlara benzemektedirler (György, 2009: 37). György'in Türklerin dinî anlayışlarına ilişkin bu ifadeleri Hristiyan dünyasına egemen olan ve propaganda amaçlı metinlerle çoğaltılarak yaygınlık kazanan Türklerin "şeytan, deccal, canavar" gibi tasvirlerinin öncülü olarak kabul edilebilir. György, rıza yolu ile din değiştirmenin nedenlerini sorgulamış ve din değiştirmenin daha çok ekonomik nedenlerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Hristiyanların Türk toprakları içerisinde pek çok vergiden muaf olmaları ve feodal yapıdan farklı olarak yalnızca sultana bağlı olmaları, Avrupa'daki gibi toplumsal bir sınıflaşmanın olmaması nedenleriyle Hristiyan köylülerin, Türk şehirlerine gelerek yaşadıklarını kaydetmiştir (György, 2009: 57-58).

György'in eseri, Avrupa'da Türk akınlarının yarattığı korkunun boyutlarını göstermektedir. György (2009) bunu özellikle "*Türklerin dinî ne kadar korkunçtur ve ondan ne kadar korkmak gerekir*" başlıklı kısımda açıklamıştır. Daha sonraki yıllarda da sıklıkla ifade edilecek olan Türk saldırıları karşısında dünyanın sonunun geldiği ya da Türklerin kıyamet alameti olduğunu düşüncesini dile getirir. O günlere dair bir kuzu nasıl ki bir kurdun elinde yaşayamazsa bir Hristiyanın da "doğaüstü" bir düşman olan Türklerin elinde yaşayamayacağını, dolayısıyla tüm Hristiyanların bu "leş kokulu kötülükten" uzak kalması gerektiğini belirtir. Türklerin "dehşet saçan" baskınları karşısındaki çaresizliği de anlatarak esir düşmekten başka bir yol olmadığını da söyler (2009: 40-42). Türklerin bu ani baskınlarının amacını; fazla kan dökmeden, kıyım yapmadan esir toplamaları olduğunu ifade ederek Türklerin bu güçlerinin ve

cesaretlerinin kaynağının “şeytan” olduğunu vurgular. Türklerin gerçekte amaçlarının kimseyi öldürmek olmadığını, esir toplamak ve satmak için tüm bunları yaptıklarını belirtir (György, 2009: 50).

György (2009) ne İskender’in ne de büyük Roma fetihlerinin Türk zaferleri ile mukayese edilemeyeceğini çünkü sadece toprakların değil tüm bedenlerin ve ruhların sonsuz şekilde Türkler tarafından yok edildiğini vurgular. Türklerin yeryüzündeki tozların ve denizdeki kumların sayısını aşarak tıpkı çekirgeler gibi dünyayı istila edeceklerini ifade eder (György, 2009: 109). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türkler sadece askerî ve ekonomik bir tehdit olarak değil en çok da Hristiyanlık dinine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Yine daha sonraki dönemlerde de çokça kullanılan Türk istilalarının çekirge istilasına benzetilmesi de bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca György’in ifadelerinde Türk askerî başarılarının Hristiyanlar üzerinde yarattığı hayranlık etkisine değinmesi de önemlidir. Yenilmez Türk imgesinin oluşmaya başladığı bu yıllarda, sadece fetihlerle değil psikolojik bir üstünlükle de Türklerin yayılmasına ve dinî açıdan yaşanan ve yaşanacaklara karşı Hristiyanları uyarmaya çalışmış ve anılarını dinî argümanlarla destekleyerek bir propaganda metnine dönüştürmüştür.

György’in Türk kadın ve erkeklerine ilişkin anlatımları da önemlidir. Türk kadın-erkek ilişkileri ile Hristiyan kadın-erkek ilişkilerini mukayese ettiği bölümde daha sonraki yıllarda öne çıkan Türklerin iffetsiz, şehvetli, tembel vb. nitelendirmelerden farklı olarak Türk kadınlarının iffetinden ve aile içi düzenden bahsetmiştir. Türk kadınlarının örtülerine çok dikkat ettikleri, eşlerine karşı saygılı ve hürmetkâr oldukları, tevazulu ve edipli şekilde giyindiklerini ifade eden György, Türk erkeklerinin de tam bir erkek olduğunu, birden fazla eşle evlenebildiklerini ancak eşleri arasında dengeyi gözetebildiklerini, kendi evlerinde bile hareket ve sözlerinde en ufak bir taşkınlık ya da arsızlığın yaşanmadığını kaydeder (György, 2009:76-77). György’in Türk aile yapısına ilişkin verdiği bu bilgiler, devlet yönetiminde olduğu gibi Türklerin sosyal ve aile hayatlarında da nizam ve düzenin egemen olduğunu göstermektedir.

György’in eserine “Türk Korkusu” başlığıyla bir son söz yazan Michel Balivet (2009); günümüz Avrupasında Türklerle ilgili küçümseyici ve güvensiz tutumun; Avrupa kolektif hafızasının, dokuz yüz yıldır peşini bırakmayan Türk korkusunu, bir

türlü unutmamasından ve affetmemesinden kaynaklandığını belirtir. Balivet; “Batı Avrupalıların, en inatçı, en uzun süreli, en azılı rakibi Türklerden herkes nefret etmiştir” diyerek Türklere karşı duyulan nefretin ve hasetin çok uzun süredir mayalandığını, şeytan ve canavarla somutlaşan bir stereotipin oluştuğunu bu stereotipin çoğunlukla korku ama aynı zamanda hayranlık ve beğeniye de içerdiğini ifade eder (2009: 146-147). György (2009: 41)’in de açıkça dile getirdiği gibi Türklere duyulan hayranlık karşısında Hristiyan nüfusun İslam dinine kaymasını engelleyebilmek, kilisenin en önemli amaçlarından biri haline gelmiş ve bu sebeple Türk imgesi “şeytan” imgesi ile eşleştirilmiştir. Türklerin dinine girmek ise bu şeytani güzelliğin çekiciliğine kapılmak olarak adlandırılmıştır (Balivet, 2009: 149). Dolayısıyla György’in eserinde yapmaya çalıştığı şey, bu şeytani güzelliğin perde arkasını göstermek ve Hristiyanları korumaktır. Balivet (2009), Türk dinine bir süreliğine de olsa girmenin suçluluğu içerisinde Dominiken keşişi olan György’in bir çeşit günah çıkarmak amacıyla yazdığı eserindeki tutumun, Türkler karşısında Avrupalıların gösterdiği tavrın bir prototipi olduğunu belirtir. Buna göre Türklere karşı duyulan korkuya eşlik eden hayranlık, Avrupa’yı bir ikilemde bırakmış ve sonuçta anti-Avrupa modeli olan Türkleri kökten reddetme tavrı geliştirilmiştir. Balivet bu tavrın Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde de devam ettirildiğine ve Türkiye’nin bir Avrupa ülkesinin olmadığı söyleminin de buradan beslendiğine dikkat çekmiştir (Balivet, 2009: 155).

Mohaç Savaşı’nda Türklere esir düşen Bartholomaeus Georgieviç (1505-1566)’in Türklerle ilgili kitabı da yenilmez Türk imgesine ilişkin üzerinde durulması gereken bir eserdir. Yayımlandığı dönemde çok satan; Çekce, İngilizce, İtalyanca, Almanca, Fransızca ve Leh dillerine çevrilen Georgieviç’in yazıları, Melek Aksulu tarafından doktora tezinde çalışılmış ve kitap olarak yayımlayanmıştır (1998: 14). Bu kapsamda Georgieviç’in Türklerle ilgili düşünceleri Melek Aksulu’nun çevirileri üzerinden değerlendirilecektir.

Aksulu (1998)’nin verdiği bilgilere göre; Georgieviç’in eseri, Türklere esir düştüğü yaklaşık 10 yıllık bir esaret dönemini kapsamaktadır. Georgieviç, kaçma girişimleri ve sık sık satılması nedeniyle İstanbul başta olmak üzere Anadolu’da çok sayıda şehir görmüştür. Gittiği şehirleri görsel olarak da betimleyen Georgieviç, “De

Turcarum Ritu et Caeremonis” isimli 1544 yılında Anwerp’de yayımlanan yazısında; Türk sosyal ve dinî hayatı hakkında önemli bilgiler vermiştir (Aksulu, 1998: 11-15).

Georgieviç (1998) devlet ve ordu düzeni hakkında da gördüklerini kaydetmiştir. Georgieviç, Türklerin savaşlarda elde ettikleri başarıların kroniklerinde dile getirildiğini, bunların sıklıkla okunduğunu ve bu kahramanlık hikâyeleri ile Türk erkeklerinin düşmana karşı erkekçe ve korkusuzca saldırabildiklerini belirtir. Türk ordusunun açlığa, susuzluğa, soğuğa ve her türlü zorluğa karşı dayanıklı olduklarını söyleyen Georgieviç, askerlerin şehirlerde yaşamadıklarını kendilerinden çok hayvanlarını düşündüklerini ve az yiyeceklerle yetindiklerini bununla birlikte Türklerin avcılığa çok meraklı olduklarını ve her türlü yabani hayvanı avladıklarını izah eder (1998: 57- 61). Georgieviç’in bu ifadeleri Türklerin zor koşullarda yaşamaya alışkın olduklarına yönelik Hunlardan itibaren anlatılanlarla benzerlik göstermektedir. Bu durum bazı metinlerde yer yer alay ve küçümseme amaçlı kaydedilse de Georgieviç de olduğu gibi diğer toplumlara üstünlük kurmalarını sağlayan nitelikler olarak değerlendirilmiştir.

Georgieviç’in (1998) çok detay vermeden bahsettiği bir diğer husus da Türklerde matbaanın henüz kullanılmadığı bilgisidir. Georgieviç, Türklerde matbaa kullanılmadığını ancak din adamlarının en iyi şekilde kitap yazdıklarını kaydetmiştir (1998: 51). Türklerden kurtulduktan sonra Anwerp gibi matbaanın çok yaygın olduğu bir kentte eserlerinin basılması ve Türklerle ilgili yazılarının rağbet görmesi, Türklere ilişkin kanaatlerin oluşmasında matbaanın rolünü göstermesinin yanı sıra iki toplum arasındaki yazılı kültür açısından farklılaşmayı göstermesi bakımından da kayda değerdir.

Türk ülkesine esir düşerek gelmiş kişilerin metinlerinde esaret hayatlarına ilişkin detaylar dikkat çekmektedir. Bu anlatıların ortak yanı Türklere esir düşenlerin başına gelenleri anlatarak devrin dinî ve siyasi otoritelerini harekete geçirmeyi amaçlamış olmalarıdır. Bu sebeple esirlerin başlarına gelenler tafsilatlı bir şekilde anlatılmıştır. Bu anlatılarda yer alan kaçırılma, esir alınma, esir pazarında satılma ve esaretten kurtulma gibi olaylar Türk imgesinin kolektif bellekte şekillenmesinde rol oynamıştır. Georgieviç de diğer yazarlar gibi Türk ülkesinde esir olmanın zorluklarına eserlerinde yer vermiştir. Georgieviç (1998) savaşlarda ele geçirilen esirlerin öncelikle insan tüccarlarınca satın alındıklarını, zincirlenmiş olarak esir pazarlarına getirildiklerini, bu

esirlerden yaşlıların, bağ bahçede çalıştırıldıklarını, erkek çocuklardan zeki ve becerikli olanların orduya gönderildiklerini, güzel kadınların cariyeye olarak satıldıklarını, diğerlerinin ise ev işlerinde yardımcı olarak kullanıldıklarını kaydeder. Ancak ele geçirilen esirlerden soylu rahip, keşiş, bilginler gibi el işlerinde maharetli olmayanların alıcısının olmadığını belirtir. Esirlerin Avrupa’da olanlarının Anadolu’da olanlara göre daha kolay kaçabildiklerini, kaçarken birini öldürmeleri halinde ayak topuklarının kesildiğini belirtir (Georgieviç, 1998: 90-92). Dolayısıyla Georgieviç’in Türk ülkesinde esir olmanın zorluklarına ilişkin tecrübe ve gözlemleri diğer anlatıları destekler niteliktedir.

III. Murat döneminde Avusturya adına gelen elçilik heyetinde yer alan eczacı Friedrich Seidel’in (2017) anıları, yenilmez Türk imgesinin başat imge olduğu döneme ilişkin önemli bir diğer kaynaktır. Seidel’in Avusturya ile bozulan barışın ardından elçilik heyetinin başından geçenleri anlattığı eseri, yine bir esaret öyküsünü konu edinmektedir. Türk tarafının anlaşmaları ihlal ettiği gerekçesi ile elçilik heyetini hapse attırması ve kötü yaşam koşulları nedeniyle elçinin ve maiyetindeki bir kişinin daha ölmesi üzerine eczacı Seidel, yaşananları ülkesine dönüşte kaleme almıştır (Seidel, 2017: 9). Eser, Türkis Noyan tarafından “*Sultan’ın Zindanında*” ismiyle Türkçe’ye çevrilerek 2010 yılında yayımlanmıştır.

Seidel (2017 : 9-18)’in aktardıklarına göre uzunca süre bir kulede esir tutulan ve kürek cezasına çarptırılan elçilik görevlileri, III. Murad’ın ölümü ve yerine III. Mehmet’in geçmesi ile birlikte Sadrazam İbrahim Paşa tarafından azad edilmişler ve ülkelerine Osmanlı ordusunun Macaristan üzerine düzenlediği sefere eşlik etmek suretiyle dönebilmişlerdir. Elçilik heyetinin Osmanlı ordusuyla dönmesi Seidel’in orduya ilişkin yakından gözlem yapmasını sağlamıştır. Bu sebeple Seidel’in Türk ordusuna ilişkin gözlemleri kayda değer bir ehemmiyete sahiptir. Seidel (2017: 76) :

Türkleri övmekten geçemeyeceğim: onlar gerek seferleri sırasında gerekse karargâh kurdukları yerlerde dinlerini hiç ihmal etmezler, Tanrı korkusu onlarda her an egemendir, bizlerden daha onurlu, ölçülü, iffetli, temiz, sessiz ve iyi bir yaşam sürerler.(...) Türklerde büyük bir itaat ve düzen egemendi.

diyerek Türk ordusundan övgüyle bahsetmiştir. Seidel’in bu tasviri, dönemin diğer değerlendirmeleri ile benzerlik göstermektedir. Türk ordularının genel olarak itaakâr, düzenli ve hızlı olmaları, Avrupa’da hayranlık uyandırmıştır. Seidel (2017: 70-80), bu düşüncesini Avrupa orduları ile mukayese ettiği şu ifadelerinde açıkça dile getirmiştir:

Hristiyanlarla Türklerin davranış biçimleri arasında ne kadar büyük bir fark olduğunu bir kez daha kavradık. Türklerin arasındayken her şey daha sessiz ve düzenliydi. Oysa Hristiyanlarda, özellikle askerlerin arasında sadece yemek pişirmek, et kızartmak, hayvanlar gibi yemek yemek, kumar oynamak, dans etmek, çalgı çalmak, küfretmek, lanet okumak, Tanrı'yı aşağılamak, kavga etmek, dövüşmek, karı peşinde koşmak, sevişmek, vurmak, kırmak, öldürmekten başka bir şey görmek mümkün değildir, kısacası onlarda Epikür'ün dünya görüşüne uygun olan bir yaşam tarzı egemendir. İşte buna insanın içi burkuluyor.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yenilmez Türk imgesinin egemen olduğu dönemde Türk ordusunun disiplini, sessizliği ve itaatkârlığı Avrupalılar tarafından örnek alınması gereken değerler olarak görülmüş ve Türk ordusu karşısında kaybetmenin sebepleri olarak gösterilmiştir.

Esirler dışında diplomatik münasebetler neticesinde Türk ülkesine gelen sefirlerin gözlemleri ve anılarını aktardıkları günlük ve notlar, Avusturyalılar nezdinde Türklerin görülme biçimine dair tarihi kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Karl Teply (1969: 248) sadece 1500 ve 1700 yılları arasında Osmanlı topraklarına yaklaşık 120 Avusturya elçisinin geldiğini kaydeder. Buna mukabil Osmanlı Devleti'nden de özellikle çavuş düzeyinde elçiler Viyana'ya gitmiştir. Teply, 1488'de Viyana'ya giden Türk elçisinin yük hayvanı olarak develeri kullandığını ve bu develerin Viyanalıların ilk gördükleri develer olduğunu kaydeder (2003:12). Bu durum daha sonraki yıllarda Türklerle ilgili gravürlerde sıklıkla develere yer verilmesinin nedeni olarak görülebilir. Dolayısıyla Avusturya'ya giden Türk elçileri de Türk imgesinin oluşumunda pay sahibi olduğu değerlendirilebilir.

Avusturya elçilerinin en önemlilerinden biri şüphesiz Oghier Ghislain Busbecq'dir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Amasya'ya kadar gidebilen Busbecq'in mektupları son döneme ilişkin önemli bir imaj kaynağıdır. Aslen Hollandalı olan ancak Kutsal Roma Germen elçisi olarak Osmanlı Devleti'ne gelen Ogier Ghiselin de Busbecq'in mektupları Kanuni dönemi Osmanlı devlet ve toplum yapısı hakkında önemli bir kaynak olarak kabul edilmiştir. Arıkan (1984: 201), Busbecq'in mektuplarının Hammer ve Ranke gibi tarihçilerce kaynak olarak kullanıldığını ve özellikle ortaçağ Batı dünyasında Türklerle ilgili gerçeklikle bağdaşmayan olumsuz Türk mitinin zayıflamasını ve çözülmesini sağladığını kaydeder. Onun mektuplarını değerli ve farklı kılan bir diğer özellik de Flaman ressam Melchior Lorichs'in resimleri ile birlikte yayımlanmış olmasıdır. Türkleri anlatan

sembolik unsurlar, dönemin kıyafetleri, devlet görevlileri hem dönemin Avrupa toplumları için hem de bugün için görsel bir anlatı oluşturmıştır. Busbecq Osmanlı Devletinin siyasi ve askerî açıdan en güçlü dönemi olduğu kabul edilen Kanuni döneminde; 1554-1562 yılları arasında elçilik yapmıştır. Bu nedenle Busbecq'ın değerlendirmeleri Türklerin Avrupa için güçlü bir tehdit oluşturdukları bir zamana ilişkin önemli bir referans kaynak olma özelliğini taşır.

Türk Devletinin başarısının ehliyet sahibi kişilerin iş başına gelmesine bağlayan Busbecq (2017) Avrupa toplumlarındaki kan bağıyla geçen soyluluğun Türkler karşısındaki başarısızlığın en önemli sebeplerden biri olarak görür. Busbecq (2017: 64-65):

Türkler arasında itibar, hizmet ve idari mevkiler, kabiliyet ve faziletin mükâfatı oluyor. Kişi tembel ve sahtekâr ise hiçbir zaman yükselmiyor, küçümsenip hakir görülüyor. İşte bu nedenle Türkler neye teşebbüs ederlerse başarılı oluyorlar ve hükmeden bir ırk olarak hâkimiyetlerinin hudutlarını her gün genişletiyorlar.

diyerek kendi ülkesinde ehliyet yerine soyluluk ünvanlarının geçerli olduğunu kaydeder. Türk ülkesine Busbecq (2017)'i en çok etkileyen farklılıklardan biri de diğer Avrupalı yazarların da üzerinden önemle durduğu intizam ve uyumdur. “Türkler anlık işlerde bile intizama dikkat ederler. Biz ise en mühim konularda bile ihmal ederiz.” diyen Busbecq “O büyük kalabalığın içinde bilhassa takdire değer bulduğum husus sessizlik ve disiplindi. Genellikle her türlü kalabalığın yarattığı izdihamda meydana gelen gürültü ve uğultudan eser yoktu. Herkes kendine ayrılan yerde çıt çıkarmadan duruyordu.” diyerek Türk ülkesinde sessizlik ve intizama hayranlığını ifade eder (2017: 66-68).

Busbecq'ın mektuplarında özellikle 19. yüzyıl ve sonrasında öne çıkan gösterişe ve şatafata düşkün Türk imgesinden farklı bir imge söz konusudur. Busbecq (2017: 66):

Bütün bu ihtişamın içinde yine de böyle bir sadelik ve tasarruf göze çarpıyor. Makamı ne olursa olsun herkesin kıyafeti aynı biçimde. Bizdeki gibi pahalı kıyafetler ve üç günde eskiyen kenar şeritleri ve lüzumsuz süslemeler yok. Türklerin en güzel kıyafetleri, işlemeli bile olsa- ki çoğu öyleydi- sadece bir dukaya mal oluyor.

ifadelerinden anlaşılaacağı üzere Türk yöneticilerin kıyafetlerini sade ve ekonomik bulur. Dolayısıyla yenilmez Türk imgesinin baskın olduğu dönemde Türklere ilişkin

anlatılar daha çok Türklerin üstün olmalarının sebeplerini anlamaya ve göstermeye yöneliktir.

Busbecq'in heyetinde yer alan Hans Dernschwam'ın izlenimleri de Busbecq'in eseri kadar önemlidir. Dernschwam'ın Yaşar Önen tarafından Türkçe'ye “İstanbul'dan Anadolu'ya Seyahat Günlüğü” (1987) ismiyle çevrilen eseri, 16. yüzyıldaki yenilmez Türk imgesine ve Türk toplumsal yaşamına ilişkin detaylar taşıyan bir seyahatname özelliğini taşır. Dernschwam¹²⁹'ın Osmanlı ülkesini ziyaret ettiği 1553 yılına dair günlüğünde; Türklere ilişkin değerlendirmelerini açık bir dille kaydeder. Dernschwam için Türk; bozucu, ifsad edici bir barbardır. Dernschwam'ın (1987: 142):

Türklerin geldiği yerde her şey bozulur. Onların geçtiği yer cennet bile olsa çorak bir araziye döner. Bulunduğu yerde ne denizde balık, ne havada kuş, ne de karada av hayvanı kalır. Zira onlar Tanrının verdiği nimetlerden tam anlamıyla faydalanmasını bilemezler. Herkes bu yüzden onlardan nefret eder.

şeklinde kaydettiği sözleri, Avrupa'da “Türk'ün bastığı yerde ot bitmez” sözünü hatırlatmaktadır. Aynı zamanda Avrupa'nın Türk'e ilişkin duygu durumunu “nefret” sözcüğü ile belirtmesi de dönemin başat düşman imgesine uygun bir değerlendirme niteliği taşımaktadır.

Dernschwam; Türklerin Avrupalılar üzerinde kurdukları hakimiyetin sebeplerine ve bu hakimiyetin ne kadar süreceğine dair öngörülerine eserinde yer vermiştir. Dernschwam'a (1987) göre Türklerin itaatkârlıkları, düzen ve nizamları, Avrupa'dan farklı olarak dinî hayatlarındaki rahatlık, egemenliklerinin ve kudretlerinin kıyamate kadar devam edeceğini ve Hristiyanları idareleri altında tutacağını göstermektedir. Ona göre bu başarının altında yatan temel faktör, Türklerin ele geçirdikleri esirlerdir. Türklere esir düşen ya da ailelerinden alınan çocuklar, devşirme sistemi ile devletin en üst makamlarına gelebilmekte ve Avrupa'nın başına bela olan sultana hizmet etmektedirler. Dernschwam, devşirme sistemi ile Avrupa'nın tüm yetenekli, itibarlı ve iyi halklarını kaybettiğini ifade eder (1987: 89). Ona göre esirler sadece ordu da değil Türk ülkesinin ekonomik ve sosyal refahında da önemli

¹²⁹ Dernschwam'ın seyahatnamesi ünlü tarihçi Franz Babinger tarafından yapılan Fransızcaya tercüme edilmiştir. Bu tercümeyi Türkçe'ye çeviren Prof. Dr. Yaşar Önen (1987) kitabın önsözünde; diğer seyyahlardan farklı olarak akademik bir eğitim almış olan Dernschwam'ın, çizimleri ve aldığı notlarla Osmanlı coğrafyası ve bu coğrafyada yer alan toplumların gündelik, kültürel, dinî, ekonomik hayata dair gözlemlerini aktardığı kadar antik Yunan ve Roma dönemlerine ait eserlerle ilişkin çizimleri ile bilgi verdiğini kaydeder.

bir yere sahiptir. Türkleri çalışmayı sevmeyen, memleketlerini imar etmeyen ve eli boş oturmak için yaratılmış bir toplum olarak nitelendiren Dernschwam, Osmanlı toplumunda üretici grubun esirler olduğunun altını çizmiştir (1987: 96). Dolayısıyla Dernschwam, Türk başarısının altındaki ana saik olarak Hristiyan esirler ve çocukları görmektedir.

Dernschwam (1987) Türklerin başarılı olmalarındaki bir diğer etken olarak Türklerin yaşam koşullarını gösterir. Hristiyanların iyi savaşmadıklarını, buna karşın Türklerin sefaletle açlığa alışkın bir millet olduğunu, barış zamanlarında dağlarda gezdiklerini ve kışın hayvanlarıyla ahırlarda yaşadıklarını anlatarak Türk ordusunun gücünün zor şartlarda yaşamaya alışkın olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir (Dernschwam, 1987: 315). Ona göre zor koşullarda yaşamaya alışkın bu toplumda mimari, estetik ve medeniyet unsurları da gelişmemiştir. Örneğin; “Türkler alelade şeyler yerler. Yemek pişirmesini bilmezler. Bilhassa kadınları bu işten hiç anlamaz. Baş yemekleri çorbadır.” (Dernschwam, 1987: 170) diyerek Türklerde yemek kültürünün zayıf olduğunu kaydeder. Türklerde mimarinin de gelişmediğine vurgu yapan Dernschwam (1987: 100), İstanbul’daki evlerin toprak üstüne yapılmış tek katlı basit yapılar olduğunu böyle bir toplumsal yapıda da kadının özgür ve kıymetli olamayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda Dernschwam’ın ayrıntılı şekilde anlattığı bir diğer konu da Türk kadınlarının toplumsal statüsüdür. Türk kadınlarının çarşıya pazara gidemedikleri, ev işine katılmadıkları, ev işlerini köle ve cariyelerin yaptıklarını, kölelerin bile efendilerinin karılarının göremediklerini ve kadınların Hristiyan kadınlardan farklı olarak serbest olmadıklarını belirtmiştir (1987: 179). Dolayısıyla Dernschwam’ın seyahatnamesi Türklerin gündelik yaşamlarına ilişkin oldukça tafsilatlı bir anlatı sunmaktadır. Dernschwam, yemek, müzik, giyim kuşam, gelenekler, din, devlet teşkilatı ve hukuk gibi çok farklı alanlara yönelik bilgilerle “Türk hakkında bir tasavvurun oluşmasına katkı sağlamıştır. Gülnur Aybet (2018: 49), Dernschwam’ın gördüklerini en küçük ayrıntısına kadar yazması sonucunda seyahatnamenin, ekonomik ve kültür tarihi için başvuru kaynaklarından olma özelliğini taşıdığını kaydetmektedir.

Savaş ya da ele geçirilme korkusu ile teslim olan Avrupa kentlerinde Türk hâkimiyetinin sınırsız itaat ve ölçüsüz istibdat ile gerçekleştiğini belirten Dernschwam (1987) Türk seferlerinin Avrupa halkı üzerindeki büyük korku uyandırdığını insanların

korkudan ses çıkaramadıklarını hatta yaşamak bile istemediklerini kaydedetmiştir. Dernschwam Türklere unvan ve şöhretlerini kaybetmemek adına bağlanan kimseleri de Hristiyan âlemine kötülük yaptıkları sebebi ile “melun, kirli, uyuz ve Allahsız” ilan ederek, Türklerden daha kötü olarak değerlendirdiği bu kimseleri: “Onların efendisi şeytan Türk, inşallah günün birinde kendilerine bekledikleri mükâfat yerine hakettikleri cezayı verecektir.” diyerek hem şeytan Türk imgesini yinelemiş hem de bu kimselere cezanın yine Türklerce verilmesini temenni etmiştir (1987: 87).

Dernschawm, Türkler karşısında muvafakiyetin ancak Hristiyan dünyasının kendi arasında dinî birliği tesis etmesi ile mümkün olabileceğini kaydederek; Protestanlar, Katolikler ve Ortdoksların sadece Tanrı’nın kelimasında bir araya gelmeleri durumunda Türkleri Hristiyanlığa çevirmenin mümkün olacağını ifade etmiştir (1987: 114). Dernschawm’ın da açıkça dile getirdiği bu görüş, Türklerin etnik bir toplum olmaktan çok İslam dininin bir temsilcisi olarak görüldüğünü ifade etmesi açısından önem arz etmektedir.

Dernschwam’ın Türklere ilişkin değerlendirmeleri kendisinden evvel yapılan değerlendirmelerin devamı ve tekrarı mahiyetindedir. Dönemin en çok merak edilen toplumu olan Türklerin başarılarının arkasında yatan faktörler, anlatılarda dikkatle ve ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Türklerin zor koşullarda, itaat, düzen ve sessizlik içerisinde sade ve gösterişten uzak yaşamları, soyluluğa dayalı olmayan toplumsal yapıları Türklere ilişkin anlatılarda Avrupa’dan farklı oldukları yanlar olarak dile getirilmiştir. Yine bu anlatılarda Türk toplumsal hayatına ilişkin özellikle kadınların sosyal hayattaki görünürlükleri üzerinden değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Kadınların çarşı ve pazarda görülmemeleri, ev işi yapmamaları sadece dikiş nakışla uğraşmaları gibi ayrıntı bilgilerle Türk kadınına ilişkin temel imgelemin daha bu yıllarda oluştuğu görülmektedir. Buna göre Türk kadınları toplumsal hayatta güçlü ve görünür değildirler. Çok eşlilik, erkeklerin resmi eşlerinin yanısıra köle ve cariye statüsünde kadınlarla birliktelikleri bu anlatılarda öne çıkan unsurlardır. Tembel tembel oturan, çalışmayan Türk kadını imgesi sonraki yüzyıllarda özellikle de oryantalist metinlerde Doğu dünyasına ilişkin kadın tasavvurunda sıklıkla tekrar edilmiştir. Bu açıdan Dernschwam gibi seyyahların izlenim, duyum ya da hayali imgeleme dayanan ifadelerinin, oryantalist metinlere zemin teşkil ettiği söylemek mümkündür.

Avusturya’da Türk imgesinin dönüm noktası olarak kabul edilen Viyana Kuşatması’ndaki yenilgi ve ardından Karlofça Anlaşması’nın imzalanması Türk üstünlüğünün askerî ve siyasi olduğu kadar psikolojik olarak da sona ermesi ile sonuçlanmış ve Avusturya ve Osmanlı arasındaki diplomatik münasebetler yoğunlaşmıştır. Diplomatik münasebetlerle birlikte birbirini tanımaya ve birbirinden etkilenmeye dönük yeni bir dönem başlamıştır. Türk etkisi açıkça saray ve gündelik hayatta görülmeye başlanmıştır. “Türk usulü” olarak adlandırılan eğlence, giyim kuşam, dekorasyon ve mimari gibi çeşitli alanlarda Türk etkisi özellikle aristokratlar arasında yaygınlık kazanmıştır. Bu dönem özellikle egzotik unsurlar dönemin Türk algısının şekillenmesinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Yakın bir tehdit unsuru olmaktan çıkan Türk’ü tanımak amacıyla Osmanlı ülkesine gelen seyyahların Türklere ilişkin anlatılarında bu etkiler açıkça görülmektedir.

Viyana’daki Şark Dilleri Okulunda eğitim almış ünlü tarihçi Joseph V. Hammer’in Türkiye ziyareti sonrasında yazmış olduğu seyahatname (2020) dönemin Türk algısına ilişkin önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi hakkında yazdığı makale ile seyahatnamenin bilinir olmasını sağlayan Hammer, 14 günlük gezisini de onun izini takip ederek yapmıştır. Mudanya’dan başlattığı seyahatinde; İstanbul, iznik ve İzmit şehirlerini gezmiş bu şehirlerin; mimarisi, tarihçesi, kaplıcaları, ibadethaneleri, gelenek ve görenekleri, halk tarafından kutsal sayılan kişileri hakkında tafsilatlı bilgiler vermiştir. Hammer’in Türk kültüründe dikkat ettiği unsurların başında temizlik gelmektedir. Özellikle Bursa’da karşılaştığı hamamlardan övgüyle bahseden Hammer (2020) ; Bursa’da suyun bol olması ve şark insanının Kuran’ın emrettiği şekilde temizlenebilmesi nedenleriyle hamamların sayısının çok olduğunu belirtir. Hamamlarda dinlenme yerlerinde tütün, nargile eşliğinde kahve içildiğini ve Türklerin “keyif” olarak adlandırdığı “tasasız bir tembelliğin” eşlik ettiği sofraların kurulduğunu betimlemiştir (Hammer, 2020: 40- 41). Hammer’in verdiği bu detay, döneme özgü şarklı Türk profilini bir yansıtmaktadır. Benzer bir egzotik anlatıya eski sarayın harabelerine ilişkin şu ifadelerinde karşılaşılmaktadır (Hammer, 2020: 58-59):

Kadınların, Şark despotlarının bir zamanlar kıskançlıklarından dolayı ışığı ve havayı, güneş ışınlarını ve sesi uzak tutmaya çalıştığı; gün ışığının sadece kafeslerin ve perdelerin arasından gizlice girdiği; sadece suyun mırıltıları ve aşk dolu iç çekişlerin ara sıra bozduğu gizemli sessizliğin hakim olduğu bu gizli odaları (...) Haremlerin ve içindeki güzelliklerin eğlenceleri ve zevkleri nerede?

(...) Hepsi kaybolmuş. Hayallerimiz bizi bu haremın tam ortasına, sihirli geçmiş yüzyıllara ve haremın henüz tüm güzelliklerin ve zevklerin toplanma yeri olduğu zamana götürdü.”

Hammer’in cümleleri dönemin; despotizm, kafesin ardında erişilmeyi bekleyen kadınlar, saray, eğlence gibi hayali cinsel fantezi öğeleri içermektedir. Bu anlatı, Türk ülkesinin zevk, eğlence, keyif gibi kavramlarla nitelendirildiğinin ve Batı’nın Doğu’ya ilişkin özellikle erotizm üzerinden işleyen bakışının tezahürü olarak değerlendirilebilmektedir.

Dönemin ünlü seyyahlarından bir diğeri de tarihçi Jakob Phillipp Fallmerayer’dır. Fallmerayer özellikle Bizans ve Osmanlı Devletlerinin tarihleri üzerine çalışmalarda bulunan ve aynı zamanda bir gazeteci olan Fallmerayer’in “Doğu’dan Fragmanlar” ismiyle yayımladığı yazıları, Almanya’da büyük ses getirmiştir (Aliyazıcıoğlu, 2020: 9). Fallmerayer’in Osmanlı topraklarına geldiği dönem, Osmanlı Devleti’nin “hasta adam” olarak nitelendirildiği, içerde ve dışarda mevcudiyetini korumaya çalıştığı bir dönemdir. Dolayısıyla Fallmerayer’in anlatısı, çağdaşlarından geri kalmış, askerî, siyasi ve ekonomik olarak zor durumda bulunan bir toplumun izlenimlerini içermektedir. Avusturya elçilik heyeti ile Osmanlı ülkesine gelen Fallmerayer’in anlatısı da bu geri kalmışlığı göstererek, hasta adamın mirasının ne olduğu ve nasıl paylaşılabilceğine dair bir betimleme sunmaktadır.

Fallmerayer; Balkanlar, İstanbul ve Anadolu şehirlerine yaptığı yolculuğunda gezdiği tüm yerleri Doğu-Batı mukayesesi ile anlatmıştır. Türk şehirlerini tek düze, neşesiz bulan Fallmerayer (2002) için Türkler; nafakalarını çıkarmak için sabahdan akşama kadar çalışan pislik, paçavralar ve haşarat içinde yoksul yaşamı sürdüren bir toplumdur. “Doğu” olarak nitelendirdiği Osmanlı ülkesindeki geri kalmışlığı (Fallmerayer, 2002: 33):

Burada kitap yok, öğrenim yok, araştırma yok, konuşma yok, zihinsel zevk yok, siyasi merak yok. Kimse yazmıyor, basmıyor ve okumuyor; insan sadece hayvan gibi bakıyor, açlığını nasıl bastıracağını, kendisini ve kümesini her tarafta pusuya yatmış olan kaba kuvvetin saldırılarından nasıl koruyacağını düşünüyor.

sözleri ile anlatan Fallmerayer’e göre Türk ülkesi modern dünyanın oldukça gerisinde kalmıştır. Ona göre (2002) bugüne kadar anlaşılır bir şey yazmamış, akıllıca bir iş yapmamış Türkler, senede 10 bin kitap basan Almanları hakir görmektedir. Türkler, sınırlarının birkaç adım ötesindeki Alman vatani hakkında bile hiçbir şey bilmemektedir (Fallmerayer, 2002: 334-335). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere

Fallmerayer'in Türk imgesi ve Türkiye coğrafyası izlenimi, 15., 16. ve 17. yüzyıl anlatılarından oldukça farklıdır. Yenilmez Türk imgesinin egemen olduğu dönemde Türklere ilişkin düzen, temizlik, intizam öne çıkarken 19. yüzyılda fakirlik, düzensizlik, cahillik ve geri kalmışlık öne çıkmaktadır.

Fallmerayer'in bu dönem Türk toplumunda hayretle anlattığı hususlardan bir diğeri de Türklerin ellerindeki kaynakları nasıl değerlendireceklerini bilmeyişleridir. Fallmerayer (2002) Almanların "vahşi romantik" olarak nitelendirdiği, Karadeniz kıyılarında karşılaştıkları güzellikler için servetlerini kaybedebileceklerini, Türklerinse neye hayranlıkla bakılacağından bile bihaber olduklarını belirtmiştir. Trabzon'un doğal güzelliğini kaleye yakın bir köprüden izlerken bir Türk subayının yanına gelerek neden izlediğini sorması üzerine : "Acaba sadece Kuzey insanı, uygar insan mı doğa güzelliğine karşı duyarlıdır acaba sahip olma her yerde kayıtsızlık mı yaratıyor ve biz hayal kırıklığı içinde ebediyen sadece bizden uzak olan bizde olmayan şeyi isteyip ona hayran mı kalıyoruz?" diyen Fallmerayer, uygar insanla, uygarlık dışı (barbar) insanın farkını izah etmiştir. Fallmerayer, Türklerin sahip olduğu değerleri işletememesinden yola çıkarak bu güzelliklerin ele geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir (2002: 66).

Fallmerayer'in (2002) üzerinde durduğu konulardan biri de Türk egemenliği altındaki Hristiyanlardır. Avrupa kamuoyuna buradaki Hristiyanlarla ilgilenilmesi gerektiğini anlatan Fallmerayer; Türklerin Hristiyanların yaşamlarına karıştıkları, Hristiyanların düğünlerinde sesli eğlenemedikleri, cenazelerinde cenaze konvoyu önünde taşınan haçın bir örtü ardına saklanarak götürüldüğünü kaydetmiştir (2002: 176). Fallmerayer'in bu tutumu Osmanlı ülkesindeki azınlıkların hukuki ve sosyal statülerini yakından takip eden ve bağımsızlık kazanmalarını destekleyen dönemin Avrupalı devletlerin tutumlarıyla paralellik göstermekte ve bu tavrın gerekçelerini sunmaktadır.

Fallmerayer (2002), Hristiyanların yaşamlarına dair gözlemlerini aktarırken Türklerin hayatına dair gözlemlerini de paylaşmıştır. Ona göre Türklerin yaşamı, sessiz ve sadedir. Türklerin eğlenmeyi ve dinlenmeyi bilmedikleri, haftanın her günü çalıştıklarını belirten Fallmerayer : "Ağır canlı Osmanlı, tatil yapmadan bütün hafta çalışır ve kulübesinde ev halkının yanında oturmaktan başka dinlenme bilmez." diyerek dönemin tembel ve keyif düşkününü yaygın oryantalist Türk imgesinin tersine

bir gözlem paylaşmıştır (2002: 188). Bu tavrın arkasında Türklerin üstenci dinî perspektiflerinin yattığını kaydeden Fallmerayer, “Efendi olduklarını bir an bile unutmuyorlar.” dediği Türklerin, Hristiyan tarzı eğlence anlayışını çözücü, aldatıcı ve baştan çıkarıcı olarak görmeleri sebebiyle eğlenceden uzak durduklarını belirtmiştir (2002: 192). Bu değerlendirme yenilmez Türk imgesinin egemen olduğu dönemlerde geçerli olan Türklerin vakur, ağır başlı ve sessiz olduklarına ilişkin yaklaşımın devam ettiğini göstermektedir.

Fallmerayer (2002), Türklerin içinde yaşadıkları dönemin şartlarından habersiz olduklarını belirtmiştir. Türklerin tehlikeler karşısında Doğu’ya özgü kadercı bir teslimiyet içerisinde olduklarını yaklaşan Rus tehlikesine kayıtsız tutumları üzerinden şöyle anlatır (2002: 75):

Osmanlı insanı bu insani şeylerin değişkenlik içindeki geçiciliği konusunu hiç dert etmiyor. Moskof generali Trabzon’a gelmiş olsaydı ne yaparlardı sorusu sorulunca çok rahat bir şekilde: ‘Yardıımız Allah’tan gelur’. Türklerin zayıf noktası sadece kendileri için bir sır oluşturuyor ve genel olarak savaş donanımları bakımından öteki bütün uluslardan ileride olduklarına bile inanıyorlar; mutluluk veren bir yanılgı, ya biz de hâlâ XI. yüzyılın inanç aşkına ve şövalye zihniyetine sahip olsaydık!

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türkler, geçmiş dönemlere ait “üstünlük” algılarının devam ettiğine dair yanılgı içerisinde yaşamaktadırlar. Fallmerayer, Türkiye’de halkın ne fanatik enerjisinden ne de kendine güveninden bir şey kaybetmediğini hatta Avrupa’nın yarısına karşı konulabileceği hissini hala taşıdıklarını not düşmüştür (2002: 318).

Trabzon’dan sonra İstanbul’a gelen Fallmerayer’in İstanbul’a ilişkin gözlemleri de kayda değer bir nitelik taşımaktadır. Fallmerayer (2002: 208) İstanbul için: “Burada gücü elinde tutan dünyayı dize getirir.” diyerek İstanbul’un Avrupa için taşıdığı anlamı ifade etmiştir. Bir başka cümlesinde (2002: 129); “Burası tüm kötülüklerin yüksek okulu ama aynı zamanda bütün politikaların ağırlık merkezidir. Avrupa’nın geleceğinin yazgısı Konstantinapol’de yazılıp belirlenir.” diyerek İstanbul’un Avrupa siyasi ve dinî hayatındaki yerine işaret etmiştir. Fallmerayer’in İstanbul’a ilişkin bu vurgusu, Avrupa devletleri için gerek stratejik konumu gerekse tarihi ve dinî cihetler yönünden taşıdığı anlam itibarıyla bugüne kadar devam etmiştir. Yazılı ve görsel Avrupa basınında İstanbul’a ayrı bir ehemmiyet verilmesi Türkiye ile ilgili

gelişmelerin boğazlar ya da İstanbul üzerinden anlatılması günümüzde de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

“Osman soyundan intikam alan herkes, Tanrının bu ülke için seçtiği en güzide efendidir.” diyen Fallmerayer’in (2002: 176) Avrupası, Hristiyan düşüncesi çerçevesinde bir bütünlük arz etmektedir. Buna göre “Türk” bu bütünlüğü bozan unsur, sınırlarına tekrar gönderilmesi gereken ötekidir. Bu sebeple metinde Avrupa’nın Doğu’yu yapılandırma niyeti ve bunun gerçekleşme ihtimaline ilişkin düşüncelerini sıklıkla dile getirmiştir. Fallmerayer, Osmanlı ülkesinde yaşayan halklar ve bunların dinî, ekonomik, sosyal yaşamları ve nüfuslarına ilişkin bilgi vererek, Avrupa’nın Osmanlı halklarının dağılmasına yönelik eylemlerini ve olası sonuçlarını metninde tartışmıştır.

Fallmerayer ve Hammer da görüldüğü üzere Osmanlının son yıllarında Türk’e ve Türk topraklarına gelen seyyahların geliş amaçları önceki seyyahlardan oldukça farklılaşmıştır. Yenilmez Türk imgesinin başat olduğu dönemde daha çok savaşlarda esir düşme, ticaret ya da elçilik görevleri ile gelmeler söz konusu iken özellikle 19. yüzyılda Doğu’ya ilişkin oryantalist düşüncenin etkisi ve siyasi amaçlar çerçevesinde seyahatler düzenlenmiştir. Toplumlar arası iletişimin artması, ulaşım imkanlarının gelişmesi de Doğu’ya seyahatleri artırmıştır. Bu sebeple 19. yüzyıl anlatılarında Türk algısı; korkudan ziyade oryantalist bir algı ile biçimlenmiştir.

Avusturya’da Türk imgesinin oluşumu sadece Avusturyalıların Türk topraklarına bir vesile ile gelmeleri neticesinde oluşmamış bilakis Türklerin özellikle “yenilmez Türk” sıfatını kaybettikleri 18. yüzyıldan itibaren daha çok mecburi sebeplerle ve “hâlâ güçlüyüz” algısını yaratmak amacıyla diplomatik temasları geliştirilmesiyle de şekillenmiştir. Osmanlı Devleti açısından art arda alınan mağlubiyetler; mevcudiyetini muhafaza etmeye yönelik, kendi merkezinin dışına çıkmaya, düşman devletlerle dostane ve diplomatik ilişkileri geliştirmeye ve kendini tanıtmaya dönük bir davranış örüntüsü oluşturmaya itmiştir. Bu sebeple şaşıklı törenler eşliğinde Avusturya başkentine elçilik heyetleri gönderilmiştir. Bu bağlamda Avusturya’ya giden Türk sefirlerine değinilmesi konunun Türk tarafı açısından boyutlarını göstermesi kadar Avusturya’da Türk imgesinin oluşumundakini katkısını göstermesi açısından ehemmiyete haizdir. Türk sefirleri ve sefaretnameleri hakkında referans kaynak olma özelliği taşıyan Faik Reşit Unat’ın “*Osmanlı Sefirleri ve*

Sefaretnameleri” (1987) kitabı konuya ilişkin temel bilgileri vermektedir. Unat (1987: 20), Osmanlı Devleti’nin Avrupa ülkelerine III. Selim zamanında başlayan ve başta Paris olmak üzere Viyana, Londra, Berlin ve Petersburg’a daimi elçiler gönderildiklerini kaydetmiştir. Halbuki 1600’lü yıllarda Habsburg, İngiltere, Fransa ve Felemenk Devleti’nin İstanbul’da daimi elçileri bulunmaktadır. İbrahim Şirin (2009: 137) Avrupalı Devletlerin Osmanlı ülkesine daimi elçi bulundurmasının Osmanlı’nın üstünlük duygusunu beslediğini ve bu hakkın Osmanlı’nın bir lutfu olarak görüldüğünü kaydeder. Karl Teply (2020: 49) Osmanlı Devleti’nin bu tavrının gururlu, elinde olanla yetinen ve misyonundan son derece emin olan muhafazakâr bir devlet olmasına bağlar. Osmanlı Devleti ise güçlü olduğu dönemlerde Avrupa başkentlerine geçici, küçük bir maiyetle ve hediyeşiz “çavuş” ünvanlı elçiler göndererek diplomatik açıdan müteakabiliyeti göz ardı etmiştir (Ercan, 2013: 18). Beydilli (2009), özellikle Zıttorok Anlaşması sonrasında Viyana’nın, Osmanlı sefaret heyetlerinin ihtişamlı geçişlerine şahit olduğunu, 1609 yılında 150 kişilik Osmanlı heyetinin sayısının 1665’te 300’e, 1700’de 659’a, 1739 yılında Cânibî Ali Paşa’nın ise 922 kişiye ulaştığını kaydeder. Elçilik heyetlerinin bu gösterileri dönemin Türk kültürüne olan ilgisini atırmıştır. Türk elçilik heyetlerinin şehre girişi, merasimle gerçekleşmiş ve Osmanlı elçisini ve beraberindeki Türk askerlerini, mehter müziğini duyabilmek için sadece Viyana halkının değil dinî ve siyasi otoritelerin de bu töreni seyretmeye geldikleri belirtilmiştir (Ercan, 2020: 68). Teply’in (2003: 22-33) Türk sefirlerin Viyana’ya girişleri hakkında verdiği bilgilere göre; Türk kafilesinin önünde kaplan postları ve kartal kanatları ile deliler, uzun bir sıra halinde kuyrukları örülmüş sefaret atları, bayraklar, sefire yakın görevliler, değerli mücevherleri kostümünde taşır halde sefir, mehter takımı gelmekte tören Türk pehlivanlarının, at cambazları ve atletlerin gösterileri devam etmektedir. Teply bu karşılama törenini Barok insanın aradığı renklerin, ihtişamın, şekillerin sınırsız bir halesi olarak tanımlamıştır (2003: 23). Törenin sefirin, yoksullara altın dağıtarak bitirildiği ve özellikle son dönem sefirlerin daha kalabalık maiyetlerle geldikleri göz önünde bulundurulduğunda bu törenlerin Türk tarafı açısından “ hâlâ güçlüyüz” mesajını iletmeyi hedefledikleri sonucuna varılabilir.

Karl Vocelka (1977), Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında gidip gelen elçilerin sadece siyasi ve diplomatik münasebete değil aynı zamanda kültürlerarası münasebete de katkı sunduklarını belirtmiştir. Vocelka bu duruma örnek olarak Türk

elçilerin Avusturya hükümdarlarına sundukları hediyelerin, Hofburg Sarayındaki silah koleksiyonunda sergilenmesini ve yine Osmanlı ülkesinden getirilen ek tohumlarının da İmparatorluk sarayında kıymet verilmesini göstermiştir (Voçelka, 1977).

Türk elçilerin Viyana’da kaldıkları süreçte yaşam biçimlerini aynen devam ettirmeleri, adeta Binbirgece Masallarını andıran bayram ve elenceleri, Viyanalılarca ilgiyle karşılanmış, yaşam tarzlarının bakır gravrlere resmedilmesine ve Türk stili dekorasyon ve kıyafetlerin moda olmasına yol açmıştır (Balkış, 1994: 28-29). Ercan (2020: 80) tiyatroya davet edilen elçinin locada len namazını heyetkilerle kılmalarının ertesi gün Viyana gazetelerinde haber olarak yayımlandığını kaydeder. Unat’ın (1987) verdiği bilgilere göre rneğin, Mustafa Hattı Efendi, 1748 yılında Viyana’ya sefir olarak gitmiş ve İmparatoriçe Maria Theresa ile görüşmüş, kendisi opera ve tiyatro izlemeye davet edilmiş, şair olduğunun imparatoriçe tarafından öğrenilmesi üzerine şiir kitabını padişah tuğrası ile imzalayarak imparatoriçeye takdim etmiş buna mukabil Viyana’daki elektirikle ilgili deneylerin yapıldığı bir okula davet edilmiştir. Mustafa Hattı Efendi, kendilerine tahsis edilen sarayda Avusturyalıları ağırlamış ve Türk mutfağını tanıtımıştır (Unat, 1987: 95-96). Daha kalabalık gruplarla uzun süreli olarak gelen Türk elçilerin, Viyana’daki Türk kültürünün bir temsilcisi olarak yaşama dâhil olmaları; tiyatro, karnaval, festival, balo, opera gösterilerine katılmaları bir zamanların ezeli düşmanın daha yakından tanınmasına, modellenmesine ve kültürlerarası geçişe olanak sağlamıştır.

4. ALMANYA VE AVUSTURYA BASININDA TÜRK İMGESİ

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Avrupa basınında Türklerle ilgili çıkan haberleri inceleyen bu çalışma, 2015-2019 yılları arasında Almanya ve Avusturya gazetelerinde çıkan haber metinlerini ve köşe yazılarını Teun van Dijk'ın Eleştirel Söylem Analizine göre çözümlemiştir. Avrupa gazetelerinde Türkiye ve Türklerin haber metinlerinde nasıl temsil edildiği, bu temsilin tarihsel süreçte Avrupa kolektif belleğinde oluşan Türk imgesi ile örtüşüp örtüşmediğini konu edinen bu çalışmanın temel sorunsalı, Avrupa'nın Türk'e bugünkü bakışını anlamak ve Türk imgesinin hangi omurga üzerinden devam ettiğini geniş bir literatür üzerinden anlamlandırmaktır.

Araştırmanın amacı; Almanya ve Avusturya gazetelerinde yayımlanan haber metinlerinde Türklerle ilgili temsilleri inceleyerek, kolektif bellekteki Türk imgelerinin devam edip etmediğini ortaya koymaktır. Avrupa kimliğinin “ötekisi” konumundaki Türklerin haber metinlerinde “Türk tehdidi, Türk korkusu, Türk sorunu” gibi kavramlarla sunulmasının yanı sıra oryantalist imgelerin Türk'e bakışı biçimlendirmeye devam edip etmediğini bulgulamak da çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Tezin uygulanabilirliği açısından kapsam iki ülke ile sınırlı tutulmuştur. Avrupa kolektif belleğini temsilen Türk nüfusun yoğun olarak yaşadıkları ve tarihsel süreçte ilişki kurulan Almanya ve Avusturya ülkelerinde yayımlanan gazeteler örnekleme dahil edilmiştir. Örnekleme dâhil edilen ülkelere gazetelerin seçiminde ise tezin amaçlı örnekleme uygun haber ve köşe yazıları içermesine ve gazetelerin farklı ideolojik görüşleri temsil etmelerine dikkat edilmiştir. Bu açıdan merkez sağ ve merkez sol ideolojiyi temsilen her ülke için ulusal ve günlük yayımlanan iki gazete seçilmiştir. Her gazeteden her yıl için bir haber ve bir köşe yazısı-makale incelenmiştir.

Almanya'dan merkez sağı temsilen Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) ve merkez solu temsilen Die Tageszeitung (TAZ) gazeteleri; Avusturya'dan merkez sağı temsilen Die Press gazetesi ve merkez solu temsilen Der Standart gazetesi örnekleme dahil edilmiştir. Türklerle ilgili tarihsel bellekten imgelerin güncel haberlerde mevcudiyetini araştırmakla beraber haber metinlerinin profesyonel nesnellik kriterleri çerçevesinde yazılmış olması bu imgeleri açık ve doğrudan tespit etmeyi yer yer

güçleşmektedir. Bu sebeple Alman belleğindeki Türk imgesinin incelendiği araştırmanın örnekleme, Türklerle-Türkiye ile ilgili değerlendirmelerin daha açık ve doğrudan dile getirildiği köşe yazıları da dâhil edilmiştir. Türkiye ile ilgili düzenli haber ve köşe yazısı yazarlardan Türk kökenli olanların haber ve köşe yazıları kapsam dışı bırakılmış ancak yabancı ve Türk ortaklığıyla yazılmış iki metin kapsama alınmıştır. Bununla birlikte gazetelerin Türkiye ve Ortadoğu muhabirleri, ülke içi ve özellikle Avrupa'yla ilişkileri yakinen takip etmekte; haber ve değerlendirmeleri Türkiye ve Türklerle ilgili algının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu sebeple Türkiye muhabirlerinin aynı zamanda köşe yazısı formatında değerlendirilebilecek analiz ve gözlemlerini aktardıkları metinler de köşe yazısı kategorisinde örnekleme dahil edilmiştir. Örnekleme, Almanya ve Avusturya'da yaşayan Türk kökenlileri konu edinen ve Türklerle yönelik politika, söylem ve tutumları yansıtan haber metinleri ve köşe yazıları da dahil edilmiştir. Örnekleme ülkelerde yaşayan Türklerle ilgili imge de incelenerek imgesel devamlılık ve değişiklikler tezin kapsamında değerlendirilmiştir.

Araştırmada örnekleme dahil edilen haberler ve köşe yazıları, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığından alınan izin dahilinde yazılı basın veri tabanında bulunan haberler ve köşe yazılarının yanı sıra gazetelerin internet sitelerinde yer alan arşiv taramalarından elde edilmiştir. Analizde seçilen metinlerin online versiyonları da dikkate alınmıştır. Veri tabanının 2015 yılından başlaması ve erişim izin süresinin 2019 yılı Aralık ayı itibariyle bitmesi nedeniyle 2015 Ocak ve 2019 Aralık ayı sonu itibariyle haberler ve köşe yazıları seçilmiştir. Bu çerçevede Almanya ve Avusturya'da yayımlanan ulusal ve günlük, farklı ideolojik görüşlere sahip gazeteler için 2015 Ocak ve 2019 Aralık ayları arasında çıkan haber ve köşe yazılarından her gazete için yıl bazlı bir haber metni ve bir köşe yazısı incelemeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda 20 haber metni ve 20 köşe yazısı olmak üzere toplam 40 metin tezde incelenmiştir.

Örnekleme dahil edilen metinler; amaçlı örneklem ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme araştırmacının kendi kişisel gözlemlerinden hareketle araştırma problemine uygun geldiğini düşündüğü belirli özelliklere sahip örneklerin seçildiği örneklem türüdür (Gülbüz ve Şahin, 2014: 130). Amaçlı örnekleme ile amaca en uygun yanıt verebilecek kişi ya da objeler seçilir (Aziz, 2011: 55). Bu çerçevede haber metinleri ve köşe yazıları veri tabanındaki ve gazete arşivlerindeki taramalar sonrasında

belirlenen gazetelerden tezin amacına ve varsayımına uygun olanlar içerisinde seçilmiştir.

Veri tabanında Türkiye ve Türklerle ilgili en fazla haberin ve köşe yazısının olduğu gazeteler öncelikli olarak seçilerek haber evreni içerisinde amaca en uygun haberlere ulaşılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte gazetenin ulusal ve günlük olması, gazetelerin farklı ideolojik görüşleri temsil etmeleri ve amaçlı örneklem doğrultusunda tezin konusuna uygun haberlere yer vermeleri, gazete seçme kriterleri olarak belirlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı veri tabanındaki haberlerin ağırlıklı olarak Türkiye'nin iç ve dış siyasi ilişkilerini konu edinmesi nedeniyle haberlerin, sosyal ve gündelik yaşama ilişkin yönünü daha iyi yansıtabilmek ve Türk algısını daha iyi ortaya koyabilmek amacıyla gazetelerin web sayfalarında "Türken, turkisch, sultan, harem, Kahlenberg, Viyana" gibi tarihi bağlama gönderme yapan kelimelerle yıl bazlı arama yapılmıştır. Benzer içeriklere, imgelemdeki çeşitliliği göstermek ve tekrara düşmemek adına yer verilmemiştir. Ancak örneklem ülkelerinde benzer haber içeriklerinin gündeme girdiğini göstermek bağlamında haber metinleri ve köşe yazıları çözümlenmiştir. Bununla birlikte imge çeşitliliğini yansıtmak amacıyla siyasi haberlerin dışındaki haber ve köşe yazıları da haber içeriklerine erişildiği ölçüde örnekleme dahil edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında seçilen gazetelerde yayımlanmış haber metinleri ve köşe yazılarının analizinde, Teun Van Dijk'ın Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi kullanılmıştır.

4.2. Eleştirel Söylem Analizi

Haber metinleri, günlük hayatta kamunun bilgi edinme, olay ve gelişmeleri takip etme ve değerlendirme gibi ihtiyaçlarını cevaplayan metinlerdir. Ancak günlük gazeteler ve günümüzde internet medyası üzerinden kitlesel nitelikte üretilen haber metinleri aynı zamanda meta değeri de olan ideolojik metinlerdir. Neyin haber olacağından nasıl haberleştirilip sunulacağına kadar bir seçme ve belirlenme süreci içerisinde üretilen haber metinlerinde söylemin incelenmesi, haberin ideolojik işlevini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple haber metinlerine eleştirel yaklaşmak, eleştirel söylem analiziyle çalışmayı gerektirmektedir.

Aysel Aziz (2011: 147), söylem analizini (discourse analysis) yazımlanmış söylemin dilbilgisel özellikler dikkate alınarak niteliksel ve kuramsal biçimlerde çözümlenmesi olarak tanımlar. Özellikle kitle iletişim araçlarının toplumsal hayatta

ağırlık kazanması ile medya metinlerinin çözümlenmesinde söylem analizinin kullanılması söz konusu olmuştur. Söylem analizi, eleştirel söylem analizi olarak 1970'lerden itibaren akademik çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır (Atabek, 2007: 151-512). Sözen (2017: 79-82) söylem analizinin sosyolinguistik bir çalışma, metin analizi, sosyal analiz ve bütün bu analiz türlerini içine alan refleksif ya da eleştirel bir çözümleme olduğunu belirtirken, söylem analizinin birden fazla disiplin eşliğinde güç-iktidar ve ideolojik ilişkilerin belirli bir söylem etrafında nasıl değişim ve dönüşüme uğradığını göstermeyi amaçladığını kaydeder. Van Dijk da (2019: 300), söylem araştırmalarında; sosyal ve beşeri bilimlerin bilişsel, toplumsal, politik, tarihi ve kültürel işlev ve bağlamlarının açıklanarak söylem yapılarının incelenmesinin birleştirilmesi gerektiğini kaydeder.

Haber metinleri, politik, ekonomik ve kültürel söylemin bir parçasıdır. Toplumların kurucu kimliklerinin belirlenmesi, bu kimliksel özelliklerin sürekli yinelenmesi, dönemin koşullarına uyarlanması ve topluluk üyelerine bu özelliklerin mütemadiyen hatırlatılarak pekiştirilmesi söylemin en önemli yanlarından birini oluşturur. Bir ulus ya da topluluk kimliğinin tasarımı zorunlu olarak “öteki”nin de tasarımını ve bu öteki kimliğine ait niteliklerin belirlenmesini beraberinde getirir. Topluluk içinde asimetrik bir ilişki yaratan bu durum, ötekine dair bakışın topluluk kimliğini sürekli hatırlatan belirli kalıp yargılarla anlatılmasına yol açar. Öteki; topluluğun benimsemediği, sevmediği ya da barışık olmadığı yanlarının bir tezahürü ve temsilcisi olarak varlığını sürdürür. Ötekinin, ötekiliğini anlatırken, asıl kimlik sahiplerinin toplumsal statülerini garantileyen ve hegemonik düzenin gizli ya da yer yer açık bir şekilde sürdürülmesinde söylemin rolü büyüktür. Söylem, sınıflı toplum yapısındaki cinsiyet, etnik, dinî, ekonomik ve kültürel eşitsizlikleri üretmekte ve bu eşitsizliklerin devamlılığını tesis etmektedir.

Marx ve Engels (1976: 84), egemen sınıfın düşüncelerinin tüm çağlarda egemen düşünceler olduğunu, maddi gücü elinde bulunduran sınıfın zihinsel olarak da egemen olduğunu kaydeder. Buna göre toplumda egemen ya da dolaşımda olan düşünceler egemen sınıfın düşünceleridir. Toplumun nüfus olarak geniş ama maddi gücü elinde bulundurmeyen sınıflarının bu egemen düşüncelerle düşünmeleri, olayları ve durumları bu düşünceler çerçevesinde değerlendirmeleri ideolojik bir ikna sürecini gerektirir. Kendi çıkarlarına uymadıkları halde başat düşüncelerin kabulü ve rızanın

tesisi Althusser'in (2003: 179) devletin ideolojik aygıtları olarak nitelendirdiği araçlar ile mümkün hâle gelir. Bu bağlamda okul, aile, kilise, dil, medya araçları vb. ile egemen sınıfın düşünceleri tüm toplumun düşünceleri olarak sunulur. Söylem de tüm düşünsel üretim sürecinin dayandığı temel alan ifade eder (Çoban, 2015: 199). Sözen (2017: 18), söylemi basit düzeyde dil ve dil pratiği olarak tanımlar. Ancak söylem, sadece sözel ifadelerin değil görsel, işitsel ve göstergesel tüm ifadeleri kapsar. Dolayısıyla söylem analizi de tüm bu anlatıların çözümüyle ilgili.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal iktidarın tesisi ve böylece hegemonik düzenin sürdürülmesinde bir güç olarak kullanılması ile birlikte iletilerin incelenmesi öne çıkmıştır. Söylem analizi nitel bir araştırma yöntemidir (Aziz, 2011: 147). Eleştirel söylem analizinde amaç verilerin anlamını ortaya çıkararak söylemin eşitsizlikleri inşa etmede üstlendiği rolü göstermektir. Söylem analizinin temelinde yatan düşünce; dilin sınıf ve toplumsal eşitsizlik mücadelelerinin bir alanı olduğudur. Dil aracılığıyla üretilen iktidar ilişkilerinin nasıl işlediğinin ve kendisini nasıl ürettiğinin anlaşılması, söylemin incelenmesi ile mümkün olabilecektir. Bu bağlamda Van Dijk, söylemin toplumsal eşitsiz iktidar ilişkilerinin üretiminde oynadığı rolü dil ile açıklar. Çünkü söylem, diğer toplumsal pratiklerden farklı olarak grup üyelerinin düşüncelerini ifade ve formüle etmelerine olanak verir (Van Dijk, 2019: 291). Soyut düzlemdeki inanç ve düşünceler dil aracılığıyla somut hâle gelir. Van Dijk (2019: 470), modern toplum yapılarının eşitsizliğe dayalı ideolojisinin yeniden üretiminde söylemin önemli bir rolü olduğunu belirtse de ideolojinin yeniden üretiminin sadece söyleme indirgenemeyeceğinin altını çizer. Çünkü ideolojiler sadece metin ve konuşma yapıları ile ilişkilendirilemez diğer toplumsal pratikler de ideolojinin yeniden üretiminde rol oynar. Bu bağlamda van Dijk'ın söylemin sınırlı etkisine yönelik yaklaşımı onun ideolojik yapıların üretiminde makro ve mikro toplumsal yapıların etkisine yönelik açıklaması ile paralellik gösterir. Ona göre söylem, araştırmacıları metinler üzerinden yapacakları araştırmaların yanı sıra bu metinlerin üretildiği bağlamın da detaylı analizini yapmalıdırlar (Van Dijk, 2019: 471).

Söylem analizinin; bağlamı, süreci ve ilişkili unsurları çözümlemeye yönelik yaklaşımı, diğer nitel ve nicel analizlerden farklı olarak edinilen bilginin de farklılaşmasını sağlar. Edibe Sözen (2017), söylem analizinin keşif yoluyla bilgi elde etmeye yönelik bir analiz türü olduğunu kaydeder. Buna göre dil bir sosyal pratik

olarak incelenir. Konuşmalar, anlatılar, beyan ve ifadeler söylemi incelenebilir kılan şeylerdir. Sözen, söylem analizinin bir söylem içinde dönüşen, değişime uğrayan bilgi yapılarını inceleyerek insanların dil ile ne yaptıklarını açıkladığını kaydeder. Farklılıkların keşfedilmesi de söylem analizi aracılığıyla gerçekleşir (Sözen, 2017: 83-84).

Van Dijk (1993), eleştirel söylem analizi yapanların tarafsız bir konumunun hatta mesafeli bir konumunun bile olamayacağını söyleyerek iktidar çıkarlarının bilimsel tarafsızlık adı altında korunamayacağını vurgular. van Dijk toplumsal iktidar mücadelelerini konu alan araştırmalarda ezilenlerin bakış açısıyla incelenmesinin elzem olduğunu belirtir. Çünkü van Dijk, eleştirel söylem analistlerinin amacının sosyal eşitsizlik, adaletsizliği yasalaştıran, sürdüren, meşrulaştıran, göz yuman ya da görmezden gelen iktidar yapılarını ortaya çıkarmak olduğunu belirtir. Bu bağlamda eleştirel söylem analizi, pozitivist metodolojinin bilimsellik anlayışıyla çelişir. van Dijk eleştirel söylem analizinin bu tavrını, iktidar seçkinlerini meşrulaştıran, eşitsizliği ve ayrımcılığı onayladığını iddia ettiği pozitivist bilim anlayışına karşı bir tutum olarak nitelendirir. Eleştirel söylem analistlerinin belirli bir politik tavrının olmasının; beyaz, heteroseksüel, batılı, orta sınıf bilim insanlarının iktidar seçkinlerini onayan gizli anlaşmalarının ortaya çıkarılması açısından da önemli olduğunu belirtir (Van Dijk, 1993: 252-254).

Fairclough (2015: 150), eleştirel söylem analizi, dili “söylem” olarak çözümlediğini bu sebeple dilin kavramsallaştırılmasını merkeze aldığını ifade eder. Dilin imkanları içerisinde ve dil aracılığıyla işleyen haber metinlerinin de incelenmesi zaruri olarak söylem yapılarının ve dil pratiklerinin çözülmesini gerektirmektedir. Bu aynı zamanda haberin ideolojik art alanının anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Van Dijk (2015) bu çözümlemeyi, her birinin sonsuz şekilde birbirine bağlanabilmesi, kategorileri ve unsurları itibariyle farklı düzeyde yapılar barındırması sebebiyle oldukça karışık bulur. İdeolojik içeriğin en dolayimsız hali söylemde ifade edilmesi sebebiyle söylemin karmaşık yapısının çözümlenebilmesi için anlam içerisindeki temaların, konuların metindeki ayrıntıların, özetlemenin, ima edilen anlamların, söylemdeki tutarlılığın, tekrarların, eş anlamlı ifadelerin kullanımının, karşıtlıkların, örneklemelerin ve yadsıyıcı ifadelerin de değerlendirilmesi gereklidir (Van Dijk,

2015: 52-59). Bu bağlamda Van Dijk, toplumsal yapıları makro ve mikro boyutta ele aldığı gibi söylemi incelerken de makro ve mikro boyutta inceler (Özer, 2011: 84-85).

Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi metodu özellikle haber analizlerinde tercih edilen bir metod olup sentaktik ve semantik iki aşamalı bir çözümlemeye dayanmaktadır. Sentakta cümlelerin gramer yapıları çözümlenirken semantikte sözcüklerin, cümlelerin ve söylemin tamamı bağlamla birlikte değerlendirilir (Özer, 2011: 83). Bununla birlikte temelde van Dijk'ın eleştirel söylem analizi; makro ve mikro olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır.

Van Dijk (1988) makro yapıda altında ele aldığı tematik yapıda; anlamın inşasında önermelere ayrı bir önem verir. Metin içinde en küçük anlam taşıyan birimler olarak önermeler, kendi arasında ilişkiseldir. Birbiriyle bağıntılı önermeler dizisi makro düzeyde anlamın oluşması ve kapanmasında kayda değer bir rol üstlenir. Önermeler arasında aynı zamanda bir hiyerarşi söz konusudur. Daha alt düzey önermelerle daha genel-makro düzey önermeler arasında birbirini tamamlayan bir hiyerarşik bir ilişki vardır. Önermelerin birbirini tamamlaması ve birbiriyle uyumlu olması makro düzeyde tutarlılığın tesisini sağlar. van Dijk, her metnin konusunun makro düzeyde bir önerme olarak temsil edildiğini kaydeder. Mikrodan makroya önermelerin birbiriyle hem ilişkili hem de makro düzey önermeyi destekleyici nitelikte olması anlamın daha geniş düzlemdeki hegemonik alanla bütünleşmesini sağlar (Van Dijk, 1988: 30-33).

Haber anlatıları, temalardan oluşur. Haberin başlığı, spotu, girişi ve fotoğraf kullanımı bu bağlamda önemlidir. Tematik yapının incelenmesinde eksik bilgi verilmesi- enformasyon eksiltimi, genelleştirme, özetleme yapıp yapılmadığına bakılır (Özer, 2011: 87). Haber başlıklarının incelenmesinde başlıklar arasında hiyerarşik ilişkinin (genelden özele) ve öncelikli bilginin sunulup sunulmadığı incelenir. En önemli görülen bilgi en önce verilir (İnal, 1996: 102) ilkesince başlığa taşınan bilgi, önemli addedileni göstermesi bakımından anlamlıdır. Spot, haberin özettir ve genelleştirme ile enformasyon eksiltimi bu kısımda da devam edebilir (Özer, 2011: 89). İnal (1996: 101), habere konu olan ana olaya ilişkin özetlemenin (girişte) yer verilmesinin metnin döngüsel bir ritme oturtulmasını sağladığını kaydeder. Haberin başlıkta kurulan örgüsü spot ve giriş ile çerçevelenir. Haber

çerçeveleri anlamın kapanmasında önemli bir rol oynar. Başlık, spot ve girişte ana olayın ele alınış biçimi, haberin nasıl okunacağı ve anlamlandırılacağını da belirler.

Haberin konusu da tematik yapıda ele alınır. Konu söylemin ne hakkında olduğu ile ilgili olup metnin özüdür (Van Dijk, 1988: 30). Konu, haber başlığı başta olmak üzere alt başlıklar, spor ve haber girişinde belirtilir. Konu; “iyi” veya “kötü”nün ayrıştırılmasında ilk önemli adımdır. Eğer taraflardan birinin iyiliği diğerinin kötülüğü vurgulanmak isteniyorsa o bilgi konulaştırılır. “Kötü” olanın kötülüğü vurgulanmak isteniyorsa sözcük seçimleri, haberin başlığı ve detay bilgiler verilir (Van Dijk, 2015: 55). Örneğin azınlıklarca işlenen bir suçun tüm detayları dramatize edilerek anlatılırken, benzer bir suçu işlemiş çoğunluk temsilcisinin işlediği suça ilişkin detaylar gizlenebilir ya da yumuşatılabilir.

Tematik yapının analizinde haberde fotoğraf ya da görsel kullanılıp kullanılmadığı da incelenir. Fotoğraflar, haber metinlerinde görsel imgeler ya da gösterendir (İnal, 1996: 103) Fotoğraf kullanımı haberin gerçeklik iddiasını güçlendirir (Özer, 2011: 97). Kadrajda yer alanlar üzerinden haberin anlatı çerçevesi ve bakış açısı görsel olarak desteklenir. Haberde kameranın bakış açısı-durduğu yer, kadrajın kurgusu, dramatizasyon, fotoğrafın rengi ve sembolik ifadeler haberdeki tarafın belirlenmesi açısından dikkate değerdir. Bu sebeple kadrajın konuyu anlatma biçimi ve haber altı ifadelerin anlatının kurgusalılığına katkısı incelenir.

Şematik Yapıda; “Durum” ve “Yorum” başlıkları altında inceleme yapılır. Durum kısmında; ana olayın sunumu, sonuçlar, art alan bilgisi, bağlam bilgisi incelenir. Haber değerliliği kriterleri çerçevesinde haberin önemi, haberdeki durumun sonuçlarının çıkarımları ele alınır. Van Dijk (1988: 54), haber söyleminde habere konu olan olaydan çıkarılan sonuçların bazen ana olaydan daha önemli olabileceklerini kaydeder. Sonuçlar, haberin kendi içinde nedensel ilişkilerin kurulması ve tutarlılığın sağlanmasında önemli bir rol üstlenir. Aynı zamanda metin içinde birbiriyle bağlantılı kavramlar arasında kayıp bağlar bulunur. Sözen (2017: 121) bazı bilgilerin okur tarafından bilindiği varsayımıyla bunların metinde yer almadığını ama hem yerel düzeyde hem de küresel düzeyde bilgi, inanç, ideoloji ve subjektif değerlendirmeleri metne kattığını kaydeder. Örneğin şiddet, yaralanma, protesto gibi kavramlar toplumsal gösterilerle ilgili haberlerde birbirleriyle bağlantılı kavramlar olup gösteri

düzenlemek şiddete ve yaralanmaya yol açar gibi bir örtük önermeyi içerisinde barındırır.

Art alan ve bağlam kısmında ise habere konu olan olayın geçmişi, ilişkili olduğu olay ve olgular ele alınır. Van Dijk (1988: 53), bağlamın haber metninin kendisinden evvel yayımlanan ana olayla ilgili olduğunu, art alan bilgisinin ise tarihsel, yapısal ve bağlama göre daha kapsamlı bir geçmişi ifade ettiğini kaydeder. Art alan bilgisi aynı zamanda kolektif bellekle ilgilidir. Habere konu olan olay, kişi, grup ya da durumun o toplumun kolektif belleğinde yer etmiş olay ve olgularla ilişkisinin konulması açısından daha derin bir değerlendirme imkânı sağlar. Kolektif bellekte yer etmiş kalıpyargılar burada devreye girer. Kolektif bellekteki olaylar hatırlatılır, geçmişle bağlantı kurulur ve geçmişin çerçeveleri bugüne uyarlanır. Wodak ve Fairclough da (akt. Sözen, 2017: 141) bağlamın daima tarihsel olarak çalıştığını, söylemin yalnızca şimdiye ve geleceğe atıfta bulunmadığını tarihe de atıfta bulunduğunu çünkü dilin yapısı itibarıyla tarihsel olduğunu belirtirler. Dolayısıyla bağlamın tarihsel boyutunun ortaya konması eşitsiz güç ilişkilerinin de açıklanmasını destekleyecektir.

Yorum kısmında haber kaynakları ve olay taraflarının olaya getirdiği yorumlar incelenir. Van Dijk (1988), haberin nesnellik iddiası olsa da haber metninde iki tür yorumun olacağını kaydeder: 1- Değerlendirme; haber metninde habere kaynaklık eden uzman, bilirkişi, muhabirin kendisi, demeç veren yetkili vb. tarafından olayın yorumlanması. Böylece haber metninin kurgusu ve çerçevelemesi değişir. Bu sebeple habere kaynaklık edenin niteliği haberin tarafının belirlenmesinde önemlilik arz eder. Haberde karşıt veya tarafların görüşlerine yer verilip verilmediği de bu kategoride ele alınır. 2- Beklentiler; olayın olası sonuçları hakkında yorum yapılmasıdır (van Dijk, 1988: 56).

Mikro Yapı: Van Dijk (1988), geliştirdiği modelde mikro yapı başlığı altında sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve haber retorikine yer verir. Sentaktik çözümlemede cümlelerin aktif ya da pasif olmaları ile cümle yapılarının basit ya da karmaşık olmasına bakılır. Cümlelerin aktif ya da pasif olması, öznenin konumunu belirlemesi açısından önem arz eder. Bölgesel uyumda; nedensel, işlevsel ve referansal ilişki esaslı bir değerlendirme yapılır. Sözcük seçimlerinde; aktörler için kullanılan zamir ve sıfatlar incelenir. Biz ve ötekiler şeklinde karşıtlık ifadeleri burada önem kazanır. Tanımlayıcı, nitelendirici, etiketleme amacı güden ifadeler, ya da

vurguyu artıran, dikkat çeken ifadeler haberin çerçevelenmesinde önemli bir işlev görür (1988: 60-65). İnal (1999: 119), haber metnlerinde sözcük seçimlerinin belirli bir ideolojik seçimi ve tavrı gösterdiğini kaydeder. Metaforik kullanımlar, benzetmeler, niteleyici ifadeler, muhabirin, gazetenin; olaya-durumu ya da kişi ya da gruplara bakışını ve aynı zamanda nasıl bakılması gerektiğini de gösterir. Sözcük seçimleri ve kurgu ile haber metinleri belirli bir etnik, dinsel ya da siyasi kimliği hedef haline getirebilir ve düşmanlaştırabilir. Farklı milletler ya da devletlerle ilgili haberlerde bu durum açıkça görülür. Haber başlıklarında şeytanlaştırılan ya da tarihsel ilişkilerden gelen nitelendirmeler sıklıkla kullanılır; terörist, hasta adam, Rus Çarı, diktatör, sultan vb. Böylece haberin başlığından bazı gruplar, kişiler belirli anlamlarla damgalanır. Zamanla bu ifadeler, kişi ve grupları tanımlayan kalıp yargılara dönüşür.

Her sözcüğün bir çıkarı temsil ettiği ve söylemsel topluluğun vurgusunu taşıdığı dikkate alındığında haber sözcüklerinin ideolojik işlevleri de ortaya konmuş olur (İnal, 1999: 123). Aynı sözcüğün vurgusu da kullanıldığı bağlama göre değişir. Haber retoriğinde ise fotoğraf, inandırıcı bilgiler, görgü tanıklarının ifadeleri ve tekrarlar yer alır. Retorik, ikna süreci ile ilgilidir. Bu sebeple uzmanların açıklamaları, görgü tanıklarının ifadeleri, istatiki bilgiler, kaynaklardan doğrudan alıntılar yolu ile haberin doğruluğu ve gerçekliği konusunda ikna edici bir süreç işler (Özer, 2011: 175).

Van Dijk (1988), eleştirel söylem analizinde özellikle makro yapıların incelenmesine önem verir. Söz dizimi, kelime ve cümle analizlerine dayanan araştırmaların haberin üretimindeki yerel ve küresel bağları ve art alanı kapsam dışı bıraktığını ifade eder. Van Dijk (1988: 26); ses, kelime ve cümle analizlerinin yanı sıra bu metinlerdeki temaların, önermelerin, argümanların yerel ve küresel ölçekli bağlantılarının analizlerde ele alınması gerektiğini kaydeder. Bu durum haber metnlerinin yapısal özellikleri ile yakından ilgilidir. Haber metinleri diğer medya metinlerine göre sıkı ve kapalı metin olma özelliği taşır (İnal, 1996: 134). Haberin diyaloglara dayalı yapısı, karşıt görüşlerin belirli bir çerçeve içerisinde yeniden sunulmasını beraberinde getirir. Haber metni; sözcük seçimleri, alıntılar, kaynağın kimliği, fiiller, cümlelerin aktif-pasif kullanımı, haberin görsel unsurları, haberin gazetede yer aldığı bölüm-sayfa, haber öykülemesinde nedensellik ilişkisi, başlık ve alt başlık kullanımı ve spotlar haberde belirli bir anlamın üretilmesini ve haberin çerçevelenmesini sağlar. İnal (1996: 118-119) haber metninde kelimelerin cümle

içindeki konumlarının bile haberdeki vurguyu ve anlamı değiştirdiğini hatta anlamın dilin sentaksı içinde olduğuunu kaydeder. Bu açıdan söylemi kuran kelimelerin, cümlelerinve görsel imgelerin ürettikleri anlam söylem analizi ile ortaya çıkarılır.

Haber metinleri alıntılanmış konuşmalardan oluşur. Bu sebeple habere kaynaklık eden kişilerin konuşmalarının aktarılma biçimi haberdeki anlamın nasıl çerçeveslendiğini gösterir. Aynı olaya ilişkin farklı tarafların haberde temsil edilmesi, haberin nesnellik iddiası ile yakından ilgili olsa da haberde karşıt görüşler genel olarak egemen söylemin içerisinde erir (İnal, 1999: 100). Böylece alternatif bakış açıları ya da olayın diğer taraftan görülme ve okunma biçimi metin içinde eşit temsil edilemez. Haberde öncelikli olarak egemen söylem verilerek anlamın bu çerçevede kurulması sağlanır. Hatta bazen kaynaktan yapılan alıntı doğrudan başlığa çıkarılır. Böylelikle anlam daha en başından egemen düşünce kapsamında bağlanmış ve kaynağın sesi, anlatıcının sesine dönüşmüş olur (İnal, 1999: 112).

Haber metinleri, diğer kitle iletişim araçlarında üretilen söylemden farklı olarak nesnellik ve doğruluk gibi gazetecilik-profesyonel meslek etiğine uygun üretildiği iddiasını taşıyan bir söylem türüdür. Ancak bu etik kodlar aynı zamanda haber metinlerindeki kapanmanın da nedenidir (İnal, 1994: 8). Haber değerleri ekseninde kurulmuş bir haber metni, kurgusallığı, olayı durumu aktarma biçimi ve görsel imgeleri aracılığıyla belirli bir düşünce etrafında şekillenmesini sağlar. Haber metninin çerçeveslediği anlam, kendinden evvel üretilmiş metinlerle bağlantılı ya da onların bir devamı veya bir parçası olabilir. Çünkü söylem, sadece bir metin değil sosyal ve bilişsel etkileşim biçimidir (Van Dijk, 1988: 29). Örneğin medyada kendinden olmayanı ötekileştirmeye yönelik metinler çeşitli söylemlerle sürekli yinelenir ve pekiştirilir. Bu bakımdan Van Dijk'ın haber metinlerini metinlerarası ilişkilerle, yerel ve küresel düzlemdeki söylemlerle bütünsel okunması gerektiğine işaret eden makro analiz anlayışı, haber metinlerinde yeniden üretilen egemen düşüncelerin ortaya çıkarılmasında önemlidir.

Cümlelerin metin içindeki öncelik durumu ve düzeni, önem verilen anlamı gösterir. Öne çıkarılan anlam ile geride bırakılan-tercih edilmeyen anlam arasında metnin içinde bir hiyerarşı vardır. Tercih edilen anlam vurgulanırken, tercih edilmeyen anlam kapatılmış olur (Van Dijk, 2019). Bununla birlikte metinlerde kullanılan sıfat ve zamirler, grup içi üyelik, grup dışı bırakılma ya da gruba mesafenin belirtilmesinde

de rol oynar. Van Dijk, grup üyeliğini belirtmek için kullanılan kelimelerin aidiyeti tesis ettiği kadar ötekiliği ya da grup dışı kimlikleri de belirlediğini kaydeder (2019: 305). İşaret zamirleri ile toplumsal mesafeyi belirler; ‘onlar’, ‘şu insanlar’, ‘şu Türkler’ gibi etiketleyici ya da tanımlayıcı ifadeler yolu ile ötekine işaret edilir ve onlar suçla doğrudan ilişkilendirilir (Van Dijk, 1994: 293).

Bu bağlamda araştırmada van Dijk’ın eleştirel söylem analizi modeli haber metinlerine uygulanacaktır. Ömer Özer’in (2011:85): van Dijk’ın modeline ilişkin başlıklandırması metin analizlerinde referans alınmıştır.

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a.Başlık/lar

b.Haber Girişi

- Spot/lar

c. Fotoğraf

2- Şematik Yapı

a.Durum

- Ana Olayın Sunumu
- Sonuçlar
- Art alan Bilgisi
- Bağlam Bilgisi

b. Yorum

- Haber Kaynakları
- Olay Taraflarının Getirdikleri Yorumlar

B. Mikro Yapı

1.Sentaktik Çözümleme

- Cümle Yapılarının Aktif ya da Pasif Olması
- Cümle Yapılarının Basit ya da Karmaşık Olması

2- Bölgesel Uyum

- Nedensel İlişki
- İşlevsel İlişki
- Referansal İlişki

3- Sözcük Seçimleri

4- Haber Retoriği

- Fotoğraf
- İnandırıcı Bilgiler
- Görgü Tanıklarının İfadeleri

Köşe yazısı analizlerinde, köşe yazılarının yapısı itibariyle yorum ve değerlendirme içeren metinler olması ve bu yönüyle haber metinlerinden ayrışması nedeniyle özellikle makro analiz kısmında enformasyon eksiltimi, ana olayın sunumu, spot, giriş kısımları detaylı analiz edilmemiştir. Van Dijk'ın modeli haber metnini çok yönlü bir analize tabi tuttuğu için metin analizlerinde yer yer tekrara düşme söz konusu olabilmektedir. Analiz modelinden kaynaklı bu durum, analizlerin belirli sistematiğe çözümlenebilmesi adına zaruri olarak analizlere yansıtılmıştır.

4.3. Almanya Medyasında Türklerle İlgili Haberlerin Analizi

Almanya'da yayımlanan ulusal gazeteler arasında örneklemin uygulanacağı gazeteleri belirlerken öncelikli olarak 2015 yılında Türklerle ilgili en çok haberin yer aldığı gazeteler tespit edilmiştir. Bu kapsamda; Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), Berliner Zeitung, Der Tagesspiegel, Die Welt, Süddeutsche Zeitung, Die Tageszeitung (TAZ), Junge Welt, Die Zeit gazetelerinin Türklerle ilgili haberlere sıklıkla yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu gazetelerde çıkan haberler incelenerek amaçlı örnekleme uygun nitelikli haberleri içeren gazeteler belirlenmiştir. Örnekleme dâhil olacak gazetelerin farklı ideolojileri temsil etmelerine dikkat edilmiştir. Bu kapsamda; gazetenin ulusal ve günlük olması, gazetelerin farklı ideolojik görüşleri temsil etmeleri ve amaçlı örneklem doğrultusunda tezin konusuna uygun haberlere yer vermeleri, gazete seçme kriterleri olarak belirlenmiştir. Bu kriterler çerçevesinde; Alman basınından Frankfurter Allgemeine Zeitung ve Die Tageszeitung gazetelerinde yer alan haber metinleri ve köşe yazıları tezinde incelenmiştir. Her gazeteden her yıl için bir köşe yazısı-makale ve bir haber metni tezin örnekleme çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda 2015-2019 yılları arasında 10 haber metni ve 10 köşe yazısı olmak üzere toplam 20 metin incelenmiştir.

Alman basını Türkiye ve Türklerle ilgili haberleri yakından takip etmektedir. Türkiye ile ilgili güncel, siyasi, politik, ekonomik, sosyal içerikli pek çok haber Alman gazetelerinde yer almaktadır. Bunda gazetelerin çoğunda Türkiye ya da Ortadoğu temsilcisinin olması etkilidir. Bugün Alman gazetelerinde; Susanne Gustane (Tagesspiegel), Jürgen Gottschlich (Die Tageszeitung), Deniz Yücel (Die Welt), Michael Martens (Frankfurter Allgemeine Zeitung), yine aynı gazetede Ortadoğu ile

ilgili gelişmeleri yorumlayan Rainer Hermann¹³⁰ (Frankfurter Allgemeine Zeitung) Boris Kalnoky (Die Welt Ortadoğu muhabiri), Mike Szymanski (Süddeutsche Zeitung), Türkiye temsilcisi-editörü olarak görev yapmış veya yapmaktadırlar. Ayrıca Alman basınında Türk kökenli gazeteciler de muhabir ya da editöryal süreçte görev almaktadırlar. Örneğin Die Tageszeitung gazetesinde Türk kökenli gazeteciler Ömer Eren tarafından açılan ve daha sonra Fatma Aydemir'in editörlüğünü üstlendiği Türkçe ve Almanca yayın yapan bir haber portalı yayına geçmiştir. Bu portalın hedef kitlesi Almanya'da yaşayan Türkler olarak belirtilmiştir. Portal, 2020 Ağustos ayı itibarıyla sona ermiştir¹³¹. Bu gazeteciler, düzenli şekilde Türkiye ilgili haberleri değerlendirmektedirler. Bununla birlikte Almanya'da yaşayan Türklerle ilgili haber ve değerlendirmeler de gazetelerde yer almaktadır. Dolayısıyla Almanya'da Türklerle ilgili iki tür haber ve değerlendirmeden bahsedilebilir: Türkiye hakkında haberler ve Almanya'da yaşayan Türklerle ilgili haberler. Analizlerde her iki türle ilgili haber metinleri ve köşe yazıları da incelenecektir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği 2015-2019 yılları arasındaki zaman diliminde Türkiye ve Almanya arasında başlıca şu konular gündeme gelmiştir:

- Suriye iç savaşını müteakiben mülteci akınının durdurulmasına yönelik işbirliği müzakereleri
- Türklerin vizesiz Avrupa'ya seyahati
- Türkiye'de basın özgürlüğü
- “Ermeni Soykırımı” ifadesinin Alman meclisince kabulü ve tanınması
- Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu illerini etkileyen şiddet olayları
- Almanya içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı görev yapan imamların durumu
- Terör saldırıları
- İşid meselesi

¹³⁰ Rainer Hermann, FAZ adına Ortadoğu gelişmelerini takip eden ve yorumlayan muhabirdir. Hermann'ın Türkçe'ye “Türkiye’de Neler Oluyor? Anadolu’nun uyanışı ve Yeni Elitler” (2011) (Where is Turkey Headed? Culture Battlesin Turkey) ismiyle çevrilen bir kitabı da bulunmaktadır.

¹³¹ Portalın yayın hayatını sonlandırdığına ilişkin editöryal ekibin veda yazıları için bkz. <https://taz.de/tazgazetenin-vedas/!5703954/>.

4.3.1. Almanya Gazete Bilgileri

4.3.1.1. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi

Frankfurter Allgemeine Zeitung, Almanya'nın en önemli gazetelerindendir. 1 Kasım 1949¹³² yılında Frankfurt'ta yayın hayatına başlayan gazetenin günlük okur sayısı web sayfasında 880 bin olarak belirtilmiştir. Eurotopic'in¹³³ (2019) verilerine göre ise FAZ yaklaşık 230 bin günlük tiraja sahiptir. Tırnaklı harflerin kullanıldığı gazete renkli resim içermeyen ilk sayfası ile 2007 yılına kadar gotik tarzını korumuştur. Web sayfasında yer alan bilgilere göre 800 çalışanı ile FAZ, Almanya'daki diğer gazetelerden farklı olarak bir genel yayın yönetmeni tarafından yönetilmemektedir. Yayın kurulu tarafından yönetilen gazetenin gündemi ve retorği, siyasi, ekonomi ve kültür editörlerince belirlenmektedir. Gazetenin kurucu editörleri; Hans Baumgarten, Erich Dombrowski, Karl Korn, Paul Sethe ve Erich Welter'dır. Gazete¹³⁴ kendisine ilişkin şu ifadelerle sitesinde yer vermektedir:

FAZ özgür ve bağımsızdır ve yalnızca yüksek gazetecilik standartlarına bağlıdır. Editöryal bağımsızlık, yayın kurulu tarafından garanti edilir; girişimci bağımsızlığı, kar amacı gütmeyen FAZIT-STIFTUNG yayıncılık şirketi tarafından sağlanmaktadır. Şirket, 1959'dan beri Frankfurter Allgemeine Zeitung GMBH'deki hisselerin çoğunluğunu elinde tutuyor ve FAZ'a katılımından elde ettiği geliri yalnızca hayır amaçlı kullanıyor.

Gazetenin mülkiyeti yüzde 93,7'si Fazit Vakfına aittir. Vakıf, kâr amacı gütmemektedir. Editörler aynı zamanda gazetenin hissedarıdır. Vakfın hisseleri, hisselerini satamayan veya satın alamayan, ancak geri kalan hissedarlar tarafından ortaklaşa seçilen bir halefe ücretsiz olarak devretmek zorunda olan dokuz kişiye kadar "sahiplidir". Bu kişilerin de FAZ'ın bağımsızlığını garanti edecek kişilerden olmasının Vakıf tüzüğünde yer aldığı belirtilmektedir¹³⁵. FAZ'ın ticari ve kurumsal işletmesini iki genel müdür yürütmektedir.

Gazete yayın amacını 1949 tarihli ilk sayısında belirttiği: “birey ve ülkemiz için özgürlüğü” savunma olarak açıklamaktadır. FAZ'ın web sayfasında¹³⁶ “70 yılı aşkın bir süredir, özgür ve kendi kaderini tayin eden düşüncüyü teşvik etme hedefini takip

¹³² <https://www.frankfurterallgemeine.de/unser-selbstverstaendnis> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023.

¹³³ <https://www.eurotopics.net/tr/148548/frankfurter-allgemeine-zeitung#> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023.

¹³⁴ Bilgiler için bkz. <https://www.frankfurterallgemeine.de/die-faz> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023.

¹³⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023.

¹³⁶ <https://www.frankfurterallgemeine.de/unser-selbstverstaendnis> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023.

ediyor. Çünkü özgürlük zihinde başlar. Frankfurter Allgemeine, karmaşıklığa ve çelişkilere izin verir, düşünce için beslenme sağlar ve tartışmalı fikirlere yer açar.” diyerek fikir ve basın özgürlüğü kavramına sıklıkla vurgu yaptığı görülmektedir. Gazete motto olarak “Özgürlük zihinde başlar” ifadesini kullandığını beyan etmektedir. FAZ Avrupa çapında en fazla dış muhabir ağına sahip gazetedir¹³⁷.

FAZ’ın siyasi yönelimi merkez sağ-liberal muhafazakâr olarak geçmektedir. 2013 seçimlerinde Hristiyan merkez sağ ittifakını desteklemiştir. Wikipedia¹³⁸, da yer alan bilgilere göre FAZ, 2006 yılında İslam’a hakaret içeren makaleler, 2008 yılında ise Hz.Muhammed’e hakaret içeren karikatürleri yayımladığı için Mısır’da yasaklanmıştır. Çin’de ise FAZ’ın internet sitesi diğer Alman medyası ile birlikte 2019 yılında Çin tarafından erişime kapatılmıştır.

4.3.1.2. Die Tageszeitung Gazetesi

Almanya’da merkezi Berlin’de olan ulusal ve günlük bir gazetedir. Kısa ismi TAZ olan gazetenin günlük tirajı 2019 yılı Eurotopic¹³⁹ verilerine göre yaklaşık 50 bindir. Tirajı Almanya’da yayımlanan diğer ulusal ölçekli gazetelere nazaran az olsa da TAZ’ın internet sayfasının ziyaretçi sayısı 5 milyon ile 10 milyon arasında değişmektedir.

TAZ, Almanya’da 1978 yılında Batı Almanya’da sol tandanslı bir gazete olarak ortaya çıkmıştır. Çevrimiçi sürümü ücretsiz olan TAZ, mülkiyet olarak da 1991 yılından itibaren gazete okurlarının hisse ortaklığı yolu ile bir kooperatife aittir. Bugün kooperatifin 22 bin okur üyesi bulunmaktadır¹⁴⁰. Gönüllü ödeme sistemi ile sektördeki duruşunu muhafaza etmeye çalışan TAZ’da, okurlar yönetimde bir oy hakkına sahiptir. Ayrıca TAZ’ın iç idari işleyişinde de üst yöneticileri ve birim sorumlularını çalışanlar seçmektedir¹⁴¹. Bu durum gazetenin özgünlüğünü ve ilkesel tutumunu korumasında önemli bir role sahiptir. Gazetenin en önemli hedeflerinden biri her birim ve yönetim kademesinde en az yüzde ellilik bir kadın çalışan oranının tesis edilmesidir. TAZ, aynı zamanda Almanya’da bir gazetecilik okulu işlevi görmüştür¹⁴². Ömer

¹³⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023.

¹³⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023.

¹³⁹ <https://www.eurotopics.net/tr/148812/taz-die-tageszeitung>

¹⁴⁰ <https://taz.de/!109446/> Erişim Tarihi: 11 Haziran 2023.

¹⁴¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Die_tageszeitung Erişim Tarihi: 11 Haziran 2023.

¹⁴² <https://taz.de/!p4258/>, https://tr.wikipedia.org/wiki/Die_tageszeitung#cite_note-10 Erişim Tarihi: 11 Haziran 2023.

Erzeren tarafından da 2000 yılında Türkçe bir ek çıkartılmıştır. <https://gazete.taz.de/tr> sayfasında ise Türkçe ve Almanca yayın yapılan bir sayfa bulunmaktadır. Editörlüğünü Burçin Tetik, Ali Çelikkan, Elizabeth Kimmerle ve Volkan Ağar'ın yaptığı sayfada Türkiye ile ilgili detaylı inceleme, araştırma ve makale yazıları yayımlanmaktadır. Yazarlarının bir kısmı Türkiye'den bir kısmı da Almanya'dan haber yapmaktadır. 2017 yılında taz.gazete. isimli web sayfası Fatma Aydemir'in editörlüğünde yeniden haber ve yorumları yayımlamaya başlamıştır.

4.3.2. Almanya Haber Metinleri Eleştirel Söylem Analizleri

4.3.2.1. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2015)

“*Türklerin Yüzde 20'si dinî Şiddeti Kabul Ediyor*¹⁴³” başlıklı haber, 03 Şubat 2015 tarihinde Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesinde yayımlanmıştır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haberin başlığında ne, niye, nasıl ve nerede sorularının tam olarak yanıtlanmadığı dolayısıyla enformasyon eksiliminin olduğu anlaşılmaktadır. Habere konu olan olay haber başlığı okunduğunda doğrudan anlaşılmamaktadır. Haber başlığında Türklerin şiddeti onayladığına ilişkin bir açık mesaj söz konusudur. Ayrıca “Türkler” ifadesi ile ırk temelli bir vurgulama yapılmıştır. Başlıkta biz ve onlar ayrımı yapılarak “Türkler” ifadesi karşıt konumlandırılmıştır. Başlıktan haberin bir araştırma sonucu olduğu anlaşılrsa da araştırmanın ismine ilişkin bilgi edinilmemektedir. Bu açıdan bir enformasyon eksilimi söz konusudur.

Haberin spotunda; “*Her Beş Türk Vatandaşından Biri, İslam Adına Uygulanan Şiddeti Onaylıyor ve Charlie Hebdo'ya Yönelik Saldırının Dine Hakaret Etmenin Bedeli Olduğunu Düşünüyor. Ankete göre ise Batı'ya Karşı Derin Bir Güvensizlik Mevcut*” ifadesi yer almaktadır. Spotta, Türklerin dinî şiddeti onayladığı yeniden vurgulanarak sayısal veri, tehdidin büyüklüğünü anlatmak üzere “her beş Türk vatandaşından biri” olarak kullanılmış ve ana başlığa ilişkin bazı detaylar aktarılmıştır. Ancak yine araştırmaya ilişkin bilgi verilmemiştir. Araştırmanın ismi, konusu, nerede ve kim tarafından yapıldığı bilgileri spotta yer almadığı için başlıktaki enformasyon

¹⁴³ <https://www.faz.net/aktuell/politik/20-prozent-der-tuerken-fuer-gewalt-im-namen-des-islam-13406209.html> Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2023.

eksilmesine devam edilmiştir. Bu bağlamda spot, habere ilişkin özetlemeyi kısmen yapmıştır. Bu durum araştırmanın kendisinden çok, araştırma sonuçlarından yola çıkılarak vurgulanmak ya da öne çıkarılmak istenilen anlamla ilgilidir.

Başlığın hemen altında yer alan fotoğrafta; bir minare görseli ile İngilizce “*Islam will dominate the World-İslam dünyaya hâkim olacak*” ibaresinin olduğu bir pankart bulunmaktadır. Sembolik anlamda İslam dinini temsil eden minare ve İslam’ın tüm dünyayı domine edeceği belirtilen pankart yazısı ile haber başlığındaki tehdit unsurunun, İslam olduğu fotoğraf ile anlatılmaktadır. Bu bağlamda haberdeki başlık, alt başlık ve fotoğrafik öğede Türkler, İslam ve şiddet kavramları bir arada kullanılmıştır. Türklerin dinî şiddetle dünyayı ve Batı’yı tehdit ettiğine yönelik alt mesaj iletilmiştir.

Haberin girişinde yer alan ifadeler şöyledir:

Yeni bir araştırmaya göre her beş Türk'ten biri, İslam adına şiddeti belirli ölçüde onayladığını ve yine aynı oranın Ocak ayında Charlie Hebdo'ya yönelik kanlı saldırıda karikatüristlerin Muhammed karikatürlerini yayımladıkları için cezalandırıldıklarını düşündüğüne yer verdi. Metropoll Şirketince gerçekleştirilen ve yaklaşık 2.800 Türk'ün katıldığı kamuoyu araştırması, Batı'ya karşı derin bir güvensizlik olduğunu ortaya koyuyor.

Haberin girişinde; başlık ve spotta öne çıkarılan ifadenin tekrar edildiği görülmektedir. Buna göre “*Her beş Türkten biri İslam adına yapılan şiddeti haklı görmektedir*” denilerek Türklerin şiddet yanlısı oldukları yinelenmiştir. Ancak spot ve başlıktan farklı olarak şiddeti belirli bir oranda onayladıkları belirtilerek orana ilişkin detay verilmiştir. Haberde Türklerin onayladıkları şiddetin dinî nitelikli şiddet olduğunun altı çizilerek, Türklerin beşte birinin Paris’te İslam dininin peygamberi ile ilgili karikatürler yayımlayan Fransız Charlie Hebdo gazetesinin karikatüristlerine yönelik saldırıyı onayladığı ve bu saldırıyı hak edilmiş bir cezalandırma olarak gördükleri ifade edilmiştir. Girişte ayrıca Türkiye’de Metropol şirketince yapılan araştırmaya ilişkin bilgi verilerek spotta geçen Batı’ya karşı güvensizlik duyulduğu ifadesi tekrar edilmiştir. Bu açıdan haberin girişi, metnin özetini sunmuş ve alt başlıklara zemin oluşturmuş ve çerçevelenen anlamı pekiştirmiştir.

Haberin başlığı, spot ve giriş birlikte ele alındığında genelden özele doğru bir gidişin olduğu anlaşılmaktadır. Başlığın detaylarının bir kısmına haberin spotunda verilmiştir. Haber, Charlie Hebdo saldırısına ilişkin Türklerin düşüncelerini araştıran bir anketle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Haberde en önemli bilginin en önce verildiği

ilkesinden hareketle gazetenin söz konusu anketten “Türklerin dinî şiddeti onayladığı” verisinin en önemli bilgi olarak haber başlığına taşıdığı anlaşılmaktadır. Halbuki aynı anket sonuçlarına göre ankete katılan Türklerin yaklaşık yüzde 72’si dinî şiddeti tasvip etmemektedir. Ancak gazetenin bu bilgiyi öne çıkarmadığı, görmezden geldiği ve gizlediği anlaşılmaktadır. Araştırmada Türklerin önemli bir kısmının dinî şiddeti desteklemediğine ilişkin bilgi, gazetenin üretmek istediği ideolojik anlamı desteklemediği için kullanılmamış ve araştırmanın sonuçlarından üretilmek istenilen anlama uygun olanlar seçilerek haberin çerçevesi kurulmuştur. Bu bağlamda haber, şiddet üzerinden kurulmuş ve belirli bir etnik kimlikle dinî şiddet ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Doğu- Batı ayrımına spotta ve girişte yer verilerek Türklerin Batı’ya- Avrupa’ya derin bir güvensizlik duyduğunun altı çizilmiştir. Böylece Türklerin Batı’yı bir tehdit unsuru olarak gördüğü örtük olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda haber başlığı ve spotun habere konu olan olayı çerçevelediği anlaşılmaktadır. Böylelikle sadece haberin başlığı ve spotu okunduğunda bile Türklerin şiddet yanlısı olduklarına ilişkin yönlendirilmiş-çerçevelemiş bir düşünce kurgulanmıştır.

Şematik Yapı

Haberin girişinde ifade edilen araştırmadan elde edilen “*Türklerin yüzde 20’sinin dinî şiddeti onayladığı ve Batıya güven duymadığı*”na ilişkin bilgi ana olay olarak gösterilmiştir. Ancak ana olayın sunumunda ankete katılan Türklerin yüzde 72’sinin şiddeti onaylamadığı bilgisi aktarılmayarak haber, ideolojik bir çerçevede verilmiştir. Dolayısıyla haber metninden çıkan sonuç; Türklerin şiddet yanlısı oldukları, Batı’ya güvenmedikleri ve bu sebeple güvenilmez oldukları yönündedir.

Haberde Metropol şirketinin yaptığı “Türkiye’nin Nabzı Ocak 2015: Din-Şiddet Özgürlük¹⁴⁴” başlıklı kamuoyu araştırmasına atıf yapılmış ancak araştırmanın linki paylaşılmamıştır. Habere konu olan olayın art alanı, Metropol şirketinin Charlie Hebdo saldırısı sonrasında Türklerin Batı ile İslam dünyası arasındaki ilişkiye bakış açılarını araştırmak şeklinde açıklanmıştır. Haber sadece araştırmanın sonuçlarına odaklanmış, Avrupa’da yükselen İslamofobia hakkında bir bilgilendirme yapmamıştır. İslam dininin peygamberine hakaret içeren karikatürlerin yayımlanmasının akabinde karikatürleri yayımlayan mizah dergisine yapılan ve 12 dergi çalışanı ile 5 market

¹⁴⁴<https://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1779-turkiyenin-nabzi-ocak-2015--site.pdf>
Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2023.

çalışanının hayatını kaybettiği saldırıya ilişkin bilgi de haberde yer almamıştır¹⁴⁵. Böylece habere konu olan olay art alandan yalıtılarak sunulmuştur. Bu durum araştırma sonuçlarının çarpıtılarak sunulması ile eşleşince haberin temel argümanı olan Türklerin dinî şiddeti onayladığı argümanından yola çıkılarak Charlie Hebdo saldırılarını da onayladıkları yan anlamı üretilmiştir. Böylece Avrupa’da yaşayan Türk kökenli ve Müslümanların karşılaştıkları dinî ve etnik ayrımcı tutumlar gizlenmiş, sonuç olarak yaşanan saldırının fikri açıdan destekçisi olarak Türkler işaret edilmiştir.

Haberin devamında;

“Metropoll şirketi Charlie Hebdo saldırısını ele alarak Türklerin, Batı ile İslam dünyası arasındaki ilişkiye bakış açısını araştırdı. Anket katılımcılarının yaklaşık yüzde 43’ü, Paris saldırısının gerçek kurbanının İslam dünyası olduğunu dile getirdi; yaklaşık yüzde 44’ü saldırıyı yabancı istihbarat örgütlerinin yaptığı kanısında. İktidar partisi AKP siyasileri ve Türkiye’deki hükûmete yakın gazeteler, saldırının arkasında ABD’li veya İsrailli istihbarat servislerinin olduğunu açıklamıştı.”

bilgileri paylaşılmıştır.

Haberin bağlam bilgisi başlıktan itibaren öne çıkarılan Türklerin şiddeti destekledikleri argümanı çevresinde oldukça dar tutulmuştur. Haberin gövdesinde Metropoll şirketinin araştırmasının amacının Türklerin İslam ve Batı algısını araştırmak olduğu belirtilmiştir. Söz konusu araştırmada; Türkiye’nin gidişatı ve gelecekte beklenenler, İslam ve ifade özgürlüğü, %10 seçim barajı, HDP ve seçim barajı konuları hakkında katılımcılara sorular sorulmuştur. Ancak haber metninde Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve dinî alandaki eğilimlerini ölçen araştırmanın boyutlarına ilişkin açıklayıcı ve yeterli bilgi verilmemiş, araştırmada sadece Türklerin İslam ve Batı algısının araştırıldığı bilgisine yer verilmiştir. Böylece enformasyon eksilimine metin içinde de devam edilmiştir. Gazete yayın politikasına ve ideolojik duruşuna uygun olarak Türklerle ilgili olumsuz yargılara zemin hazırlayacak nitelikte istatistiki verilere yer vermiş, ideolojik argümanını desteklemeyen istatistiki verileri ya görmezden gelmiş ya da önemsizleştirerek habere almıştır. Buna göre araştırmada; *“Fransa’da Hz. Peygamberin karikatürünü yayınladığı gerekçesiyle bir mizah*

¹⁴⁵ Charlie Hebdo saldırısında toplam 17 kişi hayatını kaybetmiştir. Olay sonrası yapılan soruşturmada sanık olarak tespit edilen 14 kişiden ikisi Türk olduğu belirlenmiştir. 2022 yılında yapılan duruşmada sanıklardan Türk kökenli Ali Rıza Polat müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. <https://tr.euronews.com/2022/10/20/charlie-hebdo-saldirisinin-turk-kokenli-sanigi-ali-riza-polata-omur-boyu>- Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2024.

dergisinde çalışan 12 kişinin öldürülmesi konusundaki aşağıdaki görüşlerden hangisine katılırsınız?” sorusuna saldırıyı doğru bulmayanların toplam oranı yaklaşık yüzde 72’dir. Ancak haber metninde saldırıyı onayların yüzde 19, 6’luk sonucu öne çıkarılmış ve olumsuzlamayan yüzde 72’lik çoğunluğun düşüncesi gösterilmemiştir. Ayrıca “Fransa’daki saldırıda asıl mağdur sizce kimdi?” sorusuna % 42,6 ile İslam dünyası cevabı verildiği görülmektedir. Burada da ölen Fransız vatandaşlarının kurban olduğuna ilişkin yaklaşık % 22’lik istatistiki veriye değinilmemiştir. Dolayısıyla Türklerin hem İslami şiddeti tasvip ettiği hem de Paris’teki saldırının kurbanı olarak kendilerini-İslam dünyasını gördükleri sonucu öne çıkarılmıştır. Araştırmada sorulan bir diğer soru: “Fransa’da bir mizah dergisine düzenlenen ve 12 gazetecinin ölümüyle sonuçlanan saldırıyı sizce kimler gerçekleştirdi?” sorusuna verilen %31’lik radikal İslamcılarla ilgili veri görmezden gelinmiştir. Bu çerçevede haberin art alan ve bağlam bilgisi yeterince verilmemiştir. Haber şiddet üzerine kurulmuş ve şiddetin sorumlusu olarak da Türkler ve İslam dünyası gösterilmiştir.

Haberin sonuç paragrafında;

“Metropoll şirketinin yaptığı ankete katılanların yaklaşık yüzde 60’ı, Batı ve İslam dünyası medeniyetleri arasında bir çatışma yaşandığı görüşünde. Toplumun yaklaşık yüzde 55’i, Batı’yı bugün dahi İslam’a karşı Haçlı seferleri yürütmekle suçluyor. Katılımcıların yaklaşık dörtte biri ise Müslüman ve Hristiyanların barışçıl bir şekilde bir arada yaşayamayacaklarını düşünüyor.”

ifadeleri yer almıştır. Sonuçta; araştırmaya ilişkin istatistiki bilgi paylaşımı devam ederek ankete katılanların % 60’ının Batı ve İslam dünyası arasında bir çatışma yaşandığı görüşünü taşıdığı vurgulanmıştır. Bu ifade haberin spot ve girişinde yer alan Türklerin Batıya karşı derin bir güvensizlikleri olduğuna ilişkin önermeyi istatistiki veri ile desteklemektedir. Ayrıca metinde; Türk toplumunun yarısından fazlasının Batı’nın İslam dünyasına karşı Haçlı seferleri yürüttüğüne inandığı bilgisine yer verilmiş ve katılımcıların dörtte birinin Hristiyanlarla Müslümanların bir arada yaşayamayacakları düşüncesine sahip oldukları sonuç cümlesi olarak verilmiştir. Bu paragraf bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türklerin Batı’yı bir tehdit unsuru olarak gördükleri hatta Haçlı Seferlerinin devam ettiğine inandıkları ve bu sebeple İslam ve Hristiyanlık uygarlığının birlikte yaşayamayacakları düşüncesinin Türklerde hakim görüş olduğu vurgulanmıştır. Burada biz-onlar ayrımı devam ettirilmiş ve düşmanlığın İslam-Türk dünyasından kaynaklandığı alt mesajı iletilmiştir. “İslam’a yönelik Haçlı Seferlerinin devam ettiği kanaatinde misiniz?” sorusuna %54,9 Evet,

%30,9 Hayır, %14,2 Fikrim yok yanıtları geldiği görülmüş olup yaklaşık %31’lik hayır bilgisine haberde yer verilmemiştir.

Haberin gerek gövdesinde gerekse sonuç kısmında Türklerin Batı dünyasına ilişkin algılarının olumsuz olduğuna ilişkin detaylar verilirken bunu desteklemeyen ya da öne çıkarıldığı kadar güçlü olmadığını gösteren diğer veriler saklanmıştır. Böylece haber metninde Türklerin şiddet yanlısı olduğu ve Batı’ya karşı olumlu düşüncelere sahip olmadıkları argümanı işlenmiştir.

Mikro Yapı

Cümle yapılarına bakıldığında haber başlığı da dâhil olmak üzere etken-aktif fiil kullanıldığı anlaşılmaktadır. Cümlelerde kullanılan; “onaylıyor, kabul ediyor, suçluyor, düşünüyor benimsiyor” gibi fiiller ile özne olarak gösterilen Türkler, ortaya konulan olumsuzlukların faili olarak sunulmuştur.

Cümleler arasında nedensel bir ilişki söz konusudur. Habere göre Türkler, Haçlı Seferlerinin hâlâ devam ettiğine inandıkları için Batı’ya güvenmemekte, saldırıların kurbanı olarak kendilerini görmekte ve dolayısıyla kendilerine yönelik saldırıların karşılığının ödetilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bu bağlamda cümleler birbirini açarak ilerlemiştir. Türklerin yüzde 20’si dinî şiddeti onaylıyor başlığı, haber spotunda “Her beş Türkten biri dinî şiddeti onaylıyor” şeklinde açılanıp vurgulanarak devam etmiştir.

Referansal ilişki açısından bakıldığında Türklerin şiddeti onaylamasına ilişkin pek çok veri paylaşılmıştır. Araştırma sonuçlarından Türklerin şiddeti desteklediğine ilişkin verilerden uygun olanlara haber metninin her kısmında yer verilmiştir. Haberin sonunda da iki dünya arasındaki uzaklık ve birlikte yaşanamayacağına ilişkin düşünce araştırma sonuçlarına dayanılarak- Türkler böyle düşünüyor- şeklinde sunulmuştur.

Sözcük seçimlerinde onlar Türkler ve İslam dünyası olarak tanımlanmış ve yaşanan şiddetin de sorumlusu olarak gösterilmiştir. “Biz” ise Avrupa, Hristiyan, şiddeti tasvip etmeyen ve şiddet mağduru olarak sunulmuştur.

Retorik açıdan haber, bir araştırma sonucunun istatistiki verilerine dayanmaktadır. Haberde kaynak olarak Metropol şirketi ile Today’s Zaman gazetesinin araştırma sonuçları kullanılmıştır. Haberin gövdesinde ana argümanı desteklemek

amacıyla Today's Zaman gazetesince yapılan araştırmanın sonucuna yer verilerek şu bilgiler paylaşılmıştır:

Today's Zaman gazetesi İslam adına yapılan şiddeti onaylayanların oranının altı ay önce aynı konuda yapılan benzer bir araştırmaya göre yüzde 13'ten yüzde 20'ye çıktığına yer verdi. Yapılan yeni araştırmada katılımcıların yüzde 49'u dinî aşışılamanın cezalandırılmasına karşı çıkarken yüzde 43,6'sı bunu onaylıyor. Ankete katılan Türklerin yaklaşık yüzde 19'u laik bir devlet düzenini reddederken yüzde 71'i laik sistemi benimsiyor.

Bu açıdan haberin gövdesinde bir başka araştırmanın verilerine yer verilerek Türklerin dinî şiddeti onayladığına ilişkin söylem güçlendirilmek istenmiştir. Buna göre İslam adına yapılan şiddeti onaylayan Türklerin oranının yüzde 7'lik bir artışla yükseldiğı ifade edilmiştir. Yine ankete katılan Türklerin yüzde 19'u laik devlet düzenini reddederken, yüzde 71'inin bu sistemi benimsediğı bilgisi verilerek Türklerde dinî şiddeti onaylayanların oranının artması bilgisi laikliğı benimseyenlerin oranı ile birlikte sunulmuştur. Ancak cümle kuruluşunda laik düzeni benimsemeyenlerin oranı sayısal olarak çok daha düşük olmasına karşın öncelikli olarak verilerek, ideolojik çerçeveyi doğrulamayan istatistiki bilgi önemsizleştirilmiştir. Haberde verilen istatistiki veriler haberin doğruluğunu ve güvenilirliğini tesis etmek için kullanılmıştır. Ancak araştırmayı yürütenlerin araştırma sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerine yer verilmemiştir. Haberde kullanılan fotoğraf da haberin retorliğini desteklemiştir.

Bu bağlamda bahse konu haber metni Charlie Hebdo saldırıları sonrası Türklerin dinî şiddeti destekledikleri argümanını bir araştırma sonucuna dayanarak öne çıkarmıştır. Türkler ve şiddet, istatistiki veriler aracılığıyla ilişkilendirilmiş ve Avrupa için Türklerin bir tehdit oldukları alt mesajı iletilmiştir. Haber metninin kurgusu ve söylemi Türklerin dinî şiddeti onayladıklarını vurgulamış, araştırmanın bu söylemi desteklemeyen bulguları göz ardı edilerek maskelenmiştir. Bu açıdan haber metni şiddetle eşleştirilen güncel Türk imgesinin bir örneğini sunmuştur.

4.3.2.2. Die Tageszeitung Gazetesi (2015)

Eric Bonse tarafından kaleme alından “AB, Erdoğan'ı En Yüksek Rütbeli Sınır Polisi Yaptı¹⁴⁶” başlıklı haber, Die Tageszeitung gazetesinde 1 Aralık 2015 tarihinde yayımlanmıştır.

¹⁴⁶ <https://taz.de/!5252536/> Erişim Tarihi: 1 Haziran 2023.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haber kaynaklarından Alman Yeşiller Partisi üyesi Ska Keller'ın “*AB'nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı "En yüksek rütbeli sınır polisi" yapmasının dürüstçe olmadığını söyledi*” ifadesi başlığa taşınmıştır. Kaynağın açıklaması bir alıntı biçiminde verilmemiş ve başlık anlatıcının sesine dönüşmüş ve kaynağın sesi ile haber çerçevelenmiştir. Söz konusu cümle AB'ne bir eleştiri ifadesi iken başlıkta eleştiri olarak değil, Türkiye Cumhurbaşkanı'na yönelik küçültücü bir ifade olarak kullanılmıştır. “En yüksek rütbeli sınır polisi yaptı” ifadesi Türkiye'nin konumunun AB tarafından belirlendiği ve diplomatik üstünlüğün AB'de olduğu mesajını iletmektedir. Mülteci meselesi bağlamında Türkiye'nin güvenli ülke olarak belirlenmesi haber değeri taşıması itibarıyla başlığa çıkarılmış olsa da habere konu olan olay, başlık okunduğunda anlaşılmamaktadır. Bu açıdan başlıkta enformasyon eksiltiliminden söz etmek mümkündür.

Spotta; “*Sığınmacılar... Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye, Türkiye'nin Gelecekte Sığınmacıları Avrupa'dan Uzak Tutacağı Bir Eylem Planı Üzerinde Uzlaştı. Avrupa Parlamentosu Ağır Eleştirilerde Bulundu. Ancak Merkel ve Juncker Yasa Dışı Göçü Engellemek İçin Sonraki Adımları Planlıyor*” yer almıştır. Spot, haberi özetlemiş, habere ilişkin temel bilgileri iletmış ve ana başlığın detaylarını vermiştir. Buna göre Türkiye ve AB arasında sığınmacıların AB'den uzak tutulacağına dair bir uzlaşının gerçekleştiği ve Türkiye'nin AB sınırlarını koruyacağı belirtilmiştir. Ancak bu uzlaşının Avrupa Parlamentosu (AP) tarafından olumlu karşılanmadığı ve siyasi parti temsilcilerince ağır eleştirilerde bulunduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin süreçte rol almasının Avrupa'da tartışmalara yol açtığı anlatılmıştır. Ayrıca spot, başlıkta “*AB, Erdoğan'ı sınır polisi yaptı*” ifadesini geçersiz bırakarak, taraflar arasında eylem planı üzerinden bir uzlaşının gerçekleştiğini ifade etmektedir. Haberde; sığınmacılar, AB, AP, Türkiye Devleti ve Almanya Başbakanı taraflar olarak belirtilmiştir.

Başlıklar arasında hiyerarşik ilişki vardır. Üst başlık Türkiye- AB ilişkilerine ilişkindir. Başlığın detayları spotta verilmiş, göçmenlere karşı AB'nin sınır güvenliğinin Türkiye aracılığıyla sağlanacağı belirtilerek, AP'dan eleştiriler olduğu ve Merkel'in buna ilişkin çözüm arayışı ifade edilmiştir.

Haberde fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğraf haber konusunun mültecilerle ilgili olmasına istinaden dramatik etkiyi artıracak şekilde siyah beyaz kullanılmıştır. Fotoğraf, Suriye iç savaşının ardından Türkiye ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya yönelen göç dalgasını konu edinmekte ve görsel açıdan metni desteklemektedir.

Ana olay, AB'nin Türkiye ile sığınmacıların Avrupa'ya geçirilmemesi konusunda uzlaşmasıdır. Haberin spot ve giriş kısmında ise ana olay Türkiye ile AB'nin mülteciler konusunda anlaştığı ve bu anlaşmanın Avrupa Parlamentosunca eleştirildiği şeklinde verilmiştir. Eleştirinin temelinde Türkiye ile AB arasındaki AB'ne giriş konusunda müzakerelerin tekrar başlaması ve Türklerin Avrupa ülkelerine vizesiz seyahat edebilmelerinin kabul edilmesi yatmaktadır.

Haberin art alan bilgisi metnin gövde kısmında: *“Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu ile AB'nin 28 devlet ve hükûmet lideri pazar günü sığınmacı krizi konusunda bir eylem planı üzerinde ve yıllardır süren bozuk ilişkilerin yeniden canlandırılması konusunda anlaştı.”* şeklinde yakın tarihte yapılan anlaşmaya ilişkin bilgi ile verilmiştir. Bu ifadeden Türkiye ile AB arasında uzun süreli bir problem olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Bununla birlikte Türkiye-AB ilişkilerinin “sorunlu” yapısı hakkında bir art alan bilgisi bulunmamaktadır. Ayrıca mülteciler konusunun nasıl başladığına ilişkin art alan bilgisi de metinde yer almamıştır.

Türkiye'nin AB'ye mültecilerin girmesinde önleyici rolüne karşılık Türkiye'nin vizesiz seyahat hakkı ile 3 milyar Avroluk yardım alacak olmasının yarattığı rahatsızlık art alan konusunda önemli bir detaydır. Bu rahatsızlığın temelinde Türkiye ile anlaşmak zorunda kalınması, yapılacak yardımın mali boyutunun bir taviz olarak değerlendirilmesi bulunmaktadır. Ayrıca gerek haber başlığında gerekse metin içerisinde tekrar edilen Türkiye'nin AB'nin sınır güvenliğinin tesisini temin etmesi hususu, temelde Avrupa'nın coğrafi anlamda bir mekâna gönderme yapması ile ilgilidir. Avrupa kolektif belleği açısından Avrupalı olmak, coğrafi açıdan bir mekâna karşılık gelmektedir. Bir zamanların Avrupa'ya yönelik yakın tehdit unsuru olan Türklerin Avrupa'nın coğrafi sınırlarını koruyacak olarak görülmesi, Türk ve Avrupa kolektif bellekleri açısından değişen Türk imgesini göstermesi bakımından kayda değerdir. Buna göre Türkler, Avrupa'nın korktuğu bir güç değil, yeni tehdit unsurlarına karşı işbirliği yapmak durumunda olduğu stratejik bir ortaktır. Bununla birlikte haber metninde yer alan *“Bu bağlamda AB'ye üye olma müzakereleri yeniden*

canlandırılacak. Türkler, 2016 yılının Ekim ayından itibaren vizesiz AB'ye seyahat edebilecek. Türkiye buna karşın Akdeniz üzerinden yapılan yasa dışı göçle mücadele edecek.” ifadesinde de belirtildiği üzere Türklerin AB'ye vizesiz seyahat edebilmesinin gündeme gelmesi, Avrupa kamuoyunda çokça tartışılmasına yol açmış hatta bu durum bazı partilerin siyasi seçim malzemesine dönüşmüştür. Mültecilere karşı Türklerin Avrupa coğrafyasına serbest girişi, Türklerle ilgili yeni bir tehdit algısının oluşumunu da beraberinde getirmiştir.

Haberde ayrıca Türkiye ile AB arasında 16 Aralık 2013 tarihinde Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına (GKA) ilişkin detaylı bir bilgilendirme bulunmamaktadır. Bu anlaşma ile eş zamanlı başlatılan “Vize Serbestisi Diyaloğu” hakkında da bilgi verilmemektedir. Bu diyaloga göre sürecin tamamlanması neticesinde Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğünde değişiklik yapılarak Türkiye vize uygulanan ülkeler listesinden çıkarılacaktır.

Haberin bağlamını; mülteci meselesi, Türkiye'nin AB'ye girmesi konusu, Türklerin Avrupa'ya vizesiz girmesi, Türk tarafı ile varılan uzlaş, bu uzlaşından duyulan rahatsızlık, eylem planının nasıl uygulanacağı, Avrupa'nın Türkiye'ye yapacağı 3 milyon Avroluk yardım ve bu yardımın AB üyesi ülkelere karşılanması sürecindeki zorluklar oluşturmaktadır. Ancak mülteciler meselesinin ne olduğu, ne zaman ve niçin başladığı, insani boyutu, Türkiye ile yapılan uzlaşının detayları ve Türkiye'nin mülteci meselesinde almış olduğu yüke ilişkin bilgiler haberde yer almamaktadır. Haberin kurgusu sadece mülteci akınına karşı Türkiye ile AB'nin sınır güvenliğini tesis etmek üzere anlaşmaya varılması ve bu anlaşmanın yarattığı siyasi tartışma üzerine kuruludur. Anlaşma kapsamında Türkiye'ye bir taviz verilip verilmediği tarafların değerlendirmelerinde öne çıkan boyuttur. Halbuki AB'nin göçle mücadele stratejisinden biri olan geri kabul anlaşmaları ile “güvenli ülke” statüsündeki anlaşma imzalanan ülkeye vize serbestliği tanınmaktadır¹⁴⁷ (Ekinci, 2016: 12). Dolayısıyla Türkiye'ye vize serbestliği uygulanması tavizden çok AB'nin rutin uygulamasıdır. Ancak haber metninde daha evvel imzalanan anlaşmalara ilişkin bir bilgiye yer verilmeyerek bağlam daraltılmış ve böylece “taviz verme” algısı

¹⁴⁷ Ekinci (2016: 11) AB'nin 2000'li yılların başından itibaren anlaşmanın kabulü için ve uygulanabilmesi için bir çok ülkeyle GKA imzaladığı bilgisini paylaşmaktadır.

güçlendirilmiştir. Bu sebeple yeterli düzeyde bağlam bilgisi haberde yer almamaktadır.

Haber Avrupa'nın Doğu'dan gelen göçmen tehdidi karşısında, sorun yaşadığı bir ülkeyle-Türkiye- uzlaşmak zorunda kalması açısından önem arz etmektedir. Haberden çıkarılabilecek sonuçlar şöyledir:

- Birliği oluşturan ülkelerin toprakları Doğu'dan gelen bir insan tehdidi ile karşı karşıyadır.
- Türkiye ile AB, sınırları korumak üzere anlaşmıştır
- Türkiye bu korumaya karşılık vizesiz seyahat etme hakkı ile 3 milyar Avroluk bir yardımdan yararlanacaktır.
- Türkiye ile böyle bir uzlaşma Avrupa Parlamentosu'nda eleştirilmiştir.
- Türkiye'ye karşı siyasi ve ekonomik taviz verilmiştir.
- Eylem planı ile düzensiz göçmenlere yerine vizesiz seyahat yolu ile AB'ye Türkler gelecektir.

Haberde; Alman Başbakanı Merkel, AP'de Liberal, Sol Parti, Yeşiller Partisi, Hollanda Hükûmet Başkanı Marc Rutte ve AB Komisyonu Başkanı Juncker kaynak olarak kullanılmıştır. Haberde konuya ilişkin farklı görüşlere kısmen yer verilmiştir. Türkiye ile uzlaşmayı destekleyen Merkel ile Merkel'in uzlaşma yanlısı tavrını eleştirenlerin görüşleri haberde yer almıştır. Ancak Türkiye tarafının olaya ilişkin değerlendirmelerine yer verilmemiştir. Bu durum olayın Avrupa Birliği cephesinden görülme ve değerlendirme biçiminin öne çıkarıldığını göstermektedir. Taraflardan birinin açıklamaları yok sayılmıştır. Olay, Avrupa ekseninden okura sunulmuştur.

Haberin kurgusu Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı mülteci meselesinde Türkiye ile uzlaşmak durumunda kalmasının bir siyasi ve ekonomik taviz olup olmadığı üzerinedir. Bu açıdan haberde öncelikle bunun bir taviz olduğunu düşünenlerin açıklamaları verilmiştir. Daha sonra Merkel'in ve Marc Rutte'un sürecin taviz olmadığına ilişkin açıklamalarına yer verilmiştir. Haberde kaynakların açıklamalarındaki öncelik sırası dikkate alındığında muhabirin anlaşmaya ilişkin tutumunun eleştirel olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşlerin yanı sıra mülteci

meselesinin insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gerektiğine dair Liberallerin Başkanı Guy Verhofstadt'ın açıklaması da yer almıştır.

Mikro Yapı

Haber metninde kullanılan cümleler aktif yapıdadır. Özellikle habere taraf olan kurum ve kişilerin söylemlerinin aktif fiillerle verilmiş olması, öznenin aktör olarak sorumluluk aldığına ve öznenin kararlılığına işaret etmektedir. Ayrıca aktif fiil kullanımı ile olaya verilen önem ile kişilerin söylemleri vurgulanmıştır. Örneğin “Merkel, Almanya’nın herhangi bir vaatte bulunmadığını vurguladı” ifadesinde Türkiye’ye karşı Almanya’nın taviz verdiği eleştirilerine karşı “vurguladı” fiili diplomatik anlamda bir taviz verilmediği anlamını sunmaktadır. Alman Yeşiller Partisinden Ska Keller’in “AB’nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı ‘en yüksek rütbeli sınır polisi’ yapmasının dürüstçe olmadığını söyledi.” ifadesinde ise Yeşiller Partisi liderinin cümlesi aktif bir fiille sunulmuştur. Aynı zamanda bu cümle başlığa taşınarak haberin çerçevelemesi bu cümle üzerinden yapılmıştır. Haberin başlığında kullanılan aktif cümle yapısı ile mülteci meselesinde Türkiye’nin pozisyonunun AB tarafından belirlendiği algısı oluşturulmak istenmiştir. Metinde Türkiye ile yapılan uzlaşmaya dair tarafların eleştirel ifadeleri de aktif şekilde verilmiştir. Bu durumdan muhabirin ana olaya ilişkin tutumunun olumsuz olduğu anlaşılmaktadır.

Haber metninde her iki cümle türü bulunsa da ağırlıklı olarak basit cümlelerin metne hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Karmaşık cümle örneği olarak; “Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasındaki yasa dışı göçü engellemek üzere yapılan uzlaş, Avrupa Parlamentosu’nda sert bir dille eleştirildi.” verilebilir. İfade, neden sonuç ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Basit cümleler aktörlerin açıklamalarını anlatan ifadeler için kurulmuş ve anlamın doğrudan iletilmesini sağlanmıştır.

Haber metninde yer alan cümleler daha çok kaynağın bir açıklaması ya da o açıklamaya karşı tarafın değerlendirmesini yansıtacak şekilde oluşturulmuştur. Bu sebeple cümle içi nedensel ilişki yeterli düzeyde değildir.

Kelime seçimleri açısından metin incelendiğinde Doğu’dan Batı’ya-Avrupa topraklarına yönelen göçmenlerin önlenmesi gereken bir tehdit olarak sunulduğu tespit edilmiştir. Mülteci meselesi için “sığınmacı krizi”, “düzensiz göç” ve “yasadışı göç” kavramları kullanılmıştır. “Sığınmacılar, mülteciler, düzensiz göçmenler” ifadeleri

göçmenleri tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Hukuki statüleri birbirinden farklı olan bu ifadeler genel olarak “sığınmacılar” kelimesi ile temsil edilmiştir. Haberde Türkler ve sığınmacılar, Avrupa’nın ötekisi konumunda yer almıştır.

Başlığa çıkarılan “sınır polisi” kelimesi de haber dilinde Türkiye’nin konumlandırılmasına ilişkin önemli bir ifadedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan üzerinden Türkiye’nin “Avrupa’nın sınır polisi” olarak tanımlanması; “öteki”yi küçültmek ve aşağılamanın yanı sıra ötekinin konumu üzerinde kendisini üst bir noktaya konumlandırmanın da bir ifadesidir. Türkiye ile ilgili anlaşmanın taviz olup olmadığı konusunda Avrupa Halk Partisi Başkanı Manfred Weber’in “Türkiye ile yapılan uzlaşmanın bir “açık çek” olmadığı” ifadeleri vurgulanmıştır.

Retorik olarak haber metninde siyasi aktörlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Haber kaynağı olarak Avrupa Parlamentosu’nda temsil edilen, Liberal, Sol ve Yeşiller Parti temsilcilerinin, Alman Şansölyesi Merkel’in, Hollanda Başbakanı Marc Rutte’un açıklamalarına yer verilmiş ve haberin söylemini bu açıklamalar kurmuştur. Yine haber fotoğrafı da görsel bir kaynak olarak haberin retoriğini desteklemiştir. Metinde göçmenlerle ilgili sayısal bir veri kullanılmamıştır.

Sonuç olarak haber metni, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki mülteci meselesi bağlamında varılan işbirliğini konu edinmektedir. Haberin kurgusu, başlığı, haberde yer alan alaycı-küçültücü ifadeler, objektiflik kriterlerine uymamaktadır. Haberde Türk tarafının konuya ilişkin açıklamalarının yer almaması ve Türkiye’nin mülteci meselesinde üstlendiği rolün görmezden gelinmesi, olayın AB’nin güvenliği ve bu güvenliğin tesisindeki maliyetin öne çıkarılması haberin Avrupa merkezci bakış açısıyla sunulmasını beraberinde getirmiştir. Geri kabul anlaşmasından kaynaklı Türklere vize serbestliğinin uygulamasının gündeme gelmesi, AB’nin 2000’li yıllardan itibaren uyguladığı stratejisinin göz ardı edilmesini ve Türkiye’ye taviz verildi algısını desteklemiştir. Bununla birlikte Türkler, Avrupa sınırlarını koruması karşılığında AB’den mali anlamda istifade etmek isteyen “fırsatçı” algısı yaratacak şekilde sunulmuştur.

4.3.2.3. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2016)

“*Türkiye, Avrupa Birliğini Tehdit Ediyor*” başlıklı haber, 19 Nisan 2016 tarihinde yayımlanmıştır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haberin üst başlığında Türkiye, AB için doğrudan tehdit olarak sunulmuştur. Ancak bu tehdidin hangi konuda ve ne hakkında olduğuna ilişkin bilgi verilmeyerek enformasyon eksiltimi yapılmıştır. Başlıkta biz ve onlar ayrımı yapılarak Avrupa Birliği-biz, Türkiye-onlar olarak karşıt bir konumlandırma yapılmıştır. Başlık, toplumsal tedirginliği tetikleyici bir ifade ile sansasyonel şekilde verilmiştir.

Spotta: “*Davutoğlu: Vize Serbestliğini Sağlayın Yoksa Üzerimize Düşen Sorumlulukları Yerine Getirmeyiz... ‘Sözleşme geçerli’—*“ ifadeleri yer almaktadır. Spotta, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında 16 Mart 2013 tarihinde imzalanan Vize Serbestisi Diyaloğu Mutabakat Metni ve Geri Kabul Anlaşması’na gönderme yapılarak Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu’nun Avrupa Birliği ülkelerine Türk vatandaşlarının vizesiz seyahat etmesine yönelik şartın yerine getirilmemesi durumunda, anlaşma kapsamında Türkiye’ye düşen sorumluluğun yerine getirilmeyeceğine ilişkin açıklamasına yer verilmiştir. Böylece spot üst başlığı açıklamış ve söz konusu tehdidin ne olduğu, Davutoğlu’nun cümlesi ile verilmiştir. Haberin mülteci meselesi kapsamında Türkiye ve AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Spot, haber metnine ilişkin ana olayı işlemiş, özetlemiş ve haberin başlığının neyi kastettiğini kısmen anlatmıştır. Bu bağlamda haberin başlığı ile spot arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmuştur. Tehdit içeren başlığın akabinde tehdidin, Davutoğlu’nun söyleminden kaynaklandığına işaret edilmiş aynı zamanda Davutoğlu’nun söylemi başlığa taşınarak tehdidin gerçek olduğu vurgulanmıştır.

Haberin girişinde; Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortamın oldukça gergin olduğu belirtilmiştir. Bu gerginliğin sebebi, Avrupa Parlamentosu’nda Türkiye’deki temel hak ve hürriyetlerle ilgili durumunun görüşülmesinin Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından “kışkırtıcı” olarak değerlendirilmesi gösterilmiştir. Bu bağlamda açıklamanın zamanlamasına dikkat çekilmiş ve Federal Almanya Şansölyesi Angela Merkel ve Avrupa Birliği (AB) Konseyi Başkanı Donald Tusk’un Türkiye’deki mültecilere yönelik yapacakları ziyaret öncesinde gerginliğin yükseldiği belirtilmiştir. Haberin girişi, haberin başlığı ve spottaki ifadeyi daha da açarak, ana olayın açıklanmasına zemin oluşturmuş ve başlıklar arasında hiyerarşik ilişki kurulmuştur.

Buna göre Almanya ve Avrupa Birliği Konsey Başkanı'nın Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirecekleri ancak Avrupa Parlamentosu'ndaki Türkiye oturumu nedeniyle ortamın gerildiği bilgisi haber girişinde açıklanmıştır. Haberin üst başlığı, spotu ve haberin girişi birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Avrupa için bir tehdit unsuru olduğu ve bu tehdidin hem Türklerin Avrupa'ya ulaşımını kolaylaştıracak vize serbestliği ile hem de mültecilerin Avrupa'ya gelme girişimlerini Türkiye'nin engellemeyeceğine dair Türkiye Başbakanının yaptığı uyarı ifadesi ile vurgulanmıştır. Ayrıca Davutoğlu'nun bu uyarıyı nerede, ne zaman ve ne üzerine yaptığına ilişkin bilgi verilmeyerek haber hayali bir zemin üzerine oturtulmuş ve gerçek bağlamından kopartılarak sadece tehdit hissini verecek şekilde ifade edilmiştir.

Şematik Yapı

Ana olayın sunumunda, haberin Davutoğlu'nun anlaşmaya Avrupa Birliğince uyulmaması halinde Türkiye'nin de uymayacağına ilişkin değerlendirmelerine daha geniş yer verilmiş ve spottaki ifadeler tekrar edilmiştir. Buna göre ana olay, Geri Kabul Anlaşması uyarınca Türkiye'nin vize serbestliği tanınması konusunda AB'ye yapmış olduğu uyarıdır.

Haberin gövdesinde Türkiye ile yapılan anlaşma ve içeriğine ilişkin art alan bilgisi yer verilmemiştir. Sadece Türk tarafının anlaşmaya uyulmaması halinde kendilerinin de uymayacaklarına yönelik açıklamasına yer verilmiştir. Haberde tarafların anlaşma çerçevesindeki yükümlülüklerine dair bilgi bulunmamaktadır. Bu açıdan haber, Suriye iç savaşından kaynaklı mülteci meselesinin arka planına, diplomatik müzakerelere ve Türkiye'nin üstlendiği rollere yer vermeyerek, Türk tarafının AB'yi tehdit ettiği yönündeki anlamı öne çıkaracak şekilde kurgulanmıştır. Türklerin Avrupa için bir tehdit unsuru olarak sunulması, tarihsel Türk tehdidi imgesini hatırlatmış olsa da aynı imgeye gönderme yapmamaktadır. Tarihsel Türk tehdidi imgesi, reel olarak Avrupa'nın ele geçirilmesine dayalı bir korkuyu beslerken, güncel tehdit imgesi Doğu'dan gelen mültecilerin Avrupa'ya ulaşmasına kapı açacak diplomatik bir söyleme karşılık gelmektedir. Bu bağlamda tehdidin nesnesi geçmişten farklı olarak Türkler değil mültecilerdir.

Bağlam bilgisi olarak haberin girişinde ve haberin sonucunda iki önemli olayla ilişki kurulmuştur. Haberin girişinde Türkiye'ye yapılacak ziyaret ve bu ziyaret öncesinde Avrupa Parlamentosu'ndaki Türkiye oturumunun yarattığı gerginlik dile

getirilmiştir. Bu oturumun neden yapıldığı ve sorunun ne olduğu hakkında bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca Türk tarafının olaya bakışı sadece Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın olayı “kışkırtıcı” olarak değerlendirmesi üzerinden verilmiştir. Haberin sonuç paragrafında ise Uluslararası Af Örgütü'nün iddialarına ilişkin değerlendirmesine yer verilmiştir. Buna göre Türkiye'nin anlaşma şartlarını yerine getirdiği ve örgütün ithamlarını kabul etmediğine ilişkin açıklaması bulunmaktadır. Bu açıdan Örgütün Türkiye ile ilgili ithamlarına da yer verilmemiştir. Sonuç paragrafı ile Türkiye'nin uluslararası bir örgüt tarafından anlaşmaya uygun davranmamakla suçlandığı ve bu sebeple anlaşmaya uymayan tarafın da Türkiye olduğu öne çıkarılmıştır. Böylece haberde “Türklerin sorun çıkaran taraf”, “güvenilmez” ve “şart koşan” olduğu ideolojik anlamı üretilmiştir. Davutoğlu'nun açıklamasına ilişkin yer, zaman ve neden böyle bir açıklama yaptığına ilişkin bilgiler de haber metninde yer almamıştır. Bağlam bilgisi yeterince verilmemiştir.

Haber, Avrupa'nın mülteci akını karşısında sınır güvenliğini koruyamayacağına dair kaygısını göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye'nin anlaşma hükümlerini uygulamaması durumunda Avrupa'nın karşı karşıya kalacağı mülteci akınının kontrol edilemeyecek olmasına yönelik bu endişe süreçle ilgili her tür gelişmenin yakinen takibini gerekli kılmıştır. Bu açıdan haberde öne çıkan sonuç bilgileri ve önermeler şöyledir:

- Türkiye, Avrupa için güvenilmez müttefiktir.
- AB toprakları Doğu'dan gelen mülteci tehlikesi ile karşı karşıyadır.
- Türkiye, AB'ni tehdit etmektedir.
- Uluslararası Af Örgütü'nün raporuna göre Türkiye mültecileri anlaşmaya aykırı olarak Suriye'ye geri göndermektedir. Türkiye, mültecileri Suriye'ye geri göndermek suretiyle anlaşmaya aykırı davranmıştır ve böylelikle anlaşmayı asıl bozan taraftır.
- Türkiye'de temel hak ve hürriyetler konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Alman gazetecinin Türkiye'den Mısır'a gitmesi Türkiye tarafından engellenmiştir. Türkiye'de basın özgür değildir.

Haberin kaynağı Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu ve Alman Şansölyesi Angela Merkel'dir. Siyasi seçkinlerin ağzından aktarılan haber, eleştirel bağlamda ve

suçlayıcı bir dille verilmiştir. Ayrıca Federal Ekonomi Bakanı Sigmar Gabriel ve Alman Radyo Televizyon Kurumunun (SWR) Sözcüsü'nün konuya ilişkin iddialarına da yer verilmiştir. Haberde Uluslararası Af Örgütü'nün Raporu da kaynak olarak kullanılmıştır. Raporla¹⁴⁸ Türkiye tarafının açıklamalarının doğru olmadığı, Türkiye'nin süreci baltaladığı ve bu tutumuyla AB'ni tehdit ettiğine ilişkin temel çerçeveyi destekleyen kanıt olarak sunulmuştur. Haberde Türkiye ve AB taraflarının açıklamalarına yer verilmiştir. Ancak kaynakların açıklamaları, Davutoğlu'nun AB'ye yönelik ithamlarını geçersiz kılacak şekilde kullanılmıştır.

Mikro Yapı

Haber metninde “konuştu, söyledi, diretti, izin vermedi, değerlendirdi” gibi aktif fiiller kullanılmıştır. Aktif fiil yapıları ile öznel doğrudan fiilin sorumluluğunu taşımaktadır. Davutoğlu'nun; söyledi, nitelendirdi, diretti, reddetti, karşı çıktı vb. ifadeleri ile haberin başlığında yer alan tehdit ettiği algısı desteklenmiştir. Buna karşın Merkel'in açıklamaları da bu tehdide bir karşı koyuş anlamında aktif şekilde kullanılmıştır. Benzer şekilde metnin sonuç kısmında Türkiye'deki basın özgür olmadığına ilişkin açıklamalarda bulunan Federal Ekonomi Bakanı Sigmar Gabriel ve Alman Radyo Televizyon Kurumunun (SWR) Sözcüsü'nün ifadeleri de aktif fiil yapısı ile verilmiştir. Bu ifadelerde Türkiye tarafı gazetecinin hukuksuz olarak 12 saat alıkonulmasına ilişkin suçlanmıştır.

Haber metninde kullanılan cümleler çoğunlukla karmaşık cümle yapısı ile kurulmuştur. Örneğin; “Avrupa Parlamentosu önünde salı günü örnek niteliğinde olduğunu söylediği AB ile yapılan mülteci anlaşmasını savunan Davutoğlu, AB'ye seyahat edecek Türk vatandaşlarına vize serbestliği getirilmesi hedefinde diretti.” cümlesinde olduğu gibi fiilimsilerle birbirine bağlanan cümle yapıları kullanılmıştır. Karmaşık cümle yapıları ile neden-sonuç ilişkisi kurulmuş ve Türkiye Başbakanının açıklamalarının arka planı gösterilmek istenmiştir.

Haber metnindeki bazı cümleler içerisinde neden sonuç ilişkisi kurulmuştur. Türkiye'nin Avrupa Parlamentosu'ndaki oturum nedeniyle AB ile ilişkisinin gerilediği belirtilmiştir. Metinde Türkiye'nin neden AB'ni tehdit ettiği bilgisi de başlık spot ve

¹⁴⁸ Raporda Türkiye'nin 2016 yılının ilk aylarında Türkiye güvenlik güçlerince Suriyelilerin Geri Kabul Anlaşmasına (GKA) aykırı olarak Suriye'ye gönderildiği ve geri itme vakalarında Türk güvenlik güçlerince bu kişilerin ölümle sonuçlanan vurulmaların yaşandığı iddia edilmektedir. <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/yillik-rapor286.pdf> Erişim Tarihi 03 Haziran 2023.

haber girişinde hiyerarşik şekilde verilmiştir. Bu açıdan metnin genelinde neden-sonuç ilişkisinin kurulduğu söylenebilir. İlişkisel açıdan metnin başlığına taşınan tehdit etme ana olayının detayları, sonraki cümlelerde verilmiştir. Bu bağlamda bir cümlelin açılımı sonraki cümlelerde gerçekleştirilmiştir.

Kelime seçimleri yönünden metne bakıldığında Türkiye hükümetini ifade etmek üzere “Ankara” kelimesi kullanılmış ve coğrafi bir yer imlemesi yapılmıştır. Bununla birlikte haberde Türk tarafını anlatmak üzere “Davutoğlu”, “Türkiye’nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan”, “Türkiye” ifadeleri kullanılmıştır. Biz duygusu ise “Avrupa Birliği”, “Federal Almanya Şansölyesi Angela Merkel’in Avrupa Birliği (AB) Konseyi Başkanı Donald Tusk”, “Avrupa Parlamentosu Federal Ekonomi Bakanı Sigmar Gabriel” gibi isimler aracılığı ile belirtilmiştir. Dolayısıyla haberin tarafları Türkiye ve AB’dir. Haber metninin ideolojik anlamını ve haberin çerçevesini ifade eden kelime ise “tehdit” kelimesidir. Bu kelime başlıkta kullanılarak haber metninin anlamını çerçevelemiştir. Ayrıca taraflar arasındaki gerilimi yansıtan “gergin”, Davutoğlu’nun anlaşmaya ilişkin açıklamaları “savunu” ve vize serbestliğindeki tutumu “diretmek” olarak nitelendirilmiş, Uluslararası Af Örgütü’nün ifadeleri “suçlama” olarak ifade edilmiştir. Kelime seçimleri muhabirin habere yaklaşımını göstermesi bakımından önemlidir. Bu ifadelerden Türkiye’nin AB’yi tehdit ettiği ama Türkiye’nin hem anlaşmaya aykırı davranarak hem Alman gazeteciyi alıkoyarak suçlu olduğu ve bu suçlamaların Türkiye tarafından reddedildiği metinden anlaşılmaktadır. Davutoğlu’nun açıklamaları da bu suçlamalara karşı bir “savunma” olarak sunulmuştur.

Retorik açısından metnin ideolojik çerçevesini desteklemek üzere Uluslararası Af Örgütü’nün Türkiye’ye ilişkin Raporu kullanılmıştır. Yine Alman gazetecinin yaşadıkları Güneybatı Alman Radyo Sözcüsünün açıklamaları üzerinden ele alınarak ifadenin doğruluğu ve inandırıcılığı artırılmıştır. Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

Sonuç olarak bahse konu haber metni, Türklerin Avrupa için bir tehdit unsuru olduğuna dayalı tarihsel imgeyi güncel siyaset üzerinden yinelemektedir. Doğu’dan gelen mülteci dalgasına karşın Türkiye ile yapılan anlaşmanın uygulanmasında karşılaşılan güçlükler her iki taraf açısından da güven sorunu oluşturduğu ve Türk tarafının AB’nin vize serbestliğini uygulamamasına karşın kendilerinin de anlaşmadaki sorumlulukları yerine getirmeyeceğine dair açıklamaları ile süreçte AB

için bir tehdit haline geldiği anlaşılmaktadır. Tehdit argümanı, başlığa çıkarılarak “en önemli olan en önce verilir” ilkesi çerçevesinde öne çıkarılmış ve Türklerin Avrupa için tehdit edici olduğu yargısı ile sunulmuştur. Bu bağlamda haber metninde özelde Alman toplumu genelde Avrupa için geçmişten gelen Türklerin güvenilmez, hilekâr, çıkarıcı, tehditkâr, demokratik olmayan vb. imgeleri ile örtüşmekte ve bu imgeleri ideolojik anlamda yeniden üretmektedir.

4.3.2.4. Die Tageszeitung Gazetesi (2016)

“*Sultan Sadrazamını Azletti*¹⁴⁹” başlıklı haber, 6 Mayıs 2016 tarihinde Die Tageszeitung (TAZ) gazetesinde yayımlanmıştır. Haber TAZ’ın Türkiye muhabiri Jürgen Gottschlich tarafından kaleme alınmıştır. Gosttschlich’in haberi, gazetecilik pratikleri bakımından rutin bir haber olmayıp haber-analiz veya haber-yorum olarak değerlendirilebilmektedir. Söz konusu metnin haber kategorisinde alınması, Gosttschlich’in yorum nitelikli değerlendirmeleri “kommentar” başlığı altında yayımlanırken bu metnin haber kategorisinde yayımlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Muhabirin aynı konuyla ilgili “*Erdoğan’ın Uzun Gölgesi*¹⁵⁰” başlıklı yorumu da 5 Mayıs 2016 tarihinde yayımlanmıştır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Başlık sansasyonel ve imgeseldir. Başlığın kimi ve neyi anlattığı doğrudan anlaşılmamaktadır. Ancak başlıkta geçen sultan-sadrazam ve azletme kelimelerinden haberin “Doğu” dünyası ile ilgili olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Başlık, haber metnindeki ana olayı anlatmaktan ziyade dikkat çekerek, alaycı bir üslupla haberi sunmaktadır. Bu bakımdan enformasyon eksiltimi bulunmaktadır. Haberin online versiyonunda kullanılan başlık ise “*Başbakan Davutoğlu İstifa Etti*” şeklinde olup hem habere konu olan olay hakkında açık bilgi vermekte hem de sansasyonel bir nitelik taşımamaktadır. Başlık haberi özetlemektedir. Bu açıdan gazete baskısının daha sansasyonel başlıklarla sunulduğu anlaşılmaktadır.

Haberin spotunda; “*Cumhurbaşkanı Erdoğan İsteğini Dayattı. Muhtemelen Yeterince Boyun Eğmeyen Başbakan Davutoğlu Makamından Oldu. Türkiye-AB*

¹⁴⁹ <https://taz.de/Amtsverzicht-Ministerpraesident-Davutolu/!5298862/> Erişim Tarihi: 6 Haziran 2023.

¹⁵⁰ <https://taz.de/Kommentar-Amtsverzicht-Davutolu/!5298792/> Erişim Tarihi: 6 Haziran 2023.

(Avrupa Birliği) Arasındaki Mülteci Anlaşması ve Türklerin Çoğunun Umut Ettiği Vize Serbestisi Meselelerinin Akıbeti Meçhul” ifadeleri yer almıştır. Spotta haberin başlığında verilmeyen bilgiler verilmektedir. Buna göre Davutoğlu, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın isteği üzerine görevinden ayrılmıştır. Muhabir, spotta Davutoğlu’nun Erdoğan’a boyun eğmediği için görevden alındığı yorumunu yapmıştır. Bu bağlamda nesnel bir tutum sergilenmemiş ve “muhtemelen” kelimesi ile de ana olaya dair tahmin paylaşılmıştır. Muhabir, spotun devamında Türkiye-AB arasında imzalanan Geri Kabul ve Vize Serbestliği Anlaşmalarının da akıbetlerinin bilinmez olduğunu belirterek değişikliğin AB’ne bakan yönüne dikkat çekmiş ve Türkiye’de görevden ayrılmalar ile hukuki sürecin aksayabileceği ve belirsizleşeceği alt mesajını iletilmiştir. Başlık ve spot birlikte ele alındığında Doğu’ya ilişkin oryantalist perspektifin hâkim olduğu ve Avrupa’nın hukuka dayalı ve belirli ilkeler çerçevesinde hareket eden yapısına mukabil, Doğu-Türkiye’de tek kişinin isteklerinin süreci belirlediği anlamı üretilmiştir.

Haber başlıkları arasında hiyerarşik bir ilişki tam anlamıyla kurulmamıştır. Sansasyonel üst başlığın neyle ilgili olduğu spotta bir miktar açılmış ancak enformasyon eksiltimi ile habere konu olan olayın ne olduğu ve zaman ve yer bilgisi verilmemiştir.

Haberin girişinde; muhabir habere konu olan olayı Angela Merkel-Almanya açısından değerlendirmiştir. Muhabir girişte alaycı bir dille Merkel’in kendi yardımcısı Sigmar Gabriel’den daha fazla görüştüğü Davutoğlu’nun görevden alınmasının, Merkel için nahoş bir durum yarattığını belirtir. Haberin girişi bu bağlamda habere konu olan olaya zemin olmaktan, ona ilişkin ön bilgileri vermekten ya da özetlemekten çok Merkel’e yönelik bir eleştiri niteliği taşımaktadır.

Haberin gazete baskısında fotoğraf kullanılmamışken, haberin online ortamdaki versiyonunda Cumhurbaşkanı Erdoğan’a ait bir fotoğraf kullanılmıştır. Erdoğan ve Davutoğlu’nun resmi bir törende yan yana durdukları bir fotoğraf seçilmiştir. Fotoğraf altı yazıda ise “*O zamanlar hâlâ birlikteydiler Davutoğlu ve Erdoğan yan yana*” ifadesi yer almaktadır. Fotoğrafta Erdoğan’ın yüz ifadesi gergin-otoriter ve Davutoğlu’nun ise ciddi bir yüz ifadesi bulunmakta ve yüzünden kararlı bir tavır okunmaktadır. Her ikisinin de bakış yönleri aynı değildir. Fotoğrafta bulunan asker, bürokrat, bakan gibi ağırlıklı lacivert takım elbiseli kişilerin bakış yönü fotoğrafa göre

sağ tarafta iken Erdoğan'ın bakış yönü sol taraftadır. Davutoğlu'nun kadrajdaki sivil-asker diğer kişilerle aynı yöne bakması bürokratik ve askerî desteği arkasına aldığı ancak Erdoğan'la yollarının ayrıldığı mesajını iletmektedir. Fotoğrafın odağında Erdoğan bulunmaktadır. Erdoğan'ın fotoğrafı çeken kişinin bakış yönüne bakmakta böylece kadrajdaki diğer kişilerden ayrılmakta ve lider olduğu alt mesajı görsel olarak vurgulanmaktadır. Erdoğan'ın yüzündeki gergin ve sert ifade haberin kurgulandığı ana çerçeve olan “otoriter-despot” algısını desteklemektedir. Bu bağlamda fotoğraf, haber konusunu görsel olarak yansıtmaktadır.

Şematik Yapı

Ana olay, Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun başbakanlık görevinden ayrılmasıdır. Habere konu olan olay, sansasyonel ve alaycı bir dille verilmiştir. Haber belirli tarihsel göndermeleri olan stereotipleştirmeler yoluyla sunulmuştur.

Art alan bilgisi açısından Erdoğan ve Davutoğlu arasındaki ayrılığın sebepleri muhabirin tahmini değerlendirmeleri ile verilmiştir. Buna göre; Davutoğlu'nun Erdoğan'ın Başkanlık sistemi için yeni anayasa düzenlenmesi hususunda yavaş davranması ve bunu ülkedeki öncelikli mesele olarak görmemesi, HDP'ye yönelik baskıcı tutum sergilememesi ve Davutoğlu'nun Merkel'le yakın iş birliğine girerek Geri Kabul Anlaşmasını imzalamasının Erdoğan tarafından Avrupa'ya taviz verilmesi olarak değerlendirilmesinin neticesinde Davutoğlu'nun görevden ayrıldığı değerlendirilmiştir.

Haberde bağlam Başbakanın istifasının PKK, Yunanistan ve mülteci meselesi bağlamında Avrupa Birliği ile ilişkilerini ne yönde etkileyebileceği üzerine kurulmuştur. Ayrıca muhabir, olayın Avrupa ile özellikle Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde şekillenen diyalogun da zarar göreceğini ve Avrupa'nın bu durumdan olumsuz etkileneceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Davutoğlu'nu “işten atması” ile Erdoğan'ın gücünü artırdığı ve kendisine sadakatle bağlı bir ismin-damadı Berat Albayrak'ın, Başbakan olacağına dair öngörüsünü paylaşarak sultanlık” vurgusu güçlendirilmiştir.

Haberdan çıkarılabilecek sonuçlar ise şöyledir:

- Türklerin yönetim anlayışı despotizme dayanmakta ve giderek eski yönetim sistemine-sultanlığa benzemektedir.

- Erdoğan yeni anayasa ile başkanlık sistemine geçerek var olan gücünü artırmak istemektedir.

Haberin kaynağı muhabirin kendi izlenimleridir. Muhabirin kendi izlenimleri haberin ikna ediciliği açısından önem arz etmektedir. Muhabirin uzunca bir süredir Türkiye ile ilgili gelişmeleri takip ediyor oluşu, değerlendirmelerin inanırlılığını da artırmaktadır. Gosttschlich'in yaşanan olayın perde arkasına ilişkin değerlendirmeleri Türkiye'nin iç ve dış siyasi gelişmelerini yakından izlediğini ve bunları detaylı şekilde aktardığını göstermektedir. Haberde karşıt tarafların açıklamalarına yer verilmemiştir. Muhabir olaya ilişkin öngörülerini paylaşmıştır. Ancak Davutoğlu'nun grup toplantısında yapmış olduğu açıklamaya yer vererek Davutoğlu'nun olayı nasıl değerlendirdiği metinde anlatılmıştır. Fakat bu cümle de haberin genel çerçevesini destekler mahiyette verilmiştir. Buna göre *“Davutoğlu, perşembe günü yaptığı veda konuşmasında, Erdoğan'ı doğrudan eleştirmekten kaçındı. Bunun yerine parti yönetiminin kendisini sırtından hançerlediğinden yakındı. Dolaylı olarak görevden atılmasının sebebinin Başbakan olarak sergilediği tutumdan kaynaklandığını belli etti.”* şeklindeki aktarım ile muhabir, Davutoğlu'nun Cumhurbaşkanı doğrudan eleştirmeye cesaret edemediğini ifade ederek başlıktan itibaren çerçevelediği sultanlık vurgusunu pekiştirmiştir.

Mikro Yapı

Haber metninde kullanılan fiiller genel olarak aktif yapıdadır. “Azletti, dayattı, makamından oldu, mazi oldu, kabul ettirdi, zorunda kaldı, belli etti vb.” fiil kullanımları özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kararlılığına ve gücüne vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda Erdoğan bir tehdit unsuru olarak öne çıkarılmaktadır. Davutoğlu'yla ilgili cümle fiillerinde “zorunda kaldı, kabul etti, mazi oldu” gibi ifadeler ile Davutoğlu'nun Erdoğan'ın gücü karşısında bir varlık gösteremediği ifade edilmiştir. Metnin geri kalanında Erdoğan'ın yapmak istedikleri ve bu isteklerin muhtemel sonuçları ele alınarak bir anlamda Avrupa'yı neyin beklediği anlatılmak istenmiştir. Özellikle Erdoğan'la ilgili cümlelerin aktif fiil kullanılarak verilmesi Erdoğan'ın artan gücünün altının çizilmesini sağlamıştır.

Haberde ağırlıklı olarak karmaşık cümle yapısının kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin *“Başbakanı görevden alma yetkisine sahip olmayan Cumhurbaşkanı, bunun öncesinde perşembe günü düzenlenen bir oturumda Davutoğlu'nun gitmesini*

kararlaştıran iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) yönetim kurulunun desteğini güvence etmişti.” cümlesinde olduğu gibi karmaşık cümle yapıları ile olayın sebep ve bağlamı açıklanmıştır. Bu tip cümleler daha çok muhabirin olayı yorumladığı cümlelerde olayın art alanını açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Davutoğlu’nun istifa sürecinde olayın detayları kamuoyuna yansıdığı için daha çok basit cümle ile olay anlatılmıştır. Yine Erdoğan’ın kararlılığını gösteren cümlelerde de basit cümle yapıları kullanılmıştır. Bu bağlamda daha çok olasılık içeren ve muhabirin yorumunu içeren cümlelerde karmaşık, olmuş bitmiş durumlarla ve kararlılık ifadesinin vurgulandığı kısımlarda ise basit cümle yapısının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Basit cümleler anlamın doğrudan iletilmesini sağlarken, karmaşık cümleler daha çok nitelendirme-değerlendirmeleri öne çıkarmak amaçlı kullanılmıştır.

Cümlelerde nedensel ilişkiler kurulmuştur. Örneğin “*Muhtemelen yeterince boyun eğmeyen Başbakan Davutoğlu makamından oldu.*” cümlesinde Davutoğlu’nun görevden ayrılmasının gerekçesi muhabirin yorumu ile kesinlik arz etmese de verilmiştir. Ayrıca bu görev bırakma olayının sebepleri de spottan itibaren hiyerarşik şekilde açıklanmıştır. Bu sebeple cümleler arasında işlevsel bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

Metinde özellikle sultan, sadrazam, Erdoğan, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan, Ahmet Davutoğlu, Kürt gerilla gibi tarafları betimlemek amaçlı tanımlamalar kullanılmıştır. Örneğin PKK hareketi için kullanılan “gerilla” ifadesi ile PKK’yı bir terör örgütü olarak görmek yerine normalleştirme ve meşrulaştırma eğilimi içerisinde olunduğu anlaşılmaktadır. Ancak haberin çerçevesini çizen ifade “sultan, sadrazamını azletti” ifadesidir. “Sultan” kelimesi ile Türkiye Cumhurbaşkanı, “sadrızam” kelimesi ile de Başbakan kastedilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti döneminde kullanılan sultan-sadrızam unvanlarına gönderme yapılmıştır. “Sultan sadrazamını azletti” cümlesi ile de ‘sultanın’ kendisine bağlı çalışan ‘sadrızamını’ görevinden aldığı vurgulanarak Türkiye’de sistemin despotik olduğu mesajı verilmiştir. Başlıkta kullanılan ifadeler de Türklere ilişkin tarihsel imgelerin haberin en başında verildiğini göstermektedir. Bu bağlamda başlık, söylemi Batı’nın Doğu’yu, klasik görme biçimi ile çerçevelemiştir. Buna göre sultan kendi isteklerine uygun davranmayan en yakın çalışma arkadaşlarını da tek sözü ile görevinden alabilmektedir. Yine kelime seçimlerinde “boyun eğmek, azletmek, makamından olmak,

eleştirmekten kaçınmak, işten atmak” gibi ifadelerle sultanlık vurgusu pekiştirilmiştir. Bunula birlikte Türkler ve Türkiye ilgili haberlerde özellikle sultan, kral, diktatör, despot gibi ifadelerin Türk üst düzey yöneticileri nitelemek amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Özellikle de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’la ilgili bu ifadeler Avrupa basınında sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu bağlamda bahse konu haber metni, Türklerle ilgili kolektif bellekten gelen tarihsel imgeyi yeniden üretmektedir. Aynı zamanda oryantalist bir bakış açısı ile Türkiye ilgili gelişmeleri değerlendirerek ideolojik açıdan bir konumlandırma yapmaktadır. Buna göre Türkler, Doğu’nun bir parçasıdır ve Avrupa’dan farklıdır. Haberde kullanılan niteleme ifadeleri doğrudan kolektif belleğe atıf yapmakta ve bellekteki Türk imgesi ile güncel bir siyasi olay ilişkilendirilmektedir. Geçmiş üzerinden bugünün olayı çerçevelenmekte ve sultan-sadrazam gibi stereotipler karikatürize edilerek yeniden üretilmektedir. Bu stereotipler ile Türklerin Avrupa’ya ait olmadığı yönündeki örtük mesaj iletilmektedir.

4.3.2.5. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2017)

Gazeteci Rainer Hermann tarafından “*Türk Sultanlığı*¹⁵¹” başlığıyla kaleme alınan haber, 17 Mart 2017 tarihinde yayımlanmıştır. Rainer Hermann, Türkiye hakkında düzenli yazılar yazmaktadır. Hermann’ın “Türkiye’de Neler Oluyor” (2011) isimli Türkçeye çevrilmiş kitabı ile birlikte Türkiye ve Arap dünyasındaki gelişmelere ilişkin kitapları bulunmaktadır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Başlık genelleştirme içermektedir. Türk ve sultanlık kelimelerinin bir tamlama şeklinde kullanılması, Türklerin yönetilme biçimlerinin Doğu dünyasına özgü monarşinin bir ifadesi olan sultanlıkla eşleştirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda başlık Türklerle ilgili “Doğulu” ve “biz”den/Avrupalı olmayan imgesini üretmektedir. Haberde “sultanlık” vurgulanmıştır. Sultanlık ifadesi ile kimin işaret edildiği anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte ifade, alaycı-küçümseyici bir niteliğe de sahiptir. Haberin başlığı okunduğunda Türklerle ve yönetim anlayışıyla ilgili olduğu izlenimini

¹⁵¹<https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/erdogan-bekommt-mit-verfassungsaenderung-mehr-macht-14924721.html> Erişim Tarihi: 15 Haziran 2023.

verse de tam olarak haberin neyle ilgili olduğu anlaşılmamaktadır. Bu açıdan enformasyon eksiliminden bahsetmek mümkündür.

Haberin üst başlığında “Erdoğan’ın Planları” ibaresi yer almaktadır. Bu ibareden haberin Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’la ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Haberin spotunda; *“Recep Tayyip Erdoğan, tüm gücüyle kendisi için planladığı Anayasa değişikliği için çaba harcıyor. Erdoğan karşıtları ise söz konusu çabada Türk demokrasisi adına büyük bir tehlike görüyor. Acaba haklılar mı?”* ifadesi yer almıştır. Spottaki ifadeden Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın anayasa değişikliği ile yetkilerini artırmasına yönelik çabası anlatılarak başlıkta verilen “Türk Sultanlığı” ifadesinden ne anlaşılması gerektiği açıklanmıştır. Bu bağlamda Erdoğan’ın anayasa değişikliği ile gücünün artacağı ve “sultan” gibi gücü elinde toplayacağı ve demokrasinin gerileyeceği vurgulanmıştır. Spot, haberi kısmi olarak özetlemektedir.

Haberde kullanılan fotoğrafta Erdoğan’ın bir binanın üzerine asılmış posterinin önünden geçen şemsiyeli bir kadın yer almaktadır. Erdoğan’ın bakış yönü ile kadının bakış yönü terstir. Bu tezatlık haberin konusunu yansıtır niteliktedir. Erdoğan’ın f sert ve kararlı yüz ifadesi haberin içeriğini görsel açıdan desteklemektedir. Fotoğraf altında ise *“Türkiye çalkantılı: Erdoğan anayasa değişikliğinden ne kazanır?”* ifadesi yer almaktadır. Fotoğraf altı yazı ile Türkiye’nin anayasa değişikliğiyle “sultanlık” ve “demokrasi” arasındaki seçimi oylayacağına yönelik anlam işaret edilmektedir.

Başlıklar ve haber fotoğrafı, metin okunmadan okuyucunun habere konu olan olaya belirli bir bakış açısıyla bakmasını sağlayacak şekilde sunulmuştur. Spot ile bu bakış açısı güçlendirilmiştir.

Haberin girişinde iki soru cümlesi yer almaktadır. Bu sorular; 16 Nisan 2017 tarihinde yapılacak seçim ile otoriter devlet yapısının daha da pekişip pekişmeyeceği ile bu değişikliklerle Türkiye’deki Başkanlık sisteminin Fransa’daki başkanlık sistemine benzeyip benzemeyeceğidir. Sorular okuru, Türkiye’deki gelişmeleri karşıt iki düşünce üzerinden değerlendirmeye yöneltmektedir. Ancak muhabirin habere konu olan olaya bakışı ile başlıktan itibaren inşa edilen “sultanlık” algısı bu iki sorudan hangisinin geçerli-“doğru” olduğunu da okura işaret etmektedir. Bu yönüyle haberin girişi, haberdeki başlığa bir zemin teşkil etmektedir. Metnin sonuç cümlesinde Türkiye’deki anayasal değişikliklerle Cumhurbaşkanı’nın elde edeceği yetkilerin, Batı demokrasilerindeki hiçbir devlet yöneticisinde olmadığı ifade edilmiş ve Fransa’daki

başkanlık sistemine benzeyip benzemediğine ilişkin ikinci soru da cevaplanmıştır. Böylelikle muhabirin habere bakış açısını yansıtan anlam üzerinden, metindeki anlam kapanmıştır.

Şematik Yapı

Haberde ana olay; Türkiye’deki anayasa değişikliğidir. Ana olay, Türkiye’deki otoriterleşmenin güçlenerek sistemin bir sultanlığa evrileceğine yönelik bakış açısı ile sunulmuştur. Bu açıdan anayasa değişikliğine ilişkin olayın olası sonucu önemli görülmüş ve haber değer kriterleri açısından öne çıkarılmıştır. Buna göre haberden çıkarılacak sonuçlar şöyledir;

- Türk demokrasisi, Batı demokrasisine benzememektedir.
- Türkiye Cumhurbaşkanı anayasa değişikliği ile eski yönetim sistemi olan “Sultanlığa” geri dönecektir.
- Anayasa değişikliği Türkiye’de otoriterleşmeye yol açacaktır.

Haber metninde art alan bilgisi yeterince verilmemiştir. Türkiye’de anayasa değişikliğini yaratan etken olarak sadece Erdoğan’ın otoriterleşme tutkusu gösterilmiştir. Türkiye’de anayasa değişikliklerinin tarihçesi ve anayasa değişikliğine yol açan faktörler haberde yer almamıştır. Haber tamamen otoriterleşme ve sultanlık üzerine kurulmuş ve kolektif bellekteki tarihsel “Türk sultanlığı” imgesiyle güncel mevzular çerçevelenmiştir.

1982 Anayasasına yönelik kapsamlı değişikliklerin oylanacağı seçime neden olan güncel gelişmeler, siyasi ve sosyal süreç hakkında bağlam bilgisi verilmemiştir. Ancak anayasada değişecek maddeler ve değişimin sonuçları hakkında detaylı analiz yapılmıştır. Bu bağlamda yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanı’nın yetki ve sorumluluklarının genişletilmesi, kabinenin parlamentoya karşı değil Cumhurbaşkanı’na karşı sorumlu olması, parlamento ve yüksek adli birimlerin yetkilerinin zayıflatılması güçler ayrılığı prensibinin bozulması olarak nitelendirilmiş ve Türk Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin halihazırdaki anayasaya göre bile Alman Cumhurbaşkanı’ndan fazla olması vurgulanmıştır. Bağlam, Türkiye’de otoriterleşmenin artması üzerine oluşturulmuştur.

Haberin kaynağı olarak gazete, muhabirin kendisini kullanmıştır. Muhabirin uzun zamandır Türkiye’deki gelişmeleri yakından takip etmesi, Türkiye hakkında

yazdığı kitapların bulunması muhabirin konuya hâkim olduğu düşüncesiyle birlikte haberin inandırıcılığını artıran unsurları oluşturmuştur. Olayın tarafları; anayasa değişikliğini onaylayanlarla değişikliklere itiraz edenler olarak gösterilmiş ancak her iki tarafın düşüncelerini yansıtan herhangi bir kişi, yetkili, temsilci ya da uzmanın açıklamasına yer verilmemiştir.

Mikro Yapı

Cümle kuruluşları itibariyle metin incelendiğinde hem aktif hem de pasif cümlelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Erdoğan'ın gücünü artırmasına ilişkin cümleler aktif iken anayasa değişikliğine ilişkin maddelerin olası sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler pasif yapılarla ifade edilmiştir. Böylece süreçteki otoriterleşme vurgusu güçlendirilmiştir.

Metinde işlevsel ilişki kurulmuştur. Örneğin *“Ancak Türkiye Cumhurbaşkanı yeni Anayasa değişikliği ile yürütmenin başı haline getiriliyor.”* ifadesinde belirtilen durumun nasıl olacağı şu cümle ile açıklanmıştır: *“Bunun için yeni düzenlemede başbakan ve bakanlar kurulunu tanımlayan 109. madde Anayasa'dan çıkarılarak yerine 104. maddenin yeniden tanımlanmış hali getiriliyor.”* Ayrıca metinde nedensel ilişkinin kurulduğu cümleler de yer almaktadır. Örneğin *“Türk siyasi partileri, -HDP hariç-, parti içi demokrasi nedir bilmediklerinden ve de parti liderleri genel veya yerel seçimlerde adayları tek başlarına belirlediklerinden Erdoğan da AKP grubunu tek başına belirleyebilir.”* cümlesi ile Türk siyasi partilerinde parti içi demokrasinin olmaması nedeniyle Erdoğan'ının da parti içinde belirleyici olabileceği yorumu yapılmıştır.

Referansal ilişki açısından metne bakıldığında; metinde “sultanlık” metaforu üzerinde otoriterleşmeye yönelik çok sayıda ifade yer almıştır. *“Bu son Anayasa değişikliği, Erdoğan'ın mevcut Anayasa'yı şimdiye kadar zaten fazlasıyla boşaltarak yarattığı otoriter devleti iyice pekiştiriyor mu?”*, *“Yeni Anayasa değişiklikleriyle Türkiye cumhurbaşkanı, Batı demokrasilerindeki hiçbir devlet başkanı veya ülke liderinin sahip olmadığı derecede bir otorite gücü ve yoğunluğu ile donatılmış oluyor.”* ifadelerinden de anlaşılacağı üzere metin, Erdoğan'ın gücünü düzenlemelerle, Batı demokrasilerinde görülmeyecek türden artırmasına olanak sağlanacağı vurgusu yapılmış ve metin genelinde bu görüş desteklenerek açıklanmıştır. Bu bağlamda metnin retorikliği söz konusu anayasal değişikliklerin yasama-yürütme ve yargı organları

arasındaki güç dengesini ne yönde etkileyeceğine ilişkin madde analizlerine dayandırılmıştır. Örneğin; “*Bununla birlikte cumhurbaşkanına yargı erki kapsamında tanınan yeni yetkilerle de güçler ayrılığı ilkesi de ortadan kaldırılıyor.*” ifadesinin müteakip cümlelerinde, HSYK’nın üye sayısı ve yönetsel yapısı hakkında bilgi verilmek suretiyle argümanın ikna ediciliği artırılmıştır.

Haberde geçen sözcüklere bakıldığında başlıktaki “Türk Sultanlığı” ifadesi öncelikle dikkat çekmektedir. Bununla birlikte sıklıkla tekrar edilen “otoriterleşme”, “otoriter devlet”, “anayasa değişikliğine karşı çıkanlar”, “Erdoğan destekçileri”, “Türk demokrasisi”, “Türk Cumhurbaşkanı”, “Batı demokrasisi” gibi sözcükler ve tamlamalar kullanılmıştır. Bu ifadelerden Batı demokrasisi ifadesi ile Doğu-Batı ayırımına işaret edilmiş ve coğrafi bir gönderme yapılarak Batı tipi demokrasi anlayışının altı çizilmiş ve Türk demokrasisinin Batı demokrasisine benzemediği belirtilmiştir. Bu otoriterleşmeyi öne çıkarmak amacıyla da başlıkta “Türk Sultanlığı” ifadesi kullanılmış ve haberin çerçevesi oryantalist imgelerden olan “sultanlık” üzerinden inşa edilmiştir. Böylelikle Türk, mekânsal olarak Doğu ile ilişkilendirilmiş ve Batı demokrasisi ile arasındaki mesafeye işaret edilmiştir.

Haber metni, Türkiye’deki anayasa değişikliği seçimi üzerinden Türk yönetim sistemini ve demokratik hayatını analiz etmektedir. Türkiye’deki değişimin boyutları Avrupa ile mukayese edilerek açıklanmıştır. Batı’nın Doğu’yu görme biçimine ilişkin geleneksel kodlar bu haber metninde de devreye girmiş, Türk, mekânsal olarak Doğu coğrafyasıyla ilişkilendirilmiş ve kolektif bellekteki “sultan” imgesi güncel bir mevzu üzerinden yeniden üretilmiştir.

4.3.2.6. Die Tageszeitung Gazetesi (2017)

Elizabeth Kimmerle tarafından kaleme alınan “*Hasta Rejim*¹⁵²” isimli haber metni, 11 Kasım 2017 tarihinde yayımlanmıştır. Elizabeth Kimmerle, TAZ Türk-Alman platformunda Türkiye ile ilgili gelişmeleri değerlendirmektedir.

¹⁵² <https://taz.de/Kolumne-Gehts-noch/!5459113/> Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2023.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haber metninin başlığında yer alan “Hasta Rejim” ifadesi bir yönetim sistemine yönelik eleştiriyi içerse de başlıktan kimi ve hangi rejimi kastettiği anlaşılmamaktadır. Bu bağlamda enformasyon eksiltiminden söz etmek mümkündür. Haber başlığı sansasyonel bir niteliğe sahiptir. “Hasta Rejim-Yönetim” vb. ifadesi tarihsel süreçte zayıf ve istikrarsız devlet yönetimleri için kullanılmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti için Avrupalı Devletler “Hasta Adam” ifadesini kullanmışlardır. “Hasta Rejim” başlığı da bu bağlamda benzer bir işlev üstlenmiş ve habere konu olan devlet ve yönetim için zayıflık-acizlik anlamlarını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

Haberin spotunda: *“Cumhurbaşkanı Erdoğan, güçlü Türkiye’yi överken gerçekler farklı konuşuyor. Durumu kötüleşen insanlar gitgide daha çok ilaç kullanıyor ve uyuşturucu tüketiyor.”* ifadeleri yer almaktadır. Spottan haberin Türkiye ile ilgili olduğu anlaşılmakta ve “hasta rejim” ifadesinin kullanılma sebebi açıklanarak başlıktaki enformasyon eksiltilimi giderilmektedir. Buna göre devlet başkanının açıklamalarının aksine Türkiye’de artan ilaç ve uyuşturucu kullanımının durumun iyiye gitmediğini göstermektedir. Bu bağlamda Türk toplumunun “hasta” olduğu ve devlet başkanının ülkedeki gerçekleri yansıtmayan açıklamalar yaptığı ifade edilmiştir. Haberde fotoğraf kullanılmamıştır. Bu açıklamalar ile spot habere ilişkin zemini hazırlamış ve haberi özetlemiştir.

Haberin girişinde;

Bir devlet başkanının her fırsatta bıkmadan usanmadan ülkesinin ne kadar iyi durumda olduğunu tekrarlaması, şüphe duymak için bir nedendir. “Borsamız bir rekordan diğerine koşuyor. Güçlüyüz, kalkınıyoruz, durumumuz iyi.” Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, bu sözleri birkaç gün evvel Türkiye’nin batısındaki Manisa şehrinde yine tekrarladı. Hâlbuki Türk toplumu bu arada olağanüstü hâl koşullarında kolaps geçiriyor.

ifadeleri yer almaktadır. Girişe *“Bir devlet başkanının bıkmadan usanmadan ülkesinin ne kadar iyi durumda olduğunu tekrarlaması, şüphe duymak için bir nedendir”* cümlesi ile başlanması Türk devlet başkanının söylemlerinin gerçekleri gizlediğine ilişkin spotta dile getirilen düşünciyi açmakta ve güçlendirmektedir. Girişte Erdoğan’ın en son Manisa’da yaptığı konuşmasındaki Türkiye’nin gücünün arttığına ve büyüdüğüne ilişkin cümlelerine yer verilerek kaynağın sözleri, haber metninin

bağlamını desteklemek üzere kullanılmıştır. Böylece kaynağın sözleri önemsizleştirilmiş ve kaynak gerçekleri söylememekle ve halkı manipüle etmekle itham edilmiştir. Türk toplumunun, devlet başkanının söylemlerinin aksine 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ilan edilen olağanüstü hal koşullarında “kolaps geçirdiği” yani ruhsal anlamda çöküntü içerisinde olduğu vurgulanmıştır. Böylece haberin girişi, “Hasta Rejim” başlığını açmakta, anlam olarak pekiştirmekte ve haberi özetlemektedir. Türkiye’deki olağanüstü hal ile birlikte başlayan süreçte toplumda “antidepresan kullanımının artması ile toplumun “hasta”landığı vurgulanmıştır.

Şematik Yapı

Habere konu olan ana olay; Türkiye’de ilaç ve uyuşturucu kullanımının artmasıdır. Ana olaya ilk olarak haberin spotunda yer verilse de detaylar haberin girişinde yer almaktadır. Haber metni devlet başkanının söylemleri ile metnin ilerleyen kısımlarında verilen ilaç ve madde kullanımına ilişkin verilerin birbirini desteklemediğine ilişkin zıtlık üzerinden kurmuştur. Bu açıdan muhabirin habere konu olan olaya yaklaşımı; toplumsal gerçekliğin, siyasi söylemlerin iddialarından uzak ve farklı olduğunu gösterir nitelikte ve bu söylemlere karşı şüphe duyulması gerektiği yönündedir.

Haber metninden çıkan temel sonuçlara ise şöyledir:

- Türkiye’de hükümetin uygulamaları toplumun ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Türk hükümetinin uygulamaları sonucunda Türkiye’de antidepresan ve madde kullanan kişi sayısında önceki yıllara göre artış yaşanmıştır.
- Türk hükümetinin uygulamaları, yönetimin hastalandığına işaret etmektedir.

Haberde Türkiye’deki ilaç ve uyuşturucu bağımlılığına ilişkin art alan bilgisi verilmemektedir. Bununla birlikte haberde 2011 yılına ait Sağlık Bakanlığının ilaç tüketimine ilişkin sayısal verilerle 2017 yılına ait veriler mukayese edilerek 2017 yılında Türk halkının daha çok ilaç ve uyuşturucu kullandığı vurgulanarak, dönemin iktidar yapısının toplumsal ruh sağlığını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Ülkede yaşanan olağanüstü hal dönemiyle ilgili de art alan bilgisi yer almamaktadır.

Habere konu olan olayın bağlam bilgisi açısından haber metnine bakıldığında, Türkiye’de ilaç kullanımının artması ile güncel sosyal siyasal ve ekonomik koşullarla ilişkilendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Temmuz başarısız darbe girişiminin sonucunda ülke genelinde ilan edilen olağanüstü hal koşullarında; gazetecilerin tutuklanması, Kanun Hükmünde Kararnamelerle (KHK) kamu görevlilerin tasfiye edilmesi ve ekonomik daralma neticesinde ülkede durumun alarm verici olduğu Türk halkında antidepresan ve uyuşturucu madde kullanımının arttığını kaydetmiştir. Ancak antidepresan ve uyuşturucu kullanımındaki artışta ilaç endüstrisi ve pazar boyutuna yer verilmemiştir. Metnin ilerleyen kısmında istatistiksel verilerin yıl bazlı artışının doktorların gelişigüzel ilaç yazmasına bağlı olabileceği belirtilse de “*Buna rağmen bu rakamlar hükümetin depresyonlarının Türk toplumunu ne denli etkilediğini gösteriyor.*” ifadesinden anlaşılabileceği üzere hükümetin uygulamalarından kaynaklandığı düşüncesi öne çıkarılmıştır.

Haberin kaynağı, muhabirin kendisidir. Muhabir, Sağlık Bakanlığı verileri ile ülkede siyasi, ekonomik ve sosyal konjonktürü ilişkilendirmiştir. Haberde taraflardan siyasi iktidarın sembolü Cumhurbaşkanının Manisa’da yaptığı açıklamadan kısa bir kesit alınmıştır. Bu alıntı, antidepresan kullanımındaki artış ile birlikte verilerek iktidarın açıklamalarının gerçeklikle örtüşmediği anlatılmak istenmiştir. Ayrıca ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin yayımladığı rapor da haberin dayandığı kaynaklardan biridir.

Mikro yapı

Cümle yapılarına bakıldığında hem aktif hem de pasif cümle yapıları kullanılmıştır. Cumhurbaşkanının sözleri aktif cümle yapıları ile verilerek öznenin gücüne vurgu yapılmıştır. Ancak ülkede yaşanan olumsuz gelişmeler de yaşananların dramatizasyonunu güçlendirecek şekilde aktif cümle yapıları ile verilmiştir. Örneğin; “*Olağanüstü hâl, sivil toplumun derinlerine kadar işliyor. Binlerce insan KHK ile geçim kaynağını kaybetti. Ekonomi tökezliyor, muhalefetin hareket alanı gitgide daralıyor.*” ifadelerinde olduğu gibi aktif cümle yapıları ile hikâyeleştirilmiş, anlatının gücü ve inandırıcılığı artırılmıştır.

Haber metninde çoğunlukla basit cümle yapıları kullanılmıştır. Örneğin; “*Türk toplumu bu arada olağanüstü hâl koşullarında kolaps geçiriyor.*”, “*Binlerce insan KHK ile geçim kaynağını kaybetti. Ekonomi tökezliyor, muhalefetin hareket alanı*

gitgide daralıyor.” ifadelerinde olduğu gibi basit ve gündelik dilde mesajı doğrudan ileten bir anlatı dili tercih edilmiştir. Karmaşık cümle örneği: “Zira Türkiye başarısızlığa uğrayan Temmuz 2016’daki darbeden bu yana her şeyden önce üzücü rekorlar kırıyor: Burada dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar çok gazeteci tutuklanıyor, kanun hükmünde kararnamelele (KHK) düzenlenen tasfiye dalgaları tüm ölçüleri aşıyor.” ifadesi örnek olarak verilebilir. Bu cümlede olduğu gibi karmaşık cümle yapısı ile sebep ve sonuç ilişkileri kurulmuştur.

Haber metninde cümleler arasından işlevsel bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Türkiye’de antidepresan ve uyuşturucu kullanımının artmasının nedenleri kendisinden sonraki cümlelerde açıklanmıştır. Bu açıdan haber metnindeki cümleler birbirlerini açıklar niteliktedir. Ayrıca haber metninde zıtlık yaratacak ifadeler arka arkaya kullanılmıştır.

Referansal açıdan haber metnine bakıldığında “hasta” imgesini üreten nicel kanıtlarla birlikte anlamı vurgulayan ifadeler bulunmaktadır. “ ... ilaç kullanıyor, uyuşturucu tüketiyor, ... kolaps geçiriyor, ... 33 milyon antidepresan satıldı, ... tedirginlik, korku, umutsuzluğa yol açıyor, ... çaresizlik içinde boyun eğmeye sürüklüyor...” ifadeleri ile Türk toplumunun ruhsal açıdan “hasta” olduğuna dair haberin genel çerçevesini destekleyen bir ilişki kurulmuştur. Buna göre Türk toplumu siyasi iktidarın uygulamaları sonucunda hastalanmıştır.

Haber metninde taraflar için kullanılan kelimelere bakıldığında; Türk hükümeti, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Erdoğan, siyasal iktidarı anlatmak üzere kullanılırken “Türk toplumu, durumu giderek kötüleşen insanlar, Türkiye” ifadeleri iktidarın uygulamalarından etkilenenleri anlatmak için kullanılan ifadelerdir. Türkiye, kelimesi hem coğrafi açıdan bir mekâna gönderme yaparken hem de Türk toplumunu nitelemek üzere kullanılmıştır. Metinde doğrudan biz-Avrupa/ onlar-Türkler ayrımına işaret eden bir ifade kullanılmamıştır. Metinde sözcük seçimlerinde, başlıkta kullanılan “hasta rejim” ifadesi hem tarihsel bir referans içermesi hem de habere konu olan olayı ironik anlatması açısından önemlidir. Hasta ifadesi özellikle aciz, güçten düşmüş devletlerin içerisinde bulundukları durumu anlatmak üzere kullanılmıştır. Türk tarihi açısından da özellikle varlığını muhafaza etmekte zorlanan Osmanlı Devletini anlatmak üzere Rus Çarı Nikola tarafından kullanılan “Hasta Adam” tabirini çağrıştıran şekilde “Hasta Rejim” tabiri kullanılmıştır. Ancak hasta rejim ifadesi haberin içeriğinde güç kaybı,

zayıflık, acizlik vb. bir anlam içermediği gibi aksine Türk hükümetinin güvenlik-güç eksenli politikalarını artırmasına yönelik bir eleştiri taşıdığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hasta kelimesi tarihsel süreçteki anlamından farklı olarak kelimenin birincil anlamı olan sağlığı bozulmuş anlamında kullanılmıştır. Muhabir, “hasta rejim” tamlamasında Türkiye’de artan ilaç ve uyuşturucu madde kullanımını yönetsel erkin hasta olması ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı’nın “*Borsamız bir rekordan diğerine koşuyor. Güçlüyüz, kalkınıyoruz, durumumuz iyi.*” açıklamasına yer veren muhabir, metinde sıklıkla “rekor kırma” ifadesine olumsuz anlamda gönderme yapmıştır. Ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan çöktüğünü belirten muhabir, “*Erdoğan’ın tabiriyle ülke rekor kırıyor*” diyerek siyasal iktidarın söylemini yeni ve karşıt bir söylem içerisinde yeniden kurmuştur. Ülkede yaşananları anlatmak amacıyla; “*kolaps geçirmek, alarm verici rakamlar, ekonomi tökezliyor, muhalefetin alanı daralıyor, toplum içinde korku, umutsuzluk ve tedirginliğin artması, siyasi saçmalıklar, boyun eğme, derin bir ümitsizlik,*” gibi ifadeler kullanılmıştır. Siyasi iktidarın uygulamaları “siyasi saçmalıklar” olarak değerlendirilmiş, gazetecilerin tutuklanması, KHK ile tasfiyeler ve ekonomik krizin toplumda derin bir ümitsizliğin yerleşmesine neden olduğu belirtilmiştir. Kullanılan kelime ve ifadelerden siyasal iktidarın “keyfi” olarak yaptığı uygulamalar karşısında toplumsal refleksin de “boyun eğme” olduğu ifade edilmiştir. “Boyun eğme” ifadesi haklarını arayamayan, edilgen bir toplum yapısını anlatmak üzere kullanılmıştır. Toplumun içinde bulunduğu ruhsal durumu izah etmek üzere kullanılan, “*çaresiz, ümitsiz, kollaps geçiren*” ifadeleri ile de edilgen durumun dramatisasyonu artırılmıştır. “*Kolaps geçirmek*” ifadesi Almanca kollapsüs geçirmek “yığılıp kalmak” anlamına gelmektedir¹⁵³. Tıbbi bir terim olan kollaps geçirmek ifadesi ile hastalığın derecesi de vurgulanmıştır.

Haber, gazete muhabirinin gözlem ve tanıklığı çerçevesinde kurulmuştur. Görgü tanıklarının ifadesi yer almamaktadır. Muhalefet partisinin meclise sunduğu Türkiye’de ilaç ve uyuşturucu madde kullanımına ilişkin sayısal veriler haberin inandırıcılığında kullanılmıştır. Örneğin, Ak Parti iktidara geldiği tarih olan 2003’te 14 milyon antidepresan satılırken, 2016 yılında bu rakam 33 milyona çıktığı bilgisi yer almaktadır. Bu bağlamda haberde nicel veriler kullanılarak, Türkiye’nin siyasi, sosyal

¹⁵³ <https://tr.langenscheidt.com/almanca-turkce/kollaps> Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2023.

ve ekonomik koşulları ile toplumda antidepresan ve uyuşturucu madde kullanımı arasında bir bağlantı kurulmuş ve retorik bu yönde inşa edilmiştir.

Türkiye’de ilaç ve antidepresan kullanımını ele alan haber metni, ülkede özellikle 15 Temmuz başarısız darbe girişiminden sonra yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal meselelere yönelik bir değerlendirme yapmaktadır. Temelde oryantalist bir perspektifle yapılan bu değerlendirmede haberin başlığı, haberde kullanılan kelime ve ifadeler ile Türklerin yönetim anlayışı kolektif bellekten gelen otoriter, acımasız, keyfi hareket eden bir siyasal erk ve bunun karşısında baskıdan ezilen, ses çıkaramayan, edilgen tipik Doğu toplumu imgesi yinelenmiştir. “Hasta Rejim” başlığı da bu imgeyi çerçeveleyen ve en başından anlamı kapatan bir nitelik taşımaktadır.

4.3.2.7. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2018)

Stephan Löwenstein tarafından kaleme alınan “*Muhteşem Erdoğan*¹⁵⁴” isimli haber, 9 Ekim 2018 tarihinde yayımlanmıştır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haber, politika kategorisinde yayımlanmıştır. Başlık, sansasyonel bir nitelik taşımaktadır. Başlıkta kullanılan “muhteşem” sıfatı, tarihte “*Suleiman the Magnificent- Muhteşem Süleyman*” olarak literatüre geçmiş olan Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman’la, Cumhurbaşkanı Erdoğan arasında benzerlik kurmaktadır. Bu bağlamda başlık, metnin geri kalanı okunmadan okura metinle ilgili bir yönlendirme yapmaktadır. Haberın başlığı, konunun Erdoğan’la ilgili olduğunu belirtse de tam olarak ne üzerine olduğu hakkında fikir vermediğinden enformasyon eksiltilimi bulunmaktadır.

Haberin spotunda “*Orban’ın Türkiye Cumhurbaşkanı’nın Macaristan ziyaretindeki Dayanışma Arayışı*” ifadesi ile habere konu olan olayın Macaristan Cumhurbaşkanı Orban ile Türkiye Cumhurbaşkanı arasında gerçekleşen diplomatik ziyaret olduğu ve Macar Cumhurbaşkanı’nın Türkiye ile işbirliği yapmayı istediği anlaşılmaktadır. Bu açıdan spot, üst başlığı açmakta ve habere ilişkin bir özetleme

¹⁵⁴ https://fazarchiv.faz.net/faz-portal/document?uid=FAZ__FD2201810105535958 Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2023.

yapmaktadır. Ziyaretin amacı belirtilmediğinden spotta da enformasyon eksiltimi devam etmektedir. Haberde fotoğraf kullanılmamıştır.

Haberin girişinde; Macaristan'a yapılan ziyaretin nedeni ve amacı anlatılmaktadır. Buna göre Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kanuni dönemine ait bir Osmanlı mezarının restorasyon sonrası açılışı törenine katılmak amacıyla Macaristan'ı ziyaret etmiştir. Giriş, ana olaya ilişkin bilgi vermiş ve haberi kısmen özetlemiştir. Girişte Osmanlı hükümdarları içerisinde imparatorluğun gücünün en fazla yayıldığı dönemin "Muhteşem Süleyman" dönemi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu dönem Macaristan'la yapılan Mohaç Savaşı'nın da Macarlar için en önemli travmalardan olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda geçmişle güncel ziyaret arasında bir bağ kurulmuş, Macar tarihi açısından Türklerin önemine değinilmiş ve seçilmiş travma çerçevesinde belleğe ilişkin bir hatırlatma yapılmıştır. Orban'ın bu travmatik geçmişe rağmen Türkiye ile ortak girişimlerde bulunma arzusu, travmatik geçmişin hatırlatılması ile ironi yaratacak şekilde sunulmuştur.

Şematik Yapı

Habere konu olan ana olay; Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Macaristan ziyaretidir. Ana olayla ilgili bilgiye hem spotta hem de haberin girişinde verilmiştir. Buna göre ziyaret, "Gül Baba" ismiyle bilinen bir Türk dervişinin Budapeşte'de bulunan türbesinin restorasyon sonrası açılış töreni hakkındadır. Ziyaretin asıl amacı ve Gül Baba'nın kimliğine ilişkin detaylar haberin gövde kısmında yer almaktadır. Haberde Gül Baba hakkında; *"Sultan Süleyman'ın yakını, derviş, asker ve şair Gül Baba, Osmanlıların türbe olarak adlandırdıkları yere gömüldü. Gül Baba ismi "güllerin babası" anlamına geliyor."* bilgisi yer almıştır. Bu bağlamda Türkler için Balkan topraklarının ele geçirilmesinde sembolik bir isim olan Gül Baba hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış ve ana olayın tarihsel art alanına ilişkin açıklamada bulunulmuştur. Haberde ayrıca türbenin akıbeti ile ilgili de bilgi bulunmaktadır. Budapeşte'nin Macarlar tarafından yeniden ele geçirilmesi ile türbenin Cizvit Kilisesi olarak kullanıldığını, komünist dönemde ise metruk bırakıldığı bilgisi yer almaktadır. Bununla birlikte Macar Cumhurbaşkanı Orban'ın törende yaptığı konuşmada dile getirdiği: *"Gül Baba milletimizin oğullarının birbiriyle savaştığı, onların kahramanlıklarının büyüklüğünü hatırlatan dönemde doğdu."* sözlerine yer verilerek Gül Baba'nın iki toplum açısından tarihsel önemini haberin aktörlerinin ağzından

aktarılmıştır. Yine haberin girişinde Türk-Macar ilişkilerinden kısaca bahsedilmiş özellikle Macaristan topraklarının Osmanlı Devleti'ne vergi verir hâle getiren ve Macar ulusal kimliğinin oluşmasında önemli bir yeri olan Mohaç Savaşı'na değinilmiştir. Bu durum haberde tarihsel (art alan) boyutun dikkate alındığının bir göstergesidir. Ancak haberin genel çerçevesini oluşturan Macaristan'ın Doğu eksenli politikasının siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerine ilişkin bilgi yer almamaktadır.

Habere konu olan olayın bağlam bilgisi açısından metin incelendiğinde muhabirin Macaristan Cumhurbaşkanı'nın Doğu politikası çerçevesinde kurduğu diplomatik ilişkilere dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Orban'ın Rusya, Çin, Hindistan, Singapur, Türkiye gibi ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkiler kurduğu bilgisi yer almakta ve Türkiye ile münasebetlerinde; Rusya'dan Güneydoğu Avrupa'ya ulaştırılacak doğal gaz hattına Macaristan'ın da eklenmesini ve ticaret hacminin artırılmasının istendiği metinde belirtilmiştir. Haberde bu durum:

Ulusal muhafazakâr politikacı Orban, 2010'da yeniden hükümetin başına geçtiğinden beri dış politika bağlamındaki başlıklardan birini "Doğu'ya açılma" oluşturuyor. Orban, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i kırmızı halıyla karşılamayı veya onu ziyaret etmeyi seviyor. Macaristan'ın Paks NPP¹⁵⁵'nin Tuna Nehri üzerinde genişletilmesini istediği ekonomik açıdan en büyük projesi, Rusya'nın sağladığı on milyar Avro tutarındaki krediyle finanse ediliyor.

cümlelerinde dile getirmektedir. Yine Orban'ın Türk dünyası ve özellikle Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye yönelik söylem ve eylemlerine de haber metninde yer verilmiştir. Orban'ın “Türkiye istikrarlı bir hükümet sistemine ve ‘güçlü meşruiyeti’ elinde bulunduran bir lidere sahip. Macaristan, Avrupa'nın en istikrarlı ülkelerinden biridir. Ben istikrarlı hükümetler arasındaki iş birliğinin başarılı olacağını umuyorum.” sözleri haberde alıntılanmıştır. Ayrıca muhabir Orban'ın Macar halkının Doğu'dan geldiğine vurgu yaptığını da belirtmektedir. Haberin sonuç kısmında Orban'ın “Macar halkı kendini Macar-Türk kökenli Attila'nın torunları olarak görüyor” ve “Macaristan'ın günümüzde “Doğu halkı” olarak nitelendirilmesini övgü olarak kabul edebiliriz.” sözleri alıntılanarak, Orban'ın Türkiye ve Türk Dünyası eksenli politikaları öne çıkarılmıştır. Muhabir bu politikanın risk arz ettiğini ise “Orban'ın “Doğu'ya açılma” stratejisinin “kusursuz demokrasi” olarak kabul edilemeyecek ülkelerle yakınlaşmaya dayanmış olmasıdır.” sözleri ile açıklamıştır. Bu

¹⁵⁵ Paks Nuclear Power Plant; Macaristan'da faaliyet gösteren nükleer santraldir. https://en.wikipedia.org/wiki/Paks_Nuclear_Power_Plant Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023.

kapsamda habere konu olan olayın hem art alanı hem de güncel bağlamı, Macar Cumhurbaşkanı Orban'ın Doğu eksenli stratejisini öne çıkaracak şekilde sunulmuştur. Haberde Macaristan Cumhurbaşkanı'nın kendilerini “Doğu Halklarından” görmelerini övgü olarak açıklaması ve ortak kökene vurgu yapması, Batı demokrasisinden uzaklaşmasına bir işaret olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye-Macaristan ilişkileri özellikle 2013 yılında stratejik ortaklık düzeyine çıkmasıyla birlikte gelişim göstermiştir. Macaristan'ın 2018 yılında Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)'na gözlemci olarak katılması¹⁵⁶ ile de Macaristan Cumhurbaşkanı'nın açıklamaları çerçevesinde Türk dünyası ile teması güçlenmiştir. Ercan (2023: 173), Orban'ın “Doğu Açılımı” politikalarının bir yönünü Türk Dünyasının oluşturduğunu ve bu kapsamda Orban'ın Asya kökenini öne çıkardığını kaydeder. Türkiye Dışişleri Bakanlığının Macaristan'la ilişkileri konu edinen sayfasında¹⁵⁷ verdiği bilgilere göre karşılıklı ziyaretlerle birlikte iş birliği ve ticaret hacmi artmıştır. Bu açıdan haber metni, Avrupa Birliği üyesi Macaristan'ın, AB eksenli dışındaki ülkelerle yaklaşmasına dikkat çekmekte ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın ziyaretini de bu bağlamda sunmaktadır.

Haber metninden çıkan sonuçlar ise şöyledir;

- Türkiye, demokratik olmayan bir Doğu toplumdur.
- Macaristan travmatik tarihsel geçmişine rağmen Türkiye ile siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğini güçlendirmektedir.
- Macaristan kendisini Türk Dünyasının ve Doğu toplumlarının bir parçası olarak görmekte ve dış politikada Doğu'ya açılmaktadır.

Haberin kaynağı muhabirin kendisidir. Habere konu olan olayın taraflarından Macar Cumhurbaşkanı Orban'ın sözlerinden alıntılar yapılmıştır. Alıntılar yolu ile Orban'ın dış politikaya bakışı onun cümlelerinden aksettirilmiş böylelikle yaşanan değişimin müsebbibi olarak Orban sorumlu olarak gösterilmiştir. Haber “Muhteşem

¹⁵⁶ Macaristan, 3 Eylül 2018 tarihinde Kırgızistan'da düzenlenen TDT 6. Zirvesi sırasında Türk Akademisinde gözlemci statüsü almıştır <https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda> Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023.

¹⁵⁷ Macaristan'la ilki imzalanan Dostluk Anlaşmasının yürürlüğe girmesinin 100. yıldönümü olması vesilesiyle 2024 yılı “Yüzyıllık Dostluk ve İşbirliği” temasıyla Türkiye-Macaristan Kültür Yılı olarak kutlanmaktadır. <https://www.mfa.gov.tr/-turkiye-macaristan-iliskileri.tr.mfa> Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023.

Erdoğan” başlığı ile sunulsa da olayın diğer tarafı olan Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın sözlerinden alıntı yapılmamıştır. Bu durum haberin kurgusu ile yakından ilgilidir. Haberde öne çıkarılan unsur Orban’ın dış politikası olması nedeniyle öncelikli olarak Orban’ın söylemleri haberde yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin dış politikası, Macaristan’la işbirliği yapmasının nedenleri, Erdoğan’ın törende yaptığı konuşmaya ilişkin detaylar haberin kapsamı dışında bırakılmıştır. Haber, Erdoğan’ın ziyareti üzerinden Macaristan dış politikasının bir analizi olarak sunulmuştur.

Mikro Yapı

Haberde hem aktif hem de pasif yapıli cümlelere yer verilmiştir. Ancak özellikle Macar Cumhurbaşkanı Orban’a ait söz ve düşüncelerde aktif fiil yapısı kullanılmıştır. Böylece Orban’ın gücüne, kararlılığına ve eylemsel sorumluluğına vurgu yapılmıştır. Bilgi veya değerlendirme içeren cümleler ise edilgen fiil yapısı ile verilmiştir. Örneğın; “Macaristan’ın Paks NPP’nin Tuna Nehri üzerinde genişletilmesini istediğı ekonomik açıdan en büyük projesi, Rusya’nın sağladığı on milyar Avro tutarındaki krediyle finanse ediliyor.” cümlesinde olduğu gibi edilgen fiil yapısı kullanılmıştır.

Cümle yapıları açısından metin incelendiğinde; hem basit hem de karmaşık cümle yapılarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Basit cümleler daha çok karmaşık cümle yapıları arasında ve kısa bilgileri iletmek amacıyla kullanılmıştır. Örneğın; “*Gül Baba ismi "güllerin babası" anlamına geliyor.*” cümlesinde olduğu gibi uzun karmaşık yapıli cümlelerin arasında ayrıntı bilgileri net bir şekilde aktarmak üzere kullanılmıştır. Karmaşık cümle yapıları ise neden sonuç bilgisi ya da duruma olaya ilişkin referansal ilişki içermektedir.

Metinde kullanılan cümlelerde nedensel bir ilişki kurulmuştur. Örneğın “*Türk Akımı” projesi, transit ülke Ukrayna’yı “baypas edeceğinden” proje Brüksel gibi Washington’da da gıptayla izleniyor.*” cümlesinden de anlaşılacağı üzere Türk Akımı projesinde Ukrayna’nın devre dışı kalması ile Avrupa Birliğı ve Amerika Birleşik Devletlerince sürecin yakından izlemesi arasında nedensel bir ilişki kurulmuştur. Ayrıca metinde cümleler arasında da işlevsel bir ilişki mevcuttur. Örneğın;

Orban'a göre Macaristan'ın güvenliğı de önemli ölçüde Türkiye'deki stabilizasyona bağı. Türkiye'nin güçlü kalması, bölgede barışı koruması ayrıca Avrupa'ya yönelik yasa dışı göçü kontrol etmesinin de Macaristan'ın çıkarına olacağıının altını çizen Orban, iki ülke arasındaki askerî iş birliğinin geliştirilmesi ve silah sanayi alanında “güçlü bağların” kurulmasını istedi.

cümleleri arasında da neden-sonuç ilişkisi kurularak bir sonraki cümlede önceki cümlelerin sonuçları açıklanmıştır. Metinde dikkat çeken bir diğer husus da Orban'ın Doğu ile ilişkileri güçlendirmesine ilişkin ifadelerdir. Bu bağlamda; *“Doğu'ya Açılma”*, *“Orban, Vladimir Putin'i kırmızı halıyla karşılamayı veya onu ziyaret etmeyi seviyor”*, *“Orban, Macar halkının Doğu'dan geldiğine vurgu yaptı”*, *“Orban, oradaki konuşmasında, ‘Macarlar kendini Macar-Türk kökenli Attila'nın torunları olarak görüyor.’ şeklinde konuştu”* ve *“sermayenin Doğu'dan Batı'ya aktığı ters yönde yeni bir dünya düzeni ortaya koydu.”* cümlelerinde ifade edildiği üzere Orban'ın Doğu eksenli politikasını merkeze almış ve Türkiye ile yakınlaşmasını da bu perspektiften okunmuştur. Bununla birlikte Orban'ın Türkiye, Rusya, Çin, Singapur gibi “Doğu” ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan yakınlaşması, Avrupa'nın demokratik hassasiyetlerinden uzaklaşması olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme aynı zamanda ideolojik, siyasi ve ekonomik açıdan Doğu ve Batı arasındaki mekânsal ayrıma gönderme yapmaktadır.

Kelime seçimlerine bakıldığında “Türk, Macaristan, Muhteşem, Mohaç” gibi kolektif belleğe doğrudan gönderme yapan kelimelerin kullanılarak; Türklerin Macaristan hakimiyetlerinin anımsatıldığı ve haberin başlıktan itibaren bu anımsatma ile çerçevelendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye Cumhurbaşkanı ve Macar Cumhurbaşkanı ile ilgili tanımlamalar dikkat çekmektedir. Örneğin; “Muhteşem Erdoğan” ve “Ulusal muhafazakâr politikacı Orban” ifadeleri öne çıkmaktadır. “Muhteşem Erdoğan” ifadesi, Kanuni Sultan Süleyman'a verilen “muhteşem” sıfatına benzetme yapılarak Erdoğan'ın gücüne gönderme yapılmakta, Kanuni gibi Macaristan üzerinde nüfuz oluşturacağı yan anlamı üretilmektedir. Buna mukabil tamlama aynı zamanda küçümseyici, alaycı ve eleştirel bir anlam da taşımakta ve metnin için de vurgulanan “sultanlık” imgesine de gönderme yapmaktadır. Benzer şekilde “Sultanlara karşı tutkusunun var olduğu söylenen Erdoğan” ifadesi de Erdoğan'la ilgili “sultan” imgesi desteklenmektedir.

Biz ve onlar ayrımı Doğu ve Batı kavramları üzerinden kurulmuştur. Buna göre Doğu ülkeleri “onlar”, Batı ülkeleri ise “biz”i oluşturmaktadır. Kusursuz olmayan demokrasi kavramı ile idealinin Batı ülkelerinde, kusurlu halinin ise Doğu'da temsil edildiğine ilişkin bir alt mesaj iletilmiştir.

Orban o dönemki konuşmasında liberal olmayan hatta tamamı demokratik olmayan Singapur, Çin, Hindistan, Rusya, Türkiye gibi ülkeleri başarılı ülkeler olarak nitelendirerek onların başarısını Macaristan'a uyarlamak için bu milletleri bu kadar başarılı kılan şeyin ne olduğunun analiz edilmesi gerektiğini söyledi.

ifadesinde açıkça belirtildiği üzere Türkiye demokratik olmayan ülke olarak tanımlanmıştır.

Haberin retoriğinde öncelikli olarak başlık, spot ve girişte yer alan tarihsel bilgi kullanılmıştır. Tarihsel bilgi, okuru habere, haberin genel çerçevesine hazırlamış ve haberin art alanı açıklayarak Macaristan'la Türk dünyası arasındaki güncel yakınlaşmanın sebeplerini izah etmiştir. Bu bilginin devamında Orban'ın dış politika ve ekonomik ilişkilere bakışını yansıtacak şekilde habere konu olan törende yaptığı konuşmalardan ve geçmiş tarihli konuşmalarından alıntılar yapılmıştır. Alıntılar, muhabirin kurmak istediği çerçeveyi desteklemekte ve ikna ediciliği sağlamaktadır. Haberde güncel siyasi ve ekonomik gelişmeler hakkında verilen art alan bilgisi, coğrafi yer isimleri, proje isimleri ile inandırıcılığı kurulmuştur. Yine Macaristan'ın Nükleer santralinin Rusya tarafından fonlanmasına ilişkin sayısal veri de retoriği desteklemektedir.

Bu bağlamda bahse konu haber metni, kolektif bellekte yer etmiş seçici zaferler ve seçici travmalar niteliğindeki tarihi olayların, hatırlatma pratiklerinin haberleştirilmesi suretiyle kitlesel olarak hatırlatılmasına örnek teşkil etmektedir. Haber; “Mohaç Savaşı, travma, Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne vergi vermekle yükümlü olması” vb. kelime ve ifadeler, geçmişe dair hatırlatma misyonu üstlenmiştir. “Seçilmiş travma” niteliğindeki Mohaç Savaşı'nın mirası üzerine Macaristan'la Türkiye'nin güncel siyaset açısından nasıl yakınlaşabildiklerine yönelik bir sorgulamayı beraberinde getiren haber metni, Türk-Macar ilişkileri kadar ekonomik, siyasi ve coğrafi anlamda Doğu-Batı ayrımına da vurgu yapmakta, klasik oryantalist imgelerden “sultan” imgesi ile demokratik olmayan aksine güçlü liderlerin yönetimde olduğu Doğu imgesinin altını çizmektedir. Haberde kullanılan sıfat ve fiiller ise muhabirin habere eleştirel bir tutumla yaklaştığını göstermektedir.

4.3.2.8. Die Tageszeitung Gazetesi (2018)

Roland Bursch tarafından kaleme alınan ve “*Seyyar Satıcılar (Pazarcılar) Seçim Turunda*¹⁵⁸” başlıklı haber metni, 14 Mayıs 2018 tarihinde yayımlanmıştır. Roland Bursch akademisyen olarak çalışmakta, aralıklarla TAZ’da yazıları yayımlanmaktadır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Başlıktan haberin siyasetçilerle ilgili olduğu anlaşılrsa da haberin doğrudan kimi kastettiği anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte kelime seçiminde seyyar satıcı ya da pazarlamacı anlamına gelen bir kelimenin tercih edilmiş olması bahse konu kişilerle ilgili alay edici ve küçümseyici bir dil kullanıldığının göstergesidir. Başlıktan haberin kiminle ve tam olarak neyle ilgili olduğu anlaşılmadığından enformasyon eksiltimi söz konusudur.

Haberin spotunda yer alan; “*Türk Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu, Solingen’de Faşizme Karşı Timsah Gözyaşları Dökmek İstiyor*” cümlesi, haber başlığındaki enformasyon eksilimini kısmen gidermektedir. Haberın Türk Dışışleri Bakanı ve “Solingen Faciası” olarak bilinen Almanya’daki Türklere yönelik ırkçı saldırı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Haber dili açısından başlıktaki alaycı ve hakaret edici yaklaşım spotta da devam etmektedir. “Solingen’de faşizme karşı timsah gözyaşları dökmek istiyor” cümlesi ile Türk Bakanın sahte bir davranış göstereceğini ve aslında faşizme karşı böyle bir tutum benimsemediği ifade edilmiştir. Spot, haberin odağını Solingen’de yaşanan acı olaydan Çavuşoğlu’nun ziyaretine çevirmektedir. Böylece Solingen’de gerçekte ne olduğu bilgisi gizlenmektedir. Bu açıdan spot, hem enformasyon eksilimini devam ettirmekte hem alaycı ve aşağılayıcı dil ile faşist saldırı neticesinde gerçekleşen asıl olayın ehemmiyetini maskelemekte hem de okurun dikkatini başka bir yöne çekmektedir.

Başlık ve spotu tamamlayan temel unsurlardan biri de haberin fotoğrafıdır. Haber metnin de Türk Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun fotoğrafı büyük boyutlu kullanılmıştır. Çavuşoğlu’nun şaşkın yüz ifadesi yakın planda verilmiştir. Fotoğrafın altında ise “*Tencere satıcısı-işportacı Çavuşoğlu, eleştiriden hiç hoşlanmıyor*” anlamına gelen “*Kritik mag der Kochtopfverkäufer Çavuşoğlu gar*

¹⁵⁸ <https://taz.de/Die-Wahrheit/!5502696/> Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2023.

nicht” ifadesi yazılmıştır. Fotoğraf altı yazı, küçültücü, alay edici ve hakaret niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda fotoğraf altı yazı haber başlığı ve spotla birlikte bir bütün olarak okunduğunda başlıkta kurulan anlamı, retoriği, görsel ve yazılı olarak destekleyen bir mahiyete sahiptir. Başlık ve fotoğraf, okurun haberi okumadan olumsuz bir bakışla yaklaşmasına neden olacak şekilde sunulmuştur.

Haber girişinde; Solingen’de 29 Mayıs 1993 yılında Nazist kişilerce bir Türk ailesinin yaşadığı ev ateşe verilmek suretiyle yakıldığına ilişkin bir bilgi verilmiştir. Solingen’de yaşanan olay öncesinde Hoyerswerd, Rostock ve Mölln’de de bir dizi saldırının gerçekleştiği ve Solingen’in bu olayların doruk noktasını oluşturduğu ifade edilmiştir. Cinayetten üç gün önce ise Alman hükümetinin iltica yasasını sertleştirdiğini ve Kohl hükümetinin daha önemli işleri olması gerekçesiyle taziye gününe katılmadığı bilgisi yer almıştır. Tüm bu bilgiler bir taraftan Solingen olayının önemine, faşist hareketlere vurgu yaparken bir taraftan da dönemin hükümet liderine anma törenine katılmaması nedeniyle bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla haber girişinde habere konu olan olayın geçmişine ilişkin özetleme yapılmıştır.

Girişte başlık, spot ve fotoğraf altı yorumda olduğu gibi alay ifadeleri yer almaktadır. Örneğin; dönemin Alman Şansölyesi Helmut Kohl¹⁵⁹’den “ önemli patron” olarak bahsedilmiştir. Ayrıca Nazistlerin amacı da “biyo-germenizm” hayallerini gerçekleştirmek olarak açıklanmıştır.

Haber metninde ana olay; Solingen faciasının 25. anma törenine Türk Dışişleri Bakanının katılmasıdır. Ana olayın sunumunda; Türk bakanın katılımından kaynaklı duyulan rahatsızlık açık bir şekilde dile getirilmiştir. Metnin gövdesinde Bakan Çavuşolu ile ilgili tanımlamalar ve kullanılan sıfatlar bu rahatsızlığın bir ifadesidir. Haberde ana başlıktan itibaren kullanılan negatif dil metnin gövde kısmında da devam ettirilmiştir. Ana olay, habercilik anlayışına ve nesnellik kriterlerine uygun olmayacak şekilde sunulmuştur. Haberde olayın taraflarına karşı kullanılan küçültücü, aşağılayıcı

¹⁵⁹ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/08/130802_kohl_turkler BBC’de yayımlanan bir habere göre dönemin Başbakanı Helmut Kohl, 1982 yılında İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ile yaptığı görüşmede Almanya’da misafir işçi statüsünde bulunan Türklerin yarısını göndermek istediğini dile getirmiştir. Görüşmenin detayları 2013 yılında Der Spiegel dergisinde yayımlanmıştır. Görüşmede Kohl’ün gelecek 4 yıl içinde Türkler’in sayısının yüzde 50 azaltılması gerektiğini ancak bunu kamuoyunda açıkça dile getiremediğini ve Almanya için bu kadar Türk’ü asimile etmenin imkânsız olduğunu dile getirdiği bilgisi yer almaktadır <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kohl-o-sozlerinin-arkasinda-437648> Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2023.

ve hakaret edici nitelikte ifadeler, muhabirin haberin konusuna yönelik ideolojik duruşunu da ortaya koymaktadır.

Haber, Türk Dışışleri Bakanının Solingen’de yapılacak anma törenlerine katılarak ırkçılığa karşı konuşacak olması - bu açıdan geçmişin bir hatırlatmasını yapacak olması- ve aynı zamanda Almanya’da yaşayan Türklerin seçimlere ilişkin tutumlarını etkileyebileceği üzerinden önemli görülmüştür. Bu bağlamda ana olayın sunumundan çıkan sonuçlar şöyledir:

- Türk Dışışleri Bakanı Almanya’da yaşayan Türkleri siyasi açıdan etkilemek için çalışmaktadır.
- Türkiye’deki yönetsel sistem monarşiktir.
- Türkler Kürtlere ve Ermenilere yönelik ırkçı tutum sergilemektedirler.

Art alan bilgisi açısından haber metnine bakıldığında Solingen olayı ile ilgili çok kısa bilgi verildiği eylemin sadece bio-germenler tarafından 26 Mayıs 1993 yılında Kuzey Westfalya Eyaletine bağlı Solingen kentinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Olayın nasıl olduğu, kurbanlar ve faillerin kim olduğu ve olaydan sonra faillerin hukuki süreçleri hakkında bilgi verilmemiştir. Aynı zamanda Türklere yönelik ırkçı davranışlara dair bir bilgi verilmediği gibi Almanya’da ırkçı saldırılara yol açan etkenlerle ilgili de bir değerlendirme yapılmamış, Solingen olayı bağlamından kopuk ve münferit bir şekilde verilmiştir. Geçmiş bilgisi olarak sadece bazı kentlerde bir dizi ırkçı eylemin gerçekleştiği ve Solingen’in bu eylemlerin doruk noktasını oluşturduğu belirtilmiştir. Ayrıca 1993 yılında olan ve Türk Dışışleri Bakanının anma törenine katılması ile gündeme gelen Solingen olayının önemi, Ermeni ve Kürtlere yönelik “etnik temizlik” iddiaları gündeme getirilerek habere konu olayın bağlamı genişletilip değiştirilerek Türklere yönelik ırkçı tutum gizlenmek istenmiştir.

Haberin kaynağı muhabirin kendisidir. Muhabir ana olayı kendi düşünceleri çerçevesinde ele almış ve yorumlamıştır. Bu bağlamda söz konusu metin haber niteliğinden çok bir köşe yazısı niteliğindedir. Haberde karşıt görüş olarak Çavuşoğlu’nun 2017 yılında katıldığı anma törenindeki konuşmasından kısa bir alıntı ile verilmiştir. Ancak konuya ilişkin Çavuşoğlu’nun açıklaması ya da değerlendirmesine yer verilmemiştir. Haberin ana olayının Çavuşoğlu’nun Solingen ziyareti olduğu düşünüldüğünde habere konu olan tarafın açıklamasının yer almaması

muhabirin ideolojik duruşunu gösterdiği kadar haber kurgusunun eksik ve yanlı inşa edildiğini de göstermektedir.

Mikro Yapı

Haberde kullanılan cümleler çoğunlukla aktif niteliktedir. Özellikle Türkiye ve Çavuşoğlu ile ilgili suçlayıcı ve eleştirel ifadelerde cümleler aktif kullanılmıştır. Örneğin; “Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Solingen’de faşizme karşı timsah gözyaşları dökmek istiyor”, Yabancı bir ülkede kendi hemşerileriyle karşılaştığında da oldukça hararetli ve halis ırkçı bir tutum sergiliyor.” cümlelerinde olduğu gibi cümle yapıları aktif, suçlayıcı ve işaret edici niteliktedir. Böylelikle gündeme ilişkin olayların faili olarak Çavuşoğlu gösterilmektedir. Bu durum Helmut Kohl ile ilgili ifadeler için de benzer niteliktedir. Kohl’ün olayın yaşandığı dönemde cenaze törenine katılmayışi eleştirel bir şekilde metinde yer almıştır. Bununla birlikte “Hollandalılar, bu katı halk aydınlatıcısına Rotterdam’da benzer bir propaganda eğlencesini yasakladıklarında onlara en üst düzeyden kimin gerçek Nazi olduğu izah edilmişti.” cümlesinde olduğu gibi edilgen ya da pasif cümle yapıları da kullanılmıştır.

Cümle yapılarında dikkat çeken bir diğer husus da metinde birleşik cümle yapılarının basit cümle yapılarına göre daha fazla kullanılmış olmasıdır. Özellikle sıfatların kullanıldığı cümleler birleşik niteliktedir. Birleşik cümle yapıları ile neden sonuç ilişkisi kurulmuş, ön cümle sonraki cümleyi gerekçelendirmiştir. Cümleler arasında işlevsel ilişkiden bahsetmek mümkündür. Örneğin Çavuşoğlu’nun Solingen ziyaretinin propaganda amaçlı olduğu bir sonraki cümlede izah edilmiştir.

Metinde biz ve öteki ayrımı nettir. Türk Dışişleri Bakanı ve Cumhurbaşkanı ötekini oluşturur ve yaşananların sorumlusu da onlardır. Haberde ötekini tanımlamak için “saray nazırı, hizmetkâr, seyyar satıcı, springfeld, ihtiraslı, Erdoğan’ın mangal çakmağı” gibi niteleme ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadeler ötekini eleştirmekten çok aşağılamak, hakaret etmek ve küçültmek için kullanılmıştır. Çavuşoğlu ile ilgili “Kendi Cumhurbaşkanına göre sınıfının birincisi olan” ve “farklı bir hamurdan yoğrulmuş olan” ifadeleri kullanılmıştır. Devamında Çavuşoğlu için “Springfeld” sıfatı kullanılmıştır. Bu sıfat, Düden¹⁶⁰ çevrimiçi sözlüğünde; olgunlaşmamış, deneyimsiz, kaygısız anlamına geldiği belirtilmiştir. Metinde Çavuşoğlu’nun

¹⁶⁰ Springinsfeld ▷ Rechtschreibung, Bedeutung, Definition, Herkunft | Duden Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2023.

“seyirciye aç” olduğu belirtilerek Kuzey Ren Vestfalya Eyaletindeki Solingen şehrinde düzenlenecek 25. yıl anma törenlerine katılmak ve konuşma yapmak için kendisini dayattığı ifade edilmiştir. Bu ifadeler hakaret nitelikli olduğu gibi Türk Dışışleri Bakanı hakkında “tecrübesiz”, “popülist” ve “ısrarcı” olduğu yönünde bir algı oluşturulmuştur. Haberin devamında, Çavuşoğlu ile ilgili “hizmetkâr” anlamına gelen “Knecht” kelimesi kullanılmıştır. Cumhurbaşkanı’nın hizmetkârı olarak Çavuşoğlu’nun yaklaşan seçimlere yönelik yüzü kızarmadan çalışacağı belirtilmiştir. Knecht kelimesi Türk Bakanı bir üst yönetici olarak değil, monarşik düzende kral ve hizmetkârı olduğu türden bir ilişki biçimine gönderme yapmaktadır. Haberde benzer şekilde Dışışleri Bakanından “saray nazırı” olarak bahsedilmiş ve bu ifade ile geçmiş yönetim sistemindeki nazırlık-bakanlık sistemine gönderme yapılmıştır. Bu bağlamda Türk Dışışleri Bakanı, demokratik bir yönetim sistemin temsilcisi olarak değil monarşik sistemin bir temsilcisi olarak konumlandırılmıştır. Yine “timsah gözyaşları dökmek” deyiimi ile güvensizlik ve samimiyetsizlik; “işportacılık-seyyar satıcılık ve reklam davulu” çalmak ifadeleri ile ucuz siyaset, propoganda ve popülizm, Çavuşoğlu’nun törende konuşmak istemesi de, “dayatma” olarak değerlendirilmiştir.

Haberde öne çıkan kavramlardan biri de “etnik temizlik”tir. Metinde Türkiye’nin sadece kendi toprakları içerisinde Kürtlere yönelik değil Irak ve Suriye’de “Ethnie säubert- etnik temizlik” yaptığı ifade edilmiştir. Etnik temizlik iddiasının Solingen olayının anma törenleri kapsamında dile getirilmiş olması önemlidir. Anma törenleri kolektif hafızada toplumsal acıların hatırlatılması, kurbanların anılması ve benzer olayların önüne geçilebilmesinde rol oynar. Bu durum aynı zamanda suçun kabullenilmesi ve periyodik hatırlatılmasını içerdiğinden bir yüzleşmeyi de gerekli kılar. Muhabirin, Türk diasporası açısından da önemi olan toplumsal travma niteliğindeki bir olayın yıl dönümünde; Kürt ve Ermeni meseleleri ile Irak ve Suriye’de etnik temizlik yapıldığı iddialarını gündeme getirmesi Solingen olayını yalnızca bir iç mesele olarak değerlendirdiğini ve olayın insani boyutundan ziyade politik ve ideolojik yanını dikkate aldığını göstermektedir.

Haberin retoriği, muhabirin değerlendirmelerinden oluşmuştur. Muhabir retoriği, Türk tarafının Solingen olayını propaganda aracına çevirdiği iddiası üzerine kurmuştur. Çavuşoğlu’nun bir yıl önceki konuşmasından yapılan alıntı da bu iddiayı desteklemek üzere kullanılmıştır. Kürt ve Ermeni meselesini öne sürerek karşıt bir

argüman oluşturmıştır. Bu argümanla Solingen’de Türklere yönelik konuşma yapmanın olası sonuçları arasında Kürtlerin zarar göreceği vurgulanmıştır. Ana olayın olası sonuçları ile geçmişte yaşandığı iddia edilen benzer olaylar arasında ilişki kurmak suretiyle bu argüman desteklenmeye çalışılmıştır. Buna göre Türkler geçmişte kendi içlerinde yaşayan toplumlara kötü davranmışlar hatta onlara etnik temizlik uygulamışlardır.

Haber metni, Solingen faciasının 25. anma törenleri kapsamında Türk Dışişleri Bakanı’nın törende konuşma yapmak istemesini konu edinmektedir. Haber metninin başlık, spot, giriş ve fotoğrafı hakaret ve küçümseme içeren ifadelerle talebe ilişkin ideolojik ve politik tavrı yansıtmaktadır. Haber metninin “gerçek” üst başlığı altında yayımlanması da haberin doğru ve gerçek olduğuna ilişkin retoriğini desteklemektedir. Ancak nesnel haber kriterlerine uygun olmayan bilakis aykırı düşen nitelendirme, yorum ve değerlendirmelerle haber, kolektif travmaya ilişkin bir olayın hatırlanması sürecini politik ve ideolojik bir zemin üzerinde yeniden şekillendirmektedir. Haberde Türk Bakana ilişkin nitelendirme ifadeleri de kolektif bellekteki Türklerin monarşik-despotik bir yönetimle yönetildikleri, reklam ve propaganda odaklı siyaset ürettikleri ve geçmişlerinde diğer toplumlara karşı acımasız davrandıkları yönündeki imgeyi yinelemektedir.

4.3.2.9. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2019)

Joseph Croitoru tarafından kaleme alınan “*Putin ve Erdoğan... Yeni Bir Çar ve Yeni Bir Padişah mı?*”¹⁶¹ başlıklı yazı 19 Haziran 2019 tarihinde yayımlanmıştır. Joseph Croitoru, tarihçi ve serbest gazeteci olarak çalışmakta, FAZ için yazılar yazmaktadır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Başlık sansasyoneldir. Uluslararası güncel siyasetin iki önemli figürüne başlıkta yer verilmesi haberin dikkat çekiciliğini artırmıştır. Başlıktaki ifadeden haber metninin Rusya Devlet Başkanı Putin ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hakkında olduğu anlaşılmaktadır. Başlığın bir soru cümlesi olmasından haber

¹⁶¹<https://www.faz.net/aktuell/karriere-hochschule/putin-und-erdogan-im-historischen-vergleich-16241673.html> Erişim Tarihi: 5 Eylül 2023.

metninde Rus Devlet Başkanının “Çar”, Türkiye Cumhurbaşkanının ise “Sultan” olup olmadıklarının tartışıldığı yorumu çıkarılmaktadır. Bu açıdan başlık, haber metnini hem özetlemekte hem de habere konu olan kişiler hakkında bir yönlendirme yapmaktadır.

Spotta; “*Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan rejimleri arasındaki benzerlik neredeyse bir klişe haline geldi. Tarihçi Stefan Plaggenborg bu kıyaslamayı tarihsel açıdan inceliyor.*” ifadesi kullanılmıştır. Spottaki ifade başlığı açmakta ve başlıkta sorulan soruya bir tarihçi tarafından değerlendirileceği bilgisini taşımaktadır. Spot, haberi özetlemekle birlikte habere konu olan olayın yer ve zaman bilgisi veya neden bu konunun gündeme geldiği açıklanmadığı için enformasyon eksiltilimi söz konusudur.

Haberde fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafta Putin ve Erdoğan’ın birbirlerine yakından bakmaktadır. Erdoğan’ın bakışları sert ve keskinken Putin’in Erdoğan’a bakışı ve yüz ifadesi küçümseyicidir. Fotoğrafın arka planından Putin ve Erdoğan’ın bir toplantı ya da etkinlikte oldukları anlaşılmaktadır. Fotoğraftan iki liderin hem birbirine benzediği hem de yüz ifadelerindeki farklılıktan benzemedikleri çıkarımı yapılabilmektedir. Bu bağlamda fotoğraf haberin genel mesajını görsel açıdan desteklemektedir.

Haberin girişinde; son birkaç yıldır Putin ve Tayyip Erdoğan rejimlerinin birbirine benzerliğinin arttığı yönündeki değerlendirmelerin, Doğu Avrupa tarihçisi Stefan Plaggenborg’u Sovyetler ve Türk devlet anlayışını mukayese etmeye sevk ettiği belirtilmektedir. Haberin girişi, başlık ve spotu destekleyecek ve açacak şekilde oluşturulmuştur.

Şematik Yapı

Haberin konu edindiği ana olay; Putin ve Erdoğan’ın monarşik sistemleri devam ettirip ettirmediği yönündeki tartışmadır. Tarihsel bir analiz olarak kaleme alınan haber metni, 20. yüzyıldan itibaren her iki toplumun siyasi ve sosyal geçmişleri hakkında bilgi vermektedir. Haberin gövde kısmında, tarihçi Stefan Plaggenborg; hem Kemalizm hem de Bolşevizmin I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığını, her iki devletin de uzun süreli imparatorlukların yıkıntıları üzerine iç ve dış unsurlara karşı verilen bir mücadele sonucunda kurulduğunu belirtmiştir. Türkiye’nin de tıpkı Rusya gibi varlığını koruyabilmek adına mücadele ettiğini, geçmişten tamamen farklı modern

bir toplum yaratılması üzerine gelecek planlaması yaptığını ancak her iki ülkenin de önceki yönetimlerle benzer şekilde otoriter yönetimi uyguladıklarını ifade etmiştir. Haberin devamında Plaggenborg, benzerlikler kadar iki devlet yapısının ayrılan yanlarını açıklamıştır. Buna göre; Sovyetlerde milyonlarca insanı etkileyen bir devlet terörü etkili olurken Türkiye’de askerî darbelere rağmen böyle bir süreç yaşanmamıştır. Plaggenborg ayrıca Sovyetlerde sınıfsız toplum yapısına yönelik bir mücadele olmasına karşın Türkiye’de Atatürk’ün öncülüğünde Latin alfabesini kullanan, laik, eğitilmiş ve yüzü Avrupa’ya dönük vatandaşlar yetiştirilmesinin amaçlandığını altını çizmiştir. Plaggenborg din konusunda da iki devlet yapısının farklı tutumlar sergilediğini, komünizmden farklı olarak Türkiye’de dinin özel hayatla sınırlandırıldığını belirtmiştir. Bu çerçevede bir uzmanın analizi üzerinden ana olayın art alanı ve tarihsel süreci hakkında bilgi verilmekte, kamuoyunda sıklıkla dile getirilen bir argümanın doğruluğu tartışılmaktadır.

Bağlam bilgisi açısından haber metni incelendiğinde; özellikle haberin sonuç kısmında Putin ve Erdoğan’la ilgili güncel analiz yapılmıştır. Plaggenborg’a göre Erdoğan ve Putin’in siyasi yükselişleri ve gücü kullanma biçimleri tarihsel süreçteki farklılıklara rağmen bir benzerlik göstermektedir. Plaggenborg; bu benzerliğin 20. yy başındaki devlet yapılanmasından değil bir önceki devlet yapılanmasından kaynaklandığını belirterek Erdoğan’ın kendisini Osmanlı Devleti’nin ihtişamına yöneltmesi, Osmanlı İmparatorluğu ve İslam’ın askerî yayılmasını öne çıkaran TV dizilerine mukabil Rusya’nın da Çarlık dönemine ilişkin merkezileşme, toprak genişlemesi Konstantinopol gibi imgeleri devreye soktuğunu kaydetmiştir. Bu bakımdan metnin sonuç kısmında ana olayın güncel boyutu ve bağlamı da kısmi olarak değerlendirilmiştir. Putin ve Erdoğan’la ilgili güncel değerlendirmelerin neden, nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığına ilişkin bir bilginin olmaması nedeniyle bağlam boyutu yetersiz kalmıştır.

Haberin önemi; haberin spotunda belirtildiği üzere dünya siyasetinde yükselişte oldukları belirtilen iki siyasi liderle- Putin ve Erdoğan’la- ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Putin’in yeni “çar”, Erdoğan’ın da “sultan” olup olmadıkları haber metnin de tartışılmakta ve metnin sonuç kısmında; Türkiye’nin Rusya’dan sınır ötesine yayılmacı hareket etmeyi öğrendiği ve her iki liderin de

iktidarlarını kullanma biçimlerinin benzer nitelikte olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak;

- Dünya siyasetinde etkili olan iki siyasi liderin rejimleri; monarşik, yayılcı, güçsüzleştirilmiş toplum yapıları ile birbirine benzer nitelikler taşımaktadır.
- Her iki lider de Doğu tipi-eski siyasi sistemlerin geleneksel mirasını tercih etmektedir.
- Bu bağlamda Rusya ve Türkiye'deki yönetim Batı tipi yönetim anlayışına uygun değildir.

Mikro Yapı

Haber metninde kullanılan fiil yapıları incelendiğinde çoğunlukla aktif cümle yapısının metne hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bunda hem tarihçi Steffan Plaggenborg'un öznel ifadelerinin yer almasının hem de Rusya ve Türkiye'nin tarihsel süreçlerinin hikâye dili ile ifade edilmesinin etkisi bulunmaktadır. Haber metninde aktif fiil yapılarının tercih edilmesi ile özne pozisyonundaki ülkeler ve siyasi liderler eylemsel olarak sorumlu kılınmaktadır. Aktif fiil yapıları ile haberin genel çerçevesini ve ana iletisini destekleyecek şekilde Putin ve Erdoğan'ın gücüne ve kararlılığına vurgu yapılmaktadır. Ancak bu vurgu, gücü olumlamaktan çok bir risk unsuru olarak eleştiren ve olumsuzlayan bir niteliğe sahiptir.

Haber metninde hem basit hem de bileşik yapı cümleler kullanılmıştır. Özellikle her iki devlet yapısının mukayese edildiği bölümlerde bileşik cümle yapısı tercih edilmiştir. Bileşik cümlelerde ayrıca haberin konusuna ilişkin detaylar yer almaktadır.

Haber metninde nedensel ilişkilerin kurulduğu cümleler yer almaktadır. Örneğin,

Gazeteciler ve bilim adamları birkaç yıldır Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan rejimleri arasında benzerliğin giderek arttığı görüşünde. Erken yapılan bu kıyaslamalar Doğu Avrupa tarihçisi Stefan Plaggenborg'u Sovyet ve Türk devlet anlayışının ilk ortaya çıktıkları 20. yüzyılın başından günümüze değin bir kıyaslama yapmaya itti.

cümleleri arasında nedensel bir ilişki bulunmaktadır.

Haber metninde cümleler birbirini açacak şekilde kurulmuştur. Bir önceki cümlede ifade edilen durumun detayı sonraki cümlelerde verilmiştir. Örneğin; *Hem Bolşevizm hem de Kemalizm Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemindeki kargaşalardan doğan devrimlerin bir ürünüydü.*” cümlesinin devamında “*Bu iki yeni ülke içerideki ve dışarıdaki direnişe karşı koyarak yüz yıllar boyu dinamik şekilde yönetilmiş bir imparatorluğun yıkıntıları üzerine yeni bir devlet kurmak zorunda kaldı.*” ifadesinde olduğu gibi cümleler arasında bir devamlılık söz konusudur. Bu bağlamda cümleler arasında işlevsel bir ilişkinin kurulduğu söylenebilir.

Referansal açıdan haber metni incelendiğinde haberin ana teması olan “Putin ve Erdoğan yönetim anlayışlarının birbirine benzemesi”ne ilişkin ifadeler sıklıkla geçmektedir. Örneğin; “*Putin ve Erdoğan'ın yükselişinden bu yana öteden beri var olmuş farklılıklara rağmen iki ülkenin hâkimiyet şekli ve devlet mekanizması birbirine benzemeye başladı.*”, “*Türkiye Rusya'dan "istikrarsızlaştırma prensibini ve iktidar gücünü sınır ötesine doğru yaymayı öğrenmiş görünüyor.*”, “*Steffan Plaggenborg, Kremlin Sarayı'nda olduğu gibi Erdoğan Sarayı'nda da tarihsel bir körlüğün hâkim olduğu görüşünde.*” ifadelerinde bu benzerliğin yönü ve niteliği hakkında detaylar verilmiştir. Haberin başlığı, spotu, girişinden itibaren bu benzerlik vurgusu dile getirilmekte ve benzeşme argümanı tarihi bilgi ile desteklenmektedir.

Haber metninde taraflar; Putin, Erdoğan ve Batı devlet ve toplum yapıları olarak sunulmuştur. Yine taraflardan bir diğeri de bilim adamları ve gazetecilerdir. Öteki kavramına ilişkin olarak; Putin, Erdoğan, Rusya, Türkiye, Ankara ve Moskova ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadeler hem şahıslara hem devletlerin kendisine de hem de coğrafi olarak bir mekâna gönderme yapmaktadır.

Haberde tarihsel süreçte ülkeler arasındaki ideolojik farklılaşmayı göstermek üzere; Rusya için Bolşevizm ve Komünizm kelimeleri kullanılırken Türkiye için; Kemalizm ifadesi kullanılmıştır. Sovyet Rusya’da devlet aygıtlarının toplum üzerindeki gücü için; “devlet terörü” kavramı, Cumhuriyet Türkiye’indeki devlet erki içinse “otorite” ifadesi kullanılmıştır. Her iki devletin güncel yönetim anlayışı da “baskıcı otoriter rejim” olarak nitelendirilmiştir. Türkiye için baskıcı otoriter rejimin imgesel ifadeleri olarak; sultanın sarayı, Erdoğan’ın sarayı, Osmanlı ihtişamı, tarih temalı TV dizileri yer alırken Rusya için; Kremlin Sarayı, IV. İvan (Korkunç İvan), Konstantinopolis, III. Roma, Çarlık gücü, ortodoksluk kavram ve ifadeleri

kullanılmıştır. Kullanılan tarihsel ifadeler ve imgeler çağrışımsal olarak Putin'in "Çar", Erdoğan'ın da "sultan" olduğuna ilişkin argümanı desteklemektedir. "Tarihsel körlük", "tarihsel ticaret" ve "kendi ufuklarının ötesinde hiçbir yeri göstermiyor" ifadeleri ile de liderlerin birbirine hangi açılardan birbirlerine benzedikleri açıklanmıştır.

Haberin retorığı; Doğu Avrupa Tarihi uzmanı Stefan Plaggenborg'un analizi üzerine inşa edilmiştir. Erdoğan ve Putin'in benzerliğine ilişkin sıklıkla gündeme geldiği ifade edilen argüman, muhabir tarafından bir klişe olarak nitelendirilmiş ancak bu klişenin doğruluğu tarihsel bilgilerle doğrulanmıştır. Retorik haber fotoğrafı ile de desteklenmiştir.

Putin ve Erdoğan'ın siyasi arenadaki uygulamalarındaki benzerliğin ve geçmişin yeniden canlandırılması olup olmadığının değerlendirildiği haber metni, Türklere ve Ruslara ilişkin kolektif bellekteki imgesel ifadeleri güncellemektedir. Haberin başlığından haberin sonuç kısmına kadar Türk ve Rus siyasi ve sosyal tarihine ilişkin kavramların yanı sıra belleğe ilişkin imgelere de tarihsel değerlendirme esnasında yer verilmiş ve mutlak gücün ifadesi olan "sultan" ve "çar", Erdoğan ve Putin'in şahsında ifade edilmiştir. Haber metninde de Putin ve Erdoğan, Avrupa merkezli bakış açısıyla Doğulu liderler olarak görülmüş ve Doğulu liderlere ilişkin yerleşik imgeler; monarşik, despotik, güç odaklı, yayılmacı, öngörülemez olma ile ilişkilendirilmiş, Ruslar için çarlık, Türkler içinse sultanlık sistemiyle eşleştirilerek kalıp yargılarla aktarılmışlardır. Aynı zamanda bir tarihçinin-alan uzmanının değerlendirilmesiyle de bu yerleşik imgelerin güncellenmesi bilimsel açıdan da teyit edilmiştir. Haberin kurgusu ve retorığı bu imgeyi destekleyecek şekilde örülmüş; her iki devletin modern devlet yapısına geçmelerine ilişkin tarihsel öykünün akabinde iki liderin de modern öncesi dönemi modelledikleri ifade edilmiştir. "Saray, Osmanlı ihtişamı, Korkunç İvan, Konstantinapol, tarihsel körlük, tarih ticareti" vb. kelimelerle de bu imge desteklenmiştir. Erdoğan için daha çok Osmanlı ihtişamını ve büyüklüğünü ifade eden ve tarih temalı dizilerle bunun anlatılmasını öne çıkardığına yönelik bir değerlendirme yapılırken; Putin, Rus tarihindeki Korkunç İvan'a benzetilmiştir. Bu bağlamda güncel iki siyasi lider tarihi karakter, olay ve durumlarla ilişkilendirilerek oryantalist şemalar üzerinden değerlendirilmiştir.

4.3.2.10. Die Tageszeitung Gazetesi (2019)

20 Ağustos 2019 tarihli “*Doğu’dan Gelen Adam*¹⁶²” başlığıyla yayımlanan haber, Jan Zier tarafından kaleme alınmıştır. Haber metninin Türkiye ve Türklerle ilgili kısmı analize tabi tutulmuştur. Metin “artikel” başlığı altında yayımlanmıştır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

“Doğu’dan Gelen Adam” ifadesinde kimin kastedildiği anlaşılmamaktadır. Burada "adamın" öne çıkan niteliği “Doğu”dan geliyor olmasıdır. Doğu, coğrafi açıdan mekânsal bir göndermeye işaret etmekte; bahse konu “adamın” Batılı olmadığını anlatmaktadır. Habere konu olan kişinin isminin unvanının, başlıkta yer bulmaması, haberin genel çerçevesinin “Doğulu” olmak üzerine kurulduğunu göstermektedir. Bu bağlamda başlıkta enformasyon eksiltimi bulunmaktadır.

Haberin online versiyonundaki başlığı gazete başlığından farklıdır. “*Bremen’de SPD’nin yeni parlamento grubu liderliği: Devamlı Erkek*” şeklinde kullanılmıştır. Online versiyonunda SDP’nin yeni parlamento grubu liderinin yine erkeklerden seçildiği öne çıkarılmış ve SDP’nin erkek egemen yönetim yapısına dikkat çekilmiştir. Başlık, basılı versiyona göre habere ilişkin daha fazla bilgi taşımaktadır. Bu durum gazetenin online versiyonunda haber içeriğini önceleyen bir yaklaşım sergilendiğini ancak basılı versiyonunda etnik aidiyetler, göçmenlik, Doğu-Batı gibi mekânsal aidiyetler üzerinden kimlik vurgusunun öncelendiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Spot; “*SPD (Sosyal Demokrat Parti) Antje Grother ile ilk kez bir kadın meclis grup başkanı seçme fırsatını kaçırdı. Onun yerine seçimi ilk kez bir misafir işçinin çocuğu olan Mustafa Güngör kazandı.*” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadelerden haberin parti içi bir seçimle ilgili olduğu ve bu seçimi de Türk kökenli bir kişinin kazandığı anlaşılmaktadır. Spottaki; “misafir işçinin çocuğu olan Mustafa Güngör” ifadesi Almanya’da yaşayan Türklere yönelik bakış açısını yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

¹⁶² <https://taz.de/Jan-Zier/!a192/> Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023.

Haberin girişinde; SPD'nin Bremen Eyalet Meclis Grup Başkanlığı seçimini yine bir erkeğin kazandığı belirtilerek, Mustafa Güngör'ün bir oy farkla seçimi aldığı, siyaset bilimci ve 2007 yılından itibaren partinin eğitim politikaları sözcüsü olduğu metinde yer almaktadır. Aynı zamanda Güngör'ün Meclis Grup Başkanı seçilen ilk göçmen olduğu da vurgulanmıştır. Bu açıdan giriş, başlık ve spotta eksik bırakılan bilgileri tamamlamış, haberi özetlemiş ve habere konu olan olaya ilişkin temel bilgileri vermiştir.

Haberde Mustafa Güngör'ün takım elbiseli, kravatlı portre fotoğrafı kullanılmıştır. Haberin başlığı fotoğrafın üzerinde kullanılmıştır. Fotoğraf altında; “Mustafa Güngör göçmen geçmişine sahip ilk SPD grup lideri” ifadesi yer almaktadır. Bu ifade metindeki “göçmen” vurgusunu yineleyerek “yerli” ve “göçmen-yabancı” farkının altını çizmektedir. Bu bağlamda fotoğraf, haberin göçmenlik üzerine kurulu genel çerçevesini görsel ve retorik olarak desteklemektedir.

Şematik Yapı

Haberde ana olay; Alman siyasetinde en eski ve köklü partisi olan SPD'nin Bremen Parlamentosunun Meclis Grubunun başına göçmen Mustafa Güngör'ün bir oy farkla seçilerek gelmesidir. Seçimin sonucu iki açıdan önemli görülmüştür; ilki 120 yıl sonra da partinin başına bir erkeğin gelmesi ikincisi ise bir göçmenin gelmesidir.

Haberde ana olayın sunumunda bu iki temel faktöre ilişkin art alan bilgisi verilmiştir. Haberin gövdesinde öncelikle “göçmen” olarak nitelendirilen Mustafa Güngör' hakkında şu bilgiler yer alır:

43 yaşındaki siyaset bilimci ve serbest meslek sahibi bilişim girişimcisi Mustafa Güngör, Osterholz bölgesinden geliyor ve 2000 yılında SPD'ye katıldı. 2007'den bu yana Sosyal Demokratların parlamento üyesidir; o zamandan beri eğitim politikası sözcüsü olarak görev yapıyor. Bremen'de SPD meclis grubunun başına geçen ilk göçmen kökenli milletvekilidir: Anne ve babası, misafir işçiler olarak adlandırılan ilk nesilden ve Türkiye'den geliyor.

Bu bilgilerden Mustafa Güngör'ün partiye katılım ve partideki üstlendiği görevlerin detayları ile birlikte iş ve aile hayatına ilişkin temel bilgiler yer almıştır. Bu bilgiler içerisinde paragrafın sonunda yer alan anne ve babasının “misafir işçi” olarak Türkiye'den geldikleri bilgisi dikkat çekicidir. Bu bilginin vurgulanmış olması, biz ve öteki ayrımını göstermektedir. Bu bağlamda Mustafa Güngör için kullanılan “göçmen” ifadesi ile 1960'larda misafir işçi statüsünde Türkiye'den Almanya'ya

çalışmaya gelip kalıcı olarak yerleşen Türklerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Metinde ayrıca SDP'nin kurulduğu tarihten itibaren erkek yöneticilerin geldiğine ilişkin bir görev listesi yer almış ve bu durumun sadece SDP için değil diğer siyasi partiler için de benzer olduğu belirtilmiştir.

Haber metni SDP'nin grup başkanlığına Türk kökenli bir partilinin geçmesini konu edinse de haberin bağlamı Mustafa Güngör'ün Twitter'da yayımladığı bir fotoğraf karesi üzerinden Türkiye ile ilişkileri üzerine kurulmuştur. Türk kökenli siyasetçinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yapmış olduğu 2016 tarihli bir ziyaret sonrasında Meclis Başkanı Mustafa Şentop'la çektiği fotoğraf karesini Twitter'ında yayımlamış olması, grup başkanlığından sonra ülke gündeminde tartışma yaratmıştır. Haberde;

Fotoğrafta Güngör, AKP'li (Adalet ve Kalkınma Partisi) siyasetçi TBMM Başkanı Mustafa Şentop ile birlikte görülüyor. Güngör, kendisine, misafirperverliğinden ve Almanya'daki vatandaşlarımızın sorunları için gösterdiği duyarlılıktan" teşekkür ediyor. Arka fonda ise Başkan Recep Tayyip Erdoğan gülümsüyor. Hukuk Profesörü olan Şentop bir dönemler Erdoğan'ın yetkilerini kapsamlı bir şekilde genişlettiği tartışmalı Anayasayı hazırlayan komisyonun başkanıydı. TAZ gazetesi daha Şubat 2018'de Güngör'ün Avrupalı Türk Demokratlar Birliği'nin (UETD) etkinliğine katıldığını haber yapmıştı. Erdoğan'a yakın bu sivil toplum örgütü, Almanya'daki meclislere kendi elemanlarını yerleştirmeyi hedef edindi. Güngör, AKP'ye yakın durduğuna dair her türlü iddiayı geri çeviriyor.

ifadeleri ile Güngör'ün ilişkilerinin sonuçları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Mustafa Güngör'ün geçmişte kurduğu ilişkilere yönelik art alan olarak sunulan bu bilgiler Güngör'e ilişkin bir şüphe uyandırmaktadır. Güngör'ün vurgulanan göçmen kimliğinin yanı sıra Türk siyaseti ile ilişkilerine dair detayların haberde yer alması bir risk olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Paragrafın son kısmında bu risk; Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Almanya'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları (STK) aracılığıyla Alman Meclisine kendisine yakın kişileri yerleştirmesi olarak açıklanmıştır. Haberde de Güngör'ün Avrupalı Türk Demokratlar Birliği'nin (UETD) etkinliğine katılmış olmasından yola çıkılarak Alman Meclisine yerleşmiş isimlerden olup olmadığına ilişkin bir soru işareti doğurmaktadır. Paragrafın son cümlesinde ise bu durumun bir soru işaretinden çok cevap beklenen bir iddia olduğu; “Güngör, AKP'ye yakın durduğuna dair her türlü iddiayı geri çeviriyor.” cümlesinde ifade edilmektedir. Ayrıca metinde Twitterda kullanılan fotoğrafa ilişkin verilen detay cümlesinde: “Arka fonda ise Başkan Recep Tayyip Erdoğan gülümsüyor.” şeklinde

bahsedilmesi, “Güngör’ün arkasında Erdoğan var” anlamını güçlendirmektedir. Bu açıdan haberin bağlamı Güngör’ün Türkiye’deki siyasi yapıyla ilişkisine dikkat çekmektedir. Geçmişe ilişkin fotoğraflık unsurlar kanıt olarak gösterilmiştir.

Haberin önemi de bağlamla yakından ilişkilidir. Güngör’ün hem Almanya’daki köklü bir siyasi partinin başına geçmesi hem de Türkiye ile ilişkileri haber değeri açısından önemli görülmüştür. Haberden çıkarılabilecek sonuçlar ise şöyledir:

- Türkiye, Türk kökenli siyasiler üzerinden Alman siyasetine müdahale etmektedir.
- Bazı Türk kökenli siyasetçilerin Türkiye arka planı bulunmaktadır ve bu durum Almanya için risk arz etmektedir.
- Alman siyasi partilerinde kadınların üst yönetimde yer almaları hususunda hâlâ toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanamamıştır.

Haberin kaynağı muhabirin kendisidir. Muhabir habere konu olan Güngör’ün açıklamalarına kısa kısa yer verilmiştir. Muhabir, Güngör’le ilgili iddiaları sormuş ve Güngör’ün bu iddiaları reddettiğine ilişkin açıklamasına da bir cümle ile yer vermiştir. Ayrıca “iletişim arayın”, “sorunları ciddiye alın”, “Güngör şimdi Bremen SPD’nin profilini yükseltmek istiyor: ‘Sadece içerik olarak neyi savunduğumuzu netleştirmekle kalmıyoruz, her şeyden önce Bremen ve Bremerhaven’daki insanlarla birlikte’ daha fazla temas aramalıyız’ dedi.” cümlelerinde olduğu gibi Güngör’ün partiye ilişkin bakışı da konuşma cümlelerinden seçilerek tırnak içerisine alınmak suretiyle verilmiştir.

Mikro Yapı

Haberde aktif cümle yapısı kullanılmıştır. Özellikle Mustafa Güngör’ün seçimi kazanması ve grup başkanı olması ile ilgili cümlelerde aktif fiiller kullanılmıştır. Örneğin; “galip geldi, katıldı, üyesidir, milletvekilidir, Güngör.... SDP’nin profilini yükseltmek istiyor” vb. fiil kullanımları ile Mustafa Güngör, eylemlerin sorumluluğunu alan kişi olarak haberde öne çıkarılmaktadır. Güngör’ün Türk siyasetçileri ile yakın ilişkilerini konu edinen paragrafta da aktif fiil kullanımları ile Güngör, iddiaların hedefi haline getirilmiştir. Bu bağlamda aktif cümle yapıları ile Güngör hem olumlu-başarılı eylemlerin sorumluluğunu taşıyan hem de hakkında güvensizlik algısı yaratacak iddiaların muhatabı ve sorumlusu olarak gösterilmiştir.

Haberde basit ve birleşik cümle yapıları beraber kullanılmıştır. Birleşik cümle yapıları konu edilen kişinin nitelikleri aktarırken tercih edilmiştir. “*Güngör, nisan ayında Twitter'da paylaştığı fotoğrafla ulusal üne kavuştu.*” cümlesinde olduğu gibi sonuç bildiren durumlar içinse basit cümle yapıları kullanılmıştır. Ancak metinde ağırlıklı olarak birleşik cümlelerin kullanıldığı ve özellikle Mustafa Güngör’le ilgili detay bilgilerin de bu cümle yapıları ile verildiği anlaşılmaktadır.

Haber metninde az sayıda nedensel ilişkinin olduğu cümle bulunmaktadır. Bununla birlikte metindeki cümleler birbirini açıklayarak ilerlemektedir. “Güngör, Nisan ayında Twitter’da paylaştığı bir fotoğrafla ülke genelinde kendinden söz ettirmişti. Fotoğrafta Güngör, AKP’li (Adalet ve Kalkınma Partisi) siyasetçi TBMM Başkanı Mustafa Şentop ile birlikte görülüyor.” cümleleri arasında işlevsel bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre kamuoyunun gündemine giren fotoğrafın içeriği devam eden cümlelerde açıklanmaktadır. Yine fotoğrafın yayımlanmasının sonuçları da metnin sonuç kısmında ele alınmıştır. Metin bütün olarak değerlendirildiğinde; haberin başlığından itibaren Mustafa Güngör’ün göçmen kimliği vurgulanmış ve bu kimliğin art alanına ilişkin şüpheli durumlar birbirini tamamlayan bir ilişki içerisinde aktarılmıştır.

Referansal açıdan metin incelendiğinde; “*Onun yerine seçimi ilk kez bir misafir işçinin çocuğu olan Mustafa Güngör kazandı. Bremen'de SPD meclis grubunun başına geçen ilk göçmen kökenli milletvekilidir, Anne ve babası, misafir işçiler olarak adlandırılan ilk nesilden ve Türkiye'den geliyor. (...) Arka fonda ise Başkan Recep Tayyip Erdoğan gülümsüyor. Hukuk Profesörü olan Şentop bir dönemler Erdoğan'ın yetkilerini kapsamlı bir şekilde genişlettiği tartışmalı Anayasayı hazırlayan komisyonun başkanıydı... Erdoğan'a yakın bu sivil toplum örgütü, Almanya'daki meclislere kendi elemanlarını yerleştirmeyi hedef edindi. Güngör, AKP'ye yakın durduğuna dair her türlü iddiayı geri çeviriyor.*” Bu ifadeler anlamsal bir buzdağı oluşturmaktadır. Bu buzdağının özünde de misafir işçi statüsünde Almanya’ya gelen Türkler bulunmaktadır. Buna göre her ne kadar batılı ve modern görünseler de Türkiye Devleti ile var olan bağlar, Türk kökenli siyasileri Alman Devleti için “şüpheli ve güvenilmez” duruma getirmektedir.

Haber metninde; “*Doğu’dan gelen adam*”, “*misafir işçi*”, “*göçmen*”, “*arka fon*” “*kendi elemanları*” ifadeleri göze çarpmaktadır. Bu ifadeler aynı zamanda haberin

retoriğinin hangi ifadelerle inşa edildiğini göstermektedir. Buna göre biz; Almanlar, Almanya ile ifade edilirken öteki; göçmen, misafir işçi, Doğu'dan gelen" şeklinde ifade edilmiştir. Göçmen kelimesi ile topluma dışardan ve sonradan katılmış olanları anlatırken aynı zamanda yerleşik ve yerli olanlarla ayrımı da gösterir. Bu bağlamda göçmen; toplum için yabancı olanı nitelendirir. Bu haber metninde göçmen ile misafir işçi statüsü ile Türkiye'den 60'lı yıllarda geçici çalışmak üzere gelen Türk işçiler kastedilmektedir. Haberde misafir işçi kelimesinin iki yerde geçmesi ve haberin misafir bir işçi ailenin çocuğunun Almanya'nın köklü siyasi partisinin başına geçmesi bu misafirliğin kalıcı hâle geldiğini göstermektedir. Kelime seçimlerinde "arka fon" ve "kendi elemanları" ifadeleri ile de Türkiye'nin Alman meclisine siyasi açıdan yakın isimleri yerleştirme çabasını anlatmak üzere kullanılan kelimelerdir. "Arka fon" ifadesi metaforik anlamda Mustafa Güngör'ün arkasında Türkiye'nin olduğunu ve "kendi adamları" ifadesi ise Türkiye tarafından Alman meclisine girmesi istenen ve Türk siyaseti için çalışacak kişiyi ima ve işaret etmektedir. Bu bağlamda göçmen kimliğinin asli-yerli kimliğe göre yabancılığı ve güvenilmezliği gösterecek şekilde kelime seçimleri yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu seçimler ideolojik üretimi gerçekleştirmekte, toplumsal olarak biz ve ötekinin haber metinleri aracılığıyla yaygınlık kazanmasına yol açmaktadır.

Haber, gazete muhabirinin gözlem ve tanıklığı çerçevesinde kurulmuştur. Görgü tanıklarının ifadesi yer almamaktadır. Haberin retoriğinde Mustafa Güngör'ün açıklamalarının yanı sıra TAZ'ın Türkiye Devletine yakınlığı ile bilinen bir STK'nın etkinliğine katıldığı yönündeki haberi ile Twitterda Güngör'ün paylaştığı fotoğraf karesi kullanılmıştır. Ayrıca Mustafa Güngör'ün seçimlerde aldığı oy sayısı, SDP'ye katıldığı tarih, siyasi çalışmalarını yürüttüğü şehir isimleri de haberin retoriğinin inşasında muhabirin kullandığı bilgilerdir. Bununla birlikte haberin temel argümanlarından olan tarihi boyunca SDP'nin başına kadın başkanın gelmemesine ilişkin olarak da haberin gövde kısmında SDP başkanlarının tarihlere göre isim listesi de yer almıştır. Bu liste argümanın doğruluğunu ispatlayan bir kanıt niteliğinde sunulmuştur.

Haber metni, Almanya'da siyasi bir partinin Bremen eyalet başkanlığına bir Türk'ün seçilmesini konu edinmektedir. Haber metninin başlığı, muhabirin konuya yaklaşımını ve haberin genel çerçevesini göstermektedir. Buna göre Türk kökenli

göçmen bir ailenin çocuğu olan Mustafa Güngör'ün seçimleri kazanması “Doğu’dan gelen adam” başlığı ile yayımlanmış ve Mustafa Güngör “Doğulu” olarak nitelendirilmiştir. “Doğu’dan gelen adam”a ilişkin şüpheli ve güvensizlik eksenli bakış, kelime seçimleri, retorik ve haberin kurgusu ile metne hâkim olmuştur. Bu bağlamda kolektif bellekte Türk’ün Doğu ile eşleştirilmesi ve Doğu’ya özgü kabul edilen güvenilmez, hilekâr vb. imgeler aracılığıyla haber metninin konu edindiği kişi çerçevelenmiştir. Bu güvensizlik algısı sadece Güngör’ün eylemlerine ilişkin değil aynı zamanda de Almanya iç siyasetini Türk kökenli siyasetçiler aracılığıyla etkilemeye çalıştıkları iddiasıyla Türk devlet yöneticilerine de yöneliktir. Metinde ayrıca Güngör’ün göçmen- misafir işçi ailesinin çocuğu olması öne çıkarılarak biz ve öteki ya da yerli-yabancı ayrımı yapılmıştır. Bu bağlamda güncel bir olay üzerinden hem kolektif belleğin yerleşik imgeleri hem de modern zamanlara ait imgeler (yerli-yabancı) kullanılarak haberin genel çerçevesi ve söylemi inşa edilmiştir.

4.3.3. Almanya Köşe Yazıları Eleştirel Söylem Analizleri

4.3.3.1. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2015)

Karen Krüger tarafından kaleme alınan “*En Sevilen Kadın Sarayda*¹⁶³” başlıklı yazı, 25 Ekim 2015 tarihinde yayımlanmıştır.

Köşe yazısı, Alman Şansölyesi Angela Merkel’in İstanbul’da Cumhurbaşkanı Erdoğan’la yaptığı görüşmeyi konu edinmektedir. Başlıktan metnin ne hakkında olduğu ve kimin kastedildiği çıkarılamamaktadır. Gazete baskısında fotoğraf bulunmazken web sayfasında Erdoğan ve Merkel’in sarayda çekildiği anlaşılan bir kareleri bulunmaktadır. Fotoğrafta; Erdoğan ve Merkel’in oturdukları altın varaklı koltukların arkasında iki adet Türk makam bayrağı bulunmaktadır. Fotoğraf karesinden görüşmenin diplomatik olduğu anlaşılmaktadır. Merkel’in beden dili Erdoğan’a dönük ve bir şeyler anlatır pozisyonunda iken Erdoğan’ın bakış yönü Merkel’e yönelik ve muhatabını gülümseyerek dinlemektedir. Erdoğan koltuğa hâkim bir pozisyonunda oturmaktadır. Fotoğraftan taraflar arasında sıcak bir görüşmenin yaşandığı anlaşılmaktadır. Fotoğraf, başlıkta bahsedilen kadının Merkel olduğunu ve sarayın da Türkiye’de olduğu bilgisini görsel olarak tamamlamaktadır. Fotoğrafın altında “*Atalarının koltuklarında sahneleniyor: Böyle bir gösteriş bir zamanlar*

¹⁶³ <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/merkel-und-erdogan-lieblingsfrau-am-hofe-13874307.html>
Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023.

padişahlara bile fazla gelirdi. Ancak Erdoğan için büyük asla yeterince büyük değildir.” ifadesi yer almaktadır. Bu cümleden Erdoğan’ın hem atalarının mirasına sahip çıktığı hem de onlardan kalan mekânlar üzerinden güç gösterisi ve gösterişi yaptığı alt mesajı verilmiştir. Fotoğraf altı mesaj ile kolektif bellekte Türklere ilişkin yerleşik imgelerden; kibirli ve gösteriş sever Şark sultanı imgesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kimliği üzerinden hatırlatılmıştır.

Yazının spotunda; *“Sevecenliğin fotoğrafı: Merkel, İstanbul’da tahta oturmak zorunda kaldı. Kendini rahat hissetmiyor ama Erdoğan’ın niyeti de tam olarak bu.”* ifadesi yer almaktadır. Yazının girişinde ise spotu açan şu ifadelere yer verilmiştir:

Merkel’in etrafında ihtişamın görüldüğü nadirdir. Halı, Binbir Gece Masallarından bir rüya! Mermer sehpalar, kraliçelere layık! Bir tür işlemeli ipek kumaştan perdeler, turtanın üstündeki şeker gibi parılıyor! Her şeyden önce Angela Merkel ve Tayyip Erdoğan’ın oturduğu altın kollu hilalli koltuklar! Koltuk takımının estetiği, Ali Baba’nın hazinesinin olduğu mağarayla Gelsenkirchen’in Barok tarzının bir karışımı. Oturanların tutumu ise alışılmışın dışında. Türk Cumhurbaşkanı ile Alman Şansölye’nin birlikte çekildikleri fotoğraflarda daha ziyade dostça mesafeli durdukları bilinir.

DPA fotoğrafçısı Guido Bergmann’ın geçen pazar İstanbul’daki Yıldız Sarayı’nda çekmiş olduğu bu fotoğraf ne kadar da farklı: Orada büyü, cazibe var evet hatta biraz sevecenlik. Merkel, sarayın yeni sevilen kadını. Başka türlü bu altın taht açıklanamaz. Ancak onun vücut duruşu altın çerçevede çok rahat olmadığını ele veriyor. Öte yandan bu ürkeklik, Erdoğan gibi bir adamı memnun ediyor. Onun narin güvensizliği, Erdoğan’a büyüklük bahsediyor. Erdoğan’ın Merkel’e bakışı, en azından ziyadesiyle müşfik ve Merkel elini uzattığında konuşmaktansa bağırmayı ve yumruğunu sıkmayı tercih eden bir erkek için anlam ifade ediyor.

Alıntılanan metin incelendiğinde yazarın fotoğrafik bir okuma yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre yazar, öncelikle Merkel’in ihtişamdan hoşlanmadığını vurgulamış ve ardından fotoğrafa yansıyan mekânın tasvirini yapmıştır. *“Merkel’in etrafında ihtişamın görüldüğü nadirdir”* cümlesi ile Avrupalı siyasi liderin ihtişamdan uzak olduğunu altı çizilerek, “Doğu”lu liderden ayırtılmıştır. Benzer bir ayrım spotta geçen *“Merkel, İstanbul’da tahta oturmak zorunda kaldı. Kendini rahat hissetmiyor (...)*” ifadesinde de yer almaktadır. Merkel’in oturduğu “taht” olarak nitelenen koltukta rahat olmadığı belirtilerek, Merkel’in Doğu dünyasına ait olmadığı vurgulanmıştır. Erdoğan’ın niyetinin tam olarak Merkel’in rahat etmemesi olduğu vurgusu da oyun kuran, strateji yapan, güvenilmez Şark hükümdarı imgesinin bir ifadesi olarak okunabilmektedir. Mekânda bulunan; halının, mermer sehpaların, ipek

perdelerin, altın varaklı koltukların, çiçeklerin detaylı bir şekilde anlatılması, “Doğu’nun ihtişamı”nı aktaran 18. yüzyıl oryantalist metinlerle benzerlik göstermektedir. Seyahatnamelerde yer alan Doğu coğrafyasına ait zenginliklerin abartılı tasvirlerinde olduğu gibi Karen Krüger de Merkel’in içinde bulunduğu ortamı, Doğu’nun zenginlikleri üzerinden tasvir etmiştir. Görüşmenin yapıldığı mekânın Binbir Gece Masallarından Ali Baba’nın hazinesinin olduğu mağaraya benzetilmesi bunun yanı sıra “Türkiye”, “İstanbul”, “sultan”, “saray”, “ihtişam”, “hazine”, “zenginlik”, “parıltı” gibi kelimelerin tercih edilmesi ile Doğu’ya ilişkin metaforik ve kodlayıcı imgeler harekete geçirilmiştir. Detaylar ile egzotizm ve fantezi vurgulanırken aynı zamanda bir ironi yapılmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Ali Baba arasında bağlantı kurulmuş ve Erdoğan’ın eski zamanların sultanları gibi davrandığı mesajı verilmiştir. Bu benzetmelerle sade, yalın şatafattan uzak Avrupalının karşısına altın, süs, işleme vb. gösteriş unsurları ile donatılmış “Doğu” imgesi konumlandırılmıştır. Böylelikle Doğu’nun temsil ettikleri ile Batı’nın temsil ettikleri hem cinsiyet ayrımı hem beden dili okuması hem de mekân tasviri üzerinden ayrıştırılmıştır.

Yıldız Sarayı’nda çekildiği bilgisi verilen fotoğrafa ilişkin yazar; “*Orada büyü, cazibe ve hatta biraz sevecenlik var*” ifadesi ile Doğu ile ilintili, büyülü, cazibeli, bilinmezliğin, kestirilir olmayanın mekânı imgesini devam ettirmiştir. Bu imgeler kolektif bellekteki Türk’e ve Doğu’ya ilişkin yerleşik imgelerin bir tasviri niteliğindedir. Mekân ve ortama ilişki duygu odaklı okumada ise; biraz sevecenlik hissedildiği bilgisiyle beraber Merkel’in içinde bulunduğu ruh hali; ürkek, narin güvensiz, rahat edememe olarak değerlendirilmiştir. Merkel’in ruh hali karşısında Erdoğan’ın ruh hali ise; şefkatli bir büyüklük olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda iki devlet başkanının görüşmesi cinsiyet farklılığını da göz önünde bulundurarak, Merkel’i narin, korunmaya ve şefkate muhtaç hatta bir miktar çocuksu bir dişil; Erdoğan’ı ise şefkatli ama otoriter bir “baba” figürüyle eril olarak konumlandırmıştır. Bu duygu durumunun resmedilişi aynı zamanda diplomatik bir tasviri de çizmektedir. Ülkelerarası ilişkide gücün ifadesi de bu tasvir üzerinden anlatılmış, Merkel’in temsil ettiği Almanya, Erdoğan’ın temsil ettiği Türkiye’den bir şeyler talep eden pozisyonda gösterilmiştir. Ayrıca bu ifade kolektif bellekteki “Türk sultanı” imgesinin; bağırıp çağıran, masaya yumruğunu koyan, hükümler, muktedir, kibirli, kaba, gösteriş

meraklısı vb. özelliklere sahip olduğunu anlatmaktadır. Bununla birlikte “*Merkel, sarayın en sevilen kadını*” cümlesi de ana başlığı açıklamaktadır.

Merkel’in “Türk Sarayında en sevilen kadın” olduğu mesajı ile örtük olarak Merkel, Osmanlı haremindeki kadın sultanlara benzetilmiştir. Anlatıda yumruğunu masaya vuran ve bağırان; “sultan” olarak nitelendirilen Erdoğan’ın Merkel’e karşı şefkatli yaklaşımı da bu alt mesajı desteklemektedir. Bu ima yazının devamında açık bir şekilde ifade edilmiştir. Yazar; sehpanın üzerinde yer alan bayraklar ile çiçeklerin iki ülke arasındaki yeni bir bağlılığı temsil ettiğini belirtmiştir. Ayrıca “*Bir sonraki sahnede görüntüye nikâh memuru girse şaşkınlık yaratmaz. Bu fotoğraf, dünya için Merkel’in ziyaretiyle Türkiye’ye yanaştığının göstergesidir. Erdoğan, gösteriş ve büyüklüğü sever ve tabii ki basın randevusunun verildiği yer tesadüfen seçilmedi.*” diyerek Erdoğan’la Merkel arasındaki bu diyalogun adeta bir evlilik törenini andırdığını ve Merkel’in Türkiye’ye yanaştığının bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Bu anlatımdan yazarın, Merkel’in, Erdoğan’dan bir şey ister pozisyonda ve rahat etmediği bir mekânda görüntü vermek zorunda kalmasından rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

Yıldız Sarayının da Erdoğan’ın “büyüklük” imajına hizmet etmek üzere seçildiğinin altı çizen Kruger, “Ak Saray” olarak nitelendirilen ve Ankara’da yapılan Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nin Yıldız Sarayı’na göre çok daha büyük olduğunu ama Merkel’in Ankara’ya gitmek istememesi üzerine Yıldız Sarayı’nın seçildiği bilgisini paylaşmıştır. Ayrıca Erdoğan’ın İstanbul’daki çalışma ofisinin, Erdoğan’ın vizyonu ve talepleri için sade kalacağından 19. yüzyılda yapılan ve oldukça gösterişli olan Yıldız Sarayı’nın seçildiğini kaydetmiştir. Kruger, Erdoğan’ın yaptırdığı Sarayın Elysee Sarayı’ndan 27 kat, Beyaz Saray’dan ise altı kat büyük olduğunu kaydederek, yazının başından itibaren vurguladığı “büyüklük, ihtişam ve güç odaklı Erdoğan” perspektifini yinelemiştir.

Yazar görüşme yerinin seçilmesi ile Merkel’in diplomatik görüşme talebi arasındaki bağıntıyı metnin ilerleyen kısımlarında şöyle izah eder:

Erdoğan’ın danışmanları, Angela Merkel’in ihtişam ve zenginlikten yana olmadığını biliyor. Almanya Şansölyesi’nin Yıldız Sarayı’ndaki kuliste olduğu gibi huzursuz hissedeceğinden emindiler ancak Merkel dilek yerine getiren olarak gelmişti. Mülteci krizi için acil bir çözüme ihtiyacı vardı ve bunun anahtarlarından biri Türkiye’deydi. Erdoğan, otururken ilk defa üstünlüğe

sahipti. Ayrıca Erdoğan, şüphesiz Şansölye'nin lehine olan bir havayla ilgilenmiyordu.

Böylelikle yazar, Merkel'in rahatsız olduğu bir mekânda fotoğraf vermesinin sebebini, acil çözüm bekleyen mülteci meselesi çerçevesinde Türkiye ile görüşmek durumunda kalmasına bağlamıştır. Yazının devamında Merkel'in mütevazılığına atıf yapılarak odasındaki yazı masasını büyük olması nedeniyle kullanmayı reddettiğini ve aynı kıyafeti yıllarca giydiğini not düşerek, Merkel'in Erdoğan gibi “büyükleme” bir tutum içinde olmadığını, basit, sade ve gösterişsiz bir hayatı tecrübe ettiğini belirtmiştir. Erdoğan'ın amacının ise kendini güçlü gösterecek fotoğraflar vermek olduğunu kaydeden Kruger, bir açıdan Merkel'in bu amaçla kullanıldığına dikkat çekmiştir. Yazar iki devlet başkanına ilişkin bu tasnifi yaptıktan sonra; “*Bu anlayışla fotoğrafın mesajı şu: Benden bir şey istediğinde, sen de benim dünyama katılırsın.*” mesajının fotoğrafla verildiğini vurgular. Bu mesaj ile Türkiye'nin kendisinden bir şey istediğinde oyunu kendi kuralları çerçevesinde oynadığı, karşı tarafın hassasiyetlerini dikkate almadığı ve böylelikle Erdoğan'ın Merkel üzerinde bir nüfuz kurmak istediğine ilişkin alt mesajları iletmıştır. Yazı, Erdoğan'ın mülteci meselesinde ne yapacağını belirsiz olduğu, tüm yetkileri eline toplaması nedeniyle şu an bir Cumhurbaşkanı olarak değil tahta çıkmış bir yönetici gibi davrandığı ve Merkel'in bu ziyareti ile Avrupa'nın Türkiye karşısından diz çöktüğüne ilişkin hükümet yanlısı gazetelerde bir hava oluşturulduğunu buna karşın sosyal medyada görüşmedeki koltukların alay konusu olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda Zaytung adlı mizah sitesinin paylaşımı ile gazeteci Taha Akyol'un konuya ilişkin yazısından alıntılara yer verilmiştir. Akyol'un yazısında yer alan koltukların Sultan Abdülmecit döneminde Fransızlara yaptırıldığı ama çok şaşalı olması nedeniyle kullanılmayıp depoya kaldırıldığı bilgisini aktaran yazar, koltukların “*demokratik yollarla seçilerek gelen ilk sultana*” kadar kullanılmadığı bilgisi ile yazısını sonlandırmıştır.

Yazı, mülteci meselesi bağlamında Türkiye ile diplomatik temaslarda bulunmak üzere gelen Merkel ile Erdoğan'ın yaptığı görüşmeyi konu edinmektedir. Yazının bağlamı da görüşmelerin içeriğinden çok görüşme mekânı ve verilen fotoğrafa ilişkindir. Yazar, Türkiye kamuoyunda da tartışılan görüşmenin, Yıldız Sarayı'nda ve tahtı andıran altın varaklı ve tepesinde hilal olan koltuklarda gerçekleşmesi çerçevesinde konuyu ele almış ve mülteci meselesi nedeniyle gerçekleşen görüşmeden duyduğu rahatsızlığı, Doğu-Batı karşıtlığı vurgulayarak izah etmiştir. Merkel'in

Erdoğan karşısındaki beden dilinin Türk kamuoyunda “Avrupa’nın Türkiye önünde diz çökmesi” olarak değerlendirildiğinin belirtmesi de bu açıdan önem arz etmektedir.

Kelime seçimleri açısından metin incelendiğinde Türk’ü anlatmak üzere; saray, sultan, taht, ihtişam, gösteriş, altın kollu hilalli koltuklar, ipek perdeler, Ali Babanın hazinesi, Binbir Gece Masalları, büyü, cazibe, sevecenlik, sinsilik, büyüklük, gurur, lüks düşkünü Sultan (Abdülaziz) kelimeleri dikkat çekicidir. Bu kelimeler özellikle Osmanlı Devleti’nin siyasi ve ekonomik anlamda güçlü olduğu dönemlere ait kolektif bellekte yer etmiş nitelendirme ifadeleri ile örtüşmektedir. Bununla birlikte yazıda bahsi geçen saray ve koltuklar, Osmanlı Devleti’nin siyaseten ve askerî açıdan zayıf olduğu buna karşın gücünün devam ettiğine dair algı yaratmak amacıyla mimari eserler ve lüks harcamaların yapıldığı 19. yüzyıl dönemine aittir. Bununla birlikte metinde tanımlayıcı kelimeler ve yapılan tasvirler özellikle Doğu imgesi ile Türk imgesinin birbirine karıştığı 18. yüzyılda başlayan oryantalist bakış açısının bir tezahürüdür. Güç, ihtişam, gösteri, azamet, büyüklenmeci tavır, bahşeden, ihsanda bulunan, kaba güç, sinsilik gibi Türklerle ilgili tarihsel süreçte sıklıkla kullanılan imgeler metinde tekrar edilmiştir. Türklerle ilgili bu imgeler özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın şahsında temsil edilmiş ve onunla ilgili ifadelerde de açıkça dile getirilmiştir. Buna göre; “(...) Erdoğan’a büyüklük bahşediyor. Erdoğan’ın Merkel’e bakışı, en azından ziyadesiyle müşfik ve Merkel elini uzattığında konuşmaktansa bağırmayı ve yumruğunu sıkmayı tercih eden bir erkek için anlam ifade ediyor.”, “Erdoğan, gösteriş ve büyüklüğü sever”, “O, kendini güçlü gösterecek fotoğraflar istiyordu”, “Erdoğan için ise mobilyalar, hükümet makamı, güç veya talepler söz konusu olduğunda hiçbirisi asla yeterli büyüklükte olmuyor. Bu anlayışla fotoğrafın mesajı şu: Benden bir şey istediğinde, sen de benim dünyama katılırsın”, “Türkiye’nin demokratik yollardan seçilen ilk sultanı” cümlelerinde görüldüğü üzere metinde Erdoğan tipik; güç odaklı, büyüklenmeci, gösteriş meraklısı “Doğulu sultan” imgesini temsil etmektedir. Buna karşın Merkel’le ilgili olarak “en sevilen kadın, ihtişam ve zenginlikten uzak, ürkek, narin güvensiz, faydacı, aynı kıyafeti defaatle giyen” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerden “zengin ve ihtişamlı Türk’e karşı “mütevazı, faydacı, tutumlu Batılı-Avrupalı imgesini Merkel’in temsil ettiği anlaşılmaktadır. Metnin geneline yansıyan Türkler-Türkiye karşısındaki zayıflık metin dilinin imalı ve alaycı olmasını da beraberinde getirmiştir. Türk tarafının hem müzakere sırasında hem de basına verilen görselde bu gücü göstermesi ve Avrupa’nın Türkiye karşısında talep

eden pozisyonda olmasının yarattığı rahatsızlık, metin diline yansımış ve görseldeki unsurlar ve Türk'e ait sembolik değerler, alaycı ve küçümseyici bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Retorik açısından yazı; Merkel'in Türkiye'de tahtta oturmak zorunda kaldığı argümanı ile başlamıştır. Bu argüman, Merkel'in içinde bulunmaktan hoşnut olmadığı Osmanlı Sarayı'nda gerçekleşen ikili görüşmeye ilişkin fotoğrafta yer alan detaylar, benzetmeler, tasvirler, beden dili okumaları yolu ile izah edilmiştir. Merkel'in böyle bir durumda olmasının sebebi mülteci meselesi olarak belirtilmiş ve Türkiye'nin ilk kez elinin güçlü olduğu vurgulanmıştır. Metinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın güç merkezli yönetim anlayışı metnin odağına yerleştirilmiş, gerek kamuoyu anket verileri, gerek Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nin oda sayılarının Fransız Saraylarının oda sayıları ile mukayeseli verilmesi ve basın özgürlüğü mevzuları metnin dayanağı olarak sunulmuştur. Art alan bilgisi açısından habere konu olan olayın-mülteci meselesinin tarihsel arka planı Almanya'nın Türkiye'den talepleri hususunda herhangi bir detay bilgi verilmemiştir. Ancak metinde öne çıkarılan koltukların tarihçesi hakkında bilgi verilerek kısaca art alan oluşturulmuştur. Yine olayın Avrupa kamuoyu açısından sonuçları ve etkileri hakkında bir değerlendirme yapılmamış ancak olayın Türk kamuoyunda ve sosyal medya platformlarında nasıl ele alındığı örneklerle açıklanmıştır.

Bu bağlamda bahse konu köşe yazısı, kolektif bellekte yer etmiş Türk ve Doğu temsillerinin kadın-erkek ve Doğu-Batı üzerinden bir perspektifini sunmaktadır. Oryantalist bakışın egemen olduğu metin, Türk'e ilişkin 15. yüzyıldan itibaren karşılaşılan imgelerin adeta toplamıdır. Türk; gücü ve ihtişamı seven, kaba, sinsigüvenilmez, buyurgan, hükümrân, maskülen bir imgeye sahiptir. Gerek seçilen kelimeler gerek benzetmeler, kullanılan metaforlar, anlatının kurgusu ve retorisi bütün olarak ele alındığında Türklerle ilgili kalıp yargılara ve Doğu imgelerine metinde yer verildiği anlaşılmaktadır. Metinde bu imgelerle birlikte Türkler ve Avrupalılar arasındaki ilişkinin dinamiğinin mülteci meselesi bağlamında değişmesinden ve Avrupa'nın Merkel aracılığıyla Türkiye'den talep eder pozisyonda olmasından kaynaklı yazının geneline yansımış bir rahatsızlık söz konusudur. Bu rahatsızlık seçilen kelimelerde, alaycı ve küçümseyici üslupta kendini gösterdiği gibi Cumhurbaşkanı Erdoğan'la ilgili değerlendirme ve yorumlarda açıkça ifade edilmiştir.

Merkel, Avrupa ve Avrupalı olmanın sembolik temsilcisi gibi gösterilirken, Cumhurbaşkanı Erdoğan da Türk ve Doğu'ya ait imgeleri şahsında toplayan ve sembolik açıdan temsil eden kişi olarak yansıtılmıştır. Bu sebeple Doğu ve Türk'e ait unsurlar Erdoğan'ın şahsında; ihtişam, gösteriş, büyüklük hastalığı, kudret, hükümlanlık ve egzotizmi öne çıkaracak bir çerçeve ile yazıda sunulmuştur.

4.3.3.2. Die Tageszeitung Gazetesi (2015)

Jürgen Gottschlich tarafından kaleme alınan yazı “*Büyüklik Hastalığının Faturası*¹⁶⁴” başlığı ile 8 Haziran 2015 yılında yayımlanmıştır.

Gottschlich, köşe yazısında Türkiye’de 7 Haziran 2015 yılında yapılan seçim sonuçlarını değerlendirmiştir. Yazı, “*Türkiye’deki seçimlerle ilgili bir yorum*” ön başlığı ile verilmiştir. Yazının başlığındaki “Büyüklik hastalığının faturası” ifadesinden ele alınan konuya ilişkin eleştirel bir değerlendirme yapılacağı anlaşılrsa da yazının muhatabının kim olduğu anlaşılmamaktadır. Yazının gazete baskısında ana başlık olarak; “*Kürtler Türkiye’yi Kurtardı*” ifadesi yer alırken fotoğraf altına denk gelen başlıkta ise “*Büyüklik Hastalığının Faturası*” ifadesi kullanılmıştır. Gazete baskısında siyah beyaz bir fotoğraf kullanılmış ve fotoğrafta zafer işareti yapan, ellerinde poşu olan genç kadınların slogan atarken ki heyecanlı görüntüsü yer almaktadır. Fotoğraf altında “*Yüzde 13’ten büyük alkış: HDP’liler İstanbul’da kutlama yapıyor, parti lideri Selahattin Demirtaş ‘solun zaferi’nden bahsediyor.*” ibaresi bulunmaktadır. Fotoğraftan ve fotoğraf altı metinden yazının, Türkiye’deki seçimlerle ilgili olduğu ve Kürt oylarının seçim sonuçlarındaki etkisinin öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Online versiyonunda kullanılan fotoğraf, basılı formattan farklı olarak Erdoğan’ın billboardlarda kullanılan seçim fotoğrafını göstermektedir. Fotoğrafta Erdoğan’ın seçim afişinin altından Ahmet Davutoğlu’nun yüzü gözükmemektedir. Davutoğlu’nun Başbakan olarak katıldığı seçimlerde AKP’nin oy oranının düşmesi ve fotoğrafta Erdoğan’ın yüzünün gözükmemesi buna karşın alttan gülümseyen Davutoğlu’nun gözükmesi, sembolik bir anlam taşımaktadır. Fotoğraftan Erdoğan’ın yerine Davutoğlu’nun geldiği yönde bir yan anlam üretilmektedir.

Spotta; “*Kürtler Türkiye’yi Kurtardı... Demokrasi İçin Bir Galibiyet: Sol Görüşlü Kürt Parti HDP, Meclis’e Girerek Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Mutlak*

¹⁶⁴ <https://taz.de/Kommentar-Wahlen-in-der-Tuerkei/!5203011/> Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023.

Hükümdarlığını Engelledi“ ifadesi yer almaktadır. Buna göre genel seçimlerde Türkiye’nin demokratik ve monarşik düzen arasında bir seçime gittiği ve Kürt seçmenlerin etkisi ile demokrasinin kazandığı vurgulanmıştır. Yazar, Erdoğan’ın kaybetmesini monarşinin kaybetmesi olarak değerlendirmiş ve demokrasinin Kürtler aracılığıyla tesis edildiğini ifade etmiştir.

Metnin girişinde; Türkiye’de gerçek demokrasi yolunda büyük bir adım atıldığı, muhalefetin üzerindeki tüm baskılara, medya manipölasyonlarına rağmen seçmenin demokrasiye yönelik umudu koruduğu ve Erdoğan’ın diktatörlüğüne karşı çıkıldığı ifade edilmiştir. Giriş; başlığı ve fotoğrafın temel mesajını açıklamakta ve konunun ne olduğunu anlatmaktadır.

Metnin ilerleyen kısımlarında seçim sonuçlarına ilişkin değerlendirme yapılmıştır. Buna göre iktidardaki AKP’nin oy oranları yüzde 10 oranında düşmüştür. Yazar bu düşüşü Erdoğan’ın büyülenmeci tavrının bir faturası olarak değerlendirmiştir. Gottschlich, Erdoğan’ın Türkiye’de dindarların ve fakir halkın sorunları ile ilgilendiği zamanlarda iyi olduğunu ancak rakipleri ve siyasette etkili olan orduyu antidemokratik yöntemlerle ortadan kaldırmak istedikten sonra bir sorun haline geldiğini kaydetmiştir. Gottschlich, Erdoğan’ın özellikle 2011 yılındaki seçimlerle birlikte despot haline geldiğini ve halkın seçimlerle bu duruma tepki verdiğini belirtmiştir.

Kelime ve söz öbekleri seçimlerine bakıldığında Erdoğan için; büyüklük hastalığı (megalomani), mutlak hükümdarlık, despotizm, diktatörlük, tek güç olma fantezisi gibi kelime ve kavramların kullanıldığı görülmektedir. Birbirine yakın anlamları olsa da mutlak hükümdarlık, despotizm ve diktatörlük farklı kavramlardır. Ancak yazar için Erdoğan tüm bu farklılıkları bünyesinde toplamakta ve temsil etmektedir. Metinde bu kavramlardan despotizmin daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir. Despotizm özellikle Aydınlanma Dönemi Avrupa’sında Doğu toplumlarının yönetim biçimi olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda Erdoğan’la ilgili büyülenmeci-megalomani-kibirli ifadeleri ve despotizm kelimesi, kolektif bellekte Doğu ve münhasıran Türklerle ilgili imgelerde öne çıkan kavramlar ve nitelendirmelerdir. Bununla birlikte; *“Ancak Türk seçmeni, uzun bir süredir gerçeikle ilişkisini kaybetmiş, kendisini Müslüman bir dünya lideri zanneden ve eski Osmanlı İmparatorluğu’nu yeni biçimiyle tekrar inşa etmek isteyen bir adamın, tek güç olma*

fantezilerini demokratik bir yolla geri çevirdi.” ifadeleri ile Erdoğan’ın liderliğini reel zeminden uzaklaşmış neo-Osmanlıcı olmakla eleştirmiştir. Bu idealleri itibariyle Erdoğan’ın gerçeklikle bağı kopmuş ve tek adam olma fantezileri kuran biri olarak değerlendirilmiştir.

Metinde “biz ve öteki”, “Erdoğan taraftarları ve demokratlar” olarak sunulmuş ve HDP seçmeni “demokrasinin kurtarıcısı”, “mutlak hükümdarlığın engelleyicisi” olarak yansıtılırken metin içinde bu vurgu Türk seçmen için de yapılmıştır. Türk seçmenin yanı sıra kullanılan bir başka ifade de “halk” kelimesidir. Erdoğan’ın sorunlarını sahiplendiği “halk” ifadesi ile fakir, mağdur, dışlanmış ve çoğunlukla dindar olan sınıf ifade edilmiştir. Halkın demokratik yollarla “*Erdoğan despotizmini*” engellediğini belirterek, Bu bağlamda metnin girişi ile metnin gövdesindeki demokrasiyi temsil edenler değişmiştir.

Retorik açısından metin incelendiğinde, metnin ana söyleminin Erdoğan’ın seçimde beklediği oy oranını alamadığı ve seçmenin onun düşüncelerini benimsemeyerek farklı bir mesaj ilettiği üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede Erdoğan, demokrasi karşıtı olarak konumlandırılmış ve Erdoğan hükümetinin kaybetmesinin temel sebebi olarak da “büyüklenmeci tavrı” gösterilmiştir.

İncelenen köşe yazısı, 2015 yerel seçimlerinde iktidar partisinin hedeflenen oy oranına erişememesi üzerine bir değerlendirmedir. Yazıda Erdoğan’ın bir hükümdara, despota ya da diktatöre benzetilmesi, kolektif bellekteki Türk sultanı veya despotu imgesiyle örtüşmektedir. Özellikle Aydınlanma döneminde öne çıkan “Doğu Despotizmi” kavramına uygun şekilde gerçeklikle bağı kopmuş bir despot imgesi Erdoğan’la eşleştirilmiştir. Bununla birlikte kolektif bellekte Türk hükümdarları ile ilgili kibir, gurur, ihsanda bulunan, bağışlayan vb. şeklindeki ifadeler köşe yazısında yine Erdoğan’la ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda Erdoğan’la ilgili olay ve olgular geçmişin imgeleri ve görme biçimi çerçevesinde değerlendirilmiş ve Erdoğan bu imgelerle temsil edilmiştir. Erdoğan’ın partisinin oylarının düşmesi de “despotizme” dayanan gücünün azalması olarak ifade edilmiştir. Metindeki kelime seçimleri, başlık, fotoğraflar da bu algıyı ve mesajı destekleyecek şekilde kullanılmıştır.

4.3.3.3. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2016)

Christian Geinitz tarafından kaleme alınan “333 Yıl Öncesi Gibi¹⁶⁵” başlıklı köşe yazısı, 22 Ağustos 2016 tarihinde yayımlanmıştır.

Köşe yazısı, Türkiye ve Avusturya arasındaki diplomatik gerilimi konu edinmiştir. Köşe yazısının başlığı “333 Yıl Öncesi Gibi” ifadesi metinden bağımsız okunduğunda ne hakkında olduğuna ilişkin bir bilgi vermemektedir. Ancak 2016 yılının 333 yıl öncesi hesaplandığında 1683 yılına tekabül ettiği ve bu tarihin de Avrupa ve Türkiye açısından önemli bir tarihsel olaya karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Avrupa’daki Türk ilerleyişinin durdurulduğu II. Viyana Kuşatması’nın tarihi olan 1683 yılı, yazının başlığı seçilerek hem bu olay hatırlatılmış hem de bu olayla benzerlik kurulmuştur. Bu açıdan başlık, metaforik ve simgesel bir niteliğe sahiptir.

Yazının online versiyonunda PKK gösterisine ait bir fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafta babasının omzunda bulunan küçük bir erkek çocuğu Abdullah Öcalan’ın resmini taşımakta ve zafer işareti yapmaktadır. Fotoğrafın arka planında Avrupa’da olduğunu ifade eden bir bina ve şaha kalkmış bir at heykeli bulunmaktadır. Fotoğrafın altında “*Viyana’da PKK gösterisi*” bilgisi yer almaktadır. Fotoğraf başlığı desteklememekle birlikte konunun PKK’nın Avrupa yapılanması ile ilgili olduğunu anlatmaktadır.

Yazının spotunda; “*Viyana ile Ankara arasındaki anlaşmazlık Türk Büyükelçisinin görevden alınmasıyla tırmanıyor. Konu PKK, Türkiye’nin AB perspektifi ve bir gazete haberi*” bilgisi yer almaktadır. Spottan, Avusturya hükümeti ile Türk hükümeti arasında Türk Büyükelçisinin görevden alınmasına varacak düzeyde diplomatik bir sorun yaşandığı bilgisi edinilmektedir. Ancak spot, başlıktaki 1683 Viyana mağlubiyeti benzetmesine ilişkin bir açıklama içermemektedir. Bu bağlamda spot, başlığı desteklememektedir.

Christian Geinitz yazının girişinde, iki ülke arasında yaşananlara ilişkin bilgi vermiştir. Buna göre; taraflar arasında yaşanan diplomatik kriz sonrasında Türkiye büyükelçisi istişarelerde bulunmak üzere geri çağırılmıştır. Avusturya medyasında konunun ele alınma biçimine değinen Geinitz, Avusturya’nın tirajı yüksek

¹⁶⁵<https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/tuerkei-und-oesterreich-wie-vor-333-jahren-14402462.html> Erişim Tarihi: 27 Eylül 2023.

Kronenzeitung gazetesinin, Türklerin 1683'teki Viyana mağlubiyetinde olduğu gibi diplomatik krizin de Türkler açısından başarısızlıkla sonuçlanacağı yönünde haberler yaptığını kaydetmiştir. Christian Geinitz, Türkiye'nin Viyana'daki Türk Büyükelçisini, bir haftada iki kez görüşmek üzere Ankara'ya çağırdığını ifade etmiş ve Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Avusturya hükümetini PKK'ya destek vermesine yönelik açıklamasına girişte yer vermiştir. Bu açıdan giriş, başlıktaki benzetmenin nedenini ve ana olayın ne olduğunu açıklamaktadır.

Geinitz, Viyana'da Türk hükümetine karşı PKK'ya destek amacıyla yapılan mitinge izin verilmesinin krizin başlangıç noktasını oluşturduğunu belirterek, Viyana'daki PKK yandaşlarının Türkiye'deki hak ihlallerini ve Öcalan'ın izolasyonunu protesto etmek üzere her hafta sonu gösteri düzenlediklerini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu mitinge abartılı tepki verdiğini belirten Geinitz, Avusturya hükümetinin bu duruma tepkisine dair şunları kaydetmiştir:

Sosyal demokrat Avusturya Özgürlükçü Partili (FPÖ) Avusturya Başbakanı Christian Kern, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki üyelik müzakerelerine son verilmesi yönünde bir demeç verdi. Christian Kern, "Türkiye'nin üyeliğe alınması ülkenin demokratik standartları yeterli olmadığı için sadece diplomatik bir hayaldir." diyor. Bunun üzerine Türkiye tarafı ise Avusturya'yı ırkçılık yapmakla suçladı. Avusturya Savunma Bakanı Hans-Peter Doskozil ise Türkiye'yi "diktatörlüğe" benzetiyor. Muhafazakâr Avusturya Halk Partisinden (ÖVP) Dışişleri Bakanı Sebastian Kurz, AB ile Türkiye arasında yapılan mülteci anlaşmasını sorguluyor. Sebastian Kurz, Avrupa'nın kendini koruyacak kadar güce sahip olduğunu ve Ankara tarafından baskı altına girmemesi gerektiğini dile getirdi.

Yukarıdaki ifadelerden, yaşanan gerilim sonrasında Avusturya hükümetinden, Türkiye'nin demokratik standartlarının yeterli olmaması gerekçesiyle AB üyelik sürecinin durdurulmasını gündeme getiren bir açıklamanın yapıldığı anlaşılmaktadır. Geinitz bununla birlikte, Kronenzeitung gazetesinin "Türkiye, 15 yaş altı çocuklarla seks yapılmasına izin veriyor" başlığı ile haber yapmasının da krizin büyümesinde bir başka etken olduğunu belirterek, bu haberin Türk tarafında büyük bir öfkeye yol açtığını ve büyükelçinin yeniden Dışişleri Bakanlığına çağrıldığını kaydetmiştir. Bu kapsamda yazı, Türkiye-Avusturya arasında yaşanan gerilimi gündeme taşımakta, bir haftada iki kez büyükelçinin bakanlığa çağrılmasının nedenlerini açıklamakta ve olayın art alanına ilişkin özet bilgiyi sunmaktadır. Geinitz, yazının sonuç kısmında yaşanan gerilime ilişkin uzman bakışını, Avusturya Dış Politika Enstitüsünden Türkiye ve Orta Doğu uzmanı Cengiz Günay'ın değerlendirmeleri ile vermiştir.

İsminden Türk kökenli olduğu anlaşılan Günay: “*Elbette, Erdoğan ve hükümeti eleştirilmeli. Avusturya bunu ayırım gözetmeden yapıyor. Türkiye, Avusturya’daki iç siyasi sorunların ve yabancılara karşı duyulan önyargıların yansıtıldığı bir ülke olarak kullanılıyor.*” şeklindeki açıklaması ile krizin, Avusturya’nın iç siyasetiyle ilgili olduğu mesajını vermiştir.

Metindeki kelime ve söz öbekleri seçimlerine bakıldığında; 1683 tarihli Viyana Muhasarası yenilgisine atfen; “*333 yıl öncesi gibi, Türklerin buruk yenilgisi, Osmanlıların geri püskürtülmesi, Türk İmparatorluğunun en büyük yenilgilerinden biri*” ifadeleri kullanılmıştır. Bu bağlamda özellikle Avusturya ve Türk kolektif belleğinde önemli bir yere sahip olan Viyana yenilgisi haberin başlığına çıkarılarak, diplomatik kriz üzerinden “1683 zaferi” Alman toplumu için bir hatırlatma misyonu üstlenmiştir. Aynı zamanda bu yenilginin Türkler için en önemli yenilgilerden biri olduğu da bilgi olarak verilmiştir. Kronenzeitung’un kullandığı haber başlığı ve dilin aynen metnin başlığı olarak seçilmesi ve tırnak kullanmaksızın verilmesi, yazarın olaya bakışının Kronenzeitung’dan farklı olmadığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Gerek yazının başlığındaki “*333 Yıl Öncesi Gibi*” gibi edatı gerekse metin içi ifadelerden yola çıkılarak, Türkiye ve Avusturya arasındaki güncel bir mevzunun, doğrudan veya dolaylı bir illiyeti olmadığı halde geçmiş bir olaya benzetilmesi; Almanya, Avusturya ve Türkiye kolektif bellekleri açısından Viyana Kuşatması’nın ehemmiyetini koruduğunu göstermektedir. Bu örnekte de görüldüğü üzere geçmiş bir olayın tarihsel süreçte taşıya geldiği anlam, güncel bir olayın anlamının ve çerçevesinin çizilmesine tesir edebilmektedir. Bununla birlikte Geinitz, Kronenzeitung’un haberi, büyük bir zevkle verdiğini ve “*‘333 yıl sonra’ şeklinde başlığa sahip haber, geçmişten günümüzle cüretkâr bir bağlantı kuruyor*” diyerek gazetenin bu tavrını “cüretkâr” olarak tanımlamıştır.

Kelime seçimlerinde Türk tarafı ile ilgili; “*Türkiye, Türkler, Osmanlılar, Türk Büyükelçisi, Türk İmparatorluğu, Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hükümeti, Ankara*” ifadeleri kullanılmıştır. Avusturya tarafı ile ilgili olarak; “*Viyana, Avusturya Büyükelçisi, Avusturya Dışişleri Bakanı, Avusturya hükümeti, Muhafazakâr Avusturya Halk Partisinden (ÖVP) Dışişleri Bakanı Sebastian Kurz, Sosyal Demokrat Avusturya Özgürlükçü Partili (FPÖ) Avusturya Başbakanı Christian Kern, Avusturya Savunma Bakanı Hans-Peter*

Doskozil” ifadeleri kullanılmıştır. Bu bağlamda her iki taraf için de hükümetler ve hükümet yetkilileri çerçevesinde tanımlamalar yapılmıştır.

Metnin söylem ve retorikinde kelime seçimleri etkili olduğu kadar metnin kurgusu da önemlidir. Geinitz, tarafların karşılıklı açıklamalarına yer vermek suretiyle sürecin nasıl geliştiğini izah etmiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Viyana’da düzenlenen PKK gösterilerine ilişkin tepkilerine yer verilmiş ve Cumhurbaşkanı’nın tepkisi “*abartılı*” olarak değerlendirmiştir. Geinitz, Türkiye’nin tepkisine karşı Avusturya hükümetinin “*keskin bir tavır*” sergilediğini belirtmiştir. Bu kapsamda Avusturya Özgürlükçü Partili (FPÖ) Avusturya Başbakanı Christian Kern, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki üyelik müzakerelerine son verilmesi yönündeki demecine, Avusturya Savunma Bakanı Hans-Peter Doskozil ise Türkiye’yi “diktatörlüğe” benzeten demecine, Muhafazakâr Avusturya Halk Partisinden (ÖVP) Dışişleri Bakanı Sebastian Kurz’un mülteci meselesinde Avrupa’nın kendini koruyacak kadar güce sahip olduğunu ve Ankara tarafından baskı altına girmemesine ilişkin açıklamasına yer vermiştir. Buna ek olarak Türk Dışişleri Bakanının, Avusturya’yı PKK’yı desteklemekle ve ırkçılık yapmakla suçladığına ilişkin iki suçlama ifadesi de bulunmaktadır. Bu bağlamda Türk tarafı hem Avusturya tarafını suçlayan hem de yaşanan duruma karşı abartılı tepki veren taraf olarak nitelendirilmiş, Avusturyalı siyasilerin söylemleri üzerinden de Türkiye’nin diktatörlükle yönetildiği ve AB’ye de girmesinin hayal olduğu mesajları verilerek biz demokratik AB, öteki hak ihlallerinin yapıldığı, “diktatör Türkiye” ayrımı yapılmıştır.

Avusturya ve Türkiye arasındaki diplomatik gerilimi konu edinen köşe yazısının merkezine; II. Viyana Kuşatması’na benzerlik yerleştirilmiştir. PKK taraftarlarının Viyana’da düzenledikleri gösteri ile iki ülke arasında başlayan diplomatik gerilim, Kronenzeitung gazetesinde Türklerin 1683 tarihinde Viyana’da durdurulması olayı ile benzerlik kurulması üzerine tırmanmıştır. Gazetenin güncel bir mevzuyu geçmişteki bir olayın akıbetiyle ilişki kurmak suretiyle çerçevelemesi, geçmişin geçmişte kalmadığını, geçmiş olayların toplumların, siyasi iktidarların ya da diğer iktidar odaklarının ihtiyaç ve arzularınca güncellenerek yeni olay ve durumlar için kullanışlı hâle getirilebileceğine örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda gazetelerin geçmişin bir hatırlatıcısı olarak, milli birlik ve beraberliğin tesisi ile ulusal kimliğin pekiştirilmesinde rol oynadığının da bir örneğidir. Bir taraf için geçmişteki seçilmiş

bir zafer, diğer taraf için seçilmiş bir yenilgi olarak asırlar boyunca yüklendiği anlamları şimdinin konusunun içerisine dâhil edebilmekte ve geçmişin yenilgisinden yola çıkılarak bugünün mevzusunda da benzer bir akıbet yaşanacağı mesajı iletilebilmektedir. Ayrıca Avusturya ve Türkiye arasındaki sorun, Alman gazetecinin gündeme getirmesiyle Almanya açısından da olayın hatırlatılması ve benzer çerçeveden okunup sunulmasına yol açmıştır.

4.3.3.4. Die Tageszeitung Gazetesi (2016)

11 Mart 2016 yılında Jürgen Gottschlich tarafından kaleme alınan yazı “*Emine, Yeni Sultanın Karısı*”¹⁶⁶ başlığı ile yayımlanmıştır. Jürgen Gottschlich, Gazetenin Türkiye editörü olup düzenli haber ve köşe yazıları yazmaktadır.

Başlık, alaycı, hakaretamiz ve küçültücü bir nitelik taşımaktadır. Ancak aynı zamanda, oryantalist bir bakışın da yansımasıdır. Başlıktan köşe yazısının Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın eşi Emine Erdoğan’la ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Emine Erdoğan’dan “*yeni sultanın karısı*” olarak bahsedilmiş ve böylelikle Cumhurbaşkanı’nın esasında bir “sultan” olduğu vurgusu yapılmıştır. Başlıktan Türklerle ve genellikle Doğu toplumları ile ilgili “sultan” imgesinin kullanılarak klasik bir Doğu-Batı ayrımının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Başlıkta Erdoğan’ın “*yeni sultan*” olduğu belirtilmiştir. Başlıkta Türkiye’nin cumhuriyet rejimi ile yönetildiği bilinmesine rağmen sistemin demokratik olmadığına ilişkin örtük bir mesaj iletilmiştir.

Yazının gazete baskısında, Emine Erdoğan’a ait bir portre fotoğraf yer almışken online versiyonunda Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Emine Erdoğan’ı aynı karede gösteren bir fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğraf karesinin altında; “*Bilindiği kadarıyla tek eşli bir evlilik yaşıyorlar: Emine Erdoğan ve Recep Tayyip Erdoğan*” ifadesi yer almaktadır. Bu ifade de başlıkta “sultan” olarak nitelendirilen Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın tek eşli olduğu belirtilmekle birlikte “*bilindiği kadarıyla*” ifadesi ile bilinmeyen boyutunun da olabileceği ve Cumhurbaşkanı’nın çok eşli olabileceği imâ edilmektedir. Bu imâ aynı zamanda oryantalist “sultan” imgesinin çok eşliliğe ve hareme dayalı fantazyasına dolayimli bir gönderme yapmaktadır. Gazete baskısının tek sütunda yer alan küçük boyutlu portre fotoğrafının altında ise “*Harem için onurun*

¹⁶⁶ <https://taz.de/First-Lady-der-Tuerkei/!5282677/>. Erişim Tarihi: 9 Ekim 2023.

kurtuluşu: Emine Erdoğan” ifadesi yer almaktadır. Fotoğraf altı yazıdan Erdoğan’ın haremle ilgili olumsuz algıya karşıt bir söylemde bulunduğu anlamı çıkarılmaktadır.

Yazının girişinde;

Anlaşılan Türkiye’nin First Leydisi Emine Erdoğan, Recep Tayyip Erdoğan’ın tek eşi olarak kendisini pek iyi hissetmiyor. Tıpkı her türlü hileye başvurarak eski sultanların mutlak gücüne sahip olmaya çabalayan ve kendisine “sultan” denilmesinden hoşlanan kocası gibi şimdi de Emine bu durumu tamamlarcasına haremi yeniden keşfetti.

ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılabacağı üzere yazının başlığındaki alaycı ve küçültücü yaklaşım girişte de devam etmektedir. Emine Erdoğan’dan “Emine” olarak bahsedilmesi bu tavrın bir ifadesidir. Girişte; Türkiye’nin First Lady’si olarak nitelendirilen Emine Erdoğan’ın Cumhurbaşkanı’nın tek eşi olmaktan memnun olmadığı belirtilerek, haremi yeniden keşfettiği ifade edilmektedir. Emine Erdoğan’ın “*durumdan memnuniyetsizliği*” anlatılırken Cumhurbaşkanı’nın da benzer şekilde kendisini “*sultanların mutlak gücüne*” erişebilmek için her türlü hileye başvurduğu vurgulanmaktadır. Girişteki cümlelerden, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “sultanlığı”, eşinin de haremi yeniden canlandırmaya çalıştıklarına yönelik bir mesaj iletilmektedir. Böylece klasik efendi-köle diyalektiği eril ve dişil siyasi figürler üzerinden kurulmuştur. Çok eşli olmak isteyen ama Cumhuriyet yasaları nedeniyle bunu açıktan yapamayan “Cumhurbaşkanı-Sultan” ile eşine bağlılığını “harem” üzerinden sunan ve bu sebeple haremi yücelten “first lady-Cumhurbaşkanının eşi” kurgusu, efendi-köle diyalektiğinin bir tezahürü olarak metinde tasvir edilmiştir. Bu ifadeler, kolektif bellekteki Türklere ilişkin mutlak iktidar için her yolu deneyen, hile yapan, haz düşkünü, sultan imgesi ile cinsel ahlaksızlığın mekânı olarak haremde hayatını kocasını memnun etmeye adanmış, koşulsuz itaat eden, edilgen vb. Doğulu kadın imgesini güncellemektedir. Aynı zamanda yazar, siyasi karakterleri bu imgelerle ilgili şemalara yerleştirerek, modern-geleneksel, demokratik-despotik, ahlaklı-ahlaksız, onurlu-onursuz, eril-dişil, efendi-köle, Doğulu-Batılı/Avrupalı ayrımlarını üreten bir söylem oluşturmuştur.

Yazının devamında, Emine Erdoğan’ın haremle ilgili konuşması özetlenerek yer verilmiştir. Buna göre Erdoğan; haremde cinsel açıdan kötü-itibarsız bir yer olmadığı bilinenin aksine haremde bir okul görevi üstlendiği; hanedanlık davranış kurallarının, dikiş-nakış hatta şan derslerinin haremde öğretildiği belirtmiştir. Jürgen Gottschlich,

Erdoğan'ın bu açıklamaları ile modern Türkiye'nin hareme ilişkin önyargılarına kararlı şekilde karşı çıktığını vurgulamıştır. Gottschlich, Emine Erdoğan'ın haremle ilgili argümanlarını; *“Ona göre harem; Sultan'ın cinsel saçmalıklarına uygun bir günah yuvası değil. Bu düşünce hiçbir şeyden haberi olmayan Avrupalıların oryantal cinsel fantezilerinden başka bir şey değil. Mustafa Kemal Atatürk'ün laik cumhuriyetinde de harem tamamen haksız bir şekilde karalanmıştı.”* şeklinde özetleyerek aktarmıştır. Böylelikle Gottschlich, Erdoğan'ın açıklamalarını başlıktan itibaren modern-geleneksel tezatlığı içerisine yerleştirmiş ve Erdoğan'ı siyasal açıdan sultanlık sistemini ve kurumlarını savunan modernite karşıtı olarak konumlandırmıştır. Buna göre Emine Erdoğan da haremi cinsel fantazyaların yeri olarak gören Avrupa ve haremi karalayan laik cumhuriyet anlayışına karşı çıkmaktadır. Ancak Erdoğan'ın 9 Mart 2016'da *“Tarihimize İz Bırakan Valide Sultanlar”* isimli toplantıda yaptığı konuşmada¹⁶⁷;

Osmanlı hanedanının kadın üyeleri ve harem her zaman ilgi çekici bir konu olmuştur. Oryantalistler bir takım hayali tasvirlerle zihinlerde Osmanlı kadınlarına dair olumsuz algılar üretmişlerdir. Nitekim eserlerine baktığımızda çoğu kez zevklerine ve iktidar hırsına müptela kadınlarla karşılaşırız. Nitekim eserlerine baktığımızda çoğu kez, dünya zevklerine ve iktidar hırsına müptela kadınlarla karşılaşırız. Oysa harem, Osmanlı hanedan üyeleri için daha çok bir okuldur. Kadınların hayata hazırlandıkları, hayır faaliyetlerini örgütledikleri bir eğitim yuvasıdır. Bu yuvanın başında da, valide sultanlar yer alır. Bu, kadın haklarının medeniyetimizde ne kadar köklü biçimde yerleşik olduğuna işarettir. Bu mirası sürdürerek, bugün de kadınlarımızın etkinliğini artırmak durumundayız. Toplumsal cinsiyet eşitliğini yaygınlaştırarak, adil bir toplum var etmeliyiz. Kadınlarımıza siyasetten akademiye, iş dünyasından sanata, her alanda geniş bir alan açmalıyız. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün önemli bir fırsat olduğunu düşünüyorum. Bu vesileyle, cinsiyet adaleti konusunda karnemizi iyileştirecek adımlar atarak, kadın ve erkeğin birlikte mamur ettiği bir gelecek hedefleyelim.

şeklinde belirttiği üzere Türkiye Cumhuriyeti değerlerine, modernizme ya da Mustafa Kemal Atatürk'e yönelik herhangi bir değerlendirmesi bulunmamaktadır. Erdoğan, iddia edilenin aksine konuşmasında modern kadın söyleminde yer alan “toplumsal cinsiyet eşitliği” ve “cinsiyet adaleti” kavramlarından ulaşılmak istenilen bir amaç olarak bahsetmiştir. Erdoğan'ın konuşmasının sadece haremle ilgili “okul” vurgusunun olduğu kısmının alınması, metnin geri kalanındaki toplumsal cinsiyet

¹⁶⁷ Açıklamaların tamamı için: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40089/emine-erdogan-tarihimize-iz-birakan-valide-sultanlar-programina-katildi> ve <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/emine-erdogan-harem-bir-okuldur-1129124/> Erişim Tarihi: 9 Ekim 2023.

eşitliği ve kadının toplumdaki yerini güçlendirmeye yönelik vurgusunun alınmaması, metnin öne çıkarılan ve çerçevelenen anlamına uygun düşmektedir. Böylece metnin başlığından itibaren Emine Erdoğan'ı “*Sultanın karısı*”, Tayyip Erdoğan'ı da “*sultan*” olarak figürize ederek oryantal stereotipleri hatırlatmak mümkün olmuştur.

Emine Erdoğan'ın konuşmasındaki temel vurgulardan biri de haremle ilgili olumsuz tasvirlerdir. Erdoğan, haremın bir zevk ve eğlence mekânı olarak değil kadınların çok yönlü eğitildiği bir “okul” olarak sunmuştur. Emine Erdoğan'ın okul vurgusu haremle ilgili Batılı muhayyiledeki “cinsel fantezi mekânı” imgesine karşıt bir söylemdir. Oryantalist imgeler içerisinde harem, Avrupalılarca en çok işlenen imgelerden biridir. Gerek oryantalist metinler gerekse oryantalist metinlere zemin teşkil eden 16. ve 17. yüzyıllara ait seyyahların, diplomatların, tacirlerin vb. anekdotları haremi genel olarak bir zevk ve eğlence mekânı olarak tasvir etmiştir. Çok kadınlı olarak tasavvur edilen harem, Avrupalılarca görülmeyen ama düşünülen bir cinsel fantezi mekânı olmuştur. Aynı zamanda harem mutlak güce sahip sultanlara özgü olup zenginliğin ve gücün sembolü olarak görülmüştür. Köşe yazısında da sultan, harem ve kadın imgesi, oryantalist literatürdeki yerleşik imgelerin tekrarına dayanmaktadır.

Metnin retoriği; Emine Erdoğan'ın Osmanlı İmparatorluğundaki harem uygulamasının yeniden hayata geçirilmesini istediği iddiası üzerine kurulmuştur. Emine Erdoğan'ın haremi cinsel fantezi mekânı değil bir okul olarak değerlendirmesi ve haremın yanlış tanıtıldığına dair söylemi, yazar tarafından haremın tekrar kurulmak istenmesi olarak değerlendirilmiş ve bu iddiasını Türkiye’de fiiliyatta çok eşliliğin zaten uygulandığı, AKP’li yöneticilerde de çok eşliliğin alışılmış bir durum olduğu argümanı ile ifade edilmiştir. Ayrıca yazı, Erdoğan döneminde kadınlara yönelik şiddetin arttığı ve kadın istihdamının azaldığı iddiası ile sona ermiştir. Ancak bu iddialara ilişkin destekleyici nitelikte veri ya da dayanak oluşturacak bir veri sunulmamıştır. Söylemler, yazarın yorumları ile sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte Emine Erdoğan'ın konuşmasında yer vermediği düşünceler, yazar tarafından söylenmiş gibi aktarılmış ve Erdoğan, cumhuriyet, laiklik ve modernite karşıtı olarak sunulmuştur.

Yazıdaki Emine Erdoğan'la ilgili tanımlama ifadeleri olarak; “*Emine, yeni sultanın karısı, Türkiye’nin first lady’si, Emine, Cumhurbaşkanının eşi, Emine*

Erdoğan” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerden yazarın Emine Erdoğan’la ilgili saygı sınırlarını aşan küçültücü ve hakaretamiz nitelendirmeler yaptığı anlaşılmaktadır. Yazarın aynı kişi ile ilgili birbiriyle tutarsız nitelendirmeler yapması metne konu edindiği kişinin fiili pozisyonu ile kendi zihnindeki imgesel karşılığının birbiriyle örtüşmediğine bir işaret olarak okunabilir. Benzer bir durum Cumhurbaşkanı Erdoğan’la ilgili de söz konusudur. Cumhurbaşkanı ile ilgili; “*Recep Tayyip Erdoğan, Emine Erdoğan’ın kocası, sultan, Erdoğan, tıpkı her türlü hileye başvurarak eski sultanların mutlak gücüne sahip olmaya çabalayan kocası (Erdoğan)*” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerden anlaşılabacağı üzere Tayyip Erdoğan’la ilgili hem Cumhurbaşkanı hem de Sultan nitelemesi yapılmıştır. Sultan imgesinin metindeki karşılığı ise; mutlak iktidara ve güce dayanan, hilekâr ve iktidar için her türlü yola başvurmaktan çekinmeyen olarak tanımlanmıştır. Bu imge beraberinde içinde yaşanan toplumsal hayata ilişkin birçok imgeyi de taşımaktadır. Temelde güç odaklı toplumsal rol tasnifi söz konusudur. Buna göre; mutlak güce ve şiddet tekeline sahip sultanlık (eril) sistemi ile sultanın arzu ve istekleri çerçevesinde dizayn edilmiş bir harem ve kadın (dişil) imgesi devreye girmektedir. “Günahların batağı olan haremde” sultan birden fazla kadınla birlikte olur. Harem imgesi de beraberinde edilgen, şehvetli ve fantezi öğelerle süslü kadın imgesini içerir. Bu imgeler Melda Yeğenoğlu’nun (1996: 115) da ifade ettiği üzere arzunun iktidarla olan bağlantısına karşılık gelir. Fantazyalar, arzular, korkular, hayaller vb. eşliğinde öznenin öteki ile kurduğu ilişki birbirinden kopuk değil, birbirinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu çerçevede genelde Doğu’ya, özelde Türk’e ilişkin komplike ve birbiriyle iç içe girmiş imgeleri bir arada sunulmuştur. Biri ötekinin zaruri koşulu olan eril ve dişil unsurlar, mutlak güç “sultan” ile mutlak itaat eden edilgen kadınlar ve eril tahakkümün mekânı olan harem imgesi ile okura tasvir edilmiştir.

Yazarın haremle ilgili; “*Cumhurbaşkanının eşine göre harem hiç de cinsel açıdan adı kötüye çıkmış bir yer değil*” ve “*Ona göre harem katiyen sultanın cinsel oyunları için bir günah bataklığı olmamıştı. Bu, bihaber Avrupalıların şarkvari cinsel fantezilerinden başka bir şey değildi.*” ifadelerinden de anlaşılabacağı üzere harem, cinsel açıdan adı kötüye çıkmış ve sultanın cinsel oyunları için günah bataklığı olan bir yerdir. Bu anlamda yazar zihnindeki harem imgesini tasvir etmiştir. Ancak yazarın tasvirindeki harem imgesi oryantalist harem imgesinden farklı değil bilakis aynıdır. Emine Erdoğan’ın haremi “okul” olarak değerlendiren söylemi, Batı tasavvurundaki

sınırsız cinsel fantezilerin yaşandığı “harem” söylemi ile örtüşmemekte ve yazar bu söylemi klasik oryantal perspektifle okumakta ve sunmaktadır. Bu açıdan Batı’nın Türk’ü görme biçimi ile Türk’ün kendini ait olanı görme ve sunma biçimi arasında söylemler üzerinden bir mücadele söz konusudur.

Bu bağlamda söz konusu köşe yazısında harem, sultanların cinsel fantezilerinin gerçekleştiği ve birden çok kadınla birlikte olduğu mekân olarak sunulmuştur. Gerek kolektif belleğe yer etmiş haremde kadın imgesi gerek çok kadınla birlikte olan keyfe düşkün Doğulu sultan imgesi, metinde bir realite olarak ifade edilmiştir. Emine Erdoğan’ın bu perspektifle uyuşmayan “okul” söylemi ise haremın tekrar kurulmak istenmesi olarak görülmüş ve bu istek Cumhurbaşkanına atfedilen Osmanlı İmparatorluğu’nu yeniden canlandırmak istemesi düşüncesi ile ilişkilendirilmiştir. Yazının başlığındaki alaycı ve küçümseyici üslup yazının tamamında geçerliliğini koruyarak, gerek Emine Erdoğan’a gerek Cumhurbaşkanına yönelik kullanılmıştır. Kelime ve söz öbekleri de geleneksel-modern ayrımını yansıtacak şekilde seçilmiştir. Avrupa kolektif belleğindeki Doğu’ya ve Türk’e ilişkin erkek ve kadın imgesi medya metni üzerinden tazelenmiştir.

4.3.3.5. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2017)

Christian Geinitz tarafından kaleme alınan “*Sahtekâr Türkler*¹⁶⁸” başlıklı köşe yazısı, 11 Mayıs 2017 tarihinde yayımlanmıştır. Christian Geinitz, gazetenin Avusturya, Doğu-Orta Avrupa, Güneydoğu Avrupa ve Türkiye’den ekonomi haberlerinden sorumlu editörü olarak çalışmaktadır.

Yazı, gazetenin web sayfasında “*Erdoğan için Propaganda*” başlığı ile yayımlanmıştır. Köşe yazısı, Türkiye’nin Alman gazetelerinde yayımladığı reklamlarla ilgilidir. Christian Geinitz, köşe yazısına taşıdığı konuyu haber olarak da “*Türkiye Tanıtım Kampanyasındaki Uydurma Haberlere Bel Bağlıyor*” başlığı ile 10 Mayıs 2017 yılında yayımlamıştır. Köşe yazısına ilişkin konunun detay bilgileri, bu haber metninde yer almıştır.

“*Sahtekâr Türkler*” başlığı ile kamuoyu gündemine taşınan olay, Türkiye’nin reklam kampanyasında Alman Ticaret Odası Genel Müdür Yardımcısı Frank Kaiser’le yapılmamış bir röportajın yapılmış gibi yayımlanmasını konu edinmektedir. Başlıkta

¹⁶⁸ <https://www.faz.net/redaktion/christian-geinitz-11104559.html> Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2023.

Türk toplumunun “*sahtekâr, dolandırıcı*” olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Reklam kampanyasını düzenleyen yetkililerin yapmış olduğu yanıltıcı eylem, Türk milletinin tamamına genelleştirilmiş ve temelde Türklere güvenilmeyeceğine ilişkin bir çerçeve, başlık üzerinden kurulmuştur. “Dolandırıcı, sahtekâr, hilebaz, kurnaz, güvenilmez Türk” imgesi, Avrupa kolektif belleğinde canlı ve yerleşik bir imgedir. Bu imge; Romalı tarihçi Marcellianus’ta Hunlarla ilgili tanımlamalarda görüldüğü gibi özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda pek çok yazılı metinde ve halk anlatılarında dile getirilmiştir. Köşe yazısı da, Alman kolektif belleğinde yer etmiş bu olumsuz imgenin tekrarına bir örnek teşkil etmektedir.

Köşe yazısının spotunda; “*Ankara'daki hükümet şu anda yoğun bir şekilde Türkiye'yi lokasyon olarak tanıtıyor. Kampanyada Alman Ticaret Odası Genel Müdür Yardımcısıyla yapılan bir röportaj kullanılıyor. Ancak bu konuşma hiçbir zaman gerçekleşmedi.*” ifadesi yer almaktadır. Bu açıdan spot, başlıktaki enformasyon eksiltilimini gidermekte ve olayın ne olduğunu açıklamaktadır.

Yazar, metnin girişinde “*Türkiye'nin propagandası her yerden ateş ediyor ve çoğu zaman hedefi ısıtıyor. Bu durum, Alman medyasında Türkiye'yi bir yatırım yeri olarak tanıtmak için yürütülen reklam kampanyası için de geçerli.*” ifadeleri ile Türkiye’ye ilişkin Alman medyasında çok sayıda reklam yapıldığını ancak bu reklamların doğru hedefe ulaşmadığını dile getirmiştir. Bu duruma örnek olarak da Türkiye’nin Alman gazetelerinde yayımladığı reklamlardaki gerçekle örtüşmeyen metin verilmiştir. Metinde; Alman Ticaret Odası Genel Müdür Yardımcısı Frank Kaiser’ın “*Türkiye’de birçok yatırım fırsatı var. Türkiye’nin potansiyeli tükenmekten çok uzak.*” açıklaması yer almaktadır. Frank Kaiser’le yapıldığı iddia edilen bu röportajın yayımlandığı bilgisinin akabinde, Kaiser’in böyle bir röportajının olmadığına ilişkin açıklamaları yer almıştır. Odanın Genel Müdürünün açıklamalarına da yer verilen köşe yazısında, hem Genel Müdürün, hem de yardımcısının bu türden bir açıklama yapmadıkları ve metnin gazetede yayımlanması üzerine röportajdan haberdar oldukları bilgisi tafsilatlı bir şekilde verilmiştir. Böylelikle yazar, olayın düzmece olduğunu, reklam metninde röportaj yapıldığı iddia edilen ismin açıklamalarına dayanarak ortaya çıkarmıştır.

Retoriksel açıdan habere konu olan kişilerin açıklamaları kaynak gösterilmiş ve bilgi teyit edilerek yalanlanmıştır. Yazar, Türk hükümeti yetkililerinin böyle bir girişim yapmasını;

Türk hükümetinin yurtdışındaki reklam kampanyası yeni, tuhaf çiçekler üretiyor. Rejimin ilk olarak uluslararası şirketlerin genel müdürlerini iş yerini övmeleri için görevlendirmesinin ardından, Ankara görünüşe göre artık kurgulanmış röportajlara güveniyor. (...) Türkiye - Potansiyeli Keşfet' reklam kampanyasının müşterileri Ekonomi Bakanlığı ile TİM ve TOBB dernekleridir. Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, hafta başında federal hükümet ve iş dünyasının temsilcileri tarafından Berlin'de kabul edildi.

şeklinde açıklamaktadır. Bu açıklamalardan Türk hükümetinin, ekonomik anlamda yatırım ve tanıtım çalışmaları kapsamında Almanya'ya geldiği ve burada bazı tanıtım çalışmalarında bulundukları anlaşılmaktadır.

Yazar metnin devamında muhatap olarak Türklerin genelini değil, doğrudan eylemin sorumlusu olan Türkiye hükümetini almıştır. Türkiye hükümetince FAZ dâhil Alman gazetelerine verilen reklam metinlerinde;

Daha da kötüsü, hükümet ve ona bağlı iş dernekleri uydurma övgülerden kaçınmadılar. Alman Dış Ticaret Odası Başkan Yardımcısı ile hiç yapmadığı bir röportajı yayınladılar.” diyerek sorumlu olarak Türk hükümetini ve iş derneklerini işaret etmiştir. Yazar, “Bu uydurma ve yalan haberlerin, Alman ekonomisini, kendi çıkarlarına hizmet ettirmeyi amaçladığı anlaşıyor. Dış Ticaret Odası ve Alman Ticaret Odası, olağan gündeme dönmemeli. Bu olay aydınlatılmalı; Ankara'nın bir düzeltme ve özür yayımlaması gerekiyor. Bu, Türkiye'nin de çıkarına olacaktır. Hiç kimse sahtekârlarla iş yapmak istemez.

diyerek Türkiye hükümetinin bu tip bir hareketle Alman ekonomisini kendi lehine hizmet etmesini amaçladığını belirterek, bir özür dilemesi gerektiğini ifade etmiştir. Sonuç cümlesinde başlıktaki “sahtekâr” nitelendirmesi tekrar edilmiş ve anlamsal çerçeve pekiştirilmiştir.

Bu bağlamda söz konusu köşe yazısı, Türklerle ilgili uzun bir geçmişi olan “sahtekâr, güvenilirmez, hilekâr, yalancı, dolandırıcı vb.” imgeyi güncel bir mevzu üzerinden tekrar etmektedir. Gerek köşe yazısı gerekse konuyla ilgili haber metinlerinde dile getirilen yapılmamış bir röportajın yapılmış gibi gösterilmesine dayalı reklam metni üzerinden, olayın sorumluları yerine Türklerin tamamının itham edilmesi ve etiketlenmesi taraflı, genelleştiren ve ötekileştiren bir nitelik taşımaktadır. Bu açıdan kolektif bellekteki imgelerin sadece üretildikleri döneme mahsus olmadığı aynı zamanda içinde yaşanan dönemin ihtiyaçları ve şartları çerçevesinde yeniden

üretilebileceğine böylece zamanlar arasında imgesel bir devamlılığın sağlanabileceğine bahse konu köşe yazısı örnek olarak gösterilebilmektedir.

4.3.3.6. Die Tageszeitung Gazetesi (2017)

Die Tageszeitung gazetesinde 12 Mart 2017 tarihinde yayımlanan “*Hollanda’nın Üzerindeki Hilal*”¹⁶⁹ başlıklı köşe yazısı, Klaus Hillenbrand tarafından kaleme alınmıştır. Klaus Hillenbrand, TAZ’da Ortadoğu, tarih ve Nazilerle ilgili yazılar yazmaktadır.

Köşe yazısının online versiyonundaki başlığı “*Çok düşman, çok onur*” şeklinde kullanılmıştır. Başlıktan konunun Haçlı-Hilal mücadelesine bir gönderme yaptığı anlaşılmaktadır. “*Hollanda’nın üzerindeki hilal*” ifadesi ile halkının çoğunluğu Hristiyan olan Hollanda ve İslam’la ilgili bir köşe yazısı olduğu bilgisi başlıktan edinilmektedir.

Görsel olarak Türkiye’de bulunan Hollanda konsoloslğunun giriş kapısından çekilen ve konsoloslğun iç kısmında Türk bayrağının görüldüğü fotoğraf kullanılmıştır. Hollanda kraliyet armasının üzerinde dalgalanan Türk bayrağı başlıktaki “*Hollanda’nın Üzerindeki Hilal*” anlamını ve metnin retoriğini görsel açıdan desteklemektedir. Fotoğraf altında; “*Pazar günü İstanbul’da bir gösterici, konsolosluk binasının üzerindeki Hollanda bayrağını geçici olarak Türk bayrağı ile değiştirdi.*” bilgisi yer almaktadır. Ancak metnin içinde yaşanan olaya ilişkin bilgi ya da bir değerlendirme bulunmamaktadır.

Yazının spotunda; “*Erdoğan nihayet Hollanda’da Nisan ayındaki anayasa referandumunda kendisine "evet" oyu verebilecek düşman imajını buldu.*” ifadesi yer almaktadır. Yazının spotundan başlığa çıkarılan konunun Türkiye’deki referandum süreci ve bunun Hollanda üzerindeki etkisini içerdiği bilgisi edinilmektedir. Metindeki ara üst başlıkta ise “*Erdoğan, Avrupa ile Köprüleri Atıyor*” cümlesi ile Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Avrupa ile ilişkileri bozduğu ifade edilmektedir. Metnin girişinde;

İki kere ikinin dört ettiği nasıl biliniyorsa aşırı milliyetçilerin ülke içinde huzur ve düzeni sağlamak için yurt dışından gelen tehlikeleri kullandıkları öylece bilinir. Şovenizmin esaslı ilkelerinden biri, düşmanın en rezil ve en kötü duruma sokularak ulusun desteğinin liderin etrafında toplanmasıdır. Hedef, toplumunun onur ve haysiyetinin zedelendiği algısını yaratarak onları bir bayrak altında toplamaktır. Bu prensibin her defasında işlemesi ve sözde kendilerine hakaret

¹⁶⁹ <https://taz.de/Kommentar-Rhetorik-in-der-Tuerkei/!5388156/> Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023.

edilen o kadar zeki insanın bir bayrak altında toplanmasının sağlanabilmesiye hayli ilginçtir.

ifadesi ile Erdoğan'ın bir düşmana-dış tehdide ihtiyaç duymasının politik gerekçesi izah edilmiştir. Metnin gövdesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Anayasa referandumunda evet oylarını alabilmek için Hollanda'yı düşman ülke haline getirdiği ifade edilmiştir. Yazar, Cumhurbaşkanının söylemlerine bakıldığında neredeyse yakında Hollanda'ya savaş ilan edecek noktaya geldiğini kaydetmiştir. Cumhurbaşkanının Hollanda'yı “Nazist ve faşist” olarak nitelendirmesinin ise tüm Avrupa için ortak motif olma özelliği taşıdığı belirtilmiştir. Yazar, bu söylemlerle “düşmanın” olabildiğince gaddar gösterilmesinin amaçlandığını bunun sadece Hollanda için değil Portekiz ya da Moğolistan için bile olabileceğini kaydetmiştir. Böylece Erdoğan'ın siyasi amaçları doğrultusunda ülke ve toplum fark etmeksizin herkesi düşman olarak nitelendirebileceği mesajı verilmiştir.

Erdoğan'ın bu tavrına karşın Avrupalı devletlerin nasıl bir tutum izlemesi gerektiğini değerlendiren Hillenbrand, Hollanda hükümetinin sert tavrının neticesinde, ırkçı politikalar sergileyen ve genelde Müslümanlara özelde Türklere karşı hakaretlerde bulunan Geert Wilders'in “Hollanda'nın kurtarıcısı” haline gelemediğini kaydetmiştir. Lahey'deki hükümetin Erdoğan'a yönelik sert tutumunun onu ekmeğine yağ sürmek olduğunu belirterek, bunun hiçbir şekilde Alman hükümeti için örnek teşkil etmemesi gerektiğini, bunun yerine kulakları tıkamanın en iyi çözüm olduğunu ifade etmiştir.

Metne konu olan ana olayın art alanına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Türkiye ve Hollanda arasında diplomatik kriz çıkan hadise, 11 Mart 2017 tarihinde dönemin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya'nın, Rotterdam'da referandum çalışmasının engellenmesi ve Hollanda'yı terk etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Köşe yazısı olayın yaşanmasından bir sonraki gün yayımlanmış olmasına rağmen bu olaya bir atıf yapılmamış sadece Hollanda'nın sert tutum sergilediği bilgisi verilmiştir. Metnin bağlamı da Erdoğan'ın Avrupa'daki Türkleri hedef olarak seçtiği ve Avrupa karşıtlığı üzerinden buradaki Türklerin siyasi desteğini almak için düşmanlık stratejisi ürettiği çerçevesinde oluşturulmuştur. Metnin retorisi de bu stratejiyi merkeze koyacak şekilde oluşturulmuştur. Dolayısıyla metinde Türkiye iç siyaseti çerçevesinde Avrupa'nın etki altında bırakıldığına ilişkin örtük bir mesaj

bulunmaktadır. Buna göre Türkiye’deki hükümet, kendi siyasi çıkarları doğrultusunda Avrupa ile ilişkilerini bozmaktan kaçınmamaktadır.

Kelime seçimlerine bakıldığında; İslam’ın sembolize eden “*hilal, düşman imgesi, kurtarıcı, bir bayrak altında toplamak, Nazist ve faşist*” kelimeleri dikkat çekmektedir. Kelime seçimleri hükümetler arası yaşanan gerilimin toplumsal seviyedeki karşılığını göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye ve Hollanda arasında yaşanan olay, siyasi konjonktür çerçevesinde ele alınmış ve sorumlu olarak da Erdoğan ve aşırı sağcı siyasi liderler gösterilmiştir. “Türkler ve Müslümanlar” ifadesi Hollandalı aşırı sağcı Geert Wilders’in söylemlerinin muhatabı olarak nitelendirilmiştir. Metindeki hilal kelimesi, sembolik anlamda Müslümanları temsil ettiğinden, Avrupa’daki “biz ve öteki” ayrımına karşılık gelmekte ve taraflar da Hristiyan-Batı ile Müslüman-Türk olarak belirgin bir anlam kazanmaktadır. Bunlara ek olarak süreçte yaşananlar bir “*çılgınlık*” olarak değerlendirilmiş ve çılgınlık karşısında yapılması önerilen tavır da “*kulakları tıkamak-görmezden gelmek*” olmuştur.

Bu bağlamda söz konusu köşe yazısı, Türkiye ve Hollanda arasındaki ilişkileri Türk-İslam-Avrupa-Hristiyanlık bağlamında değerlendirmektedir. Türkiye ve Avrupa ülkeleri arasında tarihten gelen siyasi, kültürel, dinî vb. ayrılık etmenlerinden dinî boyut burada öne çıkarılan husus olmuş ve Türkiye Cumhurbaşkanı’nın Hollanda hükümetinin tavrına karşılık açıklamaları, “hilal”in, Hollanda üzerindeki etkisi olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın söylemleri sadece Hollanda’ya değil, Avrupa’nın tamamına yönelik bir ilişki koparma ya da bozma olarak görülmüştür. Bu açıdan her iki taraf için de kolektif bellekte yer etmiş haçlı-hilal mücadelesi ve buna dayalı tarihi Türk-Avrupa karşıtlığı güncel bir siyasi olay çerçevesinde yeniden hatırlatılmıştır.

4.3.3.7. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2018)

Michael Martens tarafından kaleme alınan “*Sultan Bocalıyor mu?*¹⁷⁰” başlıklı yazı, 14 Haziran 2018 tarihinde yayımlanmıştır. Martens, 2009-2018 yılları arasında gazetenin Türkiye muhabiri olarak düzenli yazılar yazmıştır.

¹⁷⁰<https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/wahl-in-der-tuerkei-wankt-der-sultan-15636494.html>
Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023.

Köşe yazısının online versiyonundaki başlığı, yazarın konuya ve olaya nasıl yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Başlıktaki “Sultan¹⁷¹” ifadesiyle kimin tanımlandığı anlaşılmamaktadır. Ancak başlığın hemen altında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın seçim meydanında çekilen bir fotoğrafı yer almaktadır. Başlık ve fotoğraf birlikte ele alındığında “sultan” kelimesi ile Erdoğan’ın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yazıda Erdoğan’ın “sultan” olduğuna ilişkin bir çerçeveleme yapılmıştır.

Metinde kullanılan görsel ile metnin içeriği arasında bir zıtlık söz konusudur. Fotoğrafta; Erdoğan, Türk bayrakları ile turuncu renkli parti bayraklarının sallandığı kalabalık bir seçim meydanında gülümseyerek partilileri selamlamaktadır. Bu açıdan fotoğraf bir seçim çalışmasını anlatırken başlık sultanlık rejimine atıf yapmaktadır. Ayrıca Erdoğan’ın yüzündeki gülümseme de başlıktaki bocalayan/tereddüt eden ifadesini desteklememektedir. Bununla birlikte fotoğraf, yazının konusunun Erdoğan’ın da yarıştığı seçimlerle ilgili olduğunu anlatması açısından metinle uyumludur.

Fotoğraf altında yer alan spotta; *“Recep Tayyip Erdoğan uzun bir süre Türkiye’nin tartışmasız hükümdarı olarak kabul edildi. Ancak parlamento seçimlerinin sonucu her zamankinden daha belirsiz. Bir değişim havası var mı?”* denilmiştir. Burada Erdoğan için kullanılan “Herrscher” yani “hükümdar” kelimesi dikkat çekicidir. Başlıktaki *“Wankt der Sultan?”* ifadesindeki “sultan” nitelemesi yerine “hükümdar” kelimesi kullanılmış ve uzun süredir yönetimde olduğunun da altı çizilmiştir. Bu ifadelerden Erdoğan’ın seçimle iş başına gelse de “sultan” ya da “hükümdar” gibi monarşik bir sistemin temsilcisi olduğu mesajı verilmiştir. Buna karşın seçim sonuçları ile bir değişimin olabileceğine ilişkin spotta yer alan soru, başlıktaki nitelendirmeye zıt bir anlam üretmektedir. “Sultan” ya da “hükümdar” olarak nitelendirilen Erdoğan’ın seçimle değişebileceği ifade edilerek, vurgulanın aksine sistemin demokrasi olduğu da hatırlatılmıştır.

Martens metinde; Türkiye’de Başkanlık seçimlerini konu edinmiştir. Martens konuyu kamuoyu araştırmaları üzerinden ele almış ve anketlerin bu seçimle ilgili belirgin bir sonuç koyamadıklarını ifade etmiştir. Metnin girişinde; konuya ilişkin üç soru sorulmuştur: *“1- İktidardaki AK Parti parlamentodaki mutlak çoğunluğunu*

¹⁷¹Sultan kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde Müslüman hükümdarların kullandığı bir unvan olarak tanımlanmıştır. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023.

kaybedecek mi? 2- Görevdeki Tayyip Erdoğan cumhurbaşkanlığı seçimini ilk turda kazanabilecek mi, yoksa oyların yüzde 50'sinden azını alarak ikinci tura mı kalacak? 3- Cumhurbaşkanlığı seçimi ikinci tura kalırsa, muhalefet güçlerini birleştirerek ülkenin açık ara en popüler siyasetçisini geçebilir mi?” Metin, bu üç sorunun cevabına ilişkin tahmin ve değerlendirmelerle şekillenmiştir. Martens, kamuoyu anketi düzenleyen şirket sahiplerinin görüşleri çerçevesinde Türkiye’deki seçim sonuçlarının yordanamadığını kaydetmiştir. Buna sebep olarak; Türkiye’deki korku ortamından kaynaklı seçmenlerin kamuoyu araştırmalarına katılımda isteksiz olmaları, ruh hallerinin değişken olması ve seçim sonuçlarında değişiklik öngörenlerin yabancı uzmanlar, diplomatlar, gazetecilerin ise bir yankı odasında bulunmaları nedeniyle seçim sonuçlarına ilişkin tahminlerin güvenilir olmaması ile açıklamıştır. Ayrıca Türkiye’deki bölge ve şehirlerin önceki dönem seçimlerindeki oy verme davranışları da belirtilerek hangi partinin nereden en çok oy alabileceği bilgisi de yazıda sunulmuştur.

Retorik açıdan metinde öne sürülen sav; Genar, Anar ve Konda gibi kamuoyu araştırma şirketlerinin açıklamaları ve adı verilmeyen sadece “küçük bir batılı ülke temsilcisi” olarak nitelendirilen diplomatik kaynağın seçim sonuçlarına ilişkin değerlendirmeleri ile desteklenmiştir. Kelime seçimleri açısından metne bakıldığında metnin başlığında kullanılan “sultan” kelimesi, seçici algıyı harekete geçiren belirli ön kalıpları hatırlatan, sansasyonel bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca *bocalamak*, *tereddüt etmek* kelimeleri ile de “sultan”ın iktidarının zayıfladığına ilişki örtük bir mesaj verilmektedir. Metin içinde, ülkede hâkim olan sosyal ve siyasal havanın “belirsiz”liği de ülkedeki “korku” ortamına bağlanmış ve metnin başlığında kurulan ana çerçeveyi destekleyen bir argüman olarak sunulmuştur. Buna göre ülkedeki vatandaşlar yönetimden korktukları için siyasal tercihlerini açıklamak istememektedirler. Dolayısıyla ülkede uygulanan sistem demokrasi değil “sultanlık”tır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’la ilgili kullanılan ifadeler ise yazarın habere konu olan kişiye bakışını göstermesi bakımından kayda değerdir; *sultan*, *hükümdar*, *ülkenin en popüler siyasetçisi* sıfatları kullanılmıştır. Bununla birlikte muhalefetle iktidar arasındaki mücadele “değişim” kelimesi ile ifade edilmiştir. Gazeteciler, diplomatlar ve yabancı uzmanların iktidarın el değiştirmesine dönük iyimser yorumları ise “yankı odası” kavramı ile açıklanmıştır. Buna göre Türkiye’de yaşayan diplomatlar, gazeteciler,

uzmanlar vatandaşla temas etmedikleri için sadece benzer sesleri duymakta ve değişim söylemi de buradan türemektedir. Dolayısıyla bu söylemler de güvenilir değildir.

Köşe yazısında; seçilen kelimeler, tasvirler ve retoriksel ifadelerle Türkiye’de sultanlık rejiminin hâkim olduğu yönünde bir görme biçimi ortaya konmuştur. Metnin başlığı ve kullanılan fotoğraf “Erdoğan’ı bir sultan olarak nitelendirmekte, Türkiye’de her ne kadar bir başkanlık seçimi olsa da kolektif bellekteki sultanlığa atıf yapılarak sistemin demokratik görünümlü bir sultanlık olduğu vurgulanmaktadır. Erdoğan’ın uzun süreli iktidarı ve ülkedeki “korku” ortamından kaynaklı seçmen davranışının tespit edilememesi argümanları ile de bu sav desteklenmektedir.

4.3.3.8. Die Tageszeitung Gazetesi (2018)

Jürgen Gottschlich tarafından kaleme alınan “*Zafer Anı*¹⁷²” başlıklı köşe yazısı, 19 Mart 2018 tarihinde yayımlanmıştır. Gottschlich, TAZ’ın Türkiye muhabiri olup uzun süredir Türkiye hakkında yazılar yazmaktadır. Gottschlich’in Türkiye ile ilgili “*Die Türkei auf dem Weg nach Europa. Ein Land im Aufbruch*” (Türkiye Avrupa yolunda. Hareket halinde olan bir ülke), “*Türkei. Ein Land jenseits der Klischees*” (Türkiye. Klişelerin ötesinde bir ülke) ve eşi Dilek Zapçioğlu ile birlikte yazdıkları ve Türkçe’ye çevrilen “*Kayzer’in Hazine Avcıları Alman Arkeologların Doğu’yu Yağmalaması*” isimli kitapları bulunmaktadır.

Köşe yazısı, Türkiye’nin Suriye’deki Afrin bölgesine düzenlediği askerî operasyonu konu edinmiştir. Yazının başlığının “*Zafer Anı*” olması, yazının bir başarı ile ilgili olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Gazetede yazı, askerî kıyafetleri olan ama düzenli asker olmadıkları anlaşılan eli silahlı birkaç kişinin olduğu bir fotoğraf eşliğinde yayımlanmıştır. Fotoğrafın merkezinde yer alan askerin sağ kolunun havada olması, bir başarı ya da zafer kazanıldığını ifade etmektedir. Fotoğrafın arka planında yıkılmış bir anıt, kepçe ve inşaatı bitmemiş bir apartman bulunmaktadır. Görsel, milis güçler arasında kent meydanında gerçekleşen bir savaş izlenimi vermektedir. Askerin sakallı oluşu ve başındaki poşudan bu savaşın Ortadoğu’da geçtiği anlaşılmaktadır. Fotoğrafın altında “*Özgür Suriye Ordusu, Türk desteğiyle Afrin’i aldı ve kazandı gibi görünüyor*” bilgisi yer almıştır. Fotoğraf altı bilgidен, fotoğraftaki milis güçlerin,

¹⁷² <https://taz.de/Kommentar-Eroberung-Afrins/!5489443/> Erişim Tarihi: 23 Ekim 2023.

Suriye’de Esad güçlerine karşı savaşılan Özgür Suriye Ordusu askerleri olduğu anlaşılmaktadır.

Yazının spotunda; *“Birçok Türk, Erdoğan’ı büyük galiplerinden biri olarak görüyor. Suriye’de herhangi bir toprak işgal etmek istemese bile, orada ipleri elinde tutmaya devam edecektir.”* ifadesi yer almaktadır. Spot ifadesinden Afrin’in ele geçirilmesinin Erdoğan’ın Türkler nezdinde bir kahraman olarak görülmesini sağladığı anlamı çıkarılmaktadır. Yine metinde geçen; *“Bu, Recep Tayyip Erdoğan’ın zaferidir. Tam da Türkiye’de Çanakkale Zaferi’nin kutlandığı 18 Mart’ta Erdoğan, Afrin’in ele geçirildiğini ilan edebiliyor.”* ifadesinden Afrin’in ele geçirilmesi, *“Erdoğan’ın zaferi”* olarak değerlendirilmiş ve spottaki vurgu, metin içinde açılarak desteklenmiştir. Ayrıca gazetenin web sayfasında, yazının üst tanımlama başlığı *“Kommentar Eroberung Afrins” “Afrin’in Fethinin Yorumu”* yer almaktadır. Burada Afrin’in Özgür Suriye Ordusu güçlerince ele geçirilmesi *“fetih”* olarak değerlendirilmiştir.

“Halkının nezdinde Erdoğan’ın fetihlerle topraklarını yayan büyük lider olduğu” söylemi, metnin devamında şöyle pekiştirilmiştir: *“Halkının çoğunluğunun gözünde Erdoğan böylece büyük galipler ve fatihlerin geleneğini sürdürüyor. II. Mehmet, 1453’te Konstantinopolis’i ele geçirdiğinde isminin önüne “Fatih” sıfatı eklendi. Erdoğan’ın taraftarlarına kalsa onlar da daha şimdiden onun ismini bu sıfatla süsleyecek.”* Böylece Erdoğan, Fatih Sultan Mehmet’e benzetilmiş ve tıpkı onun gibi fetihlerle topraklarını genişleten bir Türk hükümdarı olduğu ifade edilmiştir. Halkın Erdoğan’a *“Fatih”* unvanı verdiği değerlendirmesi de bu benzetmenin dayanağı olarak sunulmuştur. Yazar, Erdoğan’ın yayılmacı politikalarına devam edeceğini *“Erdoğan, bir sonraki adımda Münbiç’i ele geçirmeye çalışacaktır. Burası Fırat’ın batısında olup YPG’nin kontrolünde olan son cep. Eğer Erdoğan bunu başaracak olursa o zaman Fırat’tan İdlib şehrinin de dâhil olduğu bölgeye kadar uzanan Suriye’nin kuzeyine hâkim olacak”* sözleriyle ifade etmiştir. Yazar sonuç cümlesinde; bu ilerleme ile Kürtlerin özerklik hayallerinin parçalanacağını belirtmiştir.

Yazının art alan bilgisi Afrin’in ele geçirilmesi ile sınırlı kalmıştır. Suriye iç savaşıyla bölgede yaşananların tarihi hakkında bir değerlendirme yapılmamış yazının bağlamı da, Erdoğan’ın askerî olarak gücünü yayması sonucunda Kürt özerkliğinin

sağlanamayacağı yönünde oluşturulmuştur. Bu açıdan yazı, Erdoğan'ın komşuları aleyhine genişleyen gücüne Alman kamuoyunun dikkatini çekmeyi amaçlamıştır.

Gottschlich'in "Zafer Anı" başlıklı yazısı kelime seçimleri itibariyle incelendiğinde; *zafer, fetih, Fatih, Konstantinopolis'in ele geçirilmesi, özgürlük hayallerinin parçalanması* gibi ifadelerle öncelikle Türkiye Devlet Başkanı ile Osmanlı Devleti Türk hükümdarları arasında bir benzerlik kurulmuştur. Afrin'in Özgür Suriye Ordusu olarak bilinen milis kuvvetlerce ele geçirilmesinin, "*fetih*" ve "*zafer*" olarak nitelendirilmiş olması Türkiye Cumhuriyeti öncesi Türk devletlerinde (Osmanlı, Selçuklu Devletleri gibi) görülen fetihçi stratejiye, bu zaferi kazanan Cumhurbaşkanı Erdoğan da Fatih Sultan Mehmet'e benzetilmiştir. Bu benzetme Erdoğan taraftarlarının düşüncesi olarak dile getirilmiştir. Erdoğan'ın halkının gözünde Fatihlerin geleneğini devam ettirdiği metnin giriş cümlesinde dile getirilerek başlık, spot ve girişte Erdoğan'ın Osmanlı sultanları gibi fetihlere devam ettiğine dair anlamsal çerçeve kurulmuştur. Yazar, Erdoğan'ın Suriye'ye yönelik olası hamlelerini de bu argümanı desteklemek amaçlı kullanmıştır. Ayrıca metinde Türklerle ilgili şu tanımlama kelimeleri kullanılmıştır; *Türk, halk ve Erdoğan taraftarları*. Köşe yazısında tüm Türk halkının Erdoğan'la ilgili aynı düşündüğü gibi bir genelleştirme söz konusudur. Bu genelleştirme spotta kısmen "*pek çok Türk*" ya da "*Erdoğan taraftarları*" olarak anlamsal açıdan daraltılsa da yazının çerçevesinde tüm Türkler için Erdoğan'la ilgili aynı kanaatin olduğuna dair bir genelleştirmeden bahsedilmiştir. Yazar bu düşüncesini destekleyecek bir kamuoyu araştırması ya da istatistiksel veri kullanmamış ve kanaatini kesin bir bilgi gibi sunmuştur.

Bu bağlamda söz konusu köşe yazısı, kolektif bellekteki özellikle Türklerin fetihlerle yayıldığı ve hâkimiyet alanını genişlettiği; güç, korku ve görkemin egemen olduğu özellikle 16. ve 17. yüzyılın başat Türk imgesini anımsatmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, dönemin en önemli hükümdarlarından Fatih Sultan Mehmet'e, Afrin'in ele geçirilmesi de Konstantinopol'ün düşmesine benzetilmiştir. Kurulan analogi yolu ile Erdoğan'ın, Osmanlı hükümdarları gibi komşularına yönelik yayılmacı bir strateji izlediği anlamı üretilmiştir. Yazar bu durumun, Suriye'de oluşturulmak istenen YPG-Kürt milislerin ilerleyişini ve konumlanışını engelleyeceğinden hareketle Kürtlerin özerklik hayallerinin sonlanacağını kaydetmiştir. Bu bağlamda Afrin'in Özgür Suriye Ordusunca ele geçirilmesine ilişkin

olay, yazar tarafından Kürt özerklik hareketinin sonlanması olarak değerlendirilmiş ve bu duruma dikkat çekmek amacıyla da metin, retoriksel açıdan tehdit algısı yaratacak şekilde fetihçi-yayılmacı güçlü Türk sultanı imgesine yaslanarak inşa edilmiştir. Geçmişten coğrafi, siyasi, sosyal, dinî ve konjonktürel açıdan farklı olmasına rağmen ana olay, geçmişten gelen görme biçimi ile ele alınmış ve Alman kamuoyuna bu görme biçimi eşliğinde sunulmuştur. Bu sunum ile hem geçmiş anımsatılmış hem de geçmiş, şimdi ve olayın gelecekteki olası sonuçları iç içe geçerek yaratılan Türk tehdidi algısı, zamanlar arası akan bir nitelik kazanmıştır.

4.3.3.9. Frankfurter Allgemeine Zeitung Gazetesi (2019)

“*Alla Turca (Türk Usulü)*” başlıklı köşe yazısı, 7 Mayıs 2019 tarihinde Rainer Hermann tarafından kaleme alınmıştır. Gazetenin Ortadoğu ve Türkiye muhabiri olan Hermann’ın, düzenli olarak makale, haber ve köşe yazısı formatında yazıları yayımlanmaktadır.

Köşe yazısı, Türkiye’de 2019 yılında yapılan yerel seçimlerin İstanbul’da yenilenmesini konu edinmektedir. Bu açıdan İtalyanca “Türk usulü, Türk tarzı” anlamına gelen “*Alla Turca*” kelimesi başlık olarak kullanılmıştır. Başlıktan yazının Türklerle ilgili olduğu anlaşılabilir; ancak yazının konusunun ne olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. *Alla Turca* ifadesi, II. Viyana Kuşatmasını müteakiben Türk mehter ve yeniçeri müziğinin Avrupa müziğine tesiri sonucunda ortaya çıkan sanat akımını anlatmaktadır (Kalyoncu, 2005: 310). Batı dilleri kadar Türk diline de alaturka olarak yerleşmiş bu kelime, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde¹⁷³; “eski Türk gelenek, görenek, töre ve hayatına uygun; Doğuluca, alafranga karşıtı” anlamlarının yanı sıra mecazi olarak düzensiz ve yöntemsiz anlamları ile açıklanmıştır. Bu bağlamda başlık, Türk’e özgü ve Batı tipi demokrasiden uzak anlamını karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Yazının online platformdaki başlığı ise “*Demokratie à la turca*” “*Türk Tipi/Usulü Demokrasi*”dir. Bu başlıkta da Türkiye’de uygulanan demokrasinin Türk’e özgü olduğu ve Batılı demokrasi anlayışından uzak olduğu imâ edilmiştir. Başlıkta “Türk” kimliğine bir gönderme yapılarak Türkiye’deki demokratik hayatın işleyişine ilişkin bir eleştiri getirilmiştir.

¹⁷³ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 25 Ekim 2023.

Web sayfasında köşe yazısı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın fotoğrafı ile birlikte sunulmuştur. Erdoğan, fotoğrafta oy kullandıktan sonra paravandan çıkarken görülmektedir. İki perdeyi aralayan Erdoğan'ın sert ve yorgun yüz ifadesi, seçim sonuçlarından memnun olmadığına ilişkin bir anlam oluşturmaktadır. Fotoğraf, Hermann'ın değerlendirmesini görsel olarak desteklemektedir. Fotoğrafın hemen altında yer alan ve aynı zamanda yazıya spot mahiyetinde bold puntolarla dâhil olan *“Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "isteklerinden" birine karşı çıkmaya kim cesaret edebilir? Ancak AKP, başarısız yerel seçimlerin ardından yaptığı eylemlerle kendine zarar veriyor olabilir.”* ifadeleri ile de yazarın olaya bakışı yansıtılmıştır. Buna göre yazar, *“Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "isteklerinden" birine karşı çıkmaya kim cesaret edebilir?”* sorusu ile Erdoğan'ın otoritesine vurgu yaptığı kadar bunun karşı çıkılamaz bir otorite olduğunun da altını çizmiştir. Bu ifade başlık ve görsel ile birlikte okunduğunda Türk tipi demokrasinin; “karşı çıkılamaz” bir gücün seçimle gelmesi anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Türk usulü demokrasiden neyi kastettiğini yazının giriş kısmında şöyle izah etmektedir:

Türk usulü demokrasi şu şekilde işliyor: İstenen sonuç elde edilene kadar seçimlerin tekrarlanması. Bu yöntem 2015 yılında da işe yaramıştı. Erdoğan o yıl Mecliste kaybettiği çoğunluğu daha sonra tekrarlanan seçimde yeniden elde etmişti. Seçim tekrarlanana kadar ise Türk hükümeti Kürt ihtilafını alevlendirmişti. Ülkede oluşan yeni istikrarsızlık ortamı nedeniyle tekrarlanan seçimlerde AKP yeniden çoğunluğu elde etmişti.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Hermann, Türk usulü demokrasinin tek bir gücün seçimler aracılığı ile yönetsel erki elde etmesi ve bu gücü elde edene kadar gerekirse seçimleri tekrar ettirmesi olarak değerlendirmiştir. Hermann retorik açıdan bu savını desteklemek üzere 2015 yılı genel seçimlerinin yinelenmesini göstermiştir. Yazının devamında da, Türkiye’de seçimlerin yinelenmesi ile ülkede istikrarsızlık oluştuğu, muhalefet aleyhinde yapılan kampanyalarla da sonucun hükümet lehine değiştiği belirtilmiştir. Yüksek Seçim Kurulu üzerine baskı kurulduğu ve Erdoğan'ın taleplerine kimsenin itiraz edemediğinin altı çizilerek spottaki ifade tekrar edilmiştir. Hermann, hem devlet kurumları hem propaganda faaliyetleri hem de siyasi belirsizlik neticesinde Erdoğan'ın seçimi aldığını ifade ederek savını temellendirmiştir.

Köşe yazısında seçilen kelimelere bakıldığında yazının başlığında kullanılan “Alla Turca” ifadesi ile geçmişle bir bağ kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu ifade ile monarşik düzenin geçerli olduğu dönemlere atfen günümüz Türkiye’indeki yönetim

yapısının bu düzenin bir devamı niteliğinde olduğu mesajı verilmiştir. Aynı zamanda “*Demokratie alla turca*” yani “*Türk usulü demokrasi*” kavramı ile de Türkiye’de uygulanan demokrasinin Batı tipi demokrasi olmadığı vurgulanmıştır. Yine “*Erdoğan’ın isteklerine kim karşı gelebilir?*” cümlesinin hem yazının spotunda hem de metnin içinde tekrar edilmesi yazının Türklerin Batı tipi demokrasiden uzak olduğu ve yönetsel erkin baskıyla elde tutulduğu ana fikrini desteklemektedir. Bu söylem, 15. ve 16. yüzyıllarda Türk yönetim anlayışıyla ilgili daha çok tiranlık 18. ve 19. oryantalist söylemlerde ise despotizm olarak karşılaşılan söylemle benzerlik hatta bir devamlılık göstermektedir. Buna göre Türkler cumhuriyet rejimi ile yönetilse de özünde Batı tarzı bir demokrasi anlayışından uzaktır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı’nın İstanbul’daki seçimlerin yenilenmesi kararına karşı kimsenin itiraz edemeyeceği söylemi, seyahatnamelerde, anı ve gözlemlerde sıklıkla dile getirilen ve Avrupa kolektif belleğine yer etmiş Türk hükümdarlarına gösterilen mutlak itaat kavramını anımsatmaktadır. “*Demokratie à la turca*” tabiri de bu anlayışı yazının başından sonuna kadar çerçeveleyen ve tamamlayan bir nitelik taşımaktadır.

4.3.3.10. Die Tageszeitung Gazetesi (2019)

Elisabeth Kimmerle ve Ebru Taşdemir tarafından kaleme alınan “*Türkiye Üzerine Haber Yazma Kılavuzu*¹⁷⁴” başlıklı köşe yazısı, 19 Ocak 2019 tarihinde yayımlanmıştır. Gazetede Elisabeth Kimmerle¹⁷⁵’ye ilişkin olarak Freiburg, Leipzig ve İstanbul’da felsefe, Almanca ve gazetecilik eğitimi aldığı bilgisi yer almaktadır. Köşe yazısı, Alman medyasında Türklerle ilgili haberlerin kalıp ifade ve yargılarla yazılmasına ilişkin içerden bir perspektif sunması nedeniyle örnekleme dahil edilmiştir.

Başlıktan, Türkiye hakkında haber yazımında kılavuzluk edecek bilgilerin yazıda yer aldığı bilgisi alınmaktadır. Ancak köşe yazısı, Alman basınında çıkan Türkiye ile ilgili haberlere eleştirel bir değerlendirme niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda metin, kılavuz olmaktan çok Türkiye ile ilgili haberlerdeki ortak noktaları dile getirerek belirli bir perspektiften haberlerin yazıldığına dikkat çekmekte ve bu konuyu gündeme taşımaktadır.

¹⁷⁴ <https://gazete.taz.de/article/index.html%3Farticle=!5564110.html> Erişim Tarihi: 28 Ekim 2023.

¹⁷⁵ <https://taz.de/Elisabeth-Kimmerle/!a36597/> Erişim Tarihi: 28 Ekim 2023.

Spotta; “*Parçası olduğumuz yabancı basında Türkiye üzerine çıkan haberlerle ve elbette kendimizle dalga geçen bir yazı hazırladık.*” şeklinde yer alan ifade ile başlık açıklanmış ve yazının mahiyetinin mizah unsurları taşıdığıının altı çizilmiştir.

Köşe yazısının girişinde; Türkiye’ye ilişkin haberlerde olması gerekenlere ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre Türkiye’nin zıtlıklarla dolu bir ülke olduğu ve bu sebeple yazılarda mutlaka bu zıtlıkların öne çıkarılması gerektiği ironik bir dil kullanılarak verilmiştir. Örneğin; “*Türkiye üzerine haber yazarken zıtlıkları abartarak anlatmaktan sakın çekinmeyin zira okuyucular sizi ancak bu şekilde anlar. Mümkün olduğunca çok karşıtlık içeren örnek bulun: Laik kesime karşı İslami kesim, modern kentli nüfusa karşı geleneksel kırsal nüfus, muhaliflere karşı AKP seçmenleri.*” gibi zıtlık içeren sembolik anlatımların, Türkiye ile ilgili haberlerin ortak özelliği olduğu vurgulanmıştır. Benzer şekilde bu durum aşağıda yer alan ifadelerde de görülmektedir:

Okurun gözündeki doğru atmosferi uyandırmak için araya oryantal görünümlü sahneler serpiştirin. Sultanahmet Camii’nin silüetinin arkasından güneş rengarenk batarken bir müezzin ezan okusun, taksi şoförleri sıkışık trafikte korna çalsın ve pazarcılar bağırış çağırış içinde sebze meyve satsın. Bu sayede okuyucunun gözündeki renkli, gürültülü ve karmaşa dolu bir telaş canlandırılacaktır. Osmanlı sultanlarını, yıkılmış imparatorluğun ihtişamını ve sefaletini de mevzu bahis ederseniz aradığınız “doğu hissi” oluşur.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kimmerle ve Taşdemir, Doğu denilen “ortak” coğrafyada karşılaşılan unsurların birbirine benzer, kaotik, renkli ve belirsiz oluşuna dair imgelemin, haber metinlerine ne şekilde yerleştirildiğini resmetmiştir. Yazıda vurgulanan “*aradığınız Doğu hissi*” ifadesi, özelde Almanya genelde Avrupa basınında, Türkiye ve Türklerin “Doğu” dünyasının bir parçası olarak gösterilmesinin hangi imgeler ve kelimeler aracılığıyla gerçekleştiğini göstermesi bakımından kayda değer bir yere sahiptir. Alışılmış ya da kanıksanmış bir görme biçiminin bir tezahürü olarak Türkiye’yi belirli bir coğrafi alana kodlayan kelimeler ve betimlemeler, Batılı okurun aradığı “Doğu hissi”ni yaratmaktadır.

Haber metinlerinde özellikle tarihsel imgelerin toplumsal bir devamlılık üzerine değil de modernite karşıtı yaratacak şekilde konumlandırılması, Türklere ve Türkiye’ye yönelik olay ve olguların okunması ve değerlendirilmesinin belirli söylemsel çerçevelerle inşa edilmesinin nedenini de açıklamaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin İstanbul’dan ibaret sayılması ve İstanbul’un da boğazla özdeşleşmesi yine

yazıda öne çıkan unsurlar arasındadır. Kimmerle ve Taşdemir, Alman basınında sıklıkla karşılaşılan Türkiye yerine “boğazdaki devlet” “boğazdaki güç” gibi nitelendirme ifadelerine de dikkat çekerek özellikle Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın da hem tarihsel imgeleri hatırlatmak hem de modernite karşı konumu vurgulamak adına kullanıldığını kaydetmişlerdir. Yazarlar bu durumu şöyle açıklamıştır:

Röportaj yaptığınız kişiyi atmosferin merkezine yerleştirin; ince belli bardaktaki çayını höpürdetsin, durmadan sigara içsin ve tespîh çeksin. Okurun başrol oyuncunuzu gözünde canlandırması için dış mekânı da betimleyin: Kadınlar mümkünse her zaman zarîf ve narin ancak şaşırtıcı biçimde güçlü (zıtlığa dikkat!) olsun. Erkeklerse tercihen bıyıklı olmalı. Cümle sonlarından “inşallah” eksik edilmemeli. Nüfusun yüzde 99’unun Müslüman olduğunu hatırlatın. İktidar partisinin Atatürk’ün seküler hareketine karşı kazandığı zaferi, ülkeyi Orta Çağ karanlığına gerileten yükselişini yazın. Her durumu Erdoğan üzerinden açıklayın: Kötü adamların en kötüsü. Ondan bahsederken ön adını ve unvanını boş verin gitsin. Bunun yerine ona güzel lakaplar takabilirsiniz. Ona “Boğaz’ın Sultanı” ya da “Sınırsız güç hayalleri kuran bir diktatör” deyin. Boğaz’daki bu şehrin Doğu ile Batı, Şark ile Garp arasındaki köprü olduğunu yazsanız yeter.

Yazarların altını çizdiği haber metnindeki Türk stereotipi ve Türkiye tasviri, 19. yüzyıl oryantalist seyyahların Türkiye günlüklerinde anlattıkları imgelerle benzer nitelikler taşımaktadır. Tespîh çeken, sigara içen, ince belli bardaktan çay içen bıyıklı Türk erkeği imgesi ile kahve ve nargile eşliğinde tespîh çeken sakallı, bıyıklı, ehlikeyif 19. yüzyıl Osmanlı Türk imgesi bir devamlılık arz etmektedir. Kimmerle’nin “zarîf, narin ama güçlü” Türk kadını vurgusu da yine oryantalist tasavvurdaki Türk kadını stereotipine benzer nitelikler taşımaktadır.

Kimmerle ve Taşdemir, Türkiye’deki Türklerle ilgili imgelem ve söylemin inşası ile birlikte Almanya’da ikamet eden Türklerle ilgili de basının yaklaşımına ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmışlardır:

Almanya’daki Türkiye kökenlilerden bahsediliyorsa Erdoğan’ın güneş gözlüklü bir fotoğrafı ve arka planda minarelerin olduğu bir fotoğrafın modası hiçbir zaman geçmez. Alternatif olarak, yan yana duran ve ellerinde bir Türk ve bir Alman bayrağı tutan başörtülü iki teyze de olabilir. Bu arada konusu açılmışken eğer Türkiye hakkında yazıyorsanız, Almanya’daki Türkiye kökenliler hakkında da kolayca yazabilirsiniz. İki ayrı dünya arasında yaşayan insanların ortadan ikiye bölünmüşlüklerini ortaya çıkarın. Buna ek olarak Almanya’daki Türkiyelilerin entegrasyonunu ‘memleket’ ve ‘hemşehrilik’ gibi ifadeler üzerinden açıklamayı deneyin. Ve eğer Almanya’daki Türkiyeliler hakkında yazıyorsanız, İslam ve Türk kültürü hakkındaki bilginizi konuşturun. Bunu Kur’an’dan bir sureyle taçlandırın. Var gücünüzle Almanya’daki Türkiyelilerin

üçte ikisinin Erdoğan'a oy verdiğini vurgulayın; nasıl olsa kimse saymaya kalkmayacak. Bunu yaparken taksicilerin, döner satıcılarının ve kuaförlerin Erdoğan hakkındaki fikrini sormayı unutmayın. Okurlar bunu bilmek ister! Bütün gün "Karışık mı olsun?" diye soran dönerci, Türkiye'nin iç politikasına ilişkin bilgisini paylaşmaktan tabii ki mutluluk duyacaktır. Döner standında çekilecek güzel fotoğraflar da cabası!

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Alman basınında özellikle Almanya'da yaşayan Türklerle ilgili haberlerde de zıtlıklardan hareket edildiği ve sembolik anlamlara gönderme yapan fotoğraf ve tasvirlerle metinlerin oluşturulduğuna dikkat çekilmiştir. Bu haberlerde Türklerle ilgili; döner, bıyık, bayrak, başörtülü kadın gibi dinî, siyasi ve ekonomik olarak Türklerin toplumdaki rol ve statülerine ilişkin anlamları taşıyan stereotipler ve betimlemeler yapılmaktadır. Bu bağlamda Türk deyince belirli stereotiplerin haber metinlerinde devreye girdiği ve bu stereotipler aracılığıyla belirli klişelerin ve imajların sürekli olarak yinelendiği ifade edilmiştir. Ayrıca metinde Türkiye'deki basın özgürlüğü, cinsel özgürlük, kadın hakları ve siyasi muhalifler konularında da taraflı bir tutum sergilendiği dile getirilmiştir. Köşe yazısının sonunda; Türkiye hakkında haber yapılırken belirli stereotiplerin ve basit şemaların kullanıldığı vurgulanarak bu habercilik anlayışının, Türkiye'deki toplumsal farklılıkları görmezden geldiği ifade edilmiştir.

Alman medyasında Türklerle ilgili haber metinlerinde Türkiye'nin durumunun kötüye-uçuruma doğru gideceği şeklinde değerlendirmelerin de sıklıkla bulunduğu yazarların haber metinlerinde dikkat çektiği noktalardan birini oluşturmaktadır. Yazarlar bu durumu; *"Türkiye'nin geleceğinin karanlık ve belirsiz olduğu saptamasında bulunun. Ülkenin nereye gittiği sorusunu ortaya atın: Türkiye quo vadis? Böylece Türkiye hakkındaki düzenlediğiniz panel veya yeni çıkacak kitabınız için mükemmel başlığı da bulmuş olursunuz."* diyerek izah etmişlerdir. Bu değerlendirme, Türkiye ve Türklerle ilgili olay ve olguların belirli bir görme biçimiyle haberleştirilmesinin ve gazetecilerin olumsuz başlıklarla konuları aktarmasının ideolojik olduğu kadar ticari gerekçelerle de yapıldığını açıklaması bakımından kayda değer bir nitelik taşımaktadır.

Köşe yazısı; Alman basınının Türkleri ve Türkiye'yi görme biçimine dair içerden bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Bu görme biçiminin klasik bir Şark okuması olduğu ve haber metinlerinin seçilen kelimeler, tasvirler, kullanılan görsel unsurlarla Batı'nın ötekisi olarak; kalabalık, kaotik, düzensiz, bölünmüş, despotik, geleneksel,

oryantal vb. imgelerle pekiştirildiği yazının temel söylemini ve bağlamını oluşturmaktadır. Bu çerçevede köşe yazısının retoriki de; Türkler ve Türkiye ile ilgili haber metinlerinin farklılıkları görmezden gelen, stereotipler ve klişelerle işlediğine, hem oryantalist hem de tarihsel süreçten gelen imgelerin sürekli yinelendiği üzerine kuruludur. Retorik, betimlemeler ve haber metinlerinde kullanılan klişelerle örneklenmiştir. Retoriki desteklemek üzere kullanılan görselde; arkasında yer alan haritada Türkiye’yi gösteren bıyıklı bir erkeğin fotoğrafı kullanılmıştır. Ancak görseldeki erkek, renkli gözleri ve açık ten rengi ile daha çok bir Avrupalıya benzemektedir. Bu açıdan fotoğraf da yazının mahiyetine uygun şekilde ironi içermektedir. Fotoğraf altında ise fotoğrafın sembolik olarak konulduğu bilgisi yer almaktadır.

“*Türkiye Üzerine Haber Yazma Kılavuzu*” başlıklı yazı, Alman medyasında yer alan haber metinlerinde Türkiye ve Türklerle ilgili kalıp yargıları, klişeleri, birbirini tekrar eden ve pekiştiren imgeleri göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Yazarın da dikkat çektiği Almanya basınında Türkiye’den özellikle “*İstanbul ve boğaz*” olarak bahsedilmesi, 18. ve 19. yüzyıllardaki perspektifin çok da değişmediğini, Türkiye’nin gücünün İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden tanımlandığını göstermektedir. Benzer şekilde Türkiye’nin İstanbul’la sınırlandırılması, coğrafi olarak topraklarının geri kalanı ile ilgili haberlerin görmezden gelindiğini ve Türkiye’deki çeşitliliklerin ve farklılıkların yok sayılarak tekilleştirildiğini ifade etmektedir. Ayrıca Türklerle ilgili geçmişten gelen stereotiplerin büyük bir değişikliğe uğramadan kullanıldığını, bu anlamda geçmişle şimdi arasında imgesel bir devamlılıktan bahsetmenin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu devamlılık Türkiye’deki Türklerle sınırlı kalmayıp Almanya içinde yaşayan Türkleri de kapsamakta, belirli stereotipler ve yargılarla kodlanarak, Türklerin toplumsal statü ve rolleri pekiştirilmektedir. Bu bağlamda köşe yazısı, Almanya medyasının Türk’e ve Türkiye’ye bakışının, oryantal imgeleri tekrar ve tekrar üreterek, kanıksanmış ve yanıltıcı bir perspektiften sunduğuna yönelik içerden bir eleştiri yazısı olma niteliği taşımaktadır.

4.4. Avusturya Medyasında Türklerle İlgili Haberlerin Analizi

Avusturya, Avrupa ülkeleri içerisinde gazete çıkma yoğunluğu yüksek ülkeler arasında yer almaktadır. Statista¹⁷⁶ araştırma verilerine göre Avusturya'da 277 gazete ve haftalık dergi yayın hayatına devam etmektedir. 2021 yılı verilerine göre Avusturya'da sadece günlük gazeteler 4,2 milyon kişiye yani Avusturya nüfusunun yarısından biraz fazlasına ulaşmaktadır¹⁷⁷. Avusturya'daki günlük gazetelerin nüfusun (14 yaş ve üzeri) yüzde 51,9'una ulaştığı Statista'nın 2023¹⁷⁸ verilerinde yer almaktadır. Bu açıdan Avusturya'da gazetelerin etkin ve okunma oranının yüksek olduğu söylenebilir.

Avusturya'nın resmi web sitesi <https://www.statistik.at/>'de yayımlanan eyalet bazlı verilerde ise Niederösterreich'da (Aşağı Avusturya) toplamda 66 gazete, Viyana'da ise 57 gazete çıkmaktadır. 2021¹⁷⁹ yılında yapılan ölçümlere göre Avusturya'da online olarak erişimde sırasıyla; Neue Kronen-Zeitung (yüzde 30), Kleine Zeitung (yüzde 9,3), Heute (Yüzde 9,3) Der Standart (yüzde 7,2), Die Press (yüzde 3,8) orana sahiptir. Yine Statista¹⁸⁰'nın verilerine göre Avusturya'da en yüksek tiraja sahip gazete 1,71 milyon okuyucuyla Kronen Zeitung gazetesidir. Bu gazeteyi 708.000 okuyucuyla Kleine Zeitung gazetesi takip etmektedir. Bu gazeteleri¹⁸¹; Heute, Österreich, Kurier, Tiroler Tageszeitung, Oberösterreichische Nachrichten, Der Standard, Die Presse, Vorarlberger Nachrichten, Salzburger Nachrichten, Neue Vorarlberger Tageszeitung takip etmektedir.

Avusturya'da yayımlanan ulusal gazeteler arasında örneklemin uygulanacağı gazeteleri belirlerken öncelikli olarak 2015 yılında Türklerle ilgili en çok haberin yer aldığı gazeteler tespit edilmiştir. Bu kapsamda; Der Standart, Kurier, Wiener Zeitung, Die Presse, Kronen Zeitung ve Kleine Zeitung gazetelerinin Türklerle ilgili haberlere sıklıkla yer verdikleri anlaşılmıştır. Ulusal gazetelerden tezin amaçlı örneklemine uygun olan haberleri yayımlayan ve farklı ideolojileri temsil eden gazeteler seçilmiştir.

¹⁷⁶ <https://de.statista.com/themen/3515/zeitungen-in-oesterreich/#editorsPicks> Erişim: 29 Şubat 2024.

¹⁷⁷ <https://de.statista.com/themen/3515/zeitungen-in-oesterreich/#editorsPicks> Erişim: 29 Şubat 2024.

¹⁷⁸ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/307036/umfrage/nettoreichweiten-der-tageszeitungen-in-oesterreich-nach-zeitungen/> Erişim: 29 Şubat 2024.

¹⁷⁹ <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/kultur/buecher-und-presse> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

¹⁸⁰ <https://de.statista.com/themen/3515/zeitungen-in-oesterreich/#topicOverview> Erişim: 29 Şubat 2024.

¹⁸¹ https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_%C3%B6sterreichischer_Zeitungen_und_Zeitschriften#Onlinezeitungen Erişim: 29 Şubat 2024.

Bu kriterler çerçevesinde sağ-muhafazakâr ideolojiyi temsilen Die Press, liberal solu temsilen Der Standart gazeteleri belirlenmiştir. Her gazeteden her yıl için bir köşe yazısı-makale ve bir haber metni tezin örnekleme çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda örnekleme dâhil edilen her gazete için 2015-2019 yılları arasını kapsayan 5 yıllık periyotta 10 haber ve 10 köşe yazısı eleştirel söylem analizi ile incelenmiştir. Araştırma kapsamına Türk kökenli gazetecilerin haber ve köşe yazıları dâhil edilmemiştir.

Avusturya basını Türkiye ve Türklerle ilgili haberleri yakından takip etmektedir. Türkiye ile ilgili güncel, siyasi, politik, ekonomik ve sosyal içerikli pek çok haber Avusturya gazetelerinde yer almaktadır. Türkiye'deki gelişmelerin yakinen takip edilmesinde gazetelerin çoğunun Türkiye ya da Ortadoğu temsilcisi bulundurmasının etkisi vardır. Die Press'de Susanne Güstane, Wolfgang Böhm, Thomas Seibert, Jürgen Gottschlich sıklıkla Türkiye ile ilgili haberleri yayımlanan gazetecilerdir. Der Standart'ta Türkiye ile ilgili yazıları çıkan muhabirler; Markus Bernath, Philipp Mattheis, Ulrich von Schwerin ve köşe yazılarıyla Hans Rauscher'dir. Bu gazetecilerden bir kısmı aynı zamanda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yayımlanan gazetelerde de yazmaktadırlar. Örneğin Susanne Güstane Alman Die Tageszeitung, Amerika'dan yayın yapan Al-Monitor ve yine Avusturya'nın önde gelen gazetelerinden Klein Zeitung ve Die Press'de yazılar yazmaktadır. Benzer şekilde Markus Bernath da Der Standart dışında İsveç gazetesi olan Neue Zürcher Zeitung (NZZ) ve Alman Der Tagesspiegel ile İsviçre Radyo ve TV kanallarından SRF'nin internet sayfasında yazmaktadır. Philipp Mattheis ise 2015-2019 tarihleri arasında İstanbul'da Ortadoğu muhabiri olarak çalışmıştır. Alman haftalık dergi Stern'de yazıları yayımlanmaktadır aynı zamanda hem Der Standart'ta hem Alman gazetesi Die Welt'te yazmaktadır. Thomas Seibert, Alman gazetesi Der Tagesspiegel'de, Al-Monitor'de ve Independent Türkiye'de çalışmaktadır. Jürgen Gottschlich ise hem Der Standart'ta hem de Alman basınından Die Tageszeitung gazetesinde düzenli yazılar kaleme almaktadır. Bu gazetecilerin yanı sıra Türkiye ve Türklerle ilgili gazetelerde yazıları yayımlanan Türk kökenli gazeteciler bulunmaktadır. Özellikle Die Press'de Duygu Özkan ve Köksal Baltacı'nın gazetede düzenli olarak yazıları yayımlanmaktadır. Duygu Özkan ve Köksal Baltacı'nın Türkiye ve Avusturya'da yaşayan Türklerle ilgili ele aldıkları konularda Türk perspektifini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı veri tabanında haber örnekleme dâhil edilen gazetelerin yıl bazlı dökümleri alındığında araştırmanın gerçekleştirildiği 2015-2019 tarihleri arasındaki zaman diliminde Türkler ve Türkiye hakkında başlıca şu konular gündeme geldiği tespit edilmiştir:

- Suriye iç savaşını müteakiben mülteci akınının durdurulmasına yönelik işbirliği müzakereleri

- Türkiye’de basın özgürlüğü

- 1915 yılı “Ermeni Tehciri” 100. yıl dönümü, Papa’nın “soykırım” ifadesinin kullanması ve Avusturya Ulusal Meclisinde yer alan altı partinin “ Ermeni Tehcirini bir “Soykırım” olarak niteleyen bildiriye okuması ve saygı duruşunda bulunmaları, Türkiye Devleti’nin resmi tepkisi ile Türk derneklerinin bu duruma tepkileri

- Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu illerini etkileyen şiddet olayları

- Avusturya içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı görev yapan imamların durumu

- Çifte vatandaşlık meselesi

- Terör saldırıları

- Türkiye’de adalet sistemi

- Avusturya’da yaşayan Türklerle ilgili araştırmalar

- Türkiye-AB üyelik müzakereleri

Yıl bazlı dökümlerde örnekleme dâhil edilen gazetelerde Türkiye ve Türkler hakkındaki olay ve durumların yakinen takip edildiği tespit edilmiştir. Türkiye iç ve dış siyasetine ilişkin gelişmeler düzenli olarak gazetelerde haberleştirilmiştir. Çıkan haber metinleri ve köşe yazıları okunduğunda Türkiye’deki gelişmelerle Avusturya’daki Türkler arasında sıklıkla ilişki kurulduğu görülmüştür. Özellikle Türkiye’deki seçimlerin Avusturya iç siyasetine olan etkisi haber metinleri aracılığıyla izlenebilmektedir. Avusturya’daki Türklerin Türkiye’deki hükümeti siyasi olarak desteklemesi gazetelerde çokça tartışılmıştır.

Türklerin Avusturya gazetelerinde yakından takip edilmeleri yeni bir olgu değildir. Araştırmanın Avusturya kolektif belleğinde Türk imgesine ilişkin literatür

taramasında ifade edildiği üzere 14. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıla kadar devam eden Türk tehdidi, günlük gazetelerin yayımlanmasında önemli bir etken olmuştur. Habsburg Krallığında yayımlanan haber kağıtları, raporlar ve gazeteler, Türklerin askerî ve siyasi harekâtları hakkında bilgi vermiş halkı ve yönetimi uyarıcı yayınlar yapılmıştır. Bu bağlamda Türklerin Avusturya kolektif belleği açısından taşıdığı anlam derin ve köklüdür. Avusturya için Türkiye ve Türkler, uzunca bir süre yakın askerî tehdit unsuru olmuştur. Türklerin Viyana önlerinde mağlup edilmeleri neticesinde Habsburglar-Türkler arasındaki ilişkinin niteliği de değişmiş, Türkler tehdit unsuru olmaktan çıkarak taklit edilecek kültüre dönüşmüş, imparatorlukların parçalanması sürecinde de kader ortaklığı aynı tarafta I. Dünya Savaşı'na katılmalarını tesis etmiştir. Türk işçilerin Avusturya'da 1960'lardan itibaren çalışma hayatına dâhil olmaları ile iki toplum arasındaki ilişki de değişmiş ve asimetri açılmıştır. Çalışmaya giden Türk işçilerin sosyo-ekonomik hayatta alt gelir gruplarından olmalarının etkisi ile geçmişin yükünün sembolik anlamda taşıyıcısı olmuşlardır. Türkler haber metinlerinde; suç ve eğitimsizlikle ilişkilendirilmişlerdir. Ancak Avusturya'daki Türkler sadece ülke içi konularda haberleştirilmemişler aynı zamanda Türkiye ile ilgili özellikle diplomatik konularda da haberleştirilmişlerdir. Bu açıdan hem ülkede vatandaş statüsü kazanmış olan Türk kökenlilerle ilgili haberler hem de Türkiye ile haberler güncel Türk algısının şekillenmesinde etkili olmaktadır.

4.4.1. Avusturya Gazete Bilgileri

4.4.1.1. Der Standart Gazetesi

Der Standart Gazetesi¹⁸² Avusturya'nın önde gelen ulusal ve günlük gazetelerinden biridir. 1988 yılında Avusturya'nın New York Times'ı¹⁸³ olacağı iddiasıyla Oscar Bronner tarafından Viyana'da yayın hayatına başlayan gazete, liberal sol ideolojik çizgide yayın yapmaktadır. Der Standart¹⁸⁴'ın web sayfasında verilen bilgilere göre; Der Standart'ın pazar payı yüzde 7'dir. 1995 yılında internette Almanca yayımlanan ilk günlük gazete olma özelliğini taşıdığı belirtilen Der Standart'ın web sayfasına günlük yüzde 33,8 oranında ve ayda 2,5 milyon kullanıcı erişmektedir. Eurotopics¹⁸⁵'in 2019 yılı verilerine göre gazetenin basılı tirajı 70 bin iken web

¹⁸² <http://www.derstandard.at> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

¹⁸³ <https://www.eurotopics.net/tr/148488/der-standard> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

¹⁸⁴ <https://about.derstandard.at/unternehmen/standard-medien-ag/> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

¹⁸⁵ <https://www.eurotopics.net/tr/148488/der-standard#> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

sayfasının erişimi 30-40 milyon arasında tespit edilmiştir. Gazete, 1 Ocak 2017 yılından itibaren STANDARD Medien AG şirketinin yönetim kurulu üyelerinden Alexander Mitteräcker tarafından yönetilmektedir.

Tüm içeriklerini ücretsiz sunan gazetenin nispeten genç, eğitilmiş ve şehirli bir hedef kitlesi bulunmaktadır. Gazetenin paylaştığı istatistiklere¹⁸⁶ göre kadınlar basılı gazetenin okuyucularının yüzde 44'ünü, online okuyucunun ise yüzde 53'ünü oluşturmaktadır. Üniversite mezunları gazetenin internet okuyucularının yüzde 40'ını, basılı halinin ise yüzde 59'unu oluşturmaktadır.

Gazetenin, gazetecilik mesleğinin icrasında öncelikli ilkesi “bağımsızlık” olarak ifade edilmiştir. Gazetede görev alan her bir muhabirin Avusturya basın meslek ilkelerinin yer aldığı yönergelerle uygun davranmakla yükümlü olduğu ve Avusturya'daki fikir ve bilgi oluşumunda sorumluluk bilinci ile hareket ettiği belirtilmektedir. Meslek etiği ilkelerinin yanı sıra gazetenin bir şirket olmasından dolayı gazetecilerin ve editörlerin özellikle çıkar grupları ile ilişkilerine yönelik mesleki düzenlemeler sitede¹⁸⁷ yer almaktadır.

4.4.1.2. Die Press Gazetesi

Die Press gazetesi 1848 yılında Avusturya'da yayın hayatına başlamıştır. Muhafazakâr ve liberal bir çizgide yayın yapmaktadır. Styria Media Group şirketine ait olan gazetenin 2009 yılından itibaren çıkarılan Die Presse am Sonntag isimli bir Pazar gazetesi de bulunmaktadır. Web sayfasında içeriklerinin büyük bir kısmına ücretsiz erişim sağlanmaktadır. 2019 yılı verilerine¹⁸⁸ göre günlük 76 bin okuru bulunan gazetenin web sayfasının 5 milyon ile 10 milyon arasında ziyaretçi sayısı bulunmaktadır.

Web¹⁸⁹ sayfasında gazetenin yayın hayatındaki duruşu, siyasi partilerden bağımsız burjuva-liberal görüşler çerçevesinde; çok partili sistemi ve hukukun üstünlüğüne dayalı parlamenter demokrasiyi savunan, kişisel haklara, sosyal adalet ilkelerine ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirirken özel mülkiyeti koruyan,

¹⁸⁶ <https://about.derstandard.at/redaktion/gebildet-jung-urban-und-mobil-unsere-leser-und-user-von-print-und-online/> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

¹⁸⁷ <https://about.derstandard.at/redaktion/leitlinien-zur-sicherung-der-journalistischen-unabhaengigkeit-bei-der-standard/> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

¹⁸⁸ <https://www.eurotopics.net/tr/148502/die-presse> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

¹⁸⁹ <https://www.diepresse.com/767364/offenlegung-fuer-die-presse> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

sosyal piyasa ekonomisinin ilkelerine, serbest girişimciliğe ve rekabetçiliğe önem veren olarak ifade edilmiştir. 1848 yılındaki devrim çağında kurulmuş olan gazete, burjuva ve serbest piyasa ekonomisinden yana bir yaklaşımı benimsediğini ilan etmiştir. Bununla birlikte temel hak ve özgürlüklere, demokratik anayasal düzeni tehlikeye atacak her türlü çabaya karşı mücadele edeceğini, tüm Die Press okurlarının tüm olaylar hakkında objektif ve mümkün olduğunca eksiksiz bilgilendireceğini gazetecilik görev ve sorumlulukları kapsamında beyan etmiştir.

4.4.2. Avusturya Haber Metinleri Eleştirel Söylem Analizleri

4.4.2.1 Der Standart Gazetesi (2015)

“*Türkiye ‘Barbar Batıya’ Öfkeli*” başlıklı haber, 4 Eylül 2015 tarihinde Markus Bernath imzası ile yayımlanmıştır. Markus Bernath, gazetede düzenli olarak analiz ve köşe yazıları yazan dış haberler editörüdür. Bernath aynı zamanda gazetenin Türkiye muhabiri olarak görev yapmaktadır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haberin başlığından Türkiye’nin Batı olarak nitelendirilen Avrupa ülkelerine yönelik bir tepkisinin olduğu ve Batı’yı barbarlıkla itham ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Türkiye’nin tepkisinin hangi konuda ve ne ile ilgili olduğuna dair bir bilgi, başlıkta bulunmamaktadır. Bu bakımdan bir enformasyon eksiltiliminden söz etmek mümkündür. “Barbar Batı” nitelemesinin tırnak içerisine alınarak sunulması nitelemenin başkasına-Türkiye’ye ait olduğunu ve bir itham içerdiğini göstermektedir. Bununla birlikte başlıkta, Türkiye’nin Avrupalı okura “barbar” dediği öne çıkarılarak, haberin gövdesi okunmadan belirli bir çerçeve çizilmekte ve okurun habere bakışını yönlendirmektedir. Bu bağlamda başlık, Türklerin Avrupa ve Batı’yı “düşman” ,“öteki”, olarak algıladıkları izlenimine vurgu yapmaktadır.

Haberin spotunda; “*Boğularak Ölen Suriyeli Çocuk Aylan’ın Fotoğrafı Türkleri Şoke Etti ve Erdoğan’ın Avrupa’yı Azarlamasına Neden Oldu*” ifadesi yer almıştır. Spottan, haberin “Aylan bebek” olarak bilinen, Ege Denizi üzerinden Yunanistan’a kaçmak isterken boğulan Suriyeli küçük çocuğunun sahile vuran cesedi sonrasında Türkiye’nin tepkisiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu tepki, “*Erdoğan’ın Avrupa’yı azarlaması*” olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla başlıkta öne çıkarılan Türkiye’nin

Avrupa'ya karşı dostane olmayan tutumuna dair vurgu, Türklerin Avrupa'yı azarladıkları ifadesi ile güçlendirilmiştir. Spot, başlıktaki “Barbar Batı” nitelendirmesinin nedenini izah etmese de Türkiye'nin hangi konuda tepki verdiğini açıklamaktadır. Bu bağlamda spot, başlığı kısmen açıklamıştır. Başlıkla spot arasında genelden özele doğru hiyerarşik bir ilişki kurulmuştur. Ancak spot, olayın ne olduğuna ya da Türkiye'nin neden tepki verdiğine ilişkin asıl bilgiyi gizleyerek Türkiye'nin Batı'ya yönelik tepkisini öne çıkarmıştır.

Haberin girişinde ise Türk gazetelerinin haberi veriş şekline ilişkin değerlendirme yer almaktadır. Türk gazetelerinin çocuğun ceset görüntüsü üzerine “Barbar Batı” şeklinde büyük puntolarla başlık attığı belirtilerek, Türkiye'nin yakın ilişki içerisinde olduğu Macaristan'ın mültecilere yönelik engelleyici tutumunun da dehşet verici bulunduğunu Türk gazetelerinin haberleri üzerinden vermiştir. Giriş, yaşanan olayın ne olduğunu anlatmamakta buna karşın Türkiye'de bu olayın nasıl algılandığını izah etmektedir. Dolayısıyla ana olayın ne olduğu ve Türkiye'nin Avrupa'yı neden suçladığına dönük gerekçe açıklanmayarak enformasyon eksiltimine devam edilmiştir.

Haberin diğer alt başlıkları: “Yeni Dünya Düzeni” ve “1,8 Milyon Suriyeli Mülteci”dir. “Yeni Dünya Düzeni” alt başlığında Hürriyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök'ün Türk hükümetini eleştiren yazısından bahsedilirken, “1,8 Milyon Suriyeli Mülteci” başlığında ise Türkiye'deki mültecilere ilişkin istatistiklere yer verilmiştir. Tematik yapıda alt başlıklar, üst başlık ve spotun söylemini destekleyen nitelikte kullanılmış ve böylece haberin temel argümanını desteklenmiştir. Buna göre Türkiye ve Avrupa olmak üzere bir karşıtlık kurulmuştur. Biz (Avrupa) onlar (Türkiye-Türkler) ayrımı üzerinden barbarlık kavramı ele alınmıştır. Türkiye'nin Avrupa'yı “barbar” olarak tanımladığı ve Avrupa'yı azarladığı yönünde haberin ideolojik inşası başlık, spot, girişteki ifadelerle gerçekleştirilmiştir.

Haberde fotoğraflık unsur kullanılmamıştır.

Şematik Yapı

Haberdeki ana olay Suriyeli Aylan Kürdi isimli çocuğun Ege sahillerine vuran cesedi sonrasında Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın mülteci politikaları bağlamında Avrupa ülkelerine yönelik tepkisidir. Ana olaya spotta verilmiştir. Olayın haber değeri, Türkiye'nin Avrupa'ya gösterdiği tepkiden ileri gelmektedir. Haberin devamında

Erdoğan'ın tepkisi “Yeni Dünya Düzeni” alt başlığı altında; “*Erdoğan, mülteci trajedisiyle ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'nin reformuna da değindi; bu, gelişmekte olan ülkelerin devamlı gündeme getirdiği bir taleptir. Erdoğan, dünyadaki 196 devletin geleceğini Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinin belirleyemeyeceği eleştirisinde bulundu*” şeklinde ifade edilmiştir.

Habere değer atfettiren gerekçe aynı zamanda haberden üretilecek sonuçları da belirlediği için Türkiye'nin tepkisiyle ilgili sonuçlar da bu kısımdan anlaşılabilmektedir.

Buna göre;

- Türkler yaşanan olaydan şoke olmuşlar ve olayın sorumluluğunu Avrupa'da bulmuşlardır.
- Türkiye, Avrupa ülkelerinden farklı olarak gelişmekte olan bir ülkedir.
- Gelişmekte olan ülkeler her zaman BM Güvenlik Konseyi'nin yapısına itiraz ederler.
- Türkiye Avrupa ve Batı ülkelerine tepki gösterirken kendi ülkesindeki gazeteciler de Erdoğan'ı yaşanan olaylardan sorumlu tutmuşlardır.
- Yaşanan olayın asıl sorumlusu Erdoğan'dır. Erdoğan, haksız yere Avrupa'yı suçlamaktadır.
- Türkler olaylar karşısında duygusal tepkiler verirler. Öfkelenirler ve Avrupa'yı azarlarlar.

Art alan ve bağlam bilgisi açısından metin incelendiğinde metnin gövdesinde Aylan Kürdi ve ailesinin başına gelen olaylar hakkında kısa bir bilgilendirme yapıldığı tespit edilmiştir. Çocuğun ailesiyle bindikleri botun denizde battığı ve aileden sadece babanın hayatta kaldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte metnin sonuç paragrafında 2011 yılında başlayan Suriye Savaşı nedeniyle Türkiye'nin mültecilere kapılarını açtığı bilgisi ile ülkedeki mültecilere ilişkin istatistiki bilgiler verilmiştir. Ancak olayda AB'nin mülteci politikası, mültecilere karşı alınan sert güvenlik önlemleri ile Suriye'deki iç savaşın tarihsel bağlamı hakkında bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde yaşanan olayların akabinde yaşanan mülteci meselesinde “gelişmiş” ülkelerin rolü göz ardı edilerek sunulmuştur. Buna karşın

Türkiye ve Macaristan arasındaki yakınlık vurgulanarak olayın zemini Türk-Macar ilişkileri bağlamında daraltılarak Avrupa merkezinden uzaklaştırılmış ve Avrupa'nın mülteci meselesindeki rolü gizlenmiştir. Türk gazetecinin hükümete yönelik eleştirel yazısı üzerinden de esas sorumlunun Türkiye olduğu ifade edilmiştir. Böylece yerel bağdaşıklık kurulmuş ve olayın küresel yönü maskelenmiştir. Türklerin olaya ilişkin tepkisi de duygusal olarak gösterilmiştir.

Haber kaynağı muhabirin kendisidir. Olayın tarafları Avrupa ve Türkiye'dir. Avrupa tarafı adına görüşü alınan bir kaynak haberde bulunmamaktadır. Türkiye tarafından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ve Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun konuya ilişkin sözlerinden yapılan kısa alıntıların yanı sıra Türk kamuoyunun olayı nasıl algıladığına ilişkin gazete haberleri ve gazeteci Ertuğrul Özkök'ün yazısı kaynak olarak kullanılmıştır. Türk gazetelerinden hangisinin haberinden yola çıkılarak haberin başlığının atıldığına dair bir kaynak haberde gösterilmemiştir. "Türk gazeteleri" ifadesi ile genelleştirme yapılmış ve tüm Türk basınının Avrupa'yı "barbar" olarak nitelendirdiği algısı oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanı'nın sözlerinden alıntılanan kısım da haberin ideolojik işlevine hizmet etmiştir. Buna göre Erdoğan¹⁹⁰ ve Davutoğlu'nun¹⁹¹ "*Avrupa'nın vicdansız olduğunu ve Ege'deki mülteci ölümlerinin 'Avrupa'nın günahı' olduğunu söylediler*" cümlesi ile Türk yönetiminin Avrupa'yı günahkâr olmakla ve vicdansızlıkla suçladığı belirtilmiştir. Bu ifadelerin kime ait olduğunun (Erdoğan'a mı Davutoğlu'na mı?) tam olarak anlaşılmaması da bir genelleştirme yapıldığını göstermektedir. Muhabir, Türk hükümetinin tepkisini açıklamaları alıntılama yolu ile değil şahsi yorumları ile aktarmıştır. Böylece

¹⁹⁰ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, olayın yaşandığı 2 Eylül 2015 tarihinden bir gün sonra CNN International'dan Becky Anderson'la yaptığı söyleşide Anderson'ın "suçlu kim?" sorusuna cevaben "*Ben doğrusu tüm Batı dünyasını bu konuda suçlu buluyorum.*" şeklinde yanıt vermiştir. Erdoğan açıklamasının devamında Türkiye'nin Suriye'den gelenleri misafir ettiğini ancak Avrupalı ülkelerin Suriyelileri seçerek ülkelere alma tutumunda olduklarını ifade ederek eleştiride bulunmuştur. Erdoğan'ın konuya ilişkin ifadelerinde Batı ülkelerini barbarlıkla itham eden bir açıklaması bulunmamaktadır. Mülakatın tamamı için bkz. <https://www.tccb.gov.tr/mulakatlar/1709/34284/cnn-internationalin-cumhurbaskani-erdogan-ile-mulakati> Erişim Tarihi: 1 Mart 2024.

¹⁹¹ Ege Denizi'nden Yunanistan'a kaçmaya çalışırken bindikleri botlarının batması sonucunda vefat eden 12 kişiye yönelik dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu da 4 Eylül 2015 tarihinde bir açıklama yapmıştır. Davutoğlu açıklamasında; dünyanın büyük bir insanlık dramı ile karşı karşıya olduğunu, yıllardır görmezden gelinen Ortadoğu'daki krizlerin artık Avrupa sahillerine vurduğunu ifade etmiştir. Davutoğlu: "*Avrupalı liderlerin görmesi gereken gerçek şudur: Konu artık bir hukuk, siyaset, uluslararası denge meselesi değil insanlığın geleceği meselesidir.*" diyerek dünyaya merhamet ve adalet çağrısında bulunmuştur. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-davutoglundan-aylan-aciklamasi-29981099> Erişim Tarihi: 1 Mart 2024.

mülteciler meselesindeki trajediden çok Türk hükümetinin Avrupa'ya yönelik tepkisine dikkat çekilmiştir.

Mikro Yapı

Haberde kullanılan cümle yapıları incelendiğinde özellikle Türk tarafıyla ilgili cümlelerin aktif olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yaşanan gerilimin müsebbibi olarak Türk tarafının gösterilmesini sağlamıştır. Pasif yapıli cümleler Aylan Kürdi'nin başına gelenlerin anlatıldığı kısımda kullanılarak olayın sorumluluğu belirsizleştirilerek gizlenmiştir.

Metinde nedensel ilişkinin kurulduğu cümleler yer almaktadır. *“Türk gazeteleri, cuma günü, Bodrum'daki trajediden ve mültecilerin, - Türkiye'deki muhafazakâr İslami hükümetin şimdiye kadar epey iyi ilişkilere sahip olduğu- Viktor Orban'ın sağ eğilimli Macaristan'ında engellenmesinden dolayı dehşet içinde olduklarını bildirdiler.”* cümlesinden de anlaşılacağı üzere Türk tarafının Macaristan'la yakın ilişkiler kurmuş olması nedeniyle mülteci meselesinde Macaristan'ın tutumu karşısında dehşet içinde kaldıkları belirtilmiş ve Türk tarafının olayları iyi okuyamadığı ya da analiz edemediği yan anlamı üretilmiştir. Benzer şekilde *“Suriyeli çocuğun ölümünden dolayı Türkiye'de de Erdoğan'a yönelik eleştiriler yeniden başladı”* cümlesinden olayın sorumlusunun Erdoğan olduğu ve kendi ülkesinden de bu yönde eleştiriler geldiği bilgisi ile ifade edilmiştir. Bu sebeple cümle içinde kurulan nedensel ilişkiler ile habere konu olan Türk hükümetinin Batı'ya yönelttiği düşüncelerin aksine Türk hükümetinin olayları öngöremediği ve sorumlunun da kendisi olduğu vurgulanmıştır.

Cümleler arasında işlevsel ilişki bulunmaktadır. Cümleler birbirini açacak şekilde ilerlemektedir. Örneğin Türkiye'de Erdoğan'a yönelik eleştirilerin başladığı Ertuğrul Özkök'ün yazısı üzerinden verilmiştir. Ertuğrul Özkök'ün Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı eleştirdiği yazı sonrasında dava açılması ve Twitter'da kendisine yönelik eleştirilerin artması sonucunda tatile çıkacağı bilgisi de bir devamlılık içerisinde sunulmuştur.

Referansal ilişki açısından metinde yaşanan olayın sorumlusunun Erdoğan hükümeti dolayısıyla Türkiye olduğu vurgusu bulunmaktadır. Buna göre Batı'nın olayda sorumlu olduğuna dair Türkiye'nin iddiası ve suçlamaları yersizdir. Türkiye olayı çarpıtmakta ve sorumluluğu Batı'ya yüklemektedir.

Sözcük seçimlerine bakıldığında metnin başlığına taşınan “Barbar Batı” kavramı önemlidir. Özellikle oryantalist literatürde ve Avrupa merkezci bakış açısında “Doğu” ıllkellik ve barbarlıkla eşleştirilmiştir. Türkiye’nin iddiası bu bağlamda kavrama yeni bir bağlam kazandırmakta ve “barbarlık” kavramını Batı ile ilişkilendirmektedir. “Barbar Batı” ifadesi kelimenin bilindik anlamını ters yüz eden ve bu yönü ile habere okurun dikkatini yönelten bir seçim olmuştur. Aynı zamanda taraflar arasında kelimeler üzerinden bir mücadelenin varlığını da göstermektedir. Türklerin Batı ülkelerini “barbar” olarak nitelendirmesi, kelimenin tarihsel süreçteki anlamının tersi yönünde kullanıldığını gösterdiği gibi bu ifadenin başlığa çıkarılması ile de söylemsel mücadelenin başlık ve haber metni üzerinden devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca Türk yöneticilerin Avrupa’yı günahkâr ve vicdansız olarak nitelendirmesi de “Barbar Batı” kavramını destekleyen diğer ifadelerdir. “Türklerin dehşet içinde kalmaları” ve “şoke olmaları” bunun sonucunda Avrupa’yı suçlamaları/azarlamaları da verilen tepkinin duygusal olduğuna dair anlamı üreten kelime seçimleridir. *“Erdoğan, mülteci trajedisiyle ilgili olarak BM Güvenlik Konseyinin reformuna da değindi; bu, gelişmekte olan ülkelerin devamlı gündeme getirdiği bir taleptir.”* ifadesiyle olayın kendisi “trajedi”, Türkiye de “gelişmekte olan ülke” kategorisinde değerlendirilmiştir. Böylelikle Erdoğan’ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyeden oluşan yapısına yönelik eleştirisini de gelişmekte olan ülkelerin her zaman dile getirdiği bir talep olarak sunarak sıradanlaştırılmış ve önemsizleştirmiştir. Ayrıca Erdoğan için “muhafazakâr-İslami Devlet lideri” sıfatını kullanmıştır. Bu ifade Erdoğan’ın ideolojik kimliğine vurgu yaptığı gibi Türk Devlet liderini, “İslami Devlet Lideri” olarak sunmuştur. Bu bağlamda devletin resmi yönetim sisteminin “dini” olduğu algısı oluşturulmuştur.

Muhabir haberin retoriğini Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başbakan Davutoğlu’nun sözlerine atıf yaparak ve Türk gazetelerinin olaya ilişkin bakışına dayandırarak sağlamaya çalışmıştır. Haber retoriğinde kullanılan kaynaklardan bir diğeri Hürriyet Gazetesi eski genel yayın yönetmeni gazeteci Ertuğrul Özkök’ün “Utan Ey Uzun Adam” başlıklı yazısıdır. Muhabir; “Köşe yazarı ve yüksek tirajlı Hürriyet gazetesinin eski genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök, bu trajediden muhafazakâr-İslami devlet liderini sorumlu tuttu.” diyerek Özkök’ün hadisenin müsebbibi olarak Erdoğan’ı işaret etmesini öne çıkarmıştır. Hemen akabinde Özkök’ün yazısından dolayı hakkında soruşturma açıldığını ve Twitter’da

linçlendiğini bunun üzerine Özkök'ün yeni bir yazı kaleme aldığı ve tatile çıkacağını duyurduğu ifade edilmiştir. Böylece hem Suriye'deki iç karışıklıkların hem de Ege Denizi'nde yaşanan hadisenin asıl sorumlusunun Erdoğan olduğu Ertuğrul Özkök'ün yazısı üzerinden ifade edilmiştir. Özkök'ün yazıdan sonra başına gelenlerin detaylarına yer verilmesi de bu durumun doğruluğunun kanıtı olarak sunulmuştur. Ayrıca metnin son kısmında Türkiye'nin Suriye'den gelen 1.8 milyon Suriyeliye kapılarını açtığı belirtilmiş bu ülke dışında Irak, Afganistan, Somali ve İran'dan gelen mültecilerin sayısını verilerek metindeki istatistiki bilgiler güçlendirilmiştir.

Bu bağlamda söz konusu haber metni, Türk-Avrupa ilişkisinde tarafların belleklerinde yer etmiş ve Doğu-Batı ayrımından farklı olarak Avrupa'nın “barbar” olarak nitelendirilmesini başlıға taşıyarak dikkati bu yöne çekmektedir. Haber metni, argümanları, önermeleri, sonuçları, sözcük seçimleri ve örnekleri itibariyle bu nitelendirmenin geçersizliğini anlatmıştır. Buna mukabil Türk yöneticilerin ve gazetelerinin Avrupa'ya gösterdiği tepki “duygusal” ifadeler olarak sunulmuş, gelişmekte olan ülkeler-Türkler-Doğu, duygusal, akıl dışı, irrasyonel alanla eşleştirilmiş, oryantalist ve aydınlanmacı düşüncenin klasik Doğu-Batı söylemi tekrar edilmiştir. Haber gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler, Doğu-Batı, Türk-Avrupa ayrımlarının altını çizen ve pekiştiren bir söylemi devam ettirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin küresel düzene yönelik yönetsel talepleri de basitleştirilip sıradanlaştırılarak ana söylemin içinde boğulmuştur. Haber, olayın tarihsel bağlamından kopuk, art alan bilgisi yetersiz şekilde sunularak yaşanan olayın sorumluluğunun reddine ve sorumluluğu karşı tarafa yıkmaya yönelik bir tutumla inşa edilmiştir. Bu bağlamda Avrupa merkezci söylemi yeniden üretmiştir.

4.4.2.2. Die Press Gazetesi (2015)

“*Türkiye Viyana'yı Tehdit Ediyor*¹⁹²” başlıklı haber, 24 Nisan 2015 tarihinde yayımlanmıştır. Yazı Susanne Güsten, Duygu Özkan ve Christian Ultsch tarafından kaleme alınmıştır. Haber dış politika kısmında yayımlanmıştır. Susanne Güsten, 1997 yılından itibaren İstanbul'da yaşamakta ve Der Tagesspiegel başta olmak üzere *Das Parlament*, *Deutschlandfunk*, *Deutsche Welle* gibi pek çok Avrupa gazetesine haber yazmakta ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Duygu Özkan, Deutsche Welle ve

¹⁹² <https://www.diepresse.com/4715782/tuerkei-droht-wien-mit-sanktionen> Erişim Tarihi: 1 Mart 2024.

Die Press’de yazıları yayımlanan Türk asıllı gazetecidir. Christian Ultsch ise gazetenin dış politika muhabirleri arasında yer almaktadır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Başlık Türkiye’yi doğrudan Avusturya için bir tehdit olarak nitelendirmiştir. Bu bakımdan haberin çerçevesi “tehdit” algısını inşa edecek şekilde çizilmiştir.

Haberin spotunda; *“Ankara Ulusal Meclis Bildirisine Tepki Olarak Ekonomik Yaptırımları Göze Alıyor. Dışışleri Bakanlığı Gerginliği Azaltmaya Çalışıyor. Dışışleri Bakanı Kurz, Türk Mevkidaşıyla Telefon Görüşmesi Yaptı”* ifadeleri yer almaktadır. Spot, haber başlığını açmakta ve başlıkta belirtilen tehdidin ekonomik yaptırımlar olduğunu açıklamaktadır. Haberin başlığı ve spotu arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmuş, haberin başlığında verilmeyen bilgiler haber spotunda kısmen verilmiştir. Türkiye’nin Avusturya Ulusal Meclisi’nin bildirisine tepki olarak ekonomik yaptırımlarda bulunacağı bilgisi yer almakla birlikte, Ulusal Meclis’teki bildirinin ne üzerine olduğuna ilişkin art alan bilgisi verilmemiştir. Spottan taraflar arasında diplomatik bir krizin geliştiği, Avusturya Dışışleri Bakanı’nın krizi yatıştırmak için girişimde bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Başlık ve spot bir arada ele alınınca Türkiye’nin Avusturya’ya karşı harekete geçtiği ve buna karşılık Avusturya’nın diplomatik müzakerelerle süreci yönetmeye çalıştığı izlenimi oluşturulmuştur. Böylelikle Türkiye bir “tehdit” olarak tanımlanırken Avusturya, Türk tehdidine maruz kalan ve bunu engellemek için diplomasiyi kullanan “uzlaşmacı” taraf olarak tanımlanmıştır.

Haberin girişinde; *“Türkiye ile Avusturya arasında Ermenilere yapılan soykırımın tanınmasına ilişkin tartışma giderek tırmanıyor. “Die Presse” gazetesinin edindiği bilgilere göre Türk hükümeti ekonomik ve başka yaptırımlar için incelemeler yapıyor. Viyana Dışışleri Bakanlığı da kendini yaptırımlara hazırlıyor.”* bilgisi yer almaktadır. Bu bağlamda giriş, başlık ve spottaki ifadeleri kısmen açıklığa kavuşturmakta ve olayın Ermeni Soykırım iddiasının Avusturya’da tanınmasıyla ilgili olduğunu izah etmektedir. Ancak haberin girişinde Avusturya Ulusal Meclisi’nin taraflar arasında diplomatik krize yol açan bildirisine yer vermeyerek, Türk tarafının tepkisini gerekçesiz hâle getirilmiştir. Dolayısıyla başlıktan girişe kadar habere konu

olan olayda enformasyon eksiltimi yolu ile Avusturya'nın rolü ve etkisi gizlenmiş ve Türkiye, Avusturya için bir tehdit olarak sunulmuştur.

Haberin girişinde gazete ayrıca, kendi kaynaklarına dayanarak Türk tarafının Avusturya'ya yönelik yaptırımlar için hazırlık yaptığını iddia etmekte ve böyle bir yaptırım olursa Türkiye'de faaliyet gösteren 650 Avusturya şirketi ile Avusturya ekiplerince yapılan Efes antik kentindeki kazının süreçten etkilenebileceği bilgisi verilmektedir. Türkiye'nin ekonomik yaptırımlarının Avusturya açısından olası sonuçlarına haberin girişinde yer verilmesi, olayın Avusturya açısından önemini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Haberin online versiyonunda Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Türk bayrağı önünde kürsüde konuşma yaparken çekilmiş yakın plan fotoğrafı kullanılmıştır. Fotoğrafta Erdoğan gülümseyen bir yüz ifadesine sahiptir. Erdoğan'ın ellerinin kürsüden bir miktar havada olması bir şeylere itiraz ettiği ya da hayır dediği anlamını ifade etmektedir. Haberin dönemin Dışişleri Bakanı üzerinden değil de Cumhurbaşkanı Erdoğan üzerinden verilmesi de Erdoğan'ın haberin merkezine konulduğunun bir göstergesidir.

Şematik Yapı

Habere konu olan ana olay, Avusturya Ulusal Meclisi'nde grubu bulunan altı partinin 1915 Ermeni Tehciri'nin 100. yılında “soykırım” olarak kabul edilmesine yönelik okunan bildiriye, Türkiye'nin gösterdiği tepkidir. Ana olaya haberin girişinde yer verilmiş ve ana olay “Türk tehdidi” üzerinden sunulmuştur. Haber metninde, Türk hükümetinin parlamento bildirisinin ikili ilişkilere kalıcı zarar verdiği ve hukukun katledildiği yönündeki açıklamasının ardından Avusturya Dışişleri Bakanı Sebasitan Kurz'un Türkiye'nin Avusturya Meclisi'nin kararına saygı duyulmasına ilişkin değerlendirmelerine ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Böylelikle Ermeni Tehciri'nin bir “soykırım” olarak nitelendirilmesine ilişkin hâkim bakış, Avusturya Dışişleri Bakanı'nın: “*Ayrıca bildirinin, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile müttefik olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'yla da eleştirel şekilde yüzleştiğini söyleyen Kurz, 'Avusturya Parlamentosu'nun bildirisine saygı duyulmalı.' dedi.*” ifadesi ile sunulmuştur. Bu ifadeler aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile aynı tarafta savaşa giren Avusturya Devleti'nin de kendi tarihi ile

yüzleştigiine ilişkin bir tavır geliştirdiğini de göstermektedir¹⁹³. Bu bağlamda Meclis'te okunan bildiri ve Kurz'un açıklamaları Türk tarafının soykırım işlediğine ilişkin suçlayıcı bakış açısını desteklemek üzere kullanılmıştır.

Art alan bilgisi açısından haber metni incelendiğinde Avusturya Ulusal Meclisi'nde okunan bildiriye ilişkin haber metninde yeterli düzeyde bilgi yer almamaktadır. Türkiye'nin resmi kaynaklardan açıklamadığı tamamen gazetenin iddiası üzerine kurulan Türk tarafının ekonomik yaptırım kararına ilişkin haber anlatısı, Türkiye'nin Avusturya için tehdit edici bir dış güç olarak nitelendirildiğinin bir örneğini oluşturmuştur. Böylelikle yaşanan diplomatik gerilimin sorumlusu olarak Türkiye gösterilmiştir. Bununla birlikte 1915 olaylarına ilişkin de bilgi verilmemiş sadece Avusturya'nın bu olaydaki tavrıyla yüzleştigi ifade edilmiştir. Avusturya'da Ermeni Tehcirinin bir “soykırım” olarak nitelendirilmesini ve Türkiye'nin buna ilişkin tavrını konu edinen haber metni, taraflar açısından kolektif belleğin canlı olduğunu ve güncel siyaseti ve diplomatik münasebetleri etkilediğini göstermesi bakımından kayda değer bir nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte haberin “Türkiye'nin Viyana'yı tehdit etmesi” olarak sunulması da geçmişteki Türk tehdidini hatırlatıcı bir etki yaratmaktadır. “Türk tehdidi” ifadesi Avusturya kolektif belleği açısından yerleşik imgelerden biridir. Üstelik bu tehdidin Avusturya ile değil, doğrudan Viyana ile ilişkilendirilmesi de bellekteki imgelere güncel siyasi olaylar çerçevesinde atıf yapıldığının bir göstergesidir.

Haberde bağlam Türkiye'nin tavrı üzerine kurulmuş ve Türkiye'nin bu tavrının olası sonuçları ele alınmıştır. Bu kapsamda haber, Türkiye'nin Fransa Meclisinde “soykırım”ın tanınması sonrasında başta gerilen diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kısa sürede iyileştigi, Rus lideri Putin'in “soykırım” kelimesini kullanması ve Erivan'daki anma törenlerine katılacak olmasına rağmen Türkiye'nin Rusya'ya tepkisiz kaldığı, Türkiye'nin bu “öfkeli” tavrının yaklaşan seçimlerle ilgili olduğu ile ilişkili şekilde işlenmiştir. Bağlam ve art alan bilgisi çerçevesinde metinden çıkarılan üç temel sonuç bulunmaktadır:

1. Türkiye Viyana'yı tehdit etmektedir.

¹⁹³ Benzer bir durum Alman basınında da gözlenmiş ve Alman gazeteciler, Ermeni tehcirinde dönemin Alman hükümetinin sessiz kalması nedeniyle suçlu olduklarına ilişkin haberler yayımlamışlardır.

2. Türkiye'nin bu tehdidi uzun süreli ve kalıcı değildir- siyasi ve ekonomik konjonktüre göre kısa sürelidir.
3. Türkiye'nin tavrı duygusaldır.

Haber kaynağı olarak gazete “*Die Press gazetesinin edindiği bilgilere göre*” cümlesi ile ifade edildiği üzere muhabirlerini kullanmıştır. Bununla birlikte haber metninde Türk tarafından sadece ilişkilerin kalıcı zarar göreceğine dair açıklama yer almıştır. Avusturya tarafının görüşleri Dışişleri Bakanı'nın açıklamaları üzerinden verilmiş ve böylelikle haber Avusturya tarafının konuya ilişkin resmi ve hâkim bakış açısıyla sunulmuştur. Ayrıca Türk tarafının bu sert üslubunun uzlaşma girişimleri ile dengelenmeye çalışıldığı da belirtilmiş ve bu kapsamda Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun her türlü tehcirin insanlık suçu olduğuna ilişkin açıklamasına yer verilmiştir. AB Bakanı Volkan Bozkır'ın da, cuma günü Ermeni Patrikhanesi'nde düzenlenecek ayinde hükûmeti temsil edeceği bilgisi haberde yer almıştır. Bu bilgiler ile Türkiye'nin tepkisinin “geçici” olduğu savı güçlendirilmiştir.

Mikro Yapı

Haber metninde cümle yapıları hem aktif hem de pasif şekilde kullanılmıştır. Haberin başlığının aktif fiil yapısı ile verilmesi, Türkiye'nin suçlu ve yaşanan gerilimin sorumlusu olduğu anlamını üretmiştir. Yine metin içinde Türk tarafının eylemleri aktif fiillerle verilmiştir. Türk derneklerinin Viyana'da harekete geçeceği ve protesto için çağrıda bulundukları bilgisi aktif fiil yapıları ile verilmiştir. Bu durum Türklerle ilgili tehdit algısını güçlendirmektedir. Ancak bu algı Sebastian Kurz'un açıklamalarının da aktif fiillerle verilmesi yoluyla Avusturya tarafının haklılığını öne çıkaracak şekilde dengelenmiştir. Örneğin; “*Dışişleri Bakanlığı Gerginliği Azaltmaya Çalışıyor. Dışişleri Bakanı Kurz, Türk Mevkidaşıyla Telefon Görüşmesi Yaptı*” ifadesinde olduğu gibi Kurz'un diplomatik süreci yönettiği ve mutedil tarafın Avusturya olduğu düşüncesi vurgulanmıştır. Benzer şekilde Alman Şansölyesi Merkel'in de Davutoğlu'nu aramasına ilişkin cümle yapısı aktif fiille verilmiştir.

Ulusal Meclisin, 1915'teki toplu katliamları soykırım olarak sınıflandırmasından dolayı Ankara Çarşamba günü Viyana Büyükelçisi Mehmet Hasan Göğüş'ü istişarelerde bulunmak üzere geri çağırdı.”, “*Ulusal Meclis partilerinin aksine Dışişleri Bakanlığı bugün hâlâ bir soykırımdan söz etmiyor ki bunun bir nedeni de Türkiye ile zaten gergin olan ilişkilere daha da yüklenmek istememesidir.*”

Örnek cümlelerden de anlaşılacağı üzere metinde nedensel ilişki kurulmuştur. Nedensel ilişkinin yanı sıra cümleler arasında işlevsel bir ilişkiden de bahsetmek mümkündür. “*Viyana Dışişleri Bakanlığı da kendini yaptırımlara hazırlıyor. Şu anda Türkiye’de 650 Avusturya şirketi faaliyet gösteriyor. Ülkenin batısında bulunan antik kent Efes’teki kazılar da –bu kazılar her yıl Türk antik eserler dairesince onaylanmalıdır- bundan etkilenebilir.*” denilerek olası ekonomik yaptırımlardan nasıl etkilenebileceği sonraki cümlelerde açıklanmıştır. Referansal ilişki açısından metin incelendiğinde, Türk tarafının öfkeli ve tehditkâr ama aynı zamanda bu tavrını uzun süreli devam ettirmeyeceğine dair değerlendirmelere yer verildiği böylelikle yaşanan gerilimin sorumluluğunun Türklere ait olduğu yönünde kanaat oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Haberde Türkiye, Ankara, Türk hükümeti, Türk mevkidaşı, Türk dernekleri ifadelerinden de anlaşılacağı üzere “Türk”; Avusturya, Avrupa devletleri ve Ermenistan karşısındaki tarafı göstermek üzere kullanılmıştır. Türklerle ilgili kullanılan kelimelerden; öfkeli tavır sergileyen, Viyana’yı tehdit eden ama aynı zamanda güç dengelerini gözetten, Avusturya büyükelçisini geri çağırırken Rusya’ya karşı sessiz kalan, bir taraftan Ermenistan’daki törenlere temsilci göndererek uzlaşmacı davranan, geçmişteki öfkeli tavırları kısa süre sonra değişen dolayısıyla geçici reflekslere sahip olan yönünde bir izlenim oluşturulduğu söylenebilir. Avusturya tarafı ise geçmişteki suçları ile yüzleşmekten çekinmeyen, diplomatik ve çözüm arayan taraf olarak metinde konumlandırılmıştır.

Retoriksel açıdan haberde kullanılan fotoğraf, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın fotoğrafıdır. Haber metninde Erdoğan’ın herhangi bir açıklamasına yer verilmemişken fotoğrafı ile sunulması dikkate değerdir. Görüşmelerin Başbakan ve daha çok Dışişleri Bakanı düzeyinde olmasına rağmen, Türk Dışişleri Bakanının açıklamalarına yer verilmeyişi haberin ideolojik işlevine bir örnek teşkil etmektedir. Haberin başlığından ara başlıklarına (“Gauck’tan Net Kınama” ve “Rus Açıklamasına Sessiz Kalmak”) Alman Başbakanı ve Alman Şansölyesinin açıklamalarına yer verilmesi, Türkiye’nin “suçlu” olduğunu ima eden bir yaklaşımla sunulduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda bahse konu haber metni, haberin başlığından itibaren Türkleri kolektif bellekteki “Türk tehdidi” algısını hatırlatıcı nitelikte terimlerle sunmuştur. Ancak geçmişteki “Türk tehdidi” algısından farklı olarak bu tehdidin güçlü bir tehdit

olmadığı bilakis kısa vadeli olduğu ve duruma göre değişebileceği vurgulanmıştır. Yine de güncel bir mevzuda verilen diplomatik bir tepkinin, Viyana'ya yönelik Türk tehdidi başlığıyla okura sunulması, geçmişin güncel olaylar üzerinden hatırlatılmasına ihtiyaç duyulduğu kadar gazetecilik pratikleri açısından da güncelin anlatılmasında geçmişten istifade edildiğini göstermesi bakımından kayda değer bir nitelik taşımaktadır.

4.4.2.3. Der Standart Gazetesi (2016)

Adelheid Wölfl imzalı “ ‘Sultan’ Zagreb’e Geliyor¹⁹⁴” başlıklı yazı 27 Nisan 2016 tarihinde yayımlanmıştır. Adelheid Wölfl, gazetenin Güneydoğu Avrupa muhabiri olarak görev yapmaktadır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haberin internet sayfasındaki başlığı ise “ ‘Sultan’ Erdoğan İslami kutlamalar için Zagreb'e geliyor” şeklinde kullanılmıştır. İnternet başlığından “sultan” kelimesi ile Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kastedildiği anlaşılırken gazete başlığından bu anlaşılmamakta ve enformasyon eksiltimi yapılmaktadır. Başlıktan Hırvatistan’ın başkenti Zagreb’e bir ziyaret gerçekleşeceği anlaşılmakta ancak kimin, ne amaçlı, ne zaman bu ziyareti gerçekleştireceği açıklanmamaktadır. Başlıkta tırnak içine alınan sultan kelimesi dikkat çekmekte ve merak uyandırmaktadır.

Gazete versiyonunda spotta, “Erdoğan, Ekonomi Forumu ve İslam Kutlamasına Gidiyor” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Spotta; sultan nitelendirmesinden Erdoğan’ın kastedildiği, Erdoğan’ın ekonomi forumu ve dinî kutlama için gittiği bilgisi verilerek başlıktaki bilgi eksikliği kısmen giderilmiştir.

Haberin internet sayfasındaki spotunda ise “Türkiye Cumhurbaşkanı ekonomik foruma ve İslam Cemaatini kutlamaya gittiğinde olumsuz tepkiyle karşılanıyor” ifadesi bulunmaktadır. Spot, Zagreb’de Cumhurbaşkanı’nın olumsuz tepkiyle karşılandığını öne çıkarmaktadır. Ancak neden olumsuz bir tepkiyle karşılandığı açıklanmayarak merak uyandırmakta başlıktaki çerçeveleme pekiştirilmektedir. Spotta dikkat çeken bir

¹⁹⁴ <https://www.derstandard.at/story/2000035789360/der-sultanerdogan-kommt-nach-zagreb> Erişim Tarihi: 10 Mart 2024.

başka husus da başlıktaki sultan ifadesi yerine “Türkiye Cumhurbaşkanı” ifadesi ile Erdoğan’ın unvanının açık bir şekilde belirtilmiş olmasıdır. Böylece kelimenin kime ve nereye gönderim yaptığı izah edilmiş ve Erdoğan’ın “sultan” gibi davrandığı örtük anlamı üretilmiştir.

Haberin girişinde muhabir, Salı sabahı Zagreb Radyosunda “*Sultan, seni seviyoruz, sen bizim güneşimizsin.*” şeklinde şaka yaparak konuşulduğunu ve Türkiye Cumhurbaşkanı’na mesafeli davranıldığını vurgulamıştır. Erdoğan’ın ziyaretine ilişkin olumsuz tepki, radyo spikerinin alaycı sözleri üzerinden aktarılmıştır. Bununla birlikte Erdoğan’ın burada Kanuni Sultan Süleyman’a atfen “Yeni Süleyman” olarak tanıtıldığı bilgisi yer almaktadır. Haberin internet versiyonunda Kanuni’nin 1529 yılında Hırvatistan’ı alırken yaptırdığı köprüye ilişkin bilgi de bulunmaktadır. Bu bakımdan haberin başlığı, spotu ve girişi birlikte ele alındığında Türk Cumhurbaşkanı’nın Balkan ülkelerinden Hırvatistan’a yaptığı ziyaretin, Osmanlı hükümdarlarından Kanuni Sultan Süleyman’ın Avrupa seferleri ile benzerlik kurularak aktarıldığı anlaşılmaktadır. Haberin çerçevesi de bu yönde oluşturulmuştur. Gerek haberin spotunda gerekse haberin girişinde Cumhurbaşkanı’nın ziyaretinin gerçek nedeni olan Ekonomik Forumun ve İslami kutlamanın ne olduğuna ilişkin bilgi verilmemiştir. Haber, gerçeklikten koparılarak Cumhurbaşkanı’nın, “Muhteşem Süleyman”’a benzerliği çerçevesinde inşa edilmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhurbaşkanı’nın neden olumsuz tepkiyle karşılandığına ilişkin bir açıklamaya da girişte yer verilmemiştir. Bu açıdan haber girişi haberi özetlemekten çok enformasyon eksiltimi yolu ile Türkiye Cumhurbaşkanı’nın ziyaretine ilişkin olumsuz reaksiyonlara dikkati çekecek şekilde sunulmuştur. Bu durum muhabirin olaya yaklaşımını da göstermektedir.

Haberin internet versiyonunda yer alan “*Kapsamlı Güvenlik Önlemleri*” alt başlığı altında ise Türkiye Cumhurbaşkanı’nın gelmesinin şehirde yarattığı etki taksicinin sözleri üzerinden aktarılmıştır. Buna göre; “*Yoğun polis varlığı karşısında taksi şoförü, ‘Bu, Papa’nın gelmesinden daha kötü’ diyor. Ülkede hâlâ mültecilerin bulunması nedeniyle önlem alındığına inanıyor. Taksi şoförü, ‘Süleyman geldiğinde buraya bomba atacak olanlar da Kürtler olabilir’ dedi.*” diyerek Türkiye Cumhurbaşkanı’nın ülkeye gelmesinin yarattığı olumsuz etki, taksicinin Papa’nın gelişi ile mukayese ederek yaptığı anlatım ile vurgulanmıştır. Muhabir bununla birlikte

havaalanına giden yolun Türk bayrakları ile donatıldığını ve yoğun güvenlik önlemleri alındığını da kaydetmiştir. Muhabir bu anlatı ile spotta verdiği Türkiye Cumhurbaşkanının “olumsuz tepki” ile karşılandığı ifadesini desteklemektedir. Yine Erdoğan’ın gelişinin ülkede bazı karışıklıkların yaşanmasına neden olacağı taksici üzerinden dile getirilmiştir. Ayrıca Erdoğan ve Kanuni Sultan Süleyman benzetmesi bu kısımda yinelenmiştir. Bu bağlamda başlık, spot, giriş ve alt başlık birbirini destekleyecek şekilde oluşturulmuştur.

Gazete baskısında kullanılan fotoğrafta Erdoğan’ın kürsüde yaptığı bir konuşma esnasında çekilen görüntüsü kullanılmıştır. Fotoğrafta; Erdoğan’ın her iki işaret parmağı da havadadır. Bu görüntü ile sanki karşıdakilere uyarı veriyormuş ya da kızıyormuş gibi bir anlam söz konusudur. Fotoğraf altında ise *“Erdoğan para teklif ediyor ve kendini koruyucu olarak görüyor”* açıklaması bulunmaktadır. Bu açıklama Erdoğan’ın ziyaretinin “olumsuz” olarak değerlendirilmesinin nedenini ifade etmektedir. Erdoğan’ın Hırvatistan’a para teklif ettiği ve bu sebeple kendisini Hırvatistan üzerinde “koruyucu” olarak gördüğü mesajı iletilmektedir. Dolayısıyla Erdoğan’ın ziyaretinin esasında Hırvatistan üzerinde bir güç oluşturduğu mesajı, fotoğraftaki Erdoğan’ın kızgın ifadesi ile desteklenerek sunulmuştur. “Sultan”, “koruyucu olarak görme” ve “para teklif etme” başlık ve spottaki ifadeleri birlikte ele alındığında bu ziyaretin tıpkı geçmişteki gibi Türklerin Balkanlar üzerinde bir nüfuz girişiminde oldukları anlamı üretilmiştir.

Haberin web sayfası versiyonunda ise Cumhurbaşkanı Erdoğan ve eşi Emine Erdoğan’ın uçaktan inerken çekilmiş bir fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğraf, seyahat haberini doğrulamaktadır. Fotoğraf altında *“Recep Tayyip Erdoğan eşiyle birlikte Mart ayında Batı Afrika’ya bir gezi düzenledi. Çarşamba günü seyahat programında Hırvatistan da var.”* alt bilgisi geçmekte ve Erdoğanların daha evvel Afrika’nın batısına şimdi ise Hırvatistan’a gideceği bilgisi yer almaktadır. Böylece Erdoğan’ın siyasi ve ticari nüfuzunu genişletmeye çalıştığı mesajı iletilmektedir. Afrika detayının verilmesi bu açıdan önemlidir. Bu bağlamda haberin web sayfası fotoğrafı haberin başlığını ve spottaki açıklamayı desteklemekte ve ayrıntı bilgi vermektedir.

Şematik Yapı

Habere konu olan ana olay, Erdoğan’ın Hırvatistan’a ekonomik ve dinî amaçlarla gerçekleştirdiği ziyarettir. Aslında ana olay başlıkta verilmiştir. Ana olaya

ilişkin detaylar ise kısmen haberin spotunda kısmen de haberin girişinde verilmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanının Hırvatistan'a gerçekleştireceği ziyaret, Osmanlı'nın Balkan seferlerine benzetilerek aktarılmış, bir yandan alaycı bir üslupla ziyaretin tesiri azaltılmak istenmiş, diğer bir yandan da olası etkilerine dikkat çekilmiştir. Ana olayın haber değeri de ziyaretin etkileri ile yakından ilgilidir.

Haber metninden çıkarılan sonuçlar şöyledir:

- Erdoğan'ın Hırvatistan ziyareti tepkiyle karşılanmıştır.
- Türkiye, Güney Avrupa'da yaşayan Müslümanlar üzerinde dinî nüfuz kurmak istemektedir
- Erdoğan iş adamları aracılığıyla bölgedeki ekonomik nüfuzunu artırmak istemektedir.
- Bölgedeki Müslüman nüfuzu üzerinde söz sahibi olması gereken geçmişteki hâkimiyetinden ötürü Avusturya'dır.

Haberin bağlamı, Erdoğan'ın mülteci meselesinden sonra AB'de güçlenen yeni konumunu göstermek istemesi olarak izah edilmiştir. Erdoğan'ın Türkiye'nin AB'ye katılımı konusunda Hırvatistan Cumhurbaşkanına propaganda yapacağını ifade eden muhabir, Erdoğan'ın Hırvatistan İslam Cemaatinin oluşumunun 100. yıl dönümü kutlamasına da katılacağını belirtmiştir. Bu çerçevede habere konu olan olayın bağlamı, mülteci meselesi ve Türkiye'nin AB'ye katılımı hususunda desteklenmesi olarak sunulmuştur. Ancak haberin art alanı uzak geçmişe kadar götürülmüş ve tarihsel süreçte Hırvatistan'da yaşayan Müslümanların kime bağlı olduklarına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Buna göre bugün Hırvatistan'da yaşayan Müslümanların çoğunun 18. yüzyılda Slovenya'daki Osmanlı egemenliğinin bitmesinden sonra Hırvatistan'a gelen Bosnalı Müslümanlardan oluştuğu ve 1916 yılında Hırvatistan Meclisince Müslümanların hukuki olarak eşit statüde kabul edildiği belirtilmiştir. Haberde *“Erdoğan ayrıca Hırvatistan İslam Cemaatinin oluşumunun 100. yıl dönümü kutlamasına da katılacak, üstelik bunun Osmanlı İmparatorluğu ile hiçbir alakası olmamasına aksine daha ziyade Avusturya-Macaristan ile alakalı olmasına rağmen...”* denilerek bölgedeki Müslümanların Türklerle bir ilgisinin olmadığı altı çizilmiş ve Müslümanların haklarını koruyan İslam Yasası'nın da Avusturya Devleti'nce çıkarıldığını ifade edilerek hak sahibi devletin Avusturya

olduğu işaret edilmiştir. “*Erdoğan devamlı Güneydoğu Avrupa’yı ziyaret ediyor ve burada kendisini, Balkan Müslümanları için bir nevi koruyucu yönetim olması istenen çoğunlukla Müslümanların yaşadığı bir devletin temsilcisi olarak görüyor. Kendisinin AKP’si özellikle de Bosna-Hersek’te siyaseten son derece nüfuz sahibidir.*” denilerek Erdoğan’ın törenlere katılmasının yarattığı rahatsızlık ifade edilmiş ve ziyaretin amacının Müslümanların koruyuculuğunu üstlenmek olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda muhabir, habere konu olan ziyaretin arka planını, tarihsel ve güncel bağlamını haberin çerçevesini destekleyecek şekilde oluşturmuştur.

Haberin kaynağı muhabirin kendisidir. Olaydaki taraflar -Türkiye ve Hırvatistan Cumhurbaşkanlarının- habere konu olan olaya ilişkin değerlendirmeleri ya da açıklamaları bulunmamaktadır. Muhabir, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ziyaretinin dinî ve ekonomik gerekçelerini ifade ederek olayın hangi bağlamda okunması ve anlaşılması gerektiğini belirlemiştir. Buna göre Türkiye, hem özelleştirmelerden istifade etmek istemekte hem de bölgedeki Müslüman toplumlar üzerinde hiç hakkı yokken nüfuz oluşturmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte muhabir “Zagreb’de konuşulduğu üzere” ya da “bazı gözlemciler” gibi kimliği belirsiz kaynaklar da kullanmış böylelikle haberin konusuna ilişkin muhabirin iddiaları halk ve gözlemcilerle desteklenmiş ama aynı zamanda iddia sahipleri maskelenmiştir. Ayrıca radyo spikerinin konuşmasından yapılan alıntı ile taksicinin Erdoğan’ın gelişiyile ilgili yorumları da Hırvat vatandaşların bu ziyareti nasıl değerlendirdiklerine ilişkin haberin genel çerçevesini ve anlatısını desteklemek üzere kullanılmıştır. Bu bağlamda görgü tanıkları da haberde kaynak olarak kullanılmıştır.

Mikro Yapı

Cümle yapıları incelendiğinde Türkiye ve Erdoğan’la ilgili cümlelerin aktif yapıda olduğu anlaşılmaktadır. “*Erdoğan AB’deki yeni konumunu göstermek istiyor*” “(Erdoğan) “*Müslümanların yaşadığı bir devletin temsilcisi olarak görüyor*” ya da “*Erdoğan, devamlı Güneydoğu Avrupa’yı ziyaret ediyor*”, “*Erdoğan ayrıca Hırvatistan İslam Cemaatinin oluşumunun 100. yıl dönümü kutlamasına da katılacak*” cümlelerinde olduğu gibi Erdoğan’ın Hırvatistan ziyareti etken cümle yapıları ile verilmiştir. Bu durum, muhabirin Erdoğan’ın Balkanlarda yaşayan Müslümanlar üzerinde nüfuzunu kurma iddiasını taşımakta, Erdoğan’ı kararlı ve güçlü göstermektedir. Muhabir bu güce vurgu yaparak dikkatli olunması gerektiğini

işlemektedir. Bu cümleler aynı zamanda metinde nedensel ilişkilerin kurulduğunu da göstermektedir.

Cümleler arasında işlevsel ilişki de kurulmuştur. Metinde Avusturya'nın bölgedeki Müslümanların haklarını koruduğu bir devamlılık içerisinde birbirini açan tarihi bilgiler eşliğinde sunulmuştur.

Referansal açıdan metinde Türkiye'nin Güneybatı Avrupa ülkeleri üzerinde ekonomik ve dinî nüfuzunu yaymaya yönelik hareket ettiği yönünde bir ilişki ağı oluşturulmuştur. Bu açıdan Türkiye Cumhurbaşkanı'nın "alakası olmadığı" halde törene katılması, Bosna-Hersek üzerindeki siyasi nüfuzu, Erdoğan'ın bölgeye düzenli ziyaretleri, kendisini Balkanlardaki Müslümanların koruyucusu olarak göstermesi temel anlamın oluşmasını desteklemektedir. Bu bağlamda; "*temsilci olarak görmesi, koruyucu yönetim olması, siyasi nüfuzunun olması*" gibi seçilen kelimeler de anlamın oluşmasında önemlidir. Ayrıca metindeki ana anlamın oluşmasında "sultan" kelimesi de son derece işlevsel bir rol oynamaktadır. Geçmiş zamanlardaki fetihçi ve yayılmacı politikalarla bağıntı kurulması "sultan" kelimesi üzerinden gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın, Muhteşem Süleyman-Kanuni'ye benzetilmesi, Erdoğan'a abartılı övgüler yapılması gibi ifadeler ile de hem geçmişin hatırlatılması hem de güncel siyasi gelişmelerin geçmişin perspektifiyle yorumlanarak anlamın bu bağlamda oluşturulması sağlanmıştır. Dolayısıyla Erdoğan sultanlaştırılırken, Erdoğan'ın ziyareti de yayılmacı fetih politikasıyla eşleştirilmiştir. Buna mukabil, Erdoğan'ın "olumsuz tepkiyle" karşılanmış olmasının vurgulanması, spotta ve haberin girişinde bunun örneklenmesi haberdeki yayılmacı olma iddiasını geçersiz kılma veya bu çabanın karşılık bulmadığı algısını oluşturmakla ilgilidir.

Retorik açıdan haber metni, hem muhabirin kendi değerlendirmeleri hem bir radyo programcısının ve taksici gibi görgü tanıklarının konuşması hem de fotoğraf kullanımı ile desteklenmiştir. Ayrıca Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na İslam Yasası'nın çıkartıldığı bilgisi ile Türklerin bölgedeki Müslümanlar üzerinde hak sahibi olmadıkları argümanı sunulmuştur. Bölgedeki Müslüman varlığına ilişkin olarak "*Hırvat halkının yaklaşık yüzde 1,5'i -63 bin kişi- Müslüman'dır ki bunların çoğu Boşnak'tır ama İslam'ı kabul eden Arnavutlar, Romanlar ve Makedonlar da var.*" istatistiki veri ile anlatısını güçlendirmiştir. Ayrıca;

Erdoğan'ın ekonomi forumuna katılacak olan 6 bakan ve 90 iş adamıyla seyahat etmesi bekleniyordu. Türkiye 1993'ten bu yana 212 milyon avro yatırım yaptı. Hırvat medyası, 2008'den bu yana ciddi bir ekonomik kriz yaşayan küçük Orta Avrupa devletinde 115 potansiyel yeni Türk yatırımcının bulunduğunu bildiriyor. Zaten burada Doğu Grubu gibi turizme yatırım yapan 50'ye yakın Türk yatırımcı var.

cümleleri ile de Türkiye ve Hırvatistan arasındaki ticari ilişkilerin boyutu hakkında bilgi verilmiştir. Muhabir bu ifadelerle, Erdoğan'ın bölgeye yaptığı seyahatlerdeki amacının ticari gücünü ve nüfuzunu artırmak olduğu düşüncesini pekiştirmiştir. Muhabir, Erdoğan'ın niyetinin sadece yatırım yapmak olmadığını bazı gözlemcilere göre özelleştirmelerden yararlanmayı amaçladığını da son paragrafta dile getirmiştir. Bu bağlamda retorik; Erdoğan'ın geçmiş yıllarda olduğu gibi Hırvatistan üzerinde ticari, siyasi ve dinî nüfuzunu güçlendirmek istemesine dikkat çekmeye yönelik oluşturulmuştur.

Bu çerçevede haber metni, Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'e yaptığı seyahati konu edinmiş, haber özellikle de yenilmez Türk imgesinin etkili olduğu dönemlerle irtibatlandırılarak “Sultan Zagreb'e Geliyor” başlığı ile sunulmuştur. Erdoğan, Kanuni Sultan Süleyman'a benzetilmiş, kendisinden “Yeni Süleyman” olarak bahsedilmiş ve ziyaretin arkasında ticari, siyasi ve dinî nüfuzunu güçlendirme düşüncesi ile Kanuni'nin yayılma stratejisi arasında paralellik kurularak geçmiş üzerinden şimdinin mevzusu çerçevelenmiştir. Geçmişte olduğu gibi Türkiye'nin çeşitli gerekçelerle yayılma ve nüfuzunu yayma stratejine dikkat çekilmiştir. Bu açıdan gerek haberde kullanılan kelimeler gerek argümanlar gerekse de haberde sözlerine yer verilen kaynaklar yolu ile Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinden duyulan rahatsızlık vurgulanmıştır. Bu rahatsızlık kolektif bellekte Türklerle ilgili belirli imgeleri hatırlatmak suretiyle dile getirilmiştir.

4.4.2.4. Die Press Gazetesi (2016)

Susanne Güsten tarafından kaleme alınan “*Boş Türk Vaadi*”¹⁹⁵ başlıklı haber, 21 Ocak 2016 tarihinde yayımlanmıştır. Susanne Güsten İstanbul'da yaşamakta ve Türkiye hakkında gazetede düzenli yazılar yazmaktadır.

¹⁹⁵ <https://www.diepresse.com/4908660/das-leere-tuerkische-versprechen> Erişim Tarihi: 15 Mart 2024.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haber, gazetenin dış politika kısmında yayımlanmıştır. Susanne Güsten, haberinde Türkiye ve AB arasında mülteci meselesi hakkında varılan anlaşmayı konu edinmiştir. Haberin başlığı dikkat çekici olup Türklerle ilgili etiketleyici ve genelleştirici bir yargı taşımaktadır. Başlık okunduğunda Türklerin boş vaatlerde bulunduğu, söylediklerinin gerçekte bir karşılığının olmadığı ve muhataplarını kandırdığı gibi yan anlamlar üretilebilmektedir. Başlıktan vaadin ne olduğu ve ne hakkında olduğu anlaşılmamaktadır.

Spotta; “*AB İle Anlaşma... Türkiye Şimdiye Kadar Avrupa’ya Gitmek İsteyen Sığınmacıların Sadece Yüzde 11’ini Durdurdu. Ankara Hükümeti Milyarlık Yardımın Gelmemesinden Şikâyetçi*” ifadesi yer almıştır. Spot, haber metnin ne hakkında olduğunu ve temel bilgileri iletmektedir. Buna göre Türkiye ve AB arasında mülteci meselesine ilişkin bir anlaşmaya varıldığı ancak Türkiye’nin anlaşmadaki hükümleri tam olarak yerine getiremediği gibi gerekli mali yardımın gelmemesinden ötürü de şikâyetçi olduğu bilgisi yer almaktadır. Spot, haberin başlığındaki Türklerin hangi vaatlerinin “boş” olduğuna dair bir açıklama yapmamaktadır. Bu sebeple başlıktaki enformasyon eksiltilimi spotta da devam etmektedir.

Haberin girişinde; Türkiye Başbakanı’nın Almanya’ya yapacağı ziyaret öncesinde Avrupa’ya gitmek isteyen sığınmacıların Türkiye tarafından durdurulmasına ilişkin istatistiki verileri basınla paylaştığı bilgisi yer almıştır. Buna göre Türkiye 90 bin mültecinin Avrupa’ya geçişine engel olurken 800 bin mülteci Yunanistan’a ulaşmıştır. Güsten, bu verilerle spotta yer alan Türkiye’nin Avrupa’ya gitmek isteyen mültecilerin sadece yüzde 11’ini engelleyebildiğine ilişkin bilgiyi açmış ve sayısal olarak desteklemiştir. Bununla birlikte spotta yer alan Türkiye’nin mali yardımı yeterli bulmamasına ilişkin şikâyetlerde haksız olduğuna dair bir zemin oluşturulmuştur. Haberin girişi, başlıktan çok spotu açmış ve spottaki genel ifadelerin detaylarını vermiştir. Girişte spot ve başlıkta yer almayan ne, ne zaman, nerede ve kim soruları cevaplanmıştır. Ancak yine de Türkiye’nin vaadinin neden boş olduğu tam olarak izah edilmemiş, sadece Türkiye’nin mültecilerin Avrupa’ya geçişlerinin çok az bir kısmının engellenebildiği bilgisine yer verilmiştir. Bu durum başlıktaki ithamın metnin girişinde de devam ettirildiğini göstermektedir.

Metin içinde “*Davutoğlu Berlin’de*” alt başlığı altında Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu’nun Berlin’de mülteci meselesi bağlamında yapacağı görüşmelerin içeriklerine ve tarafların birbirlerinden beklentilerine ilişkin bilgi verilmiştir. Bu kapsamda AB tarafının mültecilerin Türkiye’de kalmasının sağlanması için çalışma izinlerinin çıkmasını beklediği buna karşın Türkiye’nin de AB’den gelen mali desteğin akışında yaşanan sorunları dile getirdiği bilgisi yer almıştır. Bu çerçevede alt başlıklarda habere ilişkin detaylar verilmiştir.

Haberin internet versiyonunda başlığın hemen altında Davutoğlu’nun kürsüde konuşma yaparken çekilen fotoğrafı kullanılmıştır. Davutoğlu’nun sağ eli, okurun bakış yönünde uzatılmış ve açık pozisyonda iken, yüz ifadesi de mütebessimdir. Arka fonda Bloomberg logosu okunmaktadır. Haber için Türkiye Başbakanının iletişime açık bir fotoğrafı tercih edilmiştir. Fotoğraf, haberin başlığı ile uyumlu değildir. Haberin konusu itibarıyla AB ve Türkiye arasındaki taraflar arası görüşmelerden bahsedilirken sadece Türkiye Başbakanının resminin kullanılması hedef göstermekte ve yaşananların sorumlusu olarak Türkiye’yi işaret etmektedir. Böylece taraflardan Almanya ve AB liderleri görsel olarak maskelenerek mülteci meselesi Türkiye’nin sorunu olarak sunulmaktadır.

Şematik Yapı

Habere konu olan ana olay; Avrupa’ya yönelen mültecilerin önlenmesine yönelik AB ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın uygulanmasında karşılaşılan sorunları ve bu sorunların çözümü için tarafların birbiri ile tekrar temasa geçmeleri ve Türkiye Başbakanının Berlin’e yaptığı ziyaretidir. Ana olayın sunumu öncelikle spotta detayları ise haberin girişinde yer almıştır. Sunumda Türkler-Türkiye ve AB olmak üzere taraflar verilmiştir. Özellikle spotta Türk tarafının anlaşmadaki sorumlulukları kapsamında çok az mültecinin Avrupa’ya geçmesini önleyebildiği buna mukabil AB’den mali desteğin gelmemesinden şikâyetçi olduğu bilgisi yer almıştır. Girişte Türk tarafının Avrupa’ya geçişini önleyebildiği mülteci sayısı verilerek Türk tarafının gerekli sorumlulukları yeterince yerine getirmediği izlenimi oluşturulmuştur. Dolayısıyla başlıktan itibaren Türk tarafını itham eden yaklaşım sürdürülmüştür. Metnin ilerleyen kısımlarında Yunanistan’a ulaşan insan sayısının günlük 3 bin olduğu Türkiye’nin günlük 500 kişiyi önleyebildiği bilgisi yer almaktadır. Hatta Yunanistan’ın Türk makamlarının insan kaçakçılarıyla işbirliği yaptığı iddiasına yer

verilmiştir. Bu nedenle Davutoğlu'nun ikili görüşmelerde Alman Şansölyesi Angela Merkel'in daha kararlı bir tavırla karşılaşacağı vurgulanmıştır. Bu ifade Türklere, Avrupa'dan verilmesi beklenen bir gözdağı olarak okunabilir. Bu kapsamda ana olay, Türk tarafının anlaşma şartlarını yeterince yerine getirmediği üzerine kurulmuştur.

Ana olayın haber değeri, mülteci akınını Avrupa'ya yönelmesini engellenmek istenmesinden ileri gelmektedir. Türkiye'nin Suriye iç savaşı sonrasında başlayan mültecilerin büyük kısmını alması ve bu mültecilerin Türkiye'de kalmasının sağlanması için Türkiye ile AB arasındaki müzakereler önem kazanmıştır. Türkiye Başbakanı'nın Almanya'ya yapacağı ziyaret de bu bağlamda haber değerine sahiptir. Haberden çıkarılabilecek sonuçlar ise şöyledir:

- Türkiye AB ile yapmış olduğu anlaşmada yer alan mültecilerin Avrupa'ya gelişini önleyememektedir.
- Türkiye mülteci akınını önleyemediğine göre mali destek beklemesi yersizdir.
- Türklere yerine getiremeyecekleri vaatlerde bulunmaktadır.
- Türklere güvenilmezdir.

Metnin bağlamı; Türkiye-AB anlaşması çerçevesinde kurulmuş olsa da anlaşmanın içeriğine ya da tarafların sorumluluklarının ne olduğuna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bakımdan bağlam büyük ölçüde Türkiye'nin mülteci akınını önleyememesi üzerine kurulmuş AB'nin gerekli finans desteğinin aksadığına ilişkin kısa bir açıklama metni sonuç paragrafında yer almıştır. Böylece haberin odağını Türk tarafının sorumluluklarını yerine getirmemesi oluşturmuş, işin finansmanındaki AB'nin rolü ve Türkiye'nin talepleri geri planda bırakılmıştır.

Haberde art alan bilgisi de verilmemiştir. Suriye savaşının ne zaman başladığı, süreçte yaşananlar, Türkiye'nin açık kapı politikası ile kabul ettiği mülteci sayısı gibi temel bilgiler verilmemiş olay geçmişinden yalıtılarak Türkiye'nin savaşın başlamasından itibaren üstlendiği rol görmezden gelinmiştir. Mesele sadece AB'nin mülteci akınına karşı önlem alması olarak dar bir çerçevede ele alınmış; hem mültecilerin yaşadığı zorluklar hem de mültecilere ev sahipliği yapan Türkiye'nin süreçteki rolü ideolojik olarak gizlenmiştir.

Haberde taraflar AB ve Türkiye olarak belirtilmiştir. Türk tarafı başlıktan itibaren boş vaatlerde bulunan aldatıcı, yanıltıcı ve sorumlulukların yeterince yerine getirmeyen olarak sunulurken, AB, mülteci akınından etkilenen ve güvenlik önlemleri ile kendisini korumaya çalışan taraf olarak sunulmuştur. Türk tarafı ile ilgili olarak; Türkler, Türkiye, Ankara, Ankara Hükümeti ifadeleri kullanılmıştır. Türk tarafının temsilcisi olarak Türk Başbakanı, Davutoğlu, Türk AB Bakanı Volkan Bozkır, Türk Hükümet temsilcileri ifadeleri kullanılmıştır. AB tarafı için ise AB, Avrupa, Almanya, Yunanistan, Atina, Berlin gibi daha çok bölge ve şehir isimleri öne çıkmıştır. Ayrıca AB tarafının temsilcileri olarak Federal Şansölye Angela Merkel ve Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier isimleri haberde geçmiştir. Haberde taraflardan Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu ve AB Bakanı Volkan Bozkır'ın açıklamalarına yer verilirken AB tarafından Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier'in açıklamalarına yer verilmiştir. Resmi tarafların dışında Türk-Alman Kürt politikacı sıfatıyla Feleknas Uca'nın da görüşlerine haberin sonuç paragrafında yer verilmiştir. Feleknas Uca'nın sadece Suriyelilerin değil Kürtlerin de Avrupa'ya göç edebileceklerini bu sebeple insan haklarını çiğneyen Türkiye'ye, Kürtlerle barış müzakerelerini yeniden başlatması yönünde Merkel'e çağrıda bulunduğu belirtilmiştir. Muhabir, kendi iddiaları dışında Yunanistan ve Feleknas Uca'nın açıklamalarına yer verirken, bu iddialara ilişkin Türk tarafının açıklamalarına yer vermemiştir. Böylece Feleknas Uca'nın söylediklerinin doğru olduğu algısı oluşturulmuştur. AB ve Almanya devlet yetkilileri ve muhabirin iddiaları ile haberin bağlamı kapatılmıştır. Bu açıdan muhabirin konuya ilişkin tavrı ve tutumunun taraflı olduğu, haberin kurgusunun da yanlı ve Türkiye karşıtı kurulduğu anlaşılmaktadır.

Mikro Yapı

Haberde kullanılan cümle yapılarında hem aktif hem de pasif fiillerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle haberde kaynak olarak kullanılan isimlerin açıklamaları aktif fiille verilirken belirsizlik içeren ya da kaynağın tam olarak belirtilmediği cümle yapılarında pasif fiil kullanılmıştır. Örneğin, *“Türk hükümet temsilcileri ülkelerinin her gün yaklaşık 500 sığınmacıyı engellediğine dikkat çekiyorlar.”*, *“Türk AB Bakanı Volkan Bozkır ülkesinin Avrupalıların sözlerini tutmalarını beklediğini söyledi.”*, *“Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier ise yardım paketinin finansmanında sorunlar yaşandığını kabul etti.”* cümlelerinde

fiiller aktiftir. Türk tarafı ile ilgili eylemlerin aktif verilmesi ile özellikle eylemsel sorumluluğun Türk tarafına ait kılınmasını sağlamıştır. “*Kıştan sonra sığınmacı sayısının tekrar artacağı tahmin ediliyor.*”, “*Davutoğlu’nun Berlin’de hükümetinin Suriyeli sığınmacılar için bazı iyileştirmeler planladığına dikkat çekmesi bekleniyor.*” cümlelerinde olduğu gibi kimin beklediği ya da kimin tahmin ettiğinin belli olmadığı ya da aktörlerin maskelendiği durumlarda cümleler edilgen fiil yapıları ile oluşturulmuştur.

Haber metninde nedensel ilişkilerin yer aldığı cümle yapısından daha çok işlevsel ilişkiler mevcuttur. Örneğin, “*Türk Başbakanın Cuma günü Almanya’ya yapacağı ziyaretten kısa bir süre önce, Türkiye’nin Avrupa’ya gitmek isteyen sığınmacıların sadece küçük bir kısmını durdurduğu belirginleşti.*” cümlesinin devamında; “*Türk Sahil Güvenliğinin açıkladığı bir bilançoya göre geçen yıl Yunanistan’a geçmek isteyen yaklaşık 90.000 kişi engellendi ancak aynı dönemde Yunanistan’a 800.000’i aşkın sığınmacı ulaştı.*” ifadesi gelmiştir. İlk cümledeki küçük bir kısım sığınmacının engellendiğine ilişkin açıklama ikinci cümlede sayısal veriler eşliğinde anlatılmıştır. Böylelikle Türkiye’nin anlaşılmaya uymadığı sığınmacıları yeterince önleyemediği vurgulanmıştır. Yine Türkiye’nin sürecin finansmanına ilişkin endişelerinin ifade edildiği cümlelerin akabinde AB Bakanı Volkan Bozkır’ın bu endişeyi dile getiren açıklamasına yer verilmiştir. Bu ifadeler ile Türkiye, sorumluluklarını yerine getirmeden para talep eden ve finansman konusunda şikâyetlenen ülke olarak sunulmuştur.

Retorik açısından haber metni mülteci meselesi bağlamında Türkiye-AB ilişkilerine odaklansa da haberin çerçevesi ve söylemi, anlaşma bağlamında Türk tarafının kendisinden bekleneni yapmaması ve mülteci akınını engelleyememesi nedeniyle AB’nin daha kararlı tutumuyla karşılaşılacağı üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede haber metni, mülteci meselesi karşısında AB’nin güvenlik önlemleri ile kendini korumaya çalışmasını merkeze almış, Türkiye’nin sorumluluklarını öne çıkarmıştır. Cümlelerin kuruluşu, aktif ve pasif yapıları ve metnin başlığından girişine, haber kaynaklarından yapılan alıntılara kadar Türkiye’nin sorumluluğunun çok küçük bir kısmını yerine getirdiği belirtilmiş ve olayların gidişatının sorumlusu olarak Türkiye işaret edilmiştir. Haber, Avrupa merkezli bakış açısıyla yazılmıştır.

Sözcük seçimlerine bakıldığında; metnin ana başlığındaki “*Boş Türk Vaadi*” ifadesi ile okur, Türklere karşı olumsuz bir yönlendirmeye karşılaşmaktadır. Bu ifade ile Türkler genel olarak “boş vaatte bulunan, sözlerine güven duyulmayan, aldatan vb.” olumsuz anlamlarla nitelendirilmiştir. Yine Türklerin vaatlerini yerine getirmedikleri bazı kelimelerle verilmiştir. Örneğin; “*Türkiye Şimdiye Kadar Avrupa’ya Gitmek İsteyen Sığınmacıların Sadece Yüzde 11’ini Durdurdu.*” spotta geçen bu cümlede “sadece” kelimesi sayının küçük bir değer olduğunu vurgulamakta ve olumsuz anlamı pekiştirmektedir. Türkiye’nin suçlanmasına ilişkin ifade ise: “*Atina bilhassa Türk liman makamlarını insan kaçakçılarıyla iş birliği yapmakla suçluyor.*” şeklinde Yunanistan’ın açıklaması aracılığıyla verilmiştir. Türkiye’nin finansla ilgili talebi ise “*Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier ise yardım paketinin finansmanında sorunlar yaşandığını kabul etti.*” cümlesi ile Türkiye’nin iddiasının kabul edilmesi ile metnin son kısımlarında verilmiştir. Ancak Volkan Bozkır’ın Avrupalıların sözlerini tutmalarını beklediği yönündeki açıklamasından, Türk tarafının da AB’yi sözünü yerine getirmemekle itham ettiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda söz konusu haber¹⁹⁶ metninde Türkiye ve Türklerle ilgili etiketlemeler yapılmış; Türklerin sözlerinde durmadığı, boş vaatlerde bulunduğu, güvenilmez oldukları yönünde güncel bir Türk imgesi oluşturulmuş veya var olan imge pekiştirilmiştir. Bu imge kolektif bellekte Türklerin güvenilir olmadığı, aldatıcı, hilekâr, sahtekâr, sözünde durmayan vb. imgeleri ile benzerlik göstermektedir. Haber metnindeki güncel Türk imgesinin, kolektif bellekteki Türk imgesinin bir tekrarı olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar haber metni tarihi bir olayı veya konuyu ele almasa da Avrupa ile Türkiye arasındaki güncel bir meselenin benzer kalıp yargı ve

¹⁹⁶ Sussane Güsten’in bu yazısına dönemin Türkiye Viyana Büyükelçisi Mehmet Hasan Göğüş, 26 Ocak 2016 tarihinde cevabi bir metin kaleme almış ve yazı Der Standart’ta yayımlanmıştır. Göğüş, yazısının başında Güsten’in değerlendirmelerini “talihsiz ve yanıltıcı” bulduğunu belirtmiş; Türkiye’nin 5 yıldır 2,5 milyon Suriyeliyi misafir ederek tüm dünyaya örnek olduğunu ifade etmiştir. Göğüş, Türkiye’nin süreçte yaptıkları hakkında detaylı bilgi vermiştir. Buna göre; Anlaşmanın uygulamaya girmesinden itibaren Ocak ayının ilk haftasında üçüncü ülkelerden Türkiye’ye 41.781 Suriyeli giriş yapmışken, uygulamanın yürürlüğe girmesiyle 08-18 Ocak 2016 tarihlerinde bu sayının dramatik şekilde azalarak 1.155 olduğunu belirtmiş, Türkiye’nin ülkesinde bulunan Suriyelilerin istihdama katılımlarını sağlamak için mevzuat değişikliğini 15 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe koyduğunu; AB, FRONTEx kapsamında 21,4 milyon avro bütçeyle Ege Denizi’nde bir uçak, bir helikopter, 16 sahil güvenlik botu ve bir sahil güvenlik gemisiyle devriye gezerken Türkiye’nin, aynı sahada mülteci akını önlemek için 60 milyon avro bütçeyle 2 uçağı, 9 helikopteri, 59 sahil güvenlik botu, 2 sahil güvenlik gemisi, 3 mobil radarı ve 1.300 personeli görev yaptığının altını çizmiştir. Göğüş yazısının sonunda düzensiz göçmen meselesinin sadece Türkiye’nin çabalarıyla engellenemeyeceğini bunun herkesin ortak sorumluluğunda olduğunu belirtmiş ve AB’nin de Türkiye’ye verdiği sözleri yerine getirmediğinin altını çizmiştir. Bu bağlamda muhabirin yer vermediği bilgileri Viyana Büyükelçisi, habere cevabi yazısında açıklamıştır.

imgeler üzerinden işlendiğine örnek teşkil etmektedir. Bu durum toplumların birbirlerine ilişkin ön kabullerinin devam ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

4.4.2.5. Der Standart Gazetesi (2017)

André Ballin tarafından kaleme alınan “*Türk Akımı Viyana Kapıları Önünde*¹⁹⁷” başlıklı haber metni, 7 Temmuz 2017 yılında yayımlanmıştır. André Ballin, Der Standart ve Alman gazetesi Handelsblatt’ın Moskova muhabiri olarak görev yapmaktadır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haber metni, Gazprom güzergâhı ile ilgilidir. Başlık, Türklerin Viyana’yı kuşatmasına ilişkin kolektif bellekte yer etmiş anıyı hatırlatacak şekilde atılmıştır. Metnin içeriğinde olmayan bu vurgu, başlıkta öne çıkarılmış ve haberin çerçevesi “Türk tehdidi” üzerinden kurulmuştur. Başlık, geçmişteki Türk tehdidine gönderme yapmanın yanı sıra güncel olarak da Türk enerji akımının Viyana önlerinde olduğunu vurgulayarak tehdidin bugün de devam ettiği alt mesajını iletmiştir. “Türk” ve “Viyana kapıları önü” ifadeleri, Avusturya okurunun dikkatini çekecek ve okuru metni okumaya yönleltecek kelimelerdir. Konu her ne kadar doğal gaz boru hatları ile ilgili olsa da haberin çerçevesi bellekteki Türk korkusu-Türk tehdidi üzerinden ele alınmış ve okurun haberi bu bakışla okuması amaçlanmıştır.

Haberin gazete baskısındaki başlığı Viyana Kuşatmasını hatırlatırken, internet versiyonunda “Türk Akımı” üst başlığı altında “*Rusya Ukrayna’yı Geçerek Viyana’ya Gaz İhracatını Artırıyor*” şeklinde haber metninin içeriğine daha uygun ve daha çok bilgi verir nitelikte kullanılmıştır. Başlıkta habere konu olan olayın Türklerle ilgisi sadece Türk Akımı ifadesinden anlaşılmakta ve Rus doğalgazının Viyana’ya gidebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla online başlıkta Türklerle doğrudan bir ilgi kurulmamaktadır. Basılı gazete başlığında ise muhabir, Rus doğalgazının Viyana’ya kadar ulaşabileceğini vurgulamak için Türklerin Viyana Kuşatmasını hatırlatarak habere konu olan olayın odağını değiştirmiş ve okurun dikkatini Türklere yöneltmiştir.

¹⁹⁷<https://www.derstandard.at/story/2000060919598/turkstream-steht-vor-den-toren-wiens>
Tarihi: 25 Mart 2024.

Erişim

Başlıktan konunun tam olarak neyle ilgili olduğu anlaşılmadığından enformasyon eksiltilimi söz konusudur. Haberin spotunda; *“Dolaylı Yollardan Hedefe... Gazprom Güney Akım Boru Hattı’nın Başarısızlıkla Sonuçlanmasının Ardından Ortallığı Velveleye Vermeden Türkiye Üzerinden Avrupa’ya Yeni Bir Doğal Gaz Taşıma Güzergâhı Kazdı. Şimdi Macaristan Bu Proje İçin Kazandı”* ifadeleri yer almaktadır. Spot, başlıktaki enformasyon eksiltilimini gidererek haberin neyle ilgili olduğunu açıklamış, haberi özetlemiş ve giriş paragrafına temel oluşturmuştur. Spotta; Rus Gazprom şirketinin doğalgaz sevkiyatı için Türkiye’den geçen yeni bir rota oluşturduğu ve bu konuda Macaristan’ın da desteğini aldığı ifade edilmiştir. Spotta, konunun Türklerle bağlantısı kısmen açıklanmıştır. Ancak başlıkta öne çıkarılan Türk akımının Viyana önlerinde olması iddiasına dair bir açıklama spotta yer almamıştır.

Haber fotoğrafında bir doğalgaz borusunun içinden çekildiği anlaşılan mavi tulumlu ve sarı koruyucu başlıklı personelin görüntüsü yer almaktadır. Fotoğraf, haberin doğalgazla ilgili olduğunu anlatmakla birlikte başlıktaki ifadeyi doğrudan desteklememektedir. Fotoğrafın altında Rusya Devlet Başkanı Putin’le Macaristan Devlet Başkanı Victor Orban’ın aralarında uzlaşmaları halinde AB’ye gaz transferi sağlayacak yeni boru hattının Türkiye’den geçeceği ve böylece Türk akımının Türkiye’den Orta Avrupa’ya kadar uzanacağı açıklaması yer almıştır. Fotoğraf altı bilgi ile Türk akımının ne olduğunu açıklanmış ve Macaristan ve Rusya’nın doğalgaz konusundaki işbirliği sonucunda Türk akımının Orta Avrupa’ya ulaşacağı detayı verilmiştir. Bu bağlamda haber fotoğrafı, haberi görsel olarak desteklemekte, başlıktaki imayı açıklamakta ve enformasyon eksiltilimini de gidermektedir.

Haber metninin girişinde Macaristan’ın Türk akımından gelen doğalgazı alabilmek için Rusya’yla anlaşmaya vardıkları, bu anlaşmanın benzerinin daha evvel Bulgaristan ve Sırbistan’la yapıldığı ve AB tarafından engellenen Güney Akım projesinin Türkiye üzerinden yeniden hayata geçirildiği açıklanmaktadır. Bu çerçevede girişte, Rus gazının Avrupa’ya erişimi hususunda AB ile Rusya arasında bir mücadele yaşandığı, Türkiye üzerinden yeni bir rota oluşturulduğu ve Avrupa içlerine gazın ulaşabileceği ifade edilerek haber konusu özetlenmiş ve habere ilişkin detaylar verilmiştir. Haberin girişinde taraflar; AB, Rusya, Macaristan ve Türkiye olarak belirtilmiştir.

Şematik Yapı

Habere konu olan ana olay, Rus doğalgazının Avrupa ülkelerine ulaşmasını sağlayan güzergâhların oluşturulmasıdır. Haber, Rus doğalgazının AB tarafından engellenmesine karşılık Rusya'nın yeni stratejilerine dikkat çekmektedir. Haber, hem Rus Gazprom şirketinin Avrupa'ya Ukrayna ve Baltık ülkeleri dışında alternatif yol arayışını açıklaması hem de oluşturulacak yeni rotanın Avusturya'ya kadar gazı ulaştırabilecek olması nedeniyle önemli görülmüştür. Haberden çıkarılabilecek sonuçlar ise şöyledir:

- Rus gazının Avrupa'ya Güney Akım boru hattı ile ulaşımı AB tarafından engellendiğinden Rusya, Ukrayna'yı gaz transferinde devre dışı bırakacak yeni rotalar oluşturmaktadır.
- Rusya, Türkiye üzerinden ileteceği doğalgazı Avusturya topraklarına kadar iletebilecektir.
- Türk Akımının Avusturya'ya kadar uzanabilecek olması, Avusturya için eski bir dış tehdit unsurunu-Türkleri- hatırlatmaktadır.
- Macaristan, Rus gazının Türk akımı üzerinden ülkesine ulaşmasına onay verirken Polonya ve Baltık ülkeleri ise alternatif yola karşı çıkmaktadırlar.

Haberde art alan bilgisi kısmen verilmiştir. Haberde Güney Akım projesinin ne olduğu, AB tarafından neden engellendiği, Rusya ve AB arasındaki gerilimin sebepleri hakkında bilgi bulunmazken, Türkiye üzerinden Rus doğalgazının sevkinin Suriye iç savaşı sonrası Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerindeki gerilimden kaynaklı dondurulduğu bilgisi yer almaktadır. Ancak Türk Akımının ne olduğuna ilişkin bilgi verilmemektedir. Bu açıdan art alan bilgisi yeterli değildir. Türklerin Viyana kapıları önünde dayandıklarına ilişkin başlıktaki vurguya yönelik metin içerisinde herhangi bir atıf ya da açıklama yapılmamıştır.

Haberin bağlam bilgisi eksiktir. Bağlamı, Rus doğalgazının Avrupa pazarında karşılaştığı engeller ve Rusya'nın bu engelleri aşmaya yönelik siyasi ve ticari girişimleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda Rusya'nın başta AB olmak Macaristan, Polonya ve Baltık ülkeleriyle münasebetleri ve alternatif rota arayışına bu ülkelerin yaklaşımları bağlamın ana hatlarını çizmektedir. Haber, Rusya-AB arasında Ukrayna

meselesinden kaynaklı sorunun ne olduğunu açıklamamakta sadece doğal gaz hatlarına odaklanmaktadır.

Gazete, haber kaynağı olarak muhabiri kullanmıştır. Taraflardan, Macaristan'ın projeyi destekleyen açıklamalarına yer verilmiştir. Yine Rusya Devlet Başkanı Putin, ve Rus enerji uzmanı ile Gazprom'un patronu Alexei Miller'in, konuya ilişkin açıklamaları haberde yer almıştır. Haberde taraflardan AB, Türkiye, Avusturya, Polonya, Ukrayna ve Baltık ülkelerinin konuya ilişkin açıklamaları yer almamıştır. Macaristan Dış İlişkiler Bakanının konuya ilişkin açıklamaları ile Rus uzmanın açıklamaları birbirini desteklememektedir. Rus uzmanın açıklamaları projenin zorluğuna ve diğer ülkelerin ikna edilmesi sürecine yönelikken Macaristan tarafının Türk Akımının "en uygun seçenek" olduğuna yönelik açıklaması, Macaristan'ın Rus gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya iletilmesindeki sorumlusu olarak gösterilmesini sağlamıştır. Ayrıca Macaristan Bakanının açıklamaları da alaycı bir üslupla sunulmuştur. Habere konu olan olayın birden fazla tarafı bulunmasına rağmen olay, Rusya'nın stratejileri ve işbirlikçi ülkeler bazında aktarılmış ve projenin taşıdığı riskler öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla başlık her ne kadar örtük bir Türk tehdidine gönderme yapsa da esas tehdit unsurunun Rusya'nın stratejileri olduğu metinden çıkarılabilmektedir. Bu açıdan bağlam bilgisinin taraflı ve eksik bir şekilde oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Mikro Yapı

Haberde aktif ve pasif cümle yapıları birlikte kullanılmıştır. Rusya'nın Gazprom şirketi üzerinden yaptığı girişimler ve ikili ilişkilere dair cümlelerin daha çok aktif yapı ile kurulduğu ancak projenin geleceğine yönelik ihtimallerin pasif yapı ile verildiği tespit edilmiştir. Aktif fiil yapısı ile Rusya daha saldırgan ve risk arz eden ülke olarak sunulurken, projenin gelecek yıllardaki durumuna ilişkin pasif cümle yapıları, belirsizliği ifade etmektedir. Macaristan'ın projeye onay vermesi ile de Türk akımının Viyana önlerine gelmesine yol açacağı belirtilmiş ve Macaristan, Türk akımının Avusturya'ya girmesinin müsebbibi olarak gösterilmiştir. Bu anlam, Macar Bakanın açıklamalarına ilişkin cümle yapılarının aktif verilmesi ile sağlanmıştır.

Haberde basit cümle yapıları kullanılmıştır. Bu sebeple cümlelerin anlamı açık ve anlaşılırdır. Haber metninde hem nedensel hem de işlevsel ilişki kurulmuştur. *"Gazprom Güney Akım Boru Hattı'nın Başarısızlıkla Sonuçlanmasının Ardından*

Ortality Velveleye Vermeden Türkiye Üzerinden Avrupa'ya Yeni Bir Doğal Gaz Taşıma Güzergâhı Kazdı.” cümlesinde Gazprom’un yeni boru hattının Türkiye üzerinden geçmesinin nedeni, Güney Akım projesinin başarısız olmasına bağlanmıştır. Cümlenin devamında Macaristan’ın bu projeye dâhil edildiği bilgisi verilerek cümleler arasında işlevsel ilişki de kurulmuştur. Hem nedensel ilişki hem de işlevsel ilişki ile Rusya’nın doğalgazı Avrupa ülkelerine yeni bir hat üzerinden götürme girişiminin neden ve sonuçları açıklanmış ve okurun dikkati de bu yöne çekilmiştir.

Referansal ilişki açısından bakıldığında Rusya’nın hamlelerini anlatan ifadeler metinde sıklıkla yer almıştır.

Rus doğal gaz tekeli bunun öncesinde Haziran ayında benzer anlaşmaları Bulgaristan ve Sırbistan ile de yapmıştı. Böylece Gazprom, 2013’te Brüksel’den gelen yoğun direnişin ardından fiilen başarısızlıkla sonuçlanan Karadeniz boru hattı olan Güney Akım projesini yeniden canlandırıyor”, “Moskova’nın bakış açısına göre bu boru hattının en geç 2020’de Ukrayna’dan transiti lüzumsuz kılması gerekiyor. (...) Macaristan Dışişleri Bakanı Peter Szijjarto meslektaşlarının argümanlarından pek etkilenmişe benzemiyor. Kendisi için meselenin doğal gaz tedarikini 2019’dan sonra da güvence altına almak olduğunu kaydeden Szijjarto, bunun için Türk Akımı’nın en uygun seçenek olduğunu ifade etti. Szijjarto ‘Bu yüzden Macaristan güneyden doğal gaz almaya ilgi duyuyor.’ dedi.

ifadelerinde olduğu gibi Rusya daha önceden oluşturulan ve Suriye nedeniyle yaşanan gerilimden kaynaklı durdurulan Türk Akımı hattını tekrar devreye sokarak diplomasi yapmakta bu kapsamda Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan’la anlaşmaktadır. Türk Akımına onay veren Macaristan da Viyana’ya kadar akımın uzanmasına destek olmaktadır. Rus gazının Türk hattı üzerinden Viyana’ya kadar uzanması Macaristan’ın tutumuyla gerçekleşecektir. Bu bağlamda haber metninde Viyana’ya kadar Türk Akımının ulaşmasının sorumlusu başta Rusya olmak üzere Macaristan, Sırbistan ve Bulgaristan olarak işaret edilmiştir.

Kelime seçimleri açısından metin incelendiğinde; AB için Brüksel, Avrupa; Rusya için, Kremlin, Moskova; Ukrayna için Kiev, Avusturya için Viyana, Macaristan için Budapeşte gibi özellikle ülkelerin başkentlerinin tanımlayıcı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türklerle ilgili ifadeler ise; “Türk Akımı ve Türkiye”dir. Türk Akımı; Rus gazının Karadeniz altından İstanbul’a oradan da Yunanistan’a geçmesini öngören hattır. Kelime seçimlerinde haberin vurgusunu ve çerçevesini Türklere çeviren ifade Türk Akımının Viyana önlerinde olduğuna ilişkin başlıktır. “Türkler” ve “Viyana”

kelimelerinin yan yana kullanılması bu tarihi olaya gönderme yapmakta, geçmişteki Türk tehdidini ve Türklerin Viyana'yı kuşatmasını hatırlatmaktadır.

Haberin retoriğinde muhabir, Macar Dışişleri Bakanı ve Rus Enerji uzmanının değerlendirmelerine yer vererek sürecin akıbetini onların bakış açılarını ortaya koymak suretiyle vermiştir. Özellikle Rus uzmanın gerek Bulgaristan'ın 2013 yılındaki projeyi ortada bırakmasını hatırlatması gerekse Macaristan'ın Almanya kadar güçlü lobi yapamayacağını vurgulaması, Rus girişiminin başarılı olmasının zor olduğunu uzman ağzından aktarılmasını sağlamıştır. Haber metninde Türk Akımıyla Avrupa'ya kaç metreküp gaz taşınacağı sayısal olarak belirtilmiş ve metnin ikna ediciliği artırılmıştır. Ayrıca Türk akımının gelecekte genişletileceği de taşınacak doğalgazın metreküp miktarıyla ifade edilmiştir. Bu genişlemenin Avusturya'ya kadar uzanabileceği muhabir tarafından yorumlanmıştır. Böylelikle Türk akımının genişlemesi ile kolektif bellekteki Türklerin yayılması arasında dolaylı benzerlik kurulmuş ve haberin başlığı da bu benzerliğe vurgu yapacak şekilde atılmıştır.

Bu bağlamda söz konusu haber metni, temelde Rus doğal gazının Avrupa'ya iletilmesi ile ilgiliyken hattın Türkiye üzerinden geçirilmesi nedeniyle, Türklerin Viyana'yı kuşatması hadisesiyle eşleştirilmiş ve habere konu olan olay bu çerçeveye sunulmuştur. Haber başlığının, haberin çerçevelenmesinde, olayın algılanma biçimini etkilemedeki rolü düşünüldüğünde bu tip bir başlığın geçmişin kodlarını harekete geçirmesine ve haber içeriğinin de bu kodlar üzerinden değerlendirilmesine zemin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Haber metninde Rus gazının iletilmesi üzerinden “Türk tehdidi-korkusu” hatırlatması yapılmış, şimdinin mevzusu geçmişin imgeleri ile okura sunulmuştur. Ayrıca Avrupa için güncel “Rus tehdidi” tarihsel olarak Avusturya için daha etkileyici olan “Türk Tehdidi” üzerinden aktarılmış ve Macaristan'ın da bu tehdidin önünü açan girişimi metnin merkezine yerleştirilerek tarihi Avusturya-Macaristan husumetine gönderme yapılmıştır. Macaristan Dışişleri Bakanının açıklamalarına yer verilmesi de bu çerçeveyi destekleyecek şekilde sunulmuştur. Türklerin fetih hareketleri neticesinde Avrupa içlerine kadar ilerlemesi ile Türk akımı projesinin genişlemesi arasında benzerlik kurulmuş ve Türklerin Viyana kapılarına dayanacakları algısı yaratılmıştır. Habere konu olan olayın içeriğinde bu algıyı destekleyecek bir gelişme ya da durum olmamasına rağmen haberin bu şekilde sunumu, Avusturya okuru için haberin dikkat çekiciliğini ve

okunurluğunu artırmak adına bu tercihin yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu çerçevede haber metni, geçmişin imgelerinin ve söz kalıplarının güncel bir olayın haberleştirilmesinde; dikkat çekicilik, tarihi atıflar, olaylar arasında benzetme ve paralellik kurmaya dolayısıyla okuru yönlendirmeye imkân tanıyan özellikleri ile gazeteciler tarafından kullanıldığını gösteren bir örnektir.

4.4.2.6. Die Press Gazetesi (2017)

“İşgücü Piyasasının Sorunlu Çocukları Türkler¹⁹⁸” başlığı ile kaleme alınan haber, 30 Mart 2017 tarihinde web sayfasında yayımlanmıştır. Haberin gazete baskısı ise 29 Mart 2017 yılında yayımlanmıştır. Haber, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı veri tabanında olmayıp web sayfası taramalarından elde edilmiştir. Bu bağlamda haberin gazete baskısı değil internet versiyonu üzerinden analizi yapılmıştır. Haberin künyesinde muhabirin isim bilgisi yer almamaktadır. Haber, gazetede “Avusturya” ve “Ekonomi” teması altında yayımlanmıştır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Başlıkta Türk işçilerle ilgili “Sorgenkinder” yani “problemlili/ sorunlu çocuklar” nitelemesi kullanılmıştır. Bu niteleme, Türk işçilerin iş piyasasında sorun yarattığı ve iyi bir çalışan olmadıkları algısını oluşturmaktadır. Türk kimliğinin doğrudan başlığa çıkarılması ve “sorunlu çocuk” ilan edilmesi ayrımcı bir niteleme olduğu gibi aynı zamanda tüm Türkleri etiketlemesi nedeniyle genelleştirme de içermektedir. Ayrıca bu nitelendirmenin kaynak belirtilmeksizin başlıkta yer alması enformasyon eksilimine gidildiğini göstermektedir. Başlık, Avusturya iş hayatında Türklerle ilgili algıyı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Spotta; “Avusturya’ya Türkler kadar entegre olmayan başka bir yabancı nüfus grubu neredeyse yok. Bu bir WIFO çalışmasıyla gösterilmiştir. İşsizlik oranı diğer göçmenlere göre önemli ölçüde daha yüksektir.” ifadeleri yer almaktadır. Spotta, Türklerin, Avusturya’da yaşayan göçmen toplumlar içerisinde entegrasyon sağlayamayan topluluk olduğu dile getirilmiştir. Böylece başlıktaki “sorunlu çocuk” ifadesi açılmış ve sorunun Türklerin Avusturya toplumuna entegrasyonu olduğu izah

¹⁹⁸ <https://www.diepresse.com/5191575/tuerken-sind-die-sorgenkinder-am-arbeitsmarkt> Erişim Tarihi: 31Mart 2024.

edilmiştir. Spot aynı zamanda Türklerin Avusturya’da yaşayan diğer göçmen grupları içerisinde en entegre olamayan toplum olduğu vurgusunu yapmıştır. Spotta bu vurgunun kaynağı olarak WIFO¹⁹⁹ (Austrian Institute of Economic Research)’nın yapmış olduğu araştırma gösterilmiş ve başlıktaki enformasyon eksiltilimi giderilmiştir. Ancak araştırma enstitüsünün yaptığı araştırmada bu sonuç elde edilmiş olsa bile Türklerin, araştırmanın kendisine atıf yapılmadan “en sorunlu çocuk” ilan edilmeleri, gazetenin araştırma sonuçları ile kendi yaklaşımı arasında bir ayrıma gitmediğini ve ifadeyi tırnak içine almadan kendi görüşü olarak sunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda başlık, Türk işçiler hakkında negatif bir bakış oluşturacak şekilde haberi sunmaktadır. Bununla birlikte spotta Türklerin Avusturya’daki diğer göçmenlere göre işsizlik oranlarının önemli ölçüde daha yüksek olduğunun altı çizilerek başlıktaki ayrımcı ve ötekileştirici dil devam ettirilmiştir.

Haber başlığının hemen altında kullanılan Clemens Fabry tarafından karelenen fotoğrafta; sağlı sollu apartmanların olduğu bir caddede yürüyen ve genç oldukları tahmin edilen spor giyimli iki erkeğin arkadan çekilmiş görüntüsü bulunmaktadır. Fotoğraftaki kişilerin işçi olup olmadıklarına ilişkin bir fotoğraf altı bilgi bulunmamaktadır. Fotoğraf, işçilerden çok başlıkta öne çıkarılan “sorunlu çocuklar” ibaresini desteklemektedir. Fotoğraftakilerden birinin spor şapkasının ters takılı olduğu diğerinin ise sweatshirtünün kapüşonunun başı kapatacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Kıyafet kullanımına ilişkin bu detaylar, sorunlu çocuklara ilişkin yaygın görsel imgelere fotoğrafta yer verildiğini göstermektedir.

Haberin girişinde;

Avusturya'da yaşayan göçmenler arasında Türkler 'işgücü piyasasına en az entegre olan grup'. Avusturya Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (WIFO) Salı günü "Bir göç ülkesi olarak Avusturya" konulu bir araştırma yayınladı. Türklerin istihdam oranı Avusturyalılara kıyasla yüzde 21,2 puan daha düşük. Çok sayıda Türk işsiz. Bu kişilerin işsizlik oranı vatandaşlara (Avusturyalılara) göre yüzde 14,6 puan daha yüksek. Buna karşılık, eski Yugoslavya ve Doğu Avrupa'dan gelen göçmenler daha iyi entegre olabildiler. Ancak işsizlik oranları da Avusturyalılardan daha yüksek. Eski Yugoslavyalıların işsizlik oranı, vatandaşlara göre yüzde altı daha yüksek.

ifadeleri yer almaktadır. Girişte başlıkta ve spotta öne çıkarılan; Türklerin, Avusturya’da yaşayan göçmenler arasında işgücü piyasasına en az entegre olan grup

¹⁹⁹ https://www.wifo.ac.at/en/about_us/mission_and_strategy Erişim Tarihi: 1 Nisan 2024.

olduğu bilgisidir. Spottaki araştırma enstitüsünün araştırmasına atıf yapılmış ve başlığa çıkarılan ifade, istatistiki verilerle desteklenerek ikna ediciliği artırılmıştır. Bu verilerde Türklerin işsizlik rakamları hem Avusturyalılarla hem de diğer göçmen topluluklarla kıyaslanmıştır. Buna göre Avusturyalılarla kıyaslandığında Türkler yüzde 14,6 diğer göçmen gruplar olarak tanımlanan Doğu Avrupa ve Yugoslav asıllı göçmenlerle kıyaslandığında ise yüzde 6 daha yüksek işsizliğe sahiptir. Gazete araştırma verisinden yola çıkarak Türklerin iş piyasasına diğer göçmen gruplara nazaran daha az adapte olduğu değerlendirilmesini yapmıştır. Bununla birlikte gerek araştırma verisi gerekse haber metni, işgücü piyasasını göçmen-Avusturyalı başka bir deyişle vatandaş/yerli-yabancı, göçmenleri; Türk, Yugoslav ve Doğu Avrupa toplumları olarak kategorize etmiş, bu kategorizasyonu da kendi içinde derecelendirerek “en yabancı” olanı etiketlemiştir. Buna göre Türkler işgücü piyasası için en yüksek işsizlik oranına sahip grup olarak “en yabancı” dolayısıyla “en sorunlu” kategorisinde yer almaktadırlar. Bu bağlamda giriş, haber başlığından itibaren Türk göçmenlere yönelik etiketlemenin sebeplerinin açıklandığı, spotta bahsedilen WIFO’nun araştırmasının detaylarının verildiği, aynı zamanda haber metninin özetlendiği ve habere konu olan ana olayın açıklandığı yerdir. Başlık, spot ve giriş birlikte ele alındığında aralarında hiyerarşik bir ilişki olduğu ve girişin enformasyon eksiltilimini giderdiği anlaşılmaktadır.

Şematik Yapı

Haberde ana olay; WIFO’nun Avusturya’da yaptığı işsizlik oranlarına ilişkin araştırmadır. Araştırma sonuçları, işgücü piyasasındaki sorun olarak Türkleri gösterecek şekilde sunulmuştur. Haberde yer verilen olaya, “sorunlu”, “uyumlu olmayan” ve “entegre edilememiş” topluluğu yani “Türkleri” göstermek üzere haber değeri atfedilmiştir.

Bu bağlamda haber metninden çıkarılan sonuçlar da şöyledir:

- Avusturya’da Türkler “en sorunlu” göçmen gruptur.
- Türkler, en yüksek işsizlik oranına sahip grup olarak çalışma hayatına katkı sunmamaktadır.
- Türkler eğitimsizdir.
- Türkler ekonomik ve sosyal hayata uyum sağlayamamaktadır.

- Türkler yabancıdır.
- Türkler eğitimsiz oldukları için entegre olamamaktadırlar.

Haberin art alan bilgisi 2015 yılından itibaren ülkede yaşayan göçmen gruplar üzerine yapılan araştırma bilgisi ile sınırlı kalmıştır. Araştırma kapsamına Suriye, Afganistan ve diğer ülkelerden gelen son dönem göçmenlerin dâhil edilmediği belirtilmiştir. Ancak Avusturya’da 1960’lardan itibaren başlayan işgücü göçü ve ülkeye gelen işçilerin entegrasyonuna ilişkin bir bilgi verilmemiş ve olay art alandan yoksun bir şekilde Türk işçilerin eğitimsiz oldukları için entegre olamadıkları üzerinden sunulmuştur. Böylece haber, toplumdaki eşitsiz ilişkileri ve yabancı olarak nitelendirilen göçmenlerin sosyal, ekonomik ve kültürel fırsatlardan eşit şekilde faydalanamadıkları gerçeğini gizleyerek, eğitimsizlik ve işsizlik oranları yüksek olduğu verilerine dayanarak Türkleri, toplumun sorunlu çocuğu olmakla suçlamış ve hedef göstermiştir.

Haber metni, Avusturya’da yaşayan göçmen grupların işgücü verilerini kendi içlerinde ve yerlilerle mukayese edilmesi bağlamında yanlı bir şekilde inşa edilmiştir. Araştırma sonuçlarının paylaşıldığı basın toplantısına ilişkin WIFO’nun internet sayfasında yer alan habere²⁰⁰ göre araştırmada Türkler en düşük entegrasyon gösteren göçmen grup olarak nitelense de araştırmayı yapan Ekonomist Dr. Peter Huber bu sonucu “geçmişin başarısızlığı” olarak tanımlamış ve entegrasyondaki sorunların göz ardı edildiğini ifade etmiştir. Huber, eğitim ve dil yeterliliğinin entegrasyondaki önemine işaret etmiştir. Araştırmada özellikle yabancı bir ülkede doğan işçilerin eğitim ve konut edinmede belirgin bir dezavantaja sahip olduğu vurgulanmış ve “*Geçmiş başarısızlıklardan ders almak*” alt başlığı altında da 1960’larda çalışmak üzere gelen Türklerin, Avusturya’da uzun süre kalmayacakları varsayımıyla entegrasyonun göz ardı edildiği belirtilmiştir. Bu açıdan araştırmanın sonuçlarında devletin entegrasyon politikalarındaki başarısızlığına vurgu yapılırken Die Press’de yayımlanan haber metni, bağlamı Türklerin iş hayatına entegre olamaması çerçevesinde ele alarak, entegrasyon sisteminin ve politikaların sorgulanmasını maskelemiştir.

²⁰⁰ <https://www.wifo.ac.at/jart/prj3/wifo/main.jart?rel=de&content-id=1487278189573&j-cc-node=news&j-cc-id=1490299728313> Erişim tarihi: 2 Nisan 2024.

Haberin kaynağı WIFO'nun 2015-2017 yılları arasını kapsayan “*Göçmen ülkesi olarak Avusturya*” konulu araştırma verileridir. Bununla birlikte İşgücü Piyasası Servisi'nin Türklerin işsizlik oranlarına ilişkin verisi de Türklerin entegrasyonunun düşük olmasına dayanak olarak kullanılmıştır. Muhabir araştırma verilerinden yola çıkarak değerlendirmelerde bulunmuş ve istatistiki verilere dayandırılan haber metninin tarafsız ve nesnel olduğuna ilişkin ideolojik retorik tesis edilmiştir. Araştırma verileri ile haber metninin ikna ediciliği ve inandırıcılığı artırılmış, verilere dayanarak toplumun ekonomik hayatına katkı sunan ve eğitilmiş “yerliler” ile ötekileri ayrıştırmış, toplum içindeki belirli bir grup sorunlu ilan edilmiş ve söylem meşrulaştırılmıştır.

Mikro Yapı

Haber metninin cümle yapıları çoğunlukla aktiftir. “*Avusturya'da yaşayan göçmenler arasında Türkler "işgücü piyasasına en az entegre olan grup", "Onların (Türklerin) işsizlik oranı diğer göçmenlere göre önemli ölçüde daha yüksektir."* cümlelerinde olduğu gibi özne olarak Türkler çalışmadıkları ve topluma entegre olamadıkları ve sorunlu çocuk olarak toplumsal düzeni bozdukları için sorumlu tutulmuşlardır.

Haber metninin cümle yapıları çoğunlukla basit cümlelerden oluşmaktadır. Bu anlamın doğrudan ve açık iletilmesini sağlamıştır. “*Türkler arasındaki istihdam oranı Avusturyalılara göre yüzde 21,2 puan daha düşük. Çok sayıda Türk işsiz.*” cümlelerinde olduğu gibi anlam olarak net ve sayısal verilerle kesinlik içeren cümleler, Türklerle ilgili üretilen anlamı güçlendirmiştir.

Haber metninde nedensel ilişki kurulmuştur. “*Türk kökenli insanların entegrasyonunun zayıf olması eğitimle bağlantılıdır. WIFO araştırmasına göre Türkiye'de doğan ve Avusturya'da yaşayan göçmenlerin yüzde 65,8'i yalnızca zorunlu eğitime sahip.*” cümlelerinde Türklerin topluma entegre olamamalarının nedeni düşük eğitim düzeyleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu cümlelerin açıklamasının devam eden cümlede verilmiş olması da işlevsel ilişkinin kurulduğunu göstermektedir.

Referansal ilişki açısından bakıldığında Türkleri “sorunlu” göçmen grup olarak resmeden çok sayıda ifade metinde geçmiştir. “*Türkler iş piyasasında sorunlu çocuklar*”, “*Türkler iş gücü piyasasına en az entegre olan grup*”, “*Çok sayıda Türk işsiz*”, “*Türklerde işsizlik oranı yüzde 19.9*”, “*Türkiye'de doğan ve Avusturya'da*

yaşayan göçmenlerin yüzde 65,8'i yalnızca zorunlu eğitime sahip" metinde yer alan bu ifadeler Türkleri toplumun sorunlu kesimi olarak açıkça nitelendirdiği gibi "topluma yük, topluma ekonomik olarak katkı sunmayan, kaynakları tüketen grup" oldukları örtük anlamlarını da üretmektedir. Dolayısıyla metinde iş gücü piyasasına entegre olamayışlarının sorumluları da Türkler olarak gösterilmiştir.

Sözcük seçimlerine bakıldığında; başlıkta kullanılan "*sorunlu çocuklar*" ifadesi, bir toplumsal grubu etiketleyen, dışlayan ve ayıran bir ifade olarak göze çarpmaktadır. Böyle bir tanımlama ifadesinin kullanılmasının gerekçesini muhabir açıkça ifade etmese de, metinde "NEET" olarak adlandırılan ve Avusturya'ya göç eden, 15-24 yaşları arasındaki özel sorunlu gençleri tanımlamak üzere kullanıldığı anlaşılmaktadır. "*Çok sayıda okulu bırakan*" alt başlığında verilen bilgilerde bu grubun tüm göçmen gruplar içinde en sorunlu grup olduğu; iş gücü piyasasına katılmadıkları, okula gitmedikleri ve mesleki eğitim almadıkları belirtilmiştir. Haberde grubu tanımlayıcı ifadelerle Türklerle ilgili niteleme ifadeleri arasında kayıp bir bağ vardır. Metinde genç gruptaki işsizliğin tüm göçmen gruplar için geçerli olduğu ifade edilse de bu genç grupla, göçmen gruplardan sadece Türkler arasında bağ kurulmuş ve gençlere atfedilen "sorunlu çocuk" ifadesi Türkler için kullanılmıştır. "En az entegre olan grup", "65,8'i yalnızca zorunlu eğitime sahip", "zayıf eğitilmiş", "çok sayıda Türk işsiz" ifadeleri de Türklerin NEET'ler gibi eğitimsiz, genç ve işsiz bu sebeple de sorunlu olduğu vurgusunu taşımaktadır. Bu ifadeler aynı zamanda metindeki Türk algısını göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırma sonuçlarına göre Türklerin mukayese edildiği gruplar başta Avusturya vatandaşları yani yerliler ve sonrasında Doğu Avrupa ülkelerinden özellikle de Yugoslav asıllı göçmenlerdir. Avusturya'ya ilk Türk iş göçünün 1960'larda başladığı dikkate alındığında pek çoğu Avusturya Devleti vatandaşı olan Türklerin toplumun bir parçası olarak görülmediği, "göçmen" olarak tanımlanarak yerli gruptan ayrıştırıldığı gibi diğer göçmen gruplardan da ayrıştırıldığı anlaşılmaktadır. Spotta geçen "*Avusturya'ya Türkler kadar entegre olmayan başka bir yabancı nüfus grubu neredeyse yok.*" cümlesinde Türkler "yabancı" olarak nitelendirilmişler ve Avusturya ile aidiyet bağı kuramayan ve uyum sağlayamayan grup olarak tanımlanmışlardır. Bu ifadeler aynı zamanda biz ve onlar ayrımını da üreten kelimelerdir.

Bu bağlamda bahse konu haber metni; başlık, spot, alt başlık ve haber girişi ile Türklerle ilgili “sorunlu”, “yabancı”, “eğitimsiz”, “uyumsuz”, “tembel” gibi anlamları üretmekte ve toplumun Türklere ilişkin bakış açısını yönlendirecek bir perspektif sunmaktadır. Gerek haber dili, gerek seçilen kelimeler, gerekse diğer toplumsal gruplarla mukayese edilerek yapılan değerlendirmeler, Türklerin haberde “öteki” olarak temsil edilmesine, etiketlenmesine ve suçlanmasına hizmet etmektedir. Haberde araştırmanın devletin entegrasyon politikasına yönelik eleştirilerine yer verilmemesi ve Türkler arasındaki işsizliğin yüksek olmasının sebebinin Türklerin eğitimsizliği olarak açıklanması ve Türklerin toplumsal açıdan uyumsuz ve sorunlu ilan edilmesi, haberin kurgusunun ideolojik olarak taraflı inşasını da göstermektedir. Türkler yaşanan sürecin sorumlusu olarak gösterilerek entegrasyondaki devletin üstlenmesi gereken sorumluluklar gizlenmiştir. Bununla birlikte Avusturya iş piyasasına ilişkin haber metni, Avusturya’daki Türklerin güncel imgesine ilişkin önemli bir örnektir. Haber metnindeki Türk imgesi, Türklerle ilgili özellikle 18. ve 19. yüzyıllardaki eğitimsiz, cahil ve tembel Türk imgesinin de devam ettiğinin bir göstergesi olarak okunabilir. Geçmişte seyyahların, diplomatların, tüccarların vb. izlenimleri ile şekillendirilen Türk imgesi, 1960’lardan itibaren Avusturya iş gücünün bir parçası haline gelen Türklerle ilgili imgenin medya metinleri üzerinden sürdürüldüğüne ilişkin bir kanıt olma özelliği taşımaktadır. Haberdeki Türk temsili geçmişteki Türk imgesi ile benzerlikler taşımakta geçmişin “kalıtsal düşmanı” bugünün “sorunlu gençleri” olarak ötekilik rolünü devam ettirmektedir.

4.4.2.7. Der Standart Gazetesi (2018)

Gerald John tarafından kaleme alınan haber metni “*Hükümet 7 Camiyi Kapatmak ve Çok Sayıda İmamı Sınır Dışı Etmek İstiyor*²⁰¹” başlığıyla 8 Haziran 2018 tarihinde yayımlanmıştır. Haber metni, Avrupa’nın göçmenlerle ilgili proje ülkesi olarak nitelendirilen Avusturya’da, Müslümanlara ve özelde Türklere yönelik hükümetin yeni kararlarını konu edinmesi nedeniyle örnekleme dâhil edilmiştir.

²⁰¹ <https://www.derstandard.at/story/2000081199654/regierung-will-sieben-moscheen-schliessen-etiche-imame-ausweisen> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2024.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Avusturya’da Müslümanlara ve özellikle Türklere yönelik yasaklayıcı uygulamalara ilişkindir. Haberin başlığı 7 caminin kapatılacağı ve yurt dışı menşeli din görevlilerinin sınır dışı edileceği bilgisini vererek metni özetlemekte ve metnin içeriğinin ne olduğuna ilişkin okuru hazırlamaktadır.

Haberin spotunda; “*Turkuaz ve mavi şimdi de ‘siyasal İslam’ ile mücadele için 2015 yılında yeniden düzenlenen İslam Yasasını sıkı bir şekilde uygulamak istiyor. Türkiye öfkeli*” cümleleri yer almaktadır. Spotta; turkuaz rengi ile Avusturya’da Sebastian Kurz başkanlığındaki Avusturya Halk Partisi (ÖVP) ve mavi renk ile de Heinz-Christian Strache başkanlığındaki Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) kastedilmekte ve bu iki partinin 2017 yılındaki seçim sonrasında kurdukları koalisyon hükümetinin²⁰² İslam Yasası’nı uygulayacakları ve Türkiye’nin bu uygulamaya öfkeli olduğu ifade edilmiştir. Haberin içeriğinde kapatılan 7 camiden 6’sının Araplara ait olduğu bilgisi de yer almıştır. Spot; başlıkta açıklanan eylemlerin dayanağı olan İslam Yasası’na atıf yapmış ve Türkiye’nin öfkesini öne çıkarmıştır. Bu bağlamda spot, başlığı açmıştır.

Haberin girişinde; Sebastian Kurz, Heinz-Christian Strache, İçişleri Bakanı Herbert Kickl ve Kültür Bakanı Gernot Blümel’un olduğu basın açıklamasında Kurz’un; Avusturya’nın çeşitlilik ülkesi olduğu, aynı anda hem dindar bir Müslüman hem de gururlu bir Avusturyalı olmanın mümkün olduğunu ifade ettiği ancak hemen arkasından “siyasal İslam’a” karşı önlemleri açıkladığı bilgisi yer almıştır. Giriş, haberin başlığında ve spotunda ifade edilen camilere ve din görevlilerine yönelik yasaklamaların nedenini açıklamaktan çok hükümetin birbirine zıt söylemlerine yer vererek hükümetin tutumuna karşı eleştirel bir tavır gösterilmiştir.

Haberde üç alt başlık kullanılmıştır. Bu başlıklar hükümetin aldığı tedbirleri sıralamaktadır. Buna göre; “*Arap dinî cemaatinin dağıtılması*”, “*ATİB (Avrupa Türk-İslam Birliği) imamlarının sınır dışı edilmesi*” ve “*Bozkurtlar camisine yasak*”

²⁰² Avusturya siyasetinde her iki parti de muhafazakâr bilinmekte birlikte FPÖ aşırı sağ kanatta yer almaktadır. Koalisyonun kurulmasıyla Avusturya, “Avrupa’da aşırı sağla yönetilen tek ülke” olarak nitelendirilmiştir (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42377656> Erişim Tarihi: 12 Nisan 2024.) Ülkede özellikle 2015 yılından sonra göçmen karşıtı söylemlerin ağırlık kazanmasına müteakip yapılan seçimler neticesinde göçmen karşıtı politikaları yürütecek koalisyon kurulmuştur.

şeklinde. Bu bağlamda başlıklar hiyerarşik olarak üst başlığı açmaktadır. Bununla birlikte alt başlıklar aracılığıyla habere ilişkin detaylar verilmiş ve haber içeriği özetlenmiştir.

Şematik Yapı

Habere konu olan ana olay; koalisyon hükümetinin Yeni İslam Yasası'nın uygulanmasına yönelik açıklamalarıdır. Olay, camilerin kapatılması ve imamların sınır dışı edilmesi başlığı ile sunulmuş ve hükümet sorumlu olarak gösterilmiştir. Ayrıca haberin girişinde hükümetin birbiriyle çelişen iki açıklamasına yer verilmiştir. Haberin devamında Nisan ayında Viyana'da bir camide çocuklarla düzenlenen Çanakkale Savaşı'nı anma programına ait fotoğrafların haberleştirilmesi üzerine hükümetin, İslam Yasası uyarınca aşırı milliyetçilere karşı harekete geçtiği, 40 kadar imamın sınır dışı edileceği ve yedi caminin de kapatılmak istendiği bilgisi yer almıştır. Habere konu olan olayın sunumunda öne çıkan bir diğer unsur da Türkiye'nin öfkesidir. Haber, ülkedeki Müslümanların tepkisinden çok, Türkiye'nin verdiği tepkiyi öne çıkarmıştır.

Habere konu olan olay, hem Avusturya içindeki Müslüman nüfusu hem de Avusturya'nın özellikle Müslüman ülkelerle ilişkisini etkileyecek durumda olduğu için önemli görülmüştür. Haberden çıkarılabilecek sonuçlar şöyledir:

- Avusturya koalisyon hükümeti aşırılıkla mücadele etmek için 6'sı Araplara ait olmak üzere 7 camiyi kapatma, ATİB'e bağlı 40 kadar imamı da sınır dışı etme kararı almıştır.
- Kararlar, yeni İslam Yasası'na dayanmaktadır.
- Ülke içinde Müslüman topluluklar sessiz kalırken muhalefet karardan memnuniyet duymuştur.
- Karara sert tepki Türkiye'den gelmiştir.
- Avusturya'daki Müslümanlar selefi akımların etkisindedir.
- Müslümanlar kontrol altında tutulmalıdır.

Art alan açısından haber metni incelendiğinde; Kurz hükümetinin almış olduğu kararların gerekçesi olarak Yeni İslam Yasası gösterilmiştir. Yasanın tarihi ve ülkedeki Müslümanların hukuki statüsü hakkında metnin sonunda açıklama kutucuğunda bilgi

verilmiştir. Buna göre²⁰³ 2015 yılında yürürlüğe giren yeni yasa ile Müslümanların hukuki statülerinin belirlendiği, Avusturya hukukunun İslam dinî kurallarından öncelik taşıdığı, kanunun İslam Dinî Cemaatini (IGGIÖ), İslam Alevi Dinî Cemaatini (ALEVİ) ve İslam-Şii Dinî Cemaatini (SCHIA) kapsadığı, topluma ve devlete karşı olumlu temel bir tutumun gerekli olduğu, üyelerinin dinî ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olağan faaliyetler için fonların yurt içinde toplanması gerektiği, din görevlilerinin yabancı finansmanının yasak olduğu, öğreti ve inanç kaynaklarının Almancasının olması hükümlerini barındırdığı bilgisi yer almaktadır. Ancak metinde ülkedeki Müslüman varlığının tarihçesi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Açıklamada yalnızca yeni yasanın içeriği hakkında bilgi bulunmaktadır. Halbuki Avusturya’da Müslüman nüfusun varlığı 1878 yılındaki Berlin Anlaşması’nda Bosna’nın hakimiyetinin Avusturya’ya geçmesi üzerine gerçekleşmiştir. Bu sebeple Avusturya’da 1912 yılında İslam Yasası kabul edilmiştir. Avusturya’da Bosna’dan kaynaklı Müslüman grubun yanı sıra Yugoslavya’dan gelen Müslümanlarla, Türkiye’den işçi göçü ile gelen Müslüman Türkler de burada bir nüfus oluşturmuşlardır. Mustafa Çakır (2015: 3), 1979 yılında Müslümanların cemaat olarak tanındığını ve Avusturya İslam Cemaatinin kurulduğunu, 1987 yılında Şii Müslümanların da haklarının tanındığını ve 1982 yılından itibaren Müslüman çocuklar için din derslerinin verildiğini kaydeder. Statista’nın 2021 tarihli verilerine göre Avusturya’da son yıllarda Müslüman nüfusunda ciddi bir artış söz konusudur. 2001’de 339 bin olan Müslüman nüfus, 2021’de 745.600’e ulaşmıştır²⁰⁴. Buna göre Müslümanların nüfustaki payları yüzde 0,3’ten yüzde 8,3’e çıkmıştır. Bu oran Katolik Hristiyanlardan sonraki en yüksek nüfusun Müslümanlara ait olduğunu da göstermektedir²⁰⁵. 1912 yılında değişen ihtiyaçlarla birlikte yasanın değiştirilmesine ilişkin çalışmalar başlatılmış ve 2015 yılında yeni yasa kabul edilmiştir. Yasanın değiştirilmesinde radikal hareketlerin ve terör olaylarının da etkisi bulunmaktadır. Özellikle Türk işçilerin Avusturya’ya gitmelerinden sonra Türkiye’den gönderilen imamlar konusu son yıllarda gündeme gelmiş ve Türkiye’nin imamlar üzerinden

²⁰³ <https://www.derstandard.at/story/2000081199654/regierung-will-sieben-moscheen-schliessen-etliche-imame-ausweisen> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2024.

²⁰⁴ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/312152/umfrage/anzahl-der-muslime-in-oesterreich/> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2021.

²⁰⁵ Statista’nın dinlere ilişkin sayısal verileri için bkz. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/304874/umfrage/mitglieder-in-religionsgemeinschaften-in-oesterreich/> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2021.

buradaki Türkleri etkilediği hususu basında tartışılmıştır. Haberde olayın art alanına ilişkin ATİB'e bağlı bir camide Türk çocuklarının askerî kamuflajlı ve bayraklı gösterilerinin etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Araplara ait bir caminin imamının selefî açıklamalarda bulunduğu Kültür Bakanı'nın sözleri ile ifade edilmiştir. Art alan bilgisinde Müslümanların mevcudiyetleri, ülkedeki sosyo-ekonomik durumları, dinî hakları, ülkedeki cemaat yapılanmaları, 2012 yılında yeni bir İslam Yasası'na neden ihtiyaç duyulduğu gibi temel konulara ilişkin herhangi bir içerik sunmamaktadır. Art alan bilgisinin sadece Yeni İslam Yasası'nın uygulanması hakkında sınırlı şekilde verilmiş olması, Avusturya'daki Müslüman toplumun varlığıyla ilgili tarihsel zeminin görmezden gelinmesine yol açmıştır.

Bağlam, hükümetin İslam Yasası'na dayandırdığı kararları ile buna ilişkin gelen reaksiyonlar üzerine kurulmuştur. Avusturya'daki İslam toplumunun nüfus bilgileri, etnik kökenleri, ihtiyaç ve taleplerine ilişkin bir bilgi paylaşılmamış aksine toplumsal huzuru bozan, risk arz eden ve önlem alınması gereken bir grup olarak haberde sunulmuştur. Halbuki 2017 yılında Avusturya Müslümanlar için Dokümantasyon ve Danışmanlık Merkezinin yayımladığı “*2016 Müslüman Karşısı Irkçılık Raporu*”na göre 2015 yılında 156 saldırı kaydedilirken, 2016'da yüzde 65 artarak bu sayı 253'e ulaşmıştır²⁰⁶.

Haber kaynağı başta gazetecinin kendisidir. Hükümet üyelerinin arka arkaya yaptığı basın açıklamalarına haberde yer verilmiştir. Bu kapsamda Sebastian Kurz ve Devlet Bakanı Muna Duzdar'ın (SPÖ) açıklamalarına karşın isimleri verilmeden ATİB sözcüsü ve Çok Kültürlü Cami Örgütü'nün eski Başkanı'nın da açıklamalarına kısaca yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin tepkisi, dönemin Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın'ın Twitter hesabından paylaştığı mesajı ile Hürriyet ve Akşam Gazetelerinin haber başlıkları üzerinden aktarılmıştır. Bu durum aynı zamanda olayın taraflarını da göstermektedir. Muhabir haberde hükümet temsilcilerinin açıklamalarına karşın İslam cemaatinin temsilcilerine yer vererek haber içinde bir denge kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda habere konu olan imamların temsilcisi olarak ATİB temsilcisinin ve Araplara ait camilerin temsilcisi olarak da Çok Kültürlü Cami Örgütü'nün eski başkanının görüşü alınmıştır. ATİB temsilcisinin imamların yurt

²⁰⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avusturya-da-muslumanlara-yonelik-saldirilarda-onemli-artis/781122> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2021.

dışına gönderileceği bilgisinden haberdar oldukları, uzlaşya açık oldukları ve kısa vadeli çözümler olamayacağına dair konuşmasına yer verilmiştir. Çok Kültürlü Cami Örgütü'nün eski başkanının ise *“Eğer orada bu tür eğilimler varsa, onları parçalayarak onlarla savaşırsınız, en iyi ihtimalle bu bir provokasyon olarak algılanır”* şeklinde uygulamaya itirazı yer almış ancak öneri olarak da daha sıkı kontrol edilmesi gerektiği yönündeki mesajı vurgulanmıştır. Bununla birlikte habere konu olan olayın taraflarından Viyana'daki “Bozkurtların Camisi” olarak nitelendirilen cami cemaati ya da imamının herhangi bir açıklamasına yer verilmemiştir. Konuya ilişkin Kültür Bakanı Blümel'in caminin bağlı olduğu derneğin İslam Cemaati örgütüne bağlı olmadan faaliyet göstermesi nedeniyle yasadışı olduğuna dair açıklamasına yer verilmiştir. Haberde konuşan taraflardan dönemin Devlet Bakanı Muna Düzdar ise Filistin asıllı bir Müslüman'dır. Ancak Düzdar'ın açıklamaları da hükümetin durduğu yeri destekler mahiyette olup İslam cemaatlerinin yurt dışından fonlanmasının bitirilmesi ve bitirilmediği takdirde yaşanacaklara ilişkin uyarı içerikli açıklaması haberde yer almıştır. Dolayısıyla Düzdar'ın açıklamaları da hükümetin perspektifini desteklemekte Avusturya'daki Müslüman toplumun dış ülkelere politize edildiği algısı yine Müslüman asıllı bir politikacı tarafından dile getirilmektedir. Bu bağlamda habere konu olan olayın taraflarına eşit düzeyde olmasa da yer verildiği, Müslüman toplumun temsilcilerinin isimlerinin belirtilmediği, yasaklamalardan doğrudan etkilenecek Müslümanların ise olaylara ilişkin herhangi bir değerlendirmesinin haberde yer almadığı tespit edilmiştir. Bu durum, anlamın hükümet politikaları çerçevesinde kapanmasını beraberinde getirmiştir.

Mikro Yapı

Cümle yapıları yönünde haber metni incelendiğinde özellikle koalisyon hükümetinin üyelerinin yapmış olduğu açıklamalar *“dedi, söyledi, açıkladı, istiyor”* gibi aktif fiil yapıları ile verilmiştir. Bu durum kabinenin kararlılığına vurgu yapmaktadır. Müslüman tarafa yönelik yaptırımların uygulanmasına ilişkin cümlelerin pasif yapıyla verildiği tespit edilmiştir. Örneğin *“Şu anda 40'a yakın din adamı 'potansiyel olarak' sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya, bunlardan on biri hakkında işlem başlatıldı ve ikisi hakkında şimdiden bir karar verildi.”* Bu durum Müslümanlara yönelik eylemlerin dolayımı hâle getirilerek haberde hükümetin doğrudan sorumlu kılınmadığını göstermektedir. Türk tarafının tepkileri ise *“İbrahim*

Kalın, Twitter'da 'İslamofobik, ırkçı ve ayrımcı bir dalganın ülkeyi kasıp kavurduğunu' söyledi. Hürriyet Gazetesi hükümetin eylemini "skandal bir karar" olarak ilan etti; Akşam Gazetesine göre Şansölye Kurz "çirkin yüzünü gösterdi" cümlelerinde aktif fiil yapıları ile verilerek söylemin sorumluluğu özneye verilmiştir. Haber metninde ayrıca ağırlıklı olarak basit cümle yapısı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Haberde nedensel ilişkinin kurulduğu cümle yapıları mevcuttur. Örneğin; *"Turkuaz ve mavi şimdi de "siyasal İslam" ile mücadele için 2015 yılında yeniden düzenlenen İslam Yasası'nı sıkı bir şekilde uygulamak istiyor."* spot cümlesinde hükümetin İslam Yasası'nı uygulama isteğinin siyasal İslam'la mücadeleden kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu cümlenin devamında "Türkiye öfkeli" ifadesi de işlevsel ilişkinin kurulduğunu ve cümlelerin neden-sonuç ilişkisi bağlamında birbirini açarak ilerlediğini göstermektedir. Özellikle haber kaynaklarının yasaklara ilişkin açıklamaları üzerinden ülkede yaşayan Müslümanların selefi akımların etkisinde olmaları ve dışardan finanse edilen imamlar tarafından başka tesirlere açık olmaları sebepleriyle devlete ve topluma karşı olumlu bir tutumlarının olmadığı ve bu sebeple önlem alınması gereken grup olduğu algısı haberde oluşturulmuştur. Böylece haberin girişinde belirtilen "tüm Müslümanların zan altında bırakılması"na ilişkin ifadeyi destekleyecek şekilde Müslümanların aynı etiketlerle etiketlendikleri anlaşılmaktadır. Referansal açıdan bu gerekçeler hem Müslüman cemaatin hem Türkiye'nin finanse ettiği imamların hem de ülkedeki "bozkurtların" "şüpheli" ve ülke için "güven" arz etmedikleri anlamını üretmiştir. *"Cuma günü Arap dinî cemaatinden hiç kimseye ulaşamadı."* ve *"İslam dinî camiası cumartesi gününe kadar bu durumla nasıl baş edileceğini tartışmak istemiyor."* İfadelerinden anlaşılabileceği üzere Müslümanların yaşanan olaylara ilişkin yorum yapmamaları ya da yorum yapacak kişiye ulaşılmaması da bu anlamı dolaylı olarak desteklemiştir.

Haberde kullanılan kelime ve söz dizimleri incelendiğinde; haberin başlığında öne çıkarılan "hükümet" ifadesi ile Müslümanlara yönelik yaptırımların hükümetin isteği ile gerçekleştiği vurgusu yapılmış ve sorumlu olarak hükümet gösterilmiştir. Ayrıca haberin girişinde Müslümanlara yönelik açıklama yapan hükümet sorumlularının isim ve unvanları ifade edilmiştir. Müslümanlara yönelik kararların gerekçesi "siyasal İslam" kavramı ile açıklanmıştır. Bu kelime yine hükümet üyelerinin açıklamalarında geçen "selefilik", "radikalleşme", "milliyetçi aşırılıklar"

ifadeleri ile detaylandırılmıştır. Türk tarafının olayı görme biçimi de İbrahim Kalın'ın "İslamafobik, ırkçı, ayırımçı" kelimelerinin yanı sıra Hürriyet gazetesinin "*skandal karar*" ve Akşam gazetesinin "*Kurz'un çirkin yüzü*" tanımlamaları ile verilmiştir. Milliyetçi grup olarak bilinen "Bozkurtlar"²⁰⁷ ya da "ülkücüler" ise aşırı sağcı olarak nitelendirilmiştir. Hükümetin İslam Yasası'na dayandırarak aldığı kararlar ise "tedbir" olarak ifade edilmiştir. Tedbir ya da önlem kelimesinin olası bir tehdit ya da riske karşı hazırlık yapmak anlamında kullanıldığı dikkate alındığında, haberde turkuaz-mavi (koalisyon hükümeti) tarafından açıklanan tedbirler; "*Arap dinî cemaatinin dağıtılması*", "*ATİB imamlarının sınır dışı edilmesi*" ve "*Bozkurtlar camisine yasak*" alt başlıklarıyla izah edilmiştir. Böylece tedbirlerin muhatapları olan risk arz eden gruplar da tanımlanmış olmaktadır. Buna göre; Arap dinî cemaati, ATİB'e bağlı imamlar ve Bozkurtlar; dağıtılması, sınır dışı edilmesi ve yasaklanması gereken gruplar olarak işaret edilmiştir.

Haberin retoriği hükümetin birbiriyle çelişen söylemlerinin haberin girişinde verilmesi üzerine kurulmuştur. Tüm Müslümanları zan altında bırakmadan, Avusturya'da hem Müslüman hem de gururlu bir Avusturyalı olmanın mümkün olduğu cümlesinin hemen akabinde Müslümanları zan altında bırakacak üç tedbir kararı açıklanmıştır. Muhabirler haberin girişinde bu çelişkiye yer vermişler ve hükümetin bu tavrına mesafe bırakmışlardır. Bu durum başlıkta "*camilerin kapatılmasını ve imamların ihraç edilmesini hükümet istiyor*" vurgusuyla da gösterilmiştir. Bu bağlamda gazetenin habere konu olan olayda hükümetle eş değer bir perspektife sahip olmadığı ve eleştirel bir yerden ana olaya yaklaştığı anlaşılmaktadır.

Haber metninin kurgusunda Müslüman örgütlerinin temsilcilerinin yanı sıra kararlardan doğrudan etkilenecek Müslümanların tepkisinin yer almaması buna karşın Türkiye'nin resmi açıklamaları ile medya tepkisinin yer alması, gelecek uluslararası tepkilerin öncelikli olarak dikkate alındığını göstermektedir. Özellikle Türkiye Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın'dan, "*Cumhurbaşkanı Recep Tayyip*

²⁰⁷ Bozkurtlara yönelik tutum bozkurt işareti ve hilal içinde bozkurt sembollerinin yapılmasını yasaklayan Aralık 2018 yılında çıkarılan sembol kanunu ile hukuki boyut kazanmıştır. Avusturya'da kanunun 2019 itibarıyla uygulamaya girmesinden kısa süre sonra Almanya'da da aynı yasak gündeme gelmiş Fransa'da ise bozkurt işareti Cumhurbaşkanı Kararnamesiyle yasaklamıştır. Euronews'in haberinde yasaklamaların ardında Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Avrupa'ya "uzanan kolu" olarak değerlendirmelerin etkisi olduğu belirtilmiştir. <https://tr.euronews.com/2020/11/06/fransa-n-n-ard-ndan-almanya-da-da-ulkucu-hareketi-yasaklama-girisimi> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2024.

Erdoğan'ın Sözcüsü” olarak bahsedilmesi de Erdoğan'ın sürece ilişkin tepkisinin dikkatle takip edildiğini göstermektedir. Zaten söz konusu kararların açıklanmasının ardından Erdoğan'ın Kurz'u yeni bir haçlı seferi başlatmaya çalışmakla suçlaması, Avusturya medyasında yankı bulmuş ve gündeme gelmiştir.

Bu bağlamda bahse konu haber metni, Avusturya'da ülkenin ikinci büyük dinî grubu olan Müslümanlara yönelik hükümetin yeni tedbirlerini konu edinmektedir. Haber metni, hükümetin “siyasal İslam” ya da “radikalleşme” ile mücadelesi kapsamındaki tedbir kararları ile ülkedeki Müslümanları potansiyel “tehdit” olarak görmesine ve başka ülkelerin nüfuzları ve etkisi altında olduklarına vurgu yapmasına dikkat çekmiş ancak metnin kurgusu, kelime seçimleri ve retorik itibarıyla de bu algıyı desteklemiştir. Bununla birlikte söz konusu haber metni, ülkede yaşayan Türk nüfusun dinî hak ve özgürlüklerinin kapsamını ve üzerlerindeki hükümet baskısını göstermesi bakımından önemli bir perspektif sunmaktadır. Avusturya, Avrupa'nın “pilot²⁰⁸” ülkesi olarak tanımlanmakta özellikle göçmenlere ve ülkedeki Müslümanlara yönelik yeni kararlar önce Avusturya'da ardından Almanya ve diğer AB üyesi ülkelerde gündeme gelmektedir. Bu bağlamda Yeni İslam Yasası'nın maddeleri bir süre sonra Almanya'da da tartışılmaya başlanmıştır. Nitekim Almanya'da Diyanet İşleri Türk İslam Birliği'ne (DİTİB) bağlı imamlardan rahatsızlık duyduğunu dönemin Alman Başbakanı Merkel 2018 Aralık ayında dile getirmiş²⁰⁹ ve 2023 Aralık ayının sonunda ise Türkiye ve Almanya imamların kademeli olarak Almanya'dan çekilmesi konusunda uzlaşmışlardır²¹⁰. Yine Fransa'da 2021 Şubat ayında Ayrımcılık Yasası²¹¹ olarak bilinen düzenlemeler kabul edilmiş ve akabinde ülkedeki camiler kapatılmaya başlanmıştır²¹². Benzer şekilde Ocak 2024 tarihinde Belçika'da bir cami imamının LGBT ve aşî karşıtı söylemleri nedeniyle Adalet Bakanı Zuhal Demir, İçişleri Bakanlığından Diyanet'e bağlı tüm camilerin ruhsatlarının

²⁰⁸ Kazım Keskin (2018), Avusturya'nın sosyal ve ekonomik konularda Avrupa coğrafyası için pilot ülke olma misyonu üstlendiğini kaydeder. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupada-otekilestirmenin-pilot-bolgesi-avusturya/1325116>, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bir-sosyal-muhendislik-projesi-olarak-avusturya-islami/1282102> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

²⁰⁹ <https://www.haber7.com/dunya/haber/2782593-merkeldendikkat-ceken-imam-aciklamasi>. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

²¹⁰ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiyeden-almanyaya-din-gorevlisi-gonderme-uygulamasi-sona-eriyor-821130.html> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

²¹¹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-ayrilikli-yasa-tasarisi-ulusal-mecliste-onaylandi/2147324> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

²¹² <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-bir-camiyi-daha-kapatiyor/2697264> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

iptalini istemiştir²¹³. Dolayısıyla haber metnine konu olan olay ve durum sadece Avusturya’da yaşayan Türkleri ilgilendirmemekte, diğer Avrupa ülkelerinde de sonraki yıllarda yaşanacak uygulamaların habercisi olma özelliği taşımaktadır.

4.4.2.8. Die Press Gazetesi (2018)

Christian Ultsch, Jürgen Streihammer ve Thomas Vieregge tarafından yazılan “*Türk Esir Pazarı*”²¹⁴ başlıklı haber metni, 10 Ekim 2018 yılında yayımlanmıştır. Üç gazeteci de gazetenin dış politika muhabirleridir.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haber metni, Türkiye’de tutuklu bulunan Avusturya vatandaşları hakkındadır. Başlıktan tam olarak ne ile ilgili olduğu anlaşılmamakla birlikte konunun Türklerle ilgili olduğu tespit edilebilmektedir. Bu açıdan başlıkta enformasyon eksiltimi ve özetleme yapılmıştır. Başlık özellikle Osmanlı Devleti döneminde kurulan esir pazarlarına gönderme yaptığı için dikkat çekici ve merak uyandırıcı bir niteliğe sahiptir.

Spotta; “*Ankara Hâlihazırda Avusturya’dan Altı Siyasi Mahkûmu Tutuklu Bulunduruyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mahkûmları Almanya ve ABD de dâhil Batılı Devletlere Karşı Devamlı Baskı Aracı Olarak Kullandı*” ifadesi yer almaktadır. Spot başlıktaki ifadeyi açmış, enformasyon eksiltilimini gidermiş ve haberi özetlemiştir.

Haberin girişinde; “*Yarım düzine doldu bile*” cümlesiyle başlayarak, en son 50 yaşındaki Linzli bir nakliyatçının PKK (Kürdistan İşçi Partisi) destekçisi olmakla suçlanarak önce gözaltına alındığı ardından kefalet karşılığı serbest bırakıldığı fakat hemen akabinde kişinin tekrar gözaltına alındığı anlatılmıştır. Kürt kökenli mahkûmun, PKK üyeleriyle fotoğrafının olması nedeniyle tutuklandığı belirtilmiştir. Böylece haberin girişi; başlık ve spottaki iddiayı, son yaşanan bir tutuklama olayı üzerinden örneklemiştir. Yarım düzine vurgusu da tutuklu sayısının çokluğunun altını çizmektedir. Ayrıca girişte spottaki altı Avusturyalının siyasi nedenlerle Türkiye’de tutuklu olduğu bilgisi tekrar edilmiş ve Türk hükümetinin Türk pasaportuna sahip

²¹³ <https://t24.com.tr/haber/belcika-da-diyamet-e-bagli-tum-camilerin-ruhsat-iptali-istendi,1149139> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

²¹⁴ <https://www.diepresse.com/5515024/der-tuerkische-gefangenenbasar> Erişim Tarihi: 9 Nisan 2024.

Avusturyalılara ilişkin vaka bildiriminde bulunmaması sebebiyle sayının bilinenden fazla olabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda giriş; başlık ve spotla hiyerarşik açıdan uyumlu olup habere konu olan iddiayı örneklerle destekleyerek açmaktadır.

Haberin gazete baskısında fotoğraf kullanılmamışken internet versiyonunda kışla ya da cezaevi girişi olabilecek bir giriş noktasında ellerinde uzun namlulu silahları ile yürüten Türk güvenlik güçlerinin yer aldığı fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafta yer alan; sarı şeritli “dur” uyarısı, güvenlik güçleri, silahlar, askerlerin kollarındaki küçük Türk bayrağı arması gibi detaylar, görsel açıdan haberdeki Türkiye algısını ve haberin başlığındaki “esir pazarı” ifadesini ve “asker devlet” imgesini destekler mahiyettedir. Fotoğraf, haberde yer alan Türkiye’de insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı ve çeşitli sebeplerle insanların “keyfi” tutuklandığına ilişkin algıyı görsel olarak pekiştirmektedir.

Haberde kullanılan “*Dışişleri Bakanlığı Çekimser Davranıyor*” alt başlığı altında; Ankara-Viyana arasında yeniden bir yakınlaşma olduğu, durdurulan Efes arkeolojik kazılarının tekrar başlatıldığı ancak Türk Dışişleri Bakanlığının Avusturyalı kaç mahkûmun olduğuna ilişkin veri vermekten kaçındığı bilgisi verilmiş ve Erdoğan’ın bu tutuklularla bir rehine diplomasisi yürütüp yürütmeyeceği sorusu sorulmuştur. Erdoğan’ın rehine diplomasisinin son iki örneği olarak ülkede tutuklu bulunan ABD’li Rahip Brunson ve Türk asıllı Alman vatandaşı gazeteci Deniz Yücel’in serbest bırakılması verilmiştir. Aynı zamanda haberin sonuç kısmını oluşturan bu bölümde, haberin spot ve girişinde bahsedilen tutuklu ABD ve Almanya vatandaşlarının, tutuklanma sebepleri ve akıbetlerinin ne olacağına ilişkin değerlendirmeler yer almıştır. Bu kısımda Türkiye-Avusturya ilişkilerinin seyrinin yanı sıra Türkiye’nin diğer Batılı Devletlerle tutuklular üzerinden gerçekleşen “gergin” siyasi ilişkileri hakkında detay verilmiştir.

Şematik Yapı

Haberde ana olay; Türkiye’de tutuklu bulunan Avusturya vatandaşlarının akıbetidir. Ana olay; Türkiye’nin özellikle 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrasında ABD’de bulunan FETÖ terör örgütü başı Fethullah Gülen ve Batılı ülkelerde bulunan üyelerinin Türkiye’ye iadesi için bu ülkelere Türkiye’de bulunan Batılı vatandaşların çeşitli gerekçelerle tutuklanmaları bağlamında sunulmuştur.

Avusturyalı tutukluların geleceği, Avusturya açısından haber değeri arz etmektedir. Haberden çıkarılabilecek sonuçlar şöyledir:

- Türkiye son yıllarda Batılı ülkelerin vatandaşlarını çeşitli gerekçelerle tutuklamakta ve rehine diplomasisi yürütmektedir.
- 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye’de uygulamaları eleştirenlere yönelik gözaltı ve tutuklama olayları sık yaşanmaktadır.
- Türkiye tutukluları Batılı Devletlere karşı bir baskı aracı olarak kullanmaktadır.
- Türkiye, tarihinde savaşımlardan elde ettiğı esirlerin satıldığı “esir pazarları”nı bugün çeşitli gerekçelerle tutukladığı Batılı ülkelerin vatandaşlarına yeniden uygulamaktadır.
- Türkiye’de baskıcı bir yönetim bulunmaktadır, hak ve özgürlükler kısıtlanmıştır.
- Türkiye, Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi siyasi mahkûmları, Avrupa’ya karşı kullanmaktadır.

Haber metninde Türkiye ve Avusturya arasındaki ilişkilerin son yıllardaki seyrine ilişkin art alan bilgisi verilmediğı tespit edilmiştir. Art alana ilişkin bilgi verilmemesi, olayın bağlamından yalıtılmış bir şekilde sadece Türkiye’nin Avusturya vatandaşlarını diplomatik koz elde etmek amacıyla tutuklamasına indirgenmesiyle açıklanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum haberdeki taraflı duruşu gösterdiği kadar Türkiye’yi suçlayan ve itham eden haber dilini de desteklemiştir. Ayrıca haberde Türkiye’nin tutumunun sadece Avusturya vatandaşlarına değil; ABD, Almanya ve diğer Batılı Devletlerin vatandaşlarına da yönelik olduğu vurgusu yapılarak bu durumun, Batılı devletlere yönelik genel bir tavır olduğu mesajının altı çizilmiştir. Türkiye ile Batılı devletlerarasındaki gerilimin müsebbibi ve sorumlusu olarak Türkiye gösterilmiştir. Türkiye’nin yaşanan gerilimden kazanç sağladığı ima edilmiş ve bunu bir koz olarak kullandığı belirtilmiştir. Bu durum aynı zamanda Türklerin diplomatik manevraları ve yöntemleri hakkında kolektif bellekte yer etmiş imgeyle de örtüşmektedir. Türklerin-Türk hükümetinin istediğini almak için suçlu-suçsuz olma durumuna bakmaksızın Batılı ülkelerin vatandaşlarını esir ettiği ve bunları pazarlık aracı olarak kullandığına yönelik haber metnindeki imge; kolektif bellekte “zorba,

zalim, kurnaz Türk yönetim anlayışı” imgesi ile eşleşmekte ve bu imgeyi anımsatmaktadır.

Haberde bağlam bilgisi kısmen verilmiştir. Türkiye’de Avusturya vatandaşlarının tutuklanması diğer Batılı ülke vatandaşlarının siyasi gerekçelerle gözaltına alıp tutuklanması ve 15 Temmuz sonrasında yaşanan güvenlik politikaları bağlamında verilmiştir. Darbe girişimi sonrasında darbecilerin yurt dışı uzantılarını teslim alabilmek için Türkiye’nin ABD’li Rahip Brunson (2016), Alman gazeteci Deniz Yücel (2017), Avusturya vatandaşı olan öğrenci Max Zirngast, Linzli nakliyecisi adam ile Welsli bir Kürt kadının tutuklanmaları örnek olarak gösterilmiştir. ABD’nin Brunson’un tutuklanmasına karşın gümrük vergilerini artırması, Gülen’i iade etmemesi ve Suriye’de YPG’yi desteklemesinden kısaca bahsedilmiştir. Türk tarafının bu kişileri tutuklamasındaki siyasi gerekçelere yönelik bağlam bilgisi verilmemiştir. Haberde bahsedilen Avusturya vatandaşlarının terör örgütü PKK ile ilişkileri ya da PKK’nın amacı ve Türkiye’nin PKK ile mücadelesi hakkında bilgi verilmeyerek eksik bırakılmış böylece Türkiye’nin bu tutuklamaları keyfi yaptığı izlenimi oluşturulmuştur.

Haberin kaynağı temelde üç gazetecidir. Diplomasi muhabirlerinin ortak gözlem ve tespitleri ile şekillenen haber metni, üç gazetecinin imzasıyla yayımlanarak okurda güven oluşturmaktadır. Habere konu olan olaya ilişkin yaşananların hikâyeleştirilmiş bir anlatısı olan haber metninde farklı haber kaynakları da kullanılmıştır. Türkiye’nin Avusturya’ya baskı yapması konusunda Die Presse gazetesi, Avusturya vatandaşı nakliyecisi ile haberde Kürt kadın olarak tanımlanan kişilerin tutuklandığı bilgisi için Oberösterreichische Nachrichten gazetesi, Max Zirngast’ın tutuklanmasına ilişkin Türk Savcılığının açıklaması ve dönemin ABD Başkanı Donald Trump’ın Brunson açıklaması haberde kaynak olarak kullanılmıştır. Haberde gazetecilerin yorum ve değerlendirmeleri yer almıştır. Değerlendirmelerin gazetecilerin ortak kanaati olarak sunulması haberin ikna ediciliğini artırmıştır. Haberde Türk tarafının iddialara ilişkin yorum ve açıklamaları yer almamış bunun yerine gazetecilerin Türk tarafının amacına ve niyetine ilişkin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Böylece haber hem eksik art alan ve bağlam bilgisi hem de haber kaynaklarının gazeteciler ve gazetenin kendisi olması nedeniyle taraflı olarak sunulmuştur.

Mikro Yapı

Haber metninde Türk tarafını anlatan cümlelerin aktif fiil yapısı ile verildiği Türk tarafının tutukladığı kişilerle ilgili cümlelerin ise edilgen/pasif fiil yapılar ile verildiği tespit edilmiştir. Örneğin; “*Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mahkûmları Almanya ve ABD de dâhil Batılı Devletlere Karşı Devamlı Baskı Aracı Olarak Kullandı*”, “*Türkiye, Avusturya’daki sözde Gülecilere ilişkin bir liste sundu.*”, “*Türkiye, Avusturya’da da baskı yapıyor.*” cümlelerinde olduğu gibi Türk hükümetinin yapmış olduğu eylemler aktif yapı ile verilerek Türk tarafı eylemlerin sorumlusu olarak sunulmuştur. Buna karşın “*Şimdi 50 yaşındaki Linzli bir nakliyatçı da Türk yargısının ağına takıldı.*”, “*Linzli adam, yasaklı Kürdistan İşçi Partisini (PKK) desteklemekle suçlanıyor. 2 Ekim’de gözaltına alınan ve kefalet karşılığı serbest bırakılan adam perşembe günü tekrar gözaltına alındı.*” gibi tutuklananlarla ilgili cümleler edilgen fiil yapısı ile verilerek kişiler suçun faili olarak değil, mağdur olarak sunulmuşlardır.

Haber metninde kullanılan cümleler ağırlıklı olarak basit cümlelerdir. Basit cümle yapıları ile özellikle olayın hikâyeleştirilmesi, dramatize edilmesi ve açık anlaşılır olması sağlanmış, suçlu ve mağdur ayrıştırılmıştır.

Haber metninde “*Presse gazetesinin edindiği bilgilere göre altı Avusturyalı siyasi nedenlerden dolayı Türkiye’de tutuklu bulunuyor.*” cümlesinde olduğu gibi nedensel ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte cümleler arasında işlevsel ilişki de bulunmaktadır. Örneğin 1. cümlede; “*Temmuz 2016’da başarısızlıkla sonuçlanan darbe gecesinden bu yana Türk yönetimi, eleştirmenlere karşı sert bir şekilde hareket ediyor.*” 2. cümle; “*Tutuklama dalgası tüm yurdu sardı.*” 3. cümle; “*Türkiye, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın darbe girişiminin arkasında olduğunu tahmin ettiği vaiz Fethullah Gülen taraftarlarını arıyor.*” 4. cümle; “*Türkiye, Avusturya’da da baskı yapıyor.*” şeklinde cümleler, birbirini açarak ilerlemiş ve işlevsel ilişki oluşturulmuştur.

Referansal açıdan metnin geneline hâkim olan iki temel kavram bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki başlığa çıkarılan “esir pazarı” kavramı ikincisi ise ana olayın sunumunda öne çıkan “rehine diplomasisi” kavramıdır. “*Ankara Hâlihazırda Avusturya’dan Altı Siyasi Mahkûmu Tutuklu Bulunduruyor*”, “*Türkiye’de Avusturyalılar da devamlı gözaltına alınıp serbest bırakılıyor.*”, “*2 Ekim’de gözaltına alınan ve kefalet karşılığı serbest bırakılan adam perşembe günü tekrar gözaltına*

alındı.”, “*Solcu aktivist ve yazar hâlâ Ankara yakınlarındaki Sincan Cezaevi'nde bulunuyor.*” örnek cümlelerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de darbe girişimi sonrası ülkenin içinde bulunduğu durum, temel hak ve hürriyetlerden yoksun, keyfi tutuklamaların yapıldığı, özellikle de Batılı Devletlerin vatandaşlarına yönelik tutuklamaların gerçekleştiği ve bu mahkûmların pazarlık konusu edildiği “esir pazarı” olarak tasvir edilmiştir. İlerleyen cümlelerde de Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ülkesinde tutuklu bulunan Batılı ülke menşeli vatandaşları, diplomatik pazarlık aracı olarak kullandığı ifade edilmiştir.

Kelime seçimleri açısından metin incelendiğinde metni çerçeveleyen “Türk Esir Pazarı” ifadesi öne çıkmaktadır. Bu ifade geçmiş yüzyıllarda özellikle Avrupa toplumlarından savaşlar ve baskınlar yolu ile elde edilen esirlerin satıldığı köle pazarlarına ve esirlerin siyasi pazarlıklara konu edilmelerini hatırlatmaktadır. Bu bağlamda Türk esir pazarı ifadesi kolektif bellekteki Türk imgesine atıf yapan bir ifadedir. Türklere esir düşmüş ve satışa çıkarılmış Avrupalıların durumu ile Türkiye’de tutuklanan Avrupalıların durumu birbirine benzetilmiştir. Taraflardan bahsedilirken kullanılan kelimeler de dikkate değerdir. Kelime seçimlerinde Türkiye’de tutuklananlarla ilgili kelimeler ise “esir, yabancı mahkûmlar” iken Erdoğan’ın bu esirle üzerinden yaptığı eylemler ise “rehine diplomasisi, esir pazarı”, “baskı aracı” olarak nitelendirilmiştir. Böylelikle Erdoğan, Avrupa ülkelerinin vatandaşlarını çeşitli gerekçelerle esir eden, onları pazarlık konusu ve baskı aracı olarak kullanan bir siyasi figür olarak sunulmuştur.

Türk tarafı için; Ankara, Türk yönetimi, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye, Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ifadeleri kullanılmıştır. Türk tarafı için çoğunlukla Türk hükümetini kasten “Ankara” ifadesi kullanılırken, Avrupa ve Batılı Devletlere yönelik eylemler için Erdoğan’ın doğrudan sorumlu tutulduğu tespit edilmiştir. Türk tarafının karşısında hükümetler düzeyinde Avusturya, Viyana, Avusturya Dışişleri Bakanı Karin Kneissl, ABD, Washington, Donald Trump, Almanya, Alman Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel ve eski Şansölye Gerhard Schröder olarak belirtilmiştir. Haberde Türkiye’de tutuklananlarla ilgili bilgilerde “50 yaşındaki Linzli bir nakliyatçı” ve “Welsli bir Kürt kadın” isim bilgilerinin verilmeyerek sıradan insanların da Türkiye’de kolaylıkla tutuklanabileceği ve bu kişilerin masum olduğu mesajı verilmiştir. Bununla birlikte “*Solcu aktivist ve yazar Max Zirngast*”, ABD’li

rahip Andrew Brunson, Welt muhabiri Deniz Yücel kamoyunca bilinen isimler olması hasebiyle isim, uyruk ve unvanları ile birlikte verilmişlerdir.

Bu bağlamda bahse konu haber metni 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye’de yaşanan olağanüstü hal sürecinde özellikle siyasi gerekçelerle Avrupa ve Batı ülkelerinden gelen bazı kişilerin tutuklanmasını konu edinmektedir. Haberin kurgusu, Türkiye’de hukuk devleti ilkelerine uygun davranılmadığı ve keyfi tutuklamaların yapılabildiği üzerine inşa edilmiştir. Habere konu olan olay, “Türk esir pazarı” başlığı ile sunulmuş ve Türkiye’de tutuklananların durumu geçmiş yüzyıllardaki esirlerin durumuna benzetilmiş; haberde Türk tarafı fail/zorba tutuklananlar ise kurban olarak sunulmuştur. Böylece geçmişin şeması, güncel haber metninin çerçevesini oluşturmuş ve tarihsel bağlamda haberin okunmasını sağlamıştır.

4.4.2.9. Der Standart Gazetesi (2019)

22 Ekim 2019 tarihinde “*Viyana’daki kafeye çocuk kitabı nedeniyle ırkçılık suçlaması*²¹⁵” başlığıyla yayımlanan haber metni, gazetenin internet sayfasında “Webmix” kategorisinde yer almıştır. Haber metninin yazarı belirtilmemiştir. Haber, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı veri tabanında olmayıp web sayfası taramalarından elde edilmiştir.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haber metni, “*Hatschi Bratschis’nin Balonu*” isimli çocuklar için yazılmış hikâye kitabı hakkındadır. Haberin başlığı, haberin konusunu, mekânı, nedenini ve ne olduğunu özetlemektedir. Ancak başlıkta hangi kafenin suçlandığı bilgisi yer almamış bu açıdan bir enformasyon eksilimi yapılmıştır.

Haberin spotunda; “*Phil, ‘Hatschi Bratschi’nin balonunu’ çağdaş bir belge olarak sunuyor - sosyal ağlarda bazı kullanıcılar bu konuda rahatsız ve sahibi suçlamalara karşı kendini savunuyor*” ifadeleri yer almaktadır. Spot, haberin başlığını açmakta ve habere konu olan kitap ve kafenin bilgileri ile sorunun ne olduğu hakkında özet bilgi vermektedir. Buna göre spotta Viyana’da Phil isimli kafede, Türklerle ilgili ırkçı ifadelerin yer aldığı “Hatschi Bratschi’nin Balonu” hikâye kitabının bulunmasına

²¹⁵<https://www.derstandard.at/story/2000110109834/rassismusvorwurfe-gegen-wiener-kaffeehaus-wegen-kinderbuch> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024.

karşı sosyal medyada yer alan tepkiler ve kafenin bu tepkilere ilişkin savunma yaptığı belirtilmektedir.

Haberin girişinde:

“Viyanalı kahve evi Phil, sosyal ağlarda ırkçılıkla suçlandı. Kafe, ilk kez 1904 yılında yayımlanan "Hatschi Bratschis Luftballon" adlı çocuk kitabını satıyor. Avusturyalı şair ve yazar Franz Karl Ginzkey'in eseri, o tarihten bu yana siyahları ve Türkleri ırkçı bir şekilde tasvir ettiği gerekçesiyle defalarca eleştirildi. Bu nedenle kitap ilk yayımlanışından bu yana birkaç kez değiştirildi.”

ifadeleri yer almaktadır. Giriş, haberin başlığı ve spotuyla hiyerarşik açıdan uyumlu olup haberi özetlemekte ve habere ilişkin temel bilgileri vermektedir.

Habere ilişkin üç görsel kullanılmıştır. Spotun hemen altında yer alan ilk fotoğrafta, Niki Kubazcek isimli sosyal medya kullanıcısının Facebook²¹⁶'da paylaştığı görsel ve yorumu yer almaktadır. Hatschi Bratschi'nin Balonu isimli kitabın, kitaplık rafında çekilmiş fotoğrafı bulunmaktadır. Niki Kubazcek'in fotoğraf altı yorumunda ise kitabın içeriğine dair eleştirisi yer almaktadır. Buna göre;

Ancak espressoyu sipariş etmeden önce gözlerim bu ırkçı çocuk kitabına takıldı; muhtemelen Avusturya'da büyüyen birçok kişi gibi benim de birlikte büyüdüğüm kitap. Kitap, Hatsch Bratschi tarafından kaçırılan genç beyaz bir çocuğu anlatıyor. Kaçıran kişi Türkiye'den geliyor, büyük bir türban ve kocaman bir burnu var; küçük bir beyaz - hatta bir göçmen - çocuğun korkması gereken her şeyi bünyesinde barındırıyor, en azından ırkçı anlatının söylediği bu. Çocuk kaçırlır ve kendini ağaçlara tırmanan siyahların yaşadığı bir yerde bulur. Kitap, sizi ırkçı vahşilerin ülkesine kaçırmak için birdenbire havadan üzerinize saldıran Doğulu-Türk, kaçırılan kişiye karşı sürekli bir korku havası yaratıyor.

ifadeleri yer almıştır. Haberde kullanılan fotoğrafta yer alan metin üzerinden Hatschi Bratschi'nin Balonu²¹⁷ isimli çocuk kitabının içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre kitap sarıklı, çubuklu ve uçan balonu ile Avusturyalı çocukları kaçırarak zalim Türk'ü konu edinmektedir. Fotoğraf aynı zamanda sosyal medyada kafeye gelen eleştirilerin bir örneği olarak haberin girişinde yer alan iddiayı desteklemektedir.

²¹⁶ Niki Kubazcek tarafından yayımlanan yazı için bkz. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0tvbNavuZt929PRxTGpHQmissYrmK7bTBkV53VqJUZWppHp4mo9PMpvCdj7HmWoWPl&id=100011544369093&ref=embed_post Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024

²¹⁷ Kolektif bellekteki “korkunç ve zalim Türk” imgesinin çocuk kitabında yer alması edebi eserler üzerinden nesiller arası aktarımın önemli bir örneğidir. Kitap, sadece Avusturya'da değil, Almanya'da da yayımlandığı yıldan itibaren çocuklara okutulmuş ve Türk korkusu kitap üzerinden devam ettirilmiştir.

Haberde yer alan ikinci fotoğrafta, Hatschi Bratschi'nin Balonu isimli kitabın kapak görseli üzerinden kafenin iç mekânı yer almaktadır. Instagram gönderisi olduğu anlaşılan görselde, kafenin ve kitabın isminin etiketlendiği ayrıca kafenin kitabı satmasından ötürü kullanıcılardan gelen eleştirel mesajlar görülebilmektedir. Haberde kullanılan bir diğer görselde kafenin konuya ilişkin maddeler halinde yayımladığı açıklaması yer almaktadır. Açıklamada; kitabın çağdaş bir belge olarak seçildiği, kitabın önceki nesillerin nasıl sosyalleştiğini gösteren bir örnek olduğu ve Viyanalı okurları eleştirel okumaya sevk ettiği, kitabın tek başına kafenin görüşünü yansıtmadığı ve kafe sahibinin kitabın özellikle 1968 basımını kökenlerine duyduğu ilgi sebebiyle çok sevdiği, bununla birlikte ayrımcılığa karşı ve bağımsız düşünmeyi savunduğuna dair ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca kafe sahibi, verilen tepkileri de bir sansür olarak nitelendirdiğini yazının sonunda açıklamıştır. Bu bağlamda her üç görsel de haber metnini desteklemekte, konuyu hem yazılı hem de görsel yönleri ile açmaktadır. İlk görsel bir sosyoloğun kitaba ilişkin eleştirel mesajını içerirken ikinci görsel Instagram'dan gelen eleştirel mesajlara yer vererek muhabirin habere konu olan olaya ilişkin tavrını da göstermektedir. Ayrıca kafenin içinde kitap görseli olayın doğruluğunu da kanıtlar nitelikte kullanılmıştır. Üçüncü görsel ise kafe sahibinin bakış açısı başlığı ile verilerek taraflar arasında denge sağlanmıştır.

Şematik Yapı

Ana olay, Viyana'da faaliyet gösteren Phil kahve evinde “korkunç Türk” imgesinin işlendiği bir çocuk kitabının satılmasına karşı sosyal medyadan gelen tepkilerdir. Ana olay, Viyana kahve evine yönelik ırkçılık suçlaması üzerinden sunulmuştur. İşletmenin raflarında yer alan kitabın ilk kez 1904 yılında basıldığı ancak Türklere ve siyahlara yönelik ırkçı ifadeler nedeniyle gelen eleştiriler sonucunda içeriğinin birçok kez değiştirildiği bilgisi yer almıştır. Bu bilgilendirme kitabın ırkçı olmasına ilişkin eleştirilerin doğru olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ayrıca işletmenin yoğun eleştirilere rağmen kitabı satmaya devam etmek istediği ve gelen eleştirilere karşı kendini savunduğu bilgisi spotta belirtilmiştir. Bu açıdan muhabir haberi, kitabın ırkçı ifadeler taşıdığı söylemi üzerine kurmuştur.

Art alan bilgisi Niki Kubazcek'in kitaba ilişkin değerlendirmesi üzerinden dolaylı olarak verilmiştir. Bununla birlikte kitapla ilgili asıl bilgi sayfa sonunda

“Zihninizdeki Doğulular” başlığı ile 2008 yılına ait bir haber linkinde²¹⁸ verilmiştir. Sayfa editörlerince yazılan metnin spotunda “*Klasik çocuk kitabı "Hatschi Bratschi", seyahat kitapları ve peri masalları Doğu hakkındaki fikirleri nasıl şekillendirdi*” ifadesiyle kitaba ilişkin bilgi vermektedir. Yazıda özellikle çalışkan ve zeki çocukların kitabı ezbere bildikleri ve bugünün yetişkinlerinin hafızasında kitaptan izler kaldığı belirtilmiştir. Kitaptan pasajlara yer verilen haberde *Hatschi Bratschi'nin kaçırdığı çocukları götürdüğü Türk ülkesinin insanların yendiği ve çocukların istismar edildiği yamyamlar ülkesi olduğu* ancak 1962’de kitapta değişiklikler yapıldığı Türk ülkesindeki yamyamların yerini sevimli maymunların aldığı belirtilir. Yazar kitabın içeriğinin her ne kadar değiştirilse de zihinlerdeki Doğu ve Türk imgesinin; çocuk tüccarı ve istismarcısı gibi her türlü kötülüğün menşei olarak yer ettiğini ifade eder. Bu kitabın dışında yine çocuk kitaplarından Türk ve Doğu imgesinin olumsuz işlendiği örneklerle detaylı yer verilir. Metinde ünlü Alman şair-yazar Hans Magnus Enzensberger’in en sevdiği kitabın “Hatschi Bratschi” olduğuna yönelik FAZ’da 2004 yılında yayımlanan söyleşisine²¹⁹ yer verilmiştir. Yine yazıda 2007 yılında adı açıklanmayan bir yazardan alıntılanan cümle ile “*Muhtemelen birçok Avusturyalıının Türkiye’nin AB üyeliğine açıkça olumsuz tavır almasında*” kitabın etkili olduğuna ilişkin sözlerine yer verilerek bir hikâye kitabının ötesinde imgesel kodlamaların toplumsal tutumların oluşumundaki rolüne vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla haberde birbirine atıf yapan metinler aracılığıyla kitaba, kitabın öyküsüne, kitapla ilgili farklı değerlendirmelere gidilebilmekte ve metinler arası bir okuma yapılabilmektedir.

Haberin bağlamı ırkçılık ve stereotip kavramı üzerine kurulmuştur. Çocuk kitabında yer alan Türklere yönelik tasvirlerin sosyal medyada eleştirilmesi ve işletme sahibinin konuya ilişkin savunması bağlamında konu ele alınmıştır. Ancak tıpkı art alanda olduğu gibi haberin sonunda verilen haber linkleri aracılığıyla konuyla ilgili daha evvelden çıkmış habere de yer verilerek okurun kronolojik ve daha geniş bir bağlamda olayı okuması sağlanmıştır. Haberin bağlamı daha ziyade kitabı eleştirenlerin perspektifinden sunulmuştur. Yazar bunu son paragrafta şöyle dile getirmiştir:

²¹⁸ <https://www.derstandard.at/story/3375308/morgenlaender-im-kopf> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024.

²¹⁹ <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/hans-magnus-enzensberger-mein-lieblingsbuch-hatschi-bratschi-1177899.html> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024.

Kitapta gösterilen stereotipler "ne yazık ki toplumumuzda hâla yerleşik durumda; bu nedenle FPÖ'ye halkın yüzde 25'i oy veriyor." Phil "sanatın özgürlüğü" ile ilgileniyor. Son olarak kahvehanenin sahibi kitabın Amazon ve Thalia üzerinden de satın alınabileceğine dikkat çekiyor.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere muhabir, stereotiplerin toplumsal mevcudiyetine dikkat çekmiş ve ülkede aşırı sağcı FPÖ'nün yüzde 25 oy almasıyla bu durumu ilişkilendirmiştir.

Mikro Yapı

Haber metninde Phil kahve eviyle ilgili cümlelerin tamamında aktif fiil yapısı kullanıldığı tespit edilmiştir. Phil'le ilgili cümlelerde: "sunuyor, savunuyor, konumlandırı, karar verdi, dedi, söyledi" gibi doğrudan özneye, öznenin kararlılığına vurgu yapan fiiller kullanılmıştır. Böylece Phil'in eleştirilere rağmen kitabı satmaya devam edeceği yönündeki kararlılığı öne çıkarılmıştır. Aynı zamanda öznenin eylemsel sorumluluğunun da altı çizilmiş ve işletmeye yönelik eleştiriler aracılığıyla işletme sahibi örtük bir şekilde suçlanmıştır.

Haber metninde hem basit hem de karmaşık cümle yapıları kullanılmıştır. Metinde ağırlıklı olarak basit cümle yapıları kullanılmış, bu da metnin açık ve anlaşılır bir dille yazılmasını sağlamıştır.

Haberde nedensel ve işlevsel ilişki kurulmuştur. Örneğin; "(...) *O günden bu yana Avusturyalı şair ve yazar Franz Karl Ginzkey'in eseri, siyahları ve Türkleri ırkçı bir şekilde tasvir etmesi nedeniyle defalarca eleştirildi.*" cümlesinde kitabın, siyahları ve Türkleri ırkçı tasvir etmesi nedeniyle eleştirildiği belirtilmiştir. Devamında gelen cümlede ise kitabın gelen eleştiriler üzerine değiştirildiği ifade edilmiş ve böylece cümleler arasında neden sonuç ilişkisi kurulmuştur. Referansal açıdan haber metni Avusturya'daki ırkçılığı ele almakta, çocuk kitabı üzerinden Doğu'ya ve Türk'e ilişkin kalıp yargıların devam edişine dikkat çekmektedir.

Kelime seçimleri açısından metin incelendiğinde, başlıkta kahve evinin ırkçılıkla suçlandığı ifadesi dikkat çekmektedir. Başlıkta vurgulanan suçlama kelimesine yanıt spotta verilmiş ve kahve evinin kendini savunduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla haberde, tarafların suçlama ve savunma argümanlarına yer verilmiştir. Yine "eleştirildi, suçlandı, memnuniyetsizliği dile getirdi, kızdı, öfkeleni" fiilleri de hem duygu durumunu hem de tepkisel tavırları göstermektedir. Ayrıca öne çıkan kelimelerden biri de sansürdür. Kahve evinin savunusunda uygulamayı eleştirenleri

sansürle suçlamasına karşın sosyal medya kullanıcılarının cevapları üzerinden bunun bir sansür olmadığı, çok sayıda ırkçı ve sömürge izleri taşıyan kültürel eserin olduğu ve artık bunların müzeye kaldırılması gerektiği belirtilmiştir.

Metnin retoriği özellikle görsel kanıtlara dayanmaktadır. Tarafların açıklaması görseller aracılığıyla sunulmuştur. Sosyal medya kullanıcılarının gönderleri veya gönderi altına yazdıkları yorumlar “tanık” statüsünde değerlendirilmiştir. İşletme sahibinin açıklaması da görsel olarak metinde yer almıştır. Bununla birlikte tarafların konuya ilişkin açıklamaları metin içinde alıntılanmak suretiyle verilmiştir. Ayrıca muhabir ülkede kültürel eserlerdeki stereotiplerle güncellenen ırkçılık mevzununun kanıtı olarak FPÖ’nün oy oranlarının artışı ile bağ kurmuş ve yüzde 25 oy oranını sayısal veri olarak sunmuştur. Olayın gerçekliği kaynaklardan doğrudan alıntı yapmak, sosyal medya gönderilerini paylaşmak ve gönderilere erişim linki bırakmak yolu ile tesis edilmiştir.

Haber metni, konu edindiği çocuk kitabı ve bu kitabın kamuoyunda tartışılma biçimi itibarıyla Avusturya toplumunda medya üzerinden gerçekleşen iç muhasebeyi göstermektedir. Bu muhasebenin bir yönünü de geçmişin kültürel kodları ile yüzleşmek oluşturmaktadır. Geçmişte Türkler ve Avusturyalılar arasında uzun yıllara yayılan savaş odaklı ilişkilerin kolektif bellekte bıraktığı izler; edebi, kültürel, folklorik gibi pek çok yazılı, görsel ve sözel eserler yoluyla nesiller arası aktarılmıştır. Bunun çok somut bir örneği olan 20. yüzyılın başlarına ait *Hatschi Bratschi'nin Balonu* isimli çocuk kitabı da kurgusal bir karakter üzerinden “zalim ve korkunç Türk” imgesinin işlendiği ve bu imgenin hedef kitlesi olan çocukların zihnine stereotip olarak yerleştiren eserdir. Haber metninde yer verilen sosyal medya kullanıcılarının eleştirileri ve ilgili haber linkleri üzerinden edinilen bilgilere göre kitabın Avusturya toplumunun özellikle de Türklere ve Doğululara bakışında dikkate değer bir rolü bulunmaktadır. *Hatschi Bratschi'nin Balonu* kitabı, anaokulu ve ilköğretim düzeyinde çocuklara Türkler tarafından kaçırılacakları, yenebilecekleri ve istismar edilebilecekleri gibi TürkoFOBİK unsurları ve oryantalist imgeleri iletmektedir. Kitabın satışının tartışılıyor olması ve bunun haberleştirilmesi, ayırıcı ve ötekileştirici kalıp yargıların fark edilip toplumda sorgulandığının ve tartışmaya açıldığının bir göstergesidir. Bu sorgulamalar sadece imgelerin ötekine bakışı biçimlendiren rolüne yönelik değil aynı zamanda politik tutumlarla ilişkisine de yöneliktir. Haberde

FPÖ'nün oy oranlarının yükselmesine dikkat çekilmesi ve daha önceki haber metinlerinde de ülkedeki göçmen politikasında bu türden eserlerin rolünün sorgulanması geçmişin kodlarının güncel siyasetin amaçları doğrultusunda harekete geçirildiğini ve hatırlatıldığını ifade etmektedir. Bu açıdan haber metni Türkleri doğrudan hedef alan politikalarla Türkofobik metinler arasında bağlantıya dikkat çekmekte, bu bağlantıyı gündeme taşımakta ve sorgulatmaktadır.

4.4.2.10. Die Press Gazetesi (2019)

“Arap ve Türk Göçmenler Daha Fazla Yahudi Karşıtı”²²⁰ başlıklı haber metni, 1 Mart 2019 tarihinde yayımlanmıştır. Haber, gazetenin editör ekibince yazılmıştır.

Makro Yapı

Tematik Yapı

Haberin başlığı, Türklerin ve Arapların antisemitist olduğu anlamını öne çıkaracak şekilde kullanılmıştır. Türkler ve Arapların kime göre daha fazla antisemitist olduğu ve kiminle kıyaslandıkları başlıktan çıkarılamamaktadır. Enformasyon eksiltimi genelleştirmeyi sağlamış ve Türkler ve Araplar antisemitist olmakla itham edilmiştir. Böylece haberin çerçevesi toplum içerisindeki bazı etnik kimlikleri hedef gösterecek ve ayrıştıracak şekilde oluşturulmuştur.

Spotta, *“Avusturya Parlamentosu tarafından yaptırılan bir antisemitizm araştırması, Avusturya'da yüzde onluk bir antisemitist “çekirdek taban” tespit etti. Arapça konuşan katılımcıların yüzde 70'i İsrail Devleti'ni reddetmektedir.”* ifadeleri yer almaktadır. Başlıktaki yargı içeren cümlelerin bir araştırma sonucu olduğu spottaki açıklamadan anlaşılmaktadır. Spottaki bu ifadenin, Meclis tarafından yaptırılan antisemitizm araştırmasına²²¹ dayandığı anlaşılmaktadır. Spottan Avusturya'daki antisemitik yüzde 10'luk çekirdek tabanı öncelikle ve özellikle Arapların oluşturduğu yönünde örtük anlam çıkarılmaktadır. Spot, başlıktaki enformasyon eksiltilimini kısmen gidermiş, haberi özetlemiş ve başlıktaki anlamı sayısal verilerle desteklemiştir.

²²⁰ <https://www.diepresse.com/5587801/studie-arabische-und-tuerkische-migranten-sind-judenfeindlicher> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024.

²²¹ Mart 2018 tarihli araştırma sonucu için bkz. https://www.antisemitismus2018.at/wp-content/uploads/Antisemitismus-in-%C3%96sterreich-2018_Ergebnisanalyse-im-%C3%9Cberblick.pdf Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024.

Haberin girişinde, spottaki ifadeler neredeyse birebir tekrar edilmiş, ayrıca Türkçe konuşarlarda da antisemitizmin yüksek olduğu ifade edilerek başlık ve spottaki anlam pekiştirilmiştir. Bununla birlikte araştırmayı yapanın Institut für Empirische Sozialforschung- Ampirik Sosyal Araştırma Enstitüsü (IFES) olduğu açıklanarak kim sorusunun cevabı verilmiştir. Bu bağlamda başlık, spot ve giriş birbiriyle hiyerarşik açıdan uyumludur.

Haberin gazete ve internet versiyonunda aynı fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğrafta sarı yelekli, ellerinde Filistin bayrakları ve boyunlarında da Filistin direnişinin sembolü olan kefiye sarılı olan bir grup gösterici yer almaktadır. Göstericilerden birinin elinde “*zafere kadar intifada*” yazılı Almanca pankart bulunmaktadır. Fotoğraf altında “*Viyana’da İsrail politikalarına karşı düzenlenen protesto gösterisinde göstericiler*” olarak göstericileri tanımlayıcı cümle yazılmıştır. Buna göre fotoğraftan göstericilerin “göçmen” oldukları ve gösterinin Viyana’da İsrail politikalarına karşı düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda fotoğraf, haberi görsel açıdan desteklemekte ve haberdeki anlamı tamamlamaktadır.

Şematik Yapı

Habere konu olan ana olay, Avusturya Parlamentosunca yaptırılan araştırmaya ilişkin sonuçlardır.

Haberde, Parlamento tarafından araştırmanın yapılma gerekçesine, amacına ve örnekleme neden Türklerin ve Arapların ayrı bir grup olarak alındığına ilişkin açıklama yer almamaktadır. Bu açıdan haberin art alan bilgisi eksiktir. Haberde olmayan art alan bilgisi, araştırmayı yaptıran Avusturya Ulusal Konseyi’nin Başkanı Wolfgang Sobotka’nın²²² açıklamalarında bulunmaktadır. Sobotka, araştırma sonuçlarının yayımlandığı resmi sitedeki açıklamasında; Avusturya’nın Yahudi karşıtı eğilimlerle ve stereotiplerle mücadele etmek için tarihsel ve aynı zamanda devam eden sorumlulukları bulunduğunu, Holokost’un 2018 yılında birçok etkinlikle anıldığını ve yaptırılan araştırmanın sonuçlarının da bu çerçevede önemli olduğunu belirtmiştir. Aynı açıklamada Sobotka, Yahudilere yönelik tutumlara ilişkin “*ithal antisemitizm*” olarak adlandırılan tartışmayı da dikkate alacak şekilde çalışmanın tasarımının

²²² Sobotka’nın açıklamasının tamamı için bkz. <https://www.antisemitismus2018.at/> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024.

hazırlanmış olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklama araştırmanın amacını, art alanını, bağlamını ve gelecek projeksiyonunu göstermesi bakımından önemlidir.

Avusturya'nın 1938 ve 1945 yılları arasında Almanya'nın baskısıyla tarihte “Anschluss²²³” olarak bilinen Nazi politikalarına katılımı ile pek çok Yahudinin sistematik şekilde ölümüne yol açtığı ancak bu gerçeklerle savaş sonrası dönemde yüzleşemediği özellikle Holokost çalışmalarında dile getirilmektedir²²⁴. Ancak 1990'lı yılların başında Federal Şansölye Franz Vranitzky döneminde Yahudi diasporasının da baskıları neticesinde kamuoyu önünde geçmişteki suçlardan dolayı Yahudilerden özür dilenmiş ve bu aşamadan sonra İsrail'le ilişkilerin niteliği değişerek, kayıp yakınlarına Avusturya tazminat ödemeyi kabul etmiştir²²⁵. 2008 yılında Avusturya seçimlerinde aşırı sağ partilerin oy oranlarının yükselmesi üzerine İsrail Dışişleri Bakanı endişeli olduklarına ilişkin açıklama yapmıştır²²⁶. 2017 yılında Avusturya Şansölyesi olan Sebastian Kurz ise İsrail'le ilişkilerin düzeltilmesi hususunda adımlar atmış, ülkesinde antisemitizmle mücadele etmek için girişimlerde bulunmuş ve çeşitli konferanslar düzenlemiştir²²⁷. Özellikle Avusturya'da yaşanan Holokost'un önce kurban teorisi²²⁸ ardından sessizlikle unutturulmaya çalışılmasına karşın son yıllarda antisemitizmle mücadele altında Müslümanların ve Türklerin antisemitizmle ilişkilendirilmeleri dikkat çekmektedir. Bu kapsamda haber, araştırma bulgularına dayanarak antisemitizmle mücadele kapsamında sorun oluşturan grupları hedef göstermekte ve kamuoyunun dikkati Türklere ve Araplara yönlendirilmektedir.

²²³ Holokoust Ansiklopedisi'nde Almanya'nın uyguladığı bir takım siyasi ve askerî baskılar neticesinde Avusturya yönetiminin “Avusturya'nın Almanya ile Yeniden Birleşmesi Yasası”nı imzaladığı ve resmi olarak 13 Mart 1938 yılında Almanya'ya katılımın gerçekleştiği bilgisi yer almaktadır. Bu katılım “Anschluss” olarak tanımlanmaktadır. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/nazi-territorial-aggression-the-anschluss> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024.

²²⁴ Auschwitz toplama kampı resmi sitesinde yer alan bilgilere göre Avusturya'nın 1945 sonrasında Nazileri yargılamada gönülsüz bazı girişimlerde bulunduğu hatta Nazizmin ilk kurbanı olduklarına yönelik teoriyi yıllarca kullandıkları, bu sebeple de Avusturya'nın kendi geçmişi ile yüzleşemediği ve Holokost kurbanlarının antisemitik muamelelere maruz kalmaya devam ettikleri ifade edilmektedir. <https://www.auschwitz.at/austria-post-1945#:~:text=In%20two%20highly%20acclaimed%20speeches,by%20Austrians%20for%20Nazi%20crimes>. Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024.

²²⁵ <https://www.nytimes.com/1991/07/09/world/leader-says-austria-must-face-its-nazi-past.html> ve <https://www.jta.org/archive/austrian-acknowledgement-of-guilt-for-holocaust-welcomed-by-survivors> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024.

²²⁶ <https://www.jpost.com/international/analysis-bye-bye-austrian-israeli-relations> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024.

²²⁷ <https://www.salom.com.tr/haber/108805/avusturya-yahudi-dusmanligi-ile-savasta-basrolde> Erişim Tarihi: 24 Nisan.

²²⁸ Kurban teorisi hakkında detaylı bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Austria_victim_theory , <https://www.auschwitz.at/> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024.

Sobotka'nın "ithal antisemitizm" argümanı çerçevesinde Müslüman grupların ülkeye dışardan antisemitizm getirdikleri savı, araştırma sonuçları ile desteklenmiş ve akademik alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Haber metninde yer almayan tarihsel art alan, aynı zamanda haberin güncel bağlamını da oluşturmaktadır. Avusturya Parlamentosu'nun antisemitizmle mücadele kapsamında yaptırdığı araştırmanın art alanı ve araştırmanın bu mücadelede dayandığı kavramsal zemin, haberin güncel bağlamının ne olduğunu da göstermektedir. Bu açıdan haber metninin bağlamı, araştırmanın bağlamıyla yakından ilgilidir. Araştırmanın bağlamı, Türklerin ve Arapların antisemitizmi ülkeye getirdikleri "ithal" antisemitizm kavramı varsayımı üzerine kurulmuştur. Haberin bağlamı da ülkedeki antisemitistlerin çoğunu Türklerin ve Arapların oluşturuyor olması üzerine inşa edilmiştir. Haberin sonuç paragrafında "*İsrail Devleti olmasa Ortadoğu'da barış olur*" cümlesine Arapların yüzde 70'inin, Türklerin de yarısının onaylayan cevap vermesinden yola çıkılarak "*Ancak Avusturya'da Yahudi karşıtlığı Türkçe ve Arapça konuşanlar arasında daha yaygın. İsrail Devleti'nin ciddi bir şekilde reddedilmesi de bunu gösteriyor.*" cümleleriyle Türklerin ve Arapların antisemitist olarak nitelendirildikleri anlaşılmaktadır.

Habere konu olan araştırmanın "ithal antisemitizm" kavramını destekleyen sonuçları, haberin bu süreçte üstlendiği işlevi ortaya koyması açısından önemlidir. Haberin bağlamı değerlendirilirken dikkate alınması gereken bir diğer husus da konuya ilişkin ikinci haberin²²⁹ 2 Mart 2019 tarihinde çıkmış olmasıdır. Daha çok detay içeren bu haberde Sobotka'nın:

"Uzun zamandır toplumsal tartışmada 'ithal edilen antisemitizm' sorusunun sorulduğunu ama bunun iddialara ve tahminlere dayanmaması gerektiğini aksine sağlam bir deneysel temel üzerinde durması gerektiğini ifade etti. Sobotka'ya göre Fransa'nın yanı sıra diğer Avrupa devletlerindeki güncel gelişmeler bunun ne denli gerekli olduğunu ortaya koyuyor."

şeklindeki açıklamasına yer verilerek araştırmanın gerekçesi açıkça "ithal antisemitizm" olarak gösterilmiş ve Avrupa devletlerindeki güncel gelişmelerle ilişkisini kurmuştur. Ancak haberde bu güncel gelişmelerin neler olduğuna yer verilmemiştir. Ayrıca Sobotka'nın araştırmanın bütün ayrıntılarının 15 Mart'ta

²²⁹ <https://www.diepresse.com/5588396/antisemitismus-harter-kern-von-zehn-prozent> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024.

kamuoyuna açıklanacağını ancak sonuçlardan anlaşılan ilk eğilimleri önceden duyurmaya karar verdiklerine yönelik açıklamasına da yer verilmiştir. Böylece araştırmanın kamuoyunda daha çok tartışılması, gündeme gelmesi ve konuya dikkat çekilmesi mümkün olabilmektedir.

Bu bağlamda metinden çıkarılabilecek sonuçlar şöyledir:

- Araştırmada ortaya çıkan ülkedeki yüzde 10'luk çekirdek antisemitik grubun çoğunluğunu Türkler ve Araplar oluşturmaktadır.
- Ülkedeki Yahudilerin güvenliği için Türkler ve Araplar risk arz etmektedir.
- Avusturyalılar antisemitist değildirler.
- Avusturya'daki antisemitizm “yerli” değil, “yabancı” ve “göçmendir” veya ülkeye dışardan getirilmiştir.

Haberde kaynak olarak araştırma sonuçları kullanılmıştır. Araplar ve Türklerin bu araştırma sonuçlarına ilişkin bir değerlendirmesi yer almamıştır. Bununla birlikte araştırmayı yapan Parlamento yetkilisinin ya da araştırma ekibinin de araştırmaya ilişkin bir açıklaması bulunmamaktadır. Bu durumun araştırma sonuçlarının resmi olarak 15 Mart itibarıyla açıklanacak olmasıyla ilgili olabileceği değerlendirilmektedir.

Mikro Yapı

Haberde Türkler ve Arapların antisemitist olduklarına ilişkin cümlelerin aktif yapı ile verilerek sorumlu gösterildikleri tespit edilmiştir. Ancak araştırmanın içeriğine, metodolojisine ilişkin cümlelerde pasif yapı kullanılarak araştırmanın nesnel olduğu vurgusu güçlendirilmiştir. Yine haber metninde araştırmanın “muğlak” taraflarının anlatıldığı kısımda, pasif bir dil kullanılarak özneye belirsizlik ve eylemsel olarak sorumsuzluk ifade edilmeye çalışılmıştır.

Haberde, Enstitünün yaptığı araştırmaya ilişkin cümlelerin ve Türklerle Arapları işaret eden cümlelerin basit cümle yapılarıyla kurulduğu tespit edilmiştir. Buna karşın araştırma metodolojisi ve araştırmanın muğlak kısımlarında karmaşık cümle yapıları kullanılmıştır. Böylece Türkler ve Arapların antisemitist olduğunu ifade eden cümleler

basit, açık, anlaşılır bir dille ifade edilirken araştırmanın nispeten karışık kısımları karmaşık cümle yapısı ile sunulmuştur.

Haberde işlevsel ilişkiler kurulmuştur. Örneğin araştırmada bulunan yüzde 10'luk çekirdek tabanı kimin oluşturduğu bir sonraki cümlede “*Arapça konuşanların yüzde 70'i İsrail Devleti'ni reddediyor*” şeklinde verilmiştir. Yine Yahudi karşıtlığı ile İsrail Devleti'ni reddetme arasında doğrudan bir ilişki kurulmuş ve bu ilişki art arda gelen cümlelerde verilmiştir. Referansal açıdan metin Türklerin ve Arapların ülkedeki Yahudi karşıtlarını oluşturduğu söylemine dayanmaktadır. Haberde Müslümanların Yahudi karşıtı olarak bilimsel araştırma verileri ile kanıta dayalı şekilde sunulması ülkenin antisemitik geçmişini gizlemeyi sağlamış ve antisemitizmle mücadele kapsamında Müslümanlar hedef haline getirilmişlerdir.

Haberde kullanılan kelimelerde öncelikle her iki toplumsal grubu da etiketleyen “*antisemitizm-Yahudi karşıtlığı*” ifadesi dikkat çekicidir. Bu ifade ile Türkler ve Araplar, Yahudi toplumunun ve eş anlamlı olarak kullanılan İsrail Devleti'nin karşıtı-düşmanı olarak nitelendirilmişlerdir. Böylece her iki grup da örtülü şekilde “risk”li ilan edilmişlerdir. Metin içinde Türkler için Türkçe konuşanlar, Araplar ise Arapça konuşanlar olarak tanımlanmışlardır. Bu tanımlama ifadeleri, araştırma sorularına yanıt veren gruplar için kullanılan tanımlama ifadeleridir. Haber metninde ifadeler aynen kullanılarak araştırmanın vurgusu haberin vurgusu haline gelmiştir. Bu açıdan ülkede bu dilleri konuşanların kastedildiği anlaşılacak bağlam daraltılmıştır. Haberde, genç ve eğitimli insanların antisemitizme karşı daha “direnci” olduklarının altı çizilmiştir. Böylece aynı zamanda her iki grubun da yaşlı ve eğitimsiz oldukları ima edilmiştir.

Retorik açısından haber fotoğrafı kullanılarak metin görsel olarak doğrulanmış ve inandırıcılığı artırılmıştır. Ancak haberin en önemli retorik unsuru bilimsel bir araştırmaya dayanıyor oluşudur. Üstelik araştırmanın Parlamento tarafından yaptırılmış olması da resmi ve güvenilir bir araştırma olduğu izlenimini vermektedir. Haberde araştırmanın yönteminden bahsedilmiş ve araştırma kapsamında 300'ü Arap ve 300'ü Türk olmak üzere toplamda 2.700 kişi ile çevrimiçi ve telefon yolu ile anket yapıldığı bilgisi verilmiştir. Araştırmaya ilişkin bu detaylar araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği kadar haberin de güvenilirliğini sağlama amacını taşımaktadır. Araştırma sonuçlarının veriliyor olması, başlıkta öne çıkarılan ifadenin doğruluğunu desteklemek

amaçlı kullanılmaktadır. Araştırma sonuçlarının yüzdelik değerleri ile verilmesi de sayısal verilerle haberin doğru olduğuna ilişkin retoriği desteklemektedir.

Haber metni, ülkedeki antisemitist grupları tanımlayan, hedef gösteren ve etiketleyen bir metindir. Türklerin ve Arapların antisemitist olarak başlığa çekilmesi; spotta, girişte, gövde ve sonuçta aynı vurgunun yapılması haberin belirli bir amaç doğrultusunda yapıldığının göstergesidir. Kolektif bellek çalışmalarının başlatılması ve geliştirilmesi açısından önemli bir yeri olan Holokostun Avusturya tarihindeki yüzleşmede zorlanılan durumu; siyasi, dinî ve toplumsal açıdan konjonktüre uygun biçimde Türkler ve Araplar kısaca Müslümanlar üzerinden “ithal” kavramıyla gündeme getirilmiştir. Bu girişim, Avusturya hükümetinin geçmişle yüzleşmemesinin yeni bir stratejisi olarak okunabilmektedir.

Haberde, Avusturya’daki Türkler, “antisemitist” olarak bilimsel araştırma verileri kullanılmak suretiyle etiketlenmişlerdir. Bu durum Türk imgesinin içinde bulunan toplumun ihtiyaçları çerçevesinde değişebileceğine ve güncel anlamlar kazanabileceğine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ancak Türk imgesinin değişmeyen yanı -“yabancı” ya da “öteki” konumudur. Etiketlendikleri husus değişse de Türklerin toplumun ötekisi olma statüleri değişmemektedir.

4.4.3. Avusturya Köşe Yazıları Eleştirel Söylem Analizleri

4.4.3.1. Der Standart Gazetesi (2015)

Hans Rauscher tarafından kaleme alınan “*Hükümdara Hakaret*” başlıklı yazı²³⁰, 26 Mart 2015 tarihinde yayımlanmıştır. Hans Rauscher, gazetede Türkiye ile ilgili düzenli haber ve köşe yazıları yazan bir gazetecidir.

Köşe yazısı, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’la ilgili hakaret davalarını konu edinmektedir. “Yorumlar” kısmında yayımlanan yazı, aynı zamanda günün yazısı olarak da duyurulmuştur. Yazının başlığı dikkat çekici bir nitelikte atılmıştır. Hükümdar olarak kimin kastedildiği başlıktan anlaşılmamaktadır. Başlıktan sadece yazının, hükümdara yönelik hakaretlerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Köşe yazısında fotoğrafik öge bulunmamaktadır.

²³⁰ <https://www.derstandard.at/story/2000013460209/die-majestaetsbeleidigung> Erişim Tarihi: 1 Mart 2023.

Yazının spotunda yer alan; “*Tayyip Erdoğan çabuk sinirlenen bir beyefendi*” ifadesi ile yazının Türkiye Cumhurbaşkanı konu edildiği anlaşılmaktadır. Başlık ve spot bir arada okununca “Hükümdar” olarak Tayyip Erdoğan’ın kastedildiği ve Erdoğan’ın çabuk sinirlenen, duygularını yönetemeyen bir “hükümdar” olarak sunulduğu görülmektedir.

Yazının girişinde;

Türk Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a, geçen sene Ağustos ayında göreve başlamasından bu yana 80 kez hakaret edildi. En azından gazeteci, karikatürist ve saygısızca açıklamalarda bulunan normal vatandaşlara karşı- birçok kez de Cumhurbaşkanlığının şikâyeti veya uyarısı üzerine- çok sayıda dava açan Türk yargısı bu görüşte.

değerlendirmeleri yer almaktadır. Başlık ve spottaki iddiayı ispatlamak üzere yazar, Erdoğan’ın göreve başladığı tarihten itibaren gazeteci, karikatürist ve vatandaşlar aleyhinde açılan dava sayıları hakkında bilgi vermiştir. Böylelikle başlıkta bahsedilen “Hükümdara hakaret” ifadesinden ne anlaşılması gerektiğine dair detaylar verilmiştir. Bu açıdan giriş, ana olayı aktarmış, metnin geri kalanına dair özetlemeyi yapmış ve genel çerçeveyi belirlemiştir.

Metnin gövde kısmında; spotta bahsedilen “öfke” kavramı üzerine durularak Erdoğan’ın öfke gösterdiği olaylar ve davranışlar örnek olarak anlatılmış ve art alan bilgisi verilmiştir. Bu kapsamda; Soma maden kazası sonrası açıklamaları ve Penguen dergisi kapak karikatürü sonrası çizirler mahkûmiyet kararının verilmesi örnek gösterilmiştir. Karikatürde eşcinselliğe gönderme yapan hareketin sorun yarattığı belirtilerek, Türkiye ve Rusya gibi otoriter devletlerin eşcinselliğe takıntılı olduğu belirtilmiştir.

Metnin sonuç önermelerini içeren kısmında ise “*Türkiye, vatandaşlarını gülünç şeylerden dolayı takibata alan, paranoyayı andıran mûsamahasız bir tek adam hükümdarlığına doğru ilerliyor (veya çoktan gerçekleşti bile). Bu Avrupa için iyi değil, Türkiye için de iyi değil.*” ifadeleri yer almıştır. Bu ifadelerden Erdoğan iktidarındaki Türkiye’de; monarşi veya otokratik yönetim sistemlerine özgü uygulamaların geçerli olduğu, gereksiz ve keyfi sebeplerle vatandaşların mağdur edildiği belirtilmiş, bu durumun Avrupa için iyi olmadığı/risk arz ettiğinin altı çizilmiş ve bağlam da bu şekilde kurulmuştur.

Metinden çıkabilecek sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

- Türkiye’de Cumhurbaşkanı Erdoğan döneminde mevcut düzen; tek adam esaslı otoriter devlet yapısı niteliğindedir.
- Türk Cumhurbaşkanı öfkesini kontrol edememekte ve kendisine karşı eleştirilere sert tepkiler vermektedir.
- Türkiye, rasyonel akılla yönetilen bir ülke değil, duygusal reflekslerle yönetilmektedir.
- Türkiye’de ve Rusya’da otoriter bir yönetim sistemi mevcuttur ve cinsel özgürlüğe müsamaha gösterilmemektedir.
- Ülkede basın ve ifade özgürlüğü yoktur.
- Türkiye’deki yönetimin otoriterleşmesi, Avrupa için risk arz etmektedir.
- Ülkede gazeteciler, sanatçılar ve sıradan vatandaşlar yargı gücü kullanılarak baskılanmaktadır.

Kelime seçimlerinin metnin ana önermelerini ve söylemini üretecek şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda başlıkta kullanılan “hükümdar/kral” kelimesi, söylemi taşıyan başat bir misyona sahiptir. “*Tek adamlığa dayalı hükümdarlık, otoriter rejim, komik şeylerden vatandaşı takibe alan*” kelimeleri de monarşik yönetim söylemini güçlendirmektedir. Yine rasyonel-akılcı demokratik yönetim anlayışının aksine Türkiye’deki yönetim anlayışının duygusal olduğu değerlendirmesi de öfke, paranoid ve cezalandırma kelimeleri ile yapılmıştır.

Retorik olarak metin incelendiğinde gerek seçilen kelimeler gerekse verilen örnek olaylarla Türkiye’deki yönetsel yapının monarşizme doğru ilerlediği yönünde yazının kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu amaçla Cumhurbaşkanına basın yolu ile hakaret edildiğine hükmeden 80 mahkeme kararı kanıt olarak kullanılmıştır. Ayrıca Erdoğan’ın Soma maden kazası açıklamaları ile Penguen gazetesi çizerleri hakkında verilen mahkeme kararı da bir kanıt olarak gösterilmiştir. Ayrıca Rusya ve Türkiye arasında da eşcinsellikle ilgili tutumda benzerlik kurulmuştur.

Bu çerçevede bahse konu köşe yazısı, Türkiye Cumhurbaşkanına yönelik hakaret davalarına ilişkindir. Yazar bu davaların sayısal olarak çokluğuna işaret ederek, Türkiye’deki mevcut yönetimin antidemokratik, irrasyonel ve monarşik olduğunu anlatmaktadır. Bu vurgu aynı zamanda Türkiye’deki iktidarın kullanım

biçiminin, Avrupa'dan ayrıldığına da işaret etmektedir. Cumhurbaşkanının basın yayın yoluyla kendisine yapılan eleştirilere/hakaretlere karşı mahkemelere başvurusuyla, yargı yolu ile baskı veya sansür uygulandığı ve Cumhurbaşkanının gücünü bu yolla artırdığı anlamı üretilmiştir. Bu anlam imgesel olarak kolektif bellekteki despotik Türk imgesi ile benzer nitelikler taşımaktadır. Bu durum, eleştirilerden hoşlanmayan, öfkeli ve cezalandırıcı Türk hükümdarı imgesinin güncel olarak da devam ettiğini göstermektedir.

4.4.3.2. Die Press Gazetesi (2015)

Wolfgang Böhm tarafından kaleme alınan yazı “*Avrupa’nın Türkiye’ye Yalancı Tutumu*”²³¹ başlığı ile 08 Ekim 2015 tarihinde yayımlanmıştır. Wolfgang Böhm²³², gazetenin AB editörü olarak görev yapmaktadır.

“Editöryal” başlığı altında yayımlanan yazıda Wolfgang Böhm, mülteci meselesi bağlamında Türkiye-AB ilişkilerini konu edinmektedir. Yazının başlığından Avrupa’nın Türkiye’ye yönelik sahte-yalancı bir tutum içerisinde olduğuna ilişkin bir anlam çıkmaktadır. Başlıkta vurgu, “verlogener” yani “samimiyetsiz-sahte” kelimesindedir. İfade ile AB, Türkiye’ye karşı samimiyetsiz bir tutum içinde olmakla itham edilmektedir.

Yazının spotunda; “*Brüksel’in Mülteci Krizinde Ankara’nın Yardımına İhtiyacı Var, Bu Yüzden Eleştirel Bir Rapor Erteleniyor ve Çifte Standart Uygulanmaya Çalışılıyor*” ifadesi yer almaktadır. Bu açıklamadan AB’nin Türkiye’ye samimiyetsiz tavrının arka planı özetlenmiştir. Buna göre mülteci krizi sonrasında Türkiye’nin yardımına ihtiyaç duyan AB, Türkiye ile ilgili eleştirel raporu ertelemekte ve çifte standart uygulamaktadır. Bu açıdan spot, başlıktaki ithamın gerekçesini kısmen açıklamıştır. Yazıda görsel kullanılmamıştır.

Girişte editör, yazının ana fikrini ve söylemini açıklamaktadır. Buna göre;

Türkiye bir kez daha kendi oyununu oynuyor: İslam Devleti (İD) ile mücadelede, Kürtler ve komşu devletlerle ilişkilerinde kendi ulusal çıkarlarını temsil ediyor. Ankara’nın şu anki hareket tarzı bile Avrupa Birliği’nin (AB) böyle bir devleti almayarak iyi ettiğinin göstergesi. Daima kendini önemseyen, daima

²³¹ <https://www.diepresse.com/4839158/europas-verlogener-umgang-mit-der-tuerkei> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

²³² <https://europakompakt.medienakademie.or.at/wolfgang-boehm/> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024.

uluslararası sorumluluktan kaçan bir yeni büyük ülke, AB'yi kriz zamanlarında tümüyle felce uğrattırdı.

ifadeleri yer almaktadır. Türkiye'nin ulusal çıkarları çerçevesinde kendi oyununu oynadığı belirtilerek AB'nin bu oyun karşısındaki durumu açıklanmıştır. Bu bakımdan yazar, metni Türkiye'nin stratejilerine karşı uyarmak amaçlı yazmıştır. Çünkü yazara göre Türkiye “daima kendini önemseyen” ve “uluslararası sorumluluktan kaçan”, “yeni büyük” ülkedir. “Güvenilmez” ülke konumundaki Türkiye'nin AB'ye alınması da AB'nin güvenliği açısından risk arz etmektedir. Türkiye'nin yeni büyük devlet olması sadece kendi ulusal çıkarlarını gözetmesi ve özellikle kriz zamanlarında AB'yi felce uğratabilmesi bu riskin potansiyelini açıklamaktadır. Bu çerçevede AB'nin Türkiye'yi bünyesine dâhil etmemesi de doğru bir karar olarak nitelendirilmiştir. Ancak metnin başlığı ve spotu ile giriş birbirini desteklememekte ve giriş, başlıktaki iddiayı açıklamamaktadır. Başlık daha çok AB'nin Türkiye'ye karşı samimiyetsiz tutumunu sorgularken metnin girişi, Türkiye'nin AB açısından olumsuz tavır ve tutumlarına odaklanmaktadır.

Metnin gövde kısmında yazar, girişte öne sürdüğü temel savını gerekçelendirmiştir. Buna göre; AB, mülteci meselesi sebebiyle Türkiye'ye bağımlı hâle gelmiştir. Türkiye'nin ülkede tutacağı Suriyeli mültecilere karşı, AB'ye üye olması ve vize serbestliği tanınması tartışılmakla beraber yeni sorun alanları da oluşturacaktır. Türkiye'ye vize muafiyetinin sağlanması ile Türklerin Avrupa'ya gelecek olmasının AB ülkeleri için endişe yaratacağını belirten yazar, Türkiye güvenli ülke ise Türk vatandaşlarının “güvensiz” bulunmasının bir çelişki yaratacağını kaydetmiştir. Yazara göre ikinci bir çelişki ise Türkiye'nin “güvenli kaynak ülke” olması durumunda AB uyum süreci kapsamında Türk yargısının yeterince eleştirilemeyeceğidir. Eğer ülke güvenli ise yargısının da güvensiz olması söz konusu değildir. Böhm, AB'nin karşı karşıya kaldığı bu siyasi açmaz neticesinde AB Komisyonunca hazırlanan AB ilerleme raporunun da bir sonraki emre kadar ertelendiği bilgisini paylaşmıştır. Böhm, tüm bunların Türkiye'de yaşanan otokratikleşmeye karşı AB'nin eleştirel tavrını devam ettiremeyeceğini ifade ederek bu durumu, AB açısından samimiyetsiz bir tutum olarak nitelendirmiştir.

Kelime seçimleri açısından metin incelendiğinde biz ve onlar ayrımının hem ülke isimleri hem şehir isimleri hem de liderler üzerinden yapıldığı görülmektedir. “Biz” ifadesini Brüksel, Avrupa, AB, AB ülkeleri, Avrupa hükümetleri oluştururken;

“onlar” ifadesini Türkiye, Ankara, Türkiye ve “otokratik Başkan” Recep Tayyip Erdoğan ifadeleri oluşturmuştur. Metinde, Türkiye ve Avrupa arasında net bir ayrım söz konusudur. Türkiye ile ilgili söylemi oluşturan “*Türkiye yine kendi oyununu oynuyor*”, “*daima kendini önemseyen, daima uluslararası sorumluluktan kaçan bir yeni büyük ülke*”, “*Erdoğan, şantaj yoluyla vize muafiyetini kabul ettirebilir*”, “*Tek çıkış yolu Türkiye’ye daha fazla para vermektir*” gibi ifadeler, Türkiye’nin kendi ulusal çıkarlarını önceleyen, Avrupa’ya şantaj uygulayan, istediği olmadığında para verilerek susturulacak ülke algısını oluşturmaktadır. Bu durum sadece Türkiye algısına değil, siyasi lideri Erdoğan üzerinden ifade edilen Türk algısına da işaret etmektedir. Türkiye yönetimine ilişkin bu ifadelerle oluşan imge, Avrupa kolektif belleğinde yer edinmiş; çıkarıcı, tehditkâr, güvenilmez, paragöz vb. Türk imgesiyle benzerlik göstermektedir. Bu açıdan metnindeki güncel imgelerin geçmişteki imgelerle devamlılık içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Köşe yazısında değinilen hususlardan bir diğeri de ulusal çıkarlarının peşinde olan Türklerin, uluslararası sorumluluk alamadıkları için de birlik ruhuna erişemedikleri iddiasıdır. Yazar, AB ve Türkiye arasındaki müzakerelerde Türkiye’ye önerilen miktarın Erdoğan’ı memnun etmediğini belirterek, Avrupa’nın ahlaki değerlerinden vazgeçerek cüzdanla işi daha kolay çözeceğini sonuç cümlesi olarak kaydetmiştir. Dolayısıyla kelime seçimlerindeki “*şantaj, paradan memnun kalınmaması, cüzdanla işin çözülebileceğini*” ifade etmesi Türklerin çıkarıcı oldukları algısını desteklerken, AB’de bu çıkarlar uğruna ahlaki duruşundan taviz veren olarak nitelendirilmiştir. Bu sebeplerle Türkiye’nin AB’ye dâhil edilmemesi de yazıda doğru bir karar olarak değerlendirilmiştir. Tüm bu ifadeler ile Türkiye’nin her şeyden önce bir Avrupa ülkesi olmadığı, Avrupa’nın dışında ve hatta onun için bir risk olduğu algısını oluşturulmaktadır. Bu risk, AB için özellikle kriz anlarında felce uğratabilecek denli büyük bir risktir. Bir diğer risk faktörü de vize muafiyetinin sağlanması durumunda Türklerin Avrupa’ya gelecek olmasıdır. Yazar, vize muafiyetini Avrupa için “veba” olarak nitelendirmiştir. Veba kelimesi aynı zamanda tarihsel bağlama sahiptir. Yabancı olanın yaratacağı tehdit, Avrupa tarihinde kitlelerin ölümüne yol açan hastalıkla eşleştirilmiştir. Süreçten Avrupa hükümetlerinin endişe duyduğu ifade edilirken, Erdoğan’ın bunun için elinden geleni yapacağı belirtilmektedir.

Türkiye-AB arasındaki ilişkinin bir başka yönü de AB'nin Türkiye ile ilgili üyelik sürecine ilişkin değerlendirmeleridir. Bu değerlendirmelerin daha çok eleştirel nitelikte olması buna mukabil mülteci meselesi nedeniyle ilerleme raporunun bekletilmesi, yazarın AB'nin bu tavrını “samimiyetsiz” bulması ile sonuçlanmıştır. Aynı zamanda yazar Avrupa'nın Türkiye'yi birliğe dâhil etmemesinde öne sürdüğü değerler ilkesinden vazgeçebileceğini çünkü ahlakın bittiği yerde cüzdanın daha kolay meseleyi çözebileceğini, Avrupa'nın da çıkarları söz konusu olduğunda şantajı boyun eğdiğini ve değerlerinden vazgeçebildiğini ifade ederek samimiyetsiz bulmasını temellendirmiştir.

Metnin retoriği mülteci meselesi nedeniyle AB'nin Türkiye'ye yönelik ilerleme süreciyle ilgili eleştirilerini yapamaması üzerine kurulmuştur. AB'nin mülteci akını karşısında kendi değerlerinden vazgeçerek Türkiye ile anlaşmak zorunda kalmasının yarattığı rahatsızlık, Türkiye'yi suçlayıcı ve hakaretamiz ifadeler eşliğinde sunulmuştur. Metin, tarihsel arka plandan yoksun bir şekilde sadece Türkiye'nin kendi çıkarlarını koruma esaslı politikaları öne çıkaracak şekilde inşa edilerek, mülteci meselesinde yaşananların sorumlusu olarak Türkiye gösterilmiştir. Türkiye'nin Suriye savaşı sonrası mülteci yükünü büyük ölçüde üstlenmesine dair bilgi paylaşılmamıştır. Sadece Türkiye'de bulunan mülteci sayısına ilişkin 2 milyonu aşkın Suriyeli olduğu bilgisi yer almıştır. Türkiye'nin vize muafiyetine ilişkin talebi de Avrupa'ya şantaj yapmak olarak gösterilmiştir. Yazar süreci, “*AB'nin tam da bu zamanlarda Türkiye ve onun otokratik yöneticisi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a bağlı olması çok can sıkıcı bir durum*” şeklinde Avrupa'nın otokratik bir lidere bağımlılığı olarak değerlendirmiştir.

Bu kapsamda söz konusu köşe yazısı, mülteci meselesi bağlamında yeniden şekillenen Avrupa-Türkiye ilişkilerini ele almakla birlikte Avrupa merkezli bakış ile süreç değerlendirilmektedir. Bu klasik okumada, Türkiye'nin Avrupalı olmadığı gibi Avrupa'nın gerisinde ve “öteki” ve “yabancı” olanı temsil ettiği, çıkarıcı, şantajcı, Avrupa'ya özgü ahlaki değerlerden uzak ve birliğe dâhil edilmemesi gereken ülke olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Bu açıdan köşe yazısındaki Türk imgesi geçmişteki Türk imgesi ile benzerlikler içermektedir. Ancak önceki imgelerden farklı olarak yazıda Türkiye “yeni büyük güç” olarak nitelendirilmiştir. Yazar bu durumu, Türkiye'de bulunan mültecilerin Türkiye'de kalmasının sağlanması karşılığında,

Türkiye'nin AB ile üyelğinde ısrarcı olması ve buna karşın ilerleme raporunun açıklanmasının ertelenmesi ile Türkiye ve AB arasındaki dengenin değişmesiyle açıklamıştır. Bu bağlamda geçmiş imgelerin tekrar edilmesinin yanı sıra “yeni bir güç” ya da “Avrupa'nın Erdoğan'a bağımlılığı”, “ilerleme raporunun ertelenmesi” gibi ifadeleri ile de güncel siyasette Türk imgesinin bir diplomatik güç olarak görüldüğünü göstermektedir.

4.4.3.3. Der Standart Gazetesi (2016)

Hans Rauscher tarafından 12 Mart 2016 tarihinde kaleme alınan “*Hayat Okulu Harem*²³³” başlıklı yazı, gazetede “köşe yazısı” kategorisinde yayımlanmıştır.

Yazının konusunu Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan'ın harem hakkındaki açıklaması oluşturmaktadır. Yazının başlığı da Emine Erdoğan'ın konuşmasının içerisinden alınmıştır. Başlıktan yazının haremle ilgili olduğu anlaşılrsa da doğrudan neyi kastettiği anlaşılmamaktadır. Yazının internet versiyonunda “*Erdoğan yönetiminde net neo-Osmanlıcı eğilimler var*” spotu bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda Osmanlı Devleti'ni kültürel ve politik mirasına sahip çıkmak ve bu mirası devam ettirmek anlamında kullanılan neo-Osmanlıcılık terimine spotta yer verilmiş ve Erdoğan yönetiminin neo-Osmanlıcı bir eğilime sahip olduğu iddia edilmiştir. Spot başlığı açıklamamış ancak harem, Erdoğan yönetimi ve neo-Osmanlıcılık kelimeleri bir arada okunduğunda yazının Türkiye ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Hans Rauscher yazının girişinde;

Türkiye Cumhurbaşkanı'nın devamlı baştan ayağa kapalı olan eşi Emine Erdoğan, Osmanlı'daki harem kurumuyla ilgili olarak çelişkili bir açıklamada bulundu. Emine Erdoğan, haremın 'Osmanlı hanedan üyeleri için bir okul' ve 'kadınların hayata hazırlandıkları bir eğitim kuruluşu' olduğunu söyledi.

şeklinde Emine Erdoğan'ın harem hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiştir. Emine Erdoğan hakkındaki “devamlı baştan ayağa kapalı olan” nitelemesi, Avrupa gözünden “öteki”nin görülme ve gösterilme biçiminin de bir ifadesidir. Baştan ayağa kapalı olma ifadesi ile “Doğulu” kadının Batılı erkeğin bakışına izin vermeyen bu sebeple onun zihni imajinasyonunu devreye sokan, oryantalist, Müslüman Türk kadın stereotipi tasvir edilmiştir. Aynı zamanda bu ifade, Erdoğan'ın tesettürlü olmasından

²³³ <https://www.derstandard.at/story/2000032769954/lebensschule-harem> Erişim Tarihi: 15 Mart 2024.

kaynaklı farklılığına dikkat çekme ya da altını çizme amacı taşımaktadır. Böylece yazar Batı medyasında sıklıkla vurgulanan Türkiye'deki yönetimin “İslamcı” olduğuna ilişkin mesajını örtük şekilde iletmiştir. Bununla birlikte yazar, Emine Erdoğan'ın harem hakkındaki sözlerinin de “çelişkili” olduğu yönünde bir vurgu yapmıştır. Bu vurgu ile okurun Erdoğan'ın sözlerine temkinli veya mesafeli yaklaşması amaçlanmıştır. Erdoğan'ın sözlerinin tırnak içinde alıntı yapılarak aktarılması da yazarın düşüncelerinden ayrışmasını ve öne çıkarılmasını sağlamıştır. Başlıktaki ifadenin Emine Erdoğan'ın ifadesi olduğu belirten yazar, haremle ilgili düşüncelerini ise şöyle açıklamıştır:

Bu, en kötü ihtimalle bir seks kölesi olma veya en iyi ihtimalle tahtın arkasında uygun bir güç elde ederek sultanın favorisi olma hayatına bir hazırlıktır. Bazıları ise haremden belirli bir süre geçirdikten sonra Osmanlı'daki makam sahibi kişilerle evlendiriliyordu veya -ki bu yaşanmıştır- bir çuvala konulup Boğaz'a atılıyordu.

Bu ifadelerle göre Hans Rauscher haremi; seks, entrika ve vahşi ölümlerin olduğu Doğu'nun egzotik mekânı olarak görmektedir. Dolayısıyla Emine Erdoğan'ın harem kadınların ve hanedan üyelerinin hayata hazırlandıkları okul olduğuna ilişkin açıklamasıyla örtüşmemektedir.

Hans Rauscher, bir sonraki paragrafta;

Her hâlükârda, Erdoğan hükümdarlığındaki Türkiye'de belirgin yeni Osmanlı eğilimleri ve modern cumhuriyetin kurucusu Atatürk yönetiminde gerçekleşen laikleşmeden ve modernleşmeden güçlü bir geri dönüş mevcut.

ifadelerine yer vererek spotta bahsettiği neo-Osmanlılık düşüncesini açmıştır. Ona göre Türkiye, Erdoğan yönetimiyle Atatürk'ün seküler ve modernleşme eksenli politikalarından uzaklaşarak neo-Osmanlıcı bir politika izlemektedir. Yazıda Emine Erdoğan'ın haremle ilgili açıklamaları da hükümetin neo-Osmanlılık politikalarına yönelmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan yazının konusunu Emine Erdoğan'ın hareme ilişkin sözleri oluştursa da yazının bağlamı hükümetin neo-Osmanlılık politikalarına dikkat çekmek üzerine oluşturulmuştur. Bu çerçevede köşe yazısı da Emine Erdoğan'ın hareme ilişkin açıklamalarını benzer bir yerden görmekte ve değerlendirmektedir.

Yazar, yazının sonuç kısmında “mülteci meselesi müzakerelerinde AB'nin muhatap olduğu kişinin böyle bir kişi olduğunu” ifade ederek, Erdoğan ve Putin'in benzer nitelikte otokratlar olduğunun altını çizmiştir. Yazar bu değerlendirmesi ile

Avrupa ve muhataplarının birbiriyle uyumsuz olduğuna dikkat çekmiş ve Putin’le Erdoğan’ı “otokrat” olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda yazıdan çıkarılan sonuçlar şöyledir:

- Harem, Osmanlı sultanlarının seks fantezilerinin gerçekleştiği bir mekândır.
- Osmanlı saray hayatında kadınlar ya sultanın gözdesi olmak için yarışlar ya da öldürülürlerdi.
- Erdoğan yönetimi, Osmanlı dönemini yeniden hayata geçirmek için neo Osmanlıcı politikalar yürütmektedir.
- Erdoğan ve Putin otokrattırlar.
- Erdoğan ve Putin “gerici otokrat” olarak Avrupalı değildirler.
- Avrupa ilericidir.

Bu kısa köşe yazısı kelime seçimleri açısından incelendiğinde; yazıya konu olan durum ve kişileri tanımlayıcı, niteleyici ve etiketleyici kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Başlıktaki “*Hayat okulu Harem*” bu bağlamda önemlidir. Başlık, Batı tasavvurundaki harem algısının dışında ironik bir vurgu taşımakta ve dikkat çekmektedir. “Neo-Osmanlıcı” ifadesi de Erdoğan yönetiminin politik duruşunu tanımlamak amaçlı kullanılan bir kavramdır. Bu kavram ile Atatürk’ün modern ve laik Türkiye’inden ayrışarak Osmanlı Devleti’nin mirasını takip eden politik eğilimin Türkiye ve AB arasındaki ilişkileri etkileyeceği anlatılmıştır. Buna göre AB, bu düşünce yapısındaki Türkiye ile muhatap olmaktadır. Yazarın bu ifadesini güçlendirmek için kullandığı bir diğer niteleme ifadesi de “gerici otokrat”tır. Erdoğan ve Putin için kullandığı “gerici otokrat” ifadesi ile geçmişini diriltmek isteyen ve geçmişin politik tavrını devam ettirmek isteyen ve demokrat olmayan, güç odaklı “Doğu”lu liderler tanımlanmış ve Batı/Avrupa’dan ayrıştırılmıştır. Bu ifadeler ile biz ve öteki ayrımı da yapılmıştır. Yazar, Putin’in de Türkler gibi Rus tarihindeki fenomenlere başvurduğunu kaydederek bu otokratlarla geçinmenin Avrupa için kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

Yazarın harem kadınları ile ilgili anlayışını ortaya koyan kelimeler ise “seks kölesi” ve “sultanın favorisi” ifadeleridir. Bu ifadeler, oryantalist bakışın hareme kapatılmış ve erkeğin arzularının tutsağı kadın algısının bir tekrarı niteliğindedir.

“Boğaza çuvala atılan kadın” ifadesi de hayat hakkını erkeğin belirlediği, entrikaların, vahşi ölümlerin yaşandığı harem hayatını anlatmaktadır. Osmanlı’da kadınların yaşadığı ortamın olumsuzluğuna dikkat çeken bu kelimeler aynı zamanda Erdoğan’ın sözlerinin de doğru olmadığı ve gerçeği ifade etmediği anlamını taşımaktadırlar.

Retorik açıdan metin incelendiğinde; yazar söylemi Erdoğan’ın neo-Osmanlıcı politikalar benimsemesi ve Avrupa’nın da bu politikaları benimseyen bir otokratla muhatap olması üzerine inşa etmiştir. Bu söylemine kanıt olarak Emine Erdoğan’ın Batı için bilinenin aksine haremın bir okul olduğuna ilişkin açıklamasını göstermiştir. Metinde fotoğraf kullanılmamıştır. Yazarın neo-Osmanlıcılık iddiasına ilişkin Erdoğan’ın herhangi bir söylemine ya da açıklamasına da yer verilmemiş bu iddiasının nereden kaynaklandığına ya da gerekçesine ilişkin bir temel sunulmamıştır. “Boğazdan çuvala kadınların atılması” cümlesinde “bu olay gerçekten yaşanmıştır” vurgusu da yazarın anlatısının ikna ediciliği sağlayan ifadelerdendir.

Bu bağlamda bahse konu köşe yazısı, özelde Türk kadınının sultanların seks fantezilerinin esiri olduğu ve yaşam haklarının olmadığına ilişkin egemen oryantalist bakışın yinelenildiği, yönetsel olarak sultan, otokrasi, gerici gibi kavramların güncellendiği, Avrupalı-Avrupalı olmayan ayrımlarının da bu kelimeler üzerinden tesis edildiği bir metin olma özelliğini taşımaktadır. Bununla birlikte yazı, Türkiye’deki iktidarın neo-Osmanlıcı politikalarına dikkat çekmekte ve Avrupa açısından geçmişteki bir riskin/tehdidin hatırlatmasını yapmaktadır.

4.4.3.4. Die Press Gazetesi (2016)

“*Kadim düşmanlık: Süleyman’ın Ölümü Bugün de İnsanları Bölüyor*”²³⁴ başlığı ile Boris Kalnoky tarafından kaleme alınan yazı, 9 Eylül 2016 tarihinde yayımlanmıştır. Yazının online versiyonuna ulaşıldığı için sadece online versiyonu üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Macar asıllı Alman gazeteci Boris Kalnoky²³⁵, Die Welt gazetesinin Türkiye ve Ortadoğu muhabiri olarak çalıştıktan sonra Die Press gazetesinde özellikle Türkiye-Macaristan ilişkileri hakkında yazılar yazmaktadır.

²³⁴<https://www.diepresse.com/5082378/in-alter-feindschaft-sueleymans-tod-spaltet-bis-heute> Erişim Tarihi: 18 Mart 2024.

²³⁵<https://budapestsummit.mcc.hu/en/node/181> Erişim Tarihi: 20 Mart 2024.

“*Zaman Yolculuğu*” teması altında yayımlanan yazı, Macaristan’ın Zigetvar şehrinde düzenlenen Zigetvar Savaşı’nın 450. yıldönümü törenini konu edinmektedir. Başlıktaki “*kadim düşmanlık*” ifadesinden yazının, uzun süre devam eden bir düşmanlıkla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. “*Süleyman’ın ölümü bugün de insanları bölüyor*” cümlesinde bahsedilen Süleyman’ın tam olarak kim olduğu anlaşılamamakta ancak bu kişinin ölümünün bile uzlaşmazlık yarattığı başlıktaki vurgudan çıkarılabilmektedir. Bu bağlamda başlık, uzun yıllar devam eden bir düşmanlığı konu edinse de kim, nerede, ne zaman ve ne sorularının cevaplarını vermemektedir.

Yazının spotunda; “*450 yıl önce Osmanlı hükümdarı Sultan Süleyman, Zigetvar Savaşı’nda öldü. Ölüm yerindeki anma töreni günümüzün fay hatlarını gösteriyor.*” ifadesi yer almaktadır. Spot, başlığı açmakta ve enformasyon eksiltimini gidermektedir. Buna göre başlıkta bahsedilen kişinin Kanuni Sultan Süleyman olduğu ve onun ölümü ile ilgili törenleri konu edindiği spotta açıklanmıştır. Spottaki vurgu, başlıkta öne çıkarılan bölünme kavramını destekleyecek şekilde “*günümüz fay hatları*” ifadesi ile verilmiştir.

Başlığın hemen altında fotoğraf kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ile Zrinyi Miklos adına yaptırılan iki heykelin önünde gerçekleşen resmi törende çekildiği anlaşılan fotoğrafın altında; “*Macaristan-Hırvatistan ve Türkiye Tarihi*” ifadesi bulunmaktadır. Alt yazı, köşe yazısının bu üç ülkenin ortak tarihi hakkında olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda fotoğraf, yazıyı görsel olarak desteklemektedir.

Yazar girişte, Zigetvar’da düzenlenen anma törenleri öncesinde alınan güvenlik önlemleri ve protokolü tasvir etmiştir. Üzüm bağları ve şarap imalathanelerinin önünde duran limuzinler ve bu limuzinlerden inen lacivert takım elbiseli adamlar gibi detaylarla aktarılan yazı, okurun gözünde canlandırılacak şekilde betimlenmiştir. Yazar, “*Türkler orada: Başbakan Yardımcısı Veysi Kaynak, milletvekilleri, işadamları, belediye başkanları.*” diyerek Türk heyetinin Zigetvar’a gelişini anlatmıştır. Yazar, Türklerin önemli olduklarını gösteren yüz ifadeleri ve lüks araçlar eşliğinde şehre gelişlerini “*çıkarma yapmak*” olarak nitelendirmiştir. Metnin devamında, Peç Üniversitesinden Norbert Pap ve ekibinin Macaristan’da gerçekleştirdikleri arkeolojik kazı ile Kanuni Sultan Süleyman’ın 1566 yılında öldüğü yeri keşfettikleri bilgisi verilmiştir. Kanuni’nin türbesi ile bir cami ve kışlanın temellerinin bulunduğu kazı çalışması sonrasında Zigetvar Savaşı’nın 450. yıldönümü

için Türk ve Macar heyetlerinin bölgeye geldiği belirtilmiştir. Yine “fay hatları” ifadesi ile de taraflar arasında ilişkinin her an kırılabilirlik hassasiyetinde olduğunun altı çizilmiştir.

Köşe yazısında yazarın kelime seçimleri de konu olarak işlediği olaya ve duruma bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Başlıktaki “*kadim düşmanlık*” ifadesi taraflar arasındaki ilişkiyi tanımlayıcı ve düşmanlığın çok uzun yıllara dayandığını vurgulayıcı bir anlama sahiptir. Tarihsel art alanla okunduğunda kadim düşmanlık ifadesi, Hristiyan Avrupa kolektif belleğinde “Türk tehdidinin” yarattığı “Türk korkusu” olarak bilinen ve literatüre “kalıtsal düşman” ve “ezeli düşman” olarak geçmiş kavramları çağrıştırmaktadır. Böylece Türklerin, Macarların ezeli düşmanı olduğu vurgusu başlığa çıkarılarak hatırlatılmış ve güncel siyasetin konusu geçmişin görme biçimi ile çerçevelenmiştir.

Metinde kullanılan “*Osmanlı İmparatorluğundaki tüm padişahlarının en büyüğü-güçlüsü Kanuni Sultan Süleyman*” ifadesi ile Kanuni’nin Türk tarihindeki önemi ifade edilmiştir. Kanuni döneminin Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olduğu ve ölümünden sonra imparatorluğun önce duraklayıp sonra gücünü kaybettiği bilgisi verilmiştir. Bu bilgiler aynı zamanda Türk-Macar ilişkilerine ilişkin art alan bilgisi niteliğinde olup bugünkü ilişkilerin değerlendirilmesine ve bağlamına zemin teşkil etmiştir. Buna göre ekonomik ve siyasi nedenlerle Macaristan’a gelen Türkler, yeniden hâkim olmaya çalışmaktadırlar. Yazıda bu durumu açıklamak üzere ağaç metaforu kullanılmıştır. Türk hükümdarları adına törende dikilen ağaçlar, Türklerin Macaristan üzerinde yeniden hâkimiyet kurmak istemesinin ve kök salmalarının bir sembolü olarak ifade edilmiştir. Bu ifadeler tarihteki Türk korkusu ve tehdidinin belleklerde canlı olduğu ve Türkiye’nin bölgedeki girişimlerinin geçmiş hisleri hatırlattığı ya da yazının bu hisleri hatırlatacak şekilde sunulduğunu göstermektedir.

Kanuni Sultan Süleyman’ın Zigetvar seferi ile kaleyi Türklere karşı savunan Hırvat asıllı Zrinyi Miklos’un anılarının Türk, Macar ve Hırvatlar için milli benliklerinin oluşumunda hâlâ tesirli olduğu belirtilmiştir.

Metnin retoriği de Türklerin Macaristan üzerinde nüfuz kurmak istemesi düşüncesini işleyen bir anlatı dili ve olay örgüsü ile oluşturulmuştur. Buna göre metnin başında Türk heyetinin şehre gelişi tafsilatlı anlatılmış, ardından şehirde bulunan Türklere ait kalıntıların niteliğinden bahsedilmiş ve savaşın Türklerle Macarlar

açısından öneminin hatırlatılması amacıyla anma törenlerinde açılan parka ve heykellere dikkat çekilerek Türkiye'nin "yeniden buradayız" mesajını iletteği öne çıkarılmıştır. Bu düşünce metnin ilerleyen kısmında Macar tarihçi Pál Fodor'un: "*Bugün, biraz 16. yüzyıla benziyor. Türkler Avrupa'da daha fazla nüfuz sahibi olmak için bastırıyor - askerî olarak değil, zamanımızın araçlarıyla ve Avrupalılar bölünmüş ve tepkileri zayıf.*" sözleri ile uzman görüşü çerçevesinde aktarılmıştır. Böylelikle geçmişte fetihlerle Macar topraklarına giren Türklerin günümüzde de siyasi ve ekonomik araçlarla bölgeye girdiğinin, buna karşın Avrupa'nın bölünmüş olması nedeniyle bu duruma istenilen düzeyde tepki verilmediğinin altı çizilmiştir. Bu değerlendirme aynı zamanda dönemsel bir analojiyi de içerisinde barındırmaktadır. Buna göre 16. yüzyılda Osmanlı fetihlerine karşın Avrupa'nın özellikle dinî ve siyasi olarak bir araya gelememesi ve Türkleri askerî olarak durduramayışları ile Türk girişimcilerin bölgeye etkisinin durdurulamaması arasında benzerlik kurulmuştur. Köşe yazısının Avusturya'nın önde gelen gazetelerinden birinde çıkması da bu bağlamda dikkate değerdir. Osmanlı Devleti'nin Macaristan hâkimiyeti konusunda Avusturya/Habsburg Devleti ile mücadele ettiği göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Macaristan'la tarihi, kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmesinin Avusturya medyası tarafından bölgeye nüfuz ediliyor olarak algılandığı ve bu bağlamda da konuyu gündeme taşıdığı anlaşılmaktadır.

Yazıda dikkat çeken ifadelerden bir diğeri de Kanuni Sultan Süleyman ile Zigetvar kalesini koruyan kumandan Hırvat Zrinyi Miklos'un Türk, Macar ve Hırvatlar için milli benliklerinin oluşumunda tesirli olduğudur. Yazar bu argümanını tarafların konuşmalarından yaptığı kısa alıntılarla aktarmıştır. Bu alıntılar aynı zamanda Macaristan hâkimiyeti konusunda tarafların tarihi farklı cephelerden değerlendirdiğini göstermektedir. Örneğin törende konuşma yapan Macaristan Cumhurbaşkanı János Áder, kumandan Zriny için "*bugün hâlâ Avrupa'nın temeli olan değerleri savunduğunu*" ve yabancı saldırganlara karşı Hristiyanlık ve vatani için kendini feda eden bir kahraman olarak bahsederken, Başbakan Yardımcısı Veysi Kaynak'ın; Türklerin Macaristan hâkimiyeti hakkında "*Osmanlılar fethetmedi, sadece geldiler.*" şeklinde açıklama yaptığı belirtilmiştir. Yazar, Türklerin Macaristan'a hiç saldırmamış gibi konuştuklarının altını çizerek, yazının söylemini Macaristan Cumhurbaşkanı'nın alıntılanan sözleri üzerinden inşa etmiştir.

Bu bağlamda söz konusu köşe yazısı tarihi bir olayın anma törenleri üzerinden geçmişin bir hatırlatılmasıdır. Bu hatırlatma aynı zamanda sürece dikkat çekme ve uyarı niteliği de taşımaktadır. Yazıda Türklerin geçmişte olduğu gibi bugün de Macaristan üzerinde etkili olmaya çalıştıkları ancak geçmişten farklı olarak bunu siyasi ve ekonomik araçlarla gerçekleştirdikleri belirtilmiştir. Ayrıca betimleyici hikâye dili, kelime seçimleri ve niteleme ifadeleri ile de “*Hristiyan Avrupa topraklarına Türklerin yeniden nüfuz etmesi*” söylemi ideolojik olarak inşa edilmiştir. Hristiyan Avrupa değerlerine saldıran Türk imgesi ve bir araya gelmekte zorlanan Avrupa kimliği, geçmiş ve bugün arasında benzerlikler kurulması suretiyle hatırlatılmış, bugün geçmişe, geçmiş de bugünün mevzusuna dâhil olmuştur.

Taraflar için tarihi önemi haiz olan Zigetvar Savaşı’nın anma töreni ile hatırlatılması kolektif belleğin canlı tutulmasında ve toplumsal kimliklerin oluşmasında önemlidir. Bununla birlikte anma töreninin gazetede bir köşe yazısı olarak yayımlanması, gazetelerin toplumsal kimliğin inşasında ortak değerlerin hatırlatılmasını sağlama işlevine de örnek teşkil etmektedir. Gazete hem güncel bir konuyu işlemiş hem tarihsel bir olayı gündeme getirmiş hem de geçmiş ve bugün arasındaki benzerlik ve farklılıklara dikkat çekmiştir. Bu açıdan tarafların geçmişten gelen konumları ve durumları korunmuş, geçmişin şemaları üzerinden güncel meseleler çerçevelenerek aktarılmış ve anlamlandırılmıştır.

4.4.3.5. Der Standart Gazetesi (2017)

Petra Stuißer tarafından kaleme alınan “*Rencide Olanların İntikamı*” başlıklı köşe yazısı, 16 Mart 2017 tarihinde yayımlanmıştır. Petra Stuißer, Der Standart’ın Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı olarak gazetede çalışmaktadır.

Köşe yazısı, yorumlar başlığı altında yayımlanmıştır. Başlıktan konuya ilişkin ne, kim, ne zaman, nerede ve nasıl sorularına ilişkin açık bir cevap alınamamaktadır. Başlıktan sadece rencide edilmiş ya da rahatsız edilmiş bir grubun intikam aldığına yönelik bir konunun işlendiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Spotta; “*Yurt Dışındaki Türklerin Erdoğan’a Sevgi Gösterisinde Bulunmasının Bir Nedeni de Buradaki Politikanın İlgisizliğidir*” cümlesi yer almaktadır. Bu ifadeden konunun Türkiye dışındaki Türklerin Erdoğan sevgisi olduğu anlaşılmaktadır. Başlıkta geçen “*rencide olanların intikamı*” ifadesi de spottaki “*buradaki politikanın ilgisizliğidir*” ifadesi ile açıklanmış ve Avusturyalı politikacıların Türklere yönelik

ilgisizlikleri nedeniyle Türklerin, Erdoğan'a yöneldikleri vurgulanmıştır. Böylece spot, başlıkta verilmeyen bilgiyi açmış ve konunun ne olduğunu açıklamıştır.

Metnin girişinde yazar, Türklerin Erdoğan sevgisini Avrupalı bakış açısıyla yorumlamıştır. Yazar, “otokrat” ve “despot” olarak nitelendirdiği Erdoğan'a Türklerin sevgi gösterisinde bulunmalarını anlayamadığını ve bu durum karşısında hayret ettiğini ifade etmiştir. Türklerin yaklaşan genel seçimlerde Erdoğan lehine oy kullanacaklarını belirten yazar, Avusturya'daki pek çok Türk'ün hukuka aykırı şekilde çifte vatandaş²³⁶ oldukları bilgisini de paylaşmıştır. Yazar ek olarak, Erdoğan taraftarı Alman-Türklerin, başka bir gezegende yaşadıklarına ilişkin Henryk M. Broder gibi muhafazakâr gazetecilerin açıklamalarının da yadırganmaması gerektiğini belirtmiştir. Girişten, konunun Avusturya'daki Türklerin Türkiye genel seçimlerinde “despotik” olarak nitelendirilen Erdoğan lehine oy kullanmaları olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Erdoğan'ın despotik ve otokrat olarak değerlendirilmesine ilişkin bir neden belirtilmemiştir. Bu çerçevede metnin girişi, spottaki konuyu açmış ve Avusturya'daki Türklerin, Erdoğan lehine Türkiye seçimlerinde oy kullanmalarına ilişkin kamuoyundaki tartışmalara ve söylemlere atıfta bulunarak metni özetlemiştir.

Yazar ana olayın nedenleri üzerine bazı değerlendirmelerde bulunmakla birlikte daha çok Avrupalı değerler sistemi üzerinden konuyu sorgulamıştır. Bu sorgulamayı; *“Hayatlarının odak noktası onlarca yıldan bu yana birleşik Avrupa'da olan insanlar nasıl olur da Erdoğan gibi bir insana ilgi duyabilir?”* sorusu ile dile getirmiştir. Yazarı

²³⁶ 16 Nisan 2017 tarihinde Türkiye'de Anayasa değişikliği ile birlikte başkanlık sisteminin getirilmesine yönelik referandumda Avusturya'da yaşayan Türklerin Erdoğan'ı destekleyeceklerine yönelik haberlerin akabinde Avusturya gazetelerinde Türklerin yasal olmayan bir şekilde çifte vatandaşlık uygulamasından faydalandıklarına ilişkin haberler çıkmıştır. 2017 Mart ayının başında Yeşiller Partisinden Peter Pilz tarafından gündeme getirilen konu, Türkiye'nin çifte vatandaşlığa izin veren kanunlarına karşın Avusturya'nın çifte vatandaşlığa hukuki olarak izin vermemesinden kaynaklı olarak Türkiye'deki seçimlerde oy kullanabilecek 100 bin Türkiye kökenli seçmenin isminin olduğu bir liste haberleştirilmiştir. Konunun gündeme gelmesinin akabinde Avusturya İçişleri Bakanı Wolfgang Sobotka Avusturya vatandaşı olduktan sonra yasa dışı yollarla yeniden Türkiye vatandaşı olanlara para cezası uygulanması yönünde hazırlık yapıldığını açıklamıştır <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/avusturya-yasaları-sertlestiriyor-40431783> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2024. 2018 yılında ise listede adı geçen Türklerden biri için Avusturya İçişleri Bakanlığı tarafından Avusturya vatandaşlığının iptali için dava açılmış ve bu kişinin vatandaşlığı iptal edilmiştir <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/avusturyada-bir-ilk-mahkeme-yoluyla-vatandasligi-iptal-oldu-40989927> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2024. Avusturyalı makamlar, listede ismi yer alan bazı Türklere mektup yazarak çifte vatandaş olmadıklarını ispat etmelerini istemiştir <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46597315> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2024. Yine Aşırı sağcı Özgürlük Partisi (FPÖ) de Türklerden çifte vatandaş olmadıklarını kanıtlamalarını talep etmiştir. Ancak 2018 yılının Aralık ayında Avusturya Anayasa Mahkemesi, İdare Mahkemesi tarafından çifte vatandaş olduğu gerekçesiyle vatandaşlığı iptal edilen bir kişiyi haklı bularak kararı bozmuştur.

şaşırtan durum, Avrupa’da, Avrupalı değerler içinde yaşayan Türklerin yine Avrupalı değerlere göre “despotik” olarak nitelendirilen bir lideri desteklemeleridir. Bu şaşırma halinin AB-Türkiye arasındaki ihtilafı büyütmekten başka bir işe yaramayacağını dile getiren yazar, Türklerin bu eğilimlerinin nedenlerini izah etmiştir. Buna göre; uzun süredir anavatanında yaşamayan kişilerin anavatanındaki durumlara karşı hoşgörülü yaklaşmaları, Türklerin çoğunun Erdoğan’ın “onların” gururlu milletine kalkınma ve refah getirdiğine inanmaları, Türklerin Avrupa siyasetinde yeterince temsil edilmemeleri, Avrupa partilerinin Türkleri ihmal etmeleri, Türklerin kendilerini evlerinde hissetmemeleri ve ikinci sınıf vatandaş oldukları hissini onlara verilmiş olması Türklerin Erdoğan’ı destekleme nedenleri olarak ifade edilmiştir. Yazar bu sebeplerden özellikle Avrupalı politikacıların Türklere ilgisiz olmasını öne çıkararak soruna dikkat çekmiştir.

Retorik açıdan Türklerin Avrupa’da özellikle siyasi olarak yeterince temsil edilmemelerini, “*respekt.net internet sayfasının 405 ismi içeren “Benim Milletvekillerim” listesinde Türk asıllı sadece dört politikacı bulunuyor.*” diyerek delillendirmiştir. Ayrıca Almanya’da Cem Özdemir ile Aydan Özoğuz isimli Yeşiller Partisinden milletvekili seçilen Türkleri örnek göstererek Avusturya siyasetinde Türk asıllı milletvekili olmadığının da altını çizmiştir. Avusturya siyasetinin yabancılara kapalı olduğunu hatta AB ülkelerinden gelenlerin bile eyalet meclisi seçimlerinde oy kullanamadıklarını ifade etmiştir. Bu sebeple yazar, Türklerin Erdoğan’ı desteklemelerini şaşırtıcı bulmanın bir fayda sağlamayacağı gibi bu durumun Türkiye-AB ihtilafını daha çok artıracığını kaydederek, Türklerin siyasette temsil edilmelerinin önemine işaret etmiştir. Yazar, metnin sonuç kısmında özellikle muhafazakâr partilere iş düştüğünü ve Türklerle çok sayıda ortak değerlerinin olduğunu belirtmiştir.

Petra Stuißer yazısında Avusturyalılar ile Türkler arasındaki ortak değerleri, “*Türklerin çoğu iş adamıdır, çalışkanlık, aile, gelenek gibi erdemlere değer veriliyor.*” ifadeleri ile Türklerle ilgili olumlu değerleri dile getirmiştir. Bununla birlikte “*Erdoğan’ın “onların” gururlu milletine kalkınma ve refah getirdiği görüşündedir.*” ve “*Bunun yerine onlara ikinci sınıf vatandaş oldukları hissi verildi ki şimdi onların rencide olmalarından ve kırılan gururlarından endişe edilmelidir.*” cümlelerinden anlaşılacağı üzere Türkleri “gururlu” olarak nitelendirmiştir. Türklerle ilgili bu

nitelendirmeler kolektif bellekteki Türk imgesinin devam ettiğinin bir göstergesi olarak okunabilir. Özellikle Türk toplumsal hayatını yakında gözlemlemiş ya da tecrübe etmiş Avrupalı seyyahların Türklerle ilgili geleneksel, aile değerlerine bağlı ve gururlu bir toplum olduklarına ilişkin değerlendirmeleri ile bu durum benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda Türklerin güçlü liderlere itaat ettikleri ve usulsüz çifte vatandaşlık aldıkları-hilekâr- oldukları da metin içerisinde dolaylı olarak ifade edilmiştir. Yazıda Türklerden “iş insanı” ve “çalışkan” olarak bahsedilmesi, kolektif bellekteki Türk imgesinden farklılaşan niteleme ifadeleridir.

Metinde geçen kelimeler incelendiğinde öncelikle başlıkta geçen “*rencide olanlar*” ifadesi dikkat çekmektedir. Metin içinde rencide edilenlerin Türkler olduğu açıklanmıştır. Buna göre Türkler, Avusturya siyasetinde temsil edilmedikleri ve ikinci sınıf hissettirildikleri için rencide edilmişlerdir. Rencide olmakla birlikte kullanılan bir diğer kelime ise “intikam” kelimesidir. Türklerin Erdoğan’ı destekleyerek “intikam” aldıkları vurgulanmıştır. “Gururlu” bir toplum olarak nitelenen Türklerin rencide edildikleri için intikam aldıkları metinde açıkça dile getirilmiştir. Türklerin Erdoğan’ı desteklemelerinin Avusturya toplumunda yarattığı duygu ise “şaşkınlık” kelimesi ile açıklanmıştır.

Metinde Türklerle ilgili dikkat çeken bir diğer ifade ise “Alman-Türk” tanımlamasıdır. Türkiye’de yaşayan Türklerden farklı olduklarının altını çizen bu ifade ile Türklerin uzun süredir Avusturya’da yaşamış olmalarına istinaden “Alman” kimliğini de kazanmış olmalarına vurgu yapılmıştır. Türk ve Alman kimliğinin ortak değerleri olarak da Türklerin çalışkan, geleneklerine ve ailelerine bağlı olmaları gösterilmiştir.

Bu bağlamda bahse konu köşe yazısı; Doğu-Batı, Avrupa-Avrupa dışı, Alman-Türk, demokrat-despot gibi karşıtlıklar üzerinden değerlendirilebilecek bir zemine sahiptir. Metinde, Avrupa kolektif belleğindeki Türk imgesinin izleri takip edilebileceği gibi uzun yıllardır Avrupa’da yaşayan Türklerin “despotizme” destek vermeleri nedeniyle Avrupalı değerleri özümsemeleri örtük olarak sorgulanmaktadır. Ancak bu sorgulama, Avusturyalıların kendi demokrasi sistemlerini de sorgulamasını da beraberinde getirmiş ve toplumun “ötekisi” konumundaki grupların sistemdeki temsilcilerini ve onlara yönelik tutumları metinde irdelenmiştir. Bu bağlamda Türklerin siyasi eğilimleri üzerinden Almanlarla ayrışan ve ortaklaşan noktalar belirtilmiştir.

Türklerin çoğunun despotizmi tercih etmeleri en önemli ayrışma noktası iken çalışkanlıkları ve aile değerlerine bağlı olmaları da Almanlarla ortak noktalar olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte Avusturya kolektif belleğindeki Türklere ilişkin; “gururlu, aile ve geleneklerine bağlı” imgesinin devam ettiğini gösteren ifadelerin yanı sıra geçmiş imgelerden farklı olarak “çalışkan” Türk imgesi de “iş adamı” vurgusuyla yazı da öne çıkarılmıştır.

4.4.3.6. Die Press Gazetesi (2017)

Christian Ultsch tarafından kaleme alınan “*Türklerin Babası Daha Fazla Çocuk İstiyor*”²³⁷ başlıklı köşe yazısı, 18 Mart 2017 tarihinde gazetenin web sayfasında yayımlanmıştır.

Köşe yazısı, “Editörden-Baş Makale” üst başlığı altında yayımlanmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanının açıklamasının baş makaleden değerlendirilmesi, konuya gösterilen ehemmiyeti ifade etmektedir. Yazının başlığından konunun Türklerle ve onların çocuk sayısını artırmaları ile ilgili olduğu yorumu yapılabilmektedir. Başlıkta “Türklerin babası” ifadesinden doğrudan kimi nitelediği anlaşılsa da web sayfasında başlığın hemen altında yer alan fotoğraftan Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan fotoğraf başlıktaki kim sorusunu açıklamış ve görsel olarak başlığı tamamlamıştır. Fotoğrafta Erdoğan, arka fonda Türk bayraklarının yer aldığı bir ortamda konuşma yapmaktadır. Fotoğraf ve başlık bir arada okunduğunda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Türklerden daha fazla çocuk yapmasını istediği anlaşılmaktadır. Ama bunu kimlerden ya da neredeki Türklerden istediğine ilişkin bir bilgi başlıktan çıkarılamamaktadır.

Yazının spotunda; “*Cumhurbaşkanı Erdoğan, Avrupa'daki Türklerin nüfuzlarını genişletmek için beş çocuk sahibi olmalarını ciddi bir şekilde tavsiye ediyor. Kimse doğurganlık çağrısını umursamayacak. Bununla birlikte bu durum endişe kaynağı olmaya da devam edecek.*” ifadeleri yer almıştır. Spotta, Erdoğan’ın seslendiği kitlenin Avrupa’daki Türkler olduğu ve Erdoğan’ın bu talebinin Türklerin Avrupa’daki nüfuzlarını artırmaları ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Çocuk talebinin Türk kesimince dikkate alınmayacağı belirtilerek Erdoğan’ın sözleri önemsizleştirilse de bu talebin

²³⁷ <https://www.diepresse.com/5185913/der-vater-der-tuerken-will-also-mehr-kinder> Erişim Tarihi: 20 Mart 2024.

endişe yarattığı da kaydedilmiştir. Bu açıdan spot, haber başlığını açmış ve Erdoğan'ın talebinin nedenini izah etmiştir.

Yazının girişinde;

Kimse Türkiye Cumhurbaşkanının halkına sahip çıkmadığını söylemesin. Onun ilgisi ülkesinin sınırlarını bile aşıyor. Yakın zamanda gerçekleşen bir seçim mitinginde Recep Tayyip Erdoğan, Avrupa'daki Türklerin AB'deki nüfuzunu nasıl artırmabileceklerine dair bazı tavsiyelerde bulundu. “Üç çocuk değil, beş çocuk yapın” tavsiyesinde bulundu.

şeklinde değerlendirme bulunmaktadır. Editör, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın yurt dışındaki Türklere beş çocuk yapması çağrısını bir seçim mitinginde yaptığını belirterek, spotta yer alan nüfusu artırarak nüfuz genişletmek istediği yönündeki ifadesini tekrar etmiştir. Böylelikle Erdoğan'ın talebinin hangi bağlamda okunması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Giriş, başlığı ve spotu açmış ve metni özetlemiştir.

Köşe yazısının konusunu, Erdoğan'ın yurt dışındaki Türklerin çocuk sayılarını artırmaya yönelik söylemi oluşturmaktadır. Yazar, Erdoğan'ın bu söyleminin özel alana girmesi nedeniyle çok muhatap bulamayacağını dile getirirse de talebi “*demografik savaş ilanı*” olarak nitelendirmiştir. Erdoğan'ın Avrupa'daki Türkleri “*beşinci kolu*” olarak gördüğünü dile getiren yazar, Erdoğan için Türk olarak doğanın sonsuza kadar Türk olduğu düşüncesiyle hareket ettiğini ve onun bu hareketinin özellikle Almanya ve Avusturya'daki yabancıların etkisiyle Alman kimliklerinin ortadan kalkacağına dair senaryoları güçlendireceğini ifade etmiştir.

“*Kışkırtmak*” alt başlığında ise yazar, “*Ankara'daki provakatif devlet başkanı*” olarak nitelendirdiği Erdoğan'ın, yurt dışındaki Türk kökenli kişileri sürekli taciz ederek zaten zor olan entegrasyon sürecini daha da zorlaştırdığını belirtmiştir. Yazar, Erdoğan'ın söylemlerinde Avrupa'yı tehdit ettiğini; “*Erdoğan, Almanya'nın Türk hükümetinin politikacılarının anayasa değişikliklerini desteklemesini engellemesi halinde bizzat oraya gidip ayaklanma başlatmakla tehdit etmişti.*” sözleri ile dile getirmiştir. Yazar Erdoğan'ın bu tehdidine karşı tıpkı Hollanda'nın yaptığı gibi sınırlarını iyi çizmesi ve kimsenin ev sahibi ülkenin iradesine karşı gelmemesi gerektiğini, üstelik de otoriter bir başkanlık sisteminin getirilmesi lehine kampanya yürütme hakkının olmadığını bununla birlikte adil olmak için karşıt bir kampanyanın da düzenlenemeyeceğini vurgulamıştır. Yazar metnin sonuç paragrafında ise Türkiye Cumhurbaşkanının çatışma içerisinde enerjisini yeniden şarj ettiğini ve buna müsaade

edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte yazar, birliğin değerlerinin açıkça ihlal eden bir devletin birlik içinde yerinin olmadığını, bu sebeple;

- Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinin askıya alınması,
 - Türkiye dâhil tüm devletlerin egemenlik sınırlarının kendi sınırlarında sona erdiğinin hatırlatılması,
 - Avusturya'da yaşayan Türk kökenli vatandaşların sadakatlerinin yalnızca Avusturya Cumhuriyetine olması,
 - Avusturya Devleti'nin Türk asıllı vatandaşlarına eskisinden daha güçlü bir aidiyet duygusu vermesi,
- gerektiğini vurgulamıştır.

Köşe yazısının söylemi, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Avrupa'daki Türklerin nüfusunu artırmaya yönelik çağrısının hem nüfuzunu yaymak hem de ev sahibi ülkenin iradesine karşı gelmek olduğu yönünde oluşturulmuştur. Yazar bu söylemini birlik ülkelerinin ihlallere karşı yaptırım gücü ile devletlerin egemenlik sınırlarına atıf yapmak suretiyle retorik olarak da desteklemiştir. Yazıda kullanılan fotoğraf da retorik olarak metni tamamlamıştır. Fotoğrafta arka fonda yer alan büyüklü küçüklü Türk bayrakları, yazarın Erdoğan'ın Türk milliyetçiliğine ilişkin söylemini desteklemektedir.

Kelime seçimleri açısından metin incelendiğinde Erdoğan'dan; "*Türklerin Babası*", "*Türkiye Cumhurbaşkanı*" ve "*Ankara'daki provakatif devlet başkanı*" olarak bahsedilmiştir. Erdoğan'ın açıklamaları "*Erdoğan'ın küresel saltanatı*", "*provakatif*" ve "*endişe verici*" olarak değerlendirilmiştir. Erdoğan için "*baba*" sıfatı kullanılması hem Erdoğan'ın 5 çocuk yapma çağrısına atıf yapmakta hem de Doğu toplumlarının pederşahi ya da ataerkil siyasi ve toplumsal düzenlerine bir gönderme yapmaktadır. Erdoğan'ın Başkanlık sistemi "*Erdoğanistan*" yaratmak olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama ile despotik ve monarşik devlet yapısının Erdoğan tarafından arzulandığı vurgulanmıştır. Ayrıca Erdoğan'ın çağrısı "*provakatif*" olarak değerlendirilmiştir. Köşe yazısında Avusturya'daki Türklerin anavatanla bağları da "*sadakat*" kavramı çerçevesinde ele almıştır.

Bu bağlamda bahse konu köşe yazısı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Başkanlık sistemine yönelik referandum öncesinde yurt dışındaki Türk kökenlilere yapmış

olduğu daha fazla çocuk yapın çağrısına ve bu çağrının hem Türkiye-AB ilişkilerine hem de devletler bazında yaratacağı sonuçlarına dikkat çekmektedir. Gerek kelime seçimleri gerekse metnin söylem ve retorik ile Erdoğan'ın açıklamaları, yayılmacı bir saltanat ve otoriterleşme olarak değerlendirilmiş; beş çocuk açıklaması da “Türklerin babası”nın açıklaması şeklinde sunularak, Türk toplumu ile ataerkil toplum yapısı arasında bir bağ kurulmuştur. Erdoğan'ın söylem ve eylemleri ile Avrupa Birliği'nin kurallarını ve üye devletlerin egemenlik haklarını ihlal ettiğini bu sebeple Türkiye'ye karşı ortak hareket edilmesi gerektiği yazıda vurgulanmıştır.

4.4.3.7. Der Standart Gazetesi (2018)

Markus Bernath tarafından kaleme alınan “*Erdoğan'ın Haçlı Seferi*”²³⁸ başlıklı köşe yazısı, 11 Haziran 2018 tarihinde yayımlanmıştır.

Köşe yazısının başlığı, Haçlı Seferlerine atıf yapsa da bilinen anlamının ve bağlamının dışında hatta tersi yönünde bir anlamda kullanılmıştır. Tarihte Haçlı Seferleri, İslam dininin Arap yarımadasının dışında yayılmasını müteakiben Doğu Roma topraklarında özellikle Türklerin akınlarının durdurulması ve Müslümanlarca ele geçirilen Kudüs, Antakya ve İznik gibi Hristiyanlık için kutsal kentlerin alınması amacıyla Vatikan liderliğinde organize edilen askerî seferler için kullanılmaktadır. Dolayısıyla Haçlı Seferleri, Batı'dan Doğu'ya doğru gerçekleştirilen askerî ve dinî harekâtı ifade etmektedir. Ancak haberin başlığında “*Türkiye ve Camilerin Kapatılması: Erdoğan'ın Haçlı Seferi*” ibaresi ile Erdoğan'dan Avrupa'ya-Batı'ya yönelik bir harekât anlaşılmaktadır. Başlıktan konunun Türkiye, camiler ve Erdoğan'la ilgili olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak konuya ilişkin net bir fikir vermediğinden enformasyon eksiltiliminden söz etmek mümkündür. Yazının başlığının “*Erdoğan'ın Haçlı Seferi*” ifadesi, Erdoğan'ın bu açıklamasıyla ilgili olsa da metin içeriğinde buna ilişkin bir atıf bulunmamaktadır. Metinde sadece Erdoğan'ın sözlerinin dikkate alınması gerektiği uyarısında bulunulmuştur.

Gazete baskısında “Türkiye ve Camilerin Kapatılması” üst başlığı, baskı rengi daha soft ve küçük puntolu olarak verilmiş “*Erdoğans Kreuzzug*” yani “*Erdoğan'ın Haçlı Seferi*” başlığı koyu renk, bold ve daha büyük puntolu şekilde kullanılarak dikkat doğrudan başlığın bu kısmına çekilmiştir. “*Erdoğan'ın Haçlı Seferi*” ifadesi, dikkat

²³⁸ <https://www.derstandard.at/story/2000081326821/tuerkei-und-moscheenschliessung-erdogans-kreuzzug> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2024.

çekici bir başlık olup habere ilişkin merak uyandırmaktadır. Ayrıca başlık, Erdoğan'ın Avrupa'ya yönelik askerî bir sefer düzenleyecekmiş algısını da oluşturmaktadır. Bu bağlamda başlık, geçmiş korkuları harekete geçirerek karşıt bir sefer düzenleneceği hissi uyandıracak şekilde atılmıştır.

Spotta; *“Kurz hükümeti içeride Erdoğan'ın AKP'sini frenleyebilir, ancak Türkiye'de Hristiyanlara karşı artan karşıtlığı konusunda hiçbir şey yapamaz”* ifadesi yer almaktadır. Spot, Avusturya Şansölyesi Sebastian Kurz tarafından gündeme getirilen ve ülkede yaşayan Müslümanlara ve özellikle de Türklere yönelik yeni uygulamaların olası sonuçlarını değerlendirmektedir. Buna göre Kurz hükümetince yapılan yeni uygulamalar, Avusturya'daki Erdoğan yanlısı Türkleri durdurabilir ancak Türkiye'de Hristiyan karşıtlığını engellemekten uzaktır. Spot, başlıktaki “Erdoğan'ın Haçlı Seferi” ifadesini kısmen açmış ve Türkiye'deki yükselen Hristiyan karşıtlığında Kurz'un Türklere yönelik cami kapatmaya yönelik girişimlerinin etkisi olduğunu dolaylı şekilde ifade etmiştir. Ancak spot, köşe yazısına konu olan olayın ne olduğunu tam olarak açıklamamıştır.

Metinde görsel bulunmamaktadır. Yazar, *“kılıç sallayan Osmanlıların İstanbul'daki Avusturya Lisesi önünde yürümeleri mi yoksa Aziz Stephan Katedrali önündeki turistlerin taciz edilmesi mi?”* seçenekli bir sorusu ile girişe başlamıştır. Girişteki ifadede ne söylenmek istendiği tam olarak anlaşılmamakla beraber *“kılıç sallayan Osmanlılar”* ifadesiyle geçmişteki “Türk korkusuna” gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Metnin devamında böyle bir soru sorulmasının nedeni açıklanmıştır. Buna göre Avusturya hükümetinin camileri kapatacağını ve Türk imamları sınır dışı edeceğini açıklanmasının ardından Erdoğan'ın süreci Haçlı Seferlerine benzetmesine dikkat çekilmiş ve yazar, Erdoğan'ın bu tepkisini ciddiye alınması gerektiği hususunda uyarı yapmıştır.

Köşe yazısının konusunu, Avusturya'nın Türkiye'den giden imamların sınır dışı edilmesi ve Avusturya'daki camilerin kapatılmasına yönelik uygulamasına karşılık Türkiye Cumhurbaşkanı'nın tepkisi oluşturmaktadır. Yazar, Avusturya hükümetinin aldığı kararın yanlışlığına vurgu yaparak kendisini İslam dünyasının savunucusu olarak gören Erdoğan'ın popülist ve seçmen oylarını gözeterek şekilde tepki verdiğini ancak Erdoğan'ın bu tepkisinin doğru olduğunu belirtmiştir. Müslümanlar için yaklaşan Ramazan ayının bitmesine kısa süre kala ibadethanelerin kapatılmasının ve

din görevlilerinin sınır dışı edilmesinin başta Türkiye olmak üzere Avrupa ve Endonezya’da yaşayan Müslümanlarca “*Hristiyanlar camilerimizi kapatıyor*” olarak algılandığının altını çizmiştir. Markus Bernath, hükümetin bu kararının İslam dünyasına bir savaş ilanı olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte Türk Diyanet İşleri Başkanlığınca eğitilen, ücretleri karşılanan ve 16 yıldır iktidarda olan muhafazakâr Sünni hükümetin sözcüsü olarak Avusturya’da görev yapan imamların sınır dışı edilmeleri kararına karşı, Türk hükümetinden henüz bir tepki gelmemesini de dikkat çekici bulduğunu kaydetmiştir. Bernath, hükümetin İslam Yasası’ndaki değişikliklerle Erdoğan’ın gücünü sınırlandırmayı amaçladığını belirtmiştir.

Köşe yazısının art alan bilgisi eksiktir. Yazar, 2015 yılında Avusturya İslam Yasası’nda yapılmak istenilen değişikliğe ilişkin bilgi vermemiştir. Avusturya’da bulunan din görevlilerinin Türkiye’de iktidarda bulunan hükümetin sözcüsü olarak görev yaptıkları belirtilerek, imamların görevlendirilmesinin AKP hükümeti döneminde olduğu izlenimi oluşturulmuştur. Halbuki Türkiye’den din görevlisi gönderilmesi uygulaması, Türk işçilerin Avusturya’ya göçünden sonra başlamış, artan ihtiyaç üzerine Viyana Büyükelçiliği’ndeki Din Hizmetleri Müşavirliği aracılığıyla Türkiye’den din görevlisi görevlendirilmiştir (Tavukçuoğlu, 1994: 243). Dolayısıyla Türkiye’den gelen din görevlileri son 16 yılın hükümetinin bir tasarrufu değil, Türk işçilerinin talepleri üzerine şekillenmiş bir uygulamadır.

Metinde Avusturya hükümetinin neden böyle bir uygulamaya ihtiyaç duyduğunun art alanını da vermemiştir. Bosna’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndan Avusturya İmparatorluğu’na geçmesiyle birlikte Müslüman nüfusun haklarını koruyabilmek adına 1912 yılında kabul edilen İslam Yasası, Şubat 2015’te uygulamadan kaldırılarak Yeni İslam Yasası çıkarılmıştır. Yeni yasa ile yurt dışından imam görevlendirilmesine son verilerek Viyana Üniversitesi’nde İslam Teoloji Fakültesi ile din adamı ihtiyacının karşılanması kanunlaştırılmıştır. Yeni düzenleme ile yurt dışından gelen imamların görev süresinin Mart 2016 tarihi itibarıyla son bulacağı belirtilmiştir²³⁹. Ayrıca Türklere ait bir dernek olan Avusturya Türk İslam Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Birliği’ne (ATİB) bağlı Viyana’daki bir camide 18 Mart Çanakkale Zaferi ve Şehitleri Anma Törenleri kapsamında küçük yaştaki

²³⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avusturyada-islam-yasa-tasarisi-kabul-edildi/75480> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2024.

çocukların askerî kamuflajlı kıyafetlerle savaşı ve Türk bayrağı örtülmüş şehitleri canlandırdıkları gösterinin fotoğraflarının ATİB sayfasında yayımlanmasından sonra bu konu basında yer almış ve büyük tepki toplamıştır. Bu olayın hemen ardından 6 Haziran 2018 tarihinde Kurz, hükümeti, Türkiye’den gelen imamların sınır dışı edilmesi, bazı kişilerin vatandaşlıklarının iptali ve 7 caminin kapatılması içeren kararı açıklamıştır²⁴⁰. Bu kararın açıklanmasının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan 10 Haziran 2018 tarihinde; “*Ondan korkuyorum, bir Haçlı-Hilal savaşına doğru, bu Avusturya Başbakanının attığı adımlar, dünyayı buraya doğru götürüyor.*”²⁴¹ diyerek tepki göstermiştir. Ayrıca Erdoğan²⁴² 11 Haziran tarihinde yaptığı açıklamada da Avusturya’nın camilere ve ibadethanelere yönelik tavrının, Avrupa’daki İslam düşmanlığının ve ırkçılığın görünen yüzü olduğunu belirtmiştir. Erdoğan, Kurz’un tecrübesizliği nedeniyle başına iş açacağını, camilerin kapatılması ve din adamlarının Avusturya’dan sınır dışı edilmesinin yeni bir haçlı-hilal mücadelesi başlatacağını, bunu sorumlusunun da Kurz olacağını söylemiştir. Her ne kadar yazının başlığı Erdoğan’ın yeni haçlı-hilal savaşı olabileceğine yönelik açıklamasına gönderme yapsa da yazıda Erdoğan’ın açıklamalarına yer verilmemiştir.

Bağlam, Avusturya Başbakanı Kurz’un ülkedeki 7 caminin kapatılacağı ve çok sayıda imamın sınır dışı edileceğine ilişkin açıklamasına karşı Erdoğan’ın tepkisi üzerine kurulmuştur. Ancak Erdoğan’ın sözlerine de yer verilmemiştir. Erdoğan’ın tepkisi Kurz hükümetinin bu girişiminin yeni bir haçlı-hilal mücadelesi başlatacağı yönünde iken metnin çerçevesi “Erdoğan’ın haçlı seferi” olarak sunulmuş ve Erdoğan’ın sık sık böyle bir konuşma yaptığı ifade edilmiştir. Bağlam, ülkede Müslümanlara ve özellikle Türklere yönelik yasaklayıcı davranışlar ile saldırılar hakkında bilgi vermemektedir. Olay asıl bağlamından yalıtılarak değerlendirilmiş, Avusturya’nın yasaklayıcı tutumunun Erdoğan’ın işine yarayacağı vurgusu yapılmıştır. Metnin sonuç kısmında; Kurz’un kendi ülkesinde Erdoğan destekçilerini frenleyebileceğini ancak ülkesi dışındaki Hristiyanlar aleyhine oluşan ortama bir şey yapamayacağını, “*Ne de olsa onun seçmenleri Avusturya’da.*” diyerek alaycı ve eleştirel bir üslupla ifade edilmiştir.

²⁴⁰ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44410584> Erişim Tarihi: 12 Nisan 2024.

²⁴¹ <https://m.haberturk.com/istanbul-haberleri-amp/15634899-dogu-ve-guneydogu-sivil-irade-platformu-iftari> Erişim Tarihi: 12 Nisan 2024.

²⁴² <https://www.haberturk.com/istanbul-haberleri/15643651-esenlerde-100-bini-askin-kisi-dua-icin-bulustu> Erişim Tarihi: 12 Nisan 2024.

Metindeki kelime seçimleri, söylemin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Metnin başlığı metni çerçeveleyen bir niteliktedir. Metin, içeriği ile birlikte değerlendirildiğinde Avusturya hükümetinin yasaklayıcı tavrının, İslam dünyasında Erdoğan'ın önderliğinde haklı bir Hristiyan karşıtlığı oluşacağı belirtilmiştir. Ayrıca Türklerin bu olaydan sonra Osmanlı kılıcını sallayacakları metaforik olarak ifade edilmiştir. Yine söylemi taşıyan kelimelerden bu yasaklamaların bir “savaş ilanı” olduğu ifadesi de başlıktaki anlamı pekiştirmektedir.

Yazıda taraflar; Avusturya hükümeti, Avusturya'daki Müslümanlar ve Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'dır. Bir de bu resmi tarafların dışında Hristiyanlar ve Müslümanlar karşıt taraflar olarak sunulmuştur. Avusturya hükümetinden; “Kurz hükümeti, Şansölye, Avusturya” olarak bahsedilirken Erdoğan'dan; “Türkiye Cumhurbaşkanı, kendisini İslam dünyasının savunucusu olarak gören Erdoğan, Türk hükümet politikacıları” şeklinde bahsedilmiştir. Erdoğan'la ilgili “*kendisini İslam dünyasının savunucusu olarak gören*” ifadesi metinde Erdoğan'ın vereceği tepkinin hangi bağlamda okunması gerektiğinin altını çizen bir ifadedir. Bu ifadeyi “*Tayyip Erdoğan'ı kesinlikle ciddiye almak gerekir.*” cümlesi ile desteklemektedir. Yazıda Erdoğan'ın sadece kendi toplumunu değil, diğer İslam toplumlarını Hristiyanlara karşı da harekete geçirebileceğine dair uyarı bulunmaktadır. Bu bağlamda Erdoğan, Hristiyan dünyasına karşı kamuoyu oluşturabilecek bir tehdit olarak sunulurken, Kurz ve Strache hükümetinin eylem ve söylemleri de hassasiyetleri gözetmeden İslam toplumuna savaş açan bir tehlike olarak sunulmuştur. Erdoğan'ın tepkisi popülist olarak değerlendirilmiş, Kurz'un söylemlerinin sonuçlarını dikkate almayan yaklaşımı, umursamazlık olarak ifade edilmiştir.

Köşe yazısı; kelime seçimleri, metnin işlenişi, başlıktaki çerçeveleme, olayın sunumu, art alan ve bağlam bilgisinin eksikliği dikkate alındığında Avusturya hükümeti tarafından Müslümanlara ve Türklere yönelik eylemlerinin uluslararası sonuçlarını dikkate almadan yapıldığı ve bunun sonucunda Türklerin geçmişteki gibi kılıçları ellerinde Hristiyanlara karşı bir harekete geçeceği mesajını örtülü olarak iletmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları da bu bağlamda önemli görülmüştür. Yazıda Erdoğan, “Hristiyanların” savaş ilanına cevap veren dönemin Türk-İslam dünyasının siyasi aktörü olarak sunulmuş ve olay geçmişin Müslüman-Hristiyan mücadelesi şeması üzerinden aktarılmıştır. Bu açıdan yazı, geçmişin olay

ve kodlarını hatırlatmakta, tarafların söylem ve eylemlerinin ne anlama geldiğini ve nasıl bir risk barındırdığını açıklamaktadır. Kolektif belleğin Türk ve İslam imgesi, siyasi aktörler ve hadiseler üzerinde güncelleştirilmekte ve geçmiş korkular metnin çerçevesini çizmektedir.

4.4.3.8. Die Press Gazetesi (2018)

Thomas Vieregge tarafından kaleme alınan “*Kneissel’in Boğaz’da Diplomatik Cazibe Girişimi*²⁴³” başlıklı yazı, 26 Ocak 2018 tarihinde yayımlanmıştır.

Yazı, Avusturya’nın yeni Dışişleri Bakanı Kneissl’in Türkiye’ye gerçekleştirdiği diplomatik ziyareti konu edinmektedir. Yazının başlığındaki “Boğaz” ifadesinden olayın İstanbul’da geçtiği ve Avusturya Dışişleri Bakanının diplomatik olarak karşı tarafı etkilemeye yönelik girişimde bulunduğu yorumu yapılabilmektedir. Alman medyasında İstanbul’da yapılan ya da İstanbul’la ilgili haber ve değerlendirmelerde sıklıkla Boğaz’a atıf yapılmakta ve haber ile köşe yazılarının başlıklarında boğaz kelimesi geçirilmektedir. Bu açıdan söz konusu yazının da başlığında Boğaz’a atıf yapılması hem Boğaz’ın stratejik önemini anımsatmakta hem dikkat çekici bir nitelik taşımakta hem de mekân bilgisini iletmektedir.

Yazının spotunda; “*Dışişleri Bakanı’nın İstanbul Ziyaretinin İkili İlişkilerde Yeni Bir Sayfa Açması Bekleniyor. Gerçi Büyük Tartışma Konularında İlerleme Kaydedilmedi Ama Bir Yakınlaşma Atmosferi Oluşturdu*” cümleleri ile yazının başlığı açılmış ve diplomatik cazibe ifadesinin altı doldurulmuştur. Buna göre Avusturya Dışişleri Bakanının İstanbul’a bir ziyaret gerçekleştirdiği ve bu ziyaretle temel tartışma alanlarında ilerleme kaydedilmemesine rağmen taraflar arasında diplomatik yakınlaşmanın tesis edildiği belirtilmiştir. Spottan taraflar arasında sorunlu bir geçmişin olduğu ve bu ziyaretin ilişkiye yeni bir boyut açacağı beklentisiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Tarafların temsilcilerinin farklı cinsiyetten olmaları kullanılan dilin de flörtöz ifadelerle sunulmasını beraberinde getirmiştir. İki devlet arasındaki ilişki, çift ilişkisi gibi değerlendirilmiş ve başlıktaki diplomatik cazibe ifadesi spotta “yakınlaşma atmosferi” ifadesi ile tamamlanmıştır. Başlık ve spottan, ziyaret eden tarafın Avusturya olması nedeniyle Avusturya’nın diplomatik olarak

²⁴³ <https://www.diepresse.com/5360397/kneissls-diplomatische-charmeoffensive-am-bosporus> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

Türkiye'ye kur yaptığı ya da Türkiye'yi etkilemeye çalıştığı yan anlamı çıkarılabilmektedir.

Metnin hem gazete hem de internet versiyonunda fotoğraf kullanılmıştır. İnternet versiyonunda başlığın hemen altında Türk Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile Avusturya Dışışleri Bakanı Karin Kneissel'in İstanbul Boğazı'na bakarken fotoğrafı yer almıştır. Fotoğrafta Çavuşoğlu mevkidaşına Boğaz'ı anlatmaktadır. Bu açıdan fotoğraf, görsel olarak başlığı ve “diplomatik cazibe” ifadesini desteklemektedir.

Metnin girişinde, Avusturya Dışışleri Bakanı'nın adalarda geçirdiği çocukluk tatillerinin anıları hatırlatılarak Boğazın dalgalı olması nedeniyle Adalar gezisi yapamadığı vurgulanmıştır. Yazının girişindeki bu detay, Kneissel'in 11 Ocak'ta “*Türkiye ve Türkleri Seviyorum*” şeklinde yaptığı açıklamaya bir gönderme niteliği taşımaktadır. Der Standart'ta “*Kneissl, Çavuşoğlu'na seslendi: 'Türkleri seviyorum*”²⁴⁴ başlığı ile yayımlanan haberde Kneissl'in sözcüsü Elisabeth Hechenleitner'in, Kneissl'in çocukluğunda ailesiyle Türkiye'de çok kez zaman geçirdiğine yönelik açıklaması da yer almıştır. Ayrıca girişte, Kneissel'in gripten kaynaklı yüksek ateşi olmasına rağmen kısa ziyaretini iptal etmediği, çünkü taraflar arasında son yıllardaki gerginlik nedeniyle ziyaretin sembolik açıdan ehemmiyet taşıdığı ifade edilmiştir. Bu arada girişte adalarla ilgili parantez içinde “padişah kardeşlerinin sürgün yeri” olduğu açıklaması geçilerek, Türkiye Cumhuriyeti'nden evvelki yönetime ilişkin bir anımsatma yapılmıştır. Bu bağlamda giriş, yazının başlık ve spotundaki ziyaretin amacı ya da önemine ilişkin bir detay vermemiş daha çok Avusturya Dışışleri Bakanı için önemine yer verilmiştir. Bakanın “Türkleri ve Türkiye'yi seviyorum” açıklaması ile başlıktaki “Kneissel'in diplomatik cazibe girişimi” ifadesi arasında bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ, yazarın alaycı bir üslubu ile Bakanın önceki açıklamalarından duyulan rahatsızlığı dolaylı olarak yansıtmaktadır.

Yazının devamında Türkiye ve Avusturya arasındaki ilişkilerinin özellikle 2016 yılında bozulmasının nedenleri anlatılmıştır. Buna göre Avusturya Koalisyon Hükümetinin Türkiye'nin AB katılım müzakerelerinin iptal edilmesini talep etmesi üzerine Türkiye'nin Viyana Büyükelçisini geri çağırdığını ve gerilen ilişkilerin FPÖ'lü

²⁴⁴ <https://www.derstandard.at/story/2000071947865/und-kneissl-cavusogluwollen-bilaterale-beziehungen-normalisieren> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

siyasetçilerin Türkiye Cumhurbaşkanı'nın ülkeye girişinin yasaklanması çağrısında bulunması ile daha da bozulduğu anlatılmıştır. FPÖ'nün bu tavrı karşısında Türkiye'de Avusturya'nın radikal ırkçı, İslamafobik ve yabancı düşmanı olmasıyla ilgili konuşulduğu ve özellikle Türk diasporasının yoğun olduğu ülkelerde ikili ilişkilerin dibe vurduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Avusturya Bakanının Türkiye ziyaretinin gerilimli arka planı ve tarihsel art alanı tasvir edilmiştir. Bununla birlikte metinde Osmanlı dönemine de göndermelerde bulunulmuştur. Örneğin; Dolmabahçe Sarayı'ndan "*padişahların sarayı*", adalardan ise "*padişah kardeşlerinin sürgün yeri*" olarak bahsedilerek geçmişe bir atıf yapılmıştır.

Metinde Avusturya ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihçesine doğrudan yer verilmese de ilişkinin uzun yıllara dayanması, yazıya konu olan olayın içeriğinde yer almıştır. Avusturya Dışişleri Bakanı'nın Türk tarafına hediye ettiği Pasarofça Anlaşması da sembolik bir bağlamda sunulmuştur. Yazar, "*Meslektaşına, Habsburg İmparatorluğu'nun Osmanlılarla savaşını sonuçlandıran ve diplomatik bir açılım başlatan 300 yıl önceki Pasarofça Barış Anlaşması'nın bir kopyasını sundu.*" ifadesiyle metin içerisinde tarafların diplomatik teması "*yeni bir sayfa*" olarak tanımlanması arasında da bir bağ kurulmuştur. Nitekim 1718 tarihli Pasarofça Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin hem Venedik'e hem de Avusturya'ya karşı giriştiği mücadeleyi kaybetmesi üzerine imzalanan, Temeşvar, Banat ve Kuzey Sırbistan'la Belgrad'ı Avusturya'ya verilmesi ile sonuçlanan Avusturya ile savaşları uzunca bir süre sonlandıran, Osmanlı Devleti'nin Batı'dan geri kaldığını kabul ettiği ve Lale Devri'ni başlatan anlaşma olarak tarihte geçmektedir. Bu bağlamda Pasarofça Anlaşması'nın imzalandığı dönemde olduğu gibi Türklerle Habsburglar arasındaki gerilimi sonlandırdığı ve "*yeni bir sayfanın*" açıldığı vurgulanmıştır.

Yazıda, ilişkilerin normalleşmesinin somut örneği olarak gösterilen Efes kazılarının tekrar başlatılması da Türkiye ve Avusturya ilişkilerinde üzerinde durulması gereken hususlardandır. Tez çalışması kapsamında incelenen haber metinlerinde Avusturya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin özellikle gerilimli olduğu dönemlerde mutlaka Efes Antik Kenti'nde gerçekleştirilen kazıların akıbetine ilişkin bilgi verildiği ya da bir şekilde bu konuya değinildiği tespit edilmiştir. Efes Antik Kenti'nde 1895 yılında Viyana Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü hocalarınca başlatılan kazı, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü ve 1954 yılından itibaren Efes

Müzesi'nin de katılımı ile 2016 yılına kadar devam etmiştir²⁴⁵. Kazının ilk yıllarında ele geçirilen eserlerin bir kısmı Viyana'ya götürülmüş ve bugün Viyana Şehir Müzesinde sergilenmektedirler²⁴⁶. 2016 yılında Türkiye ve Avusturya arasındaki diplomatik gerilim sonrasında Avusturya ekibinin kazılara katılımı Dışişleri Bakanlığının 31 Ağustos 2016 tarihli yazısı ile durdurulmuştur²⁴⁷. Bu bağlamda kazıların durdurulması ve ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi ile birlikte tekrar başlaması, Türkiye-Avusturya ilişkilerinin sürecini gösterdiği kadar 16. ve 17. yüzyıllarda gezi yazıları ile başlayan ve sonrasında kazılarla şekillenen günümüzde de medya içerikleri yolu ile takip edilebilen Avusturya'nın ilgisini de göstermektedir.

Yazar, bu gerilimlerden sonra Türkiye'nin 2018 yılında turizmi canlandırmak ve yatırımcıları ülkeye çekmek için yaşananları hemen unuttuğunu ve bir takım diplomatik münasebetler kurduğunu bu çerçevede Erdoğan'ın Macron'la, Çavuşoğlu'nun da Almanya ile yakınlaştığını kaydetmiştir. Alman Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel ile Çavuşoğlu'nun bir yıl evvel hayal edemeyecekleri kadar sıcak bir ortamda kek ve çay eşliğinde hızla dost olduklarını vurgulamıştır. Yazar tarafından, Çavuşoğlu ve Kneissl'ın aklında da şimdi aynı şeyin olduğunun, birbirlerine isimleriyle hitap ettiklerinin, Kneissl'ın Çavuşoğlu ile geçen konuşmayı “samimi ve açık bir sohbet” olarak nitelendirdiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca her ikisinin de AB'ye katılım, Türkiye'nin Gümrük Birliğini derinleştirme talebi ve çifte vatandaşlık konusu gibi önemli hususlardaki ayrılıkları örtbas edecek bir retorik kullandıkları ve bu konularda hiçbir ilerleme kaydedilemediği belirtilmiştir. Ayrıca yazar, Çavuşoğlu'nun Türklerin yüzde 75'inin AB'ye katılmak istemediğine, 60 yıldır kapıda bekletildiklerine ve artık bekletilmek istenmediklerine, mülteci meselesi ve göç dalgasında Avrupa'nın güvenliği için Türkiye'nin en önemli ülke olduğuna ilişkin sözlerine de yer vermiştir. Yazının sonunda Efes Antik Kenti'nde durdurulan kazı çalışmalarının yeniden başlamasının yanı sıra Türkiye'nin Suriye sınırlarına düzenlediği kara harekâtının öneminden bahsedilmiştir.

Yazının bağlamını Türkiye'nin Avrupa devletleri ile yeniden yapılandığı ilişkileri oluşturmaktadır. Avusturya Dışişleri Bakanı'nın Türkiye ziyareti de bu

²⁴⁵ <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77418/efes-selcuk.html> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024.

²⁴⁶ <https://www.khm.at/en/visit/collections/ephesos-museum/> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024.

²⁴⁷ <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77179/efes-kazisi.html> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024.
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/disisleri-bakanligi-o-ulkenin-efes-kazilarini-durdurdu,xQvA4LUSu0WG0tat8qEJ7Q> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024.

bağlamda ele alınmıştır. 2016 yılında iyice gerginleşen ilişkiler, Türkiye'nin özellikle ekonomik sebeplerle süreci normalleştirmek ve tekrar dostane bir çizgiye çekmek için harekete geçmesi çerçevesinde anlatılmıştır. Tarafların dikkatli bir dil kullandığı ve sorunlu alanları öne çıkarmadan daha çok işbirliğine yönelik adım attıkları yazının vurgulanan noktalarındandır.

Yazıdaki kelime seçimleri; taraflar arasındaki ilişkinin hem yakın geçmişteki gerilimini hem de güncel normalleştirme sürecini yansıtacak şekilde kullanılmıştır. Kneissel'in hastalığına rağmen ziyareti iptal etmemesi, son iki yılın “*diplomatik açıdan çalkantılı*” geçmesine bağlanmıştır. Ziyaretin sembolik anlamının olduğu bu sebeple görüşmede diplomatların önemli konulardaki görüş ayrılıklarının üzerini örtüklerini belirtilmiştir. Bakanlar düzeyindeki bu görüşmeler ise “*yeni bir sayfa*” olarak tanımlanmıştır. Yine metinde tarafların duygu durumları da açıklanmıştır. Örneğin Türk tarafının 2016 yılındaki duygusu “öfke” ile açıklanmıştır. Ayrıca Türk Dışişleri Bakanı'nın AB üyelik süreci ile ilgili tavrının “*Türk Dışişleri Bakanı neredeyse meydan okurcasına Türklerin yüzde 75'inin artık Avrupa Birliği üyeliğini reddedeceğini açıkladı.*” cümlesi ile “meydan okuma” olarak sunulmuştur. Buna karşın tarafların ilişkiyi normalleştirme eğilimleri “övgü” kelimesi ile ifade edilmiştir; “*İkisi de güzel atmosferi övdü.*” ve “*Kneissl, Dolmabahçe Sarayı'ndaki misafirperverlikten övgüyle bahsetti*” cümlelerinde olduğu gibi “övgü” kelimesi tarafların süreçten duydukları memnuniyeti gösteren kelime olmuştur. Bununla birlikte Türk tarafının 2016 yılında gerilen ilişkiler sonrası Avusturya'nın tutumu için kullandığı kelimeler olarak metinde; *radikal ırkçılık, İslamafobia* ve *yabancı düşmanlığıdır* kavramları kullanılmıştır. Bu ifadeler, Türk tarafının Avusturya'ya yönelik eleştirilerinde kullanılan kelimeleri göstermesi bakımından önemlidir.

Yazıda taraflardan Avusturya için Avusturya Dışişleri Bakanı, Kneissl, Avusturya ve Viyana şeklinde bahsedilirken, Türk tarafı içinse Türkiye, Ankara, Boğaz, Türkiye Dışişleri Bakanı, Türkiye Cumhurbaşkanı ve Erdoğan gibi şahıs ve yer isimleri kullanılmıştır. Böylece diplomatik ilişkilerin muhatapları, şahıs ve mekân bilgisi veren kelimelerle tanımlanmıştır. İstanbul'dan boğaz ve metropol kent olarak bahsedilmiştir. Retorik açısından tarafların konuşmalarına kısa alıntılarla yer verilmiştir. İlişkilerin dostane boyutta sürdürülme temennisini Karen Kneissel'in: “*Samimi*” bir sohbeti, dili açtı” ifadesi ile verilmiştir. Türk tarafının AB ile

ilişkilerine bakışı ise Çavuşoğlu'nun “*Kapıda durdurulmak istemiyoruz. 60 yıldır bekliyoruz. Biz, Avrupa'nın güvenliği açısından en önemli ülke olan Avrupa'nın bir parçasıyız ve bunun da ötesinde, mülteci politikası ve göç dalgasıyla bağlantılı olarak kilit bir ülkeyiz.*” sözleri ile verilmiştir. Bu alıntı ile Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerindeki temel beklentileri ve olaya yaklaşımı gösterilmektedir.

Bu bağlamda söz konusu köşe yazısı, Türkiye-Avusturya ilişkileri üzerinden Türkiye-AB ilişkileri ve Türkiye'nin iç ve dış politikalarının incelendiği bir metin olmuştur. Türkiye ve Avusturya arasında özellikle 2016 yılında yaşanan sorunların art alanının, tarafların tutumlarının ve sonuçlarının değerlendirildiği metinde, ilişkilerin tekrar yüz yüze kurulması “*yeni bir sayfa*” olarak nitelendirilmiştir. Metinde Türkiye'nin geçmişi “*sultanlık, sultan sarayı, padişah çocuklarının esir edildiği vb.*” ifadeleriyle hatırlatılmıştır. Bu ifadelerin kolektif bellekte bir karşılığı bulunmaktadır. Bununla birlikte metinde Avusturya Dışişleri Bakanı'nın Pasarofça Anlaşması'nın kopyasını hediye etmesiyle ilişkilerin yeniden başlatılması arasında bir ilişki kurulmuştur. Metnin başlığı, seçilen kelimeler ve kullanılan retorik ile geçmişin ilişkileri hatırlatılarak hem belleğe gönderme yapılmış hem de geçmiş ilişkiler temel alınarak güncel ilişkiler şekillendirilmiştir.

4.4.3.9. Der Standart Gazetesi (2019)

Der Standart'ta 15 Nisan 2019 tarihinde yayımlanan “*Kubbeler, Işıltılar ve Bolca Gösteriş*”²⁴⁸ başlıklı köşe yazısı, Philipp Mattheis tarafından kaleme alınmıştır.

Köşe yazısının başlığında seçilen kelimeler dikkat çekmek için kullanılmıştır. Kubbe, İslam mimarisinin bir özelliğidir. Bu bağlamda yazının İslam toplumlarıyla ilgili olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Ayrıca Doğu toplumlarının ışıltı ve gösterişi sevdiklerine ilişkin yaygın kanaatle de haberin başlığından Müslüman Doğu toplumlarına ilişkin bir yazı olduğu anlaşılmaktadır. Başlıkta; kim, ne, nasıl, nerede ve ne zaman soruları cevaplanmadığından enformasyon eksiltimi söz konusudur. Yazının gazete versiyonunda başlığa çıkarılan konunun nerede gerçekleştiği bilgisi verilmese de internet sayfasında “*İstanbul Havalimanı: Kubbeler, Işıltılar ve Bolca Gösteriş*”

²⁴⁸ <https://www.derstandard.at/story/2000101399874/flughafen-istanbul-kuppeln-licht-und-viel-bling-bling> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024.

ifadesiyle İstanbul Havalimanı'nın konu edinildiği anlaşılmaktadır. İnternetteki başlıkta İstanbul havalimanı oryantalist ifadelerle tanımlanmıştır.

Yazının spotunda; *“Havalimanında şimdilik yılda 90 milyon yolcu taşınacak. Eğer gitmek zorundaysanız, Doğu saatlerini bilmeniz gerekir”* ifadesi yer almaktadır. Spot, İstanbul'daki yeni havaalanının 90 milyonluk yolcu kapasitesini öne çıkarmış ve Doğu saatlerinin bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Burada İstanbul için doğrudan “Doğu” nitelemesi yapılmıştır.

Metinde fotoğraf kullanılmıştır. Ozan Köse'ye ait fotoğraf bir yolcunun elinde valiziyle geçerken çekilmiş, iç mekânın büyüklüğünü ve aydınlatmasını gösterir niteliktedir. Ayrıca fotoğrafın orta noktasında İstanbul yazısı gözükmektedir. Fotoğrafta havalimanı boş görünmektedir. Bununla birlikte fotoğraftan havalimanının ısıtılı ve kubbe formunu yansıtan çatısı ile oldukça büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda fotoğraf başlığı teyit etmektedir. Fotoğraf altında *“Yeni İstanbul Havalimanı, Erdoğan döneminin İslami etkilere sahip mimarisini güçlü bir şekilde yansıtıyor.”* cümlesi yer almaktadır. Fotoğraf altı ile Cumhurbaşkanı Erdoğan döneminde yapılan havalimanının İslam mimarisinin özelliklerini yansıttığı anlamı iletilmiştir.

Metnin spotunda; *“Nisan ayında İstanbulluları ilgilendiren iki konu var. Biri politik. AKP seçim yenilgisini kabul edecek mi, yoksa yeni seçim mi yapılacak? İkinci soru şu: Yeni havalimanına ulaşım ne kadar sürer?”* ifadesi yer almaktadır. Spottan 2019 yılında Türkiye genelinde yapılacak yerel seçimlerle İstanbul'da açılacak yeni havalimanına ilişkin bir gündem olduğu okurun dikkatini çekecek şekilde sorularla ifade edilmiştir.

Girişte yazar, İstanbul'da yeni açılacak havalimanına ulaşım sorununu ele almıştır. 9'da uçağı olan birinin havalimanına gidebilmek için sabah 5'te yola çıkması gerektiğine dair söylentiye paylaştı ve henüz metro ile tren bağlantısının olmadığını, metronun da 2020 yılına kadar gelmesinin beklenmediğini açıklamıştır. Başlık, spot ve giriş birlikte ele alındığında 90 milyon yolcu taşıma kapasitesinde, ısıtılı, gösterişli ancak erişimi iyi planlanmamış bir havalimanının tasvir edilişi söz konusudur. Bu durum aynı zamanda muhabirin konuya yaklaşımının Doğu-Batı ekseninde gerçekleştiğini göstermektedir.

Metinde üç ara başlık kullanılmıştır. “Zamanlama sorunu” şeklinde kullanılan ilk ara başlıkla köşe yazarı, Beyoğlu’ndan yeni havalimanına gidişi ve havalimanında yaşadıklarını öyküsel bir dille anlatmıştır. Ara başlıktaki vurgu taksiciyle ne kadar sürede havalimanında olacağına ilişkin diyalogla açıklanmıştır. Taksicinin bu soruya yanıtı 40 dakika olsa da yazar; “*Ancak İstanbul sadece yarısı Avrupa’da olduğu için bu süre Doğu’ya özgü de olabilir. Başka bir deyişle, 40 dakika 60 ya da 80 dakika da olabilir. Sonuçta kimsenin bunu tam olarak bilmesine gerek yok.*” cümlelerinde yolculuğun gerçekte ne kadar süreceğinin Doğu’ya özgü bir bilinmezlik taşıdığına ve üstelik kimse tarafından tam olarak bilinmesine gerek olmadığı ifadesiyle de Doğu ve Batı’nın zaman kavrayışının farklılığına dikkat çekmektedir. Yazara göre İstanbul’un sadece yarısının Avrupa’da olması onu Avrupalı yapmamaktadır. Batı’nın zamanı kesin ölçen, birey ve toplum hayatını bu kesinleşmiş zaman akışı ile uyumlayan yapısına karşın, Doğu’nun vakit kavramı üzerinden daha belirsiz bir zaman kavrayışı, plansızlığı da beraberinde getirmektedir. Yazıya göre yeni İstanbul havalimanı da bunun somut bir örneğidir. Yazar bu kısımda, yeni havalimanın olumsuz yanlarını tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır. Bununla birlikte eski havalimanının artık ihtiyacı karşılamadığı, uçakların iniş sırası için havada birkaç kez tur atmak zorunda kaldıkları bilgisini de paylaşmıştır. “*Tamamen aşırı yüklenmiş*” ikinci ara başlığında ise yeni havalimanının yapılma gerekçeleri açıklanmıştır.

“Dünya lideri olma yolunda” şeklinde kullanılan üçüncü ara başlıkta ise havalimanının 2028 yılı itibariyle 200 milyon yolcu taşınmasının hedeflendiğine ve bu rakamla dünyanın en büyük havalimanı olacağına dikkat çekilmiştir. Yeni havalimanının lokasyon avantajının çok yüksek olduğu, yakın zamanda dünyanın en önemli merkezlerinden biri olacağı ifade edilmiş, havalimanının İslam mimarisinden izler taşıdığı, çelik aksamdan oluşan zarif, kubbeleriyle gösterişli olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede başlıktaki gösteriş, büyüklük ve ışıltı vurgusu sonuç kısmında da tekrar edilmiştir.

Yazıda art alan bilgisi olarak Atatürk Havalimanının taşıma kapasitesi ve yetersiz yönlerinden bahsedilmiştir. Bağlam ise havalimanına erişim zorlukları, havalimanının inşaat süreci, çevrecilerden gelen tepkiler, yapının mimari tarafı ve taşımacılık sektöründeki iddiası üzerine kurulmuştur. Yazıda havayolları taşımacılığında Türkiye’nin durumunda ve bu yeni havalimanının Türkiye ile dünya

taşımacılığı açısından olası sonuçlarına çok az değinilmiş, sadece 200 milyon kapasiteye ulaştığında dünyanın en büyük merkezi olacağı vurgulanmıştır. Bu açıdan bağlam bilgisi yetersiz kalmıştır.

Metinde kullanılan kelimeler, yazarın konuyu ele alış biçimini ve çerçevelemesini göstermesi bakımından kayda değerdir. Yazarın kişisel tecrübesini aktardığı yazıda; başlıktaki niteleme ifadeleri ile metnin anlamı çerçevelenmiştir. Buna göre “gösteriş”, “kubbe” ve “bolca ısıltı” kelimeleri yeni havalimanının “Doğu”lu olduğu ve bu yönleri ile Batı’dan ayrıldığı örtük anlamını üretmiştir. Yine Doğu’ya özgü zaman sorunu ya da erişim süresinin belirsiz olması, gerekli ulaşım imkânlarının hazır olmaması ile açıklanmıştır. Ülkeye gelmek zorunda olanların da “Doğu zamanını” bilmesi gerektiği spotta dile getirilerek zamanının coğrafi ayrımına vurgu yapmıştır. Ayrıca yeni havalimanının büyüklüğünü anlatmak için “Dünya lideri, dünyanın merkezi, dünyanın en büyük havalimanı” ifadeleri kullanılmıştır. Böylece yeni havalimanının hem büyüklüğü hem de yakın gelecekteki “küresel” iddiası da öne çıkarılmıştır.

Retorik açıdan yazı, daha çok izlem yazısı şeklindedir. Bu sebeple öznel değerlendirmelere yer verilmiştir. Metin sorularla başlamış ve soruların yanıtı taksici diyalogu ile verilmiştir. Taksicinin yorumu sıradan vatandaşın olayı değerlendirme biçimi olarak tanık statüsünde verilmiştir. Öykü dili ile anlatılan yazıda iddiaların doğruluğu sayısal verilerle desteklenmiştir. “*Türk Hava Yolları, mega operasyonla 47.300 ton malzemeyi 5.000 tırla 12 saatten kısa sürede Marmara Denizi'nden Karadeniz'e taşıdı. Yeni havaalanı, eskisinin sekiz katı kadar olan 7.650 hektarlık bir alana kuruludur.*” ifadeleri buna örnektir. Yine havalimanı inşaatı sırasında “*Yeni havalimanı için 650.000'den fazla ağaç kesildi.*” cümlesinde çevreye verilen tahribat sayısal veri ile desteklenmiştir. Fotoğraf ise başlığa çekilen oryantalist ifadelerin kanıtı olarak sunulmuştur. Ancak metindeki en önemli kanıt, muhabirin havalimanına ulaşımı ve alanda edindiği tecrübesidir. Örneğin; “*Daha sonra havaalanının yerleşim bölgesi sınırında olduğu uzak bir yerde durmak için yarım saat boyunca pist boyunca yürüdük. Sonra tüm yolcular oldukça sert bir şekilde iki otobüse sıkıştırıldı ve sanki terminale geri dönüş yarım saat daha sürüyormuş gibi geldi.*” cümlelerinde havalimanında geçen zamanın uzunluğu vurgulanmıştır.

Bu bağlamda bahse konu yazı, konu edindiği yeni İstanbul Havalimanını, Doğu-Batı ayrımı üzerinden değerlendirmektedir. Yazıda yeni havalimanı, Doğu dünyasının “büyüklenmeyi ve gösterişi” seven yapısının tipik bir tezahürü olarak oryantalist bir perspektifle okunmuştur. “Doğu” ülkesine gelirken Doğu’nun zaman tasavvuruna göre okurların kendilerini ayarlaması gerektiği daha yazının en başında uyarı mahiyetinde verilmiştir. Batı’nın zaman tasavvurundan farklı, ölçülemeyen ve Doğu’nun “belirsiz” zaman tasavvuru; havalimanının hesap edilememiş yol uzunluğu, şehre uzaklığı ve aprona gidilene kadar geçirilen süre, bir Batılı tarafından dakika cinsinden hesaplanarak yine Batılı okura sunulmuştur. Havalimanının büyüklüğü, kapasitesi, iç tasarımı da Doğu’nun estetik anlayışının bir ifadesi olarak görülmüş ve “gösteriş” olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla hem coğrafi hem estetik zaman hem de bir işin yapılma biçimi açısından tipik bir Doğu figürü olarak sunulan havalimanı, aynı zamanda Türkler ve Türkiye’ye ait olanların da görülme ve gösterilme biçimini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda egemen bakış açısı olan oryantalizmin ortaya koyduğu gösteriş ve büyüklük meraklısı Doğu insan ve toplum stereotipi ile iç içe geçmiş Türk imgesi yazıda betimlenmiştir. Ötekine-Doğu’ya ait olanın olumsuz özelliklerinin detaylandırarak tasvir etmenin tipik bir anlatısı olan köşe yazısında, Doğu’nun olumsuz özellikleri ile Batı’nın üstün yanları hatırlatılmıştır.

4.4.3.10. Der Standart Gazetesi (2019)

“*Binbir Peri Masalından Fanteziye*”²⁴⁹ başlıklı yazı, 16 Ocak 2019 tarihinde gazetenin web sayfasında yayımlanmıştır. Derleme olan yazıda her bölümü başka bir yazar yazmıştır. Yazı, seyahat kategorisinde yayımlanmıştır. Toplamların mistik ve batıl inanışlarının değerlendirildiği yazıda Türklere ilişkin bir bölümün olması yazının örnekleme dâhil edilme sebebini oluşturmaktadır.

Yazının “*Binbir Peri Masalından Fanteziye*” başlığı Binbir Gece Masallarına atıf yapmaktadır. Başlıktan konunun “Doğu” ile ilgili olduğu çıkarımı yapılsa da tam olarak ne hakkında olduğu anlaşılmamaktadır. Ancak başlık gönderme yaptığı Binbir Gece Masalları ile hem içeriğe hem de içeriğin geçtiği mekâna dair fikir vermektedir.

²⁴⁹ <https://www.diepresse.com/720572/von-maerchen-aus-tausendundeiner-fantasie> Erişim Tarihi: 27 Nisan 2024.

Yazının spotunda; hayal gücüne vurgu yapılmıştır. Buna göre hayal gücünün kendisi de öğrenmenin bir türü olup dünyanın her yerindeki insanlar için geçerli olduğu ifade edilmiştir. Başlıktaki masallar ve fanteziler vurgusu, spotta hayal gücü kavramı ile açıklanmıştır. Spotta insanların hayallerindeki arzularına ulaşabilmek için çalışmak ve üretmek dışında neler yaptıklarına dair hayal gücü üzerinden girizgâh yapılmış ve okur metne hazırlanmıştır.

Yazıda ayrıca bir giriş bulunmamaktadır. Bunun yerine ara başlıklarla Rusya, Meksika, Çin ve Türkiye’den batıl inanışlar hakkında örnekler verilmiştir. Seçilen ülkelerin Asya ve Amerika kıtalarında yer alması; büyü, fantazya, peri masalları, batıl inanışlar vb. irrasyonel konuların Avrupa dışı coğrafyayla ilişkilendirildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu bağlamda Türkiye ve Türkler de bu coğrafya içerisinde değerlendirilmiştir.

Edward Steiner tarafından kaleme alınan “Ruslar bavullarının üstüne oturuyor” ara başlığında 142 milyonluk Rusların tamamının kapı eşiğinde el sıkışmaktan hoşlanmadıkları, sokakta bozuk para almaktan kaçındıkları, seyahatin iyi geçmesi için boş valizin üzerine oturulması gerektiğine inandıkları belirtilmiştir. Yine Noel kutlamalarında üç ayrı günün kutlama günü olduğu, kek hamurunda bozuk para pişirilmesinin yaygın olduğu, yiyeceklerle dolu masanın altından geçmenin ve yıl boyu dolu bir gardırop için her yarım saatte bir yeni elbise giyilmesi, erkeklerin tüm borçlarını 31 Aralık gününe kadar ödenmesi gerektiğine inanıldığı anlatılmıştır. Yine Rusların, bıçak, makas gibi sivri uçlu nesneleri hediye olarak hoş karşılamadığı, mendillerin de ayrılık sembolü olarak görüldüğü, mum yakma ve sütün için balmumu dökerek kötü ruhları evlerden uzaklaştırılabileceğine inandıkları anlatılmıştır.

İsveç Tages Anzeiger Gazetesi kültür editörü Sandro Benini tarafından yazılan “Meksika ‘keçi emicilerden’ korkuyor” ara başlıklı kısımda ise Meksika’nın batıl inanışları anlatılmıştır. Meksikalı din uzmanı Luis Eduardo Gómez’in “*Biz Meksikalılar hâlâ büyülü düşüncelere bağlıyız*” açıklamasıyla başlayan yazı da Meksika’daki batıl inanışların Katolik Hristiyanlık inancı ile karıştığına ve özellikle de siyasi olay ve eylemlerde batıl inanışların devreye girdiği anlatılmıştır. “Chupacabras” adı verilen kan emici bir yaratığın ise keçilerin ve söz dinlemeyen çocukların kanını emdiğine inanıldığı, ufolara dünyanın hiç bir ülkesinde Meksika

kadar inanılmadığı, “mal de ojo” denilen nazar korkusunun olduğu anlatılmıştır. Yazıda Meksika’nın tam bir batıl inanç ülkesi olduğu vurgulanmıştır.

TAZ gazetesinin Çin muhabiri olan Jutta Lietsch’in “Çin’de kırmızı iç çamaşırı koruyor” başlıklı kısımda ise Çin’deki batıl inanışlara yer verilmiştir. Yazar yazıya “Çinli arkadaşlarım bana ‘Kırmızı iç çamaşırı veya en azından kırmızı çorap satın almalısınız’ dedi. Tavsiyesinin erotik kaçamaklarla hiçbir ilgisi yok: mutsuzluktan kaçınmama yardımcı olmayı amaçlıyor.” diye başlamıştır. Çinlilerin hayvan takvimine göre doğdukları yılda kırmızı renkli çamaşır giyerek olumsuzluklardan korunduklarını, şansları kötüye gitse bile daha kötüye gitmediği için mutlu olabildiklerini kaydetmiştir. Lietsch Çin’de on yıldan fazla bir süre geçirdiğini belirterek buradaki bilgeliğin hayatına yansıdığını özellikle Avrupa’ya döndüğünde kendisini hayrete düşmüş halde bulduğunu ifade etmiştir. Yazar, uğurlu ve uğursuz sayılardan örnekler vermiştir. Yine Çinlilerin kan gruplarına göre flört ettiklerini, buna şüpheyle yaklaştığında ise arkadaşlarının “yabancı” olduğu için anlamayabileceğini söylediklerini kaydetmiştir. Lietsch, bu yoruma “olabilirim ama mantıksız değilim” şeklinde cevap vermiştir.

“Kahve Telvesinde Türkleri Okuyun” ara başlığı kaleme alan Jan Keetman, gazetenin Türkiye muhabirlerindendir. Die Press’de özellikle izlenim ve seyahat kategorisinde yazıları çıkmaktadır. Keetman yazıda; Türkiye’de günlük gazetelerin sayfalarını burç yorumlarıyla doldurduklarını, kahve telvesinden fal bakıldığını hatta İstanbul’da bazı kafelerin deneyimli falcılarla kahve falı bakıldığını ilan ettiklerini kaydetmiştir. Yazar, bitmiş mokka fincanını ters çevirerek soğumaya bırakıldığı, üzerine bir yüzük de konulduğu ve telvenin şeklinin bir kadın tarafından yorumlandığını aktarmıştır. Kadınların umutlarını ve dileklerini kaç kez fal ile baktırdıklarının da bir sır olduğunu kaydeder. Bu ifadelerden Türklerin fallı gelecek tahmininde bulundukları anlaşılmaktadır. Ayrıca yazarın anlatımları oryantalist sanat eserlerinde çokça işlenmiş kahve falı baktıran Türk kadınları imgesiyle örtüşmektedir. Bu bağlamda anlatı, Batılı zihinde Türk’e ilişkin geçmiş imgenin tazeliğini koruduğunun bir göstergesi olarak okunabilir.

Yazar, Türklerde batıl inanışların bir başka örneği olarak “Telli Baba” ziyareti verilmiştir. Pek çok Türk’ün Boğaz’da Telli Baba ismiyle bilinen “aziz”lerin kabirlerini ziyaret ederek simli tel parçalarını lahite asıp dilek dilediklerini ve bir parça

şeker yediklerini, dilek tuttuğunda ise mezara süs koyduklarını kaydetmiştir. Böylece türbe ziyaretinin tüm safhalarını detaylı şekilde anlatmıştır. Ankara’da ise kapısına anahtar sokulabilen bir aziz mezarı olduğunu ve aziz o kişiye yardım etmek isterse kişinin bir ev, araba, eşya hatta radyo alabileceğini anlatmıştır. Ancak dindar Müslümanların bu tür ziyaretleri reddettiğini de belirtmiştir.

Keetman yazının devamında Türkiye’de dilek tutmak için en uygun zamanın yılbaşı olmadığını, Türklerin 6 Mayıs’taki “Hıdırellez”de gece boyu cüzdanlarını ve saklama dolaplarını açık bırakarak dolmasını umut ettiklerini, resmi çizilen dileklerin de gül ağacının altına gömülerek Kasım ayına kadar isteklerin gerçekleşeceğine inanıldığını ifade etmiştir. Türklerin 13 sayısını uğursuz buldukları hatta Türk Hava Yollarında 13 numaralı koltuk bulundurulmadığını ve bu konunun medyada gündeme geldiğini eklemiştir.

Bu bağlamda Asya ve Amerika ülkelerinden örnekler verilerek toplumların korkularla ve doğaüstü olaylarla nasıl baş ettikleri, dileklerini dileme ve gelecekte haber alma arzuları hakkında derleme bir yazı oluşturulmuştur. Türklerle ilgili bölümde Türklerin gündelik hayatlarında kahve falı ile gelecekte haber aldıkları, dilek ve isteklerinin gerçekleşmesinde türbe ziyaretlerinin önemli olduğu ve Hıdırellez gibi özel günlerin de bu amaçla kullanıldığı anlatılmıştır.

Yazının art alan bilgisi doğrudan açıklanmamıştır. Ancak metinde toplumların bu inanışları yüzyıllardır devam ettirdiği düşüncesi işlenmiştir. Örneğin Rusların batıl inanışlara çok yatkın olduklarının vurgulanması, Meksikalı din uzmanının ülkede hâlâ büyümlü inanışların devam ettiğini söylemesi ya da Çin’de hâlâ eski takvime göre hareket edilmesi bu inanışların geçmişin bir mirası olduğu anlamını üretmiştir. Bu açıdan yazıda modern ve rasyonel toplum yapısı ile bağdaşmayan ancak kolektif bellekte yer etmiş inanç ve eylemlerin, bireylerin ve toplumların baş etme ve doğaya uyumlanma becerilerini geliştirmede ve yaşamdan istenilenlerin elde edilmesinde bir yöntem olarak mevcudiyetini koruması, sözlü kültürel miras unsurları üzerinden anlatılmıştır. Ancak bu anlatı aynı zamanda toplumlara ilişkin kolektif bellekteki stereotiplere ve imgelere de karşılık gelmektedir. Örneğin Türklerle ilgili özellikle oryantalist döneme ilişkin keyif ehli, elinde çubuğuyla tütün tütüren ve kahve içen, tembel Türk imgesini çağrıştırmakta ve anımsatmaktadır. Yine Türklerin taleplerini çalışarak değil de doğaüstü güçlerden “Tanrı’dan, ölümlerden, evliyalardan, azizlerden

hatta gül ağacından istemeleri” oryantalizmin tembel ve kadereci Türk imgesini çağrıştırmaktadır.

Yazının bağlamı “dünyanın her yerindeki insanlar” olarak spotta ifade edilse de batıl inanışlarla ilgili örnek ülkeler olarak Avrupa dışı ya da “Batı” ülkeleri dışındaki ülkeler seçilmiştir. Böylece coğrafi bir ayırıştırma yapılmıştır. Büyü, fal, azizler, uğurlu ve uğursuz sayılar, mekânlar, günler vb. yani irrasyonel olan kısaca “Doğu” olarak tanımlanan kültürlerle ve toplumlarla ilişkilendirilmiştir. Halbuki Avusturya’da batıl inanışlar konulu bir kısa internet aramasında pek çok batıl inanca ilişkin bilgi bulunabilmektedir. Benzer bir konu başlığında Der Standard’ta 17 Ocak 2008’de “Dünya çapında batıl inançlar²⁵⁰” başlığıyla yayımlanan yazıda “Avusturya’da yılbaşı gecesi, bir sonraki yıl acı ve ölüm getireceği için çamaşırların asılmaması gerektiğine inanılıyor. Kırsal kesimde evler ve ahırlar kötü şeytanları kovmak için dumanla söndürülüyor.” denilmiş ve İspanya, İtalya ve Japonya’dan farklı inanışlara ilişkin örnekler paylaşılmıştır.

Yazıda kelime seçimleri de bağlamı ve genel olarak örtük anlamı ifade etmesi bakımından kayda değerdir. Bu açıdan başlıkta Binbir Gece Masalları’nın kullanılması sembolik açıdan önem arz etmektedir. Binbir Gece Masalları, Doğu’ya ilişkin; büyü, şehvetli, egzotik ve fantazyalarla dolu bir tasavvurun en temel anlatılarından biridir. Dolayısıyla yazının başlığında “peri masallarından fantazyaya” ifadesi ile bu tasavvurun altı çizilmiştir. Bununla birlikte “Doğu”, “fantazyaya” ve “peri masalı” kelimeleri ile kolektif bellekte yer etmiş oryantal imgeler hatırlatılmıştır. Ayrıca yazıya dahil edilen toplumlar hakkında kelimeler üzerinde kültürel bir kodlama yapılmıştır. Buna göre Ruslar “boş bavulun üzerine oturulması” eylemi ile, Meksikalılar “keçilerin kanını emen canavarla”, Çinliler “kırmızı iç çamaşırıyla” Türklere “kahve falıyla” kodlanmışlardır.

Retorik açıdan yazı görsel ile desteklenmemiştir. Yazıda “Doğu toplumlarının batıl inanışların yurdu” olduğuna ilişkin örtük söylem, ülke muhabirlerinin izlenimleri ve tecrübeleri üzerinden aktarılmıştır. Dolayısıyla muhabirler yazının kaynağını oluşturmuşlardır. Bu durum Batılı okur için, bulundukları ülkede olup biteni anlatan muhabirlerin toplum yaşamına ilişkin gözlemleri ile birinci ağızdan aktarılan

²⁵⁰ <https://www.derstandard.at/story/3162237/aberglauben-rund-um-den-globus> Erişim Tarihi: 28 Nisan 2024.

“güvenilir” ve “doğru” bilgi statüsüne sahiptir. Bu açıdan bir dönemin seyyahlarının gezi yazıları ve raporlarla yapmış olduğu “ötekini” tanımaya ve tanıtmaya yönelik çalışmalar, günümüzde muhabirler aracılığıyla yapılmaktadır. Yine yazıda konuşmasından alıntı yapılan din uzmanı, mekân isimleri (Telli Baba, Boğaz, Ankara’da bir azizin türbesi vb.), örnek olaylar, nesneler (kırmızı iç çamaşırı, ucu sivri eşyalar, boş valiz vb.), sayılar (4 ve 13’ün uğursuz, 8 ve 9’un uğurlu olması) ile yerel ifadeler ve örnekler metni retorik açıdan desteklemektedir.

Bu bağlamda bahse konu yazı, genel olarak “Doğu” coğrafyasına veya “Batı”ya ait olmayana atfedilen batıl inançlar üzerinden Ruslar, Meksikalılar, Çinliler ve Türklerle ilgili bir izlenim sunmaktadır. Yazının art alan bilgisi toplumlarda batıl inanışların kökeni ve toplumların neden böyle bir ihtiyaçları olduğuna ilişkin sorgulama ya da açıklama içermemektedir. Buna karşın batıl inanışların ülkeleri olarak Rusya, Meksika, Çin ve Türkiye gösterilmiştir. Ayrıca kelime seçimleri ve örneklerle batıl inanışların ülkeleri, oryantalist “masalların ve fantazyaların” tipik imgelerini yüklenmişlerdir. Bu açıdan yazıda Türkler ve Türkiye, gelecek okumalarının fallı, dilek ve taleplerin Telli Baba’ya bırakılan simli tellerle ve Hıdırellez’deki gül ağacı altına gömülen kağıtlarla gerçekleşeceğine inanılan “fantastik” bir ülke olarak sunulmuştur. Kolektif belleğin imgeleri Türklerin gündelik hayatına ilişkin seyahat yazısı ile güncellenmiş; hayalperest, kaderci, falcı ve irrasyonel Türk imgesi Avusturya okuruna hatırlatılmıştır.

4.5. Bulgular

Son yıllarda kolektif bellek ve ulusal kimlik kavramları üzerine çalışmalar gittikçe artmakta ve ulusal kimlikler; göçler, savaşlar ve artan mobilizasyon ile yeniden tartışılmaktadır. Kimlik tartışmaları yapılırken tarihsel kökenler ve ulusu ulus yapan dinamikler de araştırılmaktadır. Tek tek fertlerin ortak bir duygu ve aidiyet hissi çerçevesinde bir araya gelmesi ve birlikte yaşama arzusunun sonraki nesillerce de talep edilir olabilmesi, ulusun ortak bir hafızadan beslenmesi ile yakından ilgilidir. Ulusun kolektif belleğinde yer etmiş zaferler, kayıplar, savaşlar, göçler vb. durumlar duygudaşlık yaratmakta, yaşanan olay ve olguların anlaşılmasına ve değerlendirilmesine zemin oluşturmaktadır.

Kolektif bellek, ulusal kimliği şekillendiren değerleri ve anlamları kendisinden sonraki nesillere aktaran bir depo işlevi görmektedir. Depodaki mitlerin, simgelerin, sembollerin, kültürel kodların aktarılması iletişimle mümkündür. Her yeni gelen nesle, ulus bilincini oluşturacak değerler, düşünceler ve çerçeveler; eğitim, medya, anma törenleri, ritüeller, sanat eserleri gibi pek çok araçla aktarılmaktadır. Böylece kuşaklararası devamlılık tesis edilmekte; geçmiş, şimdi ve gelecek arasında ulusa “kim” olduğunun cevabını veren “biz” her daim yeniden üretilmektedir.

Kolektif belleğin en önemli taşıyıcı araçlarından olan medya, ulusal kimliğin muhataplarına hatırlanacak ve unutulacak olay ve olguları seçerek sunmaktadır. Her seçim aynı zamanda bir unutturma ve hatırlatma işlevi görür. Medya araçlarının eşzamanlılık ilkesi çerçevesinde kitlelere ulaşabilmesi; ortak değerlerin, anıların, duyguların anımsatılmasını ve ulus bilincin her metinde yeniden ve yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Kitle iletişiminin öncü araçlarından olan gazeteler de bugün dijital mecralara taşınmak suretiyle varlıklarını basılı, görsel ve işitsel olarak devam ettirmektedir. Tarihsel süreçte gazetelerin bilgiyi taşıma ve yayma hızları ulus bilincin oluşmasında son derece önemli bir role sahiptir. Gazeteler, gündemlerine aldıkları olay ve olguları anlatma ve sunma biçimleri ile hem bellekten faydalananlar hem de onu yeniden şekillendirirler.

Gündeme taşınılan konunun bir bağlama oturtulabilmesi için gazeteler kolektif belleğe ihtiyaç duyarlar. Bellek; geçmiş yaşantılar, anılar ve imgeler üzerinden ne, kim, nasıl, nerede ve ne zaman sorularının cevaplarını içinde barındırdığından gazeteler için önemli bir kaynak olma özelliği taşır. Ancak gazetelerde yer alan haberler, köşe yazıları, analizler, fotoğraflar vb. medya metinleri de aynı zamanda belleği biçimlendirir ve onun sürekli canlı kalmasını sağlar. Bununla birlikte gazeteler kolektif belleğin hem bir taşıyıcısı hem de yazılı, görsel ve işitsel açıdan bir bellek olma işlevi görürler. Medya metinleri aracılığıyla bellekte yer edinmiş olay ve olgular hatırlatılır, güncel mevzular önceden biçimlendirilmiş çerçeveler ve şemalar eşliğinde sunulur. Bu açıdan gazeteler ve kolektif bellek arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya koymak; gündelik hayatın akışında geçmişin çerçevelerinin, kodlarının ve imgelerinin haber metinleri üzerinden hayat bulduğunu, hatırlatıldığını ve böylelikle ulusal kimliğin hayali “biz”ini oluşturan duygudaşlığın nasıl inşa edildiğini de göstermektedir.

Güncelin sunulması ve değerlendirilmesinde seçici bir tavırla gündemi belirleyen ama aynı zamanda kamunun ne okuyacağını ve nasıl okuyacağını da çizen gazetelerin etkisi sadece yayımlandıkları ülke ile sınırlı değildir. Gerek içinde yaşanılan toplumda gerekse toplumlar ve ülkeler arası ilişkilerde gazeteler, okur kitlesi üzerinden “bizi” inşa ettikleri kadar toplumların “ötekisini” ve ötekine bakışı da biçimlendirmektedirler. Bu bakımdan uzun bir geçmişe sahip olunan Türkiye ve Avrupa toplumları/ülkeleri arasındaki münasebetlerin şekillenmesinde gazetelerin yadsınamaz rolleri bulunmaktadır.

Türkler ve Almanların tarihsel olarak geçmişi Avrupa Hun İmparatoru Attila’dan başlatılmaktadır. İki toplum arasındaki ilişkiler özellikle 15., 16. ve 17. yüzyıllarda şekillenmiştir. Bu yüzyıllarda Osmanlı hükümdarlarının gaza ve fetih anlayışıyla Balkanlar üzerinden Avrupa topraklarına başlattıkları askerî harekâtlar, Türk korkusuyla şekillenen “yenilmez Türk” imgesinin oluşmasına yol açmıştır. Türklerin uzun yıllar süren önlenemez ilerleyişi karşısında duyulan çaresizlik, askerî savunmanın yanı sıra Türklerle ilgili çok sayıda olumsuz içeriğin üretilmesine ve yenilmez Türk imgesi ile bu imgenin hissinin yerleşik hâle gelmesine sebep olmuştur. Her ne kadar 18. ve 19. yüzyıllarda kaybedilen savaşlar ve yaşanan toprak kayıpları ile “yenilmez Türk” imgesi değişmiş olsa ve “zayıf”, “tembel”, “hasta” Türk imgesi tanımlamaları öne çıksa da “Türk korkusu”, bugünkü Türk’e bakışı en çok belirleyen ve biçimlendiren imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Türkiye ile ilgili haber metinlerinde açıkça görülebilmektedir. Türk tarafının politik açıklamaları ve özellikle de askerî açıdan yaptığı eylemler, “Türk tehdidi” çerçevesinde haberleştirilmektedir.

Kolektif bellekten gelen Türk imgesi, genelde Türkiye-Avrupa ve özelde Türkiye-Avusturya, Türkiye-Almanya devletleri arasında ilişkilerin yanı sıra bu ülkelerde yaşayan Türklerle kurulan ilişkilerde de anımsatılmaktadır. Bu anımsatma işlevinin üreticisi, aracısı ve dağıtıcısı olarak gazeteler, güncel mevzularda kolektif bellekte yer etmiş unsurları haber metinleri, analizler, fotoğraflar, karikatürler ve köşe yazıları aracılığı ile inşa etmektedirler. Bu bakımından gazeteler üzerinden ve gazeteler aracılığıyla bellekteki Türk imgesinin izini sürmek bugünkü Türk imgesinin geçmişle bağlantısını gösterdiği kadar, bu imgesel devamlılığın politik ve ideolojik olarak üretimindeki art alanını da ortaya koymaktadır. Aynı zamanda belli çerçeveler içinde de uluslararası ilişkilerin nedenlerini anlamaya da yardımcı olmaktadır. Bu

kapsamda toplumların birbirine bakışını anlamak, biz ve öteki kavramlarının nasıl şekillendiğini ortaya koymak, kolektif bellekte Türk imgesinin yansımalarını tespit etmek amacıyla bu çalışmada, Almanya ve Avusturya gazetelerinde Türkler ve Türkiye hakkında çıkan haberler ve köşe yazıları Teun van Dijk'ın Eleştirel Söylem Analizi ile incelenmiştir. Bu bağlamda makro ve mikro analiz çerçevesinde araştırmadan elde edilen sonuç ve bulgular aşağıda yer almaktadır.

4.5.1. Haber Metinlerine İlişkin Bulgular

Örnekleme dahilindeki Almanya ve Avusturya gazeteleri makro analizin tematik başlığı çerçevesinde incelendiğinde; Türklerle ilgili çıkan haber metinlerinde daha çok olumsuz anlam üretecek imgelerin kullanıldığı, etiketleyici ve genelleştirici kelimelerin başlığa çıkarıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum özellikle enformasyon eksiltimi yolu ile gerçekleştirilmiştir. Enformasyon eksiltimiyle, habere konu olan olayın Türklerle ilgili olumsuz algının üretilmesini sağlayacak olumsuz yanları ya da detayları vurgulanırken olumlu yönler görmezden gelinmiş, gizlenmiş veya olumsuzun altını çizen başlıklarla realite çarpıtılmıştır. Başlığın haberin okunmasını sağlayan en temel unsur olduğu dikkate alındığında, başlığa çekilen ifade ile haber metninin tamamı okunmadan bile anlamı kodladığı ve çerçevelediği dolayısıyla olumsuz imgelerin üretildiği bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca sansasyonel başlıklar kullanılarak okurun dikkatinin haber metnine çekilmesi de amaçlanmıştır.

Çözümlenen haber başlıklarında; Türklerin içinde yaşadıkları toplumun ötekisi olarak konumlandırıldıkları, sıklıkla şiddetle eşleştirildikleri, Türkler ve Avrupalılar ayrımı üzerinden tarihi karşıtlığın hatırlatıldığı, Almanya ve Avusturya'da yaşayan Türkleri iç tehdit unsuru, Türkiye ve özellikle de Cumhurbaşkanı Erdoğan bir dış tehdit unsuru olarak değerlendirilerek toplumsal kaygıların tetiklendiği tespit edilmiştir. Genelleştirme ifadeleri ile özellikle olumsuz durum ve olaylarda Türklerin tamamı etiketlenmiş; yerli-yabancı/göçmen, biz ve öteki ayrımları inşa edilmiştir. İyi ve olumlu unsurlar yerli topluluğa atfedilirken, olumsuz unsurlar yabancı, göçmen ve toplumun ötekisi konumundaki Türklere atfedilmiştir.

Haber başlıklarında dikkat çeken bir diğer husus da geçmişin hatırlatılmasıdır. Haber başlıklarında Osmanlı Devleti döneminde kullanılan unvan ve hitaplar ile kalıp deyimler başlığa taşınarak geçmişle şimdi ilişkilendirilmiştir. Bu

durum hem habere konu olayın hem de kişilerin geçmişin kalıpları ve şemaları ile sunulmasını, görülmesini ve değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Türklerle ilgili haberlerde “otokrat”, “sultan”, “padişah”, “sadrazam”, “saray” ve “harem” gibi kelimelerle Türkiye Cumhuriyeti’nin hâlâ monarşiyle yönetildiği algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu ifadeler özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan’la ilgili haberlerde kullanılmıştır. Erdoğan’la ilgili haberlerde “Cumhurbaşkanı” resmi unvanı yerine “sultan”, “diktatör” ve “padişah” gibi sıfatlar kullanılmış ve özellikle Rusya Devlet Başkanı Putin ile birlikte her ikisinin gücü ellerinde toplayan “otokrat” liderler oldukları vurgulanmıştır. Bu durum genelde Avrupa özelde Almanca konuşan ülkeler için “kalıtsal düşman Türklerin” tarihsel rollerinin imgesel olarak devam ettirildiğinin ve sunulduğunun da bir ifadesidir.

Haber başlıklarında tespit edilen bulgulardan biri de Türkler ve Türkiye ile ilgili haberlerin “Doğu” coğrafyası ile ilişkilendirilerek anlamın oryantalist perspektifle aktarılmasıdır. Türk; Batı dünyası için Doğu’dan gelen bir tehdit unsuru olarak sunulmuştur. Doğu’yu küçümseyen, aciz gösteren, buna karşın herhangi bir eyleminde onun tehdit olarak algılanmasına yol açan ifade ve deyimler haber başlıklarında kullanılmıştır.

Bu bağlamda haber başlıkları Türklere ilişkin ön yargıları taşımakta, tarihi kalıp yargılar ve stereotipler aracılığıyla Türk’e bakışı biçimlendirmekte ve Türkleri Avrupa için tehdit unsuru olarak konumlandırarak geçmiş rolleri hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma aynı zamanda “Batı”, “Avrupa” ve “Alman” kimliğinin üretilmesine de yardımcı olmaktadır. Doğulu, Müslüman, irrasyonel, despotik Türk kimliğine karşı; “güçlü”, “modern”, “rasyonel” “demokratik” imgelerin atfedildiği Avrupalı Hristiyan Alman kimliği konumlandırılmaktadır.

Haberlerin gazete baskısı ile online versiyonları arasında başlıklandırma açısından farklılık olduğu da araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Özellikle Almanya gazetelerinde, gazete ile online versiyonu arasında fark olduğu tespit edilmiştir. Buna göre gazete başlıklarında daha sansasyonel başlıkların kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Gazetelerin okur sayısının giderek düşmesi ile birlikte düşünüldüğünde, bu durumun okurun dikkatini çekmek için kullanılan bir yöntem olabileceği değerlendirilmektedir.

Örnekleme dâhilinde analiz edilen haberlerde kullanılan spot ifadeler ve alt başlıklar incelendiğinde; haber başlıklarındaki enformasyon eksiltiliminin spotlar aracılığıyla kısmen giderildiği ve başlığın açıldığı, haberin de özetlediği tespit edilmiştir. Ancak özellikle genelleştirme ve etiketleme yapılan haberlerde, başlığa çıkarılan ifadeyi destekleyecek şekilde spot kullanımı söz konusudur. Bazı haberlerde enformasyon eksiltimine spotta da devam edilerek başlığa çıkarılan anlam pekiştirilmiştir. Böylece haberin öncelik sırasına göre ilk anlatılan kısımlarında anlamın kapanması ve çerçevelenmesi sağlanmıştır. Çoğunlukla habere konu olan olayın ne olduğu bilgisi spotlarda verilse de ne zaman, nerede, nasıl ve neden gibi sorulara ilişkin cevaplar spotta açıklanmamıştır.

Örnekleme dâhilinde analiz edilen haberlerde, haber girişleri genel olarak haberin başlığını ve spotunu destekler mahiyette kullanılmıştır. Bu durum başlık ve spottaki anlamı pekiştirerek haberin çerçevelenmesini sağlamıştır. Haber girişlerinde habere konu olan olayın ne olduğu ve nasıl olduğu daha detaylı açıklanmıştır. Verilen detaylar ile haberin öne çıkarılan anlamı desteklenmiştir. Bununla birlikte habere konu olan olayın gösterilmek ya da öne çıkarılmak istenilen yanları sunulurken okurun dikkatinden kaçırılmak istenilen yanları ya hiç verilmemiş ya da haberin ilerleyen kısımlarında verilerek önemsizleştirilmiştir. Bu durum okurun yönlendirilmesini ve habere belirli bir perspektifle bakmasını sağlamıştır.

Haber girişlerinde genel olarak habere konu olan taraflar belirlenmiş ve biz-onlar ayrımı taraflar üzerinden inşa edilmiştir. Bu durum özellikle örneklem ülkelerde yaşayan Türk kökenlilerin içinde yaşadıkları topluma ne kadar ait oldukları ya da olmadıklarını göstermesi açısından kayda değerdir. Ulusal kimlik açısından “biz”in sınırları içerisinde bulunmayanlar “yabancı, göçmen, misafir işçi” gibi etiketlemeler ile “biz”den ayrıştırılmışlardır. Yine Türkiye ile ilişkiler çerçevesinde Almanya/Avusturya ulusal kimliğinin içine girmese de politik düzlemde belirli etnik ve siyasi grupların açıkça desteklendikleri, haber metinlerinde dikkat çeken hususlar arasındadır. Örneğin Türkiye’den giden işçilerden etnik olarak Kürt kökenli olup özellikle PKK sempatzanı veya üyesi olanlar “biz” kimliğine doğrudan dâhil edilmeseler de hak savunuculuğu çerçevesinde bunların desteklenen kimlikler olduğu haber metinlerinden anlaşılmaktadır. Buna mukabil, Avusturya’da “radikal” olarak tanımlanan Müslüman grupların ve “Bozkurt” olarak bilinen Türk milliyetçilerinin,

ulusun “biz”ine tehdit olarak sunulduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türk ve Türk kökenli kişilerin bir bütün olarak değerlendirilmediklerini, siyasi, ideolojik, dinî vb. etiketlemelere göre ayrıştırıldıklarını ve farklı yansıtıldıklarını göstermektedir. Bu durum özellikle yurt dışındaki Türklerin Türkiye’deki seçimlerde iktidar partisini desteklemelerine ilişkin haber metinlerinde görülebilmektedir. İktidarı destekleyen Türkler, demokratik değerlere sahip olmayanlar olarak iç tehdit unsuru şeklinde sunulurken, HDP yanlısı Kürtler demokrasi kurtarıcıları olarak sunulmuştur. Aynı çerçevede Türkiye Devleti yöneticileri de dış tehdit unsuru olarak gösterilmiştir.

İncelenen haber metinlerinde ve özellikle analiz niteliği taşıyan haberlerde alt başlıklar kullanıldığı ve habere ilişkin detayların alt başlıklar aracılığıyla verildiği sonucu elde edilmiştir. Alt başlıklar genel olarak üst başlık, spot ve haber girişi ile uyumlu olup haberin ana mesajını destekler mahiyette kullanılmıştır. Bu tür haberlerde, alt başlıklarla öne çıkarılmak istenilen mesajlar vurgulanmıştır.

Bazı haberler görsel açıdan fotoğraf kullanılarak desteklenmiştir. Haberlerin online versiyonları ile gazete baskısında fotoğraf kullanımı konusunda farklılık olduğu da tespit edilmiştir. Online versiyonlarında daha çok görsel kullanıldığı ve görsele genel olarak haber başlığının hemen altında yer verildiği görülmüştür. Bu durum gazetelerin web sayfa tasarımları ile ilgili olduğu kadar internet ortamında görselliğin daha çok kullanılması ile de yakından ilgilidir. Başlığın hemen altında fotoğraf kullanımı, başlıktaki anlamın doğruluğunun görsel olarak da kanıtlanmasını ve haberin ikna ediciliğinin artırılmasını sağlamıştır. Bununla birlikte haber fotoğrafı, okurun haber metnini okumadan belirli bir perspektifle konuya yaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Genel olarak haber fotoğrafları, haberin çerçevesine ve söylemine uygun seçilmiştir. Fotoğraf altı yazılar ile de başlığa çıkarılan anlam pekiştirilmiştir. Bazı fotoğraf altı açıklamalarda habere ilişkin detay bilgi verildiği, böylece haberdeki anlamın güçlendirildiği tespit edilmiştir.

Şematik yapı çerçevesinde incelenen sonuçlarına bakıldığında; ana olayın sunumunun genel olarak haber girişlerinde gerçekleştiği sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte bazı haberlerde haberin başlığında, bazılarında ise spotta ana olaya yer verildiği tespit edilmiştir. Ana olayın sunumu, haberin gazete için değer taşıması ile yakından ilgilidir. Türkiye’de gerçekleşen bir olay ya da Türklerle ilgili durum ve gelişmeler yakından takip edilmiş ve haberleştirilmiştir. Haber değeri atfedilen

konular da genel olarak ideolojik ve politik söylem çerçevesinde sunulmuştur. Başlık, spot, haber girişi ve fotoğraf kullanımı yolu ile ana olay bir bütün halinde haberde öne çıkarılan anlamı destekleyecek şekilde sunulmuştur. Eğer haber, Türk tehdidi üzerine kuruluysa ana olay da bu tehdit algısını güçlendirecek şekilde lanse edilmiştir. Bu bağlamda haber kaynakları ve tarafların açıklamalarına karşıt pozisyonlarda yer alacak şekilde yer verilmiştir. Türk tarafının açıklamaları, ya muhabirin değerlendirmeleri ya da AB veya Alman yetkililerin açıklamaları ile geçersiz kılınacak şekilde arz edilmiştir. Yine Türk yetkililer veya Türk kökenli vatandaşlarla ilgili haberlerde itham ve iddialar öncelikle verilmiş, bu iddialar karşısında savunma ifadelerine haber metinlerinde ya hiç yer verilmemiş ya da doğruluğundan şüpheye düşülecek şekilde yer verilmiştir. Kullanılan sıfat, deyim ve etiketleyici ifadeler de ana olayın sunumunda önemli bir yere sahiptir. Başlıktan itibaren ötekileştirici, ayırıcı ve etiketleyici ifadeler ile ana olayın metne egemen söylemle aktarılması sağlanmıştır. Bu bağlamda ana olay haberin taraflı ve yanlı doğasına uygun bir şekilde sunulmuştur.

Şematik yapının analizinde en önemli kısımlardan biri de haberden çıkarılabilecek sonuçlardır. Buna göre örneklem dâhilinde incelenen haberlerden çıkarılabilecek ortak sonuçlar şöyledir:

- Türkler, duygusaldır.
- Türkler öfkeli ve şiddet eğilimlidir.
- Türklerin yönetim tarzı, gücün tek elde toplandığı monarşiye dayanır. Bu yönetim anlayışı metinlerde sultanlık, padişahlık, despotizm, otokrasi, diktatörlük kelimeleri ile ifade edilmiştir.
- Türk yönetim anlayışı, Batı tipi demokrasi anlayışına benzemez.
- Türkiye güvenilirmez bir müttefiktir.
- Türkler, ülke içindeki Kürtlere ve Ermenilere ırkçı tutum sergiler.
- Türk yöneticiler, Türk kökenli siyasiler üzerinden iç siyasete müdahale etmektedirler.
- Türkiye’de basın özgürlüğü, temel hak ve hürriyetler baskı altındadır.
- Türkler içinde yaşadıkları topluma entegre olamayan eğitimsiz bir topluluktur.

- Türk yönetimi, imamlar üzerinden Almanca konuşan ülkelerde yaşayan Türkler üzerinde nüfuzunu devam ettirmeye çalışmaktadır.

- Misafir işçiler kalıcı işçiler haline gelmiştir.

- Türk ve Rus liderlerin yönetim anlayışları birbirine benzerdir.

- Tarihi Türk tehdidi devam etmektedir.

- Türkler geçmişte olduğu gibi bugün de nüfuzlarını askerî, diplomatik ve ekonomik yollarla yaymayı amaçlayan politikalar yürütmektedirler.

Sonuç cümleleri, güncel Türk imgesinin geçmişin imgelerinden çok farklılaşmadığının bir ifadesidir. Almanya ve Avusturya basınında Türk ve Türkiye mevzubahis olduğunda belirli kalıp yargıların ve imgelerin devreye girdiği; Türkiye'nin ekonomik ve siyasi gücüne yönelik haberlerde daha çok "yenilmez Türk" imgesinin tehdit boyutuyla yer aldığı, bununla birlikte özellikle kadının toplumsal konumu, çalışma hayatı, yönetim şekli gibi konularda oryantalist imgelerin geçerliliğini koruduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Örnekleme dâhilinde incelenen haber metinlerinde art alan bilgisinin çoğunlukla yeterli düzeyde verilmediği sonucu elde edilmiştir. Art alan bilgisinin eksik bırakılması habere konu olan olayın bağlamından yalıtılarak sunulmasını ve böylelikle haberin egemen söylemler çerçevesinde inşa edilmesini sağlamıştır. Örneğin Solingen faciasına ilişkin haber metninde olayın ne olduğu hakkında bilgi verilse de olaydan sonraki hukuki boyut, failler- kurbanlar ve Türklere yönelik ırkçı saldırılar gibi konular görmezden gelinmiştir. Bu durum haberde öne çıkarılmak istenilen anlamın tesisini kolaylaştırmış ve haber Türk Bakanın ziyaretinden duyulan rahatsızlık bağlamında ele alınmıştır. Bununla birlikte Türklerle ilgili bazı haberlerde de art alan bilgisi olaya ya da kişiye ilişkin olumsuz algıyı destekleyecek şekilde yer almıştır. Almanya'da SDP parlamento grubu başkanı seçilen Türk asıllı Mustafa Güngör'ün önceki yıllarda attığı tweet Türkiye ile ilişkilerinin bir kanıtı olarak sunulmuştur. Avusturya gazetelerinde de benzer bir tutum söz konusudur. Türk Cumhurbaşkanının Hırvatistan'a yapacağı ziyareti bölgedeki Müslüman topluluk üzerinde Türkiye'nin nüfuz kurması olarak değerlendiren gazete, Türk egemenliğinin bitmesinden sonra Müslümanların hukuki ve sosyal statüsünün korunmasına yönelik tafsilatlı art alan bilgisi vermiştir. Bu durum Türklerle ilgili haberlerde olumsuz algıyı desteklemek

amacıyla geçmişe ilişkin detayların göz ardı edilebileceği gibi kasıtlı bir biçimde verilebileceğine de bir örnek teşkil etmektedir.

Haber metinlerinde art alan bilgisinin verilmesinde kullanılan yöntemlerden biri de sıfat, söz kalıpları, benzetmeler ve deyimlerden yararlanılmasıdır. Geçmişte kullanılan unvanlar ve deyimler, tanımlayıcı ve anlamı çerçeveleyici işlev görecektir şekilde kullanılmıştır. Örneğin başbakanın görevi bırakması, Osmanlı Devleti yönetim ritüellerine atıf yapacak şekilde sadrazamın azli olarak sunulmuştur. Yine Rus doğalgazını Türkiye üzerinden Avusturya'ya ulaştıracak hatla ilgili haber, “Viyana önlerindeki Türk tehdidi” başlığıyla haberleştirilerek tarihi Türk tehdidi hatırlatılmıştır. Böylece geçmişte kullanılan ifadeler ile geçmişin bugünde devam ettirilmesi ve geçmişin gözlüklerinden bugünkü olay ve olguların okunması sağlanmıştır. Bir diğer yöntemde haber metninin içerisinde yer verilmesi de haberin evveliyatına ilişkin haber linklerinin haberin olduğu sayfada erişilebilir şekilde verilmesidir. Gazete baskısında geçerli olmayan bu uygulama ile web sayfası üzerinden habere konu olan olay ve kişilerle ilişkili haberlere erişilebilmekte ve haberin art alanı ve süreci takip edilebilmektedir.

Türklerle ilgili haberlerde art alan bilgisine ilişkin elde edilen verilerden biri de ulusal kimliklerin kurucu unsurlarından olan ve bir ulusa kolektif duygudaşlığı sağlayan seçilmiş zafer ya da seçilmiş travmaların hatırlatılması işlevidir. Hristiyan Avrupa kolektif belleğinde yer etmiş II. Viyana Kuşatmasında Türklerin yenilmesi hadisesi, haber taramaları sırasında en çok karşılaşılan seçilmiş zafer olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte kolektif bellekte “Türkler geliyor” şeklinde yer eden Türklerin Avrupa'yı ele geçireceklerine yönelik korku ifadesi de özellikle vizesiz seyahat konusu bağlamında haber metinlerinde örtük mesaj şeklinde yer almıştır. Ayrıca yıl dönümleri, diplomatik ziyaretler ve anma törenlerinin haberleştirilmesi de kolektif hatırlatmanın önemli araçları arasında yer almış ve bu etkinlikler haberleştirilirken tarihsel arka plandan bahsedildiği tespit edilmiştir.

İncelenen haberlerde bağlam bilgisi genel olarak haberin çerçevesi ve öne çıkarılan anlamı üzerinden verilmiştir. Bağlama dâhil edilenler, haberin başlığından itibaren kurgulanan retorik desteklemek amacı taşımıştır. Örneğin Avusturya gazetesi Die Press'de Türkiye'de gazetecilerin tutuklanmasına ilişkin çıkan haber metninde, bağlam sadece Avusturya asıllı gazetecilerle sınırlı tutulmamış, gazeteci olmayanların

yanı sıra ABD ve Almanya gibi farklı ülkelerden gazetecilerin ve din adamlarının tutuklanması da haberin bağlamına dâhil edilerek başlıktaki “Türk Esir Pazarı” iddiası hem teyit edilmiş hem de bağlam daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bununla birlikte bazı haber metinlerinde habere konu olan olayın bağlamının haber metnine yansımadağı tespit edilmiştir. Bağlamın değiştirilmesi ve habere konu olan olayın başka bir bağlamda yeniden sunulması, okurun dikkatinin ve ilgisinin asıl meseleden uzaklaştırılmak istenmesi veya taraflarından birinin suçlanması söz konusu olduğunda da kullanılmıştır. Bu durum özellikle mülteci meselesi ve Türkiye ile ilgili diplomatik ilişkileri konu edinen haberlerde tespit edilmiştir. Örneğin Solingen anma törenine katılan Türk Dışışleri Bakanını konu edinen haberde, Almanya’daki ırkçı hareketlerden Türkiye’de Kürtlere ve Ermenilere yönelik “etnik temizlik” yapıldığı iddialarına konu getirilerek bağlam hem genişletilmiş hem de değiştirilmiştir. Böylece haberin art alanı ve bağlamı eşitsizlikleri gizleyecek şekilde yeniden yapılandırılmış ve genellikle Türk tarafı yaşanan olumsuzlukların faili olarak sunulmuştur.

Eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelenen haber metinlerinde, kaynakların kullanımına ilişkin olarak özellikle taraflar arası diplomatik müzakereleri konu edinen haber metinlerinde tarafların devlet başkanları, bakanlar, parlamento başkanları gibi resmi yetkililerin açıklamalarının haberlerde yer aldığı sonucu elde edilmiştir. Resmi kaynaklardan yapılan açıklamaların haber metinlerinde yer alması, haberin inandırıcılığını ve güvenirliliğini teyit etmesi açısından önemlidir. Aynı zamanda haberlerin bağlamı da resmi yetkililerin açıklamaları çerçevesinde kapatılmıştır. Devlet yetkililerinin açıklamalarının sunumunda Türkiye’ye karşı Almanya ya da Avusturya resmi yetkililerinin açıklamaları yer alırken, Avrupa Birliğiyle ilişkiler çerçevesinde AB yetkilileri de bir taraf olarak haberlerde yer almıştır. Genel olarak Türk tarafının açıklamaları, AB ve diğer devletlerin yetkililerinin açıklamaları ile ya yanlışlanmış ya da itham edici bir üslupla aktarılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen haber metinlerinde çoğunlukla gazetelerin Ortadoğu veya Türkiye muhabirlerinin haber kaynağı olarak kullanıldığı sonucu elde edilmiştir. Türkiye hakkındaki haberleri takip eden uzman gazetecilerin kaleme almış olduğu makale veya analiz şeklindeki haber metinlerinde, muhabirlerin kendi izlenim ve değerlendirmelerine dayanarak haber metnini oluşturduğu tespit edilmiştir. Türkiye hakkında yazı yazan muhabirler çoğunlukla Türkiye’de yaşamaktadırlar. Özellikle

İstanbul’da yaşayan muhabirler Türk medyasından ve Türk devlet yetkililerinin açıklamalarından yararlanmakta, analizlerini bu kaynaklara dayandırmak suretiyle yapmaktadırlar. Bu sebeple muhabirlerin değerlendirmeleri içerden haber bildirimi niteliği taşıdığı için kayda değer bir öneme sahip olmaktadır. Bu durum aynı zamanda haberin retoriğini ve ikna ediciliğini güçlendirmektedir. Bu gazetecilerin Türkiye’deki siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel vb. konuları gazetelere haber ya da köşe yazısı olarak aktardıkları sonucu elde edilmiştir. Ayrıca gazetecilerin aynı anda birden fazla gazetede yazdıkları hatta bazı gazetecilerin hem Almanya hem de Avusturya gazetelerinde yazılarının yayımlandığı tespit edilmiştir. Susanne Güsten, Markus Bernath gibi gazeteciler aynı zaman dilimi içerisinde iki ülkenin de gündemine aynı perspektifle Türkiye ve Türkler hakkındaki konuları taşımışlardır. Bu durum Türkiye ve Türkler hakkında benzer gündemlerin oluşmasını ve benzer imgelerin dolaşıma sokulmasını sağlamıştır.

Haber metinlerinde, haber kaynağı olarak tanıkların ve görgü şahitlerinin konuşmalarından da alıntılar yapılmıştır. Böylece ilk ağızdan kişilerin perspektifleri habere yansıtılmış ve haberin doğruluğu görgü tanıklarının teyit etmesi ile desteklenmeye çalışılmıştır.

Araştırma bulgularına dayanan haber metinlerinde ise daha çok araştırmanın kendisi bir kaynak olarak kullanılmıştır. Haberlerde yer alan araştırma bulgularından Türkleri küçük düşürücü, suçlayıcı ve olumsuzlayıcı sonuçlara haber metinlerinde öncelikli olarak yer verildiği, olumsuz ifadelerin başlıktan başlayarak spot ve haber girişlerinde tekrar edilmek suretiyle pekiştirildiği, bulgulara ilişkin farklı yorum ve değerlendirmelerin haberlerde yer almadığı ve araştırma bulgularının bir milletin tamamını etiketleyecek şekilde sunulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mikro analiz çerçevesinde; sentaks, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve haberin retoriği incelenmiştir. İncelenen haber metinlerinde sentaktik analiz başlığı altında cümle yapılarının aktif-pasif olması ile basit ve karmaşık olması değerlendirilmiştir. Buna göre haber metinlerinde Türklerle ilgili cümle yapılarının daha çok aktif yapıda kurulduğu tespit edilmiştir. Aktif fiil yapıları ile haberin öznesi eylemsel sorumluluğu taşımaktadır. Bu durum özellikle olumsuz eylem ve durumlarda sorumluluğun Türklerle ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Bunun en tipik örneği Cumhurbaşkanı Erdoğan’la ilgili cümlelerde görülmektedir. Ayrıca ülkeler arası ilişkilerde gücüne ve

kararlılığına vurgu yapılmak istenilen tarafa ait cümle yapılarının aktif, karşı tarafa ilişkin cümlelerin ise pasif yapı ile kurulduğu sonucu elde edilmiştir.

İncelenen haber metinlerinde daha çok basit cümle yapılarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum özellikle kaynaktan aktarım yapılan cümlelerde, anlamın doğrudan iletilmesini sağlamıştır. Basit cümle yapıları kullanılması habere konu olan olayın bir hikâye olarak anlatılmasını, olayın dramatize edilmesini, fail-kurban ya da suçlu-suçsuz ayrımının da açık bir şekilde dile getirilmesini de beraberinde getirmiştir. Ayrıca Türklerle ilgili suçlayıcı, itham edici ve olumsuzlayıcı ifadelerin basit cümlelerle verilmesi anlamın açık ve doğrudan iletilmesini sağlamıştır. Buna karşın gazetecinin değerlendirmelerini içeren cümlelerde karmaşık cümle yapıları kullanılmıştır. Karmaşık cümle yapıları daha çok neden-sonuç ilişkilerinin kurulduğu cümlelerdir. Karmaşık cümle yapıları ile habere ilişkin detaylar verilmiştir. Karmaşık cümle yapıları olayın art alanının saklanması da tercih edilmiştir. Gizlenmek ya da öne çıkarılmak istenilen husus ya da bilgiler karmaşık cümle yapıları içerisinde verilerek anlamın açık ve net anlaşılması önlenmiştir.

Haber metinleri; işlevsel, nedensel ve referansal ilişkiler açısından da incelenmiştir. Türkler ve Almanlar-Avrupalılar arasındaki karşıtlığın altını çizen haber metinlerinde cümleler birbirini açacak şekilde yer almıştır. Bir önceki cümlelerin açıklaması bir sonraki cümlede verilmek suretiyle işlevsel ilişki kurulmuş ve haber metninin hiyerarşik anlatımla aktarılması sağlanmıştır. Ancak bu durum aynı zamanda haberde öne çıkarılması istenmeyen yanların da gizlenmesini sağlamıştır. Haberin çerçevelenen söylemiyle bağdaşmayan anlamlar, haber metninde ya yer bulamamış ya da önemsizleştirilerek haberin en sonunda yer almıştır. Özellikle Türklere yönelik itham edici ve suçlayıcı ifadelerin yer aldığı haber metinlerinde anlamsal buzdağı oluşturacak kayıp bağların olduğu sonucu elde edilmiştir. Örneğin Türklerin antisemitist olduğunu başlıktan duyuran haber metninde, Avusturya'nın antisemitist geçmişi gizlenmiş, Türkler ve Araplar antisemitizmle mücadele kapsamında hedef haline getirilmişlerdir. Türkiye'yi konu edinen haber metinlerinde ülkede basın özgürlüğü, insan hakları ve demokrasi konusunda ciddi sorunların olduğu olaylar üzerinden anlatılmış ve ülkenin despotizmle yönetildiği anlamı bazen doğrudan verilmiş bazen de dolaylı olarak metinde kurulan referansal ilişkilerle anlatılmıştır. Bununla birlikte Türklerin güven telkin etmediği, bulundukları ülkenin sosyo-

ekonomik düzenine, dinî ve kültürel yapısına bir tehdit oldukları ve sorun çıkardıkları alt mesajları da haber metinlerinde oluşturulan anlamsal buzdağı ile verilmiştir. Benzer bir tehdit algısı Türkiye'nin özellikle Macaristan ve Hırvatistan gibi ülkelerle kurduğu ticari ve siyasi ilişkileri konu edinen haberlerde oluşturulmuştur. Türkiye'nin girişimleri geçmişin fetihçi ve yayılmacı dönemleriyle benzetilmek suretiyle Türk tehdidinin şimdide de devam ettiği algısı üretilmiştir.

Haber metinlerinde gazetecinin ve gazetenin habere konu olan olayla ilgili bakışını gösteren en önemli göstergelerden biri de kullanılan sözcükler ve söz öbekleridir. Sıfatlar, deyim ve deyişler görme biçiminin somut tezahürleridir. Bu çerçevede incelenen haber metinlerinde Türklerle ilgili belirli sözcüklerin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin başında “sultan” ve “despot” kelimeleri gelmektedir. Türkiye’de başkanlık sistemine geçiş, Almanya ve Avusturya basınında otoriterleşme/monarşizmle eşleştirilmiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın sultanlık sistemine geçme isteği olarak yansıtılmıştır. Cumhurbaşkanı ile ilgili olan haberlerde, kendisinden sıklıkla “sultan” olarak bahsedilmiştir. Bu sıfat, tarihsel ve coğrafi bir gönderime sahiptir. Mekân olarak ve yönetim şekli itibarıyla “sultan” kelimesi “Doğu” coğrafyasına ait görülmekte, Avrupa’dan farklı ve Avrupa’nın dışında konumlandırılmaktadır. Benzer şekilde “despot” kelimesi de oryantalist zemine uygun şekilde Türkiye’deki yönetim sistemi ile ilişkilendirilerek, siyasi ve coğrafi anlamda Avrupa’yla aradaki sınırı gösteren bir kelime olarak kullanılmıştır. Ayrıca haber metinlerinde kullanılan “sadrazam, padişah, azletmek, boyun eğmek, eleştirmekten kaçınmak ve esir pazarı” gibi kelimeler ile de despotik rejim vurgusu güçlendirilmiştir. Türkiye’deki demokratik yapının, Batı demokrasisine uymadığı haber metinlerinde öne çıkarılarak Türkiye’nin bir Avrupa ülkesi olmadığı düşüncesi işlenmiştir. Metinlerde “Türk demokrasisi” kavramı, “Batı demokrasisi”nden ayrılmayı göstermek veya vurgulamak için kullanılmıştır.

Haber metinlerinde kullanılan söz öbeklerine başka bir örnek de kolektif bellekte de karşılığı olan “hasta rejim” tabiridir. Bu tabir, geçmiş anlamına gönderme yaparak Türkiye’deki siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlara vurgu yapmak üzere kullanılmıştır. Almanya ve Avusturya’da yaşayan Türk işçileri anlatmak üzere de “misafir işçi, “göçmen”, “yabancı” ve “Doğu’dan gelen” kelimelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Kolektif bellekte Avrupa’yı istila edenlerin Doğu’dan gelenler olduğuna ilişkin

yerleşik imge göz önüne alındığında Doğu vurgusu ile Türk işçilerinin bir tehdit olarak gösterildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

“Tehdit” kelimesi başlıklar başta olmak üzere haber metnlerinin pek çok yerinde kullanılmıştır. Haberlerde hem Türkler hem Türkiye, bir dış tehdit unsuru olarak sunulmuştur. Avusturya basınında tehdit algısı daha çok işlenmiştir. Özellikle Viyana Kuşatmasını anımsatan başlıklarla, Türk tehdidin hâlâ devam ettiği vurgulanmıştır. Türkiye ve Avusturya arasındaki ikili ilişkilerin gerildiği zamanlarda “tehdit” algısına yönelik haberlere daha çok rastlanılmaktadır. Bu durum, Türkiye’nin başka ülkelerle kurduğu diplomatik ilişkilerin haberleştirilmesine de yansımıştır. Bu bağlamda Avrupa kolektif belleğinde Türklerin dinî, siyasi ve askerî anlamda bir tehdit olduğuna ilişkin yerleşik imgelerin günümüzde de kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Gazeteler, bu yerleşik imge ve stereotipleri kullanarak güncel meseleleri bilindik şemalar aracılığıyla okura iletmekte ve kolektif bellekteki seçilmiş travma ve zaferleri hatırlatmak suretiyle de kimliksel aidiyetleri pekiştirmektedir.

İncelenen haber metnlerinde taraflar; mekân, unvan ve sıfatlarla ifade edilmiştir. Ülkelerarası ilişkilerde Türk tarafı için; Türk Dışişleri Bakanı, Türkiye Cumhurbaşkanı, Erdoğan, Çavuşoğlu, Başbakan Davutoğlu gibi resmi hitaplar kullanılmıştır. Yer isimlerinde dikkat çeken hususlardan biri “boğaz” kelimesidir. İstanbul Boğazının stratejik ehemmiyetine vurgu yapan bu ifade, aynı zamanda tarihsel bir gönderme de içermektedir. Alman basınında Türkiye’nin önemi ile neredeyse eş anlamlı olarak geçen bu kelime, Türk hükümetini ve İstanbul’u anlatmak üzere haber metnlerinde kullanılmıştır.

Haber metnlerinde yer alan Türklerle ilgili ifadeler de örneklem ülkelerindeki Türk imgesini göstermesi bakımından önemlidir. Bu kapsamda Türklerin duygusal, öfkeli, şiddete eğilimli; Türk işçilerin de sorunlu, tembel, uyumsuz, eğitimsiz, antisemitist ve ırkçı olduklarına yönelik etiketlemeler yapılmıştır. Bu özellikler Avrupa kolektif belleğinde Türklerle ilgili yerleşik imgelerle benzerlik göstermektedir. Almanya ve Avusturya basınından örnekleme dâhil edilen gazetelerde çıkan haber metnlerindeki Türk imgesinin geçmiş imgelerden çok da farklılaşmadığı ve imgelerin devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum aynı zamanda imgelerin ihtiyaç duyuldukça yeniden üretildiğini de göstermektedir.

Örnekleme dâhil edilen haber metinleri retorik olarak fotoğraflarla, haber kaynaklarından yapılan alıntılarla, alan uzmanlarının görüşleri, görgü tanıklarının ifadeleri ve muhabirlerin kendi izlenimleri ile güçlendirilmiştir. Yine haber metinlerinde istatistiklerden ve sayısal verilerden de sıklıkla yararlanılmıştır. Araştırma bulguları da başlı başına bir haber kaynağı olarak kullanılmıştır. Türklere yönelik etiketlemelerde araştırma bulguları, bilimsel kanıt olarak sunulmuştur.

4.5.2. Köşe Yazılarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamına, haber metinlerinin yanında köşe yazıları da dahil edilmiştir. Bu çerçevede Almanya ve Avusturya gazetelerinde Türkiye ve Türkler hakkında çıkan köşe yazıları gazeteden gazeteye farklılık gösterse de çoğunlukla “yorum, görüş, sütun, fikir ve editörden” başlıkları altında yayımlanmıştır. Bu araştırmada incelenen köşe yazıları, bahse konu başlıklar altında yazılan yazılardan seçilmişlerdir. Türkiye ve Türkler hakkındaki köşe yazılarını yazarların büyük kısmı aynı zamanda gazetelerin Ortadoğu ve Türkiye muhabirleri olup gazetelere haber akışını sağlayan kişilerdir. Türkiye uzmanı olmaları nedeniyle bu kişilerin yorumları “uzman görüşü” niteliği taşımaktadır.

Köşe yazılarında hem Türkiye’nin iç siyasetine ilişkin olaylar hem de Türkiye’nin Almanya, Avusturya ve AB ile ilişkileri bağlamındaki münasebetler konulaştırılmıştır. Yazılarda özellikle Türkiye’nin iç siyasetine ilişkin olaylar yakinen takip edilmiş ve gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ilan edilen olağanüstü hal sürecinde yaşananlar, insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi bağlamında değerlendirilmiş, ülkedeki yönetim anlayışı despotizm ve otokrasi olarak nitelendirilmiştir. Türkiye’nin Almanya ve Avusturya’da yaşayan Türkleri politize ettiği değerlendirilerek, bu durum iç işlerine müdahale olarak sunulmuştur. Türkiye’deki genel seçimler ve referandumlarda Almanya ve Avusturya’da yaşayan Türklerin ağırlıklı olarak mevcut hükümeti desteklemeleri, Avrupa değerleri açısından bir risk olarak görülmüştür. Aynı zamanda bu süreçte Türklerin entegrasyonu meselesi de gündeme getirilmiştir. Mülteci meselesinden kaynaklı olarak Türkiye’nin Avrupa’ya karşı elinin güçlü olması, Türkiye’ye taviz verilmesi olarak değerlendirilmiştir.

İncelenen köşe yazılarının başlıklarının da en az haber metinleri kadar sansasyonel ve dikkat çekici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örnekleme dâhil edilen köşe yazılarına atılan başlıklar şöyledir: “*En Sevilen Kadın Sarayda*”, “*Büyükklük Hastalığının Faturası*”, “*333 Yıl Öncesi Gibi*”, “*Emine, Yeni Sultanın Karısı*”, “*Sahtekâr Türkler*”, “*Sultan Bocalıyor Mu?*”, “*Türk Usulü*”, “*Hükümdara Hakaret*”, “*Hayat Okulu Harem*”, “*Kadim Düşmanlık: Süleyman'ın Ölümü Bugün de İnsanları Bölüyor*”, “*Türklerin Babası Daha Fazla Çocuk İstiyor*”, “*Erdoğan'ın Haçlı Seferi*”, “*Kneissel'in Boğaz'da Diplomatik Cazibe Girişimi*”, “*Kubbeler, Işıltılar ve Bolca Gösteriş*”, “*Binbir Peri Masalından Fanteziye*”. Bu başlıklar bir arada okununca ortaya çıkan temel anlam, Türklerle ilgili imgelerin geçmiş imgelerden çok da farklılaşmadığı yönündedir. Buna göre köşe yazıları başlıkları, geçmişin bir anımsatıcısı olarak kolektif bellekte yer alan Türk imgelerini tazelemekte ve pekiştirmekte; geçmiş bugüne, bugünü de geçmişe ileterek iki yönlü bir akışı tesis etmektedir.

Köşe yazılarında kullanılan başlıklarda, tek bir olaya atıf yapıldığı gibi daha genel geçer olay ve olgulara yer verildiği görülmüştür. Örneğin “*333 Yıl Öncesi Gibi*” başlığı Viyana Kuşatmasını hatırlatırken, “sultan”, “harem”, “kadim düşmanlık”, “Türk tehdidi” gibi başlıklar, uzun yıllara yayılmış Türk imgesinin ifadeleri olarak daha geniş ve derin bir tarihsel bağlama gönderme yapmaktadır. Aynı zamanda başlıklar, Türklerle ilgili oryantalist tahayyülün de bir göstergesidir. Haber başlıklarında; Şark despotizmi, sultanların büyüklenmecî tavrı, güvenilmezliği, sarayları, çok eşle beraberliği, çok çocuğu, fantezileri ve gösterişi Türk imgesiyle eşleştirilmiştir. Bu durum özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'la ilgili köşe yazılarında açık bir şekilde görülebilmektedir. Erdoğan'ın açıklamaları ve eylemleri, Osmanlı Devleti hükümdarları ile benzerlik kurulmak suretiyle aktarılmış ve Erdoğan yönetiminin despotik, monarşik ve otokratik olduğu vurgusu yapılmıştır.

Köşe yazılarının başlıklarında bir milleti etiketleyici ve genelleştirici ifadelerle birlikte hakaretamiz, küçültme ve aşağılama ifadeleri de kullanılmıştır. Bu durum köşe yazılarının haber metinlerinden farklı olarak öznel değerlendirmelerden oluşmasıyla ilgilidir. Köşe yazılarında Türklerle ilgili ifadeler, haber metinlerine göre daha açık bir şekilde sunulmuştur.

Köşe yazılarının bazılarında da tıpkı haber metinlerinde olduğu gibi fotoğraf kullanılmıştır. Köşe yazılarında kullanılan fotoğrafların genel olarak yazının söylemine uygun şekilde metni desteklediği sonucu elde edilmiştir. Özellikle fotoğraf altı açıklamalarla hem fotoğrafın konusu hem de metnin anlamı güçlendirilmiştir.

Köşe yazılarında da spot ifadelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Spotların genel olarak metnin başlığını açtığı, bilgi eksikliğini giderdiği ve yazının konusu hakkında fikir vererek özetleme yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca spotlarla, başlığa çıkarılan anlam tekrar edilerek pekiştirilmiştir. Bu açıdan haber metinleriyle benzeşmektedirler.

Yazı girişlerinin haber metinlerinde olduğu gibi başlık ve spotu açtığı, metni özetlediği ve aynı zamanda okuru metne hazırladığı tespit edilmiştir. Ancak haber metinlerinden farklı olarak girişlerde Türklere ilişkin ifadeler daha açık bir şekilde dile getirilmiştir. Özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan ve eşini konu edinen köşe yazılarında hem kudretli Türk imgesinin hem de despotik sultanlık ve harem kadınlarına ilişkin imgeler kullanılmıştır. Ayrıca alt başlıklarla metinde vurgulanmak ya da açıklanmak istenilen kısımların öne çıkarılmış ve konuya ilişkin detay bilgiler verilmiştir. Bu açıdan başlık, alt başlık, spot ve giriş arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmuştur.

Köşe yazılarında çoğunlukla art alan bilgisi ya hiç verilmemiş ya da kısmen verilmiştir. Haber metinlerinde art alan bilgisi köşe yazılarına kıyasla daha çok yer almıştır. Bu durumun, köşe yazılarının haber metinlerinden farklı olarak nesnellik iddiası taşımamasıyla ilgili olabileceği değerlendirilmiştir. Köşe yazıları, olayın art alanını açıklamaktan çok, hüküm bildiren yargısal ifadelerin kullanıldığı ve yazarın bakış açısının öne çıktığı metinlerdir. İncelenen köşe yazılarında bağlam da bu çerçevede kurulmuştur.

Köşe yazılarındaki kelime seçimleri Türk algısını gösterir niteliktedir. Haber metinlerinde olduğu gibi Türkiye’deki iç ve dış gelişmeler, kolektif bellekteki yerleşik imgelere gönderme yapan kelimelerle aktarılmıştır. Örneğin, Erdoğan’ın söylem ve tavırları ile kolektif bellekteki despotizm ve sultanlık imgeleri arasında özdeşim kurulmuştur. Erdoğan’ın Osmanlı İmparatorluğunu yeniden inşa etmek (Neo-Osmanlı) istediğinden yola çıkılarak; “*Türklerin babası, tek adam, despot, otokrat, diktatör, hükümdar, sultan ve padişah, seçimle gelen tek sultan*” kelimeleri kullanılmıştır. Afrin’e Türk ordusunun girmesi “fetih” ve “zafer” olarak

nitelendirilmiş, Erdoğan'ın Macaristan ziyareti ve Zigetvar Savaşı'nın yıl dönümü etkinlikleri de fetih politikaları ile ilişkilendirilmiş ve Türklerin Suriye ve Balkanlar üzerinde nüfuzunu yayma girişimi olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Erdoğan, Batı'nın gözünde yayılmacı olarak görülen Osmanlı Padişahlarından Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman'a benzetilmiştir. Yine Erdoğan'la ilgili kullanılan “büyüklenmeci tavır, büyüklük hastalığı, gösteriş meraklısı, ihsanda bulunan, bağışlayıcı, cezalandırıcı, paranoid, öfkeli, şantaj yapan, tehdikâr” vb. sıfatlar da kolektif bellekteki yerleşik “zalim ve korkunç” Türk imgesi ile birlikte oryantalist imgelere gönderme yapan kelimelerdir. Batı'nın klasik Doğulu kadın imgelerini çağrıştıran kelimelerinin Emine Erdoğan için de kullanıldığı tespit edilmiştir. 19. yüzyılda Batı'nın Doğu'ya ilişkin fantezilerinin mekânı olan harem için “günahların batağı” kelimesi kullanılmıştır. Bu bağlamda “Yenilmez Türk” imgesine ilişkin tehdit algısını hatırlatıcı kelimelerin yanı sıra oryantalist kelime ve ifadelerin de metinlerde geçtiği tespit edilmiştir.

Almanya ve Avusturya'da yaşayan Türklerle ilgili genel olarak “misafir işçi, Alman-Türk ve göçmen” gibi tanımlayıcı ifadeler kullanıldığı tespit edilmiştir. Almanya ve Avusturya'daki Türk işçilerle ilgili; gururlu, çalışkan, iş insanı, geleneklerine ve ailelerine bağlı ifadeleri kullanılmıştır. Bu durum özellikle 1960'lı yıllarda çalışmak için Avrupa ülkelerine giden Türk işçilerle ilgili imgenin kısmen değiştiğini göstermektedir. Türk işçilerin “iş insanı”, “çalışkan” olarak tanımlanmış olmaları hem sosyo-ekonomik statülerinin değiştiğinin hem de kolektif bellekteki ehlikeyif ve tembel Türk imgesinin değiştiğinin bir ifadesi olarak görülebilir. Bununla birlikte incelenen köşe yazılarında Türklerin toplumsal hayatına ilişkin olarak; kahve içip fal bakan, türbe ziyaretleri yapan, sahtekâr, gösteriş ve büyüklük meraklısı oldukları yönünde ifadeler de tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Haber metinleri; gerçeklik, tarafsızlık ve doğruluk iddiası taşıyan ve belirli habercilik pratiklerinin uygulanmasını öngören metinlerdir. Ancak haberin ticari değerinin olması ve habercilik yapan medya kuruluşlarının aynı zamanda ticari işletme olmaları sebebiyle haberler belirli siyasi, ekonomik ve kültürel erklerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenirler. Bu açıdan haber metinleri; gerçeklik, tarafsızlık ve doğruluk gibi temel iddialarından uzaklaşarak gerçekliği çarpıtan, eşitsiz ilişkileri kuran, taraflı metinler haline gelirler. Haberde kullanılan kaynaklar, seçilen kelimeler, haberin kurgusu, retorik ve haberde öne çıkarılan anlam haberin taraflı ve yanlı doğasını göstermektedir. Özellikle de toplumlar arası münasebetlerde haber metinlerine geçmişin bilgileri ışığında bakmak, ulusal kimlikler üzerinden bireysel aidiyetlerin kurulduğu günümüzde ötekinin temsilinin daha açık ve gerçekliğe daha yakın bir perspektifle görülmesine yardımcı olmaktadır.

Türk, Alman ve Avusturya toplumu arasındaki yüzyıllara dayanan geçmiş, bugünkü ilişkilerin dinamiğinde de hâlâ belirleyici bir güce sahiptir. Tarihte “Türk korkusu” ve “Türk tehdidi” ifadeleri ile kavramlaştırılan; mektuplar, haber kağıtları, gazeteler, dinî ve edebi metinler, sanat yapıtları gibi yazılı ve görsel eserler ile kolektif bellekte yerleşik hâle gelmiş Türk imgesi, günümüzde diğer araçların yanı sıra medya metinleri aracılığıyla da üretilmeye devam etmektedir. Gazeteler; haber metinleri, köşe yazıları, analizler, haber fotoğrafları ve karikatürler ile geçmişte olduğu gibi bugün de Türk imgesinin takip edilebileceği metinleri günlük olarak üretmektedirler. Görsel ve işitsel araçların yanı sıra internet teknolojisi ile desteklenen gazeteler, yayın yaptıkları ülkelerin sınırlarını da aşacak şekilde gazete okuruna ulaşabilmekte ve sosyal medya mecraları üzerinden gelişmeleri anlık iletebilmektedirler. Bu sebeple özellikle Almanya ve Avusturya gibi Avrupa devletlerine yönelik yeni çağ dönemi Türk tehdidini işleyen, Türklerin hareketlerini neredeyse günlük aktaran, Avrupa başkentlerinde dağıtılarak toplumu Türklere karşı örgütleyen gazetelerin dönemsel misyonları, çağın gereklilikleri ve ihtiyaçları çerçevesinde şekillenerek bugün de varlığını sürdürmektedir.

Avrupa’nın “ortak ve kalıtsal düşmanı” Türklerle ilgili uzun süre devam eden yayımlar, Avrupa toplumlarının belleğinde de ortak imgelerin yerleşik hâle gelmesini sağlamıştır. Bu imgeler, bugün Türk’e bakışı biçimlendiren kalıp yargılar ve

stereotipler halinde medya metinlerinde üretilmeye devam etmektedir. Özellikle Türk tehdidinden en çok etkilenen devletlerin başında gelen Avusturya ve Almanya’da medya metinlerinde bu imgeler, geçmişin bir anımsatıcısı olarak kullanılmakta, güncel olay ve olguları çerçevelemektedir.

Hikâyeleştirilmiş anlatılar olarak haber metinleri de okura kim olduğunu, hangi sembolik ifadelerin onu temsil ettiğini, geçmişteki hangi olayların ve kişilerin bugünün “biz”ini yaratanlar olduğunu düzenli bir şekilde hatırlatmaktadır. Hikâyeleştirilmiş anlatılarla birey hem ulusa hem de geçmişe bağlanmaktadır. Bununla birlikte her haber metni aynı zamanda toplumsal “biz”in de bir ifadesidir. Haber metinleri, kolektif belleğin biz ve ötekine ilişkin imgelerini tazeleyerek hem belleği beslemekte hem de “biz”in yaratımını devam ettirmek için kolektif bellekten yararlanmaktadır.

Almanya ve Avusturya kolektif bellekleri çerçevesinde ulusal ve günlük gazetelerin incelendiği bu araştırmada;

- Gazetelerde Türkiye ve Türklerle ilgili benzer haber içeriklerinin üretilmesi ve benzer konular üzerine köşe yazıları yazılması sebebiyle Türklerle ilgili gündemin ortak niteliklere sahip olduğu,

- Merkez sağ ve merkez sol gibi farklı ideolojik duruşa sahip gazetelerdeki Türk imgesinin önemli ölçüde birbirine benzediği ancak özellikle Almanya ve Avusturya’da yaşayan Türk kökenlilere yönelik hükümet politikalarını ve söylemlerini eleştiren metinlerin sol gazetelerde kısmen yer aldığı, sağ gazetelerde ise yer almadığı,

- Almanya ve Avusturya’da yaşayan Türk kökenlilerin ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan bir tehdit olarak algılanmalarına sebep olacak şekilde “sorunlu, uyumsuz, eğitimsiz, işçi, göçmen, yabancı, milliyetçi ve Erdoğan taraftarı” olarak etiketlendikleri,

- Türk imgesinin şekillenmesinde ülkeler arası ilişkilerin belirleyici olduğu ve imgeleştirmenin geçmişte olduğu gibi günümüzde de pragmatik amaçlarla yapıldığı,

- Haber ve köşe yazılarında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın söylem ve eylemlerinin kolektif bellekteki özellikle “yenilmez Türk imgesi”ni hatırlatacak ve çağrıştıracak şekilde aktarıldığı, Erdoğan imgesi ile Türkiye veya Türk yönetimi hatta Türk imgesinin temsil edildiği ve kolektif bellekteki olumsuz imgelerin bu örnek üzerinden sunulduğu,

- Türkiye ve Türklerin coğrafi ve kültürel olarak Doğu ile ilişkilendirildiği, Avrupa'nın dışında ve onun ötekisi olarak konumlandırıldığı ve oryantalist imgelerin temsil ettikleri asılları ile doğrudan örtüşmediği böylece var olandan farklı bir Türk imgesinin metinlere hâkim olduğu,

- Almanya ve Avusturya medya profesyonelleri tarafından, Türkiye'nin bölgesel ve küresel eylem ve söylemlerinin yayılmacı politikalar olarak değerlendirildiği ve neo-Osmanlıcı politikalar olarak yorumlandığı,

- Türk tehdidi konusunda ortak bir geçmişten beslenen Almanya ve Avusturya'nın gazete metinlerinde benzer hatta aynı Türk imgelerinin dolaşıma sokulduğu,

- Köşe yazılarındaki Türk imgesinin haber metinlerindeki Türk imgesinden farklılaşmadığı, Türklerle ilgili kolektif bellekteki imgelerin büyük ölçüde devam ettiği ve bu imgelerin köşe yazılarında daha açık bir şekilde kullanıldığı, sonuçlarına ulaşılmıştır.

Almanya ve Avusturya'da yaşayan Türkler, ülkenin siyasi, dinî, sosyal ve ekonomik yaşamı için bir iç tehdit unsuru olarak görüldükleri gibi Türkiye Devleti de Avrupa için dış tehdit unsuru olarak siyasi ve toplumsal birlikteliğin tesisinde kullanılmaktadır. Bu bağlamda kolektif belleğin yerleşik imgeleri güncel olay ve kişiler üzerinden hatırlatılmakta, geçmişin rolleri ve konumları işlevsel olarak kullanılmaktadır. Avrupa uluslarının belleklerinde yer etmiş travmatik olay ve durumların sanki yeniden yaşanacakmışçasına sürekli hatırlatılması, uluslararası ilişkilerin gerçekçi bir zeminde ilerlemesini engellediği kadar saldırı-savunma diyalektiğinde tarafların birbirini yıpratmasını da beraberinde getirmektedir.

Bu çerçevede Avrupa'da ortak bir Türk imgesinin varlığını ortaya koyabilmek ve dönemsel farklılıkları tespit edebilmek için;

- Medya metinlerindeki Türk imgesine yönelik araştırmaların Türk tehdidini uzunca bir süre hissetmiş İtalya, İspanya, Fransa, İngiltere, Hollanda gibi Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde yapılmasının,

- AK Parti dönemi öncesi Avrupa'da Türk imgesi incelenerek, günümüz Türk imgesi ile benzeşen ve farklılaşan yönlerin ortaya konulmasının,

alan yazınına katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Medya metinleri, egemen söylemin inşa edildiği metinlerdir. Söylem ise gücünü bağlamdan almaktadır. Analiz edilen metinlerde bağlam, tarihi süreçte şekillen “Türk korkusu”, “Türk tehdidi” ve “Türk sorunu” olarak kavramsallaştırılan ve temelde bir kaygı ve korku duygusunu taşıyan; kelime, söz kalıpları ve görseller aracılığıyla inşa edilmiştir. Metinlerde, ortak duygulara seslenmek suretiyle hedef kitle ile bağ kurulmuştur. Haberi üreten medya profesyonelleri ile haberi okuyan hedef kitle, içinde yaşadıkları toplumun ortak imgelerine sahiptirler. Medya profesyonelleri, doğrudan ilgili olmayan haberleri bile ortak imgeleri ve bu imgelerin taşıdığı ortak duyguları hatırlatacak şekilde söylemi kurmuşlardır. Ulusal kimlik için ortak duyguların kökeni olan seçilmiş travmalardan ve zaferlerden bu imgelerin hatırlatılmasında yararlanılmış; “yeni” olay ve olgular bilinen çerçeveler, bilinen kodlar ve bilinen imgeler üzerinden inşa edilmiştir. Böylece ulusal kimliğin “biz”ine karşı “öteki”nin tarihsel rolü ve konumu, haber metinleri ve köşe yazıları aracılığıyla devam ettirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Afyoncu, E. (2013). “Zenta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44, 279-281. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zenta> Erişim Tarihi: 29.10.2023.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). *Attila'nın Sarayında Bir Romalı Grek Seyyahı Priscus'a Göre Avrupa Hunları*, (Çev. Ali Ahmetbeyoğlu), Üçüncü Basım, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Alarслан, B. (2016). Türk İmajının Görsel Yansımaları, *Dünyada Türk İmgesi* İçinde (129-162). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aliyazıcıoğlu, Z. İ. (2021). “Orta çağ Avrupa’sında Çizilen Dünya Haritalarında Ye’cûc ve Me’cûc (Gog ve Magog) Halkının/Ülkesinin Tasviri”, *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-44.
- Aliyazıcıoğlu, Z. İ. (2020). *Jakob Philipp Fallmerayer ve Eserlerinde Bizans-Osmanlı Doğusu İmgesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Almond, I. (2010). *Hegel and İslam*. Routledge. (https://www.academia.edu/2571569/Hegel_on_Islam_Arabs_and_Turks , Erişim Tarihi: 21.01.2022).
- Alperen, A. (2018). “Viyana Kuşatmalarında Almanya’ya Esir Düşen Türkler”, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(20), 623-649.
- Alver, F. (2001). “Alman Basınında Türkler ve Türkiye”, *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 18(18), 135-155.
- Akalın, Ş. (2011). *Türkçe Sözlük*, (Haz. Şükrü Halûk Akalın vd.), On Birinci Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akkaya, Ş. (1944). Eski Alman Destanlarında Attilâ’nın Akisleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2(4), 555-568.
- Akpınar Dellal, N. (2000). “Savaş Tekniği Özel Yazını’nın Başlangıcı: Bellifortis. Alman Kültüründe Türk İmgesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 197, 51-56.
- Akpınar Dellal, N. (2002). *Alman Kültür Tarihi’nden Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler (Avrupa’da Türk İmgesine Bir Katkı)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akpınar, Dellal, N. (2006). *Türk Sorunu Asya-Avrupa Ekseninde Türkler*, İstanbul: Bûke Yayınları.
- Akpınar Dellal, N. (2019). “Almanca Konuşan Ülkelerin Yazılı Medyasında ‘Türk Sorunu’ Kavramı”, *Milli Folklor*, 16(123), 90-110.
- Akpınar, T. (1995). “Önsöz Avrupa’nın İlk Türkoloğu Bavyeralı Johannes Hans Schiltberger”, *Türkler ve Tatarlar Arasında İçinde*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksulu, M. N. (1998). *Mohaç Esiri Barholomaeus Georgieviç (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- Angold, M. (2018). *Konstantiniyye 1453 Fetih/Düşüş*, (Çev. Zeynep Rona), İkinci Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Arı, B. (2019). *Akdeniz’de İki Süper Gücün Hakimiyet Mücadelesi İspanya ve Osmanlı*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Arıboğan, D. Ü. (2020). *Travmaların Gölgesinde Politik Psikoloji*, (Ed. Deniz Ülke Arıboğan), İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Arıkan, Z. (1984). “Busbeck ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 4, 197-224. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10973/131307> Erişim Tarihi: 15.02.2024.
- Arıkan, Z. (1993). “Busbecq’in Türklere Karşı Savaş Tasarısı”, *Belleten*, 57(218), 113-160. <https://belleten.gov.tr/tam-metin> Erişim Tarihi: 10.6.2022.
- Aristoteles, (2004). *Retorik*, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles, (2007). *Aristoteles*, (Ed. Kaan H. Ökten), İstanbul: Say Yayınları.
- Arkonaç, S. (2010). “Kolektif Bilinç/Kolektif Temsiller: Wundt ile Durkheim”, *Sosyoloji Dergisi*, 3(21), 103-113.
- Artero, P. J. (2015). "Political Parallelism and Media Coalitions in Western Europe". *Reuters Institute for the Study of Journalism*. February. (<https://web.archive.org/web/20150416100348/https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Political%20Parallelism%20and%20Media%20Coalitions.pdf>) Erişim Tarihi: 22.05.2023
- Assman, J. (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev. Ayşe Tekin), İkinci Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Augustinus, St. (2019). *İtirafılar*, (Çev. Çiğdem Dürüşken), İkinci Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akay Türker, F. (2018). *Avusturyalıların Gözünden “Büyük Türk Savaşı” (1683-1699)*, Tokat Gaziosman Paşa Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat.
- Armaoğlu, F. (1997). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, On İkinci Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aybet, G. (2018). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, Beşinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydos, S. S. (2010). *Anadolu’dan Geldik*, Birinci Baskı, Ankara: Kilit Yayınları.
- Ayönü, Y. (2021). *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atabek, Ü. (2007). “Söylem Çözümlemesi”, *Medya Metinlerini Çözümlemek İçinde* (151-163), (Der. Gülseren Şendur Atabek, Ümit Atabek), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ateş, A. (2011). “İstanbul’un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektublar ve Bunlara Gelen Cevaplar”, *Tarih Dergisi*, 4(7), 11-50. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9582/119572>
- Aziz, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Azzavi, A. (1940). “İbnül Hassül’ün Türkler Hakkındaki Bir Eseri” (Çev. Şerafettin Yaltkaya). *Belleten*, IV/(14-16), 253-266. <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/636/tur>, Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022.
- Balkış Babaoğlu, L. (1994). *16. ve 18. Yüzyıllarda Avusturya Sanatında Türkler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Balıbar, E. (2000). “Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji”. *Irk, Sınıf, Ulus, Belirsiz Kimlikler İçinde* (109-134), (Çev. Nazlı Ökten), İstanbul: Metis Yayınları.
- Balivet, M. (2009). “Türk Korkusu”, *Türklerin Gelenekleri, Göreneklere ve Hinlikleri Üzerine İnceleme İçinde* (144-155), (Çev. Lale Aslan Özcan), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

- Bauman, Z. (2016). *Modernite ve Holokaust*, (Çev. Süha Sertabiboğlu), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Barth, H. (2017). *Heinrich Barth Seyahatnamesi Trabzon'dan Üsküdar'a Yolculuk* (1858), (Çev. Türkis Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Baykan, A. (2019). "Türk-Avusturya Edebi ve Kültürel İlişkilerinin Kaynakları ve Tarihi Gelişim Süreci", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 355-378.
- Bergson, H. (2015). *Madde ve Bellek*, (Çev. Işık Ergüden), İkinci Baskı, Ankara: Dost Yayınevi.
- Bergson, H. (2018). *Yaratıcı Tekâmül*, (Çev. Mustafa Şekip Tunç), İkinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Berger, J. (2016). *Görme Biçimleri*, (Çev. Yurdanur Salman), Yirmi İkinci Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Beydilli, K. (2010). "Şark Meselesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 352-357. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sark-meselesi> Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022.
- Beydilli, K. (2009). "Schiltberger, Hans Johannes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36, 228. <https://islamansiklopedisi.org.tr/schiltberger-hans-johannes> Erişim Tarihi: 18.12.2023.
- Beydilli, K. (2009). "Sefâretnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36, 289-294. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sefaretname#2-osmanlilarda> Erişim Tarihi: 22 Ocak 2024.
- Beydilli, (2013). "Viyana", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 113-119. <https://islamansiklopedisi.org.tr/viyana> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*, Birinci Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*, (Çev. Cem Şişkolar), İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Bilge, U. (2018). *Aristoteles'de Bellek Kavrayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bloch, M. (2005). *Feodal Toplum*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Dördüncü Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bulut, Y. (2016). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Altıncı Baskı, Ankara: Küre Yayınları.
- Burke, P. (2020). *Tarih Yazıcılığında Yeni Bakış Açıları*, (Çev. Turgay Sivrikaya, Özge Özdemir, Umut Yener Kara, Kemal Özdil, Ozan Çömlekoğlu), İstanbul: Islak Yayınları.
- Burke, P. (1997). *Varieties of Cultural History*, Newyork: Cornell University Press Ithaca.
- Burke, P. (2008). *Kültür Tarihi*, (Çev. Mete Tunçay), İkinci Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Burnett, R. (2018). *İmgeler Nasıl Düşünür?*, (Çev. Güçsal Pular), Üçüncü Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Busbecq, Q. G. (2017). *Türk Mektupları*, (Çev. Derin Türkömer), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Bülbül, M. (2017). *İmgesel İletişim*, İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Büyük Türkçe Sözlük*, Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 15.09.2021.
- Braudel, F. (1992). *Tarih Üzerine Yazılar*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Yayınevi.

- Braudel, F. (2001). *Uygurliklarnn Grameri*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İkinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Braudel, F. (2017). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*, (Çev. Bilgen Sütçüoğlu), Üçüncü Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cansız, U., & Bolat, H. (2022). "Almanca Çocuk Kitaplarında Ulus–İrk Kalıp Yargıları: "Hatschi Bratschi's Luftballon" Örneğinde Türk İmgesi", *Alman Dili ve Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 106-130.
- Canveren, Ö. (2014). "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 42. S.151-163.
- Cervantes, M. (2001). *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*, (Çev. Roza Hakmen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2014). *Platon*, İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2017). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Corm, G. (2011). *Avrupa ve Batı Miti Bir Tarihin İnşası*, (Çev. Melike Işık Durmaz), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşan, L. (2005). "Alman Masallarında Türk İmajı", *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırma Dergisi*, 18, 261-275.
- Coşan, L. (2008). "Almanya'da Hristiyanlaştırılan Türk Savaş Esirleri ve Bunların Vaftiz Törenleri (16–18. Yüzyıllar)", *Türk Kültürünü İncelemeleri Dergisi*, (19), 43-60.
- Coşan, L. (2010). "Alman Dilinde "Türk" Sözcüğünün Kullanım Alanlarına Geçmişten Günümüze Bir Bakış", *Türk Kültürünü İncelemeleri Dergisi*, 22, 167-192.
- Coşan, L. (2012a). *16. Yüzyılda Almanların Türklerden Korunmak için Yazdığı Dular "Tanrım Bizi Türklerden Korum"*, İkinci Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Coşan, L. (2012b). *Kıyamet Alameti Türkler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Coşan, L., Theilig, S. (2018). *Esaretten Vaftize*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Cündioğlu, D. (1996). "Ernest Renan ve 'Reddiyeler' Bağlamında İslâm-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2, 1-94.
- Çakı, C. (2018). "Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman Propaganda Kartpostallarında Kullanılan Karikatürlerde Türklerin Sunumunun Göstergebilimsel Açıdan İncelenmesi", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (2), 73-94 .
- Çakır, M. (2012a). "Türklerin Alman Kültüründeki İmajı". *Türk Alman İşgücü Anlaşması'nın 50. Yılında Almanya Türkleri*, (Ed. Zehra Gülmüş), Anadolu Üniversitesi Yayınları, 27-52.
- Çakır, M. (2012b). "Almanca'da Türk İmgesinin Kullanımı Üzerine". *Proceedings Book of the International Symposium on Language and Communication (ISLC-2012)*. Held in İzmir University-İzmir, 10th-13th June 2012. pp. 2053-2062. (ISSN: 978-605-86867-0- 0).
- Çakır, M. (2015). "Avusturya Türk Toplumunun dinî ve Kültürel Kimlik Sorunsalı", *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, (5), 1-11.
- Çakır, M. (2016). "Avusturya Türk Toplumunun Güncel Sorunları", *(TİDSAD) Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (9), 21-36.

- Çelebi, K. (2018). *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr*, (Haz. İdris Bostan), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi, (21). <https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/T%C4%B0BKM/Tuhfet%C3%BCI%20Kibar%20fi%20Esfaril%20Bihar.pdf> Erişim Tarihi: 28 Kasım 2022.
- Çelik, C. “Toplumsal Hafızanın İnşasında İsimler”, *Sosyoloji Divanı*, 5 (10), 63-75.
- Çığ, Ü. (2010). *Haberin Anlatı Yapısı: Modern Haber Metinlerinde Bilginin Örgütlenişi ve İşlevi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Çılğın, S. (2019). *II. Urban'ın I. Haçlı Seferi Propagandası*, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Çırakman, A. (2002). “Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi”, *Doğu-Batı*. 1(20), 181-197.
- Çoban, B. (2009). “Medya, Resmi Tarih, Milliyetçilik”, *Medya, Milliyetçilik, Şiddet İçinde* (29-63), (Haz. Barış Çoban), İstanbul: Su Yayınları.
- Çoban, B. (2015). “Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi”, *Söylem ve İdeoloji İçinde* (199-233), (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınevi.
- Çolak, S., Aydar, M. (2020). “Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belleten*, 84, 1045-1096.
- Dağ, S. (2020). *Osmanlı Devleti'nde Deliler Ocağı*, Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Daldal, A., Karakaş, V.C. (2019). Macar Milli Kimliğinin Bir Parçası Olarak Osmanlı/Türk Karşısı Hafıza Mekânları, *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 84-106.
- Daş, M. (2006). *Bizans'ın Düşüşü*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Davidson, R. H. (1993). Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmajı, *Tarih ve Toplum*, (109), 34-38.
- Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*. (Ed. Mehmet Ali Kılıçbay, İkinci Baskı Ed. M. H. Naci Alkan), (Çev. Burcu Çıgman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya), İkinci Baskı, Ankara: İmge Yayınevi.
- Demiray, K. (2019). *Alman Seyyahların Gözüyle İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat* (1808-1918), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Demircioğlu, H. (1998). *Roma Tarihi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Demiryürek, M. (2021). “Türkiye ile Macaristan'ın Milli Sesleri: İstiklal Marşı ve Hımnus”, *100 Ülke 100 Marş İçinde* (483- 489). (Ed. Birol Emil, Zeki Taştan), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Deringil, S. (2014). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.
- Dernschwam, H. (1987). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Yaşar Önen), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2009). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, G. (2022). “Savaştan Uzlaşmaya: İnebahtı Deniz Savaşı Öncesi ve Sonrası İtalyan Yazınında Türkler (1570-1573)”, *Tarih Dergisi*, (76), 161-180.
- Doğan, N. (2017). “Avusturya'daki Türkiye Kökenli Göçmenlerin Ayrımcılık Algısı ve Entegrasyona Bakışları”, *Journal of International Social Research*, 10(53), 484-493.

- Durkheim, E. (1985). *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları* (Çev. Celal Bali Akal), İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları.
- Durmuş, İ. (2008). *İskitler (Sakalar)*, Ankara: Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Dursun, D. (1989). "Almanya Maddesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (2), 511.
- Eckhardt, S. (1982). "Efsanede Attila", *Attila ve Hunları İçinde* (123-187), (Ed. Guyula Nemeth), (Çev. Şerif Baştav), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Edy, J. A. (1999). "Journalistic Uses of Collective Memory", *Journal of Communication*, 49 (2), 71-85.
- Eliade, M. (2001) *Mitlerin Özellikleri*, (Çev. Sema Rıfat), İkinci Baskı, İstanbul: Om Yayınevi.
- Eliade, M. (2018). *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev. Ayşe Meral), İkinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eliade, M. (2017). *İmgeler ve Simgeler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eker S. (2017). "Batı'da Türk Karşıtlığının Tarihsel Temelleri Üzerine", *Today, 2nd Forum of Social Sciences "The Great Steppe": International Turkic Academy (TWESCO)*, 514-525.
- Ekinci, M. U. (2016). *Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyaloğu Raporu*, İstanbul: SETA Yayınları.
- Emecen, F. (2002). "Kosova Savaşları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26, 221-222. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kosova-savaslar> Erişim Tarihi: 18.09.2022.
- Emecen, F. (2022). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Sekizinci Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Er, S. K. (2018). *Tanrı'nın Sopası Türkler Marthin Luther Dönemi ve Öncesi Hristiyan Dünyasında Türk ve İslam Algısı*, İstanbul: Historia Kitabevi.
- Ercan, H. O. (2013). *Osmanlı-Habsburg Diplomasisi Rudolf Schmid'in Nihai Raporunun Türkçe'ye Çevirisi ve Otuz Yıl Savaşlarıyla İlişkisi (1629-1643)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ercan, H. O. (2020). "Rıdvan Ağa'dan Süleyman Bey'e (1634-1774): Osmanlı Elçilik Heyetlerinin Avusturya Devlet Arşivindeki İzleri", *Osmanlı Araştırmaları*, 56(56), 49-96.
- Ercan, O. (2023). "Macar Dış Politikasında Çeşitlendirme Arayışı: Macaristan'ın 'Doğu Açılımı' ve Türk Devletleri", *Trakya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, (2), 168-182.
- Erll, A. (2011). "Travelling Memory", *Parallax*, 17(4), 4-18.
- Erhat, A. (2021). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İkinci Basım, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Fallmerayer, J. P. (2002). *Doğu'dan Fragmanlar*, (Çev. Hüseyin Salihoğlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- Fairclough, N. (2015). "Söylemin Diyalektiği", *Söylem ve İdeoloji İçinde* (137-146). (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), (Çev. Nurcan Ateş). İstanbul: Su Yayınları.

- Freely, J. (2012). *At Üstünde Fırtına: Anadolu Selçukluları*, (Çev. Neşenur Domaniç), İstanbul: Doğan Kitap
- Fiske, J. (1987). *Television Culture*, Routledge, Newyork: Taylor & Francis Group.
- Fiske, J. (2017). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (Çev. Süleyman İrvan), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Freud, S. (1925). A Note upon the “Mystic Writing Pad” inside (227-232). *The Ego and Id and Other Works*, London: The Hogarth Press. https://www.sas.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Freud_WritingPad.pdf Erişim tarihi: 9.12.2021.
- Freud, S. (1914). “Remembering, Repeating And Working-Through (Further Recommendations On The Technique Of Psycho-Analysis II”, 147-156. <https://marcuse.faculty.history.ucsb.edu/classes/201/articles/1914FreudRemembering.pdf> Erişim Tarihi: 10.12.2021.
- Freud, S. (2018). *Kitle Psikolojisi*, (Çev. Kâmuran Şipal), Beşinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2021). *Psikanalize Giriş: I Yanılgılar ve Düşler Üzerine*, (Çev. Kâmuran Şipal), Beşinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Psikanalize Giriş: II Nevrozlar*, (Çev. Kâmuran Şipal), İkinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2020). *Uygarlığın Huzursuzluğu*, (Çev. A. Cem İdemen), Beşinci Baskı, İzmir: Cem Yayınları.
- Fulford, R. (2019). *Anlatının Gücü Kitle Kültürü Çağında Hikâyecilik*, (Çev. Ezgi Kardelen), Dördüncü Baskı, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Galati, F. A. (1992). *Türk Cihadı ve Alman Protestanlığı (1551-1555)*, (Yay. Haz. Neval Öke), İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.
- Geary, P.J. (2017). *Uluslar Miti ve Avrupa Kimliği*, (Çev. Çağdaş Sümer), İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Genel Kurmay Başkanlığı (1987). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Kosova Meydan Muharebesi (15 Haziran 1389)*, III. Cilt I. Kısım Eki. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Genette, G. (2020). *Anlatının Söylemi*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Meyer, Eve R. (2013). “Türk Modası ve On Sekizinci Yüzyıl Müziği”, *Tarih Dergisi*, (Çev. Elif Genç), (56), 147-165.
- Gerlach, S. (2017). *Türkiye Günlüğü I (1573-1576)*, (Çev. Türkis Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gerlach, S. (2019). *Türkiye Günlüğü II (1573-1576)*, (Çev. Türkis Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Girgin, A. (2002). *Haber Yazmak*, İstanbul: Der Yayınları.
- Goertz, K. (1998). “Transgenerational representations of the Holocaust: From memory to ‘post-memory’ ”, *World Literature Today*, 72(1), 33-38.
- Greenfield, L. (2017). *Milliyetçilik: Moderniteye Giden 5 Yol*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Golden, P.B. (2012). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev. Osman Karatay), Dokuzuncu Basım, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Güngör, B. (2005). *Almanların Türk Korkusu*, İstanbul: Tekin Yayınları.
- Güç, B. B. (2019). *Richard Knolles'in "The Generall Historie of the Turkes, from the first beginning of that nation of the rising of the Othoman familie: With all the Notable Expeditions of the Christian Princes Against Them" Adlı Eserinin*

- Türkçe Transkripsiyonu*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Güleç, M. Özkan, N. (2008). "Marius Bauer'in Mektupları", *Kebikeç Dergisi*, (25), 93-101. <https://kebikecdergi.org> Erişim Tarihi: 16.05.2022.
- Güleç, E. S. (2004). *Avrupa'da 18. ve 19. Yüzyılda Türk İmgesinin Kullanıldığı Dört Operanın Değerlendirilmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gündüz, Ş. (2016). "Din ve Şiddet Paradoksu", *Milel ve Nihal*, 13(2), 8-31.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürçan, F. (2016). London Gazette'de Kutsal İttifak Savaşları (1683-1697), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (34), 81-102.
- Gökçe, G., Gökçe, O. (2011). *Avrupa'da İslam ve Türk İmajı*, Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Göksu, T. (2006). "Almanya'ya Göçün 45. Yılı: 'Almancılık'tan Avrupalı Türklere'", *Türk Yurdu Dergisi*, 26(224), 85-93. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3986> Erişim Tarihi: 02 Nisan 2023.
- György, M. (2009). *Türkler: Türklerin Gelenekleri, Göreneklere ve Hinlikleri Üzerine İnceleme*, (Çev. Lale Aslan Özcan), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri*, (Çev. Büşra Uçar), Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*, (Çev. Banu Barış), Ankara: Heretik Yayınları.
- Hall, S. (1975). "Encoding and Decoding in The Television Discourse", In *CCCS selected working papers* ((386-398). Routledge.
- Hall, S. (1992). "The Question of Cultural Identity", *Modernity And its Futures* İçinde, The Open University.
- Hall, S. (1994). Kültür, Medya ve 'İdeolojik Etki'. *Medya, İktidar ve İdeoloji* İçinde (169-195). (Çev. Mehmet Küçük), Ark Yayınları.
- Hall, S. (1998). "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* İçinde (63-96). (Der: Anthony D. King), (Çev. Gülcan Seçkin-Ümit Hüsrev Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hall, S. (2017). *Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma*, (Çev. İdil Dündar), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Hall, S. (2002). İdeoloji ve İletişim Kuramı, *Medya Kültür ve Siyasetin* İçinde (79-99). (Der. Süleyman İrvan), Ankara: Alp Yayınları.
- Hammer, J. (2020). *Hammer Seyahatnamesi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Ankara: Timaş Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1977) *Felsefe Ansiklopedisi 3. cilt: Kavramlar, Akımlar*, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Hegel, G.W.F (2011). *Seçme Parçalar*, (Çev. Hüseyin Demirhan), Ankara: Onua Yayınları.
- Hegel, G.W.F. (2016a). *Tarihte Akıl*, (Çev. Onay Sözer), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hegel, G.W.F. (2016b). *Tarih Felsefesi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.
- Herder, J.G. (2020). *Tarih Felsefesi*, (Çev. S. Battal Arvasi), Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Heredotos, (2017). *Tarih*. (Çev. Muntekim Ökmen), On Üçüncü Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Herman, J. (2020). *Travma ve İyileşme*, (Çev. Tamer Tosun), Yedinci Baskı, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Hirsch, M. (2008). The Generation of Postmemory, *Poetics Today*, 29(1), 103-128.
- Hirsch, M. (2012). *The Generation of Postmemory: Writing And Visual Culture After The Holocaust*, New York: Columbia University Press.
- Hony, H.C., İz, F. (1993). *The Oxford Turkish Dictionary*. Third Edition. İstanbul: İnkılap Kitabevi ve Oxford University Press.
- Hosbawm, E. (2006). *Gelenegin İcadı*, (Der. Eric Hosbawm, Terence Ranger), (Çev. Mehmet Murat Şahin), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Huyssen, Andreas (2019). “Şimdiki Zamandaki Geçmişler: Medya, Siyaset, Amnezi’nden”, *Kolektif Hafıza İçinde* (323-331). (Haz. Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi, Daniel Levy), (Çev. Zehra Can, Ümit Keskin, Tarık Özbek) Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık Anıları Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*, (Çev. Kemal Atakay), Metis Yayınları: İstanbul.
- Gavrilović, D. (2003). Elements of Ethnic Identification of The Serbs, *Facta Universitatis-Philosophy, Sociology, Psychology and History*, (10), 717-730.
- Iggers, G. G. (2016). *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Altıncı Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İldem, A. E. (2000). *Fransız Gezgınlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- İlhan, M. E. (2018). *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- İnal, A. M. (1996). *Haberi Okumak*, İstanbul: Temuçin Yayınları.
- İnalcık, H. (2008). “Önsöz”, *Türk Korkusu İçinde* (9-21). İstanbul: Doğan Kitap.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalcık, H. (2014). *Osmanlılar ve Haçlılar*, (Çev. Eşref Bilge Özbilen), İstanbul: Alfa Yayınları.
- İnalcık, H. (2015). *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalcık, H. (2022). *Fatih Sultan Mehmed Han*, Yedinci Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, G. (2017). *Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l Mîlel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- İnandı, B. (2018). “Alman Halk Şiirinde Türkler 13-16. Yüzyıl”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 89-102.
- İnce Başaran, G. (2010a). *Toplumsal Hatırlama/Unutma Sürecinde Basın: Kolektif Siyasi Belleğimizdeki Cumhuriyet Tasavvuru*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- İstek, E. (2018). “16. ve 17. yy. Kilise Dua ve Vaazlarını İçeren Eserlerde Türk Algısı”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi, Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti*, 3, 323-342.
- İstek, E., & İstek, G. (2019). “Almanca Yazılmış Çocuk Kitaplarında Türk İmajı: ‘Hatschi Bratschis Luftballon’ Örneği”, *Current Research in Social Sciences*, 5(1), 61-82. <https://doi.org/10.30613/curesosc.490977>
- Jezernik, B. (2012). “Türk İmgesi”, *Hayallerdeki Türk İçinde* (7-25). (Çev. Ali Özdamar), (Ed. Božidar Jezernik), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Lamartine, A. (2008). *Osmanlı Tarihi*, (Çev. Serhat Bayram), İstanbul: Kapı Yayınları.

- Lanza, F. F. (2016). "Habsburg-Osmanlı Rekabeti Bağlamında 16. yüzyılda İspanya'da Türk İmaji", *Dünyada Türk İmgesi İçinde* (87-107). (Ed. Özlem Kumrular), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Le Goff, J. (2020). *Avrupa'nın Doğuşu*, (Çev. Timuçin Binder), İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kayapınar, L. (2007). "Pachymeres, Georgios", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, 139-140. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pachymeres-georgios> Erişim Tarihi: 17.01.2022.
- Ligeti, L. (1982). "Attila Hunlarının Menşei", *Attila ve Hunları İçinde* (9-24). (Çev. Şerif Baştaş), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Üniversitesi Yayınları.
- Lewis, B. (2017). *Avrupa ve İslam*, (Çev. Çağdaş Sümer), İkinci Baskı, Ankara: Akılçelen Kitapları.
- Lewis, B. (2020). *Hata Neredeydi? Doğu'nun 300 Yıldır Cevabını Aradığı Soru*, (Çev. M. Murtaza Özeren), İstanbul: Kronik Kitbaevi.
- Lewis, R. (2004). *Oryantalizmi Yeniden Düşünmek, Kadınlar, Seyahat ve Osmanlı Haremi*, (Çev. Beyhan Uygun-Aytemiz, Şeyda Başlı), İstanbul: Kapı Yayınları.
- Lubenau, R. (2016). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi I, Osmanlı Ülkesinde* (1573-1589), (Çev. Türkis Noyan), İkinci Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kaçar, T. (2002). "Eski Çağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'ta Hunlar", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, I, 83-95.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kalyoncu, N. (2005). "Alla Turca Stiline Genel Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 309-322. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/16682/173350>
- Karaarslan, F. (2014). *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya.
- Karal, E. Z. (1999). *Tanzimat-ı Hayriye Devri* (1839-1856), Cumhuriyet Gazetesi Yayını.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi VIII Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri* (1876-1907), Dördüncü Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kaptanoğlu, C. (2009). "Travma, Toplumsal Yas ve Bağışlama", *Birikim Dergisi*, (248), 32-36.
- Katz, E., Dayan, D. (1994). *Media Events: The Live Broadcasting of History*, Harvard University Press.
- Kearney, R. (2018). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar Ötekiliği Yorumlamak*, (Çev. Barış Özkul), İstanbul: Metis Yayınları.
- Keleş, N. (2010). *Nibelunglar Destanı Tarih, Kültür ve Edebiyat Analizi*, Erzurum: Bozkır Yayınevi.
- Keleş, N. (2003). "Türk Dili ve Kültürünün Alman Dili ve Kültürüne Etkileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10 (21), 33-51. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2860/38968>
- Keleş, N. (2016). "Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Almanlarda Türk İmgesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 113-142. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/pausbed/issue/34749/384302>
- Khonitates, N. (2020). *Historia*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kinnamos, I. (2020). *Ionnes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, (Çev. Işın Demirkent), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kışmır, G. (2019). "Almanya'da II. Dünya Savaşı Sonrası Yaşanan Bellek Patlamasına Tarihî Bakış", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (41), 49-62.
- Kontny, O. (2002). "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine", *Doğu Batı*, (20), 117-134.
- Kolçak, Ö. (2012). "Vasvar Anlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, 560-562. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vasvar-antlasmasi>
- Kretschmayr, H. (2018). *Viyana Kapısında Türkler*, (Çev. Lara Nişel), İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kritovulos. (2021). *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, (Çev. Ari Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kula, O. B. (1992). *Alman Kültüründe Türk İmgesi 1*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kula, O. B. (1993). *Alman Kültüründe Türk İmgesi 2*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kula, O. B. (2006). *Avrupa Kimliği ve Türkiye*, İstanbul: Buke Kitapları.
- Kula, O. B. (2011a). *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kula, O. B. (2011b). *Batı Edebiyatında Oryatalizm II*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kula, O.B. (2018). *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (2008). "Almanya'daki Üçüncü Kuşak Türk Gençlerinin Sorunlarının İncelenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (23), 7-14.
- Kumrular, Ö. (2007a). "Orta Avrupa'nın Kaderini Değiştiren Savaş: Mohaç Öncesi, Sonrası ve Kastilya'da Yankısı", *Belleten*, 71, 537-574.
- Kumrular, Ö. (2007b). "1571 İnebahtı Deniz Savaşı'nın Etkileri: Savaş Sonrasında Venedik'in İmajı", *Toplumsal Tarih*, (158), 46-52.
- Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni Türk Korkusu*, Sekizinci Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- Kumrular, Ö. (2012). "16. yüzyılda Akdeniz'de Türk İmgesinin Yaratılması: Antipropagandaya Karşı Özdönüşüm", *Hayallerdeki Türk İçinde* (39-60). (Ed. Bozidar Jezernik), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kumrular, Ö. (2016). "Köpekler ve Domuzlar Savaşı'nda Kanuni'nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmajı", *Dünyada Türk İmgesi İçerisinde* (109-127). (Ed. Özlem Kumrular), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kumrular, Ö. (2021). *İslam Korkusu Kökenleri ve Türklerin Rolü*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Kuran-Burçoğlu, N. (2010). "A Glimpse at Various Stages of the Evolution of the Image of the Turk in Europe: 15th to 21st Centuries", In *Historical Image of the Turk in Europe, 15th Century to the Present* (21-42). Gorgias Press.
- Kuran-Burçoğlu, N. (1999). "The Image of the Turk in Europe from 11th to 20th Century as Represented in Literary and Visual Sources", *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 7(1&2), 187-201.
- Kuran-Burçoğlu, N. (2003). "Türk-Alman Kültürel İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 11(1&2), 169-209.

- Kurtaran, U. (2014). “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Avusturya İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, 2014 (XVII), 393-419.
- Koçak, M. (2012). “Türkler Hakkında İrkçı Alman Fıkraları”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (11), 93-99.
- Kut, N. D. (2022). “Tasvirden Tahayyüle: Avrupa Resminde İnebahtı Muharebesi.” *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 76, 223-259.
- Kocadoru, Y. (1990). *Die Turken: Studien zu ihrem Bild und seiner Geschichte in Österreich*, Eskişehir: Birlik Ofset.
- Kocadoru, Y. (1997). “Avrupa ve Türk İmajı”, *İmaj Yazıları İçinde* (9-14). Konya.
- Koloğlu, O. (2019). *Mamma Li Turchi Anne Türkler*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Konrad, F. (2013). “ ‘Türk Tehlikesi’ Söyleminden Egzotizm ve Oryantalizme: İslamiyet Avrupa’nın Antitezi mi? (1453-1914)”, (Çev. Mustafa Çakır). *Türk Yurdu Dergisi*, (310), 253-270.
- Kontny, O. (2002). “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*. 20 (1), 121-136.
- Landsberg, A. (2018). “Prosthetic Memory: The Ethics And Politics of Memory in an Age of Mass Culture”. In *Memory and Popular Film* (144–161). Manchester University Press.
- Le Goff, J. (2020). *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı?*, (Çev. Ali Berktaş), Üçüncü Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lubenau, R. (2016). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde I (1587-1589)*, (Çev. Türkis Noyan), İkinci Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Lubenau, R. (2012). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde II (1587-1589)*, (Çev. Türkis Noyan), İkinci Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Marcellinus, A. (2020). *Roma Tarihi*, (Çev. Samet Özgüler), İkinci Baskı, İstanbul: Historia Yayınları.
- Marin, L. (2013). *İmgenin İktidarları*, (Çev. Muna Cedden), Ankara: Dost Yayınevi.
- Marx, K., Engels, F. (1976). *Alman İdeolojisi*, (Çev. Selahattin Hilav), Ankara: Sol Yayınevi.
- Meyer, E. R. (2012). “Türk Modası ve On Sekizinci Yüzyıl Müziği”, *Tarih Dergisi*, (69), 147-165.
- Mutman, M. (1996). “Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batı’ya Karşı İslam”, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark İçinde* (25-69), (Der. Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Melda Yeğenoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moltke, H. V. (2015). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mora, N. (2011). *Alman Kültüründe Düşman İmgesi*, Ankara: Nobel Kitabevi.
- Möhring, R. (2012). *Viyana’da Türk İzleri*, (Çev. Selçuk Ünlü), Konya: Palet Yayınevi.
- Necipoğlu, G. (1989). “Süleyman The Magnificent and The Representation of Power in The Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry”, *The Art Bulletin*, 71(3), 401-427.
file:///C:/Users/pc/Downloads/Suleyman_the_Magnificent_and_the_Represe.p
df Erişim Tarihi: 7 Ekim 2022.
- Nemeth, G. (1982). Attila ve Hunları, *Attila ve Hunları İçinde* (79-111). (Çev. Şerif Baştaş), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*, Birinci Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.

- Olick, J. K. (2014). "Reflections on The Underdeveloped Relations Between Journalism and Memory Studies", In *Journalism and Memory* (17-31), London: Palgrave Macmillan.
- Olick, K. J., Seroussi, V.V., Levy, D. (2020). *Kolektif Hafıza Kitabı*, (Çev. Zehra Can, Ümit Keskin, Tarık Özbek), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Onions, C. T. (1967). *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford Press.
- Ortaylı, İ. (1981). "İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, 2(2), 195-202.
- Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10975/131362>
- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: Kronik Kitap.
- Ökten, A. (2019). *David Hume'da Algı ve Dış Dünya Problemi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sivas.
- Öncü, A. S., Cevizliler, E. (2013). "Türkiye Cumhuriyeti İle Avusturya Cumhuriyeti Arasında 28 Ocak 1924 Tarihinde İmzalanan Dostluk Antlaşması, İkamet ve Ticaret Mukaveleleri", *Electronic Turkish Studies*, 8(5), 531-557.
- Öner, S. (2014). "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13 (1), 163-184.
- Özen, Y. (2019). Psikolojik Travmanın İnsanlık Kadar Eski Tarihi. *The Journal of Social Science*, 3(5), 362-375.
- Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji*, İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Özcan, A. "Deli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, 132-135. <https://islamansiklopedisi.org.tr/deli--asker> Erişim Tarihi: 20.11.2022.
- Özcan, A. (2020). "Osmanlı Devleti'nde Deliler İle Lehistan Askerleri Hussarlar'ın Giyim-Kuşamlarının İncelenmesi", *Antropoloji*, (39), 110-122.
- Özdemir, E. (2015). "Alman Basınında İnşa Edilen Türk Kadını İmajı: 'Speigel Online International' Örneği", *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4 (8), 83-113. <https://dergipark.org.tr/en/pub/isauicder/issue/31614/376166>
- Özsüer, E. (2018). *Türkokratia Avrupa'da Türk İmajı*, İstanbul: Kronik Kitap.
- Öztürk, A. O. (2015). *Alman Oryantalizmi*, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Öztürk, A. O. (1994). Almancada İki Deyim Alman Kültüründe Türk İmajı Araştırmalarına Bir Katkı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 61-71.
- Öztürk, R. (2007). *Grek ve Latin Kaynaklarına Göre İskit, Sarmat ve Avrupa Hunlarında Askerî Kültür (M.Ö. V.YY –M.S. VI. YY)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öztürk, C. (2022). *XIII. Yüzyıl Bizans Tarih Yazımında Türk İmajı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öztürk, N. (2004). "Organizmacı Görüş Açısından: Namık Kemal'in Hasta Adam Makalesi ve Tanzimat", *Bilge Yayın, Tanıtım, Tahlil, Eleştiri Dergisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 11(40), 42-49. <https://akmb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/02/Bilge-pdf.40.pdf> Erişim Tarihi: 15.12.2022.
- Papp, S. (2013). "Zitvatorok Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44, 472-472. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zitvatorok-antlasmasi> Erişim Tarihi: 27 Ekim 2023.
- Pachymeres, G. (2019). *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), Üçüncü Baskı, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Parla, J. (1985). *Efendilik, Şarkiyatçılık ve Kölelik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Platon, (2013). *Menon*, (Çev. Furkan Akderin), İkinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2015). *Mektuplar*, (Çev. Furkan Akderin), İkinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2015). *Phaidon*, (Çev. Furkan Akderin), İkinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2017). *Phaidros*, (Çev. Furkan Akderin), Birinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2018). *Theaitetos*, (Çev. Furkan Akderin), İkinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Priscus. (2020). *Fragmenta Et Excerpta-Attila ve Bizans Tarihi*, (Çev. Turhan Kaçar), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Poumarédé, G. (2010). *Haçlı Seferine Son Çağrı Yeni Çağ Avrupasında Osmanlı İmgesi*. (Çev. İsmet Birkan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Radford, B. (2004). *Medya Nasıl Yanıltıyor*, İstanbul: Güncel.
- Rancière, J. (2008). *Görüntülerin Yazgısı*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Versus Yayınları.
- Rasch, G. (2005). *19. Yüzyılın Sonlarında Avrupa'da Türkler*, (Çev. Hüseyin Salihoğlu), İkinci Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Redhouse Sözlüğü. (1993). On Üçüncü Baskı, İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Renan, E. (1946). *Nutuklar ve Konferanslar*, (Çev. Ziya İshan), Sakarya Basımevi.
- Renan, E. (2021). “İslam ve Bilim”, (Çev. Zehra Bilgin), https://www.academia.edu/50968316/%C4%B0SLAM_VE_B%C4%B0L%C4%B0M_ERNEST_RENAN
- Ricci, G. (2020). *Türk Saplantısı*, (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ricoeur, P. (2019). *Hafıza, Tarih, Unutuş*, (Çev. M. Emin Özcan), Üçüncü Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Runciman, S. (2019). *Haçlı Seferleri Tarihi I*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ruppert, F. (2014). *Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları*, (Çev. Fatma Zengin), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sağlam, E. (2017). “Avusturya'daki Türk Göçmenlerin Entegrasyon Algıları”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 140-169.
- Sağlam, E. (2020). “Ayrımcılık Konusunda Nitel Bir Araştırma: Viyana'daki Türk Göçmenler”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(59), 268-295.
- Sarıkaya, B. F. (2023). “Alman Basınında Türklerin Ötekileştirilmesi: Bild Gazetesi Örneği”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 30-42. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sobild/issue/75878/1251661>
- Schimmel, A. (1955). “*Dinler Tarihine Giriş*”, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Schick, İ. C. (2001). *Batının Cinsel Kıyısı Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsalılık*, (Çev. Savaş Kılıç, Gamze Sarı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Schiltberger, J. (1995). *Türkler ve Tatarlar Arasında*, (Çev. Turgut Akpınar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schnapp, J. (2009). “Önsöz” *Türkler: Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine Bir İnceleme* İçinde (9-19). (Çev. Lale Aslan Özcan). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Schudson, M. (1992). *Watergate in American Memory: How We Remember, Forget, And Reconstruct The Past*, Basic Books.
- Schudson, M. (2007) “Bellek: Öncesiz, Sonrasız”, *Cogito*, (50), 179- 199.

- Schudson, M. (2014). "Journalism as a Vehicle of Non-Commemorative Cultural Memory", in *Journalism and Memory* (85-96). London: Palgrave Macmillan.
- Schweigger, S. (2020). *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, (Çev. Türkis Noyan), Üçüncü Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Siedel, F. (2017). *Sultanın Zindanında Osmanlı İmparatorluğuna Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-196)*, (Çev. Türkis Noyan), İkinci Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sennet, R. (2017). "Hafızayı Rahatsız Etmek", (Çev. Mustafa Derviş Dereli), *Sosyoloji Divanı*, (10), 9-24.
- Sevim, A. (1988). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sevim, A., Yücel, Y. (1991). *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevin, N.A. (2006). *Gravürlerde Yaşayan Osmanlı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, (Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir), Ankara: Dost Kitabevi.
- Smith, A. D. (2016). *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Sekizinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Ankara: Birleşik Dağıtım.
- Sontag, S. (2004). *Başkasının Acısına Bakmak*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Soucek, S. (1974). "İnebahtı Savaşı Hakkında Bazı Mülahazalar", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (4-5), 35-48.
- Soykut, M. (2001). *Image of the "Turk" in Italy : A History of the "Other" in Early Modern Europe;1453-1683*. Klaus Schwarz Verlag, Berlin: Schwarz.
- Soytürk, M. (2012). "Türkiye'den Avusturya'ya İşgücü Göçü". *Turkish Studies*, 7(3), 2313-2328.
- Spohn, M. (1996). *Her Şey Türk İşi Almanların Türkler Hakkında 500 Yıllık Önyargıları*, (Çev. Leyla Serdaroğlu), İstanbul: Ankara.
- Solnon, J. F. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sözen, E.(2017). *Söylem*, İstanbul: Profil Kitap.
- Şenlen, S. (2005). "Hristiyan Tarihçiliğinin bir Yansıması olarak Richard Knolles'un The Generall Historie of the Turkes Adlı Eseri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 18 (18), 379-393
- Şimşek, S. (2023). "Birinci Dünya Savaşı Alman kartpostallarında Osmanlı/Türk İmgesi", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 877-889.
- Şiray, M. (2020). Jacques Ranciere'in İmge Felsefesi: Estetik İmgenin Diyalektiği, *Cogito*, (97), 81-97.
- Şirin, İ. (2009). *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus Kitabevi.
- Tanburoğlu, Ö. (2016). *Resim, Söz ve Yazı*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Tanyu, H. (1981). "Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 151-162.
- Tavukçuoğlu, M. (1994). "Avusturya İslam Diyanet Teşkilatı, Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(5), 231-259.
- Temizkan, V. (2016). "Platon'un Phaidon Diyalogunda Anamnesis Kuramı", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 217-230.

- Teply, K., & Baykal, B. S. (1969). “Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (12), 247-263.
- Teply, K. (2003). *Türk Sefirler Viyana'da (1488-1792)*, (Çev. Selçuk Ünlü), Radar Tanıtım.
- Teply, K. (2020). “Türk Sefirleri Viyana'da”, *Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresia'nın Türk Evlatlığı İçinde (48-73)*, (Çev. Selçuk Ünlü), Konya: Palet Yayınları.
- Tietze, A. (2018). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lûgati*, Ankara: TÜBA Yayınları.
- Tokgöz, O. (2000). *Temel Gazetecilik*, Dördüncü Baskı, Ankara: İmge Yayınları.
- Toledo, P. (1995). “İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz'de Yapılan Son Deniz Savaşı”, (Çev. Özlem Şakiroğlu), *Erdem*, 6(18), 861-876.
- Tuchman, G. (1978). *Making News: A Study in the Construction of Reality*. The Free Press.
- Tunç, M. Ş. (2018). “Önsöz”, *Yaratıcı Tekâmül İçinde*, İkinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turan, O. (2003). *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkûresi*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Turan, K. (1997). *Almanya'da Türk Olmak*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Turhan, Ş. (2012). *Avusturya'da Yaşayan Türklerin Avusturya Eğitim-Öğretim Sistemindeki Yeri*, Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Uğurlu, M. (2010). *Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Efsanesinin Yeri ve Önemi*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Uğurlu, M. (2011). “Kosova Efsanesi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 241-252.
- Ulağlı, S. (2018). *Öteki'nin Bilimine Giriş İmgebilim*, İstanbul: Motto Yayınları.
- Ulağlı, S. (2002). Edebiyata Farklı Bakış: İmgebilim. I. *Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu Kitabı*, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1995). *Osmanlı Tarihi IV. Cilt 1. Kısım. Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Beşinci Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2003a). *Osmanlı Tarihi III. Cilt 2. Kısım. XVI. yüzyıl Ortalarından XVII. yüzyıl Sonuna Kadar*, Altıncı Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2003b). *Osmanlı Tarihi IV, Cilt 2. Kısım. XVIII. Yüzyıl*, Beşinci Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünlü, M. (2010). “Sırpların I. Kosova Zaferi'nin 500. Yıldönümünü Kutlama Girişimleri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 28(28), 107-118.
- Ünlü, S. (1988). *19. Yüzyıl Alman Edebiyatında Türkiye ve Türkler*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Üstün, A. (2013). *Geç Roma Tarih Yazımında Hunlar- Batı Avrasya'da Erken Türk Varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Üstün, A. (2007). *Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De origine actibusque getarum*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

- Vaczy, P. (1982). "Hunlar Avrupa'da", *Attila ve Hunları İçinde* (51-55), (Çev. Şerif Baştav), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Üniversitesi Yayınları.
- Van Dijk T. A. (1988). *News as Discourse*, New jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Van Dijk, T. A. (1993). "Principles of Critical Discourse Analysis", *Discourse & Society*, 4(2), 249-283.
- Van Dijk, T. A. (1994). "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", *Medya, İktidar ve İdeoloji İçinde* (271-312). (Der. ve Çev. Mehmet Küçük), Ark Yayınevi.
- Van Dijk, T. A. (2015). "Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım", *Söylem ve İdeoloji İçinde* (15-100), (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), (Çev. Nurcan Ateş). İstanbul: Su Yayınları.
- Van Dijk, T. A. (2019). *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*, (Çev. Ayşe Demir), Ankara: Hece yayınları.
- Vocelka, K. (1977). Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dâhili Etkileri, *Tarih Dergisi*, (31), 5-28.
- Volkan, V. D. (1993). *Politik Psikoloji*, (Çev. Birsen Ceyhun, Abdulkadir Çevik), Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Volkan, V. D. (1999). *Etnik Gururdan Etnik Teröre*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Volkan, V. D. (2009). *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. Medine Banu Büyükkal). İkinci Basım. İstanbul: Everest Yayınları.
- Volkan, V. D. (2015). "Seçilmiş Travma, Yetkinin Politik İdeolojisi ve Şiddet". https://www.academia.edu/17928522/Secilmis_Travma Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021.
- Voltaire. (2008). *Türkler, Müslümanlar, Ötekiler*, (Der. Cengiz Orhan), İstanbul: İğüs Yayınları.
- Yates, A. F. (2019). *Hafıza Sanatı*, (Çev. Ayşe Deniz Temiz), İstanbul: Metis Yayınları.
- Yeğenoğlu, M. (1996). "Peçeli Fanteziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark", *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark İçinde* (107-159). (Der. Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeniçeri, Ö. (2017). *Türk Kimliği ve Travma*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- Yerasimos, S. (2006). *Türkler Doğu ve Batı, İslam ve Laiklik*, (Çev. Temel Keşoğlu), Ankara: Doruk Yayınları.
- Yıldız, Y. (2013). *Osmanlı-Habsburg İlişkileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldız, M. (2017). "Yeni İslam Yasası ve Toplumsal Katılımcılık Perspektifinden Avusturya İslam Toplumu", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 7(13), 259-276.
- Yıldırım, M. (2008). "Tarihten Günümüze Münih'teki Türkler ve Bazı Türk Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 489-506. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61795/924279>
- Yılmaz, G. (2014). "Osmanlı Yönetiminin Oryantalist İnşası", *Studies of The Ottoman Domain* (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları), 4(7), 54-81.
- Yinanç, M. H. (1944). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yücel, Y. Sevim, A. (1991). *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Zara, A. (2018). “Kolektif Travma Döngüsü: Kolektif Travmalarda Uzlaşma, Bağışlama ve Onarıcı Adaletin İyileştirici Rolü”, *Klinik Psikiyatri*, (21), 301-311.
- Zelizer, B., Tenenboim-Weinblatt K. (2014). “Journalism’s and Memory Work”, In *Journalism and Memory* (1-14). London: Palgrave Macmillan.
- Zelizer, B. (2011). “Cannibalizing Memory in the Global Flow of News”, In *On Media Memory* (27-36). London: Palgrave Macmillan.
- Zelizer, B. (2014). “Memory as Foreground, Journalism as Background”, In *Journalism and Memory* (32-49), London: Palgrave Macmillan.
- Zelizer, B. (2019). Hafızanın Gazetecilik Üzerindeki Etkinliği, Gazeteciliğin Hafıza Üzerindeki Etkinliğini Niçin Yansıtmıyor?, *Kolektif Hafıza İçinde* (303-307). (Haz. Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi, Daniel Levy), (Çev. Zehra Can, Ümit Keskin, Tarık Özbek) Dipnot Yayınevi, Ankara.
- Zandberg, E., Meyers, O., & Neiger, M. (2012). “Past continuous: Newsworthiness and the Shaping of Collective Memory”, *Critical Studies in Media Communication*, 29(1), 65-79.
- Wallraf, G. (1986). *En Alttakiler*, (Çev. Osman Okkan), Milliyet Yayınları.
- Williams, H. (2015). *18. yüzyılda Avrupa’da Türk Modası Turquerie*, (Çev. Nurettin El Hüseyini), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wilson, B. (2003). “Reflecting on The Turk in Late Sixteenth-Century Venetian Portrait Books”, *Word&Image*, 19(1-2), 38-58.
- Wodak, R., De Cillia, R., Reisigl, M., & Liebhart, K. (2009). *The Discursive Construction of National Identity*, (Çev. Angelika Hirsch, Richard Mitten ve J. W. Unger), İkinci Baskı, Edinburgh University Press.

RAPORLAR

- Avusturya ve İsviçre’de Hak ve Özgürlükler Raporu 2021 (2022). Sakarya Üniversitesi Diaspora Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (DİAM). https://diam.sakarya.edu.tr/sites/diam.sakarya.edu.tr/file/Avusturya_ve_Isvicre_de_Hak_ve_Ozgurlukler_Raporu_2021.pdf
- Avrupa İslamofobi Raporu. (2019). SETA. https://seta.org/en/assets/uploads/2020/06/EIR_2019.pdf Erişim Tarihi: 10 Ocak 2023.
- Daniel Kitabı, https://ebible.org/pdf/turev/turev_DAN.pdf Erişim Tarihi: 28 Ocak 2023
- İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İFESAM) Avusturya’da Göç Azınlıklar ve Siyaset: 2014 Raporu. https://iktisat.istanbul.edu.tr/tr/duyuru/ifesam-avusturyada-goc-azinliklar-ve-siyaset-2014-raporu-https://www.researchgate.net/publication/335827227_Avusturyada_Goc_Azinliklar_ve_Siyaset_2014_Raporu
- Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları Raporu 2020 (2021). Yurt Dışı Akraba Tolulukları Başkanlığı. <https://nesam.ytb.gov.tr/crimereport/13> Erişim Tarihi: 3 Kasım 2023.
- Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları Raporu 2021 (2022). Yurt Dışı Akraba Tolulukları Başkanlığı. <https://nesam.ytb.gov.tr/crimereport/13> Erişim Tarihi: 08 Ocak 2023.
- Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları Raporu 2022 (2023). Yurt Dışı Akraba Tolulukları Başkanlığı. <https://nesam.ytb.gov.tr/crimereport/13>

İNTERNET KAYNAKLARI

- Carte des états désunis d'Europe. 1864. National Library of Sweden, KoB FantasiKartor <https://data.kb.se/dark-17661548> Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022
- General Research Division, The New York Public Library. (1910). *Soldier, "Schellenbaum" and Esternach coat of arms* Retrieved from <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47d9-8cb5-a3d9-e040-e00a18064a99>
- Prang & Co & Hadol, P. (ca. 1870) *Latest war map of Europe: as seen through French eyes // prepared by Hadol, in Paris.* , ca. 1870. Boston: L. Prang & Co., 1870. [Photograph] Retrieved from the Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2003663898/>.
- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/338723> Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.
- https://library.artstor.org/asset/SS36044_36044_23459426 Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022
- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/338723> Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/deli--asker> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022
- <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/S%C3%96YLEV-ORJ%C4%B0NAL.pdf> Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2022
- <https://archive.org/details/dli.ministry.02270/page/n1/mode/2up>. Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2022
- <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-yeni-zelandada-camide-katliam-yapan-teroristin-kullandigi-silahin-sifreleri-41150983/1> Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/yeni-zelandadaki-katliamci-saldiridan-once-manifesto-yayinlamis-katliamci-brenton-tarrant-kimdir,6MqwCka3s0mQGtETMt636w> Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- <https://www.landesmuseum.de/en/museum/museum-in-the-palace/permanent-exhibitions/karlsruher-tuerkenbeute> Erişim Tarihi: 13 Şubat 2024.
- https://library.artstor.org/asset/SS36044_36044_23459426 Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Latest_War_Map_of_Europe_1870.jpg Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022
- <https://www.loc.gov/resource/pga.07897/>
- https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=857 Erişim Tarihi: 13 Kasım 2023
- <https://nesam.blob.core.windows.net/nefretsuculari/PageModule/a3eb8347-64ac-41cb-a0ca-33618af35577.pdf> Erişim Tarihi: 08 Ocak 2023.
- https://setav.org/en/assets/uploads/2020/06/EIR_2019.pdf Erişim Tarihi: 10 Ocak 2023.
- https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2022/03/PD22_N011_12.html Erişim Tarihi: 9 Ocak 2022.
- https://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya_-siyasi-iliskileri.tr.mfa Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023
- https://ebible.org/pdf/turev/turev_DAN.pdf Erişim Tarihi: 28 Ocak 2023
- <https://beluka.de/woerterbuch/deutschtuerkisch/t%C3%BCrken> Erişim Tarihi: 29 Mart 2023

<https://www.mfa.gov.tr/> Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023
<https://tr.euronews.com/2022/04/15/avrupa-birligi-nde-ne-kadar-turk-vatandas-var>.
Erişim Tarihi: 3 Kasım 2023
<https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/img/Kampagnen/Wien/Willkommen-in-Oesterreich-TR.pdf> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2023
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avusturyada-islam-yasasi-onaylandi/67436> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2023.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-karsitligi-bu-kez-avusturyada-secim-malzemesi/622545> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.
<https://tr.euronews.com/2020/09/05/avusturya-basbakan-sebastian-kurz-erdogan-avrupa-daki-turkleri-kendi-amaclar-icin-kullan-y> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/avusturyali-siyasetciden-turklere-kusi-haberitah-cagri-40437738> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.
<https://www.haberturk.com/dunya/haber/146873-camiye-hayir>. Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.
<https://www.oeaw.ac.at/tuerkengedaechtnis/denkmaeler/ort/lenaugasse-tuerkenkopf> Erişim Tarihi: 10 Aralık 2023
<https://www.oeaw.ac.at/tuerkengedaechtnis/denkmaeler/ort/klosterneuburg-tuerkenkreuze-am-haschberg> Erişim Tarihi: 10 Aralık 2023.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Guldenmund_Die_gefangen_klagen.jpg Erişim Tarihi: 3 Aralık 2023
<https://www.oeaw.ac.at/en/tuerkengedaechtnis/feiern> Erişim Tarihi: 26 Ekim 2023
<https://islamansiklopedisi.org.tr/viyana> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023
(<https://www.habsburger.net/de/kapitel/maria-theresia-im-kleid-der-osmanen> Erişim Tarihi: 6 Aralık 2023
<https://www.rijksmuseum.nl/en/my/collections/1621437--guillermo-palma-calderon/siege-of-vienna-1683/objecten#/RP-P-1904-306,0> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023.
<https://www.habsburger.net/de/kapitel/tuerkenkopfstechen-am-hof> Erişim Tarihi: 6 Aralık 2023
<https://www.schloss-rastatt.de/erlebnis-schloss-garten/ausstellungen/tuerkenbeute> Erişim Tarihi: 13 şubat 2024
<https://en.langenscheidt.com/german-english/schellenbaum> Erişim Tarihi: 13 şubat 2024
<https://www.schloss-rastatt.de/erlebnis-schloss-garten/ausstellungen/tuerkenbeute> Erişim Tarihi: 13 şubat 2024).
https://en.wikipedia.org/wiki/Wolfgang_von_Kempelen Erişim Tarihi: 9 Şubat 2024
<https://taz.de/tazgazetenin-vedas/15703954/> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
<https://www.frankfurterallgemeine.de/unser-selbstverstaendnis> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
<https://www.eurotopics.net/tr/148548/frankfurter-allgemeine-zeitung#> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
<https://www.frankfurterallgemeine.de/die-faz> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
<https://www.frankfurterallgemeine.de/unser-selbstverstaendnis> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023
https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023

<https://www.frankfurterallgemeine.de/die-faz> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023

<https://www.frankfurterallgemeine.de/unser-selbstverstaendnis> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurter_Allgemeine_Zeitung Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023

<https://www.faz.net/aktuell/politik/20-prozent-der-tuerken-fuer-gewalt-im-namen-des-islam-13406209.html> Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2023.

<https://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1779-turkiyenin-nabzi-ocak-2015-site.pdf> Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2023

<https://tr.euronews.com/2022/10/20/charlie-hebdo-saldirisinin-turk-kokenli-sanigi-ali-riza-polata-omur-boyu-> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2024

<https://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1779-turkiyenin-nabzi-ocak-2015-site.pdf> Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2023

<https://taz.de/!5252536/> Erişim Tarihi: 1 Haziran 2023.

<https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/yillik-rapor286.pdf> Erişim Tarihi 03 Haziran 2023

<https://taz.de/Amtsverzicht-Ministerpraesident-Davutolu/!5298862/> Erişim Tarihi: 6 Haziran 2023

<https://taz.de/Kommentar-Amtsverzicht-Davutolu/!5298792/> Erişim Tarihi: 6 Haziran 2023

<https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/erdogan-bekommt-mit-verfassungsaenderung-mehr-macht-14924721.html> Erişim Tarihi: 15 Haziran 2023

<https://tr.langenscheidt.com/almanca-turkce/kollaps> Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2023

https://fazarchiv.faz.net/faz-portal/document?uid=FAZ__FD2201810105535958 Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Paks_Nuclear_Power_Plant Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023

<https://taz.de/Die-Wahrheit/!5502696/> Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2023.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/08/130802_kohl_turkler

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kohl-o-sozlerinin-arkasinda-437648> Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2023.

<https://www.faz.net/aktuell/karriere-hochschule/putin-und-erdogan-im-historischen-vergleich-16241673.html> Erişim Tarihi: 5 Eylül 2023

<https://taz.de/Jan-Zier/!a192/> Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023

<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/merkel-und-erdogan-lieblingsfrau-am-hofe-13874307.html> Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023

<https://taz.de/Kommentar-Wahlen-in-der-Tuerkei/!5203011/> Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023.

https://fazarchiv.faz.net/faz-portal/document?uid=FAZ__FD1201608024914487 Erişim Tarihi: 25 Eylül 2023

<https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/tuerkei-und-oesterreich-wie-vor-333-jahren-14402462.html> Erişim Tarihi: 27 Eylül 2023

<https://taz.de/First-Lady-der-Tuerkei/!5282677/>. Erişim Tarihi: 9 Ekim 2023.
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40089/emine-erdogan-tarihimize-iz-birakan-valide-sultanlar-programina-katildi> ve
<https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/emine-erdogan-harem-bir-okuldur-1129124/> Erişim Tarihi: 9 Ekim 2023
<https://www.faz.net/redaktion/christian-geinitz-11104559.html> Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2023
<https://taz.de/Kommentar-Rhetorik-in-der-Tuerkei/!5388156/> Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023
<https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/wahl-in-der-tuerkei-wankt-der-sultan-15636494.html> Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023
<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 2 Eylül 2023
<https://taz.de/Kommentar-Eroberung-Afrins/!5489443/> Erişim Tarihi: 23 Ekim 2023
<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 25 Ekim 2023
<https://gazete.taz.de/article/index.html%3Farticle=!5564110.html> Erişim Tarihi: 28 Ekim 2023
<https://de.statista.com/themen/3515/zeitungen-in-oesterreich/#editorsPicks> Erişim: 29 Şubat 2024
<https://de.statista.com/themen/3515/zeitungen-in-oesterreich/#editorsPicks> Erişim: 29 Şubat 2024
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/307036/umfrage/nettoreichweiten-der-tageszeitungen-in-oesterreich-nach-zeitungen/> Erişim: 29 Şubat 2024
<https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/kultur/buecher-und-presse> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://de.statista.com/themen/3515/zeitungen-in-oesterreich/#topicOverview> Erişim: 29 Şubat 2024
https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_%C3%B6sterreichischer_Zeitungen_und_Zeitschriften#Onlinezeitungen Erişim: 29 Şubat 2024
<http://www.derstandard.at> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://www.eurotopics.net/tr/148488/der-standard> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://about.derstandard.at/unternehmen/standard-medien-ag/> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://www.eurotopics.net/tr/148488/der-standard#> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://about.derstandard.at/redaktion/gebildet-jung-urban-und-mobil-unsere-leser-und-user-von-print-und-online/> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://about.derstandard.at/redaktion/leitlinien-zur-sicherung-der-journalistischen-unabhaengigkeit-bei-der-standard/> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://www.eurotopics.net/tr/148502/die-presse> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://www.diepresse.com/767364/offenlegung-fuer-die-presse> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024
<https://www.derstandard.at/story/2000021727988/tuerkei-empoert-ueber-barbarischen-westen> Erişim Tarihi: 6 Mart 2024.
<https://www.tccb.gov.tr/mulakatlar/1709/34284/cnn-internationalin-cumhurbaskani-erdogan-ile-mulakati> Erişim Tarihi: 1 Mart 2024
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-davutoglundan-aylan-aciklamasi-29981099> Erişim Tarihi: 1 Mart 2024
<https://www.diepresse.com/4715782/tuerkei-droht-wien-mit-sanktionen> Erişim Tarihi: 1 Mart 2024

<https://www.derstandard.at/story/2000035789360/der-sultanerdogan-kommt-nach-zagreb> Erişim Tarihi: 10 Mart 2024

<https://www.diepresse.com/4908660/das-leere-tuerkische-versprechen> Erişim Tarihi: 15 Mart 2024.

<https://www.derstandard.at/story/2000060919598/turkstream-steht-vor-den-toren-wiens> Erişim Tarihi: 25 Mart 2024.

<https://www.diepresse.com/5191575/tuerken-sind-die-sorgenkinder-am-arbeitsmarkt> Erişim Tarihi: 31 Mart 2024

https://www.wifo.ac.at/en/about_us/mission_and_strategy Erişim Tarihi: 1 Nisan 2024

<https://www.wifo.ac.at/jart/prj3/wifo/main.jart?rel=de&content-id=1487278189573&j-cc-node=news&j-cc-id=1490299728313> Erişim tarihi: 2 Nisan 2024.

<https://www.derstandard.at/story/2000081199654/regierung-will-sieben-moscheen-schliessen-etliche-imame-ausweisen> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2024

<https://www.derstandard.at/story/2000081199654/regierung-will-sieben-moscheen-schliessen-etliche-imame-ausweisen> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2024

<https://www.derstandard.at/story/2000081199654/regierung-will-sieben-moscheen-schliessen-etliche-imame-ausweisen> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2024.

<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/312152/umfrage/anzahl-der-muslime-in-oesterreich/> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2021.

<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/304874/umfrage/mitglieder-in-religionsgemeinschaften-in-oesterreich/> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avusturya-da-muslumanlara-yonelik-saldirilarda-onemli-artis/781122> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2021.

<https://tr.euronews.com/2020/11/06/fransa-n-n-ard-ndan-almanya-da-da-ulkucu-hareketi-yasaklama-girisimi> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2024.

<https://www.haber7.com/dunya/haber/2782593-merkelden-dikkat-ceken-imam-aciklamasi>. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiyeden-almanyaya-din-gorevlisi-gonderme-uygulamasi-sona-eriyor-821130.html> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-ayrilikli-yasa-tasarisi-ulusal-mecliste-onaylandi/2147324> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-bir-camiyi-daha-kapatiyor/2697264> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

<https://t24.com.tr/haber/belcika-da-diyamet-e-bagli-tum-camilerin-ruhsat-iptali-istendi,1149139> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024.

<https://www.diepresse.com/5515024/der-tuerkische-gefangenenbasar> Erişim Tarihi: 9 Nisan 2024.

<https://www.derstandard.at/story/2000110109834/rassismusvorwurfe-gegen-wiener-kaffeehaus-wegen-kinderbuch> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0tvbNavuZt929PRxTGpHQmissYrmK7bTBkV53VqJUzWppHp4mo9PMpvCdj7HMWoWPl&id=100011544369093&ref=embed_post Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024

<https://www.derstandard.at/story/1285199232845/gruene-bringen-anzeige-gegen-fpoe-comic-ein> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024

<https://www.derstandard.at/story/2000086971584/rechtsextremes-gedenken-am-kahlenberg-und-gegendemo> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024

<https://www.derstandard.at/story/3375308/morgenlaender-im-kopf> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024

<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/hans-magnus-enzensberger-mein-lieblingsbuch-hatschi-bratschi-1177899.html> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024

<https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/fpo-nun-tek-kozu-turkler-1206839> Erişim Tarihi: 21 Nisan 2024

<https://tr.euronews.com/2018/07/06/avusturya-erdogan-a-oy-verenler-turkiye-yedonsun-cagrisini-yineledi>

<https://www.diepresse.com/5587801/studie-arabische-und-tuerkische-migranten-sind-judenfeindlicher> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

Mart 2018 tarihli araştırma sonucu için bkz. https://www.antisemitismus2018.at/wp-content/uploads/Antisemitismus-in-%C3%96sterreich-2018_Ergebnisanalyse-im-%C3%9Cberblick.pdf Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

<https://www.antisemitismus2018.at/> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/nazi-territorial-aggression-the-anschluss> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

<https://www.auschwitz.at/austria-post-1945#:~:text=In%20two%20highly%20acclaimed%20speeches,by%20Austrians%20for%20Nazi%20crimes.> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

<https://www.spiegel.de/politik/wir-oesterreicher-waehlen-wen-wir-wollen-a-d5d59f6f-0002-0001-0000-000013517709?context=issue> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

<https://www.iwm.at/publication/iwmpost-article/austria-and-israel-on-memory-and-international-relations> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kurt_Waldheim Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024

https://en.wikipedia.org/wiki/Austria_victim_theory , <https://www.auschwitz.at/> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024

<https://www.jpost.com/international/analysis-bye-bye-austrian-israeli-relations> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024

https://en.wikipedia.org/wiki/Austria_victim_theory , <https://www.auschwitz.at/> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024

<https://www.jpost.com/international/analysis-bye-bye-austrian-israeli-relations> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024

<https://www.diepresse.com/5588396/antisemitismus-harter-kern-von-zehn-prozent> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

<https://www.diepresse.com/5601059/antisemitismus-unter-tuerken-eine-moralische-bankrotterklaerung> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

<https://www.jpost.com/diaspora/antisemitism/austrian-kurz-we-cant-undo-history-but-we-can-do-justice-to-our-history-572444> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024

<https://www.derstandard.at/story/2000013460209/die-majestaetsbeleidigung> Erişim Tarihi: 1 Mart 2023

<https://www.diepresse.com/4839158/europas-verlogener-umgang-mit-der-tuerkei> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024

<https://europakompakt.medienakademie.or.at/wolfgang-boehm/> Erişim Tarihi: 01 Mart 2024

<https://www.derstandard.at/story/2000032769954/lebensschule-harem> Erişim Tarihi: 15 Mart 2024

<https://www.diepresse.com/5082378/in-alter-feindschaft-sueleymans-tod-spaltet-bis-heute> Erişim Tarihi: 18 Mart 2024

<https://budapestsummit.mcc.hu/en/node/181> Erişim Tarihi: 20 Mart 2024
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/avusturya-yasalari-sertlestiriyor-40431783> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2024
edilmiştir <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/avusturyada-bir-ilk-mahkeme-yoluyla-vatandasligi-iptal-oldu-40989927> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2024
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46597315> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2024
<https://www.diepresse.com/5185913/der-vater-der-tuerken-will-also-mehr-kinder> Erişim Tarihi: 20 Mart 2024
<https://www.derstandard.at/story/2000081326821/tuerkei-und-moscheenschliessung-erdogans-kreuzzug> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2024
<https://m.haberturk.com/istanbul-haberleri-amp/15634899-dogu-ve-guneydogu-sivil-irade-platformu-iftari> Erişim Tarihi: 12 Nisan 2024
<https://www.haberturk.com/istanbul-haberleri/15643651-esenlerde-100-bini-askin-kisi-dua-icin-bulustu> Erişim Tarihi: 12 Nisan 2024
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avusturyada-islam-yasa-tasarisi-kabul-edildi/75480> Erişim Tarihi: 11 Nisan 2024
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44410584> Erişim Tarihi: 12 Nisan 2024
<https://www.diepresse.com/5360397/kneissls-diplomatische-charmeoffensive-am-bosporus> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024
<https://www.derstandard.at/story/2000071947865/und-kneissl-cavusogluwollen-bilaterale-beziehungen-normalisieren> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024
<https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77418/efes-selcuk.html> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024
<https://www.khm.at/en/visit/collections/ephesos-museum/> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024
<https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77179/efes-kazisi.html> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/disisleri-bakanligi-o-ulkenin-efes-kazilarini-durdurdu,xQvA4LUSu0WG0tat8qEJ7Q> Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024
<https://www.derstandard.at/story/2000101399874/flughafen-istanbul-kuppeln-licht-und-viel-bling-bling> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2024
<https://www.diepresse.com/720572/von-maerchen-aus-tausendundeiner-fantasie> Erişim Tarihi: 27 Nisan 2024
<https://www.derstandard.at/story/3162237/aberglauben-rund-um-den-globus> Erişim Tarihi: 28 Nisan 2024
<https://www.yenisafak.com/ekonomi/thy-ucaklarinda-13-nolu-koltuk-yok-2735800> Erişim Tarihi: 28 Nisan 2024
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupada-otekilestirmenin-pilot-bolgesi-avusturya/1325116> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bir-sosyal-muhendislik-projesi-olarak-avusturya-islami/1282102> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2024
Springinsfeld ▷ Rechtschreibung, Bedeutung, Definition, Herkunft | Duden Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2024
<https://taz.de/Elisabeth-Kimmerle/!a36597/> Erişim Tarihi: 28 Ekim 2023

EKLER

EK-1. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına dilekçe ile başvuru sonrasında gönderilen erişim izni

DES Şifresi > Gelen Kutusu x

Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı
Sayın, **Nur Efsan Nurşenli**

1 Eki 2019 Sal 17:38

Şahsınıza bir aylık süresi için kullanılmak üzere DES hesabınız tanımlanmıştır. Üzerinden ve CIB Mobil uygulamasını indirerek aşağıda bulunan kullanıcı adı ve şifresi ile giriş yapabilirsiniz.

Web adresi :

Kullanıcı adı;

Şifre:

* Şahsınıza gönderilen DES giriş bilgileri ve bültenlerin diğer kişilerle paylaşılmaması hususunda hassasiyet göstermenizi rica ederiz.

...

[İleti kısaltıldı] [Tüm iletiyi görüntüle](#)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,Adı : Nur Efşan NORŞENLİ

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi/Gazetecilik	2015
Lisans	Ankara Üniversitesi/Gazetecilik	2005
Lisans	Ankara Üniversitesi/Tarih	1998

